Milan Ducháček, Jitka Bílková a kol.

Václav Chaloupecký a generace roku 1914

OTAZNÍKY ČESKÉ A SLOVENSKÉ HISTORIOGRAFIE V ÉŘE PRVNÍ REPUBLIKY

Václav Chaloupecký a generace roku 1914

Milan Ducháček, Jitka Bílková a kol.

Václav Chaloupecký a generace roku 1914

OTAZNÍKY
ČESKÉ A SLOVENSKÉ
HISTORIOGRAFIE
V ÉŘE
PRVNÍ REPUBLIKY

Publikace byla vydána s laskavou podporou
Nadace Jana Klimenta a Obce Dětenice

Recenzovali:
prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.
prof. PhDr. Roman Holec, DrSc.

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Ducháček, Milan
Václav Chaloupecký a generace roku 1914: otazníky české a slovenské historiografie v éře první republiky / Milan Ducháček, Jitka Bílková a kolektiv. – Vydání 1. – Liberec: Technická univerzita v Liberci; Praha: Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy; Turnov: Pekařova společnost Českého ráje, z.s., 2018. – 436 stran
Anglické resumé
ISBN 978-80-7494-434-5
(Technická univerzita; brožováno)
ISBN 978-80-7494-454-3 (online: pdf)

930-051 * 930 * (437.3) * (437.6) * (048.8:082)
– Chaloupecký, Václav, 1882-1951
– historici – Česko – 20. století
– historiografie – Česko – 1918-1938
– historiografie – Slovensko – 1918-1938
– kolektivní monografie

930 – Historická věda. Pomocné vědy historické. Archivnictví [8]
Koncepce a redakce kolektivní monografie:
© Milan Ducháček, Jitka Bílková

Autoři a autorky:
© Eva Bílková, Jitka Bílková, Jaroslav Bouček, Vojtěch Čurda, Milan Ducháček, Marek Ďurčanský, Zdenka Gláserová Lebedová, Karol Hollý, Adam Hudek, Radka Janků, Bohumil Jiroušek, Jan Kahuda, David Kalhous, Hana Kábová, Martin Kindl, Pavel Koblasa, Robert Kvaček, Milica Lustigová-Bunčáková, Miroslav Lysý, Josef Matoušek, Nina Milotová, Václav Nájemník, Roman Pazderský, Tomáš Pánek, Jitka Rauchová, Milena Roudná, Dalibor Státník

Obsah publikace včetně obrazových příloh podléhá mezinárodní licenci Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International. http://creativecommons.org/licences/by-nc-nd/4.0/

ISBN 978-80-7494-434-5 (brož.)
ISBN 978-80-7494-454-3 (online: pdf)

Věnováno památce Jitky Petruškové (1954–2017), dlouholeté pracovnice turnovského muzea, jednatelky, pokladní a čestné členky Pekařovy společnosti Českého ráje, a Jana Voláka (1932–2018), dětenického patriota a organizátora první výstavy věnované památce a dílu Václava Chaloupeckého.

Obsah:

ÚVOD

11 **Kontinuity a zlomy v české a slovenské historiografii v éře první republiky: několik glos na úvod**
Milan DUCHÁČEK – Jitka BÍLKOVÁ

I. ODDÍL

24 **Zvláštní setkání**
Robert KVAČEK

26 **Václav Chaloupecký jako dědic Josefa Kalouska a Josefa Pekaře**
Bohumil JIROUŠEK

38 **Mezi odkouzlením a okouzlením: Wilhelm Dilthey a noetické limity generace Václava Chaloupeckého**
Milan DUCHÁČEK

69 **„Pozitivista" Václav Novotný v roli prvorepublikového vykladače svatováclavské a husitské tradice**
Roman PAZDERSKÝ

83 **Josef Ladislav Píč ako slovakista: spolupráca so *Slovenskými pohľadmi* a historická ideológia slovenského národného hnutia**
Karol HOLLÝ

117 **Historik František Hrušovský: žiak Václava Chaloupeckého ako tvorca ľudáckej koncepcie slovenských dejín**
Adam HUDEK

130 **Václav Chaloupecký a polská historiografie**
Marek ĎURČANSKÝ

143 **Historická etnicita geopoliticky sporných oblastí Sudet a jižního Slovenska jako problém české a slovenské historiografie ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století**
Tomáš PÁNEK

181 **Václav Chaloupecký a Československý historický ústav v Římě**
Jitka RAUCHOVÁ

192 **Nerovný dialog. Čeští archiváři a hornouherské šlechtické archivy po zrodu Československa**
Pavel KOBLASA – Jan KAHUDA

II. ODDÍL

204 ***„Řip je hora národní…“* Krajina jako symbol autonomie českých dějin v díle Václava Chaloupeckého**
Nina MILOTOVÁ

216 **Břetislavova Bratislava a Chaloupeckého Břetislav**
Miroslav LYSÝ

226 ***„S Chaloupeckým je o Kristiánovi těžká řeč. Mluví urážlivě nebo uraženě a s projevem pohrdání vůči každému, kdo má jiné mínění.“* Václav Chaloupecký a hagiografie**
David KALHOUS

233 **Jan Slavík a Václav Chaloupecký – historikové v protikladu**
Jaroslav BOUČEK

246 **Marxismus a pohanství: Jan Slavík a Záviš Kalandra na jedné lodi?**
Martin KINDL

253 **Vrhání rukavic. Koncepty husitství v levicové meziválečné historiografii v pracích Záviše Kalandry, Jana Slavíka a Kurta Konrada**
Vojtěch ČURDA

266 **Rusíni v českém snu. Etnograf Jan Húsek a československá civilizační mise za první republiky**
Dalibor STÁTNÍK

III. ODDÍL

284 **Kulturní regionalismus 1888–1918**
Hana KÁBOVÁ

289 **Roman a Zdeněk v Dětenicích a Jabkenicích. Nejedlovsko-foersterovské souvislosti z kraje učitelů a hudebníků**
Václav NÁJEMNÍK

306 **Národné, literárne a náboženské tradície v rodine Ľudmily Chaloupeckej-Groeblovej**
Milica LUSTIGOVÁ-BUNČÁKOVÁ

323 **„*Chaloupeckého jablka*". Pomolog Václav Chaloupecký a jeho vztah k pěstování a šlechtění ovocných dřevin v kontextu ovocnářství v českých zemích a na Jičínsku**
Eva BÍLKOVÁ – Milan DUCHÁČEK – Josef MATOUŠEK – Milena ROUDNÁ

347 **Několik zastávek u kamenného kříže v Dětenicích**
Zdenka GLÁSEROVÁ LEBEDOVÁ

356 **Dětenická pouta. Chaloupeckého rodiště, útočiště i bojiště**
Radka JANKŮ

IV. ODDÍL

366 **Resumé**

375 **Seznam autorů**

377 **Seznam vyobrazení**

379 **Seznam pramenů a literatury**

424 **Jmenný rejstřík**

Kontinuity a zlomy v české a slovenské historiografii v éře první republiky: několik glos na úvod

Milan DUCHÁČEK – Jitka BÍLKOVÁ

„Nebylo to tenkráte módou hlásit se k Pekařovi, Gollova škola byla ještě v plném květu. Ale mám-li říci pravdu, byl mi Pekař z mých univerzitních učitelů nejmilejším a tuším, že jsem také jeho vlivu podléhal více, než kteréhokoliv jiného. Pekař vštípil mi zájem pro to, co i jeho zajímalo. Byly to sociální a hospodářské dějiny.“
Václav Chaloupecký Janu Heidlerovi, 1914

„(…) že jsem jej vždy pokládal za orgán školy, k níž jsem se hlásil (nebo snad lépe k jejímu programu), přestože mne pokládala za kacíře.“
František Michálek Bartoš Václavu Chaloupeckému k situaci v redakci *Českého časopisu historického*, 6. července 1946

„Ano, Josef Šusta… Můj učitel.“
Jaroslav Charvát zasněně, s cigaretovou špičkou v ruce, Petru Čornejovi během státní závěrečné zkoušky; 18. června 1974, Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, náměstí Krasnoarmějců 2, učebna č. 163 (dnes č. 201)

Zdá se, že termín „Gollova škola“ je v české historiografii natolik zakořeněný, až je prokletý. I v této knize se vyskytuje v tolika různorodých kontextech, až se místy dostavuje dojem, že jde opravdu o floskuli. Posedlost „školami“ je možná dědictvím úporné snahy českého dějepisectví vymanit se z těžko potlačitelného vlivu německého univerzitního prostředí a opírat se o „své“, české autority. V tomto smyslu je odkaz Jaroslava Golla coby evropsky rozhleděného kosmopolity v české historiografii nesporně paradoxní. Teprve nedávno vyšly práce, jež se pokusily tento paradox překlenout a zároveň nalézt odlišný interpretační klíč k období, tradičně v dějinách české a slovenské historiografie pojímaném jako třígenerační působení „Gollovy školy“. Toto schéma sice zdárně udržuje zdání učitel-

sko-žákovské kontinuity a trvání užších vazeb profesní sociální sítě, zároveň však pomíjí jak velké politické zlomy, tak i zcela očividnou kulturní a společenskou proměnu let 1882–1949 s tradiční dominantou éry první republiky.[1]

Rok 1917 ovšem proměnil jak hodnotový, tak sociální horizont české historiografie.[2] Ikonou Manifestu českých spisovatelů se nestal žádný z jeho signatářů z řad historiků, Václav Novotný nebo Jan Heidler, nýbrž úspěšný prozaik a mytograf Alois Jirásek. Jak si s jistými výčitkami připustil Hanuš Opočenský, „*tady se nám vymstilo gollovské nesestupování do arény všedního života.*“[3] Česká historiografie se v závěru Velké války ocitla na rozcestí. Kromě snahy odpoutat se od „gollovského dědictví“ stála i před nutností vyjasnit si tenze mezi historickým a přirozenoprávním ideovým východiskem interpretace českých dějin. Uskutečnění idealizovaného, byť ještě nedávno těžko představitelného spojení se Slováky v samostatném československém státu přivedlo i české sociálněvědní obory k pokusům o řešení rozporu, který se, jak už dnes víme, nepodařilo úspěšně překlenout: jak věrohodně propojit ideu československé sounáležitosti s vědeckým poznáním, aniž by se věda stala poplatnou aktuální politické poptávce a neproměnila se v konkurenci nacionalistických revizionismů meziválečné Evropy v účelovou mocensko-politickou obhajobu nového statu quo?

Rozkročení mezi minuciózní odbornou akribii a syntetizující, popularizační zobrazení minulosti se zřetelným mobilizačním a aktualizačním apelem se zde ukazuje jako klíčové dilema československé meziválečné historiografie. Jeho mimořádně úspěšným „řešitelem“ se v českém kontextu poněkud překvapivě jeví být Václav Novotný, jenž už před Velkou válkou

1 Vůči tradovanému periodizačnímu rámci Jaroslava Marka a Františka Kutnara (v nejnovější verzi František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, 3., doplněné vydání, Praha 2009) se vymezil zejména Bohumil JIROUŠEK, *Jaroslav Goll. Role historika v české společnosti*, České Budějovice 2006. Strukturovaněji Bohumil JIROUŠEK – Josef BLÜML – Dagmar BLÜMLOVÁ (eds.), *Jaroslav Goll a jeho žáci,* České Budějovice 2005; *Historik Josef Kalousek: historiografie, politika, kultura a společnost druhé poloviny 19. století*, Pavel Fabini (ed.), České Budějovice – Praha 2016. Též Bohumil JIROUŠEK, *Josef Kalousek. Historik v národní společnosti druhé poloviny 19. století*, Praha 2018. Nověji, s odstupem vůči oběma konceptům a s důrazem na impulsy jazykového obratu Roman PAZDERSKÝ, *Gollův styl. Studie k historickému myšlení Jaroslava Golla*, Praha 2018. V rovině právní historiografie např. Roman PAZDERSKÝ, *Jaromír Čelakovský jako žák a pokračovatel W. W. Tomka: drobná črta na okraj diskuze o vývojových kontinuitách v české historiografii 19. století*, Právněhistorické studie 45/1, 2015, s. 184–195. K diskusi též Miloš HAVELKA, (rec.) *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Dějiny – teorie – kritika 6/2, 2009, s. 380–387.

2 Více k tomu např. Martin KUČERA, *Rakouský občan Josef Pekař*, Praha 2005, zejm. s. 127n.

3 Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky (dále jen MU AAV), fond Václav Chaloupecký, karton 6, i. č. 394, Hanuš Opočenský Václavu Chaloupeckému 25. 2. 1918.

přijal za svůj masarykovský evangelický a pokrokový étos a vznik Československé republiky mu tak nabídl širší prostor k seberealizaci. Ani on, coby odborník zatížený úkolem sepsat *České dějiny*, však do svého historiografického obzoru nový, československý rámec nepřijal.[4]

Vytvoření věrohodného obrazu „československých dějin" v duchu metodologických nároků empiriokritické historiografie tak bylo úkolem určeným především zejména nejmladší generaci českých historiků, které se vznikem nového státu otevřely dosud nemyslitelné kariérní obzory ve státní správě, v diplomacii i na nově zřízených univerzitách v Brně a Bratislavě. Studenti, před nimiž se před Velkou válkou rýsovaly převážně výhledy na úřední službu pro státní či soukromé archivní instituce, v horším případě dlouholetou suplenturu na středních školách, mohli najednou pomýšlet na habilitaci, ba nezřídka i v porovnání s předválečným stavem nebývale rychlou profesuru. A tak zatímco Josef Šusta odmítl podepsat Manifest českých spisovatelů a Josef Pekař po válce s jistou nechutí, ale důsledně, přepracovával myšlenkou historického práva prodchnutou učebnici *Dějiny naší říše* „ad usum delphini" a durdil se nad závěrečnými pasážemi, věnovanými prvním letům samostatného státu a Masarykově roli při jeho formování,[5] první absolventi jejich seminárních cvičení se právě chystali udělat tlustou čáru za léty monarchie a hleděli vstříc novým možnostem. Jen málokteří z nich

4 Je snad v dobovém kontextu pochopitelné, ale zároveň poněkud s podivem, že analytičtěji založené práce věnované české a slovenské historiografii se po roce 1945 k otázce „československství" (či častěji k tzv. „čechoslovakismu" meziválečné historiografie) navracely jako k antikvovanému konceptu. Srov. samostatný oddíl věnovaný čechoslovakismu in: *Pohľady na slovenskú politiku. Geopolitika. Slovenské národné rady. Čechoslovakismus*, Miroslav Pekník (ed.), Bratislava 2000, s. 487–660. Souhrnně též Miloš TOMČÍK, *Antinómie čechoslovakizmu ako kultúrneho fenoménu po roku 1918*, in: Masarykova idea československé státnosti ve světle kritiky dějin. Sborník příspěvků, Praha 1993, s. 78–85; Jan RYCHLÍK, *Idea čechoslovakismu versus dotváření svébytného slovenského politického národa v první Československé republice*, Studia historica Nitriensia 21, 2017, s. 431–440. Slovenskou recepci zmapoval Martin VAŠŠ, *Slovenská otázka v 1. ČSR (1918–1938)*, Martin 2011. O „oficiálním čechoslovakismu" a jeho recepci ve slovenském prostředí vyčerpávajícím způsobem pojednala Elisabeth BAKKE, *Doomed to failure? The Czechoslovak Nation Project and the Slovak Autonomist Reaction 1919–1938* (Series of dissertations submitted to the Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, University of Oslo, No. 11/99), [online], [citováno dne: 2. 11. 2018]. Dostupné z: http://folk.uio.no/stveb1/Doomed_to_failure_links.html., zejm. s. 179–376. Výňatek též in: Elisabeth BAKKE, The Making of Czechoslovakism in the First Czechoslovak Republic, in: *Loyalitäten in der Tschechoslowakischen Republik 1918–1938. Politische, nationale und kulturelle Zugehörigkeiten*, Martin Schulze Wessel (Hg.), München 2004 (= Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 101), s. 23–44. Na proměnu českého vnímaní vztahu kategorií národa a prostoru (ve smyslu imagined territory) v sledovaném období se zaměřil Peter HASLINGER, *Nation und Territorium im tschechischen politischen Diskurs 1880–1938*, München 2010. V kontextu státní kulturní politiky též Milena BARTLOVÁ a kol., *Co bylo Československo? Kulturní konstrukce státní identity*, Praha 2017.

5 Jaroslav ČECHURA – Jana ŠETŘILOVÁ (eds.), *Co v „Listech úcty a přátelství" nebylo (2.)*, Dějiny a současnost 17/3, 1995, s. 45 (Josef Pekař Jaroslavu Gollovi 12. 7. 1921).

však nakonec důsledně přijali výzvu, aby se česká historiografie proměnila v československou i jinak, než institucionálně a přejmenováním někdejších stolic dějin českých a rakouských na československé.

S odstupem sta let snad lze konstatovat, že jediní, kdo tuto výzvu přijali důsledně za svou, byli absolventi Pekařova prvního semináře z hospodářských a sociálních dějin, Václav Chaloupecký a Jan Heidler. Oba se ujali úkolu vybudovat v Bratislavě nově koncipované, československy pojaté studium historie. Tento tandem, který zpočátku vzbuzoval naději na harmonickou spolupráci v pekařovsko-šustovském duchu, byl však už roku 1922 rozdělen Heidlerovou předčasnou smrtí. Václav Chaloupecký tak nejenže ztratil přítele a kolegu, ale do značné míry zůstal osamocen i při naplňování úkolů, které stály před rodící se slovenskou moderní historickou vědou. Hostující bratislavské angažmá vídeňského diplomata Kamila Krofty, brněnských kolegů Julia Glücklicha, Bohumila Navrátila a Vladimíra Groha ani dojíždění pražské „Punkvy" Josefa Borovičky mu osobní i oborovou izolaci během formativních a organizačně a akademicky mimořádně náročných bratislavských let neulehčily. Přesto to byl právě on, a nikoli Rudolf Urbánek či některý z mladších žáků Václava Novotného, koho pražský profesorský sbor nakonec určil jako nejvhodnějšího kandidáta pro stolici osiřelou roku 1937 úmrtím Josefa Pekaře.[6]

* * *

Výročí sta let od vzniku Republiky československé proto pokládáme za vhodnou příležitost k alespoň dílčí rekapitulaci odkazu „generace roku 1914", jak ji v sociologizující metafoře nazval Jaroslav Werstadt,[7] s důrazem na česko-slovenská dilemata a myšlenkové a tematické kontinuity, případně diskontinuity prvorepublikové historiografie. Onu generaci ještě tvořili výhradně muži dospívající v atmosféře pádu nimbu Rukopisů královédvorského a zelenohorského, bojů o jazykové vyrovnání a za všeobecné a rovné volební právo – pro muže. V české historiografii tuto generaci reprezentují zejména Václav Chaloupecký, Karel Stloukal, Jan Slavík, Josef Borovička, František Hrubý, Jan Heidler, Václav Vojtíšek, Jan Hanuš Opočenský, Vladimír Klecanda, Jaroslav Prokeš, Josef Kazimour, Fridolín Macháček či Jan Morávek, s jistými výhradami k nim lze přiřadit i Bedřicha Mendla.[8] Přitom

6 Srov. Zdeněk BENEŠ, *Podmínky nástupnictví. Znovuobsazení profesur československých dějin na Univerzitě Karlově v roce 1937*, in: Kultura jako téma a problém dějepisectví, Tomáš Borovský – Jiří Hanuš – Milan Řepa (eds.), Brno 2006, s. 171–183.

7 MU AAV, fond Jaroslav Werstadt, karton 22, U rakve Karla Stloukala, srov. Bohumil JIROUŠEK, *Karel Stloukal – profesor obecných dějin*, České Budějovice 2014, s. 216.

8 Srov. odlišně vymezenou generační optiku in: Zdeněk BENEŠ, *Jan Slavík v českém historiografickém kontextu*, in: Život plný bojů. Dílo a odkaz Jana Slavíka (1885–1978), Lukáš Babka – Petr Roubal (eds.), Červený Kostelec – Praha 2009, s. 17. Pěti z jmenovaných byla

se jejich generace již musela postupně vyrovnávat s rostoucí autoritou dalších příbuzných oborů. V literární historiografii byl jejich generačním souputníkem například Albert Pražák, v historické jazykovědě František Trávníček, v kunsthistorii Zdeněk Wirth, v sociologii Inocenc Arnošt Bláha či Anton Štefánek, v antropologii Jiří Malý a Vojtěch Suk, v archeologii Jan Eisner nebo Josef Schránil, v etnografii například Karel Chotek, posledně jmenovaná trojice coby žáci posledního českého polyhistora Lubora Niederleho.

Přes modernistickou a nezřídka i socialistickou, ba anarchistickou zkušenost ze studijních let je však namnoze formovala armádní, byť i ne přímo frontová zkušenost Velké války a především zakladatelský prožitek „převratu" a „národní revoluce" závěru roku 1918, jehož byli často velmi aktivními aktéry. Tato „státotvorná" subjektivní optika jim také často znemožňovala vzpomenout si na někdejší nadšení pro radikálnější řešení sociální otázky, s čímž souvisí i častá neochota přijmout v odborné práci (byť i jen částečně) marxistickou optiku, pokládanou – snad s výjimkou Jana Slavíka – za příliš „revoluční". Podobně jim pod dojmem německé porážky a ponížení poněkud zmizelo z horizontu Palackého „stýkání a potýkání se", přičemž s výjimkou těch, kteří působili na Slovensku, také velmi malou pozornost věnovali maďarské historiografii, která navíc, na rozdíl od germanistiky na Německé univerzitě v Praze, postrádala v Československu institucionální oporu, a její po Trianonu sílící revizionismus byl proto i na stránkách diskusních rubrik odborného tisku méně zřetelný.

Univerzitní posluchači, rekrutující se převážně z maturantů posledních válečných či těsně poválečných let, jako byli Zdeněk Kalista, František Kutnar, Otakar Odložilík, Daniel Rapant či Branislav Varsik, již prošli výrazně odlišným ideovým vývojem, nemluvě o atmosférou hospodářské krize a okupace formované generaci Jaroslava Charváta a Josefa Polišenského. Sluší se přitom podotknout, že kupříkladu myšlení a dílo kariérně nejúspěšnějšího z historiků „generace roku 1914", dědice Pekařovy stolice československých dějin Václava Chaloupeckého, není myslitelné bez důrazu na intelektuální vklad jeho manželky Ľudmily, rozené Groeblové, slovenské

---

věnována autorská monografie: Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*, Praha 2014; B. JIROUŠEK, *Karel Stloukal – profesor obecných dějin*, České Budějovice 2014; Pavel VAŠKO, *Václav Vojtíšek. Archivářem od monarchie po socialismus*, Praha 2014; Jiří LACH, *Josef Borovička. Osudy českého historika ve 20. století*, Praha 2009; Jaroslav BOUČEK, *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*, Jinočany 2002.
Dalším byla pak věnována série studií, případně i edice korespondence či deníků. Srov. mj. Jitka JANEČKOVÁ, *Mráz kopřivu nepálí: život a dílo Fridolína Macháčka a Václava Vojtíška ve vzájemné korespondenci z let 1905–1954*, Praha – Dolní Břežany 2014; *Josef Šusta a František Hrubý ve vzájemné korespondenci*, Tomáš Borovský – Jiří Lach (eds.), Brno 2006; Milada SEKYRKOVÁ (ed.), *Vzájemná korespondence Václava Novotného, Jaroslava Prokeše a Otakara Odložilíka*, Sborník archivních prací 51/1, 2001, s. 85–274.

evangeličky, první slovenské modernistické básnířky a v neposlední řadě první slovenské absolventky pražské Filozofické fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity. Pražské, brněnské a bratislavské posluchárny historiků „generace roku 1914“ již byly po převratu co do složení nepoměrně pestřejší, což je aspekt, který si – jak se domníváme – zaslouží samostatný rozbor, záměr této knihy žel překračující.

* * *

Vychází-li tato kolektivní práce v poměrně krátkém odstupu od vydání monografií o Václavu Chaloupeckém a Karlu Stloukalovi, je nasnadě, že svazek nebude věnován přehledovým či životopisným kapitolám, nýbrž dílčím otázkám a problematickým, interpretačně otevřeným problémům, spojeným s „generací roku 1914“, pro niž zde Václav Chaloupecký slouží jako česko-slovenské pars pro toto. Takový byl alespoň záměr od chvíle, kdy se v Pekařově společnosti Českého ráje objevila myšlenka věnovat pozornost Chaloupeckého osobnosti i dílu a jeho českým a slovenským generačním souputníkům.

Spoluautor této předmluvy může při přehlížení obsahu předkládaného svazku jen konstatovat známou skutečnost, že každá monografie je nutně autorským úhlem pohledu a smyslem problémově zaměřeného bádání s biografickým rámcem nemá, a snad ani nemůže být vyčerpání veškerého pramenného materiálu, nemluvě o úskalí suchopárnosti deskriptivního životopisectví. Je dobře, že vcelku nedávno předložené teze jsou v krátkém časovém odstupu podrobovány kritickému přezkoumání, znovupromýšlení, doplnění i vyvracení. Ukazuje se, že mnohé z nich jsou i nadále interpretačně otevřené a badatelsky produktivní, a zároveň, jak se domníváme, mnohé ze zde otištěných rozborů poukazují k dalším, badatelsky dosud málo traktovaným otázkám a problémům.

Jistě lze namítnout, že zde mnohá témata, vztahující se ke „generaci roku 1914“, chybí. Je to bohužel i daň pracovní vytíženosti mnohých autorů, jejichž příspěvky by bývaly mohly být ne-li ozdobou, pak nesporně vítaným doplněním vějíře otázek, jimiž se tato publikace zaobírá. Zároveň to však dokládá, že prostor prvorepublikového československého dějepisectví, jakkoli se již jedná o sto let vzdálené dějiny oboru, po badatelské stránce zdaleka není uzavřenou kapitolou. Spíše lze konstatovat, že jsme si při sestavování svazku, který držíte v rukou, znovu a znovu uvědomovali, jak se zde mnohé zdánlivě mnohokrát traktované otázky objevují zase v jiných, často i překvapivých konturách. Pokud tedy kniha přes svou tematickou výběrovost nabídne čtenáři namísto odpovědí spíše podněty k dalšímu promýšlení naznačených problémů, pak se domníváme, že naplnila svůj záměr.

* * *

KNIHA je rozčleněna do tří oddílů, přičemž v každém z nich je Chaloupeckého osobnost a jeho dílo rozcestníkem k jinému okruhu problémů. Níže naznačené otázky jsou zde zároveň představeny v několikeré perspektivě, neboť se na publikaci podílela generačně značně rozmanitá skupina autorů a autorek jak z České, tak Slovenské republiky. Jednotlivé příspěvky tudíž těží z odlišných badatelských i metodologických tradic. Kapitoly se žánrově pohybují od textů v rovině ego history přes metodologické, sociální či geopolitické aspekty historiografie, medievistické sondy či formování a proměny míst paměti po tázání zaměřené na oblast regionálních intelektuálních a kulturních dějin, genealogii, literární historii, topografii a dokonce pomologii. V souhrnu tak kniha představuje vrstevnaté přístupy a různorodé interpretační rámce. Přesto se odvažujeme tvrdit, že spolu jednotlivé kapitoly a oddíly vzájemně komunikují, a lze je tedy číst jak chronologicky, tak jako patchwork.

PRVNÍ ODDÍL je kromě již předeslané otázky kontinuity témat a metod věnován profesním sítím, jež česká, slovenská, respektive i československá historiografie navazovala během meziválečného období, a z nich vyplývajícím diskusím a rivalizujícím interpretacím. Budiž zde sebekriticky konstatováno, že se bohužel nepodařilo oddíl doplnit o samostatnou kapitolu věnovanou československé reflexi klíčových témat maďarské meziválečné historiografie, zejména pak prací Gyuly Székfüho. Konfrontace československé historické vědy s maďarskou se ale odráží v pojednáních Tomáše Pánka, Karola Hollého, a v dalších oddílech i ve statích Miroslava Lysého, Dalibora Státníka aj.

Po úvodní vzpomínce Roberta Kvačka na stopy, jež Václav Chaloupecký po druhé světové válce navzdory své předčasné smrti zanechal na pražské filozofické fakultě, uvozuje Bohumil Jiroušek analytický oddíl úvahou o kontinuitě tázání v oblasti české agrární historiografie, v níž klade důraz na témata, která při recepci podnětů z německého prostředí otevíral již Josef Kalousek a Jan Peisker a jimiž se inspirovali jak Josef Pekař, tak Josef Šusta, Václav Chaloupecký a další. Vedle okrajového zájmu Jaroslava Golla o tuto oblast je zde poukázáno na periodizační rámec, k němuž při uvažování o české tradici agrární historiografie dospěl František Kutnar, s důrazem na jeho odlišnosti od generačního uchopení „Gollovy školy".

Milan Ducháček se v metodologicky zaměřené kapitole pokouší zmapovat, do jaké míry lze v práci českých historiků meziválečného období vysledovat možný vliv myšlení Wilhelma Diltheye a odkazu německé duchovědy a hermeneutických přístupů, kritizovaných v padesátých letech z marxistického hlediska především v práci Jana Pachty. Navzdory vlivnému novokantovskému konceptu dělení věd, který však ani v Německu neměl dominantní pozici, se ukazuje, že přímé diltheyovské vlivy lze (snad s výjimkou děl

Zdeňka Nejedlého) v českém prostředí vymezit jen obtížně, a pokud, pak spíše velmi opožděně a zprostředkovaně, mj. zásluhou Jaroslava Werstadta a jeho překladu esejí Ernsta Troeltsche.

Roman Pazderský na základě rozboru popularizačních prací Václava Novotného představuje proslulého „faktopisce" v neobvyklém světle jako zdatného stylistu, popularizátora a plamenného obhájce masarykovského pojetí evangelické interpretační linie českých dějin. V pojednání Karola Hollého o slovakistickém díle „archeologa truchlivého osudu" Josefa Ladislava Píče se vyjevují dosud zcela okrajově zmapované počátky česko-slovenského dialogu na poli medievistiky a proměna postoje předních slovenských publicistů k přijímaní výsledků českého historického myšlení. Píč je zde představen mj. jako jeden z předchůdců pozdějších snah o „vytržení Slovenska z Magyarszágu".

Adam Hudek na rekapitulaci názorového východiska prací Františka Hrušovského ukazuje, kterak se navzdory Chaloupeckého formativnímu univerzitnímu působení slovenští absolventi bratislavského studia historie ubírali směrem ke konceptualizaci samostatných slovenských dějin, mj. i díky Hrušovského kontaktům s polskými historiky, zejména Władysławem Semkowiczem. Právě profesní dialog, ale i názorová konfrontace Chaloupeckého s pracemi polských medievistů, mj. Stanisława Zakrzewského, je i předmětem zájmu Marka Ďurčanského, který tak rozšiřuje slavistický kontext československé historiografické sítě, včetně připomenutí role Jaroslava Bidla.

Rozsáhlá sonda Tomáše Pánka chronologicky přesahuje do období druhé republiky, ovšem z opodstatněných důvodů: právě na přelomu let 1938/1939 vyvrcholila politická instrumentalizace historických argumentů, na nichž byla vystavěna obhajoba pařížského mírového statu quo. V konkurenci historiografických argumentací podepírajících (či naopak delegitimizujících) geopolitické nároky měla ovšem česká i slovenská věda své limity. Jak Pánek ukazuje, „*uchopování dějinných fenoménů, které formovaly německou národní půdu, bylo propojeno s koncepcemi a nástroji dějin osídlení*," což platilo i pro historiky maďarské, ale také české a slovenské. V konfrontaci s objemem prací z oblasti toponomastiky a historické regionalistiky, jak je na pražské Německé univerzitě reprezentovali Josef Pfitzner či Erich Gierach a z maďarské strany například Elemér Mályusz, se ovšem navzdory snahám Josefa Vítězslava Šimáka a Františka Roubíka česká i slovenská historiografie ocitaly kvantitativně a metodologicky v defenzivě.

Jitka Rauchová se věnuje československé vědní politice Komise Československého historického ústavu v Římě a Chaloupeckého roli patrona slovenských studentů směřujících za prameny do vatikánských knihoven a archivů. Zdůrazněním jisté rivality mezi českým a slovenským univerzitním centrem při vysílání stipendistů a hodnocení jejich aktivit, jmenovitě v případě Zdenka Kristena, Marie Opočenské či Alexandra Húščavy, se zde mj. odhalují jinak skrývané vnitrooborové i generační tenze.

První oddíl pak uzavírá krátká sonda Pavla Koblasy a Jana Kahudy do úskalí budování slovenské archivní správy v konfrontaci s někdejšími uherskými šlechtickými elitami. Jejich postoj k snaze úřadů demokratického státu o vniknutí do jejich kdysi výsadního hájemství byl přinejmenším vlažný.

DRUHÝ ODDÍL obsahuje příspěvky zaměřené na druhý život Chaloupeckého prací, zejména těch z oblasti medievistiky, na jejich kritický ohlas a reinterpretaci. Kromě dobové aktuálnosti, ba podmíněnosti Chaloupeckého badatelských zájmů se zde vyjevuje postupná vyčerpanost a interdisciplinární limity jednostranného pojetí bádání o minulém v duchu „historismu", neochota otevírat se impulsům sociologie, etnologie či psychoanalýzy. To provokovalo kritickou reakci jak od generačních a oborových souputníků, jako byl Jan Slavík, tak ze strany nastupujících, marxismem formovaných nonkonformních badatelů z okruhu Historické skupiny, jmenovitě Záviše Kalandry a Kurta Konrada. Diskuse o „revolučním" odkazu husitství či procesu christianizace raně středověkého společenství v českých zemích ovšem obracely pohled sociálních vizionářů opět ke středověku.

Nina Milotová se zde zaměřila na *Knihu o Řipu*, „*na první pohled nenápadnou práci, jež se však stala na dlouhá desetiletí stěžejním dílem v oblasti*" uvažování o symbolické funkci krajinného horizontu, v tomto případě hory Říp coby národního symbolu a význačného prvku české historické tradice. Rozbor populárně zaměřené práce mj. aktualizuje otázku historické kresby a malby jako zdánlivě samozřejmého, avšak významotvorného doplňku historických publikací a popularizace historie ve veřejném diskurzu vůbec.

Zhodnocení Chaloupeckého příspěvku k interpretaci kořenů dalšího z významných „míst paměti", v tomto případě kořenů a etymologie jména slovenského hlavního města, se ujal slovenský medievista Miroslav Lysý. Na konkurenčních interpretacích maďarského slavisty Jánose Melicha i významu objevů nových písemných pramenů ukazuje, kterak se i drobné příspěvky v oblasti empiriokritického bádání o počátcích slovenských dějin okamžitě stávaly nástrojem soupeření o veřejný prostor, v němž i pozdější ľudácká historiografie nadále využívala Chaloupeckého tezí, jakkoli ideová východiska jejich původce odsuzovala.

Na podobné paradoxy v oblasti interpretace české legendistiky, zejména na limity Chaloupeckého rozboru tzv. Kristiánovy legendy, se zaměřil David Kalhous. Rekapituluje příbuznost interpretačních slabin u zdánlivě protikladných názorových pozic Rudolfa Urbánka, zdůrazňuje též význam povahopisných rysů oborových i kariérních rivalů a dokládá, jak Chaloupecký „*v podstatě předepisoval svým pramenům, co by bývali museli jejich autoři uvést ze svých předloh, pokud by mělo platit, že je znali*."

Podobně vyhrocený interpretační duel rekapituluje Jaroslav Bouček prostřednictvím známých i méně připomínaných textů, včetně publicistiky, na argumentačním šermu Chaloupeckého s jeho generačním souputníkem, ideovým oponentem a nesmlouvavým kritikem Janem Slavíkem. Ilustrací odlišných, ba protichůdných názorů na pojetí revoluce, výklad doby knížete Václava i interpretaci odkazu Františka Palackého dokládá, že generační příbuznost ani povahová spřízněnost by neměly být pro biografistiku vodítkem k analogiím. Na Boučkův výklad navazuje Vojtěch Čurda pokusem usouvztažnit výkladové vzorce husitské epochy v dílech Jana Slavíka, Kurta Konrada a Záviše Kalandry. Každý z nich sice vycházel z jiné noetiky, jejich husitologické příspěvky měly odlišný aktualizační kontext a lišily se i co do žánru, podle Čurdy je však spojuje utopický přesah, který později našel ohlas i v úvahách Roberta Kalivody. Na význam Kalandrova překvapivého vstupu do hájemství historiografie a jeho poměr k Janu Slavíkovi se zaměřil i Martin Kindl, jenž oba názorové oponenty Václava Chaloupeckého v oblasti interpretace nejstarší české legendistiky přivádí na jednu loď, když zdůrazňuje jejich sice nepřímou, ale na svou dobu novátorskou a po terminologické stránce provokativní inspiraci kulturněantropologickými, respektive etnologickými teoriemi, i skutečnost, že tyto pokusy vzájemně reflektovali a uměli ocenit.

Druhý oddíl uzavírá Dalibor Státník připomínkou díla moravského etnografa Jana Húska, jenž své úsilí během dvacátých a třicátých let věnoval nejen vymezení etnografické hranice mezi Moravou a Slovenskem, ale i otázkám kultury, národního vědomí a vůbec existence Rusínů a východoslovenských řeckokatolíků na východním Slovensku a Podkarpatské Rusi. Húskova angažovaná dikce odborného pojednání *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy* koresponduje ve Státníkově podání s obecnou civilizační a kulturní misí, již měli úředníci Československé republiky v úmyslu vůči „československému východu“ naplňovat, jakkoli – jak je zde doloženo – tak nezřídka činili spíše pasivním přihlížením, nežli cílevědomou a koncepční politickou akcí.

TŘETÍ ODDÍL je pak věnován otázkám regionalistiky, a to jak ve vztahu k milieu Chaloupeckého rodného kraje, tedy k obci Dětenice, ležící na rozhraní Mladoboleslavska a Jičínska, tak i k oblasti moravsko-slovenského pomezí, Záhorí a Holíče, rodiště Chaloupeckého manželky Ľudmily, rozené Groeblové. I závěrečný oddíl má tedy česko-slovenský rozměr.

Tázání zde otevírá Hana Kábová instruktivním pojednáním o kulturním zakotvení a významu regionalistické práce od roku 1888, kdy byla založena Společnost přátel starožitností českých, do roku 1918. Věnuje se nedostatečné reflexi významu regionální práce v meziválečném Československu a při rozboru recepce smyslu kulturního regionalismu meziválečnými autoritami (Bedřich Slavík, Josef Ludvík Fischer aj.) upozorňuje mj. na ne vždy

záměrnou konkurenci aktivit národohospodářských a kunsthistorických, jež byly i tehdy vnímány jako efektivnější, neboť jsou na rozdíl od aktivit kulturních spolků transparentněji „vykazatelné“.

Václav Nájemník se zaměřil na zakotvení rodu Nejedlých v obci Dětenice, kde byli Nejedlých sousedy Chaloupeckých, spjatosti muzikologických aktivit Romana a Zdeňka Nejedlých s významným rodem Foersterů, vztahu Romana Nejedlého ke Slovensku (mj. jeho kontaktům s tiskařem Karlem Salvou) a posléze i odkazem působení Zdeňka Nejedlého v Jabkenicích a neúspěšnému pokusu o proměnu tamní hájenky coby posledního útočiště věhlasného skladatele ve „smetanovské“ místo paměti.

Kapitola z pera Milici Bunčákové-Lustigové se věnuje genealogii a kořenům evangelické tradice v rodině první slovenské modernistické básnířky Ľudmily Groeblové, provdané Chaloupecké. Stať odhaluje jak pozoruhodnou genealogii a rodinné kořeny, tak inspirační zdroje básnířčiny tvorby. Na základě doposud badatelsky nevytěžené rodinné pozůstalosti autorčina otce, literárního historika Pavla Bunčáka, Lustigová dokládá především vliv, který na Groeblovou měla její teta, předčasně ovdovělá slovenská literátka Mária Holuby, a přináší i některé nové poznatky z hlediska textologie díla předčasně se odmlčevší průkopnice slovenské moderny.

Badatelská kooperace Evy Bílkové, Milana Ducháčka, Josefa Matouška a Mileny Roudné přináší nové poznatky o pomologické vášni Václava Chaloupeckého, zakotvené v rodinné tradici i v širším zázemí regionu Českého ráje. Doplňuje historikovu bibliografii o dosud neznámé příspěvky z oblasti pomologie a ukazuje, jak se historik zapsal do tradice interpretace české pomologické terminologie i dějin oboru, včetně ohlasu jeho tezí v průkopnickém díle botanika Bohumila Němce.

Kapitola Zdenky Gláserové Lebedové pojednává o nejasných okolnostech vzniku kříže v katastru obce Dětenice, který měl být dle rodinné tradice vztyčen z popudu historikovy babičky jako dar za vyléčení vnuka z epidemie záškrtu. Studie rekonstruuje možnou původní podobu kříže, mapuje nedávnou revitalizaci artefaktu, ale především na základě rozboru kartografických a topografických dat dokládá jeho nejasnou identifikaci, přičemž nevyvrací, nicméně výrazně relativizuje jednoznačná tvrzení Milana Ducháčka.

Třetí oddíl pak uzavírá pojednání Radky Janků nejen o dějinách dětenické školy, v němž se na podkladě vhledu do každodennosti nově fungující budovy obecní školy, výpůjčního protokolu spolkové knihovny a dalších střípků z každodennosti vyjevuje širší kontext života obce a jejích obyvatel, včetně drobných korektur historikova životaběhu, např. praxe handlu, výměnného pobytu na zkušenou s cílem nabytí praktických jazykových znalostí pro budoucí studium. Autorka se zabývá i návraty Václava Chaloupeckého do jeho rodiště a závěrem života, trávených v rodné obci v nedůstojných podmínkách pod tlakem poúnorového režimu.

* * *

Jádro knihy vzešlo z diskusí na setkání věnovaném odkazu života a díla Václava Chaloupeckého, které se konalo v Jičíně u příležitosti připomenutí stoletého jubilea revoluce v českém státoprávním programu, tedy vystoupení poslanců Českého svazu na říšské radě 30. května 1917. Publikace by nevznikla bez laskavého přispění Nadace Jana Klimenta a Obce Dětenice, jež finančně podpořily jak zmíněné setkání, tak i vydání knihy. S úmyslem dobrat se problémově pestřejšího, ale zároveň soudržnějšího obrazu pak redakce oslovila další autorky a autory, ať už na základě jejich staršího bádání k tématu, či s úmyslem vnést do dosavadních interpretací nový úhel tázání.

Organizační zázemí jičínského setkání a posléze i redakční zpracování knihy umožnila spolupráce tří institucí – Pekařovy společnosti Českého ráje, Ústavu dějin Univerzity Karlovy a Archivu Univerzity Karlovy a Katedry historie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické Univerzity v Liberci. Technické univerzitě v Liberci patří také dík za zajištění tisku knihy z grantových prostředků Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Zásluhou všech jmenovaných držíte nyní v ruce (případně prohlížíte na displeji či monitoru) neprodejnou, přesto však – jak se odvažujeme doufat – zajímavou kolektivní monografii.

A úplně nakonec všichni zúčastnění posílají veliký dík Karolínce, která vhodně načasovaným příchodem na svět umožnila mamince na knize intenzivně pracovat a nakonec ji i zdárně dokončit.

I. ODDÍL

Zvláštní setkání

Robert KVAČEK

Bylo to opravdu zvláštní seznámení. Chvilkové, přesto bouřlivé. Profesora Chaloupeckého jsem notně rozzlobil. Teprve jsem se učil být na filozofické fakultě: byl říjen 1951 a studentem jsem byl zatím krátce. Fakulta byla během výuky tichá, ostatně studentů nebylo mnoho, prostředí jako by vybízelo respektovat osobité ovzduší. Aspoň tak se to jevilo nám, kteří jsme začínali studovat.

Při chůzi po chodbě jsem si před jednou profesorskou pracovnou škrtl okovanou botou s dřevěnými podpatky o dlažbu. Bylo to ještě takové „středoškolské" povyskočení, do ticha však zaznělo hlasitě, jako rána či výstřel. Zprudka se otevřely dveře a v nich se objevila postava s bohatými stříbrnými vlasy. Rozkřikla se na mě drsně, připomněla, že jsem na vysoké škole a ne v nějaké venkovské „maštali". A že tady musí být ticho, protože se tu vědecky pracuje. Krve by se ve mně nedořezal, styděl jsem se, jaký jsem neotesanec, a rychle mizel. Tak jsem osobně poznal profesora Václava Chaloupeckého; nestačil jsem se ani omluvit, natož – poněkud drze – říci, že jsme „krajané". Doufal jsem, že k pokorné omluvě bude příležitost při výuce, bohužel jsem ho jako pedagoga už nezastihl. Zemřel nedlouho po této, pro mě stále živé, epizodě. Pan profesor mě v ní vlastně názorně poučil, že vědecká práce žádá klid, soustředění, respekt k podmínkám pro badatele a tvůrce.

Po čase jsem se dozvídal, jaký profesor Chaloupecký byl, či jak se jevil. Vysoké škole přisuzoval úlohu vzdělanostních a formulujících kontaktů, za jedinečné považoval osobní působení vědecky vyzrálého pedagoga na studenta, v tom bylo podle něho vysokoškolské studium nezastupitelné, od posluchačů ovšem žádalo brát studium nanejvýš vážně. Profesor Chaloupecký byl proto pedagog náročný, vysoké nároky měl ostatně i na nová díla historiků. Přivádělo ho to i do sporů a střetů s některými kolegy – o tom jsem slyšel později, když už jsem v oboru „rozum bral".

Litoval jsem, že jsem se s profesorem Chaloupeckým nemohl setkat v Historickém klubu, kde probíhaly k přednáškám a referátům diskuse, jimž jsem naslouchal velmi pozorně – přinášely tematiku, která pro mě bývala objevem. Přitom bylo třeba „dávat pozor", aby nevznikla záminka k zákazu klubu, který byl v nemilosti „orgánů". Bylo téměř zázračné, že přežíval. Profesor Chaloupecký by do něho patřil a – soudím – nebylo by mu v aktivní činnosti překážkou, že se dvěma hlavními osobnostmi, Jaroslavem Werstadtem a Františkem Kutnarem, neměl bezproblémové styky. Jeho jméno občas v rozpravách zaznělo, hlavně s připomínkou některého jeho díla. Sám jsem z něho nejdříve poznal *Zápas o Slovensko 1918* a byl bych uvítal, kdyby

se tato tematika aktualizovala na klubu. Na jeho pořad se dostávala i témata z novodobých dějin; záměrem bylo jejich počet zvyšovat a problematiku rozhojňovat, za vnějšího tlaku na to však nebyla představa zcela naplnitelná. Od počátku sedmdesátých let se klub dostával do potíží – poznal jsem to i osobně, v zápisech i jinde se muselo utajovat mé členství v jeho vedení. Životní těžkosti profesora Chaloupeckého by se v tomto čase asi ještě zvýšily; pocítil je už v poúnorové době a zřejmě přispěly k jeho náhlé smrti.

Od profesora Polišenského jsem se dozvěděl, že profesor Chaloupecký pomohl v roce 1945 získat určité místnosti v paláci Kinských na Staroměstském náměstí pro fakultní historický seminář. Vzniklo tu jedinečné, pozoruhodné pracoviště, jemuž prospělo i to, že bylo vzdáleno hlavní fakultní budově. Žilo vlastním ovzduším, v němž nechyběla ani recese a osobitý humor, dokonce ani sport. Sloužilo k přednáškám a seminářům – nezřídka značně „nonkonformním" – a ke konzultacím. Příslušníci mladší pedagogické generace, kteří se velmi sblížili a rozuměli si, tu cílevědomě, soustavně studovali, jejich studijní morálka byla vskutku neobyčejná. Byly tu mimo jiné rozsáhlé knihovny – německého historického semináře, profesora Pekaře, profesora Odložilíka. Posledně jmenovaný se jednoho dne v paláci Kinských k našemu překvapení objevil a pak s námi několikrát besedoval. Soustavné diskuse zde byly iniciativou a výzvou k formulování a tříbení názorů, a to nejen odborných, také o společenskopolitickém vývoji v šedesátých letech. V paláci se prostě zajímavě a svébytně „žilo". Profesor Chaloupecký by to určitě uvítal, třeba by si tu zřídil pracovnu. Škoda, že jsme ho jako učitele nezastihli.

Václav Chaloupecký jako dědic Josefa Kalouska a Josefa Pekaře

Bohumil JIROUŠEK

Historik Václav Chaloupecký patří v mnoha aspektech nejen ke kultuře a vědě české, ale také ke slovenské. Kupodivu obě mají zároveň dojem, že k nim vlastně nepatří,[1] jeho čechoslovakismus byl vždy nějakým způsobem problematický pro obě národní kultury, které se s masarykovským – zřejmě opravdu umělým, neživotným – konceptem „jednotného československého národa ve dvou větvích" nikdy nesžily. Slováci požadovali uznání své národní svébytnosti, zatímco pro Čechy byl pojem Čechoslovák víceméně synonymem ke slovu Čech; podobně jako Češi z Čech mají občas tendenci pod geografický pojem Čechy zahrnovat i Moravu. Je to nepochybně projev jisté přezíravosti centra k regionu (jádra k periférii),[2] zároveň to dokládá, že existují různé regionální odlišnosti v identitě a jejím vnímání. Václav Chaloupecký je zajímavý právě tím, jak se v něm tyto odlišné fasety spojí – netroufnu si říci, že se v něm skutečně skloubí, neboť občas měl problémy, dané nejen tím, že jeho názory obtížně akceptovalo jeho okolí, ale také tím, že své okolí obtížně akceptoval i on, a to platí zejména pro jeho téměř dvě desetiletí trvající pobyt na Slovensku, resp. v Bratislavě.[3] Jakkoli je faktickým zakladatelem profesionální slovenské historiografie, je to připomínáno poměrně málo, za jejího zakladatele je tak považován spíše až Daniel Rapant,[4] Pekařův žák, který se – hlavně ve třicátých letech – vymezoval vůči

1 Upozorňuje na to mj. Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*, Praha 2004, předmluva.

2 K modelu jádra a periferie Andrew HEYWOOD, *Politologie*, Plzeň 2008, mj. s. 212.

3 Josef BLÜML – Bohumil JIROUŠEK, *Historik Václav Chaloupecký a Slovensko*, in: Aktuální slovakistika, Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka (eds.), Brno 2004, s. 5–15; Bohumil JIROUŠEK, *„Československá" historiografie 1918–1992 – realita nebo fikce?*, in: Třináct let po / Trinásť rokov po, Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka – Anna Zelenková (eds.), Brno 2006, s. 93–98; Josef BLÜML – Bohumil JIROUŠEK, *Slovenské dějiny a Maketa*, in: Slovensko mimo Slovensko / Slovensko mimo Slovenska, Ivo Pospíšil (ed.), Brno 2008, s. 13–18; Ivan KAMENEC, *Slovenské, české a československé dejiny: problém, či pseudoproblém?*, in: Ivan Kamenec, Spoločnosť, politika, historiografia. Pokrivené (?) zrkadlo dejín slovenskej spoločnosti v dvadsiatom storočí, Bratislava 2009, s. 169–176; Richard MARSINA, *Ku koncepcii a vývoju slovenskej historiografie*, Bratislava 2013, s. 27–28.

4 K němu zvl. sborník Richard MARSINA (ed.), *Historik Daniel Rapant. Život a dielo (1897–1988–1997)*, Martin 1998; případně Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký a Daniel Rapant – trauma z blízkosti*, Forum Historiae 5/1, 2011, [online], [citováno dne: 2. 9. 2018]. Do-

Chaloupeckého pojetí (zejména teritoriálnímu) starých slovenských dějin, vůči etnografickému rozsahu slovanského osídlení ve starých Uhrách. Úsilí Václava Chaloupeckého na Slovensku bylo skutečně zakladatelské, organizátorské i vědecké, spojené se snahou o editování starých slovenských pramenů, se snahou rozvíjet obor československých dějin na první slovenské univerzitě, a to dokonce i pro oblast Podkarpatské Rusi.[5] Toto jeho úsilí ovšem bylo spojeno s občasnou interpretací českých dějin, která je na hraně možného v dějinách – střety českých a uherských středověkých panovníků tak viděl jako projev snah českých vládců směřujících k ovládnutí oblastí dnešního Slovenska, které prý teprve tehdy ztrácelo svůj český charakter, tj. staví české panovníky do role ochránce „Čechů" (ve smyslu slovansky hovořících obyvatel) na dnešním Slovensku.[6]

Jakkoli se slovenské působení Václava Chaloupeckého, korunované rektorským postem na Univerzitě Komenského, může zdát vrcholem jeho kariéry, on sám by se bez něho nejspíše cítil šťastnější.[7] Jakkoli jde o dvě desetiletí, která jsou dobou jeho zřejmě nejlepších tvůrčích let, slovenský pobyt představuje pouze dvě desetiletí z jeho téměř sedmdesátiletého života, tedy asi dvě pětiny jeho vědeckého a tvůrčího působení v rámci české, respektive československé historiografie. V tomto příspěvku se tak chceme zamyslet především nad kontinuitami myšlení v české historické obci, nad vazbami Václava Chaloupeckého k jeho předchůdcům na pražské univerzitě, která ostatně vždy byla jeho vysněným pracovištěm, místem, kde si vždy přál působit. Sen se mu splnil však až v poměrně pokročilém věku, a to ještě navíc v době zkomplikované vývojem po roce 1938, situací v protektorátu Čechy a Morava, ale i důsledky druhé světové války. Vstup velké politiky do vědeckého prostoru měl na Chaloupeckého poslední roky života dopady spíše nepříjemné. Nejenže se cítil povinován odmítnout nacistickou interpretaci českých středověkých dějin, ale i proto, že nepřijal nové vymezení vztahů Čechů a Slováků v duchu Košického vládního programu a vnitřně nesouhlasil ani s vývojem po únoru 1948.[8] Na druhé straně byl natolik velký

stupné z: http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2011/texty_1_2011/duchacek.pdf; Adam HUDEK, *Najpolitickejšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948–1968*, Bratislava 2010.

5 Viz např.: Václav CHALOUPECKÝ, *Dvě studie k dějinám Podkarpatska*, Praha 1925.

6 Václav CHALOUPECKÝ, *Uherská politika Přemysla Otakara II.,* in: Od pravěku k dnešku I, Praha 1930, s. 130–188; Václav CHALOUPECKÝ, *Staré Slovensko*, Bratislava 1923, mj. s. 287.

7 J. BLÜML – B. JIROUŠEK, *Historik Václav Chaloupecký a Slovensko*, mj. s. 9.

8 Viz kritické výhrady vůči jeho vystupování po druhé světové válce, zvl. na II. sjezdu československých historiků v komunistickém tisku, mj. Jan PACHTA, *Josef Pekař – ideolog kontrarevoluce*, Nová mysl 1/3, 1947, s. 43; *Prohlášení k sjezdu historiků*, Nová mysl 1/4, 1947, s. 44; Rudolf BECK, *Diskuse pokračuje (k druhému sjezdu historiků)*, Nová mysl 1/4, 1947, s. 73–80, zvl. s. 77. Srov. též Antonín KOSTLÁN (ed.*), Druhý sjezd československých historiků (5.–11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepisectví v letech 1935–1948*, Praha 1993.

pragmatik, že když Zdeněk Nejedlý rozhodl o jeho ponechání na fakultě, situaci po nástupu komunistického režimu se dokázal přizpůsobit natolik, že podepsal i problematickou výzvu *Kupředu, zpátky ni krok*.[9] Když tehdejší komunistický děkan Filozofické fakulty Univerzity Karlovy Oldřich Říha v roce 1951 hovořil nad Chaloupeckého rakví, ocenil jeho přínos k budování poválečné československé kultury. Josef Petráň přičítá toto přijetí Václava Chaloupeckého jeho „slovanství", které se nastupující komunistické moci hodilo, neboť je bylo možné chápat jako podporu politiky SSSR.[10]

Chaloupecký ovšem zemřel ještě předtím, než se komunistický režim začal s řadou zastánců první republiky, kteří přestáli první vlnu čistek z roku 1948, teprve vypořádávat.[11] I Chaloupeckého generační a profesní souputník Karel Stloukal byl od roku 1951 nuceně v penzi. Když při jeho pohřbu v roce 1957 hovořil Jaroslav Werstadt, promasarykovsky orientovaný starosta režimem okleštěného a trpěného Historického klubu, situace se už mezitím změnila. Werstadt tehdy Stloukalovy vrstevníky pojmenoval jako „generaci 1914", muže, kterým při vypuknutí první světové války bylo mezi dvacítkou a třicítkou: „*Historicky nejzávažnější a životně nejradostnější den té generace byl den zrození československé samostatnosti. (…) Čas letěl, mistři odcházeli a nastupovali opět jejich žáci a mladší dědicové. Z nich Václav Chaloupecký a Karel Stloukal, kteří byli povoláni, aby nahradili Josefa Pekaře a Josefa Šustu, měli zajisté situaci nejnepříznivější a úkol nejnesnadnější: totiž neztráceti se jaksi příliš ve stínu předchůdců zvlášť skvělých a formátu jen vzácně se vyskytujícího. V každém případě dvojice Chaloupecký–Stloukal především reprezentovala napříště historický obor na pražské univerzitě.*"[12]

Jaroslav Werstadt měl zjevně pravdu v tom, že profesní kariéry vrstevníků Václava Chaloupeckého byly výrazně ovlivněny velkými, můžeme říci i paradigmatickými zlomy v existenci středoevropských států. Při zpětném pohledu se snad může zdát tato generace být ovlivněna aktuální politickou agendou více než její předchůdci. Nelze ale přehlédnout, že jistý, jakkoli třeba jen nepřímý, vliv na tvorbu výrazných osobností české historické vědy mělo politické klima tradičně po celé 19. století, včetně Františka Palackého

9 Na druhé straně se spolu s Karlem Stloukalem pokoušel – proti akčním výborům Národní fronty – udržet vydávání *Českého časopisu historického*, viz: Bohumil JIROUŠEK, *Zánik Českého časopisu historického po únoru 1948 ve světle dobových dokumentů*, Český časopis historický 107/1, 2009, s. 119–147.

10 Josef PETRÁŇ ve spolupráci s Lydií PETRÁŇOVOU, *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*, Praha 2015, s. 175.

11 K tomu Bohumil JIROUŠEK a kol., *Proměny diskursu české marxistické historiografie*, České Budějovice 2008, s. 18.

12 Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky (dále jen MU AAV), fond Jaroslav Werstadt, karton 22, U rakve Karla Stloukala, srov. Bohumil JIROUŠEK, *Karel Stloukal – profesor obecných dějin*, České Budějovice 2014, s. 216.

a Wácslawa Wladiwoje Tomka.[13] K aktivní politice měl blízko i Josef Kalousek, mj. svým důrazem na české státní právo.[14] Do linie českého politického dějepisectví můžeme zahrnout samozřejmě Antonína Rezka a Jaroslava Golla, i generaci jejich prvních žáků, jíž vévodily osobnosti Josefa Pekaře a Josefa Šusty.[15]

Politické angažování Jaroslava Golla je však obtížně uchopitelné, neboť se nevyznačuje nějakou konzistentní představou, co vlastně vidí jako cíl svých aktivit. Osobně mám pocit, že obtížná uchopitelnost myšlenkového odkazu Jaroslava Golla je dána tím, že žádnou koncepci českých ani obecných dějin vlastně až do let světové války nezformuloval, jako kosmopolita neměl přesnější představu o tom, kam národní dějiny či dějiny obecně směřují, resp. kam by podle něj bylo žádoucí či nežádoucí, aby směřovaly. Další generace historiků se tedy neměly s čím z jeho historického myšlení vyrovnávat. Jeho vliv v oboru byl pouze prolnutím „výtahu" k moci s elitářským klubem „vyvolených", které těšilo, že si o nich někdo myslí, že se odlišují od davu ostatních studentů.[16] Toto vzájemné sebepotvrzování statutu vědců jistě mohlo určitou dobu fungovat, vytvářet sociální kapitál pro daný okruh aktérů, netvoří však skutečně podstatné linie vývoje (české) historické vědy – ty jsou dány sdílením myšlenek, interpretací a témat, a tady vedou podstatné linie úplně jinudy. „Žákovský" princip je tu dán nepřímo, vyrovnáváním se s dílem předchůdců, ať uctivým či polemickým, nesouhlasným, nicméně nutícím se dosavadními interpretacemi jejich témat zabývat. V tomto směru může podnět k přemýšlení vzejít i ze vztahu Václava Chaloupeckého k Josefu Kalouskovi, jakkoli se na první pohled může jevit jako marginální.

Korespondence mezi Josefem Kalouskem a Václavem Chaloupeckým se může zdát naprosto okrajová, přesto však vlastně ukazuje, že témata, která budou – opomeneme-li slovacika, a ani tam to neplatí úplně[17] – zajímat

13 Jiří ŠTAIF, *František Palacký. Život, dílo, mýtus*, Praha 2009; Miloš ŘEZNÍK (ed.), *W. W. Tomek, historie a politika (1818–1905)*, Pardubice 2006.

14 Pavel FABINI (ed.), *Historik Josef Kalousek: historiografie, politika, kultura a společnost druhé poloviny 19. století*, České Budějovice – Praha 2016; Bohumil JIROUŠEK, *Josef Kalousek. Historik v národní společnosti druhé poloviny 19. století*, Praha 2018.

15 Viz řadu monografií o daných osobnostech, např. Martin KUČERA, *Rakouský občan Josef Pekař*, Praha 2005; Josef BLŮML, *Josef Šusta (úvahy o dějinách a dějepisectví)*, České Budějovice 2006; Jiří LACH, *Josef Šusta 1874–1945. A History of a Life. A Life in History*, Olomouc 2003, Bohumil JIROUŠEK, *Antonín Rezek*, České Budějovice 2002; Bohumil JIROUŠEK, *Jaroslav Goll. Role historika v české společnosti*, České Budějovice 2006; Karel KAZBUNDA, *Stolice dějin na pražské univerzitě III–IV*, Praha 1968–2000.

16 B. JIROUŠEK, *Jaroslav Goll*, mj. s. 42; M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, zejm. s. 39, Jaroslav Goll zdůrazňoval význam metodologie, ale tím se zásadně neodlišoval od svých předchůdců. Ostatně i historický seminář existoval již před rozdělením pražské univerzity na českou a německou roku 1882.

17 Už Josefa Kalouska tak zajímal – v přednáškách i drobných textech – sv. Vojtěch, jehož Václav Chaloupecký pak bude zahrnovat i do polského a uherského kontextu.

Václava Chaloupeckého, budila pozornost už u Josefa Kalouska a Josefa Pekaře, koneckonců i Václav Chaloupecký měl jako student některé Kalouskovy přednášky zapsány,[18] lze tedy rovněž tady uvažovat o ovlivnění, resp. vztahu žáka Václava Chaloupeckého a učitele, nejen v případě Josefa Pekaře, kde je to obecně přijímaný fakt.[19] Navíc měl Josef Kalousek poměrně blízké kontakty na rod Lobkowiczů, jejichž archivářem před první světovou válkou Václav Chaloupecký bude, a to zejména díky tzv. lobkovické ceně, vypsané již roku 1884, kdy kníže Jiří z Lobkowicz slíbil finanční odměnu za spis o historickém vývoji agrárního práva, k jehož sepsání byl Královskou českou společností nauk vyzván právě Josef Kalousek.[20] Zájem o agrární problematiku před první světovou válkou u Václava Chaloupeckého tak může být motivován i touto cenou, lze předpokládat, že u Lobkowiczů se o ní mohlo hovořit, a to i s archivářem Václavem Chaloupeckým, když po roce 1911 bylo jasné, že Josef Kalousek už velké původní dílo na dané téma asi nenapíše, jak se tehdy při jednáních o vyplacení části úroků z lobkovické ceny vyjádřil.[21]

Korespondence mezi Václavem Chaloupeckým a Josefem Kalouskem představuje jen několik dopisů z let 1911–1914. Chaloupecký nejprve nabízel opsání několika listin z jím spravovaného roudnického archivu k Potštejnu, což Kalousek vděčně přijal, snad i proto, že tam měl letní domek.[22] Později – v roce 1914 – však přišel Chaloupecký s podstatnějším požadavkem, aby směl využívat Kalouskovy materiály shromážděné k selské problematice. Chaloupecký, jenž tehdy mj. studoval otázku odúmrti, se zřejmě domní-

18 Archiv Národního muzea Praha (dále jen ANM), fond Josef Kalousek, karton 41, Katalogy posluchačů přednášek Josefa Kalouska, Václav Chaloupecký tak měl zapsány minimálně Kalouskovy přednášky O Kosmově kronice (letní semestr 1904) a O podvrženinách v pramenech dějin zemí českých (zimní semestr 1905/1906).

19 M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 258.

20 ANM, f. Josef Kalousek, k. 43, Dopisy o ceně lobkovické (1884–1911), v roce 1911 byla z původního fondu (2 000 K) a jeho úroků vyplacena Josefu Kalouskovi částka 6 000 K, přičemž ve fondu nadále zůstalo 5 555 K (a 33 haléřů) pro budoucího nástupce v tomto úkolu. Tehdy ještě plánoval vydat alespoň stručné dějiny selského stavu, reálně však došlo jen na vydání jeho starších přednášek v kursu pro středoškolské učitele roku 1905 (srov. mj. karton 18, rukopis Historie stavu selského v Čechách v přehledu povšechném, resp. otištění přednášky – na pokračování z poznámek jednoho z posluchačů – v královéhradeckém týdeníku *Hlasy venkova* v letech 1911–1912. Z Kalouskových dalších textů k tématu upozorněme především na cennou práci Josef KALOUSEK, *O staročeském právě dědickém a královském právě odúmrtném na statcích svobodných v Čechách i v Moravě*, Rozpravy ČAVU, Praha 1894; TÝŽ, *Josef Procházka, příklad českého písmáka*, Český lid 4/3, 1895, s. 214–221; TÝŽ, *O písmákovi Josefu Procházkovi*, Český lid 5/2, 1896, s. 25–27, 129).

21 ANM, f. Josef Kalousek, k. 43, Dopisy o ceně lobkovické, 8. 2. 1911.

22 ANM, f. Josef Kalousek, Václav Chaloupecký Josefu Kalouskovi; MU AAV, fond Václav Chaloupecký, Josef Kalousek Václavu Chaloupeckému, listy z roku 1911; Josef Kalousek tehdy pracoval na drobném textu o dějinách Potštejna pro sborník, který letní hosté v Potštejně – pod vlivem Jana Urbana Jarníka – připravovali.

val, že churavějící Josef Kalousek předal své písemnosti Muzeu Království českého, neboť ho žádal o souhlas, aby je v této instituci mohl studovat a používat pro své dílo.[23] Jeho předpoklad byl však mylný. Josef Kalousek písemnosti sice Muzeu odkázat zamýšlel, ovšem až po své smrti. Předával je tam – s výjimkou některých tištěných knih – až Kalouskův syn Vratislav, a to ještě s představou, že by se do některých z nich nemělo vstupovat po dobu třiceti let, což bylo časem podstatně zkráceno, zejména v souvislosti se zájmem Karla Stloukala o studium materiálů k životopisu Františka Ladislava Riegra,[24] čímž důvody k dalšímu znepřístupnění zcela pominuly. Už ve dvacátých letech byly rozpečetěny i osobní deníky Josefa Kalouska.

Nakolik Kalouska Chaloupeckého žádost zaskočila, se můžeme jen domýšlet. Těžko v nich však mohl nevidět nepřímý doklad přesvědčení mladších kolegů, že jeho dny se krátí a své výpisky a kartotéky již k sepsání životního díla o dějinách selského stavu nikdy nevyužije, protože ho nenapíše. Josef Kalousek si toho byl sám vědom, jakkoli se stále ještě pokoušel vědecky pracovat. I k dokončování edic *Řádů selských a instrukcí hospodářských* či pro drobné práce však své kartotéky potřebovat mohl. Odpověď tak pro mladého badatele musela být zklamáním. Kalousek sice projevil potěšení, že se chce věnovat *„poddanským poměrům selského lidu“*,[25] k jeho výzkumu *„selské otázky v husitství“*[26] mu ale neposkytl nic: *„Do Českého Musea přijdou moje knihy a rukopisy všechny až po mé smrti, dosud jsem jich odevzdal málo. Mám sice značný počet cedulek abecedně srovnaných, ukazujících k textům o věc[e]ch Vás zajímajících, ale úplného nebo dodělaného nemám nic. Podobnou pomůcku možno si shledat z Archivu Českého, nejpohodlněji z abecedních rejstříků věcných, též z nadpisů listin, kdež jsem přihlížel k potřebám budoucích pracovníků.*

Letos bohužel sešel jsem na zdraví tak, že nemohu v práci pokračovati. Truchlivo jest mně pomysleti, jak málo jsem udělal z toho, co udělati jsem chtěl. Přeji Vám od srdce lepšího štěstí a plného zdaru.“[27]

Kalouskovy výpisky – převážně editované v *Archivu Českém* – a kartotéka svědčí o tom, jak k tématu selských dějin přispěl opravdu značnou měrou. Z jeho hesláře, který zahrnuje pojmy ke struktuře venkovského obyvatelstva, k sociálnímu životu, k hospodářství i k dějinám městské a venkovské

23 ANM, f. Josef Kalousek, Václav Chaloupecký Josefu Kalouskovi 9. 6. 1914.

24 ANM, f. Karel Stloukal, k. 10, Vratislav Kalousek Karlu Stloukalovi (a Národnímu muzeu v příloze), Praha 10. 12. 1929. Vratislav Kalousek původně chtěl omezit studium řady materiálů v otcově pozůstalosti do roku 1945. Srov. též *Literární pozůstalost a knihovna dvor. rady Dra Jos. Kalouska*, Agrární archiv 3/1, 1916, s. 59 (oddíl zpráv, informace o pozůstalosti Josefa Kalouska).

25 MU AAV, f. Václav Chaloupecký, Josef Kalousek Václavu Chaloupeckému 11. 6. 1914.

26 ANM, f. Josef Kalousek, Václav Chaloupecký Josefu Kalouskovi 9. 6. 1914.

27 MU AAV, f. Václav Chaloupecký, Josef Kalousek Václavu Chaloupeckému 11. 6. 1914.

správy, k vojenství i soudnictví, vyplývá, že jeho dějiny venkovského lidu by se nepochybně netýkaly pouze právních aspektů, ale snažily by se přiblížit ke konkrétnímu životu s vědomím, že na různých místech mohla situace vypadat odlišně.[28] Ostatně k tomuto výkladu směřoval i v jedné ze svých kurzovních přednášek na univerzitě a v popularizačních textech v novinách (otištěných na pokračování).[29]

Václavu Chaloupeckému, který v duchu Gustava Friedricha rozlišoval historiky na zedníky a fasádníky (a sám se řadil k těm druhým),[30] tak Josef Kalousek cihly a maltu na jeho stavbu neposkytl. Nicméně už navždy lze sledovat, že Josefa Kalouska, Josefa Pekaře a Václava Chaloupeckého namnoze upoutávala podobná témata, někdy i v rámci vzájemných polemik. Josefu Pekařovi se Václav Chaloupecký – v poděkování za darovanou *Knihu o Kosti* – vyznával ze své žákovské inspirace takto: „*Lásku k agrárním, především selským dějinám odnesl jsem si z Vašich přednášek, jejichž podání prozrazovalo více než chladný vědecký zájem. Láska k tomuto oboru zůstala, a kdybych poměry nebyl býval vržen na Bílou horu, byl bych asi předmětu se věnoval cele. Byl jsem jistě z nejhorlivějších Vašich posluchačů. Jsem ze selské krve. Vaše přednášky z dějin sociálních a hospodářských jaksi vracely mne těm rodným lánům, na nichž dědové a pradědové se lopotili, těm rodným lánům, jimž jsem se vzděláním odcizil.*“[31]

Je obtížné doložit, zda měl Václav Chaloupecký někdy příležitost studovat Kalouskovu pozůstalost. Kartotéky i další písemnosti Josefa Kalouska uložené v Archivu Národního muzea a téměř po celou dobu první republiky spravoval Chaloupeckého spolužák Karel Stloukal, Chaloupecký se však k selským dějinám vyjadřoval vlastně spíše okrajově, hlavně v knižních studiích *Selská rebelie na Podřipsku* (1918) či *Selská otázka v husitství* (1926). Postupně převážila témata jiná. I ta se však pozoruhodně prolínala s otázkami, na kterých mnohé odvedli už zmiňovaní Josef Kalousek a Josef Pekař, ať už šlo o *Kristianovu legendu* a obecně prameny z doby 10. století, o biografii Františka Palackého apod.[32] Síla

28 Srov. zejm. ANM, f. Josef Kalousek, k. 37–40, Kartotéka – věcný heslář. Též Marie RYANTOVÁ, *Josef Kalousek jako redaktor Archivu českého*, in: Historik Josef Kalousek, P. Fabini (ed.), s. 147–168.

29 ANM, f. Josef Kalousek, k. 41, Katalogy posluchačů přednášek Josefa Kalouska, katalog přednášky Dějiny stavu selského v Čechách (letní semestr 1906).

30 M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 43.

31 Dopis Václava Chaloupeckého Josefu Pekařovi z 12. 12. 1911 cituje M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 260–261.

32 Bibliografii prací Václava Chaloupeckého přináší M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 488–496, srov. též Tamtéž, s. 69. Vedle obecně známých prací Josefa Kalouska a Josefa Pekaře (viz např.: Josef KALOUSEK, *Obrana knížete Václava Svatého proti smyšlenkám a křivým úsudkům o jeho povaze*, Praha 1901; Josef PEKAŘ, *Nejstarší kronika česká*, Praha 1903; Josef PEKAŘ, *Die Wenzels- und Ludmila-Legenden und die Echtheit Christians*, Prag 1906) a jejich polemik o pravosti Kristiana zmiňme také Kalouskovu přednášku z 13. 10. 1882 O pramenech dějin českých 10. věku (ANM, f. Josef Kalousek, k. 18, i. č. 804). Z prací

Václava Chaloupeckého tak asi opravdu byla spíše v novém promýšlení starých témat, v možnostech odlišných interpretací, než ve vlastním archivním výzkumu, k němuž ostatně nikdy neměl mnoho času. Dokonce i během působení v roudnickém knížecím archivu před rokem 1914 byl zavalen organizačními povinnostmi. Po válce, částečně strávené ve vojenské uniformě, se vrhl na organizování slovenského archivnictví a zejména na budování historických oborů na Komenského univerzitě v Bratislavě, kdy se musel – celkem bravurně – vyrovnávat s obtížemi začleňování slovenských dějin od jejich počátků až k roku 1918 do nově promýšleného rámce dějin československých. I to mu ovšem usnadňovala některá dříve zpracovávaná témata, zejména znalost osudů Františka Palackého a jeho slovenských studijních let, kdy už před válkou si kladl otázky po česko-slovenské vzájemnosti.[33] Na druhé straně ho slovenské působiště nutilo k interpretacím, jimž se jiní historikové – jako třeba Václav Novotný či Josef Pekař – dokázali vyhnout, neboť v Praze ani v Brně nebyla tak silně pociťována potřeba jednotné interpretace společných „československých" dějin. Nejenže zde bylo zjevnější jejich umělé propojování, ale bylo zde snazší vykládat české dějiny bez dějin slovenských. V Bratislavě ovšem Václav Chaloupecký – s manželkou ze slovenské evangelické rodiny – reprezentoval česko-slovenské soužití nejen soukromě, ale hlavně vědecky a politicky. Tak jako Josef Kalousek poskytl svým českým státním právem oporu českému politickému programu konce 19. století, hledal Václav Chaloupecký v dějinách československé ideje, na nichž by bylo možné obhájit koncept československého národa ve dvou větvích a odmítnout nejen maďarské, ale i slovenské interpretace slovenských dějin. Ty

o Josefu Kalouskovi a Josefu Pekařovi připomeňme alespoň Josef HANZAL, *Josef Pekař – život a dílo*, Praha 2002; Zdeněk KALISTA, *Josef Pekař*, Praha 1994; Otakar JOSEK, *Život a dílo Josefa Kalouska*, Praha 1922. Kontinuitu výkladu sv. Václava u Josefa Kalouska, Josefa Pekaře a Václava Chaloupeckého připomíná i František GRAUS, *Živá minulost. Středověké tradice a představy o středověku*, Praha 2016, s. 99. K zájmu o Františka Palackého připomeňme vedle Kalouskovy pozice Palackého spolupracovníka a prvního interpreta jeho myšlení především to, že Josef Kalousek stál za zrodem publikace *Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého*, Praha 1898, pro nějž zajišťoval i příspěvky zahraničních historiků, Pekařovy studie z přelomu 19. a 20. století, včetně drobné monografie Josef PEKAŘ, *František Palacký*, Praha 1912, jež vychází z jeho staršího hesla pro *Ottův slovník naučný*, Václav CHALOUPECKÝ, *Fr. Palacký*, Praha 1912; Chaloupeckého text je nejzajímavější tím, že zdůrazňuje nejen historickou, ale i filosofickou rovinu Palackého myšlení, v čemž souznívá nejen s Josefem Kalouskem, ale zejména zajímavě z hlediska budoucího vývoje i s Tomášem G. Masarykem – viz též Bohumil JIROUŠEK, *František Palacký pohledem dějepisectví tzv. Gollovy „školy",* in: Jeden jazyk naše heslo buď IV. Český romantismus – jiskření a záblesky, Jaroslav Vyčichlo – Viktor Viktora (eds.), Radnice – Plzeň 2007, s. 19–27. Z Chaloupeckého děl připomeňme alespoň spolueditorství práce Václav CHALOUPECKÝ – Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ – Bohumil RYBA – Ferdinand STIEBITZ (eds.), *Na úsvitu křesťanství. Z naší literární tvorby doby románské v století XI.–XIII.*, Praha 1942.

33 Podrobně viz: M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 69–70.

vnímal český historik jako příliš nečeskoslovenské, snad můžeme říci až separatistické.[34]

Generace Václava Chaloupeckého, Karla Stloukala či Jaroslava Werstadta si byla vědoma role mýtů v dějinách, toho, že mýtus působí víc než historická událost sama o sobě.[35] Chaloupeckého pokus o proměnu mytologického zakotvení Československa však byl odsouzen k neúspěchu, neboť většina obyvatelstva nad nutností této reinterpretace nepřemýšlela, resp. se s touto snahou nepotkávala. Češi ani Slováci své národní mýty prolnout v jeden celek nechat nechtěli, navzdory pokusům Václava Chaloupeckého a Karla Stloukala hledat společné stavební kameny ve středověkých dějinách, včetně Velkomoravské říše, a posléze v českém národním obrození, zejména u Františka Palackého, jak se ukázalo také v jejich příspěvcích do kolektivní práce *Idea československého státu*.[36] I tím však lze vysvětlit, proč měl Chaloupecký problémy ve svém slovenském působišti, neboť koncept jednotného československého obrození byl v rozporu se štúrovskou představou samostatného slovenského národa a slovenského národního obrození.

Václav Chaloupecký se tak rád v roce 1938 vrátil z Bratislavy do Prahy, neboť se slovenským prostředím – s nárůstem slovenské inteligence – si čím dál tím méně rozuměl, a to i v bratislavském ovzduší, které bylo méně konzervativní než zbytek Slovenska.[37] Ostatně příznačně příliš nevycházel ani s Milanem Hodžou,[38] ani s komeniologem Jánem Kvačalou, fakticky jedinými významnějšími osobnostmi slovenských historických věd v době vzniku Československa.[39] Později budou podobně problematické i jeho vztahy s Danielem Rapantem.

Dědictví Pekařovy stolice československých dějin na pražské univerzitě bylo svým způsobem logické, do určité míry navazující na pozice profesorů českých dějin před rokem 1918 (Josef Kalousek, Václav Novotný), zároveň však pozměněné vznikem Československé republiky, nejen proto, že jak Novotného české dějiny, tak především Pekařova profesura z dějin rakouských byly formálně přejmenovány na československé. Politika i tady zasáhla do Chaloupeckého profesury výrazně tím, že fakticky se úřadu ujal až v roce 1939, takže následovalo několik let strávených převážně v Dětenicích, na letním bytě, a pak složitá situace třetí republiky. Václav Chaloupec-

34 Podobné problémy, jakkoli okrajově, měl se slovenskou politikou a slovenskými pohledy na Československo i Karel Stloukal, viz: B. JIROUŠEK, *Karel Stloukal*, s. 82–83.

35 Např. B. JIROUŠEK, *Karel Stloukal*, s. 120–121, 144–145.

36 Jan KAPRAS – Bohumil NĚMEC – František SOUKUP (eds.), *Idea československého státu I–II*, Praha 1936.

37 K Bratislavě té doby Martin VAŠŠ, *Bratislavská umělecká bohéma v rokoch 1920–1945*, Bratislava 2016.

38 M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, mj. s. 162–170.

39 Libor BERNÁT, *Ján Kvačala a Gollova škola vo svetle vzájomnej korešpondencie*, Bratislava 2017, s. 43, 56.

ký se stal opět organizátorem české historické vědy, mj. jako dědic Josefa Pekaře působil jako spoluredaktor *Českého časopisu historického*,[40] jeho dílo z té doby však obracelo pozornost zpět k době předválečné a meziválečné, k nejstarší české legendistice, k valašské kolonizaci Slovenska apod.[41] Po šedesátce nelze očekávat velký nový začátek, fakticky tak jen navazoval na své zájmy před první světovou válkou. Ani jeho interpretace nebyly odlišné, s masarykovským ideálem vlastně – s výjimkou „čechoslovakismu" – nikdy nesouznívaly, jeho inspirace zjevně byly jiné, jak správně postřehl Kamil Krofta, když už v roce 1928 Chaloupeckému napsal, že Josefa Pekaře interpretuje ještě více tomkovsky, než jak je Pekař Tomkem ovlivněn.[42] Skutečné myšlenkově průbojné, intelektuální vlivy a interpretace tak šly jinými směry než přes Jaroslava Golla.[43] Koncepty české státnosti v duchu Wácslawa Wladiwoje Tomka a Josefa Kalouska jsou v nerevolučních dobách zřejmě mnohem nosnější než husitské revoluční ideály.

S vědomím spřízněnosti historiků pocházejících z Českého ráje bychom však měli zmínit ještě jeden aspekt výkladu kontinuit těchto osobností: základem odborných zájmů Josefa Kalouska, Josefa Pekaře i Václava Chaloupeckého vždy byly agrární dějiny, resp. hospodářské a sociální dějiny českého venkova. Myslím, že také František Kutnar si při promýšlení periodizace dějin agrárního dějepisectví ony kontinuity musel uvědomovat,[44] možná i proto takový text nikdy nevydal, jakkoli za tím můžeme hledat i nepřízeň doby. Jeho nakonec nepublikované *Dějiny agrárního dějepisectví* jsou pozoruhodným prolnutím drobných úliteb ve snaze o to, aby text v době komunistického režimu směl vyjít, snahy nezrušit svou periodizaci z *Přehledných dějin českého a slovenského dějepisectví* a uvědomování si tematické kontinuity, která je po mém soudu pro české dějepisectví druhé poloviny 19. století a první poloviny 20. století mnohem nosnější, než úvahy o generačním rozvrstvení Gollovy školy. Gollova stať *Dějiny a dějepis* (1888/1889) žádný skutečný ideový mezník nepředstavuje, jakkoli to František Kutnar otevřeně nevyjádřil.

Co je skutečně podstatné z hlediska vývoje české historické vědy té doby, je implementace nových metodologických proudů do české historiografie. Zčásti jsou to kulturní dějiny,[45] hlavní však je pronikání hospodářských a so-

40 B. JIROUŠEK, *Zánik Českého časopisu historického*.

41 František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 2009, s. 720–721; případně J. BLÜML – B. JIROUŠEK, *Historik Václav Chaloupecký*; M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*.

42 *Tamtéž*, s. 256.

43 Jaroslav Goll je pro tuto generaci zajímavý spíše jako dandy, případně jako tak trochu dekadent – Jan GEBAUER mladší *Deník dekadentního intelektuála*, Martin Kučera (ed.), Praha 2016, s. 31.

44 ANM, f. František Kutnar, k. 22, Vývoj agrárního dějepisectví (strojopis).

45 K tomu viz Dagmar BLÜMLOVÁ (ed.), *Čeněk Zíbrt a česká kulturní historie*, České Budějovice 2003.

ciálních dějin do české historické vědy, a tady jsou kontinuity zcela jiné než generace Gollovy školy. Především nelze přehlížet prolínání zájmu o hospodářské a sociální dějiny mezi českým a českoněmeckým prostředím,[46] nemluvě o pozdějších inspiracích francouzským a italským dějepisectvím. Formálně tradiční periodizaci Františka Kutnara, jakkoli i ta je lehce narušena,[47] můžeme vynechat, neboť podstatné jsou především jeho pohledy na naše protagonisty. Josef Kalousek spolu s Wácslawem Wladiwojem Tomkem a Antonínem Gindelym reprezentují v české historiografii období, kdy: „*se tu připravili a v mnoha pracích projevili badatelé už s vyvinutým, speciálně agrárně historickým zájmem a že se tu především zásluhou Josefa Kalouska vytvořila v tehdejších poměrech a představách dostatečně nosná pramenná základna pro agrární historiografii o období poddanství a feudalismu*."[48] František Kutnar zde upozorňuje na nárůst zájmu o hospodářské a sociální dějiny, daný rozvojem zemědělství i průmyslu, ale i hospodářskými krizemi sedmdesátých a osmdesátých let 19. století, světovým zápasem o suroviny a odbytiště výrobků, což všechno vedlo k zájmu o hospodářské, sociální, ale i právní a ústavní dějiny: „*Důležité v této tematické orientaci dějepisectví bylo, že i národní hospodářství jako věda působením německého národohospodáře Wilhelma Roschera viděla v dějinném vývoji hospodářském nezbytný předpoklad k pochopení současného stavu a že obracela pozornost státovědců, národohospodářů a právníků k dějinám a k přímému historickému studiu národně hospodářských státovědeckých a společenských otázek. Tak se hospodářské, společenské a kulturní dějiny venkova stávají za rostoucí specializace historických disciplín jedním jejich podstatným badatelským odvětvím*."[49] Kutnar tak ocenil Kalouskův zájem o ruskou občinu či jeho studium odúmrti jako téma na pomezí právních dějin a dějin „*vesnické feudální společnosti objímající její neprivilegovanou i privilegovanou složku*",[50] zejména však jeho *Řády selské a instrukce hospodářské*, bez kterých by nikdy nemohla vzniknout Kroftova syntéza. Josef Kalousek tak zahájil „*novou moderní etapu*" studia rolnictva v Čechách.[51]

Jakkoli se tak v Kutnarově práci mihne většina tehdejších historiků, nezbývá mu než přiznat, že Josef Pekař a Josef Šusta co do výběru badatelských témat nebyli příliš ovlivněni Jaroslavem Gollem. Spíše přiznává jejich inspiraci Janem Peiskrem, jakkoli (nebo spíš právě proto, že) se s jeho te-

46 Pavel SOUKUP – František ŠMAHEL (eds.), *Německá medievistika v českých zemích do roku 1945*, Praha 2004.

47 ANM, f. František Kutnar, k. 22, Vývoj agrárního dějepisectví (strojopis), mj. můžeme upozornit na název kapitoly Agrární dějepisectví v období kritického a sociálního realismu, což by zachycovalo éru Jaroslava Golla.

48 Tamtéž, s. 46 strojopisu.

49 Tamtéž, s. 47.

50 Tamtéž, s. 55.

51 Tamtéž, s. 58.

zemi budou kriticky vyrovnávat,[52] a zejména Alfonsem Dopschem, Karlem Lamprechtem a Wernerem Sombartem.[53] Další fázi pak představují žáci Josefa Pekaře a Josefa Šusty, hlavně Jan Heidler, František Hrubý a Václav Chaloupecký, který už v roce 1908 svým zájmem o biskupa Jana IV. z Dražic rozvinul studium „*sociální otázky selské v době předhusitské a husitské*“,[54] aby ji dále rozpracoval v textech *Selská otázka v husitství* (1926) či *Selská rebelie na Podřipsku* (1918).[55] Třebaže Kutnar v mnoha směrech doceňuje texty Antonína Rezka, jehož podle něj výrazně zajímal „*fakt lidové mentality*“,[56] z výkladu téměř mizí Jaroslav Goll, jehož je možné připomenout jen v souvislosti se studiem myšlení Petra Chelčického.

Vstupní text vedoucí ke kolektivnímu zamyšlení nad kontextualizací odkazu tak výrazné osobnosti, jako byl Václav Chaloupecký, se koncipuje obtížně prakticky vždy. V Chaloupeckého případě k tomu však přistupuje ještě jeden fakt, který naši situaci odlišuje od běžného stavu – kolektivní knižní výstup obvykle předchází vzniku ucelenější autorské biografie. Tento text, částečně životopisná kapitola, naopak navazuje na knihu Milana Ducháčka, která život a dílo Václava Chaloupeckého přiblížila na výborné úrovni, včetně zdrojů jeho myšlení. Tato studie tak představuje spíše soubor koncepčních poznámek k dalšímu promýšlení. A zde se mi jako velké téma jeví právě otázka kontinuit v českém historickém myšlení.[57]

52 ANM, f. František Kutnar, k. 22, Vývoj agrárního dějepisectví (strojopis), s. 73.
53 Tamtéž, s. 87.
54 Tamtéž, s. 147–148.
55 Tamtéž, s. 148.
56 Tamtéž, s. 77.
57 Příspěvek vznikl za podpory Grantové agentury České republiky, projekt GA15-03346S.

Mezi odkouzlením a okouzlením: Wilhelm Dilthey a noetické limity generace Václava Chaloupeckého

Milan DUCHÁČEK

> *„Abychom byli právi dějinám i životu."*
> Jaroslav Werstadt 1920[1]

> *„Gollovští historikové byli v zajetí pozitivistického omylu, že lze na základě nesčetných jednotlivých popisů a studií o určitém historickém zjevu a po vyčerpání nejrůznějších hledisek dospět teprve k celkovému obrazu skutečného dění a vytvořit vědeckou syntézu."*[2]

Člověk by si skoro řekl, že až na nešťastné užití pojmu pozitivismus[3] by se s výše uvedeným tvrzením dalo souhlasit – pokud se tedy shodneme na tom, kdo jsou a čím se vlastně vyznačují „gollovští historikové".[4] Citovaná pasáž je příkladem jedné z dobových interpretací odkazu „historismu" Gollovy školy.[5] Pochází z roku 1950 a zformuloval ji Jan Pachta ve známém

1 Jaroslav WERSTADT, *Politické dějepisectví devatenáctého století a jeho čeští představitelé. Kapitola z ideového vývoje moderní české historiografie*, Český časopis historický (dále jen ČČH) 26, 1920, s. 93.

2 Jan PACHTA, *Pekař a pekařovština v českém dějepisectví*, Brno 1950, s. 96.

3 Jaroslav MAREK, *Historie mezi teorií a praxí*, ČČH 96/4, 1998, s. 784, též Dušan TŘEŠTÍK, *Faktopisci a dějepisci*, in: TÝŽ, *Češi a dějiny v postmoderním očistci*, Praha 2005, s. 47–67. Diskusi o proměně vnímání pojmu na linii mezi analytickou kategorií a vnitrooborovým mýtem přehledně a produktivně shrnul Roman PAZDERSKÝ, *Gollův styl. Studie k historickému myšlení Jaroslava Golla*, Praha 2018, s. 15–38.

4 Průkopnickou a přes dobově podmíněný interpretační rámec v mnoha ohledech dodnes inspirativní studii k otázce proměny historiografie v době první republiky napsal Maxmilián STRMISKA, *K otázkám české nemarxistické historiografie a filosofie dějin v letech 1918–1938*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, Studia historica 32, 1988 (= Problémy dějin historiografie IV), s. 7–32.

5 V tomto textu se však užívání pojmu *historismus* pro jeho „tekutost" záměrně vyhýbám. Důvody pro to s nadhledem shrnul Miroslav HROCH, *Konec historismu?*, in: 19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly, Milan Řepa (ed.), Praha 2008, s. 12–25. V rovině rozlišení vědeckého historismu v dějepisectví, vyrůstajícího ovšem z širšího společenského zázemí, se ztotožňuji s pojetím Lenky Řezníkové (Lenka ŘEZNÍKOVÁ, *Moderna a historismus. Historické reprezentace v proměnách literatury na přelomu devatenáctého a dvacátého století*, Praha 2004, s. 41), stejně jako s jistým rozšířením Jaroslava Marka, jak ho vymezil Jaroslav MAREK, *O historismu a dějepisectví*, Praha 1992, s. 18–40, 208–214, passim. O širším i specificky českém kontextu pojednal zevrubně Tomáš PÁNEK, *Pojetí historismu*

pamfletu *Pekař a pekařovština v českém dějepisectví*. Podle něj „krize buržoazního dějepisectví" první a druhé republiky zakořenila v době, kdy „*v Německu vystoupila řada idealistických filosofů, jako Windelband, Dilthey, Rickert, Troeltsch, kteří svými oslnivými myšlenkovými konstrukcemi pečovali o ideologickou obhajobu měšťácké společnosti. (…) Filosofie dějin, jak ji nacházíme u Diltheye a Troeltsche, vytváří obraz života, který zastírá skutečné příčiny krize buržoazní společnosti, má odvést pozornost lidí od bědné sociální skutečnosti k ideálním nadspolečenským hodnotám, má utěšit měšťáctvo, že dějiny jsou »hádankou«*". Čeští „gollovští" historikové prý „*(…) rozvíjeli v takzvaných duchovních dějinách pod záminkou vědecké syntézy smělé spekulace, používajíce v nejrůznějších obměnách vznešených výrazů: »tvůrčí osobnost«, »tvůrčí síly«, »život«, »historické vědomí«, »duševnost«, s nimiž zacházeli jako s »realitami« (…), takže často dospěli k libovolným vztahům a souvislostem stojícím mimo skutečnost a zcela oproštěným od vědecké metodiky.*" atd.[6]

Wilhelm Dilthey, Ernst Troeltsch, ale po jejich boku i Martin Heidegger a Oswald Spengler, byli po traumatu druhé světové války pro Jana Pachtu[7] dokladem scestí, jímž mělo německé myšlení zásadně (a zároveň negativně) ovlivnit ideové východisko utváření obrazů minulosti, podávaných od devadesátých let 19. století generacemi žáků Jaroslava Golla. Do Pachtova hledáčku ideové diverze, vnímané jako spor idealismu s materialismem, se kromě Josefa Pekaře vcelku nepřekvapivě dostaly téměř všechny výraznější osobnosti meziválečné české (nikoli ovšem slovenské) historiografie, zejména Václav Chaloupecký, Zdeněk Kalista a Rudolf Holinka, mimo jiné i na základě jejich publikačních aktivit v době druhé republiky a protektorátu. „Němectví" kritizovaných myslitelů, kteří měli být ideovou oporou českého dějepisectví, tak umožnilo přinejmenším symbolicky připojit jména proskribovaných historiků mezi „přisluhovače fašismu".[8]

Pachtův hanopis lze samozřejmě vnímat jako mocenský prostředek, rétorickou strategii, jejímž smyslem a cílem byla „očista" české historio-

---

u Jaroslava Marka, in: Historik – historismus – dějepisectví. Nad životem Jaroslava Marka, Radomír Vlček (ed.), Praha 2016, s. 53–68. Zde jak odlišnost české recepce německého prostředí, tak i další literatura k tématu. K německému kontextu a historismu jako celospolečenskému fenoménu též Wolfgang J. MOMMSEN, *Bürgerliche Kultur und politische Ordnung. Künstler, Schriftsteller und Intellektuelle in der deutschen Geschichte 1830–1933*, Frankfurt am Main 2000, s. 97–112. K historismu jako německému fenoménu v historiografii (jak význam pojmu zúžil zejména Friedrich Meinecke), jeho přesahům a kontinuitě zejm. *Krise des Historismus – Krise des Wirklichkeit. Wissenschaft, Kultur und Literatur1880–1932*, Otto Gerhard Oexle (Hg.), Göttingen 2007; *Geschichtswissenschaft im Zeichen des Historismus. Studien zu Problemgeschichten der Moderne*, Otto Gerhard Oexle (Hg.), Gottingen 1996; *Historismus in den Kulturwissenschaften. Geschichtskonzepte, historische Einschätzungen, Grundlageprobleme*, Otto Gerhard Oexle – Jörn Rüsen (Hgg.), Köln – Weimar – Wien 1996; především Jörn RÜSEN, *Historismus als Wissenschaftsparadigma*, in: *Tamtéž*, s. 119–138.

6 J. PACHTA, *Pekař a pekařovština*, s. 97.

7 *Tamtéž,* s. 46.

8 *Tamtéž,* s. 59, 64–66, 85, 92–93, 105–107.

grafie od „*kontrarevoluční ideologie období imperialismu*“, tedy v praktické rovině diskreditace a profesní likvidace dosavadních intelektuálních elit. Generace Františka Kutnara prošla během druhé světové války ideovou krizí, ústící často v příklon k marxismu, aniž by se přitom nutně všichni odvrátili od někdejších inspiračních zdrojů, mezi něž vedle Diltheye, Troeltsche či Masaryka náležely i práce Friedricha Meineckeho, Henriho Berra či Benedetta Croceho – a (ve snaze nalézt kromě východiska z relativních hodnot i pevnější pojmoslovnou oporu) také velikáni ruské etnografie, například Dmitrij Konstantinovič Zelenin, a průkopníci strukturalismu, jako byl v Československu působící Petr Grigorjevič Bogatyrev.[9] Podobný zlom a zásadní přehodnocení dosavadních východisek však prožili i poslední z Gollových přímých žáků, a to před sto lety, v roce, kdy se začala rodit nová, k státní samostatnosti směřující linie české politiky. I oni byli tehdy vystaveni nutnosti hledat nový způsob uchopení (jaspersovsky řečeno) dějinného horizontu. V následující úvaze se proto pokusím o alespoň dílčí postižení kontur této proměny právě ve vztahu k oné vyčítané a poněkud mlhavé diltheyovské inspiraci.

* * *

Cituji-li jako východisko Jana Pachtu, je nasnadě tázat se, o jaké zdroje vlastně čtenář Ericha Fromma a Maxe Horkheimera a autor průkopnické stati usouvztažňující historiografii s psychoanalýzou[10] opíral svou argumentačně dosti nesourodou kritiku. Hlavním impulsem mu byl kromě výše ře-

9 Srov. František KUTNAR, *Historik Jaroslav Werstadt*, Karol Bílek – Hana Kábová (eds.), Práce z dějin Akademie věd 2/1, 2010, s. 3–11, zde s. 6. Srov. Archiv Národního muzea (dále jen ANM), fond František Kutnar, karton 1, i. č. 3; k. 33, i. č. 737, 745. Ke kontextu různorodých přístupů k terminologii podrobně Jan HORSKÝ, *Dějezpytec a pojmosloví*, in: Kulturní a sociální skutečnost v dějezpytném myšlení. Příspěvky k dějinám českého dějepisectví Gollovy školy, Jan Horský (ed.), Ústí nad Labem 1999, s. 9–47. Srov. situaci v literární vědě, kde odpor vůči psychologismu Jana Vojtěcha Sedláka v interpretaci literárních textů, odvozovaném v tradici Jaroslava Vlčka právě od Diltheye, vyústil ve spor iniciovaný kritiky z Pražského lingvistického kroužku. Miloš ZELENKA, *Jan Vojtěch Sedlák v diskusi s Pražským lingvistickým kroužkem (spor o koncepci českého verše)*, Slavica litteraria 20/2, 2017, s. 9–19. Ke genezi Kutnarovy strukturalistické inspirace, navzdory problematičnosti důrazu na francouzskou inspiraci z okruhu školy Annales, více Veronika STŘEDOVÁ, *Strukturalismus v českém historickém myšlení*, Hradec Králové 2014, zejm. s. 49n.

10 Jan PACHTA, *Sociální psychologie a dějezpyt*, Dějiny a přítomnost. Sborník historické skupiny 1/1, 1937, s. 58–74. Na nutnost propracovat důkladněji tradiční, od Ranka běžně v historiografii přítomnou psychologizaci historických osobností ovšem upozorňoval již Josef Matoušek roku 1932. Srov. Maxmilián STRMISKA, *The notions „person“ and „personality“ and Gollian historiography: some remarks*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická 40/C38, 1991, s. 125–133, zde s. 128, pozn. č. 16. Dostupné též [online], [citováno dne: 26. 8. 2018]: https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/102414.

čeného zjevně i fakt, že vnitřně rozporuplná tradice *Geistesgeschichte*,[11] inspirována nikoli bádenskými novokantovci,[12] ale právě Diltheyem, se oprostila od hegeliánské tradice a zdůrazňovala hermeneutickou roli tvůrčího, v konkrétní situaci zakotveného subjektu, jenž do dějin vnáší vlastní interpretační rámec.[13] Odmítala tedy jak Hegelovu všeprostupující ideu světového Ducha, tak existenci objektivních dějinných faktorů, zejména ekonomické povahy, což samozřejmě Pachtovi vzhledem k jeho marxistickému přesvědčení posloužilo jako snadný terč. S mnohem větším úsilím se však s řečeným rozporem vypořádávali již o poznání dříve například Jaroslav Werstadt či Jan Slavík. Přes náběhy z konce třicátých let se ale jak zmíněná dvojice, tak například i František Kutnar nebo Zdeněk Kalista dopracovali k systematičtější cestě k promýšlení role historikova subjektu a konstruovanosti historického pojmosloví teprve během desetiletí mezi prvním a druhým sjezdem československých historiků, tedy mezi lety 1937–1947.[14] Prohlubování německé duchovědné inspirace však bylo zásadně otřeseno zhroucením německé kultury během válečného kataklysmatu a rozvíjení strukturalistické inspirace jim bylo s nástupem dominance marxistické rétoriky znemožněno. Na rozdíl od Werstadta či Slavíka navíc Kalista i Kutnar náleželi ke

11 K tomu více Mikuláš ČTVRTNÍK, *Zdeněk Kalista a tradice německých Geistesgeschichte*, in: Paralely, průsečíky, mimoběžky: teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století, Lucie Storchová – Jan Horský a kol., Ústí nad Labem 2009, s. 155–194, zejm. 155–165.

12 Helmut HOLZHEY – Wolfgang RÖD, *Filosofie 19. a 20. století II. Novokantovství, idealismus, realismus a fenomenologie*, Praha 2006, s. 120–148. Též Klaus Christian KÖHNKE, *Neukantismus zwischen Positivismus und Idealismus?*, in: Kultur- und Kulturwissenschaften um 1900, Band II: Idealismus und Positivismus II., Gangolf Hübinger – Rüdiger vom Bruch – Friedrich Wilhelm Graf (Hgg.), Stuttgart 1997, s. 41–52.

13 K Diltheyově pozici v genezi hermeneutické tradice Paul RICOEUR, *Úkol hermeneutiky*, Praha 2004, s. 5–17. Obecně Petr POKORNÝ, *Hermeneutika jako teorie porozumění*, in: Petr Pokorný a kol., Hermeneutika jako teorie porozumění. Od základních otázek jazyka k výkladu bible, Praha 2005, s. 17–218.

14 Jan SLAVÍK, *Historické pojmosloví*, in: Druhý sjezd československých historiků (5.–11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepisectví v letech 1935–1948, Antonín Kostlán (ed.), Praha 1993, s. 219–228; František KUTNAR, *Základní otázky historického pojmosloví*, in: Druhý sjezd československých historiků, Antonín Kostlán (ed.), Praha 1993, s. 229–235. Srov. Zdeněk BENEŠ, *Zdeněk Kalista a česká rozumějící historiografie*, in: Zdeněk Kalista, Cesty historikova myšlení, Praha 2002, s. 5–19. Podrobněji a s důrazem na Kalistovu recepci německé inspirace M. ČTVRTNÍK, *Zdeněk Kalista a tradice německých Geistesgeschichte*, s. 155–188. Šířeji Mikuláš ČTVRTNÍK, *Kalistovy „dějiny duchové" a německá Geistesgeschichte*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav českých dějin, Praha 2008. K specifické roli Emanuela Rádla v diskusi o historickém pojmosloví, limitech Slavíkovy recepce weberiánského idealtypu a možných paralelách Rádlova myšlení s tehdejšími českými náběhy k rozumějící historiografii Roman PAZDERSKÝ, *Dějiny pojmů a idejí v díle Emanuela Rádla*, Dějiny – teorie – kritika 11/1, 2014, s. 66–84, zejm. s. 72, 78n. Šířeji Tomáš HERMANN, *Emanuel Rádl a české dějepisectví. Kritika českého dějepisectví ve sporu o smysl českých dějin*, Praha 2002, zejm. s. 115–119.

generaci, která vstupovala na studia po roce 1918 a odborné zrání i rozvoj tvůrčí činnosti prožila už v klimatu demokratické republiky, především pak ve třicátých letech.

Mým objektem zájmu zde však budou především ti Gollovi, Pekařovi, Novotného a Šustovi žáci, kteří se narodili v osmdesátých letech 19. století. Tito historikové již vnímali důsledky Darwinových názorů i ještě nedlouho předtím „skandální" odklon od teologického východiska v duchu děl Ernesta Renana a jejich propagaci prostřednictvím učení Ernsta Haeckela jako samozřejmost.[15] V době dospívání je vzrušovala zejména otázka všeobecného volebního práva, přestože v klopě (slovy básníka Josefa Macha) vedle růžového karafiátu sociální demokracie stále nosili i zelený karafiát Oscara Wildea.[16] Zbytnělý individualismus pro ně stále představoval protest proti postupujícímu uchvácení světa technickou racionalitou.[17] Ti starší po příchodu na univerzitu sledovali polemiku kolem Pekařova redatování Kristiána, ti o pár let mladší pak vpadli do vyvrcholení sporu o smysl českých dějin. Zrod Československa (dále jen ČSR) je zastihl již jako hodnotově a povětšinou i odborně dotvořené osobnosti. Rozpad monarchie i nový status quo střední Evropy proto vnímali jako výzvu k přehodnocení dosavadních východisek. Sem náležejí jak Václav Chaloupecký a Karel Stloukal, tak i Jan Slavík, Jan Heidler, Jaroslav Werstadt, Josef Borovička, František Hrubý, Václav Hrubý, Jan Hanuš Opočenský, František Michálek Bartoš, Zdeněk Wirth, Josef Dobiáš či Vladimír Klecanda, s jistými výhradami snad ještě i Bedřich Mendl.[18] Je samozřejmě otázka, jak v tomto ohledu odlišit jejich generační horizont od jen o pár let starších kolegů Kamila Krofty, Rudolfa

15 Ke kulturnímu kontextu německého prostředí např. Wolfgang J. MOMMSEN, *Kultur und Wissenschaft im kulturellen System des Wilhelminismus: die Entzauberung der Welt durch Wissenschaft und ihre Verzauberung durch Kunst und Literatur*, in: Kultur- und Kulturwissenschaften um 1900, Band II: Idealismus und Positivismus II., Gangolf Hübinger – Rüdiger vom Bruch – Friedrich Wilhelm Graf (Hgg.), Stuttgart 1997, s. 24–40. Též Gangolf HÜBINGER, *Die Monistische Bewegung. Sozialingenieure und Kulturprediger*, Tamtéž, s. 246–259, zejm. 247.

16 Josef MACH, *Života běh (výbor z díla)*, Praha 1980, s. 11. K přetrvávání a podobám dekadentní stylizace srov. Daniel VOJTĚCH, *Na radikálním křídle moderny. K pojmu dekadence jako životnímu a uměleckému úběžníku konce 19. století*, in: Dekadence: V barvách chorobných. Idea dekadence a umění v českých zemích 1880–1914, Otto M. Urban – Luboš Merhaut – Daniel Vojtěch (eds.), Praha 2006, s. 21–40.

17 Srov. Martin KUČERA, *Kultura v českých dějinách 19. století. Ke zrodu, genezi a smyslu avantgard*, Praha 2011, s. 80–189, zde s. 188.

18 Srov. odlišně vymezenou generační optiku, zaměřenou na kontext životní dráhy Jana Slavíka in: Zdeněk BENEŠ, *Jan Slavík v českém historiografickém kontextu*, in: Život plný střetů. Dílo a odkaz Jana Slavíka (1885–1978), Lukáš Babka – Petr Roubal (eds.), Červený Kostelec – Praha 2009, s. 17. K nástinu profesního uplatnění a generační výměny v oboru během první republiky srov. Milan DUCHÁČEK, *Boj o Pekařovu stolici. Václav Chaloupecký, František Hrubý a generační proměna (*česko*)slovenské univerzitní historiografie v čase první republiky*, Dějiny – teorie – kritika 11/1, 2014, s. 26–65.

Urbánka, Julia Glücklicha, Vlastimila Kybala či Zdeňka Nejedlého, pro jejichž myšlení a kariéru byl rok 1918 také nesporným zlomem. Snad lze argumentovat tím, že na rozdíl od výše jmenované „generace roku 1914" absolventům univerzity narozeným v druhé půli sedmdesátých let už bezprostředně po vypuknutí světové války nehrozilo nasazení na frontovou linii.[19]

* * *

Jak konstatuje Jan Horský, „*během 20. století bylo jako samozřejmost přijato značnou částí dějepisců, že historie je interpretativní, rozumivou disciplínou. Důraz na rozumějící či rozumivý charakter kulturních věd se hojně vyskytuje od přelomu 19. a 20. století (Wilhelm Dilthey, Max Weber), má však mnohem hlubší kořeny.*"[20] Vezmeme-li tato slova za bernou minci, je nasnadě se ptát: byla česká (či s jistými výhradami československá)[21] meziválečná historiografie i přes své deklarativní empiriokritické východisko skutečně natolik ovlivněna Diltheyem, ohlasem bádenského novokantovství, případně i francouzské filosofie života a dalších filosofickodějinných koncepcí? A jestliže ano, kde, kdy a jak se tato proměna převažující empiriokritické orientace projevila – a především: jsme vůbec schopni odhalit ideové východisko historic-

19 Absolventi středních škol narození před rokem 1880, nemluvě o zde probírané skupině, tedy o absolventech univerzit s doktorátem, byli v rakousko-uherském armádním systému po odsloužení obvyklých sedmi let v záloze součástí tzv. domobrany I. (34–38 let) a posléze II. výzvy (39–42 let, po vypuknutí války novým zákonem zvýšeno na 50 let). Po všeobecné mobilizaci 31. července 1914 byli povoláni záložníci (1882–1889) a domobranci I. výzvy (1876–1881), v září 1914 pak došlo i na domobrance II. výzvy, u nichž navíc mělo k nasazení dojít pouze v rámci zemských hranic, což se ovšem v praxi nedodržovalo. Pokud však měli za sebou coby středo- a vysokoškoláci poddůstojnický kurz a byli komisí nadále shledáni schopnými vojenské služby, nebývali domobranci zařazováni do první linie, nýbrž do zázemí. Za konzultaci vděčím kolegovi Zdenko Maršálkovi. Více ke struktuře c. a k. armády v době vypuknutí války též Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*, Praha 2001, s. 63n.

20 Jan HORSKÝ, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, Praha 2009, s. 37. Srov. Kateřina BLÁHOVÁ, *České dějepisectví v dialogu s Evropou (1890–1914)*, Praha 2009, s. 84–85, passim.

21 Zde je vhodné zdůraznit, že německá historiografie a filologie se co do recepce pokusů o „dějiny duchové" od českojazyčné sféry nelišila, i zde byl přímý ohlas Diltheyových názorů v konfrontaci s exaktností přírodovědných oborů pokládán za ohrožení statutu vědeckosti. V jisté opozici vůči přetrvávajícímu „pozitivismu" se k „duchovědné" orientaci v Praze hlásili např. literární vědec a folklorista August Sauer a jeho mladší kolega Herbert Cysarz. S nárůstem důrazu německých badatelů na výzkum „německého ducha", jeho „Volkstum" či „Volksseele", tato orientace sílila. Srov. Ota KONRÁD, *Dějepisectví, germanistika a slavistika na Německé univerzitě v Praze 1918–1945*, Praha 2011, s. 137n. Též Petr LOZOVIUK, *Interethnik im Wissenschaftsprozess. Deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftlichen Auswirkungen*, Leipzig 2008; Willi OBERKROME, *Volksgeschichte. Methodische Innovation und völkische Ideologisierung in der deutschen Geschichtswissenschaft 1918–1945*, Göttingen 1993.

kých prací období vrcholu empiriokriticismu? A pokud ano, jaké nástroje k tomu využít?

Pátrání po důsledném přejímání pojmoslovného aparátu příbuzných oborů či konkrétních myslitelů ovšem při analýze české historiografie vymezeného období nenese ovoce. Pokud čeští historikové využívali vypůjčené pojmosloví, obvykle se tak dělo účelově a poněkud utilitárně, což nedávno v instruktivní studii o české historiografické recepci myšlení Ernsta Troeltsche přesvědčivě doložil Tomáš Pánek, ani on však příznačně nehovoří o důsledném přijetí jasně vymezené terminologie, nýbrž o „*ozvěnách myšlení*".[22] Podobně i přejímání weberiánského pojmosloví u Jana Slavíka odhalili Martin Kučera a Miloš Havelka jako vágní[23] a na totéž poukázal Mikuláš Čtvrtník v případě Kalistovy diltheyovské inspirace v *Cestách historikových* a jeho směřování k „dějinám duchovým".[24] Pojmová sebereflexe historikova řemesla zkrátka do třicátých let nebyla pokládána za nutnou součást aparátu historiografických textů, a pokud ano, sloužila spíše jako nástroj k diskreditaci starších autorit, jak to lze charakteristicky vyčíst třeba právě z kritik Pekařových prací z pera Jana Slavíka.[25] Jakým způsobem se tedy dobrat oné reflexe, vedoucí v českém prostředí přes „diltheyovskou", hermeneuticky orientovanou inspiraci k „rozumějící" historiografii,[26] jestliže psychologizující rozbor bývá tradičně spíše zamlžující a samotná pitva publikovaných historiografických textů poskytuje pro pojmovou analýzu metodologického hlediska pouze sporadickou oporu?

* * *

I když si mnozí pamatovali Pekařův seminární axiom, podle nějž má být syntetické dějepisné dílo „*vždy neseno určitou myšlenkou, aby zpracování materiálu kriticky probraného a kombinací uzpůsobeného bylo umělecké*"[27] absolvent

22 Tomáš PÁNEK, *Ozvěna filosoficko-dějinných myšlenek Ernsta Troeltsche v českém prvorepublikovém dějepisectví*, Časopis Matice moravské 134/1, 2015, s. 173–203.

23 Miloš HAVELKA, *Max Weber ve sporu o smysl českých dějin aneb O Slavíkově čtení novokantovské metodologie věd o kultuře*, in: Život plný střetů: dílo a odkaz historika Jana Slavíka (1885–1978), Lukáš Babka – Pavel Roubal (eds.), Červený Kostelec – Praha 2009, s. 97–108; Martin KUČERA, *Glosy k teorii dějin Jana Slavíka*, in: *Tamtéž*, s. 109–122.

24 M. ČTVRTNÍK, *Zdeněk Kalista a tradice německých Geistesgeschichte*, s. 155–188; ke Kalistově recepci pojmu znovuprožívání (*nacherleben*) zejm. s. 180.

25 Jako pars pro toto zmiňme Jan SLAVÍK, *Dějiny a přítomnost. (Víra v Rakousko a věda historická)*, in: Spor o smysl českých dějin, Miloš Havelka (ed.), Praha 1995, zejm. s. 622–672, zejm. s. 624.

26 Zdeněk BENEŠ, *Porozumět nebo poznávat? Skica k jednomu rysu české historiografie 20. století*, in: Viribus Unitis. Nedosti bylo Jana Křena. Janu Křenovi k pětasedmdesátinám, Kristina Kaiserová – Jiří Pešek (eds.), Ústí nad Labem 2005, s. 15–27.

27 Josef PEKAŘ, *Dějepisectví 1848–1898*, in: Památník na oslavu padesátiletého panovnického jubilea Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I.: vědecký a umělecký rozvoj v národě českém 1848–1898, Praha 1898, s. 1–58, zejm. s. 24. O tom, že se svých postulátů držel

českého historického semináře Karlo-Ferdinandovy univerzity ještě nebyl zvyklý (ricoeurovsky řečeno) „myslet sebe jako jiného" a nahlížet „historiografickou operaci" jako cosi problematického. Sdílená představa o primátu empiriokritické práce s prameny, jak ji s kritickými přípodotky prezentoval Goll coby žák Georga Waitze, i vídeňské školení z „Institutu Theodora Sickela", kterým prošla valná část badatelsky disponovaných absolventů pražského historického semináře, stále představovaly formální záruku „vědeckosti" historiografie. Převážná většina tehdejších historiografických sporů (jako byl tzv. Lamprechtstreit) se netýkala ohledávání mezí historikova poznávání, ale nově vymezovaných objektů historikova zájmu (například Kultur- či Wirtschaftsgeschichte) a doceňování faktorů ovlivňujících předmět historikova zájmu, tedy „dějinný proces". Nic z toho se však netýkalo činitelů vstupujících do procesu tvorby historiografického textu. Je pravda, že někteří studenti se z nespokojenosti s obsahem tzv. malého Bernheima obraceli jinam, například k francouzské příručce Charlese-Victora Langloise a Charlese Seignobose, vydané poprvé roku 1898, z níž Josef Šusta dokázal v přednáškách reprodukovat v češtině celé pasáže zpaměti. Protože však své přednášky nezapisoval, nevíme ani ze svědectví Karla Stloukala, zda si v jeho podání kromě výkladu o vnitřní a vnější kritice pramenů mohli Václav Chaloupecký se Stloukalem vyslechnout i pasáže z třetího oddílu, který pojednává o obecných podmínkách konstrukce historického textu, vytváření zdůvodnění a zobecňujících soudů.[28] Šustovým důrazem na syntézu i osobitou, ač poněkud titánsky odtažitou dikcí, charakteristickou sklonem k přírodním metaforám, však jeho posluchači zcela jistě zasaženi byli, což lze doložit z jejich popularizačních textů.[29] Již před Velkou válkou bylo zjevné, že (Šustovými slovy) „*ruda, vynášená odborníky ze stále hlubších štol pramenného základu, kupila se do výše rychleji, než bylo lze ji zpracovati v ryzí kov obecné oběžnosti.*"[30]

Navzdory tomu se i Evženu Steinovi, průbojně uvažujícímu vrstevníkovi Františka Kutnara,[31] jevily problémy syntetických dějin (coby průsečí-

---

i nadále, vypovídá svědectví Karla Kazbundy: Karel KAZBUNDA, *Stolice dějin na pražské univerzitě III.*, *Stolice dějin na české universitě od zřízení university do konce rakousko-uherské monarchie (1882–1918)*, Praha 1968 (= Práce z dějin university 6), s. 266. Též Z. BENEŠ, *Porozumět nebo poznávat?*, s. 20.

28 Srov. Charles-Victor LANGLOIS – Charles SEIGNOBOS, *Introduction aux Études historiques*, Paris 1898, s. 120nn. Srov. Karel STLOUKAL, *Historie mého života. Skutečnost poněkud zbásněná*, Praha 2012, s. 106.

29 Srov. např. Václav CHALOUPECKÝ, *Praga caput regni*, Praha 1919, případně české příspěvky v Karlem Stloukalem redigovaném edičním podniku *Tvůrcové dějin*.

30 Josef ŠUSTA, *Úvahy o všeobecných dějinách*, Praha 1999, s. 23.

31 Právě Stein, žák Václava Novotného a bystrý analytik intelektuálního pozadí myšlení husitských intelektuálů, byl jedním z prvních, kdo se soustředil na noetické limity soudobé historiografie. I on se však při řešení otázky „*vzájemného poměru a působení činné vůle*

ku sociálních determinant, nahodilosti /kontingence/ a obecných pojmů) a otázka kauzality opakujících se historických procesů a rozlišení pojmů *nutnosti* a *danosti* ve vztahu k nahodilosti historických událostí poněkud jasnější teprve po přečtení knihy Henriho Berra o vztahu tradiční a syntetizující historiografie, jež vyšla roku 1935.[32] Právě Stein přitom už v roce 1931 na stránkách *Českého časopisu historického* odsoudil pozdní a „*diletantský*" pokus Gustava Le Bona o redukci filosofie dějin na pouhou davovou psychologii a pojmenoval při tom i sklon kdysi uznávaného autora k podléhání prézentismu. Zdůraznil zároveň, že hlavním úskalím Le Bonovy knihy je „*problém historické noetiky: problém hodnotících idejí a hodnocení historických jevů.*" Poněkud zklamaně přitom doplnil: „*(…) marně bychom očekávali nějaký pokus o řešení tohoto problému, který se objevil v popředí při současných sporech v naší historiografii.*"[33]

Ochota zohledňovat v odborné práci vlastní hodnotové, neřkuli filosoficko-dějinné východisko byla ovšem ještě koncem třicátých let jak Karlem Stloukalem, tak i největším propagátorem Troeltschových myšlenek, Jaroslavem Werstadtem pokládána za přílišný ústupek subjektivnímu voluntarismu.[34] Přesto Werstadt v doslovu k vlastnímu překladu klíčových textů Ernsta Troeltsche připomněl, že to byl Josef Šusta, kdo již roku 1910 v recenzi knihy *Die Kultur der Gegenwart*, prvního dílu kolektivního projektu *Geschichte der christlichen Religion*, s obdivem označil právě Troeltschovy pasáže za „*veliký a původní vědecký čin*".[35] Navzdory tomu však Troeltschovo dílo na stránkách ústřední oborové revue před Velkou válkou recipoval zřejmě pouze Julius Glücklich, kterého Troeltschovo pojetí sociálních nauk upoutalo především kvůli protestantskému východisku, jež korespondovalo s Glücklichovým zájmem o českou reformaci.[36] První podstatnější českou prací, která se systematičtěji zaobírala Troeltschovým dílem po myšlenkové

a objektivní reality" nechal upoutat především rolí významných jedinců v dějinách. Srov. Evžen STEIN, *Studie k základům noetiky historie*, Česká mysl 26, 1930, s. 126–132. Srov. M. STRMISKA, *K otázkám české nemarxistické historiografie*, s. 17n.

32 Evžen STEIN (rec.) *Henri Berr, L'histoire traditionnelle et la synthèse historique (Bibliothèque de Philosophie contemporaine), Paris: Alcan, 1935*, ČČH 42/1, 1936, s. 107–108.

33 Evžen STEIN (rec.) *Gustav Le Bon, Bases scientifiques d'une philosophie de l'histoire (Bibliothèque de Philosophie scientifique, Flammarion Paris 1931),* ČČH 37/3–4, 1931, s. 602–604, zde s. 603.

34 T. PÁNEK, *Ozvěna filosoficko-dějinných myšlenek Ernsta Troeltsche*, s. 185–186, 190–195.

35 *Ernst Troeltsch o svém vývoji a díle*, in: Ernst TROELTSCH, *Z dějin evropského ducha*, Jaroslav Werstadt (ed.), Praha 1934, s. 235 (jde o Troeltschovu Werstadtem přeeditovanou egohistorickou stať s doplněnými poznámkami). Srov. Josef ŠUSTA (rec.), *J. Wellhausen, A. Jülischer, A. Harnack, N. Bonwetsch, K. Müller, A. Erhard, E. Troeltsch, Geschichte der christlichen Religion, díl 1: Die Kultur der Gegenwart, Berlin – Leipzig 1909*, ČČH 16, 1910, s. 63–68. Více též T. PÁNEK, *Ozvěna filosoficko-dějinných myšlenek Ernsta Troeltsche*, s. 179, ref. č. 17–19.

36 Julius GLÜCKLICH (zpr.), *Köhler, Walther* [Referát o Troeltschových Sociálních naukách.] / *Köhler, W. Historische Zeitschrift. München : Oldenbourg,* ČČH 21/3, 1915, s. 451.

stránce, byla ovšem až dizertace Františka Bauera *Troeltschův boj proti relativismu a absolutnost křesťanství*, vypracovaná na Karlově univerzitě roku 1932. I ta však byla příznačně obhájena nikoli na historii, ale na filosofii pod vedením Jana Blahoslava Kozáka a Břetislava Foustky. Přesah svého tématu do historiografie ovšem Bauer zhodnotil o tři roky později v článku pro *Český časopis historický*.[37] Podobně tomu bylo i s Diltheyem, o jehož práci na stránkách ČČH poprvé referoval literární historik Arne Novák v době bezprecedentních jatek u Verdunu a na Sommě.[38]

* * *

Ironickou momentkou při pátrání po diltheyovské reflexi v české historiografii je vůbec první zmínka, jež se o něm na stránkách ČČH objevila v roce 1912: „*V říjnu zemřel vynikající filosof berlínský Vilém Dilthey (* 1833), badatel veliké všestrannosti a jemného nadání. Historie cení zvláště jeho práce o duchovním vývoji lidstva v novověku, vydané v Steinově* Archivu pro dějiny filosofie, *a jeho známou* Einleitung in die Geisteswissenschaften.“[39] Otázka je, proč vlastně onen německý titul údajně známé publikace – vždyť první oddíl Diltheyova *Uvedení do vědy duchové* převedl do češtiny (ač poněkud toporně) Emil Hoffer již roku 1901. Knížka vyšla v Bibliotéce sociálních a politických nauk nákladem Rozhledů a Spolku českých právníků Všehrd. Ve stejné době ovšem myslivější studenty oslovoval spíše v Laichterově řadě Otázky a názory vydaný český překlad Nietzscheových *Nečasových úvah*, obsahujících známou provokativní stať *O užitku a škodlivosti historie pro život*.[40] Posluchače Jaroslava Golla, kteří žili předělem dekadence, imprese a hlásícího se expresionismu, Nietzsche upoutával (slovy Ladislava K. Hofmana) i podáním „*v půvabné formě svěží, v pravdě attické ironie*“.[41] Oproti tomu jak topornost překladu Diltheyova úvodu, tedy *Pokusu položiti základ ke studiu společnosti a dějin*, v němž byl kladen důraz na „*psychofyzické faktory*“, tak i jeho dosti úzký pohled na cíle dějepisectví musely již tehdy působit rozpaky: „*Líceň jednotlivých psychofyzických životních jednotek jest biografie. Paměť lidstva uznala mnohé jedinečné existence hodnými zájmu a zachování. (…) To, co je v bytí lidském jedinečné, prá-*

37 T. PÁNEK, *Ozvěna filosoficko-dějinných myšlenek Ernsta Troeltsche*, s. 195n.

38 Arne NOVÁK (rec.), *Dilthey, Wilhelm – Mische, Georg Weltanschauung und Analyse des Menschen seit Renaissance und Reformation. Sv. 2. Dilthey, Vilém; [Red.]: Mische, Georg. Leipzig: Teubner, 1914. XI + 528 s.*, ČČH 22/1, 1916, s. 252–253.

39 *Vilém Dilthey*, ČČH 18/1, 1912, s. 143. Krátké zprávy nebyly označovány šiframi, určit autorství je proto obtížné. Anonymita je v našem tázání ovšem signifikantní, svědčí o tom, že sdělení samo nebylo v redakci ČČH vnímáno jako zásadní událost, která by si vyžádala např. rozsáhlejší nekrolog.

40 Bedřich NIETZSCHE, *Nečasové úvahy I.*, Praha 1902.

41 Ladislav Karel HOFMAN, *Několik slov k Nečasovým úvahám Nietzschovým v českém překladě*, in: L. K. Hofmana Sebrané spisy I. Spisy vědecké, Julius Glücklich – Kamil Krofta (eds.), Praha 1904, s. 408.

vě podle síly, s jakou jedinec strhává k sobě pozornost a lásku jiných jedinců, poutá mocněji než kterýkoli jiný předmět nebo kterákoli všeobecnina. Postavení biografie uvnitř všeobecného dějezpytu odpovídá postavení antropologie uvnitř teoretických věd o dějinné společenské skutečnosti. Proto pokrok antropologie a rostoucí poznání jejího základního postavení též zprostředkuje náhled, že zachycení celé skutečnosti individuálního bytí, jeho přirozené popsání v jeho dějinném prostředí jest nejvyšší vrchol dějepisectví, rovnocenné hloubkou úlohy každému dějepisnému líčení, které tvoří se z látky širší."[42]

Diltheyovo očividné přecenění životopisného rámce, významu individuality a „silné osobnosti" se s dobovou představou o historické syntéze příliš neslučovalo. Už počátkem devadesátých let publikoval František Xaver Šalda, inspirován převážně francouzskými estetiky, zejména Hippolytem Tainem, v *Literárních listech* překlad eseje Emila Hennequina *Kritika a dějiny*, v níž byla vůči hodnotě biografického žánru vyslovena zásadní skepse.[43] Je třeba vzít také v potaz, že Dilthey sice avizoval úmysl rozvinout Kantův odkaz v souhrnnou „kritiku historického rozumu", tento záměr však neuskutečnil.[44] Zřejmě i proto se jeho dílo nedočkalo takového ohlasu, jako později úvahy Ernsta Troeltsche. I Troeltsch ovšem ve svých předválečných pracích čerpal inspiraci z Diltheyova myšlení, jakkoli ho, na rozdíl od svého blízkého přítele Maxe Webera, osobně neznal. V pozdějších spisech se však už kriticky vyrovnával spíše s názory bádenských novokantovců.[45] Dalo by se tedy říci, že byl-li Dilthey v něčem českým historikům inspirací při hledání „*dějinných náběhů k současným hodnotám*",[46] dělo se tak zprostředkovaně, kromě univerzitních přednášek Tomáše Garrigue Masaryka, o nichž je pojednáno níže, namnoze právě prostřednictvím četby Ernsta Troeltsche.

Jak již bylo naznačeno, přímá recepce Diltheyových textů byla v českém kulturním kontextu let před Velkou válkou i po zrodu ČSR během dvacátých let zcela okrajová. V Gollově bibliografickém přehledu *Posledních padesát let české práce dějepisné*, psaných pro *Revue historique*, se jméno Dilthey vůbec neobjevuje. Totéž platí pro Šustových *Posledních deset let české práce dějepisné*. Lze snad namítnout, že tyto přehledy byly primárně zaměřeny na bibliografii českých historiků. Za mnohé ovšem hovoří fakt, že jméno Dilthey chybí i v *Listech úcty a přátelství* a ani Josef Šusta v druhém dílu svých vzpo-

42 Vilém DILTHEY, *Uvedení do vědy duchové. Pokus položiti základ ke studiu společnosti a dějin*, Praha 1901, s. 39.

43 Srov. K. BLÁHOVÁ, *České dějepisectví v dialogu s Evropou*, s. 104.

44 Rudolf A. MAKKREEL, *Kant, Dilthey and the Idea of Critique of Historical Judgement*, Dilthey-Jahrbuch für Philosophie und Geschichte der Geisteswissenschaften 10, 1996, s. 61–79. Srov. Jacob OWENSBY, *Dilthey and the Narrative of History*, Ithaca – London 1994, s. 1, passim.

45 Srov. E. TROELTSCH, *Z dějin evropského ducha*, Praha 1934, s. 228, 246.

46 T. PÁNEK, *Ozvěna filosoficko-dějinných myšlenek Ernsta Troeltsche*, s. 202.

mínek Diltheye nikde nezmiňuje.[47] Průkopník hermeneutiky si nevysloužil jedinou zmínku v pamětech Vlastimila Kybala[48] a dokonce i básnivě laděné životní bilancování Šustova nástupce Karla Stloukala zůstalo Diltheyova jména prosté.[49]

Počátkem třicátých let na stránkách svého *Dějepisectví* sice Šusta opětovně docenil ohlas klíčových tezí Wilhelma Windelbanda a Heinricha Rickerta, jejichž úsilím měla být „*vybojována svéprávnost historické metody proti cílům a badatelským možnostem věd přírodních*",[50] Diltheye zde však společně s Troeltschem nepokládá za historika, ale za filosofa. U Diltheye navíc explicitně zmiňuje pro empiriokritické dějepisectví podezřelý důraz na psychologické východisko poznávacího procesu a shrnuje stručně jeho „*požadavek porozumění, zcela zvláštní to akt psychický, těsně spojený s prožíváním minulosti.*"[51] Dále však věc ponechává bez komentáře, jako by zapomněl, že sám školením vycizelovanou pramennou kritiku svého času vyvažoval spády do prozaických vod, jež jakoby byly přímým odleskem diltheyovského individuálního prožívání dějin.[52] Později se k nim však vrátil, zejména v dodnes ceněných předmluvách k jednotlivým svazkům *Dějin lidstva*.[53] Kromě explicitního odkazu na Windelbandovu rektorskou přednášku *Geschichte und Naturwissenschaft* (1894) přitom Šustovo povšechné shrnutí odklonu od „pozitivistického realismu" svědčí spíše o zpětném pohledu na dobu přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 19. století, kdy v německém prostředí rezonovaly rané práce Aloise Adolfa Riehla, zejména jeho *Realistische Grundzüge*.[54] Z Šustových formulací lze přitom vycítit i jistý odpor vůči „*hlučné vtíravosti*" duchověd v německém pojetí, jež vyústilo v rozmáchlé pesimistické gesto Oswalda Spenglera a směřovalo i k utilitárním interpretacím Lea Frobenia a Kurta Breisiga.[55] Spenglerovo organicistní chápání kultur a důraz na pronikání k tajům dějin „*zbožnou intuicí, jež neměří, nýbrž nazírá*", „*vyciťuje, spíše nežli přezkoumává dílo osudu*", glosoval Šusta už počátkem dvacátých let s neskrývanou skepsí.[56] Ačkoli namítal, že jeho „vhled" příliš absolutizuje vědu ve

47 Srov. J. ŠUSTA, *Mladá léta učňovská a vandrovní*, s. 430.
48 *Paměti Vlastimila Kybala*. Díl I., Jaroslav Hrdlička – Jan Blahoslav Lášek (eds.), Praha 2012.
49 Karel STLOUKAL, *Historie mého života. Skutečnost poněkud zbásněná*, Praha 2012.
50 Josef ŠUSTA, *Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a v době nové*, Praha 1933, s. 206.
51 J. ŠUSTA, *Dějepisectví*, s. 207.
52 Srov. Josef ŠUSTA, *Cizina*, Praha 1914. Více Jiří LACH, *Šustovy italské pobyty a jejich odraz v románu Cizina*, in: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska, Brno 2000, s. 47–56.
53 Josef ŠUSTA, *Úvahy o světových dějinách*, Praha 1999.
54 Více Martin PROFANT – Nikolaj DEMJANČUK – Jiří PODHAJSKÝ, *O povaze vědy: novokantovství,* Plzeň 2011, s. 26n.
55 J. ŠUSTA, *Dějepisectví*, s. 207–208.
56 Josef ŠUSTA, *Soumrak západní vzdělanosti a jeho německý prorok*, in: TÝŽ, *Z dob dávných i blízkých*, Praha 1924, s. 9.

smyslu Naturwissenschaft, připouštěl, že dějepisné vysvětlení na principu vnitřní kauzality s naznačeným přístupem není zcela neslučitelné.[57] Navzdory odmítnutí interpretačního klíče Spenglerova opus magnum z hlediska právě novokantovské racionalizace a objektivizace poznání tedy Šusta vnímal sílu intuitivního, byť badatelsky nekonzistentního vhledu německého filosofujícího matematika: „*Spengler je věru muž vzácného důvtipu i prudké obrazivosti a mohoucnosti ty působí, že nejedna z jeho rovnic a karakteristik má opravdu zlaté zrno a jest s to, aby odborné vědě ukázala novou, schůdnou cestičku k proniknutí do těžce přístupných koutů dějinného pochopení.*“[58]

* * *

O tom, že Diltheyovo plédování za svébytnost „duchověd“ bylo přijímáno paralelně s vlivem Windelbandovým a hlavně v souvislosti s Rickertovou prací *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft* (1899), svědčí i Slavíkovo zařazení Diltheye po bok bádenských novokantovců,[59] přestože již před Velkou válkou bylo ve filosofických kruzích zřejmé, že Diltheyova pozice, v Německu podstatně vlivnější nežli ohlas bádenské školy, se od Rickertova pojetí podstatně liší. Pro Diltheyovo nejasně vymezené postavení v rámci dobového německého myšlení je charakteristické, že právě Rickert pokládal Diltheye za vnímavého historika, nikoli však za filosofa.[60] To ostatně souzní i s Diltheyovým skeptickým postojem k vágnosti filosofie dějin v duchu hegeliánské myšlenkové tradice: „*představa, že existuje cosi jako vymezitelný cíl směřování vývoje všech národů a lidstva, postrádá vědecký rámec. Právě to je také důvodem, proč odmítám filosofii dějin.*“[61] Právě po zdůraznění „horizontu smyslu“ přitom volal někdejší státoprávník Jaroslav Werstadt, když po zrodu samostatného státu po dějepiscích žádal změnu a zeživotnění postoje k současnosti, „*abychom byli právi dějinám i životu.*“

57 J. ŠUSTA, *Soumrak západní vzdělanosti a jeho německý prorok*, s. 19.

58 *Tamtéž*, s. 42.

59 Srov. M. KUČERA, *Glosy k teorii dějin Jana Slavíka*, s. 113.

60 Rainer THURNHER – Wolfgang RÖD – Heinrich SCHMIDINGER, *Filosofie 19. a 20. století III. Filosofie života a filosofie existence*, Praha 2009, s. 153, pozn. č. 7.

61 W. DILTHEY, *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*, s. 284: Celá klíčová pasáž v originále zní následovně: „*Die Philosophen werfen das Problem auf, ob nicht das Ziel jedes Einzelmenschen in ihm selber sei, der Wert des Lebens immer nur im Einzeldasein sich realisiere. In dieser Fragestellung liegt die Überschreitung aller Erfahrung, der Übergang in eine leere Metaphysik der Geschichte; dies heißt ja eben meine Verwerfung der Philosophie der Geschichte, daß weder diese Behauptung noch die entgegengesetzte von einem bestimmbaren Entwicklungsziel der Nationen oder der Menschheit noch Wissenschaft sei (…).*“ Tyto kritické poznámky k chystanému celku *Aufbau*, sepsané zřejmě mezi lety 1907–1910, pokládá pro porozumění proměnám vývoje Diltheyova hermeneutického myšlení a jeho souvztažnosti s pozdější tradicí a horizontem lingvistického obratu za zásadní též David CARR, *Erlebnis and history*, in: Anthropologie und Geschichte. Studien zu Wilhelm Dilthey aus Anlass seines 100. Todestages, Giuseppe D´Anna – Helmut Johach – Eric S. Nelson (Hgg.), Würzburg 2013, s. 215–225, zde s. 225.

Navzdory běžnému užívání pojmů „život“, „duch doby“[62] či „tvůrčí síla“, snadno spojitelným jak s obecným evropským kulturním kontextem éry doznívající moderny a „krize evropských věd“,[63] tak například i s vitalismem v pojetí Henriho Bergsona či filosofujícího biologa Hanse Driesche, jehož práce byly jednou z hlavních inspirací myšlení Emanuela Rádla,[64] zůstává základní charakteristikou většiny textů z pera historiků meziválečného období ostentativní opomíjení explicitních odkazů na ideové zdroje vlastních hodnotových soudů a soustředění – slovy Františka Kutnara – na „*prostý řemeslný způsob historický*“.[65] Jestliže Rudolf Holinka v jedné z dodnes nejkonsenzuálnějších statí o myšlení Josefa Pekaře označil přístup svého učitele za „*metodu historického realismu*“,[66] není zřejmě možné tento pojem ztotožňovat s obecnou charakteristikou názorové pozice Wilhelma Diltheye, kterou František Čáda, autor hesla o Diltheyovi v *Ottově slovníku naučném*, v době Pekařova názorového zrání označil za „*umírněný realismus*“.[67] Právě Čáda ale také v tehdy nejběžnějším českém zdroji povšechného poučení o Diltheyovi napsal, že „*novější dílo jeho a největší práce jeho vůbec jest* Einleitung in die Geisteswissenschaften. Versuch einer Grundlegung für das Studium der Gesellschaft und der Geschichte *(t., 1883), v němž učinil pokus založiti pro vědy duchovní vůbec a zvláště pro historické zvláštní noetiku a metodiku* (geisteswissenschaftliche Erkenntnisstheorie).“ [68] Dále však již zdůraznil jako jádro Diltheyova myšlení zájem o poetiku a především psychologii, jejíž poměr

62 Srov. Jan HORSKÝ, *Doba, duch doby*, in: Kulturní a sociální skutečnost v dějezpytném myšlení. Příspěvky k dějinám českého dějepisectví Gollovy školy, Jan Horský (ed.), Ústí nad Labem 1999, s. 119–152; Jan HORSKÝ, *„Duch doby“ v českém dějepisectví a francouzský dějepis mentalit*, in: Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002–2003 [= Pracovní seminář Dějiny mentalit a jejich recepce v českém prostředí, Praha, 30. října 2002], Praha 2003, s. 235–251.

63 Lenka ŘEZNÍKOVÁ, *Moderna a historismus*, Praha 2004, zejm. s. 154n. Ke kontextu v rovině dějin myšlení např. Charles R. BAMBACH, *Heidegger, Dilthey, and the Crisis of Historicism. History and Metaphysics in Heidegger, Dilthey, and the Neo-Kantians*, Ithaca–London 1995. K proměnám Diltheyova myšlení a jeho kritickému vztahu k novokantovské bádenské škole, především k Rickertovi, zejm. s. 119n, 127–186.

64 Více Emanuel RÁDL, *Dějiny biologických teorií novověku II*, Praha 2006, s. 377n, 383–385, 488–490. Též srov. četnost odkazů na Drieschovo dílo a myšlení in: Emanuel RÁDL, *Moderní věda, její podstata, methody, výsledky*, Praha 1926, passim. Ostatně podobně zobecňujícím procesem prošel v biologii a medicíně ve stejné době pojem „Umwelt“: Marco STELLA – Karel KLEISNER, *Uexküllian Umwelt as Science and as Ideology: the Light and the Dark Side of a Concept*, Theory in Biosciences 3, 2010, s. 39–51.

65 F. KUTNAR, *Historik Jaroslav Werstadt*, s. 6.

66 Rudolf HOLINKA, *Dílo Josefa Pek*aře, in: O Josefu Pekařovi. Příspěvky k životopisu a dílu, Rudolf Holinka (ed.), Praha 1937, s. 135, 139.

67 Heslo *Dilthey, Wilhelm*, in: Ottův slovník naučný, sv. VII, Praha 1893, s. 546. K obsahové pluralitě pojmu realismus v dobovém kontextu E. RÁDL, *Moderní věda, její podstata, methody, výsledky*, s. 109.

68 Heslo *Dilthey, Wilhelm*, in: Ottův slovník naučný, sv. VII, Praha 1893, s. 546–547.

k fyzickým charakteristikám organismů filosofy ve sporech s přírodovědci tehdy zaměstnával nejvíce.

Právě eklektičnost Diltheyových zájmů mohla být příčinou, proč se pro vzájemně krystalizující oborové mantinely českých univerzitních oborů nemusel jevit jako přijatelná autorita. Ostatně ještě roku 1937 Josef Král v přehledu *Československá filosofie* zařadil Diltheye mezi logiky.[69] Neopomněl ovšem tehdy připomenout, že Jiřina Popelová ve svých pojednáních o třídění duchověd „*vychází z pojetí německých filosofů, jejichž vědoslovné názory přehlíží*" (tedy rekapituluje), a zdůrazňuje introspektivní a interpretativní aspekty duchověd (odlišovaných zde od věd přírodních a kulturních), jež svými postupy „*zbaví světový názor onoho jednostranně racionalistického, mechanistického, kvantitativního a odosobněného rázu (…) a naučí se oceňovati také iracionalistické stránky života, tvůrčí spontaneitu lidského ducha.*"[70] Z Královy povšechné charakteristiky je zjevná snaha Popelové o hledání cesty z „pozitivistické" krize české filosofie, kterou již ve dvacátých letech pojmenovali Vladimír Hoppe, Karel Vorovka[71] a další autoři sdružení kolem časopisu *Ruch filosofický* a z níž vedle Popelové ve třicátých letech hledal východisko i Josef Ludvík Fischer v přípravných pracích ke „skladebné filosofii". I on však ve svých *Základech poznání* Diltheyovi věnoval pouze jedinou zmínku v poznámce pod čarou – snad i proto, že již roku 1919 pokládal za nejvýraznější filosofickou inspiraci v českém prostředí překlad klíčové práce Henriho Bergsona, knihy *Vývoj tvořivý*.[72] Vedle odvážně pojaté monografie *Poznání kulturní skutečnosti*, kterou Jiřina Popelová pojala jako filosofické plaidoyer za vědeckost „kulturních věd",[73] tak v české meziválečné filosofii nikdo systematičtější recepci Diltheyových tezí a dilemat *Geisteswissenschaften* nepodal.[74] Ostatně ani v české estetice či literární vědě, na rozdíl od pra-

69 Josef KRÁL, *Československá filosofie. Nástin vývoje podle disciplin*, Praha 1937, s. 91.

70 J. KRÁL, *Československá filosofie*, s. 217.

71 Srov. Karel VOROVKA, *Polémos. Spory v české filosofii v letech 1919–1925*, Praha 1926.

72 Josef Ludvík FISCHER, *Základy poznání. Soustavy skladebné filosofie kniha prvá*, Praha 1931, s. 243; Josef Ludvík FISCHER, *Henri Bergson*, in: TÝŽ, Výbor z díla 1, Praha – Olomouc 2007, s. 353.

73 Jiřina POPELOVÁ, *Poznání kulturní skutečnosti*, Praha 1936. Více ke kontextu T. PÁNEK, *Ozvěna filosoficko-dějinných myšlenek Ernsta Troeltsche*, s. 186–190.

74 V dobovém kontextu je samozřejmě třeba připomenout, že Jan Patočka v habilitačním spisu *Přirozený svět jako filosofický problém*, knižně vydaném roku 1936, rozvíjí první velký projekt, věnovaný problému, který před ním pojmenoval, ač nedopracoval Edmund Husserl. Patočka, podobně jako jeho učitel, si byl vědom diltheyovského vlivu na genezi fenomenologie a na adresu Diltheyova objevu „*subjektivního světa jako fenoménu*" konstatuje, že spor „světových názorů" má původ ve „*funkci života, která se v myšlení určitého druhu objektivizuje, nikoli primárně v objektivně teoretické problematice (jak se metafyzika sama ve své naivní podobě domnívá)*". I Patočka ovšem kritizoval Diltheyovu nesoustavnost. Jeho snahu usouvztažnit subjektivitu a „*noetický realismus*" označil za „*naturalistickou strusku v celkovém stylu jeho názorů*". Srov. Jan PATOČKA, *Přirozený svět jako filosofický problém*, Praha 1992,

cí Tainových, Nietzscheových, Kierkegaardových či Bergsonových, nenašel Dilthey podstatněji zformulovaný český ohlas.[75] Dokonce ani od Františka Xavera Šaldy se průkopník duchovědné syntézy a hermeneutiky nedočkal obsáhlejšího zhodnocení. Jak konstatovali Oleg Sus a Květoslav Chvatík, „*Šalda dospívá ve svém* Synthetismu v novém umění *roku 1892 spíše k analogii koncepce W. Diltheye – bez prokazatelných vlivů jeho prací.*“[76]

* * *

Jako by Dilthey působil v kontextu českého myšlení podprahově, jako sublimovaná součást „kulturního milieu“. Poválečné přetváření střední Evropy a znovupromýšlení vztahu historie a výzev, které nový stav věcí kladl, se ovšem nutně střetávalo s vědomím sílící krize vědeckého poznávání: „*Krizi vědy nelze popřít. Problém současného okamžiku přitahuje tak silně zájem o bezprostřední utváření života, že v porovnání s ním se hodnota znalostí musí jevit jako pochybná. (…) Usilování o čisté, nezaujaté poznání je odsuzováno jako mdlá rezignace a útěk před životem a žádá se, aby se i věda zapojila do služby dneška.*“[77]

---

s. 92. Není ovšem překvapivé, že ohlas díla mladého filosofa, recipujícího navíc převážně německou inspiraci, mezi českými historiky (a koneckonců ani filosofy) okamžitý ohlas nenalezl. Miroslav Petříček jr. k tomu konstatuje, že „*prostředí, do něhož Patočka svou prvotinou vkročil, bylo, s výjimkou E. Rádla, prostředí přežívajících směrů, nejčastěji pozitivisticky zabarvených.*“ Miroslav PETŘÍČEK, *Patočkův filosofický projekt*, in: J. PATOČKA, *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 270. I když je s odstupem času zjevné, že „duchovní“ situace závěru třicátých let, v níž se slovy Johana Huizingy plížily „stíny zítřka“, byla složitější, Patočkovo myšlení si do historického uvažování nenašlo cestu ani o dekádu později, v době druhého sjezdu československých historiků roku 1947. K aktuální reflexi Patočkovy prvotiny i jejího dalšího rozpracování více Bedřich VELICKÝ – Kateřina TRLIFAJOVÁ – Pavel KOUBA et. al., *Spor o přirozený svět*, Praha 2010.

75 Srov. K. BLÁHOVÁ, *České dějepisectví v dialogu s Evropou*, s. 90–114, 121–126. Samostatný rozbor by si v tomto ohledu zasloužilo dílo výše zmíněného Arne Nováka, jenž si Diltheyovy esejistiky všímal nejpozději od roku 1906: Arne NOVÁK (zpr.), *Z nové německé literatury essayistické*, Přehled 4, 1906, s. 829–830. Srov. též Dušan JEŘÁBEK, *Arne Novák a Zdeněk Nejedlý, jejich pojetí tradice a tradicionalismu*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. V, Řada literárněvědná bohemistická = Bohemica litteraria 51–52/V5–6, 2002–2003, s. 36.

76 Květoslav CHVATÍK, *Česká estetika přelomu 19. a 20. století. Otakar Hostinský, Otakar Zich, F. X. Šalda*, in: Po cestách naléhavosti myšlení. Věnováno Josefu Zumrovi k 65. narozeninám, Irena Šnebergová (ed.), Praha 1993, s. 229. Podobně Oleg SUS, *Založení Šaldova symbolismu ve vztahu k německým duchovědným teoriím*, in: František Xaver Šalda: 1867–1937–1967, Emanuel Macek (ed.), Praha 1968, s. 37–66, zejm. 42n.

77 „*Die Krisis der Wissenschaft lässt sich nicht leugnen. Die Problematik des gegenwärtigen Moments zwingt das Interesse so stark auf die unmittelbare Gestaltung des Lebens, dass darüber der Wert der Erkenntnis zweifelhaft werden musste (…). Man verurteilt das Streben nach reiner, uninteressierter Erkenntnis als müde Resignation und Flucht aus dem Leben, und man verlangt auch die Wissenschaft in seinen Dienst gestellt zu sehen.*“ Walter STRICH, *Wesen und Bedeutung der Geistesgeschichte*, Die Dioskuren. Jahrbuch für Geisteswissenschaften I. Bd., Walter Strich (Hg.), München 1922, s. 1–34, zde s. 1.

Nikoli náhodou označil literární vědec Josef Vojvodík éru hlásící se „nové moderny“ a divoké hodnotové transformace mezi lety 1905–1923 za dobu kolísání „*mezi tradicí a inovací, nevědomím*“ a „*přísnou vědou, entuziasmem a uměním extrému*“.[78] Pro dílčí periodizaci názorové proměny české historiografie si zde toto období můžeme vymezit stejnými léty jako dobu mezi odchodem Jaroslava Golla z přednáškových sálů a smrtí Ernsta Troeltsche, jehož kniha *Der Historismus und seine Probleme* z roku 1922 se jak Josefu Pekařovi, tak i Jaroslavu Werstadtovi stala podnětem k znovupromýšlení úkolů a hranic, jež si dějepisectví stanovovalo v éře politické svobody a samostatnosti.[79] Jan Slavík o knize, příznačně dedikované autorem památce Wilhelma Diltheye a Wilhelma Windelbanda, v roce 1931 konstatoval, že se během deseti let od vydání v české historické obci „*stala autoritou*“, a připomněl, že Troeltsch za zásadní zlom ve vnímání dějin pokládal prožitek válečné katastrofy, jež otřásla kolektivním hodnotovým žebříčkem Západu.[80] S četbou Troeltschových úvah tak znovu přicházely ke slovu jak otázky po morálním a etickém rozměru historikovy práce, po logice poznávacího procesu, tak zprostředkovaně i reflexe doposud málo explicitně zmiňovaného myšlenkového odkazu Wilhelma Diltheye.[81] Ve stejném roce, kdy Slavík připomíná Troeltschovu autoritu, ovšem vyšlo druhé vydání Heideggerova *Sein und Zeit*, díla, v němž byla Diltheyova psychologizace ve vztahu k porozumění druhému obrácena k sebereflexi samotného poznávajícího subjektu.[82] Skutečnost, že „*otázka světa zaujímá místo otázky po druhém*“[83] tak zprostila hermeneutický kruh rozumění tíživé nutnosti psychologizace druhého a umožnila tak obrat porozumění světu a umístění já (tedy historikova autorského subjektu) v něm. Tato proměna optiky však v české historiografii meziválečného období nenašla živnou půdu.

78 Josef VOJVODÍK, *První dvacetiletí aneb fyziognomie moderny mezi tradicí a inovací, nevědomím a „přísnou vědou“, entuziasmem a uměním extrému*, in: Dějiny nové moderny. Česká literatura v letech 1905–1923, Vladimír Papoušek a kol., Praha 2010, s. 55–68.

79 Toto časové vymezení ostatně souzní s generačním horizontem těch, kdo byli v závěru dospívání hodnotově formování spíše bojem za všeobecné volební právo, nežli bojem o Badeniho jazyková nařízení. Srov. Antoine MARÈS, *Několik zamyšlení nad československou demokracií ve srovnání s dalšími středoevropskými státy*, in: Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století – Hledání východisek, Jan Němeček (ed.), Praha 2010, s. 206.

80 Ernst TROELTSCH, *Der Historismus und seine Probleme. Erstes Buch: Das logische Problem der Geschichtsphilosophie*, Tübingen 1922. Jan SLAVÍK, *Dějiny a přítomnost. Víra v Rakousko a věda historická*, Praha 1931, s. 4.

81 K dobové recepci Troeltschova poměru k Diltheyovi podrobně František BAUER, *Troeltschovo úsilí o překonání historismu novou filosofií dějin*, ČČH 41/3–4, 1935, s. 473–513, zejm. 473–475.

82 K Heideggerovu obratu v rámci hermeneutické myšlenkové tradice např. Paul RICOEUR, *Život, pravda, symbol*, 2., upravené vydání, Praha 1993, s. 170–175 (studie Existence a hermeneutika).

83 P. RICOEUR, *Úkol hermeneutiky*, s. 17.

Jak známo, Josef Pekař si znovu vydanou Heideggerovu knihu pořídil, pročetl (pokud ji neznal již z vydání prvního), dle zvyku podtrhal a reflexi této četby posléze v prosinci roku 1935 (spíše deklarativně) zakomponoval do své rektorské přednášky *O periodizaci českých dějin*.[84] Naznačený posun v chápání poznávacího procesu sice není z jeho čtenářské zkušenosti zřejmý, ve stejné době ovšem Pekař vyjádřil skeptický postoj k proměnlivosti noetického východiska Troeltschova a jeho odklonu od novokantovství a weberiánského hledání „objektivity sociálněvědního poznání" zpět k metafyzickému východisku.[85] Poněkud překvapivě se však v jádru své přednášky shodoval s pozdními Diltheyovými poznámkami k nedokončené vrcholné syntéze *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*, v nichž hledí na dějiny jako na „živoucí proces" a vyjádření „ducha dějin" vidí v projevech jednotlivých národů a jejich organizaci v rámci státu, čímž se výrazně vzdálil někdejšímu formalismu a důrazu na „výrazné jedince" v *Einleitung in die Geisteswissenschaften*.[86] Snad i tato často velmi výrazná proměnlivost východisek, zřetelná u německých historizujících filosofů a teologů již v době Pekařova a Šustova odborného zrání a u historiků navíc podložená vědomím proměnlivosti jazyka a významu konkrétních pojmů v různých epochách, přispěla k tomu, že se jednoznačnému „vyznání" konzistentní hodnotové pozice a její následné transformace do rigidního analytického pojmoslovného aparátu bránili.[87]

* * *

Koncepty vycházející z německých Geisteswissenschaften ovšem začaly pronikat do českého prostředí o poznání dříve, než v meziválečném období. Nebude snad nadsázkou tvrzení, že právě důrazem na scientizaci disciplíny, odborným l´art pour l´artismem a snahou o „nesestupování do arény každodennosti" demonstroval stejnou snahu o vyjasnění role autorského subjektu v historiografii již Jaroslav Goll, aniž by přitom ve svých přednáškách a úvahových textech rezignoval na vyvozování zobecňujících soudů a analogie „duchovního klimatu" při srovnávání různorodých epoch. Ba právě naopak „*zapojování pravidelností do určování singulárních kauzalit*" náleželo k ústřed-

84 Josef PEKAŘ, *O periodizaci českých dějin*, in: Spor o smysl českých dějin 1895–1938, Miloš Havelka (ed.), Praha 1995, s. 729–738, zde s. 732–733. Srov. polemiku s míněním Jana Hertla in: Z. BENEŠ, *Porozumět nebo poznávat?*, s. 2–24.

85 T. PÁNEK, *Ozvěna filosoficko-dějinných myšlenek Ernsta Troeltsche v českém prvorepublikovém dějepisectví*, s. 180, pozn. č. 22.

86 Srov. Wilhelm DILTHEY, *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften. Gesammelte Schriften, Tome 7*, Bernhard Groethuysen (Hg.), Leipzig – Berlin 1927, s. 269n.

87 Václav CHALOUPECKÝ (rec.), *Slavík, Jan: Vznik českého národa. Úvod do českých dějin. Díl 1. Národ v době družinné. Praha 1946*, ČČH 47, 1946, s. 161–162. Srov. Martin NODL, *Jan Slavík a Vznik českého národa: mezi metodologií, politikou a ideologií*, in: Život plný střetů, s. 47–57.

ním momentům jeho idiolektu, zejména v rétorické, orální rovině.[88] Ostatně snaha o vyčlenění hodnotových soudů z historiografie, o které se pokoušeli v Německu Georg Waitz, ve Francii Gabriel Monod či Numa Denis Fustel de Coulanges,[89] a v českém kontextu právě Jaroslav Goll,[90] byla spíše formálně deklarovaným pokusem o minimalizaci reprezentace autorského subjektu z textu, než důsledně metodologicky ukotvenou „objektivitou" v duchu weberiánského nároku na „Wertfreiheit".[91] Výsledkem této snahy nebylo ovšem postižení „vnitřních dějinných zákonitostí", tedy pozitivismus v comtovském pojetí, nýbrž heuristicky poctivá věcnost podání, kterou svého času Roland Barthes ironicky označil za pouhý „efekt skutečného", vytvářející u čtenáře pocit, že historiografie je žánr, v němž se události jaksi „*vyprávějí samy*".[92] Jaroslav Goll si samozřejmě jako člověk s vlastní poetickou a muzikální zkušeností uvědomoval literární a estetický rozměr historiografie a s tím spojené pokušení subjektivity hodnotícího soudu. I když však uznával, že výsledek historikovy práce má mnoho společného s románem či tragédií, poznamenával s odkazem na aktuální studii Waitzova žáka Heinricha Ullmanna, že „*i potom chudoba neb bohatost pramenů má se zračiti v obraze, který nakreslí.*"[93] Tento obraz však měl být věcně střízlivý, prostý teleologického či politicky služebného záměru. To ostatně koresponduje s názorem, který čtyři roky předtím, než Goll vydal svou stať *Dějiny a dějepis*, zformuloval Wilhelm Windelband v rozpravě o genetické a kritické metodě: „*teleologie není genetickým poznáním*", neboť „*teleologická nutnost skutečnost nevysvětluje.*"[94] Tím spíš Golla uváděly v rozpaky jak teleologické aspirace dějepisných děl, tak především sociologizující, psychologizující či příro-

88 Srov. R. PAZDERSKÝ, *Gollův styl*, s. 141.

89 Srov. starší, nicméně dodnes v některých ohledech inspirativní analýzu Jaroslav KUDRNA, *Ke kritice pozitivismu v současné buržoazní německé, francouzské a italské historiografii 19. a 20. století*, Brno 1983, s. 11–28, zde zejm. s. 16.

90 O proměnách Gollova teoretického uvažování, otevřenosti chápání principu kauzality či odmítání náhody a metafyziky v historickém vysvětlení podrobně Roman PAZDERSKÝ, *Historické myšlení Jaroslava Golla*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav českých dějin, Praha 2011, zejm. s. 35–56.

91 O tom, že ani „rankeánské" dějepisectví nepostrádalo estetický rozměr, více Wolfgang HARDTWIG, *Historismus als ästhetische Geschichtsschreibung: Leopold von Ranke*, Geschichte und Gesellschaft 23/1, 1997, s. 99–114.

92 Roland BARTHES, *Efekt reálného*, Aluze 10/3, 2006, s. 78–81; Roland BARTHES, *Diskurz historie*, Česká literatura 55/6, 2007, s. 815–828. V kontextu současné naratologie a postojů Lubomíra Doležela srov. Jakub ČEŠKA, *Iluzivnost vyprávění*, Dějiny – Teorie – Kritika 10/1, 2013, s. 137–151.

93 Jaroslav GOLL, *Dějiny a dějepis*, in: TÝŽ, Jaroslava Golla vybrané spisy drobné I., Praha 1928, s. 11 (původně otištěno in Athenaeum, prosinec 1888 a leden 1889, s. 73–77, 93–103).

94 Wilhelm WINDELBAND, *Kritische oder genetische Methode?*, in: TÝŽ, Präludien. Aufsätze und Reden zur Einleitung in die Philosophie, Freiburg im Breisgau – Tübingen 1884, s. 257–258.

dovědnými jistotami motivované tendence v historiografii.[95] Tyto pochyby posilovala jak absolutizace postavení sociologie v pozitivistickém systému věd, tak jeho nedostatky, jež Masaryk shrnul v odzbrojujícím konstatování: „*Comte pro samou sociologii na etiku a estetiku zapomněl*."[96]

Popsaný rozpor vcelku dobře charakterizuje eklektičnost východiska historiografie éry vrcholné moderny a jejího přerodu do moderny „nové", jejíž počátek bývá vymezován smrtí Friedricha Nietzscheho a vročením Freudova *Výkladu snů* do roku 1900.[97] O tom, že již Gollovi první a nejpřednější žáci, včetně Josefa Pekaře, zmíněné potlačení autorské subjektivity ve svých vrcholných dílech nenásledovali, bylo již napsáno mnohé.[98] Nešlo ovšem pouze o (Gollem často inspirovanou)[99] reflexi pokusů o zachycení hospodářských, sociálních a kulturně-uměleckých aspektů minulosti. Z Gollova důrazu na stylistiku příspěvků v ČČH je přitom zjevné, že pozorně sledoval jak styl, tak cesty myšlení svých nejbližších žáků. Stejně tak ho osobně zajímala i jiná, než empirická historická data, o čemž výmluvně svědčí například ocenění překladatelské práce Ladislava K. Hofmana na poli sociologie a psychologie: „*O málokterém našem překladě nějakého vědeckého díla platí tou měrou, že se čte jako originál (od titulu začínaje), jako o jeho překladu Le Bonovy* Duše davu."[100]

Byl by ovšem omyl domnívat se, že zatímco výše jmenované historiky „generace roku 1914" metodologicky formovali Goll a jeho první žáci, filo-

95 V odmítání absolutizace dějin přírodovědy jako klíče k poznání dějin lidstva, jak ji zformuloval fyziolog Emil Du Bois-Reymond v přednášce *Culturgeschichte als Naturwissenschaft* (Leipzig 1878), se ostatně shodoval s Masarykem, srov. Tomáš Garrigue MASARYK, *Základové konkrétné logiky*, Praha 1885, s. 80, pozn.**. Z nesouhlasu s Du Bois Reymondem ostatně také pramenila Gollova averze ke „kulturním dějinám" vůbec, včetně přinejmenším nevstřícného postoje k univerzitnímu působení Čeňka Zíbrta. K Du Bois-Reymondově vlivné pozici v rámci tehdejších noetických sporů srov. *Weltanschauung*, *Philosophie und Naturwissenschaft im 19. Jahrhundert: Der Ignorabimus-Streit*, Kurt Bayertz – Myriam Gerhard – Walter Jaeschke (Hgg.), Hamburg 2007. Masarykovu nejednoznačnou pozici při rozlišování jednotnosti vědy a plurality metod v závislosti na myšlení Franze Brentana přehledně dokládá Pavel LOMIČKA, *Filosofie a věda v Masarykově Konkrétní logice*, dizertační práce, Filozofická fakulta Univerzity Pardubice, Katedra filosofie, 2018, s. 94–95 (autor zde ovšem vzhledem ke svému oboru a snaze o zachycení Masarykova myšlenkového vývoje pracuje zejména s verzí „poslední ruky", tedy s dvojí rukopisnou verzí upraveného a doplněného díla, *Pokus konkrétní logiky. Druhé vydání*, rukopis 1902–1907; *Pokus konkrétní logiky. Druhé vydání*, rukopis 1925–1933). Z datace je zřejmé, že Masaryk svou systematizaci věd dopracovával po celý život, ani v poslední verzi však nevyčlenil historii místo mezi vědami, srov. P. LOMIČKA, *Filosofie a věda*, s. 56n.

96 T. G. MASARYK, *Základové konkrétné logiky*, s. 103.

97 J. VOJVODÍK, *První dvacetiletí aneb fyziognomie moderny mezi tradicí a inovací*, s. 55n.

98 Instruktivně viz Zdeněk BENEŠ, *Gollovec Josef Pekař?*, in: Jaroslav Goll a jeho žáci, Bohumil Jiroušek – Josef Blüml – Dagmar Blümlová (eds.), České Budějovice 2005, s. 331–341.

99 Srov. revizi „demytizačních" pokusů ve vztahu ke Gollovu pedagogickému působení in: R. PAZDERSKÝ, *Historické myšlení Jaroslava Golla*, s. 91–93.

100 Jaroslav GOLL, *Ladislav Hofman*, in: TÝŽ, Jaroslava Golla vybrané spisy drobné I, Praha 1928, s. 146–160, zde s. 147 (původně in: ČČH 10/1, 1904, s. 1–14).

soficky a noeticky je orientoval zejména Masaryk.[101] Co do zde sledované diltheyovské inspirace stojí za zmínku, že v *Základech konkrétné logiky, práce, jež „především má sloužit studujícímu za úvod do mých přednášek a taktéž jako úvod do filosofie vůbec*“,[102] se Diltheyovo jméno téměř nevyskytuje. Souvisí to jak s Masarykovou skepsí vůči psychologii v pojetí Wilhelma Wundta, jehož myšlení poznal i osobně během pobytu v Lipsku a ve svém spisu jeho teorii poznání lidské psychiky na základě fyziologie a rozporu mezi tělesností a duševností věnuje nemálo skeptických poznámek,[103] ale též s kategorickým odmítnutím Diltheyova eklektického východiska založení duchovědného poznání, které Masaryk pokládal za nesystematické. Z hlediska logiky věd je ironicky přirovnal k indické kosmologii, stavějící „*slona na slona*“ a do poznámky pak umístil klíčovou glosu: „*Na tom důvodě nelze nám přijmouti Diltheyův pokus pro vědy duchové a speciálně historické vybudovati zvláštní noetiku duchovědnou*.“[104]

Navzdory takto kategorickému, a ovšem dosti povšechnému odmítnutí však nelze opomenout, že to byl právě Masaryk, kdo v roce 1884 referoval na stránkách prvního čísla *Athenaea* o Diltheyově *Einleitung in die Geisteswissenschaften*.[105] V souladu s vlastní orientací zde ovšem označil Diltheyovu filosoficko-dějinné úvahy za to co, „*zoveme raději zkrátka sociologií*“. To vyznívá v kontextu Masarykovy „konkrétné logiky“ paradoxně, neboť Dilthey

101 O Gollových a Masarykových dlouhodobě vzájemně usouvztažněných postojích a názorových paralelách Tomáš HERMANN, *Gollovo a Masarykovo čtení Františka Palackého*, in: Jaroslav Goll a jeho žáci, Bohumil Jiroušek – Josef Blüml – Dagmar Blümlová (eds.), České Budějovice 2005, s. 269–281.

102 T. G. MASARYK, *Základové konkrétné logiky*, s. 9.

103 Tamtéž, s. 193. Srov. Karel ČAPEK, *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1938, s. 58.

104 T. G. MASARYK, *Základové konkrétné logiky*, s. 114; souvztažnost s kritikou Wundtova logického systému výstavby věd s. 120. K Masarykovu pokusu o vymezení historiografie jako „konkrétní sociologie“ a s tím spojených úskalích více Tomáš BOROVSKÝ, *Historie jako věda? TGM a jeho kritika historie v době rukopisných sporů*, in: T. G. Masaryk a česká státnost, Helena Pavlincová – Jan Zouhar (eds.), Praha 2008, s. 43–52.

105 T. G. M. [= Tomáš Garrigue MASARYK], (rec.), *Wilh. Dilthey, Prof. d. Philos, in Berlin, Einleitung in die Geisteswissenschaften. Versuch einer Grundlegung für das Studium der Gesellschaft und der Geschichte. I. sv. V Lipsku 1883. XX, 519 str. mk. 10.80*, Athenaeum 1/1, 1884, s. 13–14. O možném, ovšem taktéž primárně zprostředkovaném vlivu Diltheyových postulátů na Zdeňka Nejedlého srov. Petr ČORNEJ, *Počátky vědecké práce Zdeňka Nejedlého a její teoretická východiska*, in: TÝŽ, Historici, historiografie a dějepis, Praha 2016, s. 252–254. Nejedlý ovšem prokazatelně vlastnil Diltheyovu knihu *Das Erlebnis und die Dichtung: Lessing, Goethe, Novalis, Hölderlin: vier Aufsätze*, Leipzig 1907, a jeho dílo, sestávající především z monografií velkých osobností od Nietzscheho po Lenina, vykreslovaných na širokém panoramatu dobového kontextu, do nichž se Nejedlý vskutku „vciťoval“, svědčí o tom, že právě Zdeněk Nejedlý může být vnímán jako zřejmě nejvýraznější diltheyovec mezi českými historiky. V tomto duchu je zmiňována vedle nepřímých diltheyovských vlivů i možná inspirace hudební hermeneutikou a tzv. *Einfühlungsäesthetik* Hermanna Kretschmara. Viz: Ondřej PIVODA, *Zdeněk Nejedlý a Vítězslav Novák: ke vztahu hudebního kritika a skladatele*, Musicologica Brunensia 50/1, 2015, s. 165–176, zejm. s. 174.

v knize věnoval celý oddíl právě snaze doložit, že filosofie dějin ani sociologie nejsou z noetického hlediska vědy.[106] V tomto ohledu tedy byly obě koncepce v opozici. Masaryk se ostatně netajil dojmem, že Dilthey sice „*co proti positivismu Comtovu ze stanoviska filosofie německé po Kantovi říci se musí, D[ilthey] dobře pověděl*", přesto však „*Comteovi neporozuměl sdostatek*".[107] Na stránkách *Athenaea* Masaryk ovšem zevrubnější rozbor Diltheyova myšlení nenabídl, po obecné kritice jeho recepce Comta pouze doporučil *Einleitung* všem, „*kteří o sociologii a filosofii se zajímají*".[108]

Výklad o Diltheyově myšlení však byl i součástí Masarykových přednášek z dějin filosofie, které povinně absolvoval každý student filosofické fakulty české části Karlo-Ferdinandovy univerzity. Navíc právě v letech 1902–1907, kdy na této škole studovala „generace roku 1914", pracoval Masaryk na aktualizaci a prohloubení doplněné, Hubertem Gordonem Schauerem do němčiny přeložené verze *Versuch einer konkreten Logik*, jež vyšla ve Vídni roku 1887. Hlavním myšlenkovým posunem nového českého vydání přitom mělo být zařazení etiky do jádra filosofie a úvaha o „vědecké teologii" jako dovršení celého systému – tedy výrazný systémový posun k etickým a teleologickým úvahám.[109] Lze přitom předpokládat, že tato proměna se promítla i do tehdejších Masarykových přednášek.

Ideálem doby rodící se „nové moderny" ovšem nebyla pouze racionální, sociologicky či přírodovědecky pojatá analýza, ale právě diltheyovské „*Einfühlung*", vcítění se, vhled do duchovního horizontu doby a následná, na porozumění a pramenné heuristice vybudovaná syntéza, jak o ní ve Francii přemýšleli například Henri Bergson a Henri Berr, jenž roku 1900 založil vlivnou *Revue de synthèse historique*, a u nás například František Xaver Šalda či Josef Šusta. V Německu pak tomuto uvažování nabídli východisko novokantovci, zejména bádenská škola, odlišivší od sebe vědy nomotetické a idiografické, respektive v pojetí Henricha Rickerta z roku 1899 vědy přírodní a kulturní. Vedle nich to byl ovšem právě Wilhelm Dilthey, který v roce 1900 esejí *Entstehung der Hermeneutik* rozvinul starší koncepci odrazu zkušenosti v rozumění, navazující na v českém prostředí opomíjenou práci *Grundriss der Historik* Johanna Gustava Droysena.[110] Ten mimo jiné v úvodní pasáži o metodice jako východisku historického zkoumání konstatoval, že obsah

106 Wilhelm DILTHEY, *Einleitung in die Geisteswissenschaften. Versuch einer Grundlegung für das Studium der Gesellschaft und der Geschichte 1. Band. Gesammelte Schriften, Bd. 18,* Karlfried Gründer – Fritjof Rodi (Hgg.), Stuttgart 1959, s. 86n.

107 T. G. M., *Wilhem Dilthey*, s. 14.

108 *Tamtéž.*

109 P. LOMIČKA, *Filosofie a věda v Masarykově Konkrétní logice*, s. 51–54.

110 Bohumil JIROUŠEK, *Jaroslav Goll. Role historika v české společnosti*, České Budějovice 2006, s. 202. Podrobněji v kontextu Bedřich LOEWENSTEIN, *Víra v pokrok*, Praha 2009, s. 375–391.

lidského Já, vnímaného v celistvosti reflektivně jako odraz jeho postavení v kontextu, se utváří jako zprostředkovaný plod minulého dění, přičemž zprostředkovatelem vědomí minulé skutečnosti je paměť.[111] Metodu historického výzkumu podle něj určuje „*morfologický charakter materiálu*" a její podstatou je „*rozumění prostřednictvím bádání*" („*forschend zu verstehen*").[112]

V návaznosti na Droysena, jenž vnímá přírodu a dějiny jako nejobecnější pojmy, pomocí nichž je lidský duch schopen chápat svět jevů,[113] nastínil Dilthey odlišení duchovědných oborů od přírodovědy již v programovém spisu *Einleitung in die Geisteswissenschaft z* roku 1883, který však vnímal jako východisko k obsáhlejší a systematičtější práci *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*, na níž pracoval od roku 1907 až do smrti (vydána byla ovšem až post mortem roku 1927 z fragmentů jako sedmý svazek Diltheyových sebraných spisů).[114] Jak už počátkem osmdesátých let předeslal v často citované korespondenci s názorově spřízněným filosofem, hrabětem Paulem Yorckem von Wartenburg,[115] měl Dilthey v úmyslu zřetelněji vymezit a rozlišit to, co Yorck označil za rovinu vědění, od historicky, časoprostorově odlišně daného sebe-uvědomování. *Aufbau* mělo shrnout „kritiku historického rozumu" coby dovršení Diltheyovy v pozdním věku stále silnější kantovské hodnotové orientace.[116]

I když se však tato historická skepse nedočkala celistvého systematického zpracování, odrazem širšího povědomí o nutnosti takové reflexe přesahující striktně racionální východisko je například výmluvný postoj Jana Gebauera mladšího z dopisu Václavu Chaloupeckému z roku 1905, v němž recipuje Gollovu inspirační roli pro výše zmíněnou „mezigeneraci":[117] „*Psal jsem Vám přeci už kdysi o síle syntetiky: a to se nesmí identifikovat s rozumem. Ro-*

111 „*Der Mensch wird, was er seiner Anlage nach ist, Totalität in sich, erst in dem Verstehen Anderer, in dem Verstandenwerden von Anderen, in den sittlichen Gemeinsamkeiten (Familie, Volk, Staat, Religion u. s. w.). (…) Die historische Forschung setzt die Reflexion voraus, dass auch der Inhalt unseres Ich ein vermittelter, gewordener, ein historisches Resultat ist (§. 12). Die erkannte Thatsache der Vermittelung ist die Erinnerung.*" Johann Gustav DROYSEN, *Grundriss der Historik*, 3., přepracované vydání, Leipzig 1882, s. 11 (§12), s. 13 (§19).

112 J. G. DROYSEN, *Grundriss der Historik*, s. 9 (§8).

113 K hermeneutickému východisku Droysenova myšlení o vztahu minulosti a historie Jaroslav HROCH, *Filosofická hermeneutika v dějinách a současnosti*, Brno 1997, s. 30–35.

114 Wilhelm DILTHEY, *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften. Gesammelte Schriften, Tome 7*, Bernhard Groethuysen (Hg.), Leipzig – Berlin 1927.

115 *Briefwechsel zwischen Wilhelm Dilthey und dem Grafen Yorck v. Wartenburg*, Erich Rothacker (Hg.), Halle an der Saale 1923. Ke kontextu např. Heslo *Count Paul Yorck von Wartenburg*, Stanford Encyclopedia of Philosophy, [online], [citováno dne: 21. 8. 2018]. Dostupné z: https://plato.stanford.edu/entries/yorck/#CorDil.

116 K tomu např. Rudolf A. MAKKREEL, *Kant, Dilthey and the Idea of Critique of Historical Judgement*, Dilthey-Jahrbuch für Philosophie und Geschichte der Geisteswissenschaften 10, 1996, s. 61–79.

117 Mezigenerací nazval souputníky Václava Chaloupeckého Albert PRAŽÁK, *Poznámky k životu a dílu Josefa Macha*, in: Josef Mach, *Básně*, Praha 1933, s. 247–265, zde s. 248.

zum mají realisti s Masarykem v čele – přeji jim ho. Ale onu syntetiku – tu měl Goll, který dovedl vychovat generaci, aniž by napsal velikou a tlustou knihu o mnoha svazcích, což se mu často bere za zlé."[118]

* * *

Kromě Masarykova zprostředkovatelství a pozdního vnímání Diltheyova odkazu v díle Ernsta Troeltsche[119] zřejmě působil v českém prostředí už na první generaci Gollových žáků Diltheyův vliv i prostřednictvím názorů jejich přítele a často i ideového mentora Maxe Dvořáka.[120] Právě nástupnictví syna roudnického knížecího archiváře na místo profesora dějin umění, uprázdněné předčasným skonem jeho obdivovaného učitele Franze Wickhoffa, mělo za následek, že se jak Josef Šusta, tak Josef Pekař naučili nahlížet kulturní horizont jednotlivých epoch prizmatem „ducha doby", dle Šustových vzpomínek „*i s metodickým relativismem, který se každé umělecké dílo snaží vystihnouti bez předsudků a pochopiti je z ovzduší jeho vzniku, ale zároveň jako výsledek dobového úsilí o přemáhání určitých výtvarných problémů, zapjatých povětšinou do dlouhého řetězu lidského vývoje*".[121] Jak vidno, relativismus a diachronní zakotvení hodnotícího hlediska, jak jej ve svých přednáškách prezentoval Wickhoff a posléze i Max Dvořák,[122] tedy problém, který v rovině relativismu ve třicátých letech znovu zaměstnával Jaroslava Werstadta, nebyl pro Josefa Šustu ničím novým či neprožitým. V případě určujícího vlivu vídeňské školy umění na pojetí „dějin duchových" a rozumějící historiografie ovšem nešlo jen o první generaci Gollových žáků. Sám Goll četl a dobře znal práce Jacoba Burckhardta, jehož úvahy o dějinných krizích, vzájemné provázanosti kultury, státu a náboženství, korespondovaly s jeho důrazem na vícevrstevnatost politických dějin.[123] Totéž platí i o Burckhardtově znovudocenění renesance a baroka i pozdně římského vkladu do umění, jež bylo po éře upřílišněné adorace řeckého klasicismu a v německých zemích i gotiky nesporným dokladem proměny hodnotícího hlediska kunsthistorie. A lze se také domnívat, že Burckhardtovo celoživotní upřednostňování pedago-

118 Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky (dále jen MU AAV), fond Václav Chaloupecký, karton 2, i. č. 120, Jan Gebauer Václavu Chaloupeckému 25. 2. 1905. Slovo „měl" v originále podtrhl Gebauer.

119 Přehledně T. PÁNEK, *Ozvěna filosoficko-dějinných myšlenek Ernsta Troeltsche*, s. 173–203. O Troeltschově poměru k německé historiografické tradici v posmrtně vydané stati (*Die deutsche historische Schule*) a o reflexi Troeltschova myšlení v práci Friedricha Meineckeho (*Troeltsch und das Problem des Historismus*) referovala krátká zpráva v ČČH již v roce 1923: (zpr.), ČČH 29, 1923, s. 585.

120 Josef ŠUSTA, *Mladá léta učňovská a vandrovní. Praha – Vídeň – Řím,* Jaroslav Werstadt – Josef Klik (eds.), Praha 1963, s. 87, 91n.

121 J. ŠUSTA, *Mladá léta učňovská a vandrovní*, s. 103–104.

122 Srov. Max DVOŘÁK, *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte*, München 1924.

123 Srov. R. PAZDERSKÝ, *Gollův styl*, s. 133, 200.

gického, přednáškového působení v Basileji a dosti značný nezájem o knižní vydání vlastních textů mohl nemálo ovlivnit i Gollovo chápání vlastní úlohy na pražské univerzitě, včetně důrazu na význam a formu přednášené látky.[124]

Nejen Max Dvořák si přitom uvědomoval podobnosti Gollovy a Wickhoffovy osobnosti. Ještě pro Jana Gebauera mladšího představovala Wickhoffova osobnost jedinou myslitelnou konkurenci osobnostního charismatu Jaroslava Golla: „*Neobyčejně zajímavý člověk, vykládá dějiny umění, zrovna jsme u renesance. (…) Jeho přednášky nelze psát. Je to chaos anakolutů a všeho podobného: je zřejmo, že přednášku tvoří, že to není nic naučeného. Chodí po sále, dívá se do země, občas se odmlčí, ale není v něm ani trochu pózy nebo koketerie. Mám ho hrozně rád.*“[125]

Tak vypadalo pro první generaci společných žáků Gollových, Pekařových a Šustových ztělesnění „syntézy“ – estetizující gesto, vyvěrající z „ducha“ tvůrčí osobnosti. Gebauerův obdiv k momentu hermeneutického procesu rozumění, v němž se „*niterně prožívá cizí existence, manifestující se v jazyce a v písmu, v gestech a v mimice atd., přičemž východiskem je vlastní život rozumějícího*“[126] dobře ukazuje, jak přitažlivé bylo pro právě se formující mladé vědce poznání, jak je chápal Dilthey, tedy vyvěrající „*ze zkušenosti, jež má svou původní souvislost a platnost, jež je určena touto souvislostí, v podmínkách našeho vědomí, v jehož rámci vystupuje, v celku naší přirozenosti.*“[127] Právě v tomto do značné míry estetizujícím způsobu vnímání je tedy, tuším, třeba hledat většinou nevědomý a dost možná až zpětně uvědomovaný, byť sporadicky pojmenovávaný diltheyovský vliv, imanentně vlastní „diskurzu“ české historiografie epochy „nové moderny“ až do přelomu dvacátých a třicátých let, kdy se s nástupem mladší, marxismem ovlivněné generace postupně začínají objevovat kritické hlasy vůči „básnické epoše českého dějepisectví“,[128] jež započaly kritickými výpady Jana Slavíka vůči Pekařovu *Žižkovi* v roce 1928[129] a vyvrcholily na stránkách revue *Dějiny a přítomnost* a v diskusích na prvním sjezdu československých historiků v roce 1937.

---

124 Srov. Jaroslav MAREK, *Jacob Burckhardt*, in: Jacob Burckhardt, Úvahy o světových dějinách, Praha 1971, s. 207–221, zejm. 208, 213; nově přetištěno in: Jaroslav MAREK, *Mistra dělá zkratka. Studie a eseje Jaroslava Marka*, Tomáš Borovský – Jan Dvořák – Milan Řepa (eds.), Brno – Praha 2016, s. 173–186. Ke Gollově recepci Burckhardta též R. PAZDERSKÝ, *Gollův styl*, s. 200, ref. č. 1033. Na gollovsko-buckhardtovské paralely poukázal v opatrných, ale jasnozřivých náznacích již Jaroslav Marek, Srov. Jaroslav MAREK, *Jaroslav Goll*, Praha 1991, s. 98, 113.

125 MU AVV, f. Václav Chaloupecký, k. 2, 120, Jan Gebauer Václavu Chaloupeckému 9. 11. 1904. Srov. J. ŠUSTA, *Mladá léta učňovská a vandrovní*, s. 103n.

126 R. THURNHER – W. RÖD – H. SCHMIDINGER, *Filosofie 19. a 20. století III. Filosofie života a filosofie existence*, s. 155–156.

127 R. THURNHER – W. RÖD – H. SCHMIDINGER, *Filosofie 19. a 20. století III.*, s. 154–155.

128 Jan SLAVÍK, *Básnická perioda českého dějepisectví*, Praha 1932. Jaroslav VÁVRA, *Styl Jaroslava Golla. Pokus o rozbor a charakteristiku*, Dějiny a přítomnost 1/1, 1937, s. 47–57.

129 Petr ČORNEJ, *Jan Slavík v kontextu české husitologie*, in: TÝŽ, Světla a stíny husitství. Události – osobnosti – texty – tradice, Praha 2011, s. 358–373.

* * *

A nyní již k závěru. Martin Kučera přesvědčivě doložil, jak obtížnou, ale zásadní proměnou prošlo Pekařovo hodnotové stanovisko během zlomového roku 1917.[130] I pro něj nově formulovaný směr české politiky znamenal osobní rozchod s postoji Jaroslava Golla, jakkoli posléze nový řád věcí přijal sice vstřícně, ale též jako kompromis, oslabující historickoprávní argumentaci, v níž sám viděl bezpečnější zajištění existence nového státu, nežli na bázi přirozeného práva.[131] Zcela jiný horizont se ale otevřel generaci Václava Chaloupeckého, tedy nastávajícím či čerstvým čtyřicátníkům, nadšeně vítajícím probuzení aktivistického postoje české politiky, nejvýrazněji demonstrovaného v Manifestu českých spisovatelů, jehož spoluautorem byl absolvent Pekařova semináře, státoprávní pokrokář Jan Heidler. Jan Hanuš Opočenský napsal v únoru 1918 svému příteli Václavu Chaloupeckému dopis, ve kterém si budoucí dědic Pekařovy univerzitní stolice mohl v důstojnických ubikacích polského lazaretu v Kielcích či Dialoszynu číst věty, v nichž je shrnuta proměna vztažení se k hodnotám i k smyslu historiografické práce: „*(…) musíme odčinit vinu Gollovu, a nejen z počátku války, ale z celého jeho vychovávání. Nejsme už tím, co jsme byli za Palackého. Tenkráte vedli jsme národ a národ měl k svému historikovi důvěru. Ale dnes, ke komu sáhl národ v době perzekuce Stürgkhovy, kdy mu šlo o dějiny a o vzpamatovávání se při jich čistém pramenu ze všech ran, jež co denně na ubohou hlavu jeho dopadaly. K Palackému a Jiráskovi! K nikomu z moderní školy historické! Tady se nám vymstilo gollovské nesestupování do arény všedního života. A na něm jsme viděli, kam vede aristokratism a hledání přízně pánů. (…) Cítím, že si vytváříme novou filosofii svých dějin: myslím, že odlišnou od těch, kteří nás učili.*“[132]

Hledání této filosofie a vztažení se k novému hodnotovému rámci se po říjnovém převratu již stalo individuálním údělem. Pro Hanuše Opočenského už stránky Šustových *Dvou knih českých dějin*, líčící přemyslovskou územní expanzi v závěru třináctého století, zaváněly „*imperialismem*“ – a tento dojem vztáhl i k nově se rýsujícímu dilematu podoby československého státu: „*To Slovensko v našem programu se mi zdá jednou, že je hodně imperialistické. Odvolávám-li se na program státoprávní, jakým právem jdu proti Uhrám a trhám jich stát? Odvolávám-li se na přirozené právo, jakým právem odpírám je Němcům?*“ Chaloupecký se v odpovědi přiklonil k přirozenoprávnímu řešení: „*(…) napsal jsem stať, celkem asi 8 malých kapitolek, s názvem* Český a slovenský program. *Je to pokus o jakousi česko-slovenskou filosofii dějin, zvláště v době novější.*

130 Martin KUČERA, *Rakouský občan Josef Pekař*, Praha 2005, zejm. s. 127nn.

131 *Tamtéž*, s. 225–275. Srov. Karel KAZBUNDA, *Stolice dějin na české univerzitě v Praze 1914–1918, Díl IV., Jaroslav Goll a Josef Pekař ve víru války světové,* Martin Kučera (ed.), Praha 2000, s. 142–144.

132 MU AVV, f. Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 394, Hanuš Opočenský Václavu Chaloupeckému 25. 2. 1918.

Jádro stati je v době probuzenské, v Prešpurku let vídeňského míru, když nám tam rostl Palacký. Naznačuji tam, že český národní program vznikal na Slovensku a Palackým byl přinesen do Prahy, kdežto v Praze a v Čechách vůbec drželi se spíše programu státoprávního. Myšlénka československého státu nevznikla v Praze, ale na Slovensku. Bylo to v době před odlukou, v době po francouzské revoluci a po světové válce, která naučila lidi (tak jako nás) směleji myslet."[133]

Zatímco výsledek Velké války znamenal pro německé intelektuály nutnost rekapitulace a bolestné sebereflexe, pro české historiky Chaloupeckého generace byla „revoluce roku 1918" smysluplným vyústěním dlouhodobých, byť skrývaných tužeb – a zároveň nutnosti vypořádat se noeticky s Masarykem. Jak napsal Chaloupecký: „*(…) je dnes jen jedna cesta: totiž ta, která byla vyslovena v českém programu na říšské radě 30. května.*"[134] Pro historiografii se tak otevřely nové obzory, jež vzbudily na jedné straně až nekritickou adoraci Masarykovy interpretace husitství a reformační tradice,[135] na straně druhé pak „reakci" v podobě především Pekařových připomínek významu katolické tradice a barokní kultury pro „českou národní duši". Pro ty, kteří se jako Jaroslav Werstadt pokoušeli vzájemně usouvztažnit rozpory těchto sociálně mytizovaných stereotypů, nezbylo jiné cesty, než se pokoušet o kritickou reflexi východisek předpřevratové generace, a buď jako Werstadt hledat pojítka mezi Palackým, Pekařem a Masarykem ve snaze dospět ke kýžené syntéze zdánlivě protichůdných stanovisek v rámci latentně pokračujícího „sporu o smysl českých dějin",[136] nebo se kriticky a hodnotově vyhranit, jako tomu bylo v případě „tomkovatění" Václav Chaloupeckého[137] či jeho přítele a zároveň názorového oponenta Jana Slavíka, který se prostřednictvím dů-

133 MU AVV, f. Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 394, Chaloupecký Opočenskému 18. 8. 1918. Koncept dopisu, pořízený pravděpodobně v obavě, že by se originál mohl ve vojenské poště ztratit. Zmíněný ideový koncept „československých dějin" nakonec nabyl publicistické podoby: Václav CHALOUPECKÝ, *Český a slovenský program*, Cesta. Čtení zábavné a poučné. Týdeník pro literaturu, život a umění I, 1919, s. 1184–1186.

134 MU AVV, f. Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 394, Chaloupecký Opočenskému 20. 7. 1917. Srov. Jan GALANDAUER, *Jak se slovenská otázka prosazovala do českého politického programu v období přípravy samostatného československého státu (1916–1918)*, Historický *časopis* 19, 1971, s. 177–197; Jan GALANDAUER, *Prohlášení Českého svazu z 30. května 1917 – zapomenutá programová revoluce*, ČČH 91/4, 1993, s. 582–593.

135 Viz příspěvek Romana Pazderského v tomto svazku.

136 Vedle Werstadtovy popřevratové konfese bývalého státoprávníka v knížce *Od České otázky k Nové Evropě* srov. zejm. výbor Jaroslav WERSTADT, *Odkazy dějin a dějepisců*, Praha 1948. Přesto aktualizační nárok Werstadtovy stati o českém „politickém dějepisectví "(Jaroslav WERSTADT, *Politické dějepisectví devatenáctého století a jeho čeští představitelé. Kapitola z ideového vývoje moderní české historiografie*, *ČČH* 26, 1920, s. 1–93) na stránkách *Naší vědy* ještě v roce 1922 odmítl Karel Stloukal s argumentem, že cílem historiografie má zůstat „věda pro vědu". Srov. T. PÁNEK, *Ozvěna filosoficko-dějinných myšlenek Ernsta Troeltsche*, s. 184, pozn. č. 41.

137 Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*, Praha 2014, s. 256–291.

slednější sociologizace historiografie pokusil pojednat jak „vznik českého národa", tak problém husitské revoluce v duchu Masarykovy výzvy z roku 1885: „*(...) kdo tedy např. dějiny českého národa vědecky chce zpracovati, musí znáti abstraktné zákony sociologické*."[138] Navzdory odkazům na Maxe Webera či Ernsta Troeltsche šlo tedy spíše o návrat ke kořenům, nežli o metodologickou inovaci. Nastal ovšem čas nových horizontů, kdy si (slovy francouzského historika a delegáta Společnosti národů Gabriela Hanotauxe) „*každá generace tvoří své dějiny*".[139] Za pozornost přitom stojí, že k podobnému, byť skeptičtějšímu závěru ve svých pozdních úvahách dospěl i Wilhelm Dilthey: „*Každá generace zapomíná na zkušenosti té předchozí*."[140]

Přes množící se poukazy na limity a neduhy, souvisejícími se sílícím vědomím noetické krize, se s výjimkou Václava Chaloupeckého nikdo z českých historiků nepokusil o důsledné ideové propojení „dějin československých", založené na rozsáhlé pramenné heuristice. Samotná pozdně romantická, vzmachem novoslovanství[141] inhibovaná idea česko-slovenské vzájemnosti, přetvořená v ústavní vymezení jednotného československého národa, se tváří v tvář sociální praxi první republiky postupně rozložila a přeměnila ve floskuli,[142] sloužící ve veřejném prostoru především jako protiargument vůči sílícímu vzdoru českých Němců. Ani prezident Masaryk, svého času iniciátor mnoha progresivně orientovaných kroků k posilování česko-slovenské vzájemnosti, se v roce 1930 nedokázal při znovupřehlížení problému česko-slovenských vztahů dopracovat dál, než k tezím,

138 T. G. MASARYK, *Základové konkrétné logiky*, s. 89. Srov. P. ČORNEJ, *Jan Slavík v kontextu české husitologie*, passim.

139 Václav CHALOUPECKÝ, *Československé dějiny*, ČČH 28/1–2, 1922, s. 1–30, zde s. 1.

140 W. DILTHEY, *Der Aufbau*, s. 284.

141 Martina LUSTIGOVÁ, *Karel Kramář a jeho slovanská politika*, in: *Slovanství ve středoevropském prostoru: iluze, deziluze a realita. Pardubická konference (22. –24. dubna 2004)*, Dominik Hrodek (ed.), Praha 2004, s. 145–155.

142 Jan RYCHLÍK, *Idea čechoslovakismu versus dotváření svébytného slovenského politického národa v první Československé republice*, Studia historica Nitriensia 21/2, 2017, s. 431–440; slovenskou recepci pak zmapoval Martin VAŠŠ, *Slovenská otázka v 1. ČSR (1918–1938)*, Martin 2011. Souhrnně též Miloš TOMČÍK, *Antinómie čechoslovakizmu ako kultúrneho fenoménu v poločase první ČSR*, in: Masarykova idea československé státnosti ve světle kritiky dějin. Sborník příspěvků, Praha 1993, s. 78–85. O „oficiálním čechoslovakismu" a jeho recepci ve slovenském prostředí vyčerpávajícím způsobem pojednala Elisabeth BAKKE, *Doomed to failure? The Czechoslovak Nation Project and the Slovak Autonomist Reaction 1919–1938* (Series of dissertations submitted to the Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, University of Oslo, No. 11/99), [online], [citováno dne: 26. 8. 2018]. Dostupné z: http://folk.uio.no/stveb1/Doomed_to_failure_links.html., s. 179–376. Výňatek též in: Elisabeth BAKKE, *The Making of Czechoslovakism in the First Czechoslovak Republic*, in: Loyalitäten in der Tschechoslowakischen Republik 1918–1938. Politische, nationale und kulturelle Zugehörigkeiten, Martin Schulze Wessel (Hg.), München 2004 (= Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 101), s. 23–44. Více k tomu též Milan DUCHÁČEK, *Čechoslovakismus po roce 1918: státotvorný koncept nebo floskule?* (v tisku).

jež na sklonku devadesátých let sděloval formujícím se hlasistům v Bystričke u Martina – zásadní podcenění jazykové otázky nevyjímaje.[143] Prezidentova sekretářka Anna Gašparíková z korespondenční výměny názorů mezi Masarykem a Václavem Chaloupeckým na aktuální stav sílící krize v česko-slovenském poměru dobře poznala, že „*v odpovědi prezidenta Masaryka otváral sa dnes nedohľadný horizont*," a pro sebe soukromě usoudila: „*Treba nám utvoriť novú náplň pojmu politického národa československého.*"[144] O podobnou reformulaci se ve stejném roce na poli historiografie pokusil vrstevník Františka Kutnara, slovenský historik Daniel Rapant, jenž v rozsáhlé úvaze na stránkách sborníku k Pekařovým šedesátinám nenechal na konceptualizaci pojmu československý národ v pracích Václava Chaloupeckého a Kamila Krofty nit suchou.[145] Přitom právě Chaloupecký se otázkou intenzivně zabýval, mj. i v konfrontaci s názory svého bratislavského kolegy, právního filosofa Bohuše Tomsy,[146] a svými úvahami o pojmu národ a mezích přirozeného práva se jal konfrontovat přímo prezidenta: „*Přítel Tomsa proti nám objektivistům vyzdvihl při chápání slovenské otázky subjektivismus a voluntarismus. Napsal: není na světě moci, která by mohla donutiti někoho, aby v svém nitru cítil se něčím jiným, než sám chce, tedy Slovák jen Slovákem. V teorii má Tomsa pravdu. Prakticky a politicky to však znamenalo: vy Slováci, kteří nechcete uznati myšlénku suverenity československého národa, hájíte jen své nezadatelné právo. Ovšem myšlenka Tomsova domyšlena až ke karikatuře by znamenala, že je třeba svatým právem černochovým, aby se vnitřně cítil bělochem. A také, že Slováci, kteří před převratem se hlásili za Maďary, jednali jen podle svých nezadatelných práv. A přece jen jsme se z těch mravních Tomsových důvodů proti tomu stavěli, poukazujíce na jisté znaky objektivní. Donucovati násilím někoho ke změně přesvědčení je nejen nemožné, ale také nemravné. Ale donucovati logikou, důvody, rozumem, to je snad přece jen »násilí«, které nutno připustiti. Přítel Tomsa také zapomíná ptáti se na to, jak se ono subjektivní přesvědčení vytváří a vůle determinuje. Na konec jsou to zase přece jen ty objektivní znaky, které náš mravní názor a naše vnitřní přesvědčení a citovou podstatu naší bytosti vytvářejí.*"[147]

Tázání po etických mezích vědy a po objektivní poznatelnosti faktorů utvářejících individuální hodnotový horizont tedy nebylo v sociální praxi, v právní vědě ani v oblasti historického a sociálněvědního poznání v ČSR na přelomu dvacátých a třicátých let nijak neaktuální.

---

143 M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 229–241.

144 Anna GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, *U Masarykovcov. Spomienky osobnej archivárky T. G. Masaryka*, Bratislava 1995, s. 91.

145 Daniel RAPANT, *Československé dějiny. Problémy a metody*, in: Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k 60. nar. Josefa Pekaře. Díl 2, Praha 1930, s. 531–564.

146 Bohuš TOMSA, *Národ a československá otázka,* Prúdy 9, 1925, s. 317–323.

147 MU AVV, fond Archiv TGM, KOR II-84, složka V. Chaloupecký, Václav Chaloupecký Tomáši Garrigue Masarykovi 12. 1. 1931.

Sedm let od názorového šermu se stárnoucím prezidentem, na prvním sjezdu československých historiků, podal Chaloupecký v přednášce *Přítomnost učitelkou minulosti* diltheyovsky laděné a značně abstraktně formulované plaidoyer pro připomínání a autentické znovuprožívání (*Nacherleben*) těch aspektů, jež upomínají na česko-slovenské vazby v minulosti a z nichž lze posléze odvozovat poučení z dějin pro současnost.[148] Navzdory autorovu přesvědčení o aktuálnosti a nutnosti takového prožívání dějin se jeho vystoupení dočkalo odmítnutí od Jana Slavíka a Jaroslava Werstadta, tedy právě od těch generačních souputníků, kteří vedle pojmoslovné důslednosti nejvíce volali po přimknutí historiků k otázkám současnosti. Chaloupecký přitom v přednášce nejenom akcentoval Masarykův výrok z abdikačního projevu, že „*státy se udržují těmi idejemi, z nichž se zrodily,*“[149] ale citoval také seminární poučku Josefa Pekaře o tom, že je třeba „*nejprve rozumět přítomnosti a pak psát o minulosti*“, že „*dobrým historikem jest jen ten, kdo má otevřené oči pro přítomnost, pro svou dobu.*“ Ze stejných premis ovšem vycházeli i Werstadt se Slavíkem – ale nebyli ochotni totéž přiznat obránci Pekařových, z jejich hlediska konzervativních a antikvovaných hodnotových i metodologických hledisek. Ve stejném roce ovšem na stránkách vzpomínkové knihy *O Josefu Pekařovi*, vydané nákladem katolické revue *Řád*, charakterizoval sociolog Jan Hertl Pekařův způsob uchopování minulosti na základě obeznámenosti s Diltheyovými sebranými spisy včetně pozdních úvah, obsažených ve fragmentech *Aufbau* jako „*prožití dějin*“.[150] Na Hertlovu nesporně poněkud přeexponovanou obhajobu, otištěnou po boku příspěvků Františka Kutnara, Rudolfa Holinky, ale i Karla VI. Schwarzenberga a ruralistů, ovšem obratem zareagoval Jan Slavík. Oprávněně poukázal na to, že podle dochovaného fondu osobní knihovny znal Pekař Rickerta jen ze stručného výtahu a ani Heideggerovo *Sein und Zeit* nemohlo mít vliv na myšlenkové jádro jeho prací, neboť koncem dvacátých let měl „*všechna své velká díla již za sebou*“. Ve weberiánském duchu proto žádal konkrétní doklad, kterak se četba filosofických spisů promítla do Pekařovy práce s pojmy, zatímco odkazy na Diltheye zcela pominul.[151] Hertlovu „*nekompetentnost*“ navíc zdůvodňoval tvrzením, že „*nemůže přec psát o prožití dějin ten, kdo nestrávil základní poučky historické vě-*

148 Václav CHALOUPECKÝ, *Přítomnost učitelkou minulosti*, in: První sjezd československých historiků 1937. Přednášky a debaty, Praha 1938, s. 33–42. Václav CHALOUPECKÝ, *Přítomnost učitelkou minulosti*, Věda a život 4/2, 1937, s. 41–47. Srov. M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 99, 316n.

149 Tomáš Garrigue MASARYK, *O idei československého státu*, in: Idea československého státu, Jan Kapras – Bohumil Němec – František Soukup (eds.), Praha 1936, s. 7.

150 Srov. Jan HERTL, *Prožití dějin*, in: O Josefu Pekařovi, Rudolf Holinka (ed.), Praha 1937, s. 217–240, zejm. s. 218, 238.

151 Jan SLAVÍK, *„Prožití dějin“ či neprožití historického semináře?*, Dějiny a přítomnost 2/1, 1938, s. 55–58.

dy.“[152] Nejenže Slavík titulním poukazem na „*neprožití historického semináře*“ obrazně podmínil historickou erudici školením, kterým sám „prožil“ právě u Golla a Pekaře, ale svou kritiku podal s tak zjevnou vyhroceností, že se namísto věcného dialogu dočkal pouze pohrdavého přehlížení.

Odlišnost způsobů, jimiž se generační souputníci pokoušeli „odčinit vinu Gollovu“ a nalézt nové, pevnější východisko pro vlastní psaní o minulosti, jim nakonec znemožnila vzájemně si naslouchat. Jakoby se v atmosféře sílící vnitřní i zahraničněpolitické krize vytrácel v české historiografii i onen kýžený horizont smyslu. Ovšem ještě v roce 1946 se Hanuš Opočenský, Benešův blízký spolupracovník z druhého, londýnského exilu, svěřil z Paříže Chaloupeckému: „*Od Jaspersa vyšlo v Curychu dílko velmi těžké na čtení* Vom Ursprung und Ziel der Geschichte.“[153] Zájem o teorii i filosofii dějin tedy Opočenského, jenž své badatelské úsilí během první republiky věnoval právě procesu zrodu samostatného státu, neopustil ani v druhém, nyní již pařížském exilu. Orientace domácí československé historiografické práce se však již v klimatu třetí republiky začala klonit k nástupu dialektického materialismu. Někdejší ctitelka duchověd Jiřina Popelová po válečné zkušenosti odvrhla Diltheye, Croceho i Vorovku a přiklonila se k socialismu,[154] ani ctitel velkých osobností Zdeněk Nejedlý se již k další rozmáchlé introspektivní biografii neodhodlal a Jan Pachta, jenž v roce 1948 veřejně označil Pekaře za „*ideologa kontrarevoluce*“,[155] počínal promýšlet svůj hanopis.

152 J. SLAVÍK, *„Prožití dějin“ či neprožití historického semináře?*, Dějiny a přítomnost 2/1, 1938
153 MU AVV, f. Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 394, Opočenský Chaloupeckému 27. 7. 1946.
154 Jiřina POPELOVÁ, *Socialistický světový názor*, Praha 1946.
155 Jan PACHTA, *Josef Pekař. Ideolog kontrarevoluce*, Praha 1948.

„Pozitivista“ Václav Novotný v roli prvorepublikového vykladače svatováclavské a husitské tradice

Roman PAZDERSKÝ

Řekne-li se Václav Novotný, většině z nás se patrně vybaví vedle Jaroslava Golla asi nejsymboličtější ikona českého „pozitivistického“ dějepisectví.[1] Vytane nám na mysli historik takříkajíc „tomkovského“ střihu,[2] libující si v hutné mluvě exaktních historických dat a vylučující ze svého zájmu vše, co nemá oporu v empirii.[3] Vidíme odosobněný styl historické narace, dějepisce zakletého ve slonovinové věži oné nabubřelé „historie pro historii samu“, domněle oproštěného od všeho, co by mohlo narušovat jeho „objektivní“ výklad minulosti. Myslím, že tato až chimérická představa „pozitivistického“ dějepisectví je ve vztahu k realitě české historiografie přelomu 19. a 20. století již notně vyčpělá a nefunkční.[4] Se souhlasem proto kvituji stále intenzivnější hlasy,[5] upozorňující, že pojem „pozitivismus“ už neselhává jenom jako schématická etiketa, ale také jako analyticko-pojmový nástroj, který v konfrontaci se skutečností doslova „praská ve švech“.

---

1 Pro faktografickou orientaci v Novotného životě a díle souborně na tomto místě odkazuji na ucelenou biografii Jaroslava HOFFMANNOVÁ, *Václav Novotný (1869–1932). Život a dílo univerzitního profesora českých dějin*, Praha 2014; a dále na rozsáhlou studii TÁŽ, *K univerzitnímu působení Václava Novotného*, Mediaevalia Historica Bohemica 6, 1999, s. 161–198. K Novotného „pozitivismu“ dále např. Jaroslav PROKEŠ, *Literatura dějepisná,* in: Československá vlastivěda X. Osvěta, Praha 1931, s. 292–293. Srov. Zdeněk FIALA, *Sto let od narození Václava Novotného,* Československý časopis historický (dále jen ČsČH) 17/1, 1969, s. 388.

2 Srov. Rudolf URBÁNEK, *Václav Novotný,* Praha 1933, s. 41. Václav VOJTÍŠEK, *Václav Novotný. O jeho osobě a díle,* Praha 1932, s. 8 píše, že se „*Novotný u Tomka učil a vyučil. Tomkova důkladnost, střízlivá objektivnost a smysl pro pramen i jeho detaily, vždy pečlivě vážené a řaděné i zplna vytěžené, spojily se s gollovskou uvážlivostí, bystrostí i lehkostí v hledání příčin i účinků, v odkrývání záhad, v pronikání sporů, v spojování fakt a v určování ceny pramenů.*“

3 Srov. Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Za Václavem Novotným,* Český časopis historický (dále jen ČČH) 38/3–4, 1932, s. 534–535.

4 K celkové genezi pojmu viz: Jiří ŠTAIF, *Otázky pozitivistické metody v české buržoazní historiografii na přelomu 19.–20. století*, Sborník k dějinám 19. a 20. století 10, 1986, s. 255–303.

5 Viz např.: Miloš HAVELKA (rec.), *František Kutnar, Jaroslav Marek, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví, Praha 2009, NLN – Nakladatelství Lidové noviny, 1088 s., ISBN 978-80-7106-402-2,* Dějiny – teorie – kritika 6/2, 2009, s. 380–387; Jan HORSKÝ, *„Předsudky o standardech vědeckosti historiografie.“ Stručná poznámka na okraj „sporu“ o třetí vydání Kutnarových a Markových Přehledných dějin českého a slovenského dějepisectví,* Dějiny – teorie – kritika 7/2, 2010, s. 280–285. Srov. Jaroslav MAREK, *Historie mezi teorií a praxí,* ČČH 96/4, 1998, s. 784.

V Novotného díle bývají obvykle identifikována dvě těžiště.[6] Jedním jsou čtyři objemné svazky monumentálního laichterovského projektu *České dějiny*,[7] druhým pak obsáhlé dílo husitologické.[8] Mimo zorný úhel badatelů se tak krčí mnohdy přehlížená menší Novotného dílka, včetně pozoruhodných spisů z prvního desetiletí Československé republiky, které lze bez nadsázky nazvat angažovaným dějepisectvím,[9] jež staví svého autora do nezvyklé pozice Masarykova „hradního historika".[10] Po roce 1918 lze Novotného skutečně řadit k nejagilnějším prvorepublikovým historikům, usilujícím o legitimizaci nastalých politických poměrů přesvědčivou historickou argumentací.[11] Jako prvotřídní historik a navíc oddaný stoupenec Masarykova pojetí

6 Viz: František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století,* Praha[3] 2009, s. 538–544; Václav HRUBÝ, [*Václav Novotný – nekrolog*], Naše věda 13, 1932, s. 209; Otakar ODLOŽILÍK, *Václav Novotný,* Časopis Matice moravské (dále jen ČMM) 56, 1932, s. 364.

7 Viz: Jiří LACH, *Laichterovo nakladatelství a projekt České dějiny. Studie a edice,* Olomouc 2008.

8 Viz: František Michálek BARTOŠ, *Dílo prof. V. Novotného o Husovi,* Jihočeský sborník historický 5, 1932, s. 117–125.

9 Nejkomplexněji na tento jev u Novotného upozornil Jaroslav PROKEŠ, *Život a dílo prof. V. Novotného,* Časopis Národního musea 111, 1937, s. 186–198. Např. na s. 186 uvádí: „*Jde ovšem zároveň o dílo, jež nese nesmazatelnou pečeť nejen svého tvůrce, nýbrž i doby, v níž vzniklo; ač věnováno starší národní minulosti, je Novotného dílo zároveň dokumentem a plodem určitého kulturního a duchovního prostředí naší minulosti nedávné, toho prostředí, z něhož vyšel a jehož nejmohutnější postavou je a navždy zůstane nedávno zesnulý President-Osvoboditel T. G. Masaryk.*"

10 Nejde o nic překvapivého. Jak známo, Novotný již od mladých let sympatizoval s pokrokovým hnutím (zvláště dobré vztahy jej pojily s Antonínem Hajnem a Bohumilem Němcem – viz: Václav NOVOTNÝ, *Pozdrav Dru Ant. Hajnovi,* Samostatnost 23/33–34, 1928, 24. 7. 1928, s. 13; srov. O. ODLOŽILÍK, *Václav Novotný,* s. 346–348; Bedřich MENDL, *Václav Novotný,* Prager Rundschau 2, 1932, s. 463–464) a postupně si – na rozdíl od mnohých svých kolegů – vypěstoval také vřelý vztah k Masarykovi. Viz: Jaroslava HOFFMANNOVÁ, *Václav Novotný (1869–1932) – žák, kolega a učitel,* in: Jaroslav Goll a jeho žáci, Bohumil Jiroušek – Josef Blüml – Dagmar Blümlová (eds.), České Budějovice 2005, s. 397. Výstižně rovněž F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny,* s. 541. Od počátku století Novotný spolupracoval s *Časem, Naší dobou* a s Masarykem udržoval rovněž přátelský korespondenční styk (viz: Karel KAZBUNDA, *Stolice dějin na pražské universitě III. Od zřízení university do konce rakousko-uherské monarchie (1882–1918),* Praha 1968, s. 321–322; Z. FIALA, *Sto let od narození Václava Novotného,* s. 391; R. URBÁNEK, *Václav Novotný,* s. 25). Roku 1917 připojil Novotný své jméno k Manifestu českých spisovatelů (viz: Karel KAZBUNDA, *Stolice dějin na české univerzitě v Praze IV. 1914–1918: Jaroslav Goll a Josef Pekař ve víru války světové*, Praha 2000, s. 106) a po vzniku republiky se navíc zúčastnil i jakési „národní očisty", včetně demonstrativní exkomunikace „Rakušáka" Golla z oficiálních historiografických institucí (viz: Václav NOVOTNÝ, *Jaroslav Goll*, ČMM 53, 1929, s. 278–288; Jiří ŠPÉT, *Kapitola z dějin Českého časopisu historického,* ČČH 89/5–6, 1991, s. 714–725. Cenný faktografický materiál přináší i – ve svých interpretacích však silně manipulativní práce – Václav KRÁL, *Zdeněk Nejedlý a Gollova škola,* Praha 1986, s. 167–186). Věrnost Masarykově ideji československého národa a státu pak Novotný věrně zachovával až do své smrti roku 1932.

11 Pokud vím, blíže o tomto fenoménu tzv. „státotvorného dějepisectví" pojednal pouze Tomáš VOJTĚCH, *Česká historiografie a pozitivismus. Světonázorové a metodologické aspekty,* Praha 1984, s. 97–107. Zvl. na s. 97–98 uvádí: „*Zejména po vzniku Československa začala oficiální*

české otázky,[12] přicházel tedy univerzitní profesor Novotný ke slovu ve chvílích, kdy bylo třeba zajistit kompetentní a přitom „státotvorný" výklad starší české historie.[13]

Stěžejním poznatkem je pro nás zjištění, že Novotného instrumentalizace českých dějin ve prospěch Masarykova politického programu se objevuje nikoli v dílech, v nichž chce provést historickou rekonstrukci minulého dění tak, „jak se skutečně stalo", ale teprve v textech, v nichž petrifikuje významná místa kolektivní paměti[14] „Masarykova národa" jako oficiální verzi národní vzpomínkové kultury.[15] V jeho spisech o husitství či o svatém Václavu lze tedy velmi

Univerzitní profesor Václav Novotný. Fotografie ze sborníku k jeho šedesátým narozeninám (1929).

historiografie soustavněji obhajovat historickou oprávněnost státní moci české buržoazie v novém státě, ač její aktivita se nevyčerpávala pouze v tomto směru. (...) Politika, ideologie i myšlení české buržoazie se měly stát součástí národní tradice od národního obrození; případně se hledaly ještě starší tradice." Ačkoli jsou tyto obecné charakteristiky vcelku přesné, Novotného jméno Vojtěch ve svém výkladu vůbec nezmiňuje. Pro starší české dějepisectví se tématem vztahu historiografie a politiky zabýval zvl. Jaroslav WERSTADT, *Politické dějepisectví devatenáctého století a jeho čeští představitelé. (Kapitola z ideového vývoje moderní české historiografie)*, ČČH 26/1–4, 1920, s. 1–93.

12 Tvořil tím mezi svými univerzitními kolegy spíše výjimku. Srov. J. PROKEŠ, *Život a dílo prof. V. Novotného,* s. 190–191. Dále viz: O. ODLOŽILÍK, *Václav Novotný,* s. 365, který uvádí, že Novotný naplno přilnul k Masarykovi až po některých korekcích jeho původní *České otázky,* které provedl ve spise Tomáš Garrigue MASARYK, *Světová revoluce za války a ve válce 1914–1918,* Praha 1925.

13 *„Žádná veřejná příležitost rázu historického, která se jen poněkud Novotného týkala, neprošla, aby na ní neměl větší nebo menší podíl.*" R. URBÁNEK, *Václav Novotný*, s. 58. Srov. B. MENDL, *Václav Novotný,* s. 467.

14 Pojem „kolektivní paměť" je zde užit v užším slova smyslu, podle definice Aleidy Assmann. Viz: Aleida ASSMANN, *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik,* München 2006, s. 21n; TÁŽ, *Soziales und kollektives Gedächtnis*, [online], s. d. [citováno dne: 26. 4. 2017]. Dostupné z: http://www.bpb.de/files/0FW1JZ.pdf.

15 Z metodologického hlediska získalo vzájemné vymezování historie a paměti během rozvoje paměťových studií v posledních letech mnoho podob. Více než z klasického schématu Norova, které vnímá historii jako ničitelku (protože násilnou objektivizátorku a verifikátorku) autentické a spontánní paměti (Pierre NORA, *Mezi pamětí a historií. Problematika*

přesně rozlišovat mezi historiograficky „objektivní" deskripcí minulosti a politicky tendenční kanonizací způsobu, jakým na ni má být vzpomínáno.[16] Je fascinující sledovat, jak obratně dokázal Novotný ve svém historickém myšlení přepínat mezi oběma zcela odlišnými mody práce s minulostí. Nečiní mu problém obrátit perspektivu o sto osmdesát stupňů a pojednat středověké téma jednou jako objekt minulého dění a podruhé jako předmět přítomné vzpomínky. Obrazně řečeno: minulost u něj může být „živá" i „mrtvá".[17] V obou případech navíc Novotný volí také úplně odlišný typ narace: jednou je to střízlivý styl odborné historiografie à la Goll, podruhé patetická reprodukce národní mytologie à la Masaryk.[18]

---

míst, Cahiers du CeFReS. Antologie francouzských společenských věd 10, Praha 1996, s. 7–33) vycházím v tomto svém příspěvku z tvrzení, jež v českém prostředí výstižně vyjádřil Pavel BARŠA, *Paměť a genocida. Úvahy o politice holocaustu,* Praha 2011, s. 19: „*Paměť slouží potřebě sebe-potvrzení a prosazení té či oné partikulární skupiny, která si jejím prostřednictvím kreslí minulost v lichotivých a strategicky výhodných barvách. Historie má naopak sloužit zájmům poznání, jež by mělo platit univerzálně – pro všechny lidi, ať již patří k jakékoli skupině.*" Hlavní rozdíl mezi historií a (kolektivní) pamětí tedy spočívá v odlišnosti cílů: historie je při své práci s minulostí hnána intencí noetickou, zatímco paměť intencí mocensko-politickou. Na rozdíl od Nory, u něhož znamená každý příchod historie automaticky ústup paměti, zde tedy paměť chápu jako základní prvek sociální *identity* a v důsledku toho především jako významný *mocenský nástroj* (Jacques Le GOFF, *Paměť a dějiny,* Praha 2007, s. 111; Milan HLAVAČKA, *Místa paměti a jejich „místo" v historickém a společenském „provozu",* in: Paměť míst, událostí a osobností. Historie jako identita a manipulace, Milan Hlavačka – Antoine Marès – Magdaléna Pokorná (eds.), Praha 2011, s. 10–21), kterým může být společnost formována „shora" a případně i „zvnějšku" (viz: Zdeněk VAŠÍČEK – Francoise MAYER, *Minulost a současnost, paměť a dějiny,* Praha – Brno 2008, s. 161). V tomto pojetí spolu tedy paměť a historie mohou i přes svůj fundamentální rozdíl koexistovat v nezávislém sousedství, aniž by se navzájem vylučovaly, tak, jako jsme tomu konec konců svědky i u Václava Novotného.

16 Za příklad vezměme např. Novotného zpracování svatováclavského tématu. O tom pojednal jednak formou odborně historiografické reflexe (Václav NOVOTNÝ, *České dějiny I. 1. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha,* Praha 1912, s. 451–480; TÝŽ, *Český kníže Václav Svatý. Život, památka, úcta,* Praha 1929) a jednak reflexe ideologicko-paměťové (TÝŽ, *Tradice Svatováclavská,* in: Naše národní tradice, Praha 1928, s. 26–55). Nutno ovšem dodat, že ani ona odborná reflexe svatováclavského tématu v *Českých dějinách* nebyla prosta určitých aktualizačních momentů. Novotný tu např. píše: „*…tehdejší česká otázka – osud Slovanů Polabských jest zde spolehlivým měřítkem – měla dva životní problémy. Měl-li se národ český udržeti, bylo mu nevyhnutelnou nutností, co kdysi již Rastislav dobře viděl, přilnouti záhy a úplně k víře křesťanské a hledati vyrovnání s říší německou. A není důkazem nepatrné prozíravosti politické, že Václav již tenkrát dovedl pochopiti, co jest nám po tisícileté téměř zkušenosti dějinné patrno dnes. (…) Co nejrychlejší vyrovnání s říší, bylo opravdu pro zabezpečení dalšího klidného vývoje nejpotřebnější. Řekl bych, že Václav již tím si zasloužil, aby se stal národním svatým… (…) Lze snad říci, že kdyby Čechy nebyly se v čas staly částí německé říše, že by později obyvatelstvo jejich bylo se stalo částí německého národa…*" TÝŽ, *České dějiny I. 1,* s. 466, 470, 489.

17 Parafrázuji zde titul proslulé kolektivní monografie František GRAUS (ed.), *Naše živá i mrtvá minulost. 8 esejí o českých dějinách,* Praha 1968.

18 O husitství jako součásti národní mytologie viz nejlépe: Jiří RAK, *Bývali Čechové… České historické mýty a stereotypy,* Jinočany 1994, s. 49–66.

HUS A MY.

PŘEDNÁŠKA, KTEROU NA SLAVNOSTNÍ SCHŮZI
K OSLAVĚ PAMÁTKY HUSOVY
NA STAROMĚSTSKÉ RADNICI POŘÁDANÉ
PRONESL

VÁCLAV NOVOTNÝ,
UNIVERSITNÍ PROFESOR ČESKÝCH DĚJIN
V PRAZE.

V PRAZE, 1924.
NÁKLADEM TISK. DRUŽSTVA CÍRKVE ČESKOSLOVENSKÉ.
TISKEM KNIHTISKÁRNY „BLAHOSLAV".

Je pochopitelné, že zatímco Novotného popisné obrazy národních dějin zůstávají díky své vazbě na odborný historiografický diskurz vůči politicko-agitačním vlivům imunní, jeho působivé texty o národních tradicích, tj. o historické paměti,[19] již zcela podléhají masivní ideologické kontaminaci. Jako vzpomínkové figury, asociované přítomnou situací,[20] jsou doslova plny naléhavých aktualizací a odvážných nadčasových paralel, jež jitří čtenářovy emoce a oživují jeho barvitou historickou imaginaci.

Nejkrásnější ukázkou proměn Novotného autorské strategie při práci s historií a pamětí jsou transformace jeho textů o husitství. Uměl o něm psát různými způsoby, vždy v závislosti na prototypu modelového čtenáře. Jeho slavná husovská monografie je pochopitelně pojata přísně vědecky, stejně jako nespočet odborných studií na toto téma.[21] O poznání populárnější je pak například jeho stať, uveřejněná v *Národní čítance* roku 1918.[22] Novotný zde již husitství neanalyzuje, nýbrž o něm volnějším, lidovým jazykem vypráví.[23] Jeho sdělení je sice ještě stále vystavěno převážně faktograficky, zároveň jej však osvěžují občasné metafory, například ta, jež nazývá jihočeský Husinec *českým Betlémem*.[24] Naprostý zlom však přichází

19 Viz: Jan ASSMANN, *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, Praha 2001, s. 44, 60–61.

20 Jinak řečeno: potřeba vzpomínat je vždy vyvolávána přítomnostními impulsy, které se stávají důvodem a iniciátorem naší vzpomínky na minulost. Původně Halbwachsovu tezi srov. *Tamtéž,* s. 40.

21 Viz zvl.: Václav NOVOTNÝ, *M. Jan Hus. Život a učení I–II,* Praha 1919, 1921.

22 Ačkoli měla tato kolektivní monografie zjevnou národně-politickou intenci, sešly se v ní texty autorů s rozličnou politickou orientací. Z významných historiků sem kromě Novotného přispěli také L. Niederle, J. V. Šimák, R. Urbánek, K. Krofta, V. Kybal, J. B. Novák, J. Pekař, E. Denis, J. Glücklich, J. Heidler, V. Vojtíšek či Z. Nejedlý.

23 Obdobně je koncipován také slavný Novotného proslov Václav NOVOTNÝ, *Rektor pražské university Mistr Jan Hus v historii a ve veřejném mínění své doby. Přednáška, kterou o slavnosti schůzi c. k. české University Karlovy Ferdinandovy v Praze dne 5. července 1915 na paměť pětistého výročí smrti rektora pražské university M. J. Husi proslovil Dr. Václav Novotný, řádný professor českých dějin,* Praha 1915.

24 Viz: TÝŽ, *M. Jan Hus,* in: Národní čítanka, Cyril Merhout – Bohumil Němec (eds.), Praha 1918, s. 48.

v přednášce o husitské tradici z jubilejního roku 1924, která nesla příznačný titul *Hus a my*[25] a Novotný v ní kanonizoval význam husitské tradice v českém historickém vědomí zcela v duchu Palackého a Masarykovy filosofie českých dějin.[26]

Ještě na okamžik se však zastavím u jiného Novotného textu, tentokrát z roku 1919, který odstartoval jeho aktivní participaci na utváření tzv. „tatíčkovského mýtu". Přednáška nesla prostý název *T. G. Masaryk* a je exemplární ukázkou maximálního využití potenciálu historické argumentace pro legitimizaci soudobého politického programu.[27] Novotný zde Masaryka označil za „*našeho posledního buditele*", čímž jej zasadil do „rodové" kontinuity českých obrozenců.[28] Základní osu celé stati tvořila do detailu promyšlená a systematicky rozvíjená paralela mezi Masarykem a Žižkou.[29] Z podmanivých Novotného slov nabývá čtenář dojmu, že jejich analogie jsou takřka substanciální povahy. Jakoby snad existovala nějaká eternální idea, ztělesňující se postupně ve středověkém Žižkovi i moderním Masarykovi. Oba jsou neúprosnými obránci a vydobyteli Pravdy,[30] oba přijíždějí do Prahy jako vítaní hrdinové, Žižka 1. prosince 1421, Masaryk rovněž v prosinci, bez pouhých tří roků přesně pět set let poté. Oba jdou v čele „božích bojovníků", Žižka husitských svazů, Masaryk legionářů. Všichni jim jdou vstříc, jak píše Novotný, „*s jásotem a plesáním, jakoby knížete svého vítali.*"[31] A stejně tak, píše dále, jako Žižka „*nebyl přítelem válčení jen pro válčení, ač ho jako prostředek k vyšším cílům tak znamenitě dovedl užívati,*" i Masaryk „*rozhodl se pro válku teprve tehdy, když poznal její nezbytnost,*" neboť „*i jeho humanita, vrcholíc v potírání zla, konec konců nevylučuje ani železa.*" Bez příhany řečeno, Novotného výklad tu místy nabývá až vyloženě nejedlovských poloh.[32] Například když praví: „*jistě ne-*

25 TÝŽ, *Hus a my. Přednáška, kterou na slavnostní schůzi k oslavě památky Husovy na Staroměstské radnici pořádané pronesl Václav Novotný, universitní profesor českých dějin v Praze,* Praha 1924.

26 Ve stejném duchu pokračuje i o rok později pojednáním TÝŽ, *Husův význam historický,* Praha 1925. Srov. O. ODLOŽILÍK, *Václav Novotný,* s. 365; J. PROKEŠ, *Život a dílo prof. V. Novotného,* s. 187; František ŠMAHEL, *Husitská revoluce 1. Doba vymknutá z kloubů,* Praha 1995, s. 20; Petr ČORNEJ – Josef HANZAL – Blanka NESVADBOVÁ (eds.), *Korespondence Zdeňka Nejedlého s historiky Gollovy školy*, Praha 1989, s. 11.

27 Viz: Václav NOVOTNÝ, *T. G. Masaryk,* Naše doba 26, 1919, s. 481–488. Jednalo se o Novotného projev (jako děkana Filozofické fakulty Univerzity Karlovy) k oslavě Masarykových narozenin 7. března 1919.

28 Viz: *Tamtéž,* s. 488. To ovšem kromě Novotného činili i jiní Masarykovi stoupenci, mimo proslaveného Jana Herbena také např. filozof Josef Fischer.

29 Srov. J. PROKEŠ, *Život a dílo prof. V. Novotného,* s. 188; O. ODLOŽILÍK, *Václav Novotný,* s. 359–360.

30 V. NOVOTNÝ, *T. G. Masaryk*, s. 483–484.

31 *Tamtéž,* s. 481.

32 Srov. Kamil ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění. Palackého Dějiny jako zdroj historické obraznosti národa,* Praha 2011, s. 286–303; Michal BAUER, *Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století,* Jinočany 2003; Jan TUČEK, *Minulost, historiografie a historik v pojetí (ne)marxisty Zdeňka Nejedlého,* in: Paralely, průsečíky, mimoběžky. Teorie, koncepty

lze si představiti ponížení většího, než směl-li náš opravdový národní hrdina a bojovník boží [Žižka] *býti líčen téměř jako krvežíznivá příšera, jako pustý loupežník (...).*"[33] *„Ani nenáviděné jméno Husovo nebylo terčem tolika hnusných lží a pustých výmyslů.*"[34] S tímto náhledem přichází podle Novotného Hájek, který je *„po římském papeži*[35] *(...) nejhanebnější jméno v české literatuře, největší škůdce naší historie, třebas na čas jako jediný znalost její udržoval.*"[36] Myslím, že by bylo mimořádně záslužnou prací stopovat inspirační zdroje Nejedlého výkladu historických tradic českého národa, v nichž by své místo zřejmě našel i Václav Novotný,[37] jako představitel tzv. liberálně-protestantského narativu českých dějin, jdoucího od Palackého, přes Masaryka a Jiráska až k Nejedlému.[38]

---

a pojmy v české a světové historiografii 20. století, Jan Horský – Lucie Storchová (eds.), Ústí nad Labem 2009, s. 247–266.

33 V. NOVOTNÝ, *T. G. Masaryk,* s. 482.

34 TÝŽ, *Žižka. K pětistému výročí jeho smrti dne 11. října 1421,* Národní politika 42/281, 1924, 11. 10. 1924, s. 2.

35 Míněn Eneáš Silvius Piccolomini.

36 V. NOVOTNÝ, *T. G. Masaryk,* s. 482. Nelichotivé označení Hájka jako největšího „škůdce" českého dějepisectví pochází od Palackého. Viz: František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě I,* Praha[3] 1876, s. 31. Palacký zde radikálně vyostřil svou ranou, seriózněji kritiku Hájkovy kroniky. Viz: TÝŽ, *Ocenění starých českých dějepisců,* in: Dílo Františka Palackého 1, Jaroslav Charvát (ed.), Praha 1941, s. 294–310.

37 Nota bene proto, že Novotný a Nejedlý byli blízcí kolegové a přátelé. Viz: P. ČORNEJ – J. HANZAL – B. NESVADBOVÁ (eds.), *Korespondence Zdeňka Nejedlého s historiky Gollovy školy*, s. 9–14, 47–74; Václav NOVOTNÝ, *Zdeněk Nejedlý historik,* in: Padesát let Zdeňka Nejedlého, Bedřich Bělohlávek (ed.), Praha 1928, nepaginováno, celkem 39 stran. K nejedlovským konotacím připojuji ještě jeden citát z Novotného, tentokrát z roku 1918 o Habsburcích: *„není v celých světových dějinách příkladu, aby cizí dynastie, povolána byvši k vládě nad národem (...) vždy jen projevovala mu své nepřátelství. A ničím jiným nejsou vyplněna ona čtyři století vlády onoho rodu nad národem naším. Z té dlouhé řady panovníků, kteří si dali nebo nedali ozdobiti své skráně korunou svatováclavskou, není jediného, (...) jehož památka (...) byla by utkvěla v mysli lidu (...).*" TÝŽ, *Ve velké chvíli*, in: Topičův sborník 6/12, 1918, s. 99. Motiv paměti českého lidu, jako indikátoru kvality určité epochy, má tedy své kořeny dávno před Nejedlým, který později napíše, že *„v dobré paměti národa zůstali jen ti, kteří šli s lidovým revolučním hnutím a byli mu věrni. Ti, kdo se od něho oddělili, propadli úplně zapomenutí.*" Zdeněk NEJEDLÝ, *Komunisté dědici velkých tradic českého národa,* Praha[3] 1950, s. 18. I proto byla česká marxistická historiografie k Novotnému, při vší své kritice „buržoazní historiografie" a „idealistického pojetí", poměrně vstřícná a uznávala jej zvláště jako erudovaný antipod nenáviděného Pekaře. Někteří z marxistických autorů přitom tematizovali nejen Novotného vědecký přínos k historickému poznání husitství, ale právě také jeho prvorepublikové snahy o fortifikaci husitské tradice. Viz zvl.: František KAVKA, *Husitská revoluční tradice,* Praha 1953, s. 230–232; Milan MACHOVEC, *Husovo učení a význam v tradici českého národa,* Praha 1953, s. 333, 345; Josef MACEK, *Husitské revoluční hnutí,* Praha 1952, s. 188.

38 Viz: Bohumil JIROUŠEK, *Antonín Rezek,* České Budějovice 2002, s. 180; TÝŽ, *Jaroslav Goll a jeho místo v českém dějepisectví,* in: Jaroslav Goll a jeho žáci, B. Jiroušek – J. Blüml – D. Blümlová (eds.), s. 10; TÝŽ, *Dějiny českého dějepisectví na počátku 21. století,* in: F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví,* s. 1000–1001. Klasicky viz: Jaroslav WERSTADT, *O filosofii českých dějin. Palacký – Masaryk – Pekař,* Praha 1937.

Přesuňme se nyní k již avizovanému textu *Hus a my*. Jan Hus byl „*v pravém slova smyslu hrdinou Novotného, k němuž lne celé jeho srdce*“,[39] napsal Rudolf Urbánek a nám nezbývá, než jeho názor potvrdit. Je evidentní, že Novotného Hus je na první pohled Husem Masarykovy *České otázky*[40] a Hus *České otázky* je Husem Masarykova politického programu, Husem první republiky.[41] V Novotného již zmíněném, nadmíru patetickém textu, který postrádá většinu elementárních znaků vědecké střízlivosti, je Hus vykreslen jako konstanta ryzího češství.[42] Novotný praví, že „*jméno Husovo srostlo téměř s naší národní podstatou, že jest od ní neoddělitelné, že češství je bez něho nemyslitelné. (…) ve střídavých proměnách dob a nálad čistý zjev Husův se nemění, zůstává, čím se stal: zářivým a světlým vzorem, výrazem nejušlechtilejšího úsilí náboženského a národního, a tedy, poněvadž to obojí jedno jest, projevem pravého a ryzího, vnitřního češství.*“[43] Stranickost Novotného výkladu je dále patrna v přítomnosti ostrých hodnotících přívlastků. Veškeré relativizace významu husitství jsou mu „*neurvalými útoky*“,[44] výrok kostnického koncilu je „*ukrutný*“,[45] Husovo odsouzení „*nespravedlivé*“,[46] porážky křižáků „*potupné*“ a jejich útěky „*hanebné*“.[47] Evidentně zcela proti duchu tehdejších Pekařových studií[48] Novotný recipoval také další součást tzv. liberálně-protestantského výkladu českých dějin,[49] a sice radikální odsouzení českého baroka: „*teprve Bílá hora a vše to strašlivé, co následovalo po ní, pokouší se násilím vyrvati z duše národa, co z ní vyrostlo, byť i duše sama měla tím býti zničena.*“[50] Opět se tak ocitl v nápadné blízkosti „nejedlovského“ typu reflexe Bílé hory.[51] Situaci po roce

39 R. URBÁNEK, *Václav Novotný,* s. 53.

40 Viz: Tomáš Garrigue MASARYK, *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození,* Praha 1895. Srov. Otto URBAN, *Masarykovo pojetí české otázky,* ČsČH 17/4, 1969, s. 527–552; Karol HOLLÝ, *Ponímanie histórie a inštrumentalizácia obrazov minulosti v národnej ideológii Tomáša G. Masaryka na prelome 19. a 20. storočia,* Dějiny – teorie – kritika 8/1, 2011, s. 35–59.

41 Souhrnně viz: Petr ČORNEJ, *Lipanské ozvěny,* Jinočany 1995, s. 122–159.

42 Srov. V. NOVOTNÝ, *Husův význam historický,* s. 21.

43 TÝŽ, *Hus a my*, s. 3, 11–12.

44 *Tamtéž,* s. 3.

45 *Tamtéž,* s. 7.

46 *Tamtéž,* s. 5.

47 *Tamtéž,* s. 12.

48 Viz zvl.: Josef PEKAŘ, *Bílá hora. Její příčiny i následky,* Praha 1921; TÝŽ, *Tři kapitoly z boje o sv. Jana Nepomuckého,* Praha 1921. Srov. Zdeněk KALISTA, *Český barok u Josefa Pekaře,* in: O Josefu Pekařovi. Příspěvky k životopisu a dílu, Rudolf Holinka (ed.), Praha 1937, s. 153–198; Josef HANZAL, *Duchovní tvářnost pobělohorských Čech a dílo Josefa Pekaře,* in: Josef Pekař a české dějiny 15.–18. století. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 8.–9. dubna 1994 v Turnově a Sedmihorkách, Bystrá nad Jizerou 1994, s. 85–88.

49 Jeho budovateli jsou zvláště Palacký a Masaryk, později Rádl a svým způsobem i Nejedlý.

50 V. NOVOTNÝ, *Hus a my,* s. 21.

51 Viz: TÝŽ, *Bílá hora a doba pobělohorská v díle Jiráskově,* in: Alois Jirásek. Sborník studií a vzpomínek na počest jeho sedmdesátých narozenin, Miloslav Hýsek (ed.), Praha 1921, s. 134–158.

1620 považoval za „*strašnou dobu nejhlubšího ponížení našeho národa*“[52] a dodal, že součástí cílevědomé likvidace češství bylo v pobělohorských Čechách i hanobení Husovy památky, kdy „*proti světlému zjevu Husovu tyčí se světec temna*“.[53] Není třeba dodávat, že Novotného nekompromisní odsouzení pobělohorské doby a uštěpačné zmínky o Janu Nepomuckém, přilily jen další olej do ohně, jenž už po léta plál mezi Novotným a Josefem Pekařem. Ostatně i tito dva věční rivalové spolu tehdy vedli boj takříkajíc na dvou frontách. Jednak o „pravdu historie“ – vzpomeňme například jejich sporu o Husovo rodiště[54] – a jednak o „pravdu vzpomínky“ tj. o výklad husitství či Bílé hory jako kruciálních míst české historické paměti.[55]

PROF. Dr. V. NOVOTNÝ:

HUSŮV VÝZNAM HISTORICKÝ

1925

Nákladem Svazu národního osvobození v Praze II., Lazarská ulice číslo 11

52 V. NOVOTNÝ, *Tradice Svatováclavská,* s. 52.

53 TÝŽ, *Hus a my,* s. 23–24. Později se Novotný rovněž vyjádří o rekatolizační „*neslýchané agitaci se jménem Jana z Pomuka.*“ TÝŽ, *Tradice Svatováclavská,* s. 53. V podobném duchu pojednal roku 1920 bělohorské téma také Novotného žák Jaroslav PROKEŠ, *Bílá hora. Její příčiny a následky,* Praha 1920, zvl. s. 38n.

54 Pekař oproti Novotnému zastával mylnou tezi, že Husovým rodištěm není jihočeský Husinec u Prachatic, nýbrž Husinec u Klecan severně od Prahy. Viz: Václav NOVOTNÝ, *Kde se narodil Jan Hus?*, Praha 1923; TÝŽ, *Kde se narodil Jan Hus?*, Zvon 24/9–11, 1924, s. 118–120, 129–131, 149–150; Josef PEKAŘ, *K sporu o rodiště Husovo,* ČČH 29/3–4, 1923, s. 460–474; Václav NOVOTNÝ, *Ještě k otázce rodiště Husova,* Venkov 18/297, 21. 12. 1923, s. 1–2; Josef PEKAŘ, *K sporu o rodiště Husovo,* Národní listy 63/352, 25. 12. 1923, s. 11; Václav NOVOTNÝ, *Rodiště Husovo – Husinec nad Blánicí,* Věstník královské české společnosti nauk č. 4, 1924 (1925), s. 59; Josef PEKAŘ, *Ještě k sporu o rodiště Husovo,* ČČH 30/1, 1924, s. 109–132; Václav NOVOTNÝ, *Rodiště Husovo,* Kritika 3/13, 1926, s. 159–160; Josef PEKAŘ, *K sporu o rodiště Husovo,* ČČH 32/1, 1926, s. 126–134.

55 To velmi dobře pochopil Pekař, který v závěru svých kapitol z boje o sv. Jana Nepomuckého píše: „*Nejde tu o rozdíly názorů ve vědeckém výkladu minulosti – ty byly a budou vždycky a proti nim neobrací se má trpká stížnost. Ale jde o zřejmě nevědecké, demagogicky hrubé zneužívání našich dějin, o nepravdy psané a naplněné stranickou nenávistí a vnášené organisovanou agitací do mas lidu, jenž má býti v určitém směru zfanatizován, rozdělen a podmaněn.*“ J. PEKAŘ, *Tři kapitoly o sv. Janu Nepomuckém,* s. 59.

NAŠE
NÁRODNÍ TRADICE

1. JAN SLAVÍK:
TRADICE CYRILOMETODĚJSKÁ
2. VÁCLAV NOVOTNÝ:
TRADICE SVATOVÁCLAVSKÁ

Cyklus přednášek »O našich národních tradicích«, pořádaný péčí historického sboru ČsOL. a sdruženými kulturními korporacemi v Praze.

Obecní knihovna v Podmokách.

V PRAZE 1928.

NÁKLADEM SVAZU NÁRODNÍHO OSVOBOZENÍ.
TISKEM „POKROKU" V PRAZE.

Obdobný úkol, poskytnout Čechoslovákům jakýsi oficiální kolorit národní paměti, připadl Novotnému i v roce 1928.[56] Tentokrát bylo jeho úkolem vyložit význam tradice svatováclavské,[57] což byl vzhledem k blížícímu se miléniu dost zodpovědný a navíc časově velmi naléhavý úkol.[58] Pro Novotného byl o to obtížnější, že musel v celku historické paměti národa funkčně sladit dvě slavné středověké tradice, svatováclavskou (katolickou) a husitskou (protestantskou).[59] Celou situaci však vyřešil šalamounsky s tím, že z národního hlediska se nelze rozhodovat mezi svatým Václavem a Husem, ale je třeba se hlásit k oběma. Jelikož si však Novotný uvědomoval křehkost takové konstrukce, neváhal jít dál. Svatováclavskou tradici proto prohlašuje za přímou předchůdkyni tradice husitské. Hovoří doslova o „staré" a „nové" tradici,[60] neboť svatý Václav, podobně jako svatá Ludmila či svatý Vojtěch, „*stávají se bezprostředními předchůdci Jana Husa, Jeronyma a těch, kdo přišli po nich, přes Tábory a Bratří až do mučedníků pobělohorských.*"[61] Všimněme si zejména, jak nenápadně se tu Novotnému vytrácí rozdíl mezi hrdiny národních dějin a národními světci,

56 Stalo se tak v rámci cyklu přednášek, který pořádala Československá obec legionářská. Kromě Novotného se projektu účastnil Jan Slavík na téma tradice cyrilometodějské, Albert Pražák s tradicí obrozeneckou a Lev Sychrava s tradicí osvobozenskou.

57 V. NOVOTNÝ, *Tradice Svatováclavská.*

58 Česká společnost tehdy přijala Novotného a Pekařovo datování smrti knížete Václava k 28. září 929, ačkoli bylo v rozporu s výkladem Palackého, který usuzoval na rok 935. Blíže: Dušan TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935),* Praha 1997, s. 209–260.

59 Protějškem k Novotného práci byla – jako obvykle – studie Pekařova, v níž pojal téma svatováclavské tradice jako autonomní enklávu českého historického vědomí a nesnažil se za každou cenu, jako Novotný, hledat harmonickou kompatibilitu mezi ní a tradicí husitskou. Viz: Josef PEKAŘ, *Svatý Václav,* Praha 1929. O jisté zprostředkující stanovisko mezi různorodými názory se pokusil Karel STLOUKAL, *Svatý Václav a svatováclavská idea v našich dějinách,* Praha 1929.

60 V. NOVOTNÝ, *Tradice Svatováclavská,* s. 49, 51.

61 *Tamtéž,* s. 52.

z nichž vytváří přehlednou galerii ideové kontinuity, sahající od svatého Václava až k Masarykovi.

Tradice svatováclavská tedy Novotnému sice „*nemůže nahradit tradici husitskou, ale nemusí jí ani překážet. (...) Hus a svatý Václav nestojí proti sobě, nýbrž (...) vedle sebe*",[62] či ještě lépe: jdou za sebou, jako dva vývojové stupně národní historické tradice. Není proto náhodou, že Novotného výklad o tradici svatováclavské končí právě u husitů. Zde se z „čeledi svatého Václava" stává onen slavný „národ Husův".[63]

Je na první pohled zřejmé, že Novotného výklad svatováclavské tradice pozbývá ono sebevědomí, majestátnost, bojovnost a vítězoslavnost, s nimiž líčil tradici husitskou. Jenom v ní se naplno prosazuje místy až nesnesitelný autorův patos, jehož persuasivní síla je umocněna okázalostí dlouhých souvětí, která ovšem nepostrádají působivý rytmus ani kouzlo podmanivého slova.[64] Novotný uměl být zdatný rétor,[65] což mělo své počátky v jeho raných básnických múzách,[66] pověstném dramatickém talentu[67] a rovněž v nadání hudebním.[68]

Novotný byl zkrátka prvorepublikovým historikem par excellence. Husitství mu bylo synonymem češství[69] a vznik samostatného Československa pro něj znamenal naplnění dědictví, jež „svému" národu odkázala právě tato epocha.[70] Už to samo, myslím, otevírá otázku nad mírou Novotného

---

62 V. NOVOTNÝ, *Tradice Svatováclavská*, s. 54–55.

63 Sama tradice svatováclavská „*se již nemění (...), zůstává ustálena a jako hotové dědictví přechází na nás*". *Tamtéž*, s. 53.

64 Nelze tedy dost dobře přijmout paušální charakteristiku Novotného stylu z pera Jaroslava Marka, jenž jeho dílům přičítá krajně odosobněnou formu stylu a jazykového projevu. Viz: Jaroslav MAREK, *O historismu a dějepisectví,* Praha 1992, s. 95. Četné materiálové doklady k poetičnosti a figurativnosti Novotného dějepisného stylu shromáždil Milan ŘEPA, *Poetika českého dějepisectví,* Brno 2006, dle rejstříku.

65 Jak dokládá např. Jaroslav Prokeš, který v souvislosti s Novotného přednáškou o Husovi roku 1915 uvádí, že „*velikost úkolu povznesla Novotného k mimořádnému výkonu řečnickému (...).*" J. PROKEŠ, *Život a dílo prof. V. Novotného,* s. 187.

66 Viz Novotného autorský debut: Václav NOVOTNÝ, *Józa huslař,* Zábavné listy 8, 1886, s. 359 (pod pseudonymem Věnceslav K. Lužnický). Srov. Jaroslav PROKEŠ (ed.), *Soupis literární činnosti prof. V. Novotného,* in: Českou minulostí. Práce, věnované profesoru Karlovy university Václavu Novotnému jeho žáky k šedesátým narozeninám, Otakar Odložilík – Jaroslav Prokeš – Rudolf Urbánek (eds.), Praha 1929, s. 371–389. Dále viz: O. ODLOŽILÍK, *Václav Novotný, s.* 344.

67 Novotný proslul již během studií jako zdatný a v kolektivu oblíbený imitátor, v důsledku čehož získal přezdívku „sedmihlásek". Viz: Václav NOVOTNÝ, *In memoriam...,* in: Památník Josefa Emlera k 100. výročí narození, Praha 1936, s. 137; O. ODLOŽILÍK, *Václav Novotný,* s. 345; Josef ŠUSTA, *Mladá léta učňovská a vandrovní. Praha – Vídeň – Řím. Vzpomínky II.,* Praha 1963, s. 36–37.

68 Srov. R. URBÁNEK, *Václav Novotný,* s. 12–13.

69 Ve smyslu konstruktu 19. a počátku 20. století. Viz: Jan KŘEN, *Historické proměny češství,* Praha 1992, s. 63–81.

70 Viz: V. NOVOTNÝ, *Ve velké chvíli,* s. 97–100. Srov. TÝŽ, *Husův význam historický,* s. 29: „*Hus sice v zápase s autoritou středověkou podlehl, ale z jeho hranice vyšlehávají již jiskry nové doby, která vítězí.*"

ideové emancipace od Palackého koncepce národních dějin.[71] Časté prohlašování laichterovských *Českých dějin* za opoziční pendant k Palackého *Dějinám národu českého* ji, myslím, příliš přeceňuje.[72]

Otázkou zůstává, nakolik si byl Novotný tendenčnosti svého výkladu vědom. Je obzvláště paradoxní, že právě v textu, který přináší maximálně zkreslený a neúnosně glorifikující pohled na Husa, jeho autor zároveň varuje: „*bylo by nejtěžším prohřešením proti památce Husově, kdyby jí někdo chtěl zneužívati k jakýmkoliv účelům (…)*“, k „*jakékoli agitaci*“.[73] Nelze tudíž s jistotou říci, nakolik šlo o pouhý zastírací manévr, který měl zastínit Novotného vlastní politizaci husovského tématu, nebo zda byla jeho schopnost sebereflexe natolik mizivá, aby si tendenčnost svého výkladu neuvědomoval.[74] Jistým vysvětlením snad může být vnitřní logika Novotného historického myšlení, charakterizovaná, alespoň podle mého mínění, permanentní oscilací mezi

71 Kupř. roku 1925 Novotný praví: „*Zdá se mi, že také dnes ještě, nebo lépe řečeno, že právě dnes je třeba se vším důrazem přihlásiti se k onomu velikolepému pojetí české historie, v němž František Palacký, náš největší historik, prohlásil dobu husitskou za vrcholnou epochu našich dějin.*“ *Tamtéž,* s. 3.

72 Srov. J. PROKEŠ, *Literatura dějepisná,* s. 293; TÝŽ, *Život a dílo prof. V. Novotného,* s. 197. Srov. Z. FIALA, *Sto let od narození Václava Novotného,* s. 387. Jsem přesvědčen, že projekt *České dějiny* vznikl z časové potřeby heuristické a empiricko-kritické revize Palackého *Dějin*, zvláště pokud šlo o nejstarší české dějiny, při jejichž výkladu Palacký vycházel z recepce rukopisných padělků. Základní body Palackým vytvořené ideové koncepce výkladu českých dějin však zůstaly nenarušeny. Sám Novotný k tomu píše: „*(…) není újmou pro Palackého, že četné detaily z jeho »Dějin«, dnes již úplně zastaralé, již dávno byly opraveny. Tím se však nic nemění na celkovém významu jeho velikolepého díla, a zejména nijak tím není dotčeno ono hluboké jeho pojetí našich dějin, neboť právě ono to právě jest, jež, vystihujíc tak plně jejich smysl a určujíc z jejich nejvlastnější podstaty tak pronikavě a všestranně historické poslání našeho národa, nikdy nemůže zastarati a nikdy nemůže býti nahrazeno jiným a zejména lepším.*“ V. NOVOTNÝ, *Husův význam historický,* s. 3. Srov. O. ODLOŽILÍK, *Václav Novotný,* s. 355–356, 365.

73 V. NOVOTNÝ, *Hus a my,* s. 25.

74 Že Novotný i přes své objektivistické proklamace nebyl díky svému hlubokému obdivu k Husovi schopen poměřovat jeho přívržence a odpůrce stejným metrem, si povšimli již F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví,* s. 541. Pravdou nicméně zůstává, že výstraha před účelovým překrucováním dějin se objevuje na více místech Novotného historického díla. Obdobně jako v souvislosti s Husem se vyjádřil i v souvislosti s památkou knížete Václava, když napsal, že by byl, mírně řečeno, nešetrností každý pokus, který by chtěl zneužít „*jeho světlé památky k cílům agitačně-stranickým (…).*“ V. NOVOTNÝ, *Český kníže Václav Svatý,* s. 72. Nejsoustavněji Novotný vyslovil své stanovisko na úvod své knihy o dějepisectví: „*Neslouží jistě české tvorbě historické k necti, že se celkem (až snad na nepatrné výjimky) ani za Rakouska nezpronevěřila svému národnímu poslání, že se, věrna svému úkolu poznati a pověděti pravdu, nedala vázati zřeteli dynastickými, nebo jinými, že spěla jen za svým vědeckým cílem. O to arci nebude sporu, že se své vědecké úrovně nesmí zříci ani nyní, a po této stránce tedy převrat nepřináší žádnou změnu. Ale na druhé straně jistě není třeba podrobněji doličovati, co znamená dosažení národní samostatnosti také pro vědu historickou. (…) Nemíním tím arci (jak již naznačeno), že by tvorba historická měla a směla nyní v opačném směru propadnouti chybě, jíž se v okolnostech nepříznivých dovedla vyvarovati, že by nyní svůj úkol měla spatřovati v »upravování« minulosti podle změněných poměrů – to by bylo největší neštěstí, které by vědu historickou mohlo stihnouti.*“ TÝŽ, *České dějepisectví v prvém desetiletí republiky,* Praha 1929, s. 3.

dvěma protikladnými póly.[75] Na jedné straně je Novotný vědecky odchován požadavkem nestranné rekonstrukce minulých dějů přesně tak, „jak se sběhly",[76] na straně druhé se v něm nikdy nepřestane ozývat od dětství vštěpované přesvědčení, že výklad dějin má svou neopominutelnou identitotvornou a sociálně-politickou funkci, z čehož vychází Novotného niterná potřeba využívat dějiny také jako nástroj k prosazování národně-politických cílů.[77]

Myslím, že právě proto se Novotný ve svém životním poslání nemohl smířit jen s empiricko-kritickou revizí Palackého, ale zvláště v pozdějším věku, navíc uprostřed kvasu zásadních společensko-politických změn, stále více inklinoval k prezentaci českých dějin jako onoho „velkého vyprávění", jehož úkolem je generovat posvátná místa paměti nově ustaveného československého národa.[78] S trochou symboliky o tom svědčí i vůbec poslední počin z Novotného dějepisné dílny, kterým byla jeho účast na rozsáhlém projektu *Československé vlastivědy*, jež pod záštitou Masarykovy akademie práce vycházela v letech 1929–1936 a v níž Novotnému na žádost nakladatelství Sfinx připadla úloha hlavního redaktora čtvrtého dílu, věnovaného právě národním dějinám.[79] Přestože se sám Novotný z plánovaných čtyř kapitol, líčících české dějiny od příchodu Slovanů až do počátku husitské revoluce (1419), zvládl pro zdravotní indispozici dostat pouze k závěru vlády Přemysla Otakara II.,[80] ze způsobu, jakým coby redaktor celý projekt pojal, lze tušit, že jej vnímal především jako kýženou syntézu našich dějin, v níž by měly vyniknout především ty historické tradice, na nichž stojí československá národní i státní identita.[81] Již v předmluvě k tomuto dílu proto uvedl,

---

75 Poeticky to naznačil už Josef Šusta, když pravil, že ve Václavu Novotném „*nezcela sladěně zápasily dvě duše.*" J. ŠUSTA, *Mladá léta,* s. 369. O „*zajímavých kontrastech*" Novotného osobnosti hovoří také J. PROKEŠ, *Život a dílo prof. V. Novotného,* s. 198.

76 Zde šlo zvláště o výsledek Gollova pedagogického působení.

77 Novotný pocházel z vlastenecky orientované rodiny jihočeského kantora. Svým způsobem se tento Novotného postoj fortifikuje i v prvních letech jeho vysokoškolského studia, kdy stál pod silným vlivem starší, ještě pozdně obrozenecké generace českých historiků, zvl. W. W. Tomka, J. Emlera a J. Kalouska.

78 V raném období se však Novotného tvorba vyznačovala „*vzácnou snahou po klidném, objektivním, až střízlivém líčení, prostém jakéhokoli národního zaujetí.*" K. KAZBUNDA, *Stolice dějin III.,* s. 215.

79 Blíže J. HOFFMANNOVÁ, *Václav Novotný (1869–1932). Život a dílo univerzitního profesora českých dějin*, s. 364–365. Předmluvu k tomuto dílu sepsal Novotný pouhé tři měsíce před svou smrtí.

80 Do *Československé vlastivědy* tak Novotný nakonec přispěl jen necelými čtyřiceti tiskovými stranami textu. Po ataku mozkové mrtvice, který jej zasáhl o silvestrovské noci roku 1931, připadlo dokončení Novotného kapitol Otakaru Odložilíkovi. Viz: Otakar ODLOŽILÍK, *Deníky z let 1924–1948. I. (1924–1939)*, Milada Sekyrková (ed.), Praha 2002, s. 487.

81 Právě tento cíl klade zásadní rozdíl mezi Novotného *České dějiny*, chápané jako vysoce odborné dílo, a *Československou vlastivědu*, pojatou jako dílo popularizační a v edukačním smyslu více výchovné než naučné. Nelze proto dost dobře přikývnout soudu V. Hrubého, podle něhož Novotný sepisoval *Československou vlastivědu* se stejnou analytickou podrobností jako *České dějiny*. Viz: V. HRUBÝ, [*Václav Novotný – nekrolog*], s. 211.

že přestože hlavní pozornost bude věnována novější historii, ze starších dějin je třeba, „*aby zejména vynikla síla husitské tradice*“.[82] Nicméně ani tradice svatováclavská zde nepřišla zkrátka. V partii věnované knížeti Václavu – čítající ostatně pouhý jeden odstavec – Novotný neopomněl připomenout, že Václav správně odhadl „*dějinné poslání svého národa*“ a že jeho mírová dohoda s Jindřichem I. byla „*existenční podmínkou českého národa*“.[83] O národně-ideologickém poslání historického dílu *Československé vlastivědy* navíc v neposlední řadě svědčil i Novotného výběr autorů dílčích kapitol, mezi nimiž nacházíme ty z Novotného žáků a talentovaných mladších historiků, kteří se souhlasem recipovali Masarykovo pojetí českých dějin a na něm vystavěnou ideu československé státnosti.[84]

Není příliš překvapivé, že pár útlých brožur či článků, o nichž byla řeč, zůstalo, stejně jako torzo Novotného kapitol z *Československé vlastivědy*, zakryto stínem majestátně se tyčícího monumentu laichterovských *Českých dějin*. Tento úctyhodný pomník Novotného celoživotní usilovné práce mu na dlouho přiřkl nálepku chladného „pozitivisty-faktopisce“,[85] za kterého je více méně považován dodnes.[86] Začneme-li však namísto opakování omšelých frází díla velkých českých historiků znovu studovat, znovu je čísti, vytane nám potřeba „demytizovat Novotného“[87] jako neopominutelná součást kultivace našich poznatků o myšlenkových pohybech české historiografie počátku 20. století. Patrně už ji pak budeme nazývat jinak, než pozitivistickou.[88]

---

82 Václav NOVOTNÝ (ed.), *Československá vlastivěda IV. Dějiny,* Praha 1932, s. 5.

83 *Tamtéž,* s. 28.

84 Konkrétně šlo o J. Dobiáše, O. Odložilíka, J. Prokeše a R. Urbánka. Důležitost, kterou Novotný *Československé vlastivědě* přikládal, se zrcadlí rovněž v dochované korespondenci se členy autorského kolektivu. O. Odložilík a J. Prokeš však, jak svědčí dochované dopisy, tehdy jednoznačně upřednostňovali své vlastní badatelské záměry a celá „Vlastivěda“ tak stála spíše na periferii jejich zájmu. Viz: Milada SEKYRKOVÁ (ed.), *Vzájemná korespondence Václava Novotného, Jaroslava Prokeše a Otakara Odložilíka*, Sborník archivních prací 51/1, 2001, zvl. s. 229n.

85 Viz zvl.: Dušan TŘEŠTÍK, *Faktopisci a dějepisci,* in: TÝŽ, *Češi a dějiny v postmoderním očistci*, Praha 2005, s. 47–67.

86 Na obranu Novotného před časem vystoupila J. HOFFMANNOVÁ, *Václav Novotný (1869–1932) – žák, kolega a učitel*, s. 416.

87 Požadavek „demytizace“ zazněl v posledních letech zvláště v souvislosti s Jaroslavem Gollem a potažmo celým fenoménem tzv. „Gollovy školy“. Viz: Bohumil JIROUŠEK, *Jaroslav Goll. Role historika v české společnosti,* České Budějovice 2006. Srov. Zdeněk BENEŠ, *Demýtizovat Golla… Kritické úvahy nad kritickým portrétem historika a jeho působení,* ČČH 107/1, 2009, s. 148–151; Roman PAZDERSKÝ, *Jaroslav Goll – seine Bedeutung und sein Einfluss auf die Entwicklung der tschechischen Historiographie*, WISOHIM (Prager wirtschafts- und sozialhistorische Mitteilungen/Prague economic and social history papers) 18/2, 2013, s. 97–113; TÝŽ, *Gollův styl. Studie k historickému myšlení Jaroslava Golla*, Praha 2018.

88 Předkládaná studie vznikla za podpory Grantové agentury České republiky v rámci projektu č. 17-02647S *Moderní tendence evropského dějepisectví a jejich paralely a rezonance v díle Františka Kutnara.*

Josef Ladislav Píč ako slovakista: spolupráca so *Slovenskými pohľadmi* a historická ideológia slovenského národného hnutia

Karol HOLLÝ

Historickému mysleniu v slovenskom národnom hnutí v šesťdesiatych rokoch 19. storočia dominovalo hľadanie, resp. dokazovanie takej verzie slovenských dejín, ktorá by zaručovala Slovákom status tzv. historicko-politickej individuality.[1] Inými slovami, bol to boj o historické právo, ktoré malo významnú argumentačnú hodnotu v politike, najmä v období pred rokom 1867. Toto zameranie na dávnovekosť a najmä na územnú politickú samostatnosť v národných dejinách sa v čase, keď na národoveckú scénu nastupuje generácia okolo Svetozára Hurbana Vajanského a Jozefa Škultétyho, začína významným spôsobom meniť. Nepochybne to súviselo aj so zmenou politických pomerov po roku 1867, kedy aktivity slovenského národného hnutia podliehali čoraz zjavnejším represiám a jeho politický program sa nemal šancu relevantným spôsobom presadiť. V atmosfére dualistického status quo, ktoré okrem iného znamenalo aj presadenie oficiálnej maďarskej historicko-právnej argumentácie v politickom boji, v Turčianskom sv. Martine zvolili iný model historickej ideológie, ktorý vychádzal

Josef Ladislav Píč patřil k průkopníkům české slovakistiky

1 Podrobnejšie pozri: Peter MACHO, *Koncepcia historicko-politickej individuality Slovenska v kontexte štátoprávnych hnutí národov Habsburskej monarchie v 60. rokoch 19. storočia*, Historické štúdie 35, 1994, s. 23–48; Michal POTEMRA, *Právnehistorická argumentácia v slovenskom národnom programe v polovici 19. storočia*, Právněhistorické studie 21, 1978, s. 145–181.

z teórie prirodzeného práva. Dominoval v ňom motív národného povedomia ako východiska národných dejín. A pretože stredovek nemal národný charakter, výskum tohto obdobia nebol potrebný. „Veľké" politické dejiny stredoveku preto neboli pre národnú minulosť nijako významné.[2] Tento smer historického myslenia sa však vyvíjal len postupne a ako poukážem, z politickej agitácie na historizujúcej báze sa nevylučovali ani odlišné koncepcie.

Práve tu je zaujímavý príklad českého historika Josefa Ladislava Píča a jeho doposiaľ málo známych publikácií v *Slovenských pohľadoch*.[3] Píč tu formuloval historickoprávne tézy o politickej samostatnosti Slovenska[4] v stredoveku. Ako vyplýva z korešpondencie, až na jednu zásadnú terminologickú a jednu menej podstatnú výhradu okruh okolo *Slovenských pohľadov* reflektoval tieto texty jednoznačne pozitívne. Ako sa však domnievam, Píč, ak aj nie priamo ovplyvnil, tak do veľkej miery predznačil charakter neskoršieho „čechoslovakistického" historického myslenia. To, že sa tak stalo práve na platforme *Slovenských pohľadov*,[5] teda na platforme neskorších hlavných oponentov stúpencov národnej jednoty Čechov a Slovákov, je paradox, ktorý robí toto skúmanie zaujímavejším.

Na základe vybraných častí jeho príspevkov do *Slovenských pohľadov* sa teda pokúsim predstaviť podstatu Píčovho chápania starších dejín Slovenska a naznačiť tiež aktualizujúci politický rozmer jeho diela.[6] Okrem toho

---

2 Porovnaj napr.: Karol HOLLÝ, *Negácia udalostnej histórie a historický optimizmus: historická ideológia Svetozára Hurbana Vajanského (1881–1897)*, Historický časopis 57/2, 2009, s. 243–269; Karol HOLLÝ, *Historik a „národná disciplína": ideologicko-politický aspekt historického myslenia Júliusa Bottu s dôrazom na interpretáciu genézy a charakteru textu Slováci. Vývin ich národného povedomia (1906)*, in: Kapitoly z histórie stredoeurópskeho priestoru v 19. a 20. storočí: pocta k 70-ročnému jubileu Dušana Kováča, Edita Ivaničková (ed.), Bratislava 2011, s. 159–176.

3 V chronologickom poradí: J[osef]. L[adislav]. PÍČ, *O methode dejepisu Slovenska*, Slovenské pohľady 1/1, 1881, s. 29–36; J[osef]. L[adislav]. PÍČ, *Historické drobnosti*, Slovenské pohľady 1/3, 1881, s. 219–223; J[osef]. L[adislav]. PÍČ, *Starodávne sriadenie krajinské na Slovensku*, Slovenské pohľady 1/6 1881, s. 544–549; J[osef]. L[adislav]. PÍČ, *Morava a Maďari* [*Моравія и Мадьяры съ половину IX. до начала X. вѣка. К. Я. Грота. Санктпетербургъ. 1881. 8°. XXIV. 436.*], Slovenské pohľady 2/2, 1882, s. 151–154; J[osef]. L[adislav]. PÍČ, *Anonymus Belae notarius*, Slovenské pohľady 2/5, 1882, s. 401–404.

4 V tomto kontexte je ešte potrebná terminologická poznámka vo veci dejín Slovenska. Píč totiž písal, podobne ako iní autori predovšetkým z čechoslovakistického tábora, o Slovensku v stredoveku. Preto pojem Slovensko v tomto texte referuje na Píčovu historickú koncepciu, resp. dobové vnímanie tohto slova. Som si vedomý skutočnosti, že Slovensko ako jasne ohraničené územie či administratívno-správny celok v období pred vznikom Československa neexistovalo. Existovalo však ako pojem (nielen) v dejinách historického či politického myslenia a preto aj vznikali koncepty, ktoré s ním pracovali. Jeden z nich vytvoril práve J. L. Píč.

5 Tu treba len poznamenať, že vzťah k českým slovakofilským koncepciám nebol na začiatku vydávania *Slovenských pohľadov* natoľko vyhranený, ako tomu bolo neskôr.

6 Tu chcem podotknúť, že dejinný príbeh, ktorý tu predstavím, podávam výlučne na základe analyzovaných Píčových príspevkov. Predmetom textu sú totiž Píčove názory a nie dejiny

budem analyzovať aj dobovú korešpondenciu týkajúcu sa Píčových statí v *Slovenských pohľadoch*, ktorá poodhaľuje najmä vnímanie Píča v okruhu ich redakcie, ale prináša aj cenné poznatky o historickom myslení martinských národovcov. Napokon naznačím vnímanie Píča v slovenskom národnom hnutí na prelome 19. a 20. storočia, a to najmä v kontexte s vtedajším historickým myslením.

Tu treba ešte dodať, že Josef Ladislav Píč je známy skôr ako archeológ, ktorý sa koncepčne sporil najmä s Luborom Niederlem, múzejník či obhajca pravosti Rukopisov zelenohorského a královedvorského (ďalej len RKZ),[7] ktorý zrejme najmä kvôli negatívnym reakciám na jeho pokus exaktne dokázať stredoveký pôvod Rukopisu královedvorského spáchal v roku 1911 samovraždu.[8] Avšak jeho slovakistické výskumy doposiaľ neboli predmetom sústredeného bádania a naďalej tak tvoria „biele miesto" vo vedeckom spracovaní života a diela J. L. Píča. Pretože som sa zameral primárne na Píčove state v *Slovenských pohľadoch*, tému Píč ako slovakista môj príspevok určite nevyčerpá. Naznačím však niekoľko momentov, ktoré sú v tejto veci zaujímavé a môžu byť predmetom ďalšieho produktívneho výskumu česko-slovenských vzťahov.

Genéza Píčovej spolupráce so *Slovenskými pohľadmi*

Skutočnosť, že Píč v *Slovenských pohľadoch* publikoval už od počiatku ich vydávania, celkom jasne súvisí s osobnosťou Svetozára Hurbana Vajanského. Ten v roku 1880 pripravoval obnovenie periodika, ktoré v polovici storočia vydával jeho otec Jozef Miloslav Hurban. Píča o tejto veci informoval a požiadal ho o príspevok. Dôležitý je tu už úvod listu, kde Vajanský poodhalil svoju úctu k dovtedajšiemu Píčovmu slovakistickému štúdiu: „*Od čias prešporských mojích študii vídaval som Vás iba literárne. V Slav*[*ianskom*] *sborníku kochal som sa na Vašom essay o Slovensku,*[9] *a je ono mojou stálou lekturou*." Rovnako

historiografie stredoveku. Nevenujem sa teda ani porovnávaniu Píčových názorov na stredoveké uhorské dejiny s dnešným stavom výskumu. Čiastočne sa však venujem komparácii dobových historických postojov.

7 Píč sa publikačne v tejto veci angažoval v čase vypuknutia sporu v roku 1886.

8 Spomenutým aspektom jeho života a diela sa najpodrobnejšie venoval Karel Sklenář, pozri napr.: Karel SKLENÁŘ, *Píč – Niederle – Buchtela: zápas o českou archeologii na přelomu 19. a 20. století*, Acta Instituti Archaeologici Universitatis Carolinae Pragensis. Praehistorica XXXI/1, 2013, s. 9–98; Karel SKLENÁŘ, *Archeolog Josef Ladislav Píč jako muzejník v Národním muzeu*, Časopis Národního muzea, řada historická 183/3–4, 2013, s. 54–102. Tam pozri aj odkazy na ďalšiu literatúru a pramene. Za pozornosť stojí aj diplomová práca: Jan KÖSSL, *Josef Ladislav Píč (Vliv odborných sporů na jeho soukromý a společenský život)*, diplomová práca, Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské Univerzity, České Budějovice 2007.

9 Pozri k tomu nižšie.

stojí za pozornosť, že Vajanský v tomto liste vyjadril svoju mienku, podľa ktorej bol Píč vhodnejšou alternatívu v porovnaní s jestvujúcimi slovenskými historikmi: „*U nás niet pravých historikov, Vy sa zapodievate s historiou Uhorska, čo dokazujú vaše práce, najmä »Ueber die Abstammung der Rumänen«.*[10] *Prosím Vás teda v mene prahnúceho po obžive ľudu nášho, napíšte pre Pohľady essay, možno li, už do prvého čísla. Všetko čo si na vzájom vyžiadate, som hotový vyhoveť. Honorár dávam, nie síce bohatý, ale čestný*."[11] Žiadanú formu eseje ako aj jeho publikačnú aktivitu v *Slavianskom sborníku* zdôraznil aj v ďalšom z listov z jesene 1880[12]: „*V podobe essai bude mi vždy všetko vítané z vášho pera. Vaša práca v* »Sborníku« *vtlačila svoju pečať na prvý politický článok v Pohľadoch*."[13]

Kresba (litografia) zobrazujúca Svetozára Hurbana Vajanského od Jana Vilímka, asi z roku 1880

10 Išlo o jeho prácu o pôvode Rumunov, ktorú vydal v roku 1880 vo vydavateľstve Duncker & Humblot v Lipsku. Časť z nej bola v preklade do slovenčiny publikovaná v *Národných novinách*, pozri: [Josef Ladislav PÍČ], *Právo národností v Uhorsku*, Národnie noviny 11/80, 10. 7. 1880, s. 2–3; 11/81, 13. 7. 1880, s. 2–3; 11/82, 15. 7. 1880, s. 2–3; 11/83, 17. 7. 1880, s. 2–3. Pozri k tomu nižšie.

11 Archiv Národního muzea Praha (ďalej len ANM), fond Josef Ladislav Píč (ďalej len f. J. L. Píč), S. Hurban Vajanskaý J. L. Píčovi 12. 10. 1880. Vajanský v tomto liste tiež Píča ubezpečoval, že nech si nerobí starosti s rečou článku, že on sa postará o „*dokonalé poslovenčenie*". Toto je zaujímavé v kontexte iniciatívy Rudolfa Pokorného, ktorý v rámci programu Knihovny československé, teda projektu, ktorý práve rozbiehal, požadoval, aby jazyk slovenskej vedy bola čeština. Voči projektu *Slovenských pohľadov* mal teda v tomto zmysle námietky. Porovnaj a pozri podrobnejšie: Karol HOLLÝ, *Formovanie národnej ideológie českých slovakofilov (1880–1881) a jej hodnotenie v rámci slovenskej národoveckej society*, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století. VII., Tomáš Hradecký – Pavel Horák et al., Hradec Králové 2012, s. 11–22. Podľa mne dostupných prameňov, Píč nemal žiaden problém s tým, že jeho texty boli preložené do slovenčiny a publikované v novom periodiku. Tu treba dodať, že Pokorný na Píčovu koncepciu dejín Uhorska a Slovenska reflektoval pozitívne (pozri nižšie).

12 V tomto liste mu už okrem iného ďakoval za poslanie príspevku, podrobnejšie pozri: ANM, f. J. L. Píč, S. Hurban Vajanský J. L. Píčovi 30. 11. 1880.

13 *Tamtéž*. Vajanský tu teda písal, že jeho text *Slovensko a jeho život literárny* bol priamo ovplyvnený Píčovým príspevkom (príspevkami) v *Slavianskom sborníku*.

Píčove meno teda zarezonovalo v Turčianskom Sv. Martine predovšetkým vďaka stati venovanej politickej a literárnej histórii Slovákov v uplynulom storočí, ktorá bola vydaná v dvoch zväzkoch petrohradského Slavianskeho sborníka (1875, 1877).“[14] Tento rozsiahly elaborát[15] zaujal nielen Vajanského, ale napríklad aj Ambra Pietra, ktorý u Píča zisťoval, či jeho dva texty budú mať ešte pokračovanie.[16] Redakcia *Orla* upriamila na Píčov text z roku 1877 v *Slavianskom sborníku* pozornosť čitateľov jasne pozitívnym hodnotením: „*Je to práca obšírna a dôkladná a my sme za ňu p. pôvodcovi srdečnou vďakou zaviazaní.*“[17] O význame práce svedčí aj to, že sa na ňu neskôr odvolával okrem Vajanského[18] aj literárny historik Jaroslav Vlček v priekopníckom diele *Dejiny literatúry slovenskej* (1890).[19]

Píč sa dostal do povedomia slovenskej národoveckej society aj prostredníctvom publikovania časti jeho práce *Ueber die Abstammung der Rumänen* v preklade do slovenčiny v *Národných novinách*. Išlo opäť o výsledok aktivity Ambra Pietra.[20] Vajanský v liste z októbra 1880 Píča označil aj za autora so „*skvelým talentom*“, ktorého nedostatočne oceňovali aj v samotných Čechách: „*Jak smutný to úkaz, že Vás nechytajú do silných ramien a nenesú jako*

14 Очерк политической и литературной истории словаков за последние 100 лет (znenie názvu z: https://ru.wikipedia.org/wiki/Пич,_Йосеф_Ладислав). Tieto jeho texty vyzdvihol ešte v roku 1918 Jozef Škultéty. Konvenovalo mu najmä Píčovo prirovnanie tvorby Jána Hollého k Homérovi. Pozri: Jozef ŠKULTÉTY, *Ján Hollý a jeho »Svatopluk.« – Glossy pri čítaní Svatopluka na literárnych večierkoch mládeže v Turčianskom Sv. Martine 1. a 15. apríla. –,* Národnie noviny 49/47, 23. 4. 1918, s. 2. Nateraz aspoň z bibliografických dôvodov spomeniem, že Škultéty ocenil Píča (hoci v úplne inom kontexte) aj v texte z roku 1922: „*Po zaniknutí Veľkej Moravy vzácne pamiatky národné zachoval nám ľud sám. Českému historikovi J. L. Píčovi, ktorý rád nazeral na Slovensko i v jeho tvrdom položení, milé bolo vidieť, koľko starobylých pamiatok možno tu nájsť ešte vždycky. »Po obou stranách Karpat – napísal Píč – zejména v horách samých zachovalo se v celém životě lidu slovanského a tudíž i v jeho kroji tolik archaismu, že člověk mnohdy přímo žasne« – pamiatky z 10. a 11. stoletia nie sú vraj zriedkavé.*“ Pozri: Jozef ŠKULTÉTY, *Osudy Slovenska a slovenskej reči po zaniknutí Veľkej Moravy*, Slovenské pohľady 38/2, 1922, s. 73–74. Škultéty tu citoval Píčovu prácu *Čechy za doby knížecí I.* (1909).

15 Časti I.–VII. tohto textu boli uverejnené v *Slavianskom sborníku* v roku 1875 na s. 89–204 a časti VIII.–XII. zas v roku 1877 na s. 101–209.

16 ANM, f. J. L. Píč, Ambro Pietor J. L. Píčovi 21. 7. 1880.

17 *Literatúra a umenie*, Orol 9/4, 1878, s. 110.

18 Vajanský v roku 1882 v súvislosti s konštatovaním o celkovo chabej spisbe o Andrejovi Sládkovičovi, menoval práce, ktoré sa Sládkovičom viac či menej zaoberali a pripomenul aj Píčove spracovanie v ruštine. Nepochybne tým myslel práve na jeho text v *Slavianskom sborníku*. Zaujímavé a výpovedné je však jeho nasledovné konštatovanie: „*Ruské pojednanie dr. Píča je takmer neznáme u nás.*“ Pozri: [Svetozár HURBAN] VAJANSKÝ, *Kritika*, Národnie noviny 13/53, 6. 5. 1882, s. 4.

19 Porovnaj napr. neskoršiu edíciu v digitalizovanej forme, [online], [citované dňa: 4. 11. 2018]. Dostupné z: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/901/Vlcek_Dejiny-slovenskej-literatury/1. Vlček sa v tomto diele odvolával aj na Píčov text *Básnik podivín* (o texte pozri nižšie).

20 ANM, f. J. L. Píč, Ambro Pietor J. L. Píčovi 21. 7. 1880. Citácie prekladu Píčovho textu pozri vyššie.

poklad národa! Pane môj, moja prosba nenie oprávnená, ale kto bude v Slovianstve hovoriť o práve?"[21] Táto veta naznačuje, že Vajanský považoval Píča za historika, ktorého texty mali potenciál byť účinným nástrojom v politickej a národoveckej agitácii v oblasti historického práva. Toto treba vnímať aj v kontexte jeho konštatovania absencie schopného slovenského historika. Samozrejme to znamenalo najmä, že Franka Víťazoslava Sasinka za takého nepokladal. Vajanský tak pri zakladaní nového periodika, ktoré sa napokon stalo popri *Národných novinách* hlavnou platformou pre formulovanie národnej ideológie tzv. martinského centra Slovenskej národnej strany (SNS), vsadil radšej na českého autora, ktorého názory mu konvenovali.

Podobizeň Ambra Pietra, fotograf: Ateliér Engel, Viedeň

Okrem toho práve v tomto čase Sasinek na stránkach *Slovenského letopisu* (1880) polemizoval s Píčovým historickým textom *Regnum Hungariae*[22] uverejneným v *Programe piaristického nižšího a obecného vyššího gymnasia v Mladé Boleslavi* na konci r. 1880.[23] Už v tomto texte, ktorý Píč v rovnakom roku vydal aj ako samostatnú brožúru v Prahe, formuloval svoju zásadnú tézu o samostatnom či autonómnom statuse Slovenska v stredoveku, a z toho plynúcej diferencii medzi štátne homogénnym Uhorskom v 19. storočí a Uhorským kráľovstvom v stredoveku.[24] Toto bolo východisko jeho viacerých populárnych

21 ANM, f. J. L. Píč, S. Hurban Vajanský J. L. Píčovi 12. 10. 1880.

22 Sasinek (pozri citáciu v nasledovnej poznámke) názov *Regnum Hungariae* nespomínal.

23 Na svoju polemickú stať upozorňoval aj samotný Sasinek, podrobnejšie pozri: [Franko Víťazoslav SASINEK], *K článku „O methode dejepisu Slovenska,"* [...] [rubrika: Beseda], Slovenské pohľady 1/2, 1881, s. 178. Pre kontext vzťahu Sasinka a Píča je vhodné odcitovať nasledovný fragment zo Sasinkovho listu: *„Z Vašeho psaní od 22/VIII s překvapením jsem porozuměl, že se Vás mé psaní nemilo dotklo. Toho lituji, neb jsem to nechtěl docílit. Ja jsem se tešil z Vašeho »Pojednání« zejména proti, že se v mnohém ohlede stretáme. Uvidíte z Recensi »Regnum Hungariae«, s jak vřelým srdcem objal jsem Vás i práci Vaši. Nechci vyvolat boj, jaký je mezi protivníky, nýbrž vzájemné dorozumění hledám, jaké je mezi věrnými přátely.*" Pozri: ANM, f. J. L. Píč, Franko Víťazoslav Sasinek J. L. Píčovi 24. 8. 1880. Podrobnejšia analýza odborných či osobných diskusií medzi Sasinkom a Píčom zostáva úlohou pre budúci výskum. V tejto veci už len stručne spomeniem Sasinkovu reakciu na Píčov text *O methode dejepisu Slovenska*.

24 Píč tu napr. tvrdil, že za sv. Štefana zaberalo Uhorsko *„len asi 1/3 terajšieho* [Uhorska]." Pozri: *Umenie, veda a spisba*, Národnie noviny 11/84, 20. 7. 1880, s. 4. Podľa tohto textu

aj vedeckých textov s uhorskou tematikou,[25] vrátane jeho príspevkov v *Slovenských pohľadoch*, na ktoré tu zameriam pozornosť. Tie prirodzene koncentroval primárne na slovenskú problematiku.

Výsledkom Vajanského iniciatívy z októbra 1880 bolo teda v konečnom dôsledku publikovanie až piatich príspevkov J. L. Píča v *Slovenských pohľadoch*. Píč ich uverejnil v rokoch 1881–1882. Kľúčovým je tu najmä text *O methode dejepisu Slovenska* z prvého čísla, ktorému budem venovať aj najväčšiu pozornosť. Vyjadril v ňom totiž základnú os jeho koncepcie, ktorú ďalšie texty už len dokresľujú a dopĺňajú.

Ku genéze Píčových názorov na dejiny Slovenska (text *Historické drobnosti*)

Skôr ako sa dostanem k textu *O methode dejepisu Slovenska*, je užitočné pre pochopenie genézy Píčovho záujmu o slovenskú problematiku venovať pozornosť najskôr jeho textu *Historické drobnosti* z tretieho čísla tohto periodika.[26] Píč tu písal: „*Náhoda zaviedla ma roku 1873 po prvýraz na Slovensko*[27] *a dostal som sa rovno do kruhov národovcov slovenských*."[28]

Tu je potrebné upozorniť, že Píč jednu epizódu z tejto svojej cesty spracoval vo forme cestopisno-biografickej črty publikovanej v roku 1887. Venoval sa v nej návšteve u Janka Kráľa v Zlatých Moravciach, resp. aj ďalším miestam a stretnutiam. Na základe takto získaných informácií tu predstavil osobnosť Janka Kráľa. Z tohto textu tiež vyplýva, že Píč cestoval spoločne s istým „*priateľom K.*"[29] Na základe textu v *Národných novinách* z roku 1907 však vieme, že išlo o Píčovho kolegu a priateľa profesora Jana Kryštůfka.[30] V kontexte so záujmom o slovenskú minulosť je však podstatné jeho nasledovné konštatovanie: „*Dojem prvej tejto cesty mojej za hranicou nášho* [t. j.

bolo Slovensko na prelome tisícročí pôvodne samostatné a neskôr autonómne. Porovnaj: Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*, Praha 2014, s. 190 (autor v tejto veci odkazuje na text Rudolfa Turka o J. L. Píčovi z roku 1947). Aj samotný Píč v príspevku *O methode dejepisu Slovenska* pripomenul tento svoj text v súvislosti so spomenutým základným východiskom jeho koncepcie (pozri nižšie).

25 Najrelevantnejšie z nich v mojom texte citujem, resp. aspoň spomínam.

26 J. L. PÍČ, *Historické drobnosti*, s. 219–223.

27 Išlo zrejme o náhodné stretnutie s Danielom Minichom na parolodi z Viedne do Prešporka. Pozri: *Professor dr. Jozef Ladislav Píč* [...][rubrika: Chýrnik], Národnie noviny 38/8, 19. 1. 1907, s. 3–4. Viac k tomuto textu pozri nižšie.

28 J. L. PÍČ, *Historické drobnosti*, s. 219.

29 Podrobnejšie pozri: J[osef]. L[adislav]. PÍČ, *Básnik podivín. Cestopisná vzpomínka*, in: Kalendář Ústřední Matice školské na rok 1888 vydaný nákladem a ve prospěch Ústřední Matice školské, Jaroslav Vrchlický – Svatopluk Čech (eds.), roč. 4, Praha [1887], s. 81–84, informácia o „priateľovi K." na s. 81.

30 *Professor dr. Jozef Ladislav Píč*, s. 3–4.

českého – K. H.] *kráľovstva bol trvalý. Navrátiv sa do Boleslave, začal som pilne študovať minulosť slovenskú.* (…) *Preberal som práve zjavy národného života slovenského z rokov šesťdesiatych, a tu upútaly predovšetkým pozornosť moju historické práce slovenské, nie snáď len preto, že som sám historikom, ako skorej, že tu urobený je pokus, vysvetliť onú zvláštnosť v osudoch slovenských, ktorá namane sa každému, kto zahĺbi sa v minulosť Slovenska.*" V prácach slovenských historikov hľadal totiž bližšie osvetlenie preňho jasnej „premisy": *„Bolo i mne už vtedy zrejmým"*, že *„minulosť Slovenska vyvinula sa svojím zvláštnym a samostatným spôsobom, zcela neodvisle od ostatného kráľovstva uhorského"*. Slovenská historiografia ho však v tomto ohľade neuspokojila: *„(…) theorie, ktoré našiel som tu, boly zväčša stavané bez základov a musely sa sosuť už pri dosť miernej kritike historickej.*"[31]

Píč, nenachádzajúc práce, ktoré by korešpondovali s jeho presvedčením o samostatnosti dejín Slovenska, teda pristúpil k vlastnému štúdiu a napokon aj interpretácii slovenských dejín. O svojej téze bol síce presvedčený, súčasne ju však opisoval aj slovom „*záhada*". Potreboval teda niečím podložiť, resp. konzekventne vysvetliť, prečo sa dejiny Slovenska odlišujú od dejín Uhorska. Bol presvedčený, že pre tento účel bude musieť opätovne vycestovať do severného Uhorska. Skutočne tak aj spravil. Prvé prekvapenie preňho prišlo na Spiši, ktorého nemecké kolónie sa podľa neho výrazne odlišovali od nemeckých usadlostí v oblasti stredoslovenských[32] banských miest, ktoré navštívil rok predtým. Usúdil, že muselo ísť v minulosti o odlišné správne celky: „*tu* [na Spiši] *niet viacej Slovenska, vzdor tomu, že tu žije tiež množstvo Slovákov*."[33] Cestujúc ďalej na východ, až ku Košiciam, zaujali ho odlišnosti v charaktere krajiny, ihličnany totiž vystriedali dubové a bukové porasty, čo celkovo to zhodnotil nasledovne: „*Iné rastlinstvo, iný vzduch, iný svet!*". Ako ďalej opisoval, v Košiciach sa dal na trhovisku do reči s jedným obchodníkom. Podstatným výsledkom tohto rozhovoru bolo pre Píča pozorovanie miestnych mier a váh, ktoré sa odlišovali od tých, ktoré boli v iných oblastiach Uhorska. Píč v texte spomenul prešporskú mieru, pešťbudínsku mieru a v Košiciach bola podľa jeho aktuálneho pozorovania taktiež iná miera. Cestujúc ďalej na východ k Heďale[34] na Zemplíne, pozoroval zmenu náboženského charakteru obyvateľstva, keď tu zaznamenal prítomnosť východného rítu (pravoslávneho a gréckokatolíckeho). Prekvapila ho existencia pravoslávnych Maďarov, ktorí sa modlili v slovanskom jazyku, hoci mu nerozumeli. Následne v Užhorode pozoroval zas iné, tentoraz ruské miery a váhy.[35] Ako nad týmto všetkým premýšľal, zrazu mu všetky pozorované

31 Porovnaj k tomu časť o slovenskej historiografii v texte *O methode dejepisu Slovenska* nižšie.

32 Píč to tu síce takto neformuluje, ale je zrejmé, že má na mysli oblasť Banskej Štiavnice a Kremnice. Porovnaj: J. L. PÍČ, *Historické drobnosti*, s. 219.

33 *Tamže*.

34 Ide o oblasť (Hegyalja) v Tokajskom regióne na Zemplíne.

35 Podrobnejšie pozri a porovnaj: J. L. PÍČ, *Historické drobnosti*, s. 220.

okolnosti začali do seba zapadať a dospel k jasnému dejinnému presvedčeniu: „*Na Slovensku (popri katolicisme) husitstvo a jeho premena, augšburské vyznanie, čeština, prešporské miery a váhy – tu pod Heďalou protestantstvo, košické miery a váhy, za Heďalou pravoslavie s ruskými mierami a váhami: patrno, že život i duševný i pospolitý vyvinul sa v každej z týchto častí úplne oddeleno, patrno, že každá z týchto častí tvorí zvláštny a samostatný celok i nakoľko sa vzdelanosti, i nakoľko sa verejného života týka, a nemôže byť viacej pochybnosti, že v starých prameňoch musia sa naleznúť doklady i o politickom oddelení týchto krajín! – Odišiel som uspokojený do Haliče.*“[36]

Píč teda prostredníctvom pozorovania prítomnosti dospel k jednoznačnému presvedčeniu o charaktere minulosti. Už pred samotným výskumom historických dokumentov mal za zrejmé, že sa v nich musia nájsť zmienky dokladujúce jeho názor. Táto svojská forma bádateľskej metódy (dokazovanie vopred daných schém) zrejme patrila k charakteristickým črtám jeho vedeckých postupov vo všeobecnosti.[37] Píč sa po svojom návrate domov skutočne pustil do pramennej heuristiky a písomné pramene mu podľa očakávania potvrdili jeho presvedčenie: „*Konečne po veľkom namáhaní podarilo sa mi sostaviť dosť určitý dôkaz o starodávnom politickom a administratívnom rozdelení niekdajšieho kráľovstva uhorského, a síce tým, že podarilo sa mi zo starých zákonov a listín vynajsť dôležitosť niekdajších komôr kráľovských, palatínov, generálnych kapitáňov a p. nakoľko týkalo sa starodávnej správy kráľovstva uhorského.*“ O výsledku tohto výskumu, referoval v článku *O methode dejepisu Slovenska*.[38]

36 J. L. PÍČ, *Historické drobnosti*, s. 220–221.

37 V súvislosti s archeológiou zhodnotil v nekrológu jeho bádateľské postupy Lubor Niederle: „*Zcela jiný byl však Píč, přihlédneme-li k jeho práci vědecké, k tomu, jak z toho materiálu dovedl čerpati a tvořiti pro pokrok nauky. Píč přistoupil k archaeologii, jak sám rád říkával, jako historik s otovými historickými thesemi a ty chtěl archaeologicky doložiti. Je to úkol, který sám sebou není nic špatného, ale který předem vyžaduje zvýšené opatrnosti a autokritiky, poněvadž snadno zavádí. A Píče zavedl. Je základní chybou jeho prací a zejména jeho* Starožitností, *že chtěl archaeologii českou vtěstnati do historických schémat předem hotových, a doložiti historii tak, jak ji přinesl, archaeologií.*“ Pozri: L[ubor]. NIEDERLE, *Referoval jsem v tomto časopise* […][rubrika: Zprávy], Český časopis historický 18/1, 1912, s. 126. Toto samozrejme treba vnímať aj v kontexte dlhodobejšieho koncepčného sporu medzi Niederlem a Píčom. Podrobne k tomu pozri: K. SKLENÁŘ, *Píč – Niederle – Buchtela*, s. 18–26 a inde.

38 J. L. PÍČ, *Historické drobnosti*, s. 221. V nasledovnom texte (s. 221–223) priblížil viaceré dejinné aspekty, ktoré jeho koncept vyjadrený v texte *O methode dejepisu Slovenska* dopĺňajú a podrobnejšie dokladujú, z koncepčného hľadiska majú však „*pobočnú dôležitosť*“. Porovnaj: *Tamže*, s. 221.

Slovensko a Uhorsko sú dva odlišné pojmy (text *O methode dejepisu Slovenska*)

Tento text je teda kľúčový pre pochopenie Píčovej koncepcie stredovekých dejín Slovenska.[39] Na základe výberu jeho tvrdení a postojov sa pokúsim predstaviť podstatu tohto konceptu. Domnievam sa, že tézou primárnej dôležitosti, ktorú tu vyjadril,[40] je jeho rozlišovanie medzi súčasným (t. j. v 19. storočí) Uhorskom („*totum regnum Hungariae*") a starodávnym uhorským kráľovstvom („*regnum Hungariae*"). Toto starodávne Uhorsko tvorilo len jednu tretinu dnešného Uhorska („*tertia pars totius regni*").[41] Konštatoval, že táto téza „*bola na Slovensku prijatá s podivením*".[42] Napriek tomu však opätovne prízvukoval, že „*starodávne kráľovstvo uhorské rozprestieralo sa len na územie starodávnej Pannonie a v krajine medzi Dunajom a Tisou* (…)."[43] Na inom mieste v texte však konštatoval, že: „*Do doby sv. Štefana spadá však dôležitá udalosť, pripojenie totiž jednotlivých častíc dnešného kráľovstva uhorského ku korune uhorskej, pri rozličných ovšem okolnosťach i pri rozličných podmienkach.*" Vo veci Slovenska tu zas písal: „*Čo sa konečne najdôležitejšej pre nás časti, to jest Slovenska dotýče, dejiny nás len tomu učia, že po smrti Boleslava Chrabrého Slovensko od sv. Štefana opanované bolo; v aký pomer ku kráľovstvu uhorskému vstúpilo, toho nikde nedočítame sa zrejme.*"[44] Píč teda na jednej strane tvrdil, že sv. Štefan „*opanoval Slovensko*" avšak nie je jasné, akým spôsobom a na základe akých podmienok.

Píč bol samozrejme presvedčený, že miera samostatnosti Slovenska voči Uhorsku bola výrazná. Východisko tejto tézy je vyjadrené v nasle-

39 Po príchode Maďarov do Podunajska sa mali dejiny Slovenska oddeliť od dejín „*ostatného národa československého*" (pozri k tomu nižšie). Dejiny od tohto momentu Píč chronologicky rozdelil na tri obdobia: 1. Arpádovcov, ktoré rozdeľoval na dobu prvých siedmych vojvodov a dobu kráľovskú; 2. „*od vymretia Aprádovcov až do sjednotenia kráľovstva uhorského Leopoldom I.*"; 3. „*národného znovuzrodenia slovenského*". Pozri: J. L. PÍČ, *O methode dejepisu Slovenska*, s. 30.

40 Píč v tejto veci spomenul, že túto tézu už publikoval v texte v *Programe piaristického nižšího a obecného vyššího gymnasia v Mladé Boleslavi na konci r. 1880*, pozri: *Tamže*, s. 31. Ide teda o text *Regnum Hungariae*.

41 Porovnaj: *Tamže*, s. 31–32.

42 Je možné, že tu narážal na F. V. Sasinka. Hoci Píč uznával, že domáci historici majú lepšie podmienky pre výskum dejín Slovenska, slovenskú historiografiu až na Záborského, nehodnotil pozitívne: „*Zo slovenských dejepiscov najšťastnejšie v poslednej dobe písal Záborský, najslabšie práce podal Hložanský a najviac napísal Sasinek.*" Zároveň s týmto uviedol, že podrobné hodnotenie slovenskej historiografie spravil pri inej príležitosti a dúfal, že bude uverejnené v štvrtom zväzku *Slavianskeho sborníka*. Pozri: *Tamže*, s. 29–30. Nedisponujem informáciou či táto stať vyšla, skôr však predpokladám, že nie. Skutočnosť, že samotný Píč informoval o tom, že túto tému podrobne spracoval, treba mať v budúcom výskume na pamäti.

43 *Tamže*, s. 32. Na tomto mieste ďalej avizoval, že túto tézu plánuje vedecky obhájiť „*vo väčšom kritickom spise*". Tento svoj zámer čoskoro realizoval v podobe monografie *Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht* (1882), pozri k tomu nižšie.

44 *Tamže*, s. 31.

dovnom fragmente: „*(...) územie dnešného kráľovstva uhorského pri príchode Maďarov ani raz dobyto, ani v jednotný celok naraz spojeno nebolo, lež pri rozličných okolnosťach, v rôznom čase jednotlivé čiastky dnešného územia kráľovstva uhorského ku kráľovstvu uhorskému, v držaní sv. Štefana sa nachádzajúcemu, rôznym spôsobom pripojené boly; musíme teda prísny rozdiel robiť medzi územím, ktoré sv. Štefan roku 1000, už v držaní mal* (...) *a územím, ktoré rôznym spôsobom ku kráľovstvu pripojeno bolo, avšak do kráľovstva samého vteleno nebolo (...).*“[45]

Celú situáciu prirovnal k významom pojmu českého kráľovstva: „*Je tu asi ten samý pomer, ako v kráľovstve českom, lebo: regnum Bohemiae znamená raz kráľovstvo české čili zem českú, druhý raz pak zeme Koruny českej, totiž Česko, Moravu, Sliezsko, Lužicu atď., pri čom kráľovstvo české hlavnou časťou je, ostatné ale k nemu v rôznych dobách rôznym spôsobom pripojeno.*“ Táto analógia je pre pochopenie podstaty Píčovho uvažovania nesporne užitočná. Samotný Píč sa však následne vyrovnával s možnou námietkou, že je predsa rozdiel medzi Moravou či Sliezskom, ktoré mali svoje vlastné „*snemy, zákony atď.*“ a „*že teda medzi oboma prípady ničoho obdobného nieto*“. Túto výhradu považoval za natoľko opodstatnenú, nakoľko bol slabý stav výskumu „*vnútorného ústroju štátu uhorského*“.[46] Vieme, že práve túto výskumnú tému považoval za zásadnú, a ako poukážem, v tomto smere podal aj svoje vysvetlenie samostatnosti Slovenska v stredoveku. Zaoberal sa tu tiež námietkou, že zloženie uhorského snemu, ktorý pozostával zo zástupcov uhorských stolíc, malo dokazovať jednotu Uhorska. Podľa Píča však takéto zloženie snemu vzniklo až v neskoršom období („*až pozdejšie sa vyvinulo*“) a stolice mali tvoriť „*malé republiky*“.[47] Poukázal tiež na Chorvátsko a Slavónsko, ktoré boli taktiež zastúpené na uhorskom sneme, hoci „*tvorily zvláštne štátne celky*“. Zloženie snemu teda nepokladal za pádny argument pri výskume vnútropolitického zriadenia uhorského štátu. Znovu poukázal na potrebu zohľadnenia organizácie štátnej správy, teda politickej, vojenskej a finančnej administrácie.[48]

Kľúčovým faktorom bola preňho existencia palatínov, ktorým prisudzoval vysoké kompetencie. Priznával síce, že pre obdobie „*starších Arpádovcov*“ absentujú výpovedné pramene o vnútornom zriadení štátu,[49] situáciu však

45 J. L. PÍČ, *O methode dejepisu Slovenska*, s. 32.

46 Toto Píč netvrdil explicitne, implicitne to však z jeho textu vyplýva, porovnaj: *Tamže*.

47 Tu však treba pripomenúť, že Píč popri stoličnej štruktúre nachádzal aj podľa neho staršiu a významnejšiu hradnú štruktúru vnútornej správy, pozri nižšie.

48 Podrobnejšie pozri: *Tamže*.

49 Z tohto obdobia ho však zaujalo rozdelenie moci za kráľa Šalamúna, kedy „*Šalamún mal v držaní vlastné kráľovstvo (starodávnu hlavne Pannoniu, teda jednu tretinu), Geisa držal dľa všetkej pravdepodobnosti Slovensko (tiež jednu tretinu) a Ladislav držal Zátisie (tretiu tretinu).*“ Pozri: *Tamže*, s. 33.

hodnotil na základe neskoršej situácie v 13. a 14. storočí. Konkrétne ho zaujalo, že v období po vydaní Zlatej buly Ondreja II. v roku 1222 vzrástla moc šľachty na úkor palatínov a šľachta si na kráľovi vynucovala privilégiá, a v súdnom ohľade bola plne podriadená kráľovi (a teda nie palatínovi). Medzi šľachtou a palatínmi vznikol konflikt, ktorý sa naplno prejavil po vymretí Arpádovcov.[50] Konklúziou Píčových úvah bolo presvedčenie o palatínoch ako suverénnych vládcoch v období pred vydaním Zlatej buly: za „*starších Arpádovcov*" „*palatíni boli i súdnymi i správnymi úradníkmi, jimž za starších Arpádovcov podliehala i šľachta, a nakoľko jich zaroveň bolo viac, musí sa súdiť, že sa nejakým spôsobom asi podeliť museli o vykonávanie moci palatínskej*". V období po vymretí Arpádovcov bola podľa Píča rozdelená moc medzi palatínmi nasledovne: „*Matúš Trenčiansky ako palatín na Slovensku, Omodej z rodu Abovcov ako palatín v severnom Uhorsku, Ivan Kysecký ako palatín krajín najviac ponemčelých na západe od Raby, a Rorandus (…) a po ňom Kopos akožto palatíni krajiny zátisskej.*" Dôležitá je ďalej charakteristika kompetencií palatínov, ktorí „*vykonávali, každý vo svojom území, moc súdnu a administratívnu, i mali celú radu úradníkov (…).*"[51] Matúšovi Čákovi prisudzoval na základe listín vládu nad „*celým temer Slovenskom, od Dunaja až k Tatrám, (…).*"[52] Podstatné bolo, že sa mu podarilo obnoviť „*starodávnu moc palatínsku*".[53]

Po Matúšovej smrti[54] sa síce neobnovila „*dôstojnosť palatínov na Slovensku*", pretože sa posilnila centralizácia kráľovskej moci, avšak Píč napriek tomu tvrdil, že „*inak zostalo Slovensko i napotom od Uhorska oddeleným.*" Toto tvrdenie dokladoval finančnými a hospodárskymi argumentmi. V prvom rade tvrdil, že medzi „*vlastným kráľovstvom*" a Slovenskom, resp. „*inými čiastkami ríše*" existovala colná hranica. Teda „*kto zo Slovenska do Uhier s tovarom sa ubieral, na hranici clo (tricesima) platiť musel, akoby z cudziny prichádzal.*" Slovensko teda tvorilo samostatný ekonomický celok, čo Píč ďalej vysvetľoval existenciou kráľovských finančných komôr. Bolo ich až dvanásť,[55] pričom každá „*z týchto komôr kráľovských bola spravovaná zvláštnym komorným grófom (comes camerae) a zaujímala určité územie, v ktorom komorný gróf riadil všetky finančné veci.*" Medzi špecifické charakteristiky týchto komôr patrila dočasne aj monetárna odlišnosť: „*Poneváč v obvode územia každej komory kráľovskej boly iné miery a váhy,*

50 Porovnaj a pozri podrobnejšie: J. L. PÍČ, *O methode dejepisu Slovenska*, s. 31.

51 *Tamže*.

52 Konkrétne uvádzal nasledovné stolice: prešporskú, komárňanskú, trenčiansku, nitriansku, boršodskú, hontianskú, novohradskú, zvolenskú, liptovskú a oravskú. Pozri: *Tamže*.

53 *Tamže*, s. 33–34.

54 Podrobnejšie k jeho interpretácii Matúša Čáka pozri: *Tamže*, s. 34. Na tomto mieste je aj polemická poznámka redakcie *Slovenských pohľadov* vo veci Píčovej interpretácie bitky pri Rozhanovciach.

55 „*(…) v Budíne a Prešporku novejšieho pôvodu, staršie v Kremnici, Košiciach, Spiši, vo Veľkej Bani, v Temešskom Banáte, v Päťkostoloch, v Srieme, Slavonii, v Transilvanii, v Sibine a Bystrici.*" Pozri: *Tamže*.

boly pôvodne v obvode každej komory i peniaze inej ceny, až dekretom Karlovým v celej ríši zavedená jednotná minca, a síce podľa vzoru kremnického čili dľa vzoru mince slovenskej."[56] Je teda zrejmé, a poukážem na to ešte ďalej, že kremnická kráľovská komora bola pre Píča kľúčovým argumentom pre „*samostatnosť Slovenska*" voči Uhorsku. Vracajúc sa však k všeobecným charakteristikám kráľovských finančných komôr, treba opätovne zdôrazniť, že podľa Píča mal komorský gróf vysoké kompetencie, pretože mohol „*vyberať dane, ako aj poplatky z miest svobodných, podriadených jeho dozoru, spravovať snáď i majetky kráľovské v tomže obvode, k čomu sa riadila i právomocnosť súdna vo veciach zvýšzmienených*." Komorský gróf bol však podriadený „*ríšskemu centrálnemu úradníkovi*" („*magister tavernicorum*"), ktorého úradníctvo dozorovalo aktivity komory. Píč tu teda predostrel obraz o samostatných celkoch (územia komôr) s istou mierou finančnej samosprávy, ktoré však boli zároveň podriadené a dozorované uhorskou kráľovskou mocou. Avšak pre kľúčový motív samostatnosti Slovenska to preňho nepredstavovalo problém. Pokračoval vymedzením územia kremnickej komory, kľúčovej práve pre Slovensko. Najskôr sa odvolal na dekrét Karol Róberta z roku 1342, v ktorom sú uvedené stolice spadajúce do obvodu kremnickej komory. Išlo o nitriansku, novohradskú, boršodskú, prešporskú, hontiansku, trenčiansku, zvolenskú, komárňanskú stolicu, „*potom ale tiež peštianska až vraj k Báču.*" Píčovi tento posledný údaj nezapadal do koncepcie a rovnako mu chýbala v historickom prameni zmienka o liptovskej stolici. Tento problém vysvetlil chybou v prameni. Po jeho korekcii však dospel k záveru o kremnickej komore zaberajúcej „*celé vlastné Slovensko*": „*V počte uvedených stolíc vynechaná je stolica liptovská, o nejž vieme z listín, že náležala ku komore kremnickej, a chybne snáď stolica peštianska, tak že smele riecť môžeme, že komora kremnická svojím obvodom zaujímala celé vlastné Slovensko.*"[57]

Slovensko teda existovalo ako územná jednotka, ktorá disponovala finančnou autonómiou. Tomuto statusu prikladal veľký význam aj z hľadiska potenciálnych politických zmien. Postačila totiž „*nahodilá okolnosť*", „*aby Slovensko vystúpilo poznove čo samosprávny celok*". Táto náhodná zhoda okolností prišla v podobe Jána Jiskru z Brandýsa, ktorý na Slovensku a vo „*väčšej časti severného Uhorska*" dvadsať rokov vládol ako „*najvyšší vojvoda, sudca i administrátor; veškerá vojenská i civilná moc bola v jeho rukách, ktorú vykonával najviacej pomocou podriadených kapitáňov, ktorí z tejto príčiny rovnajú sa snáď kastelánom Matúša Trenčianskeho.*" Jiskra teda podľa Píča obnovil „*starodávnu autonómiu vo veciach vojenských i civilných*"[58], čím fakticky nadviazal na slávnu éru samostatnosti Slovenska z čias Matúša Čáka. Po smrti Jána Jiskru boli štrukturálne predpoklady pre samostatnosť Slovenska zachované, hoci len

56 J. L. PÍČ, *O methode dejepisu Slovenska*, s. 34.
57 *Tamže*, s. 35.
58 Podrobnejšie pozri: *Tamže*.

v limitovanej miere. Istou mierou samostatnosti teda Slovensko disponovalo až do panovania Leopolda I., ktorý ríšu centralizoval, čo išlo prirodzene na úkor miery autonómie či samostatnosti oblastí spadajúcich do kompetencií jednotlivých komôr.[59] Ani toto však nemal byť definitívny koniec znakov autonómie Slovenska, hoci došlo k jej zásadnému narušeniu. „*Poslednou kvapkou*" bol až rok 1848, kedy prostredníctvom revolúcie „*upustili v Uhorsku vôbec od tradície historickej, beztoho už vo väčšine prípadov zapomenutej, a zbudovali novú ústavu na základoch výlučne theoretických, vzatých najviac z názorov francúzskych*." Inými slovami, kritizoval tu príklon k teórii prirodzeného práva na úkor práva historického. Ďalší vývoj síce niesol znaky návratu k historickoprávnym východiskám politiky, išlo však o nevydarený pokus a pamäť o historickoprávnej individualite Slovenska ostala už len ako „*temné vedomie*" v slovenskom ľude: „*po revolúcii vrátilo sa ministerstvo Švarcenberkovo, Stadionovo a Thunovo ku starej tradícii historickej, vedené súc snáď šťastnou náhodou, ale nikto mu už neporozumel, ba ani tí nie, ktorých sa v prvom rade týkalo, a tak obnovená je zase revolučná ústava z roku 1848 a s obnovením tým akoby boly zmizly i posledné stopy starodávnych a tak dôležitých štátoprávnych inštitúcií; len v ľude slovenskom zachovalo sa temné vedomie, že Slovensko a Uhry sú zcela rozdielne štátoprávne pojmy*."[60]

Ak teda chceme zhrnúť Píčovu historickoprávnu argumentáciu, môžeme konštatovať, že Slovensko podľa neho tvorilo územno-správny celok s pomerne veľkou mierou autonómie. Táto miera lavírovala podľa aktuálnych politických podmienok, od takmer úplnej samostatnosti až po veľký stupeň podriadenosti. Tým, že poukázal na svoju nespokojnosť s aktuálnym ústavnoprávnym vývojom, otvorene sa prihlásil k zástancom historického práva, a teda jeho esej mala v tomto zmysle aj politicko-agitačnú funkciu. Toto je zaujímavé si uvedomiť v kontexte odlišných dejinných interpretácií a agitačných stratégií zo strany objednávateľov diela, a teda najmä Vajanského a Škultétyho.

S týmto však súvisí ďalší paradox, ktorý som naznačil už v úvode. Je totiž známe, že z okruhu okolo *Národných novín* a *Slovenských pohľadov* sa postupom času vyvinuli hlavní ideologickí protivníci českých slovakofilov a ich slovenských prívržencov. Paradox spočíva v tom, že prvom, takpovediac programovom čísle ich *Slovenských pohľadov* vyšiel text, ktorý do veľkej miery predznačil historickú argumentáciu ich neskorších hlavných protivníkov, stúpencov ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov na prelome 19. a 20. storočia. Mám tu na mysli predovšetkým hľadanie samostatnosti Slovenska v dejinách. Dobrou ilustráciou celej veci je hodnotenie Matúša

59 Hoci to Píč takto explicitne nepíše, vyplýva to z jeho výkladu. Porovnaj a pozri podrobnejšie: J. L. PÍČ, *O methode dejepisu Slovenska*, s. 35–36.

60 *Tamže*, s. 36.

Čáka. Pokiaľ v koncepciách tzv. martinského centra SNS bol hodnotený ako feudál bez národného povedomia, a teda ako nezaujímavá postava pre národné dejiny, tak v dobových čechoslovakistických prácach bolo obdobie jeho vlády kľúčovým momentom v ich historických naráciách. Matúš Čák ako vladár Slovenska, ktorý bol nezávislý od ostatných častí Uhorska, veľmi dobre symbolizoval samostatnosť Slovenska. Ján Jiskra z Brandýsa plnil túto úlohu ešte lepšie, lebo bol tiež predstaviteľom „českej misie" na Slovensku.[61] A tu treba podotknúť, že tento „misionársky motív" neobišiel ani Píč: „*príchodom českých vojenských rot prebudená bola i národnosť slovenská k plnému a čulému životu, a že spôsobeno národné a potom i náboženské spojenie obidvoch sbratrených kmenov, čím hnutie slovenské dostalo novú oporu*."[62] Na inom mieste textu zas dedičstvo po Jiskrovi nazval „*národným pôžitkom*" pre Slovákov: „*(…) husitstvo, prinesené niekdy na Slovensko Jiskrom, premenilo sa, podobne ako v Čechách, v protestantstvo s českým cirkevným jazykom a zbytkom starých husitských názorov, ba i obradov, a zostalo národným pôžitkom Slovenska až do znovuzrodenia národa slovenského*."[63] Z typických „čechoslovakistických" motívov možno ešte spomenúť samotný úvod článku, z ktorého vyplýva presvedčenie o jednotnom československom národe v dejinách. Na tomto mieste totiž konštatoval, že príchodom Maďarov sa dejiny Slovenska začínajú rozchádzať s dejinami „*ostatného národa československého*".[64] Pre objasnenie pojmu československý národ možno spomenúť napr. koncept slovakofila Josefa Holečka z približne rovnakého obdobia, kedy vznikol aj Píčov text. Keď Holeček písal v roku 1880 o „československom národe", mal na mysli všetkých „*co je nás v Čechách, na Moravě, ve Slezsku i na Slovensku*".[65] Píčova myšlienka bola teda ideovo kompatibilná s českým slovakofilským konceptom o obyvateľoch Slovenska ako príslušníkoch československého národa, ktorý bol niekedy viac, inokedy menej explicitne chápaný ako primárne český národ. Píč to však takto neformuloval, uvádzam to len pre dobový ideový kontext.

Reflexia článku *O methode dejepisu Slovenska*

Svetozár Hurban Vajanský bol s Píčovým článkom a najmä s jeho prijatím čitateľmi nadmieru spokojný: „*Článok váš v S. P. urobil sensaciu, bo otvoril mnohým oči! Take volačo účinkuje zúrodňujúc. Veď to je úloha revue.*" V tom istom

61 Uvedené závery vyplývajú z môjho širšie koncipovaného výskumu. Prirodzene nejde o absolútne platné tvrdenia, opísané trendy sú však v dobových textoch zrejmé.
62 J. L. PÍČ, *O methode dejepisu Slovenska*, s. 35–36.
63 *Tamže*, s. 36.
64 *Tamže*, s. 30.
65 Porovnaj: Josef HOLEČEK, *Podejme ruku Slovákům!*, Praha 1880, s. 6–7.

liste ho nabádal, aby aj ďalšími článkami pomáhal rozbehnúť nový časopis: „*Vaše spolupracovníctvo je nám drahé. Prosím Vás, nezabúdajte na nás i pri druhom sošite. Na počiatku musíme sa pochlapiť, potom ďalej nebudeme Vás tak veľmi unovať, ačprave Vaše práce sú nám o pol noci vítané.*“ Poukázal ďalej, že mnohí sa teraz pýtajú, že kde na toho Píča natrafili, na čo Vajanský konštatoval: „*Vy ste boli dávno už nájdený pre Slavianstvo.*“ Prirovnaním k ruským autorom chcel poukázať na serióznosť Píčovej spisby: „*Podobáte sa viac ruským pisateľom. Vy nemáte nič spoločného s tými pisateľmi „studií“ ktorí sfabrikujú hoc o čom článok na zákazku.*“ Vajanský teda opätovne intenzívne prosil o ďalší príspevok: „*Shliadnite na našu chudobu! Nenechajte nás darmo oči upierať tam k M[ladej] Boleslave!*“[66]

Vajanský ako zodpovedný redaktor bol teda s textom spokojný. Zaujímavé je, že obdobne aj Jozef Škultéty nemal žiadne výhrady k záverom článku. Jeho list Píčovi však stojí za pozornosť aj preto, že v ňom informoval o zásahu redakcie do Píčovho terminologického aparátu. Píč totiž v pôvodnom rukopise používal slovo Uhor, v publikovanom texte bol tento pojem nahradený slovom Maďar. Skôr ako sa dostanem k tomu, ako celú vec vysvetlil Škultéty, sa treba zaoberať Píčovým názorom na túto vec. Svoj postoj v tejto veci objasnil práve v texte *O methode dejepisu Slovenska*. Problém tkvel v tom, že Píč považoval tieto dva pojmy za synonymá: „*Podotknúť sluší, že slovo Uhor považujem za totožné so slovom Maďar, tak asi, ako je totožné slovo Böhme so slovom Čech, čo sa významu týče; lebo počnúc od starého Nestora, nazývajú všetci Slaviani, a po nich aj západné národy, Maďarov Uhrami. Rozoznávanie tých dvoch mien pochádza z doby najnovšej a náleží teda do dejepisu doby našej.*“[67] Pri redakčnej úprave textu sa síce táto citovaná pasáž ponechala (išlo o poznámku pod čiarou), v texte však došlo k spomenutej zámene týchto pojmov. Škultétyho list Píčovi v tejto veci je pre poznanie (nielen) jeho historického uvažovania mimoriadne zaujímavý: „*Vďaku vzdávajúc Vám týmto za príspevok, ktorým obohatený bol náš list, za povinnosť pokladám si poznamenať predovšetkým ku slovu »Maďar«, že dovolili sme si použiť tohto miesto »Uhor« aj na úkor vedy, – dovolili sme si totiž pre zvláštne naše okolnosti. Ostatne, boli sme presvedčenia, že vedeckému stanovisku Vášmu zadosť bude urobeno poznámkou, ňouž odôvodňovať ráčite použitie mena Uhor. U nás, v obecenstve zväčša málo uvedomelom, ktorému z príčin politických ešte vždy vyhúdať treba za ušima, že Uhor a Maďar není jedno, bolo by ešte privčas používať v tomto smysle slova Uhor. Keďby sa naše »Pohľady« len ľuďom národne skrz naskrz uvedomelým maly dostať do rukú, ráčte uveriť, že neboli by sme si dovolili tohto menenia. – Nuž nezazlíte nám to?*“[68]

66 ANM, f. J. L. Píč, S. Hurban Vajanský J. L. Píčovi 27. 1. 1881.
67 J. L. Píč, *O methode dejepisu Slovenska*, s. 30, poznámka *).
68 ANM, f. J. L. Píč, Jozef Škultéty J. L. Píčovi 10. 1. 1881.

Citát dokladuje, že národná agitácia mala v *Slovenských pohľadoch* prednosť pred rešpektovaním vedeckého aparátu autora. Škultéty totiž netvrdil, že by Píč nemal pravdu, hovoril však, že na takúto pravdu je priskoro z dôvodu národnej neuvedomelosti čitateľov, resp. z politických dôvodov vo všeobecnosti. Táto politická potreba vyplývala z obrany voči konceptu jednotného uhorského národa, ktorý sa v interpretácii maďarského nacionalizmu, a to aj vzhľadom na nerozlišovanie medzi týmito pojmami v maďarčine, čoraz intenzívnejšie chápal ako jednotný maďarský národ. Inými slovami, z aktuálneho politického hľadiska bolo potrebné poukázať, že Uhor nie je výlučne Maďar, ale aj Slovák.

Jozef Škultéty (v strede) v spoločnosti Jána Vanoviča (vľavo) a Miloša Štefanoviča (vpravo). Rok 1883

Pre priblíženie tohto spôsobu uvažovania je vhodné pripomenúť argumentáciu Štefana Marka Daxnera v jeho známom *Hlase zo Slovenska*: „*Pravda, že sä my severo-uhorskí Slovania za Uhrov považujeme, veď sme my naystarší praobyvatelia vlasti téjto. My sme jej dali kresťansko – evropejskô meno »Uhorska«, z ktorého potom »Ungar, Hungarus« pošlo. Ale nie sme my, a byť nechceme Maďari, ba ohradzujeme sä proti každému zameňovaniu slova Maďar za všeobecnô označenie Uhra (…).*“[69] Treba si uvedomiť, že Daxnerovo dielo z roku 1861 patrí z hľadiska formovania národnej ideológie medzi najvýznamnejšie programové texty v slovenskom národnom hnutí. Vidíme, že ani s uplynutím dvadsiatich rokov sa na programovej priorite rozlišovania medzi Uhrom a Maďarom vôbec nič nezmenilo. Toto je politická rovina, ktorá umožňuje pochopiť motiváciu pre redakčné zásahy do Píčovho textu. Druhá rovina je odborná, historická. Tu už nebola taká zhoda. Nebol to totiž len Píč, kto považoval Uhrov za Maďarov. Obdobne to tvrdil aj Jonáš Záborský.[70] Naopak, Franko V. Sasinek

69 [Štefan Marko DAXNER], *Hlas zo Slovenska*, Pešť 1861, s. 5–6.

70 S jeho postojom polemizoval F. V. Sasinek, pozri: [Franko Víťazoslav SASINEK], *Uhor a Maďar*, Slovenský letopis pre historiu, topografiu, archaeologiu a ethnografiu 1/2, 1876, s. 96–111.

rozhodne trval na rozlišovaní týchto dvoch pojmov, pričom genézu pojmu Uhor, resp. Uhorsko videl už v období pred príchodom Arpáda do Karpatskej kotliny.[71] Sasinek teda v tejto konkrétnej veci lepšie vyhovoval ideológii okruhu okolo *Slovenských pohľadov*. Ako som však už uviedol, s jeho spisbou celkovo bola vyjadrená skôr nespokojnosť. Píčovmu stotožňovaniu Uhra s Maďarom sa *Slovenské pohľady* venovali aj v recenzii na jeho monografiu z roku 1882, čomu sa ešte budem venovať.

Išlo teda síce o zásadnú, ale z hľadiska celkového hodnotenia Píča jedinú výhradu. A tá bola aj pomerne ľahko riešiteľná, veď stačilo zmeniť autorov pojmový aparát do žiaducej podoby. Z dostupných prameňov mi nie je známe, že by to predstavovalo pre Píča väčší problém, veď napokon publikoval po tomto texte ešte ďalšie štyri, v ktorých taktiež vystupujú Maďari, hoci ako som už spomenul, Píč preferoval pomenovanie Uhri.[72] V každom prípade je dôležité, že Škultétymu sa text *O methode dejepisu Slovenska* jednoznačne páčil a chcel autora získať za stáleho prispievateľa: „*Není to želaním výlučne len v záujme nášho listu: prospelo by sa tým vôbec veci našej národnej, ktorá práve v historii nemá žiadnej opory*."[73] Inými slovami, je tu implicitne prítomný motív kritiky Sasinka. Podľa Škultétyho by bol práve Píč jeho vhodnou alternatívou. Medzi ním a Vajanským bola teda v tejto veci zhoda.

V tejto súvislosti treba dodať, že Sasinek na Píčov článok reagoval. Išlo o v zásade slušnú a formálne vecnú kritiku. Reagoval na Píčovu polemiku s jeho názormi vo veci hraníc Slovenska v čase vzniku Uhorska. Sasinek tu obhajoval svoje stanovisko, že po páde Veľkomoravskej ríše bolo Slovensko ovládnuté Poľskom a tiež svoju interpretáciu termínu „*provincia Vagi*" zo zakladajúcej listiny pražského biskupstva.[74] Záver tohto textu je zaujímavý z hľadiska sebareflexie Sasinka, ktorý bol pevne presvedčený o svojej pravde: „*Odkladajúc pero, srdečne prajem p. Píčovi, aby sa mi pošťastilo záhadné otázky v historii tak rozlúštiť, objasniť a dokázať, jako som to ja vykonal v otázke prítomnej*."[75] Pre poznávanie Sasinkovej povahy je zaujímavá aj jeho interpretácia skutočnosti, že Píč s ním vo svojom príspevku vôbec polemizoval. Chápal to ako výzvu k vstupu do okruhu spolupracovníkov

71 Porovnaj a pozri podrobnejšie: [Franko Víťazoslav SASINEK], *Uhor a Maďar*, Slovenský letopis pre historiu, topografiu, archaeologiu a ethnografiu 1/2, 1876, s. 96–111; Franz V. SASINEK, *Die Slowaken. Eine Ethnographische Skizze*, Turócz Szent Márton – Beszterczebánya 1875, s. 10 a poznámky č. 1–4. Z neskorších textov napr.: Fr[anko]. V[íťazoslav] SASINEK, *Millennium*, Slovenské pohľady 12/3, 1892, s. 145–153, najmä s. 145–149.

72 Túto vec možno ilustrovať na jeho texte určeného pre českého čitateľa, v ktorom písal o Uhroch a nie Maďaroch. Porovnaj: J[osef]. L[adislav]. PÍČ, *Z dějin a politiky národností v Uhrách*, Květy 4/7 1882, s. 79–86.

73 ANM, f. J. L. Píč, Jozef Škultéty J. L. Píčovi 10. 1. 1881.

74 Podrobnejšie pozri: [F. V. SASINEK,], *K článku „O methode dejepisu Slovenska",* s. 178–182. Komparácia Sasinkových a Píčových postojov je určite vhodnou témou pre budúci výskum.

75 *Tamže*, s. 182.

Slovenských pohľadov.[76] Sasinek sa skutočne neskôr stal ich stálym prispievateľom. Faktom však je, že už v tomto období malo duo Vajanský – Škultéty vážne pochybnosti o vhodnosti tohto výberu. Veď Škultéty sa Píčovi ospravedlňoval, že Sasinkovu repliku vôbec uverejnili. Pre pochopenie špecifického statusu, aký mal Sasinek v národoveckom prostredí, je výpovedné zdôvodnenie „nutnosti" uverejniť reakciu Sasinka: „*Nuž a Sasinkova odveta? My rozhodne boli sme proti uverejneniu, už i pre suchý spôsob, akým je písaná; ale museli sme sa potom poddať pred malichernými ohľadmi. Sasinkovi stojí totiž za chrbtom veľký rad katolíckeho kňazstva, ktoré je u nás najlepším odberateľstvom každého časopisu. Ak sa teda Sasinek bol trafil nahnevať, bolo by nám to mohlo škodiť aspoň za istú dobu. Takto museli sme sa podrobiť miserným ohľadom materiálnym. Ráčte však ubezpečeným byť, že smeru Vášmu radujeme sa nielen my, lež veliká časť obecenstva slovenského. Tá radosť, ktorou vítané sú všetky Vaše študia, týkajúce sa Slovenska, nebude ani najmenmej zakalená takýmto zadrapovaním sa do jednej alebo druhej vedľajšej otázky. Predovšetkým prosím, ráčte nám v krátkosti sdeliť, či nezazlili ste nám uverejnenie rečenej odvety. To len k nášmu uspokojeniu želali by sme si; lebo – opakujem – obecenstvo naše, bárs vedecky menej vzdelané, aplauduje Vám inštinktívne a v mienke svojej utvorenej už dosiaľ, neda sa ľahko pomýliť. Pre budúce však sdelili sme Sasinkovi, že budeme prijímať úvahy, týkajúce sa len methody, smeru, nie však rozpisovanie o otázkach vedľajších*."[77] Škultéty teda venoval pomerne dosť priestoru, aby Píčovi vysvetlil prečo je kvalitatívne lepším autorom než Sasinek, ktorého z dôvodu jeho verejného statusu nemohli ignorovať. Škultéty teda ocenil predovšetkým to, že Píč pochopil, čo je zmyslom eseje. Jeho text nezachádza do prílišných podrobností a má jasný odkaz. Vďaka tomu mal Píčov text „inštinktívne" oslovovať aj laickú časť čitateľstva. Takúto formu požadoval tak Vajanský ako aj Škultéty. Je však celkom zrejmé, že rovnako pokladali za dobrý aj samotný obsah Píčovej koncepcie.

V tom istom čase Vajanský a Škultéty paradoxne písali o dejinách úplne ináč. V texte *Národné znovuzrodenie slovenské* (1881) Škultéty písal nasledovne: „*Pádom ríše veľko-moravskej prestala politická samostatnosť Slovákov; v slúčenine národov, ktorá vznikla na území terajšieho Uhorska, prestaly zaroveň všetky zjavy národného života slovenského. A predsa Maďar (...) nemal podmienok k duchovnému opanovaniu národa nášho. Toto bezduché uspanie Slovákov zavinila tmavá doba stredoveká*."[78]

Podobne aj Vajanský sa v programovom texte *Slovensko a jeho život literárny* nevenoval historicko-právnej argumentácii. Hoci, na strane druhej,

76 „*V prvom sošite »Slovenských Pohľadov« uverejnený je článok p. Píčov »O methode dejepisu Slovenska,« ktorý dotýka sa i mojich historických studií. Pobočným jeho cieľom je, tuším, aby ste ma dostali do kruhu spolupracovníkov. Keď tak: tu som*." Pozri: [F. V. SASINEK,], *K článku „O methode dejepisu Slovenska"*, s. 178.

77 ANM, f. J. L. Píč, Jozef Škultéty J. L. Píčovi 3. 3. 1881.

78 Jozef ŠKULTÉTY, *Národné znovuzrodenie slovenské*, Slovenské pohľady 1/3, 1881, s. 194.

odmietal supremáciu Maďarov nad Slovákmi,[79] resp. v jeho verzii dejín patrila „slovenská šľachta" medzi elitnú vrstvu spoločnosti. Už v tomto texte však naznačil to, čo neskôr vyjadroval omnoho explicitnejšie, že podstatnou kategóriou národných dejín nie sú „veľké" politické dejiny, ale národné povedomie.[80] A keďže sa šľachta odnárodnila vplyvom stredovekých pomerov, skúmanie stredovekej histórie nemalo pre národne dejiny vlastne význam.[81] Vajanský a Škultéty teda išli odlišnou cestou historického myslenia ako Píč. Napriek tomu ešte stále dávali šancu aj agitačnému potenciálu historickoprávnej argumentácie. Táto argumentačná dvojkoľajnosť do istej miery pretrvávala aj na prelome storočí. Ukazuje nám to práve príklad Sasinka, voči ktorého spisbe zaznievali z prostredia vedenia tzv. martinského centra SNS výhrady už aj z obsahového, nielen formálneho hľadiska. Napriek tomu však jeho práce publikovali. A Sasinek bol tradičný prívrženec historického práva. Publikovanie jeho prác však do väčšej miery súviselo s jeho verejným statusom „historiografa Slovákov", ktorý v rámci martinského centra SNS nebol nijako zásadnejšie verejne napadnutý. Výhrady boli zväčša formulované len v súkromnej korešpondencii.[82]

Vracajúc sa k textu *O methode dejepisu Slovenska*, treba aspoň spomenúť, že pozitívne na jeho závery o významne kremnickej komory reflektoval aj historik Pavel Križko.[83] Píč v roku 1881 publikoval ešte jeden text, nazvaný *Starodávne sriadenie krajinské na Slovensku*, kde sa venoval vnútornej mocen-

---

79 Napokon podobne ako Škultéty, porovnaj vyššie citovaný text *Národné znovuzrodenie slovenské*.

80 Porovnaj: Svetozár HURBAN, *Slovensko a jeho život literárny*, Slovenské pohľady 1/1, 1881, s. 1–4.

81 Toto vyplýva napr. z jeho textu Slovenské zemanstvo, porovnaj: Svetozár HURBAN, *Slovenské zemanstvo*, Slovenské pohľady 1/2, 1881, s. 97.

82 Porovnaj k tomu: Karol HOLLÝ, *Franko Vítazoslav Sasinek as the 'historiographer of Slovaks'*, Leidschrift historisch Tijdschrift 25/1, 2010, s. 145–165; Karol HOLLÝ, *Vydávanie, hodnotenie a popularita historických prác Franka Víťazoslava Sasinka na prelome 19. a 20. storočia: náčrt problematiky a jej (možná) interpretácia*, Studia Bibliographica Posoniensia 5, 2010, s. 137–148, [online], [citované dňa: 4. 11. 2018]. Dostupné z: http://www.ulib.sk/files/Publikacie/SBP/sbp2010.pdf.

83 „*V prvom svázku tohoročných* »Slovenských Pohľadov« *podotknul dr. L. Píč v článku* »O methode dejepisu Slovenska« *na str. 33—35, že v dejepise tých krajov, ktoré národ obýva, nie posledný zástoj hrala komora kremnická a že jej dejiny v mnohých, nateraz ešte viac menej tmavých otázkach, objasniť môžu i dejiny Slovenska. Neviem, či dostalo sa do rúk p. Píčových lanského roku maďarskou akademiou vied vydané moje dielce* »A körmöczi régi kamara és grófjai«, *nemálo ma teda prekvapilo, že moje náhľady o dôležitosti tejto komory ohľadom na dejiny Slovenska tak srovnávajú sa s náhľadmi p. Píčovými. I ja som tej mienky, že územie drievnej kremnickej komory bolo skoro výlučne na tie hranice obmedzené, ktoré obýval národ slovenský už i v dávnych časiech a obýva ešte i dnes. A vychodiac z toho stanoviska, mám za to, že snáď nebude od veci, keď slovenské čitateľské kruhy obznámia sa s dejinami drievnej kremnickej komory, bo veď sú dejiny tieto s dejinami nášho ľudu a národa úzko spletené, ba kusom z dejín národa slovenského, keďže kremnická komora práve slovenský národ mala vo svojom peňažníckom područí.*" Pavel KRIŽKO, *Kremnická komora a jej grófi*, Slovenské pohľady 1/2, 1881, s. 153.

skej štruktúre na Slovensku v období pred vznikom Uhorska. Argumentoval tu v prospech tézy, že na Slovensku koexistovala popri stoličnej štruktúre spravovania štátu aj primárna, staršia a významnejšia hradná štruktúra.[84] Tá reprezentovala staré slovanské tradície z preduhorského obdobia. Je to teda pre Píča, okrem iných záverov, aj doklad toho, že pred vznikom Uhorska tu existovalo Slovensko so svojím vlastným vojenským a civilným mocenským aparátom. Centrom „*vlastného Slovenska*" bol zvolenský hrad, centrom druhej časti Slovenska zas hrad šarišský. Je príznačné, že Jiskrovi prisudzoval moc nad „*celým Slovenskom*", pretože ovládal oba spomenuté hrady. Z hľadiska finančnej správy boli pendantmi centrálnych kráľovských hradov, kráľovské komory v Kremnici a Košiciach. Píč sa tu venoval aj bližšiemu vymedzeniu Slovenska, ktoré bolo podľa neho rozdelené na dve časti: „*vlastné Slovensko a krajinu pred Tisou až k Heďale (za touto je už obvod hradu mukačevského rusínky a hradu Hustu rumunský).*" Predpokladal kontinuálny boj o autonómiu Slovenska. Hoci si uvedomoval, že často bolo problémom nájsť jasne určiteľných reprezentantov oboch spomenutých častí, napriek tomu bol presvedčený,[85] že: „*oboje toto slovenské územie malo svoju zvláštnu, oddelenú a samostatnú administráciu z doby starej, pred sv. Štefanom povstalú*."[86]

J. L. Píč a *Slovenské pohľady* v roku 1882

Výsledkom spolupráce Píča so *Slovenskými pohľadmi* v roku 1882 boli dva texty. Nebudem sa im tu venovať podrobnejšie, pretože na predstavenej koncepcii stredovekých dejín Slovenska nič zásadné nemenia, ale ju doplňujú, resp. spresňujú. Len v skratke teda pripomeniem, že v článku *Anonymus Belae notarius*, tak trochu načrel do „osieho hniezda", pretože vyzdvihoval význam tejto kroniky, ktorá zväčša nebola v slovenskom nacionalistickom prostredí prijímaná ako dôveryhodný opis udalostí.[87] Dôvodom bola jej interpretácia z hľadiska podmaniteľskej teórie zaujatia vlasti (Maďari si mali podmaniť tamojších Slovanov). Píč však podal odlišnú interpretáciu tejto veci. Tvrdil totiž, že príchod Maďarov do Karpatskej kotliny neznamenal podmanenie

84 Pripomínam tu, že v texte *O methode dejepisu Slovenska* zas písal, že stolice boli „*malými republikami*". Pozri vyššie.

85 „*Že v tých nekonečných bojoch o autonomiu Slovenska mnohoráz nenachodíme jednotnej hlavy toho alebo druhého územia slovenského, nemení ničoho na tom dôležitom faktume, že (...)*" Pozri: J. L. PÍČ, *Starodávne sriadenie krajinské na Slovensku,* s. 548.

86 *Tamže*, podrobnejšie: s. 544–549.

87 Aj toto bola parketa najmä F. V. Sasinka, pozri napr.: [Franko Víťazoslav SASINEK], *Anonymus Belae regis notarius*, Slovenský letopis pre historiu, topografiu, archaeologiu a ethnografiu 2/1, 1877, s. 1–2, na nasledujúcich stranách je preklad tohto prameňa.

si domáceho obyvateľstva. Arpád podľa neho slovanské kniežatstvá v Karpatskej kotline nedobyl, ale naopak došlo k vzájomnej dohode medzi nimi. Predstavitelia Nitrianskeho kniežatstva sa mali zaviazať, že na Arpáda nebudú útočiť, na druhej strane sa však Arpád zriekol nároku na ich územie. Nejdem tu vchádzať do detailov, pre účely tohto textu len zhrniem, že Píč tu významným spôsobom doplnil svoju koncepciu, ktorej sme sa venovali vyššie, a to tým, že Anonymova kronika bola preňho dôkazom, že Slovensko existovalo už pred Arpádom ako samosprávna politická jednotka.[88]

Napokon v texte *Morava a Maďari*, ktorý bol recenziou rovnomenného diela Konstantina Jakovleviča Grota, jasne formuloval svoje presvedčenie, že Uhorsko vzniklo ako národnostná federácia: „*(...) a tu vadí nám predovšetkým názor štátu výbojom povstalého a tak teda jednotného, v ňom jeden panuje a druhý poslúcha, kdežto kráľovstvo uhorské tvorilo foederaciu a síce foederaciu národnostnú*, *v ktorej každá individualita našla miesta a platnosti.*“[89] Uhorsko tak podľa neho vzniklo dohodou (zmluvná teória zaujatia vlasti) a nie podmanením slabších zo strany silnejšieho. Neopomenul ani poukázať na limity maďarských expanzívnych snáh: „Čo sa ale týka tých naších susedov na strednom Dunaji, ktorí dusiac sa v tom mori slavianskom, narobia trochu toho hluku, nuž oni tým svet slaviansky neodkričia [v origináli kurzíva]; *a prijde bohdá čas, kde jim vyjde dych a kričanie*.“[90] Tento fragment ilustruje politický rozmer Píčovho historického myslenia.

Pretože na tomto mieste vlastne ukončujem analýzu Píčovej koncepcie dejín Slovenska na základe jeho textov v *Slovenských pohľadoch*, považujem za užitočné odcitovať zhrnutie celej veci v texte o tej istej téme, ktorý Píč dedikoval českému obecenstvu: „*území Slovany a Rumuny obydlená nebyla podmaněna, nýbrž připojena ke království uherskému a onoho rázu státu výbojem povstalého, kde by totiž obyvatelstvo výbojné sídlilo uprostřed obyvatelstva pokořeného a se zbraní v ruce vládlo obyvatelstvu podmaněnénmu v Uhrách vůbec nenalezáme.*“[91] Zaujímavé je, že v tomto texte v *Květoch* pracoval s pojmom Uhri. Ich redakcia na rozdiel od redakcie *Slovenských pohľadov* ponechala pôvodný Píčov pojem. Prirodzene, nemala žiadne politické dôvody zamieňať ich na Maďarov. Píč aj na tomto mieste prízvukoval, že Uhri obývali svoje vlastné územie, ktoré nebolo totožné s územím obývaným Slovákmi a Rumunmi. Na ich územiach sa zachovali ich zvyky a obyčaje ako aj samostatné („*zvláštní*“) postavenie v uhorskom kráľovstve.[92] Teda, toto je podstata jeho koncepcie starších dejín Slovenska.

88 Porovnaj a pozri podrobnejšie: J. L. PÍČ, *Anonymus Belae notarius*, s. 401–404.
89 J. L. PÍČ, *Morava a Maďari*, s. 153.
90 *Tamže*, s. 154.
91 J. L. PÍČ, *Z dějin a politiky národností v Uhrách*, s. 80.
92 *Tamže*.

Píč tieto svoje eseje pretavil do vedeckej formy v rámci širšie koncipovanej monografie *Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht*. Vydal ju v nemčine v prestížnom lipskom vydavateľstve Duncker&Humblot.[93] Špeciálne miesto v ňom zaujímali Slováci, čo zaregistroval aj *Ottův slovník naučný*: „*Poměrům Slovanův a Rumunů v Uhrách věnovány spisy* Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht (Lip.,1882), *kdež doloženo z listin, že Slováci požívali v Uhrách autonomie, kteréž jim upírá nynější ústava (...)*."[94] Hoci som nerealizoval podrobný výskum recenzií tejto knižnej práce,[95] aspoň ilustratívne uvediem niektoré skeptické hlasy. Je zrejmé, že maďarská historiografia pracovala s úplne inou verziou dejín než Píč, a teda neprekvapuje kritika jeho téz z tejto strany.[96] Tvrdenie o teritoriálnej a národnej autonómii uhorského Slovenska však spochybnil aj napríklad recenzent *Deutsche Litteraturzeitung*, keď skonštatoval, že nestojí na pevných základoch.[97] Ten istý autor upozornil na Píčovu kľúčovú tézu o tom, že Uhorsko vlastne vzniklo ako federácia autonómnych národností.[98]

Der nationale Kampf

gegen das

ungarische Staatsrecht.

Ein Beitrag

zur

Kritik der älteren ungarischen Geschichte

von

Jos. Lad. Píč.

Leipzig,

Verlag von Duncker & Humblot.

1882.

Titulný list Píčovej monografie (1882)

93 V tomto vydavateľstve založenom roku 1798 vyšla napr. prvá kompletná edícia Hegla, ako aj kompletná edícia historických prác od Leopolda von Ranke. V druhej polovici 19. storočia sa špecializovalo na vydávanie kníh z oblasti sociálnych, ekonomických a politických vied, ako aj práva (zrejme pod túto kategóriu možno radiť aj spomínanú prácu Píča). Pozri: [online], [citované dňa: 4. 11. 2018]. Dostupné z: http://www.duncker-humblot.de/index.php/ueberuns/.

94 Pšk. [Václav Justin PRÁŠEK], heslo *Josef Ladislav Píč*, in: Ottův slovník naučný, sv. XIX, Praha 1902, s. 713.

95 Dobrým základom pre budúci výskum je: ANM, f. J. L. Píč, Ohlasy na díla J. L. Píče.

96 Píčovu monografiu kritizoval napr. Ferenc Pulszki v *Pesti Napló* (pozri nižšie) alebo aj ďalší významný maďarský historik, Pál Hunfalvy. Pozri: *Professor dr. Jozef Ladislav Píč* [...], s. 4.

97 „*(...) namentlich die Lieblingsidee von einem Fortbestande territorialer und nationaler Autonomie der ungarischen Slowakei im Mittelalter, stehen durchaus nicht auf festem Boden*." Pozri: KRONES, *Jos. Lad. Píč, Der nationale Kampf* [...], Deutsche Litteraturzeitung 4/8, 1883, s. 269.

98 *Tamže*, s. 268.

Autor v tejto veci konštatoval, že Píč tu prenáša myšlienky moderného federalizmu do stredovekých pomerov.[99] Toto bolo, zdá sa, napokon pre Píča typické – veď aj archeologické kultúry chápal a skúmal v národnom zmysle.[100]

V domácej českej recenzii v právnickom periodiku,[101] sa autor vyhol priamej kritike historickej serióznosti práce, avšak určitá skepsa je tu badateľná: „*Kritický rozbor náhledů pronešených, jakož i domněnek, ku kterým se p. spisovatel při nedostatku přímých zpráv pramenů odvážil, musíme ovšem zůstaviti důkladným znalcům pramenů uherských*." Pokračovanie je implicitnou kritikou politickej dimenzie diela: „*K spisu přítomnému sluší však výhradně přihlížeti se stanoviska toho, že jde o studii historickou; neb, že konečné rozhodnuté tisíciletého sporu o státní právo uherské záviseti bude na momentech jiných než na prevedení důkazu o bývalé samosprávě přirozených skupenin zemí koruny sv.-Štěpánské, i samému panu spisovateli tajno není.*"[102]

Toto je podľa mojej mienky do veľkej miery objektívne hodnotenie, pretože argumenty historického práva na začiatku osemdesiatych rokov skutočne nemali veľkú nádej na zmenu politického usporiadania Uhorska, resp. celej ríše. Zaujímavé však je, že pre okruh okolo *Slovenských pohľadov* to bol stále nielen prijateľný, ale dokonca vítaný argument. Svedčia o tom vyššie citované fragmenty z korešpondencie, ale aj samotné hodnotenie Píčovej po nemecky písanej monografie v *Slovenských pohľadoch*. Túto knihu hodnotili ako „*vedecky hlboko odôvodnené slovenstvo*" v „*politicky osudných časoch*": „*V týchto politický osudných časiach, kde je Slovák opustený od celého sveta, kde krátkozrakí ľudia myslia so zadaním slovenského kmena zachrániť svoje problematické jestvovanie (…), rozveselí sa srdce trýzneného našinca nad knihou touto, ktorá je vedeckým hlbokým odôvodnením slovenstva! Naozaj, spisovateľská postava tohto nestarého ešte muža vystúpila dávno z rámca obyčajných oficióznych historiografov. Mnoho v ňom z tej slavianskej širokej prírody, ktorú márne hľadáme u prípadných konštruktorov dešperátneho štátu. Sapienti sat*."[103] Tento fragment teda vyznieva jednoznačne v prospech Píčových názorov. Ešte viac explicitnejšie je vyjadrené uznanie v závere tejto recenzie: „*Priložený »doslov«* [je] *zvláštne zaujímavý pre politika. Žiaľ, že nemôžeme viac vyňať toho roku z diela už dobre známeho doktora! Ono je veľavýznamné už i preto, že vyšlo u slavnej lipskej firmy, a tak ľahko si cestu prekliesni do širokého vedeckého sveta! Dr. Píč urobil za nás viac, jako sa nám sníva. Vďaka potlačeného, hyzdeného, zo všetkých* [v origináli kurzíva]

99 „*Er überträgt die moderne Nationalitätsidee, den modernen Föderalismus in das ungarische Mittelalter (…).*" *Tamže*, s. 269.

100 Podrobnejšie pozri a porovnaj: K. SKLENÁŘ, *Píč – Niederle – Buchtela*, s. 79–80.

101 Čerpal som len z výstrižku zachovaného v archíve, a nateraz sa mi nepodarilo identifikovať toto periodikum.

102 –k. *Der nationale Kampf* […] [rubrika: Literární zprávy], s. 350. Neidentifikované periodikum, citované podľa: ANM, f. J. L. Píč, Ohlasy na díla J. L. Píče.

103 *Der nationale Kampf* […][rubrika: Beseda], Slovenské pohľady 2/6, 1882, s. 589–590.

strán opusteného národa, nech mu je osladením nesmiernych trudov a prác neunavných!"[104] *Slovenské pohľady* teda vnímali politický potenciál tejto Píčovej práce, čo bol dôvod pre jej superlatívne hodnotenie. Dôvere v historické právo naznačuje aj zvláštna pozornosť, ktorú tu venovali Píčovej interpretácii Matúša Čáka. Matúš Čák ako slávny vládca nad takmer „celým Slovenskom" bol stále podstatným historickým argumentom: *„(...) Citovali sme tieto slová, aby sme zobudili záujem u našich ľudí ku knihe, ktorá je nepreplatiteľná pre nás Slovákov. Veď je Matúš i tak najväčšia postava, povedomá, historická, mohútna!*"[105] Ako som už poukázal, z hľadiska neskoršieho vývoja sú tieto pohľady paradoxné – Matúš Čák bol totiž „národným hrdinom" nie pre okruh okolo *Slovenských pohľadov*, ale pre ich ideologických protivníkov z čechoslovakistického ideologického tábora.

Obsah jedinej výhrady už poznáme. Išlo o politickú neprijateľnosť Píčovho stotožňovania pojmu Uhor a Maďar: „*Treba poznamenať, že spisovateľ drží sa toho, pre nás veľmi nebezpečného principu, že slovo Ungarn stotožňuje so slovom Magyaren. No má on k tomu vedecké dôvody, politické dôvody protivia sa takémuto, dľa našej mienky, nepravému stotožňovaniu. Tak zdá sa, že on vôbec slovo „Maďar" neuznáva za historické meno. Konečne, veď ono je veľmi mladé, aspoň v spisbe a politike.*"[106]

Slovenské pohľady teda na jednej strane uznávali relevantnosť Píčových vedeckých argumentov, súčasne však poukazovali na ich politickú neprijateľnosť. V tomto zmysle riešili martinskí národovci podobné problémy ako predstavitelia krakovskej historickej školy.[107]

V kontexte so vzťahom okruhu *Slovenských pohľadov* a J. L. Píčom v roku 1882 treba ešte pripomenúť, že aj Vajanský naďalej prejavoval jednoznačný záujem o Píčove články: „*Štvrtý sošit Pohľadov (...) veľmi vzdychá za Vaším perom. Snáď ho uspokojíte vo svojej blahosklonnosti spolupracovnictva. Vaše články dajú podnet k rozmýšlaniu sami, viete že chudak Sasinek nema v sebe kvapôčky talentu pre essai, no a iných historikov u nás niet! V terajších časiech našej opustenosti, keď už české noviny boja sa písať o nás, aspoň Vy pane doktor potešte nás!*"[108] Ideológovia tzv. martinského centra SNS teda zdôrazňovali, že Píč mal naďalej možnosť stať sa „historiografom Slovákov" a zosadiť tak z tohto piedestálu Sasinka. Nedošlo však k tomu, Píč po roku 1882 publikačnú činnosť v slovenskej národoveckej tlači ukončil.

Čo stálo v pozadí tohto Píčovho kroku naznačuje jeho korešpondencia. V období po zaslaní posledného citovaného listu Píč publiko-

104 *Der nationale Kampf* [...] [rubrika: Beseda], Slovenské pohľady 2/6, 1882, s. 590.
105 *Tamže*.
106 *Tamže*, s. 589.
107 Porovnaj: Andrzej WIERZBICKI, *Argument z polityki w historii*, in: *Metodologiczne problemy badań nad dziejami myśli historycznej*, Wiesława Chłopecka (ed.), Warszawa 1990, s. 87–94.
108 ANM, f. J. L. Píč, S. Hurban Vajanský J. L. Píčovi 19. 5. 1882.

val v tomto časopise už len jednu štúdiu venovanú Anonymovej kronike. Zachoval sa tiež jeho list Vajanskému z októbra 1882, v ktorom okrem iného písal: *„(…) ač uherským věcem chci dáti na dobro sbohem. Myslím, že jsem probral a jakož doufám: obhájil nejzapletenější partie a nyní již asi dovedete si soustavný dějepis napsati sami. Pro případ arci, kdyby z toho byla vojna papírová, musel bych se ještě vrátit, ale tu již počítám, že sami budete hledět uhájit (…).*“[109]

Tu treba vziať do úvahy aj Píčovu kariérnu dráhu v tomto období. V roku 1881 sa presťahoval z Mladej Boleslavy do Prahy, kde pôsobil na c. a k. štátnom gymnáziu v Žitnej ulici a začal pracovať na získaní habilitácie. Roku 1883 sa stal súkromným docentom rakúskeho dejepisu a dejín slovanských národov na filozofickej fakulte českej vetvy c. a k. Karlo-Ferdinandovej univerzity.[110] Tu treba podotknúť, že Píč si tento akademický postup zabezpečil práve prostredníctvom prác o dejinách Uhorska, a teda aj Slovenska.[111] V nasledujúcom období sa pomerne prekvapivo rozhodol pre ukončenie kariéry historika. Namiesto toho sa začal systematicky venovať archeológii.[112] Je teda pochopiteľné, že prestal aj s výskumom slovenských dejín. Do *Slovenských pohľadov* už neposlal žiaden text, a to napriek tomu, že redakcia tohto časopisu informovala verejnosť o tom, že v roku 1883 očakáva aj historické príspevky od J. L. Píča.[113]

V citovanom liste Vajanskému okrem iného propagoval svoju práve vydanú monografiu *Der nationale Kampf gegen des ungarische Staatsrecht*: „*Jelikož pak práce má, jíž jsem věnoval tolik let svého života, je celkem tendenční, těšilo by mne, kdyby si ji u Vás někto (p. Pietorovi jsem nechal zaslat z Lipska výtisk nemaje již sám) tak i s poznámkami přečetl a pak pány Maďary občas pozlobil v listech Vašich politických z toho vývody. Podobně by mne těšilo, kdybyste byli tak laskaví a sdělili mi občas, kdyžby někto v Pešti se do mne pustil, jako na př. posledně Pulszki v Pesti Napló (…).*“[114] Tento citát dokladuje, že Píč si bol vedomý politickej dimenzie jeho monografie. Jeho prosba o recenziu alebo publicistickú reflexiu svojej monografie bola v tomto zmysle charakteristicky odôvodnená zámerom „*pozlobit Maďary*“. Avšak (podľa môjho doterajšieho výskumu),

109 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (ďalej len LA SNK), sign. 138 G 39, J. L. Píč S. Hurbanovi Vajanskému 20. 10. 1882. Nasledujúca časť listu je odtrhnutá a chýba.

110 Pozri podrobnejšie a porovnaj: K. SKLENÁŘ, *Píč – Niederle – Buchtela*, s. 16.

111 Píč v roku 1880 obhájil na doktorskú dizertáciu *Ein Beitrag zur Kritik der ungarischen Geschichtsquellen*. Táto práca sa stala základom pre monografiu *Der nationale Kampf gegen des ungarische Staatsrecht* (1882), ktorá bola spolu s prácou *Ueber die Abstammung der Rumänen* (1880) uznaná za habilitačný spis. Pozri a porovnaj: *Tamže*.

112 Pozri podrobnejšie a porovnaj: *Tamže*, s. 16 a ďalej.

113 „*Malé historické náčrtky prisľúbil nám dr. J. L. Píč.*“ Pozri: Redakcia a nakladateľstvo „Slov. Pohľadov.“, *Pozvanie ku predplateniu na „Slovenské Pohľady,“ časopis pre literatúru, vedu, umenie a politiku, ročník III.*, Národnie noviny 13/132, 9. 11. 1882, s. 4.

114 LA SNK, sign. 138 G 39, J. L. Píč S. Hurbanovi Vajanskému 20. 10. 1882.

okrem citovanej recenzie tejto monografie v *Slovenských pohľadoch*, nevyšla v slovenskej tlači už žiadna iná.

J. L. Píč a stúpenci národnej jednoty Čechov a Slovákov na prelome storočí

Svojimi tézami však Píč nepochybne zaujal aj popredných predstaviteľov „čechoslovakistického" myslenia. Tak napríklad Jaroslavovi Vlčkovi, ktorý už v tomto čase mal za sebou monografiu, vychádzajúcu z pozície národnej jednoty Čechov a Slovákov (*Literatura na Slovensku*, 1880), sa Píčova stať *O methode dejepisu Slovenska* zvlášť páčila. Vyplýva to z jeho listu Vajanskému, v ktorom písal: „*Slovutný Pane Redaktore! »Pohľady« práve ma došli. Gratulujem Vám; sú veľmi pekné. Zvlášte sa teším studii Píčovej a dr. Hurbanovmu prepotrebnému už článku o Ľ. Štúrovi.*"[115] Nemenej zaujímavé je, že aj známy slovakofil Rudolf Pokorný vo svojej práci *Z potulek po Slovensku* ocenil Píčove historické slovakistické štúdium. Konštatoval, že od Píča „*Slovensko ještě mnoho očekává*."[116] Okrem toho sa priamo odvolával na Píčov text publikovaný v časopise *Květy* (1880),[117] ktorý koncepčne a obsahovo korešpondoval s textami v *Slovenských pohľadoch*. Z Píčovho príspevku v *Slavianskom sborníku* (1877) vychádzala aj časť významnej slovakofilskej práce *Podejme ruku Slovákům!* (1880), od už spomenutého Josefa Holečka.[118]

Podľa mojej mienky je viac ako výpovedné, že aj Tomáš G. Masaryk ešte roku 1885 požiadal Píča o spracovanie encyklopedického hesla o dejinách, mytológii a etnológii Slovákov do *Velké české illustrované encyklopaedie*: „*Ctený Pane Professor, uctivě Vás prosím, přiberte Si k mythologii (slov.) ještě dějiny Slovákův a Rumunův (ovšem i ethnologii): doufám, že Vám to nebude moc a že prosbu mou snažnou vyplníte.*"[119] Išlo o veľkolepý encyklopedický projekt, v ktorom boli zoskupené vtedajšie české vedecké špičky. Masaryk ako šéfredaktor celého diela tak oslovil Píča na komplexné spracovanie slovenskej problematiky. Tento projekt sa však nerealizoval kvôli vypuknutiu ve-

115 List J. Vlčka S. H. Vajanskému z 9. 1. 1881, in: *Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského I. (Výber z listov z* rokov 1860–*1890)*, Pavol Petrus (ed.), Bratislava 1967, s. 141, list č. 88. Možno tu ešte dodať, že Píčov text zaujal aj romantického a mesianistického Pavla Hečka. Porovnaj: „*Nemenej zajímavé sú aj Píčove rozbory historické, takéto práce a štúdiá sú ozaj prospešné a podvracajú výmysly a námysly falošných i biednych historikov.*" Pozri: list P. Hečka S. H. Vajanskému zo 4. 1. 1882, in: *Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského I.*, s. 161, list č. 106.

116 Rudolf POKORNÝ, *Z potulek po Slovensku*, Praha 1883, s. 139.

117 Pozri: *Tamže*, s. 141–143. Išlo o už vyššie citovaný text, pozri: J. L. PÍČ, *Z dějin a politiky národností v Uhrách*, s. 79–86.

118 Porovnaj: Josef HOLEČEK, *Podejme ruku Slovákům!*, Praha 1880, s. 21.

119 ANM, f. J. L. Píč, Tomáš Garrigue Masaryk J. L. Píčovi 7. 2. 1885. List má hlavičku redakcie *Illustrované české encyklopaedie*.

rejného sporu ohľadom pravosti RKZ v roku 1886. Táto vec rozdelila českú spoločnosť ako aj vedeckú obec na dve nezmieriteľné strany a rozpadla sa teda aj spolupráca nad prípravou encyklopédie. Nakladateľ Jan Otto sa však podujal zachrániť, čo sa dalo, zostavil nové redakčné tímy, čo napokon viedlo k vydávaniu slávneho *Ottovho slovníka náučného* (ďalej len OSN).[120] Nová redakcia bola samozrejme v spore o RKZ na strane Masaryka, a teda neveľmi neprekvapuje, že Píč sa už na spracovaní slovenskej problematiky v OSN nepodieľal.[121]

Nič to však nemení na fakte, že Píč svojimi spracovaniami slovenskej problematiky Masaryka v osemdesiatych rokoch 19. storočia jednoznačne zaujal. V tomto kontexte je tiež výpovedné, že Píča oslovil aj Karol Salva, ktorý spolu s Karlom Kálalom pripravoval v roku 1894 čechoslovakistický zborník *Svatopluk*. Píč tu mal spracovať tému: „*Dejiny Slovenska po 907 (zvláště sa tu má vytknúť pomer Čechov k Slovákom po tomto rozdelení politickom)*“.[122] Tento zborník však nevyšiel[123] a možno tiež predpokladať, že Píč v tomto čase zahĺbený v kariére archeológa na podobné ponuky už nereflektoval. Bez ohľadu na to, podstatné je, že Salva a Kálal, obaja stúpenci ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov, taktiež počítali s Píčom ako vhodným autorom spracovania dejín Slovenska. Explicitne bol ním inšpirovaný tiež hlasista Anton Štefánek. Ten pri svojom historickom výklade v *Slovenskej čítanke* priamo nadväzoval na Píčovu monografiu *Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht*.[124]

Nie je preto až tak prekvapivé, že Štefánek ako redaktor *Slovenského denníka* uverejnil po Píčovom dobrovoľnom odchode dva nekrológy. Prvý z nich bol venovaný najmä Píčovým aktivitám pri dokazovaní starobylosti Rukopisu královédvorského krátko pred jeho smrťou, a to prostredníctvom prebratého textu z *Národní politiky*. V samotnom autorskom texte v *Slovenskom denníku* bola okrem iného predpokladaná priama sú-

120 Porovnaj a pozri podrobnejšie: J[an] OTTO, *Některé poznámky o vzniku „Ottova Slovníku Naučného“ a o postupu při jeho vydávaní*, in: Ottův slovník naučný, sv. XXVII, Praha 1908, nestránkované [na konci knihy].

121 Píč aktívne obhajoval pravosť RKZ už v roku 1886. Podrobnejšie pozri napr.: J. KÖSSL, *Josef Ladislav Píč*, s. 73–77. Skutočnosť, že Píč sa v OSN nepodieľal na spracovaní slovenskej problematiky však mohli ovplyvniť aj iné faktory, ako napr. dominujúca archeologická orientácia Píča či profilovanie nových špecialistov na slovenskú problematiku (diel OSN, v ktorom figurovalo heslo o Slovákoch, vyšiel až v roku 1905). V súvislosti s OSN však treba podotknúť, že Píč sa dočkal seriózneho a pozitívneho spracovania hesla o sebe v tejto encyklopédii. Pozri: Pšk. [V. J. PRÁŠEK], heslo *Josef Ladislav Píč*, s. 713.

122 ANM, f. J. L. Píč, príloha k listu K. Salvu J. L. Píčovi z 15. 4. 1904, Svatopluk, sborník literárnych prác k ucteniu kňaza Svatopluka; Programm.

123 V roku 1898 sa tento projekt v modifikovanej podobe realizoval v podobe publikácie *Od Šumavy k Tatrám*. Píč do nej neprispel.

124 Anton ŠTEFÁNEK, *Obrodenie na Slovensku*, in: Slovenská čítanka. Oddíl I. Část obecná. Praha [1911], s. 206.

Vychodí mimo sobotu a pátku každý deň, v predvečer dátumu o 6. hod.
Redakcia a administrácia: Budapest, VIII., Rökk Szilárd-u. číslo 19. — Telefon 77—62.

SLOVENSKÝ DENNÍK

Predplatné: na rok . K 16·— na pol roka 8·— na štvrť roka 4·— na mesiac K 1·50
Do Nemecka a Srbska ročne 20 korún. Do ostatného cudzozemska i do Ameriky ročne 28 korún.

Ročník II. Číslo 240. | BUDAPEŠŤ, vo štvrtok, 21. decembra 1911. | Jednotlivé čísla po 4 halleroch.

Našim čitateľom.

K tomuto číslu prikladáme splatné listky poštovej sporiteľne a prosíme ct. predplatiteľov, aby nám predplatné *zavčasu* poslali, žeby v zasielaní nenastalo prerušenie. Za časopis platí sa vopred!

Predplatné obnáša:
na rok . . . . K 16·—
na pol roka . „ 8·—
na štvrť roka. „ 4·—
na mesiac . . „ 1·50

Súčasne s predplatkom na tom istom splatnom listku *odporúčame* zaslanie obnosu aj na nejakú knihu, ktorú Vám potom hneď dodá knihkupectvo Budapešťianskeho nakladateľského spolku, VIII., Rökk Szilárd ulica číslo 19.

V záujme *našich vydavateľov* môžol by to každý snadno urobiť. Kde sú naši knihkupci, tam kupujte u nich.

Redakcia a administrácia „Slovenského Denníka“.

Rukopisná tragédia.

— Samovražda univerzitného prof. dr. J. L. Píča. — Obnovený boj o pravosť „rukopisu kráľodvorského“. —

Z Prahy priletela k nám zdrcujúca zpráva o tragickej smrti slavného učenca, historika a archeologa prof. J. L. Píča, ktorý napísal aj znamenité dielo o maďarskej historii a o Rumunoch uhorských. Od prvopočiatku bojoval urputne za pravosť známych rukopisov kráľodvorských a zelenohorských, ktoré vyhlásili českí učení ľudia za padelky, falzifikáty českého spisovateľa Hanky (1791—1861.). Už roku 1885. podozrieval jedon nemecký časopis Hanku za padelateľa, ale boj proti rukopisom sa rozprúdil tepry koncom osemdesiatych a začiatkom deväťdesiatych rokov minulého storoletia. Vážni odborníci ako prof. Goll, prof. Gebauer, atď. popreli pravosť rukopisov. Menovite dôvody Gebaurove, ktorý bol najlepším znalcom staročeštiny, rozhodly boj v neprospech rukopisov. Dokázal, že v rukopise kráľodvorskom je vyše 1000 novočeských slôv a novotvarov. Každé šieste slovo je nie staročeské.

Ovšem boli aj na druhej strane vážni učenci, ktorí opak tvrdili. Medzi týmito sa vyznamenal najviac I. L. Píč. Ale konečne boj prestal a verejnosť dala za pravdu Masarykovi, Gebaurovi, Gollovi atď. Tepry v posledných časoch obnovil prof. Píč spor nanovo. Počal pravosť rukopisov nanovo skúmať a predložil rukopis aj francúzskym a taliánskym učencom na kontrolu. „Národní Politika“ uverejnila v nedeľnom čísle obšírnu zprávu o tom: „Profesor dr. Píč vypujčil si z Rukopisu v museu kráľ. Českého dva listy Rukopisu Královéhradeckého a zajel s nimi především do Paříže. Tam navštívil především starého známého, univ. prof. Legera, jenž kdysi přeložil Rukopis do frančiny, ale potom jako jazykozpytec přidal se k jeho protivníkům. Přes to však požádal ho profesor Píč, aby mu byl svědkem při zkoušce, kterou nyní s Rukopisem chtěl provésti v Paříži. Ostatně sám profesor Leger docela loyalně přiznal, že i francouzští odborníci palaeografičtí jako Gaston Paris a Natalie de Wailly prohlásili, že proti pravosti Rukopisu nemohou činiti docela žádných námitek.

Prof. Píč sám obrátil se nejprve do „Národní bibliotéky“ ke správci latinských rukopisů, panu Coudercovi, žádaje ho o úsudek. Pan Couderc prohlédl Rukopis i jiné rukopisy na srovnání a vzav do ruky opět Rukopis Královédvorský pravil: „To je přece starý Rukopis, soudil bych z první polovice XIV. století!“

Když pak prof. Píč po příchodu prof. Legera vyložil stopy chemických zkoušek u nás na Rukopise provedených, pravil, že oni ve Francii zkoušejí sulfhydrátem amonatým, a jelikož tento způsob zkoušky v Praze nebyl proveden, požádal jej, aby zkoušku na Rukopise provedl. Pan Couderc přinesl lahvičku s tinkturou, potřel papírovou rourkou dvě slova za sebou a když slova zcela jasně vystoupila a zčernala pravil: „Rukopis reaguje jako všechny staré rukopisy.“ V rukopisném oddělení zmíněné knihovny projevili pak francouzští odborníci souhlasný názor, že Rukopis královédvorský jest současný s legendou o sv. Jiří a kladli jej do počátku XIV. století.

Prof. Píč vyhledal potom další najlepší znalce starých památek rukopisných jako jsou: Elie Berger, profesor palaeografie a člen Institutu (nejv. vědecký sbor francouzský), dále jiný člen Institutu a bibliotékář na Sorboně (universita) Chatelain M., potom také člen Institutu Maurice Prou, a ti všichni souhlasili, že Rukopis královédvorský není padělek, nýbrž skutečná starobylá památka ze XIV., nanejvýš XV. století.

Prof. Píč zajel potom do Italie, navštívil Milán, kdež mu všichni odborníci souhlasně přisvědčili, že Rukopis je pravý. I shrnuje prof. Píč svůj celkový úsudek, že není ani jediného zamítavého hlasu ani domácího, ani zahraničního se stanoviska palaeografického; naopak, vedle domácích našich vynikajících odborníků Dobrovského, Palackého, Tomka, Emlera, Patery, Kalouska, prohlásili se zcela rozhodně pro pravost Rukopisu královédvorského i znamenití učenci ruští Srezněvský a Kunik, a teď v Paříži a v Miláně řada nejlepších odborníků jména světového. I soudí prof. Píč, že Rukopis královédvorský před mezinárodním soudem palaeografů skvěle obstál.

Potom popisuje zhruba průběh neobyčejně ostrého boje proti pravosti Rukopisu, jenž se vedl hlavně mezi Masarykem a realisty na jedné a „Národními Listy“ na straně druhé. Po stránce vědecké byl na konec směrodatným úsudek jazykozpytce pr. Gebauera, jehož soud na konec se ustálil a Rukopis královédvorský byl až do dneška považován téměř všeobecně za padělek Václava Hanky.

Svou zprávu, která jest pro celou českou veřejnost sensací prvého řádu a vyvolá dojista nové, teď ovšem již klidnější boje o pravost či nepravost, končí profesor Píč slovy:

„Dnes jsou všichni, kdož psali proti Rukopisu na fakultě (profesory na universitě pražské) a naučili celou generaci dívati se s úšklebkem na nejvzácnější památku naší literatury; ale jako zlato, kdyby je desetkrát po sobě hodili do bláta, zůstane zlatem, tak i Rukopis královédvorský, uznaný soudem mezinárodním za Rukopis XIV. věku, jest slavnostně rehabilitován, zůstane i nadále chloubou našeho národa a důkazem jeho samostatného cítění, myšlení i jednání.“

Referát, který uveřejnil prof. Píč o svojej ceste do Paříža, nenašiel v Prahe vo vedeckých kruhoch náležitého ocenenia. Mimo toho sa denné časopisy pokrokové, hlavne „Čas“ s despektom vyslovily a o paleografickej práci Píčovej, upozorňovali profesora na vedecké dôkazy Gebaurove a Gollove, a ktorýsi časopis ho vonkoncom upodozrieval, že proti svojmu presvedčeniu vedeckému bráni pravosť rukopisov. Vytýkaly mu národný romantizmus a dokonca i ignoranciu. Prof. Píč, ktorý aj tak trpel na nervozu v posledných rokoch, vzal si tieto nápady tak k srdcu, že sa včera zastrelil. Bol 64 rokov starý, a zastával mimo profesúry úrad tajomníka archeologickej komisie českej Akademie. Napísal mnoho diel o prehistorii atď.

Tragická smrť slavného učenca vzbudí zaiste úprimnú sústrasť v celom slovanskom svete.

Politický prehľad.

Budapešť, 20. decembra.

Polónyi sa zabáva. Po dlhej ale málo obsažnej, nás Slovákov úplne ignorujúcej reči ministra výučby grófa Zichyho, v ktorej opäť sľuboval priaznivé riešenie katolíckej autonomie, povedal niekoľko slov ľudový poslanec Huszár, ktorý vždy a pri vhodnej i nevhodnej príležitosti reční, a potom nastala malá Poloniada. Páni poslanci už opustili parlament a predseda chcel navrhnúť denný poriadok budúceho zasedania. Tu stane Géza Polónyi a žiada zistenie uzavierania schopnosti parlamentu. Snem nemôže totiž nič odhlasovať, ak není prítomných aspoň 100 poslancov. Prirodzene, že nastal poplach, keď Polónyi žiadal, aby predseda všetkých prítomných spočítal, ktorých nebolo dovedna ani 50. Predseda vyzdvihnul schôdzu a a prerušoval vždy na 5 minút zasedanie. Komedia trvala od $^1/_2$3 do 6 hodiny večer. Vtedy konečne prišlo toľko poslancov, že predseda mohol dať odhlasovať denný poriadok na dnešné zasedanie. — Polónyi sa takto pomstil vládnej strane, že ho nekandidovala do delegácie, kam sa silou-mocou chcel dostať.

—

Úplná porážka horvatskej vlády je dnes očividná. Volby sú úplne skončené. Vládna strana má 21, horvatsko-srbská koalícia 23, pravášska 27, sedliacká 8, srbsko-radikálna 3, osiecka 2 mandáty. Vládna strana získala dovedna len 7 mandátov a je isté, že snem zruší najmenej 10 mandátov, ktoré boly získané len očividným násilím. „Narodne Novine“, úradný orgán horvatskej vlády, dáva už na usrozumenie do Budapešti, že len odstránením železničnej pragmatiky, hospodárskou sanáciou krajiny sa dá získať Horvatsko pre Uhorsko. Všetky opozičné časopisy žiadajú demisiu Tomašičovu.

—

Nové zákony. Vo finančnom ministerstve pripravujú nové zákony o podporách miest, o chudobných, o sriadení policie, o novom penzionovaní úradníkov atď.

—

Na sneme dnes zvolili členov delegácie a odhlasovali vláde na jeden mesiac indemnitu.

Žiadajte všade Slovenský Denník!

Jeden z nekrologov Píča v Slovenskom denníku.

vislosť medzi reakciami *Času* a iných „*pokrokových časopisov*" na Píčovu snahu dokázať pravosť Rukopisu královedvorského a Píčovou samovraždou.[125] Autor textu síce zastával názor o RKZ ako falzifikátoch,[126] o Píčových aktivitách a živote sa však vyjadroval s úctou. Na konci textu autor konštatoval: „*Tragická smrť slavného učenca vzbudí zaiste úprimnú sústrasť v celom slovanskom svete*." Pre nosnú tému môjho textu je však podstatné predovšetkým to, že aj Píčova historická spisba tu bola hodnotená pozitívne: „*Z Prahy priletela k nám zdrcujúca zpráva o tragickej smrti slavného učenca, historika a archeologa prof. J. L. Píča, ktorý napísal aj znamenité dielo o maďarskej historii a o Rumunoch uhorských.*"[127] Druhý text vyšiel už v nasledujúcom čísle *Slovenského denníka*. V ňom sú zaujímavé dve roviny hodnotenia Píčovej vedeckej úrovne. Píča ako archeológa totiž autor považoval za nie príliš dôveryhodného bádateľa, avšak naopak Píča ako historika považoval za významnú postavu. A to zvlášť pre Slovákov: „*Prof. Dr. Píč bol jedným z predných vedeckých pracovníkov českých, ktorí majú mimoriadny význam i pre nás Slovákov a Rumunov a pre historiu Uhorska vôbec.*" V rámci sumáru jeho diela bola vyzdvihnutá monografia z roku 1882 ako pre Slovákov zvlášť dôležitá: „*Vysoký význam pre nás má dielo* »Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht«, *(Lipsko 1882), ktoré mimo iné predvádza dôkaz, že Slováci mali v Uhorsku autonomiu, ktorú im terajšia ústava odopiera.*" Autor ďalej upozornil na to, že by bolo potrebné pokračovať vo výskumoch, ktoré Píč začal: „*Je želateľno, aby česká historická veda vyvinula činnosť,*[128] *ktorá by sa dôstojne stavala vedľa klasických prác Vlčkových z našich dejín literárnych a Kadlecových z historii právnej. Inác zostane naša minulosť s jednej strany poľom pre fantázie domácich diletantov, z druhej strany objektom pre šírenie tendenčných neprávd historiografov maďarských. V tomto dôležitom obore Píč položil cenné základy. Česť jeho pamiatke.*"[129] Je zrejmé, že Píč ako historik tu

125 „*Referát, ktorý uverejnil prof. Píč o svojej ceste do Paríža, nenašiel v Prahe vo vedeckých kruhoch náležitého ocenenia. Mimo toho sa denné časopisy pokrokové, hlavne »Čas« s despektom vyslovily o paleografickej práci Píčovej, upozorňovali profesora na vedecké dôkazy Gebauerove a Gollove, a ktorýsi časopis ho vonkoncom upodozrieval, že proti svojmu presvedčeniu vedeckému bráni pravosť rukopisov. Vytýkaly mu národný romantizmus a dokonca i ignoranciu. Prof. Píč, ktorý aj tak trpel na nervozu v posledných rokoch, vzal si tieto nápady tak k srdcu, že sa včera zastrelil.*" Pozri: *Rukopisná tragődia*, Slovenský denník 2/240, 21. 12. 1911, s. 1.

126 Porovnaj: „*Vážni odborníci ako prof. Goll, prof. Gebauer, atď. popreli pravosť rukopisov. Menovite dôvody Gebauerove, ktorý bol najlepším znalcom staročeštiny, rozhodly boj v neprospech rukopisov.*" Pozri: *Tamže*.

127 *Tamže*.

128 Tu možno dodať, že výzvy k systematickému a odbornému štúdiu slovenských dejín formuloval tiež napr. K. Kálal. Pozri: Kar[el]. KÁLAL, *Úkol našich spisovatelův a umělců v československé vzájemnosti*, Slovanský přehled. Sborník statí, dopisův a zpráv ze života slovanského 6/2, 1904, s. 49.

129 Podrobnejšie pozri: (b.), *Smrť prof. dra Píča*, Slovenský denník 2/241, 23. 12. 1911, s. 2–3.

bol náležite ocenený. Rovnako dôležité je vyzdvihnutie politicko-agitačnej roviny jeho slovakistického diela.

Teda historická práca Píča v modernistických kruhoch okolo Antona Štefánka stále rezonovala pozitívne, dokonca mu pripisovali z hľadiska výskumu dejín Slovenska pionierske zásluhy. Tu treba znovu zdôrazniť, že Píčova tendencia hľadať a dokazovať politickú samostatnosť Slovenska v dejinách bol na prelome storočí typický rys historických narácií vychádzajúcich z ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov. Tento motív, spolu s ďalšími elementmi „čechoslovakistickej" historickej ideológie – predovšetkým prepojenosťou slovenských dejín s dejinami českými a celkovo s údajným zásadným českým kultúrnym vplyvom na Slovensko, bol aktuálny aj v rámci českej historiografie po roku 1918. Neviem či to bolo vedomé alebo nevedomé, ale aj samotný Václav Chaloupecký de facto nadväzoval na základnú myšlienku Píčovej koncepcie. Ako jeden z cieľov svojho slávneho *Starého Slovenska* si totiž vytkol: „*ukázati a dokázati existenci Slovenska, jakožto zvláštní individuality geografické a historické*."[130] Samozrejme, pohybujeme sa tu na všeobecnej rovine motívu samostatnosti Slovenska v dejinách a nie na totožnosti interpretácií jednotlivých udalostí či období.[131]

Obraz Píča v *Národných novinách* na začiatku 20. storočia

Spomenul som, že v roku 1882 Píč ukončil spoluprácu so *Slovenskými pohľadmi*. Píčove priame kontakty s martinskými národovcami však pokračovali až do polovice osemdesiatych rokov. Nešlo už o odborné, ale praktické záležitosti. Práve Píč sprostredkovával návštevu Martinčanov na slávnosť otvorenia Národního divadla v roku 1883,[132] pričom slovenskú delegáciu privítal už na stanici po jej príchode.[133] Rovnako bol angažovaný aj v národoveckých

130 Citované podľa: Josef BLÜML – Bohumil JIROUŠEK, *Historik Václav Chaloupecký a Slovensko*, in: Aktuální slovakistika, Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka (eds.), Brno 2004, s. 12. Napokon aj Milan Ducháček vo svojej monografii o Chaloupeckom naznačil, že medzi koncepciou Píča a koncepciou Chaloupeckého sú analógie. Pozri napr.: M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 190.

131 Napr. v článku *Tisíročná poroba?* Chaloupecký taktiež prízvukoval motív samostatnosti Slovenska vo vzťahu k Uhorsku, na rozdiel od Píča však prisudzoval dôležitosť neskoršiemu obdobiu, po bitke pri Moháči. Pôsobenie Matúša Čáka či Jána Jiskru odporúčal nepreceňovať, hoci ich význam uznával. Porovnaj a pozri podrobnejšie: Václav CHALOUPECKÝ, *Tisícročná poroba?*, Prúdy 8/6, 1924, s. 337–342, najmä s. 338–339.

132 Porovnaj: ANM, f. J. L. Píč, Ambro Pietor J. L. Píčovi 19. 10. 1883, 7. 11. 1883, 12. 11. 1883 a 14. 11. 1883.

133 „*V sobotu (17. nov.) večerom dorazili sme do Prahy; uvítali nás na nádraží statní Detvanci, páni dr. Píč a Pavel Kuzmány*." Pozri: [Svetozár HURBAN] VAJANSKÝ, *Pražské dojmy I.*, Národnie noviny 14/139, 27. 11. 1883, s. 2.

akciách, keď sa zúčastňoval schôdzí spolku Detvan,[134] patril medzi zakladateľov Československej jednoty,[135] resp. zrejme aj organizoval vydanie anonymného politického spisu týkajúceho sa slovenskej problematiky.[136] Ako som už spomenul v *Kalendáři Ústřední Matice školské na rok 1888* publikoval spomienkovú črtu zo svojej prvej cesty po severnom Uhorsku. Tieto aspekty jeho činnosti sú nepochybne dôležité, netýkajú sa však Píčovho historického myslenia. V neskoršom období som už spoluprácu Píča s martinskými národovcami nezaznamenal. Jeho meno si však v Turčianskom Sv. Martine naďalej náležite ctili. *Národnie noviny* neopomenuli verejne pripomenúť Píčovu

Reprodukcia kresby zobrazujúcej Svetozára Hurbana Vajanského, ktorá bola zverejnená v časopise Humoristické listy *(Praha 1887)*

134 „*Jak zo strany členov, tešil sa »Detvan« hojnej návšteve i zo strany hosťov. Herben, Holeček, Ferda Náprstek, Dr. Píč a red. Pokorný – mená i na Slovensku dobre známe, nachádzame dosť často ne presenčných listoch týžd. schôdzok*." Pozri: STARÝ, *Praha, koncom júla* [rubrika: Dopisy], Národnie noviny 14/90, 4. 8. 1883, s. 3.

135 Československá jednota vznikla v roku 1886 a Píč bol členom jej výboru. Podrobnejšie pozri: *Spolkové zprávy*, Národnie noviny 17/75, 19. 5. 1886, s. 4. Vznik tohto spolku bol zásluhou predovšetkým Rudolfa Pokorného. Po policajných represiách voči spolku (v kontexte s omladinárskym hnutím) sa napokon jeho vedúci predstavitelia Josef Herold a J. L. Píč, rozhodli od neho dištancovali. Pozri k tomu: Zdeněk URBAN, *Problémy slovenského národního hnutí na konci 19. století*, Praha 1972, s. 143–144; Nadežda JURČIŠINOVÁ, *Československá jednota a Slováci. (Kultúrno-spoločenské aktivity spolku)*, Prešov 2010, s. 20–21. Treba tu ešte dodať, že Píč bol v roku 1887 aj zostavovateľom zborníka tohto spolku, pozri: J[osef]. L[adislav]. PÍČ (ed.), *Sborník Československé jednoty, ročník 1887*, Praha 1887. Samotný Píč tu prispel textom nazvaným: Varjagorusové. To zrejme súviselo s jeho prácou na dvojdielnej publikácii venovanej dejinám ruského národa, ktorú vydal po česky v Prahe v roku 1889. Za zmienku stojí, že Stanislav Klíma vo svoje práci *O národních poměrech na Slovensku* (Poděbrady 1902) uviedol tento zborník a jeho redaktora v zozname českých kníh a časopisov venujúcich sa Slovensku. Pozri napr. v digitalizovanom vydaní [online], [citované dňa: 4. 11. 2018]. Dostupné z: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/5011/Klima_O-narodnich-pomerech-na-Slovensku/2.

136 Porovnaj a pozri podrobnejšie: ANM, f. J. L. Píč, Ambro Pietor J. L. Píčovi 14. 3. 1884. Treba tu však dodať, že Pietor v tomto liste adresátovi tykal, zatiaľčo v predchádzajúcich listoch Píčovi vykal, čo vzbudzuje otázku či tento list bol skutočne adresovaný Píčovi (v každom prípade je zachovaný v Píčovej pozostalosti). Aj z toho dôvodu som použil v hlavnom texte slovo „zrejme". Nemožno však vylúčiť, že k formálnemu zblíženiu medzi Pietrom a Píčom mohlo dôjsť počas návštevy slovenských národovcov v Prahe v roku 1883.

šesťdesiatku v roku 1907. Tón tejto správy je jednoznačne pozitívny a zároveň sa môžeme v tomto texte dočítať aj zaujímavosti vo veci jeho cesty do Horného Uhorska v roku 1873: „*Starý, osvedčený priateľ nášho národa, súdelník na našej literatúre, v ruskej historiograf slovenského pohybu, prehistorický badateľ, archeolog a etnograf, narodil sa dňa 19. januára 1847 v Mšene v Čechách. Roku 1873 cestoval z Viedne na Slovensko. Na parolodi z Viedne do Prešporka obznámil sa s naším Danielom Minichom, ktorý mu dal plán cesty a odporučil mladého učenca našim ľuďom. S profesorom Kristufkom chodili celý mesiac po Slovensku. Krásny plod cesty bola jeho historia Slovákov, ktorú napísal po rusky do »Slavianskej Besedy« pod titulom* »Očerk istoriji Slovakov [v originali kurziva]«*, dosiaľ najlepšia práca v tomto obore. Do »Slovenských Pohľadov«* písal *krásne vedecké články.*“ Okrem jednoznačného ocenenia jeho vkladu do slovenskej historiografie, tu bola vyzdvihnutá aj osobnosť Píča vo všeobecnosti: „*Dr. Píč je veľký učenec, duchaplný spisovateľ, neunavný pracovník. Žije ticho, len svojim prácam. My máme mnoho príčin byť mu vďačnými a želať mu od srdca mnogaja i blagaja lieta!* »Narodné noviny« *mu dnes poslaly telegrafický pozdrav.*“[137]

Po správe o tragickej smrti Píča priniesli *Národnie noviny* emotívny nekrológ. Z hľadiska môjho textu je dôležité ocenenie vedeckých kvalít Píča, a to s dôrazom na jeho slovakistickú spisbu: „*† Dr. Jozef Ladislav Píč spáchal samovraždu! Hrozná zpráva je temer neuveriteľná. Ako známo nášmu obecenstvu, Píč sa veľmi zaujímal o nás, do »Slovenských Pohľadov« písal historické články, on je autorom najlepšej monografie o Slovákoch v ruskom jazyku (vyšiel v žurnale ministerstva národnej osvety v Petrohrade).*[138] *Vedomec výborný, archeolog, historik.*“ Fakt, že v Turčianskom Sv. Martine už Píčove historickoprávne teórie takmer vôbec nerezonovali a celkovo stredovek bol pre ich koncept národných dejín v zásade bezpredmetný,[139] nijako nevadil vysokému vyzdvihnutiu jeho odborných historických kvalít.

Píč však v prvom rade stál na opačnej strane názorového spektra než Masaryk. V tejto veci boli sympatie voči nemu pretavené do útoku na tento smer myslenia a nachádzalo sa tu, hoci len podmienečne, aj prisudzovanie zodpovednosti „masarykovcov“ za Píčovo rozhodnutie vziať si život: „*V posledné časy dal sa dokazovať, že kráľodvorský rukopis není falzifikát, ale že povstal v XIV. století. (…) Za toto úsilie a pre články, ktorými chcel zachrániť rukopisy, dostalo sa mu od celej realistickej tlače hanobných nadáviek a osobných injurií. Píč sa opovážil pochybovať o neomylnosti realistických mudrcov, to je »crimen laesae majestatis«. (…) Lebo neomylní sú len oni. My sa nepridávame na stranu obrancov rukopisu, ale takých sviňských nápadov, ako sa dostalo Píčovi so strany čestných*

137 *Professor dr. Jozef Ladislav Píč* […], s. 3–4.

138 Tu predpokladám, že sa referuje na jeho práce v *Slavianskom sborníku*.

139 Ako som však už uviedol, argumentačná dvojkoľajnosť existovala, už len z toho dôvodu, že Sasinkove práce martinské periodiká akceptovali.

opatrovateľov sirotských peňazí a obrancov hnusného vraha, nezaslúžil vedomec, 64-ročný starec a muž čestný, mnoho pracoval na českej vede. Možno, surové, podliacke nápady realistických neomýlnikov vltačily mu do ruky revolver."[140] „*Hnusného vraha*" v tomto texte reprezentoval prirodzene Leopold Hilsner, čím sa autor textu ešte jednoznačnejšie priklonil k odporcom Masaryka a jeho stúpencov. Smrť Píča tak dala *Národným novinám* príležitosť znovu poukázať, čo si o tomto prúde českej politiky myslia.

* * *

Z uvedeného je teda zrejmé, že meno Josefa Ladislava Píča v slovenskej národoveckej societe rezonovalo v pozitívnom zmysle, s úctou sa k nemu vyjadrovali obe strany národno-ideologického spektra. Jeho historický koncept sa však presadil len v jednom z nich. V tomto texte som poukázal len na niekoľko faktov a súvislostí, v ďalšom bádaní je možné poukázať na viaceré iné. Zamerať pozornosť by bolo vhodné najmä na Píča ako historika moderných slovenských dejín, Píča ako slovakofila v praxi, na podrobnejšiu analýzu Píčových prác,[141] recenzií na ne, atď.[142]

140 *† Dr. Jozef Ladislav Píč spáchal samovraždu!* [rubrika: Chýrnik], Národnie noviny 42/150, 21. 12. 1911, s. 3.

141 Okrem tu citovaných alebo spomenutých prác, upozorňujem ešte na nasledovný text: Jos[ef]. Lad[islav]. PÍČ, *Rodový byt na Slovensku a v uherské Rusi*, Časopis Musea království Českého 52/2, 1878, s. 189–199. Táto práca bola vyzdvihnutá aj v OSN, pozri: Pšk. [V. J. PRÁŠEK], heslo *Josef Ladislav Píč*, s. 713.

142 Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-14-0644 *Kontinuity a diskontinuity politických a spoločenských elít na Slovensku v 19. a 20. storočí*. Autor je vedeckým pracovníkom Historického ústavu Slovenskej akadémie vied.

Historik František Hrušovský: žiak Václava Chaloupeckého ako tvorca ľudáckej koncepcie slovenských dejín

Adam HUDEK

Táto kapitola sa zaoberá analýzou koncepcie slovenských národných dejín v práci najvýraznejšieho ľudáckeho historika a od roku 1939 dvorného historika slovenského štátu, Františka Hrušovského. Komparačný rámec tu tvorí porovnanie jeho interpretačnej stratégie s dvoma konkurenčnými postojmi, ktoré boli v tom čas prítomné v (česko)slovenskej historiografii. Ten prvý predstavovala národovecká koncepcia z konca 19. storočia načrtnutá Jozefom Škultétym a uplatnená v práci amatérskeho historika Júliusa Botta, podľa ktorej do národných dejín patria len obdobia, počas ktorých možno v širokých vrstvách národa dokladovať existenciu „národného povedomia". Druhou koncepciou, s ktorou sa musel František Hrušovský vyrovnať, bola téza o jednotných československých dejinách a s ňou spájaná existencia jednotného československého národa. Štúdia sa preto venuje porovnaniu Hrušovského zdôvodnenia existencie samostatných slovenských národných dejín s argumentáciou Václava Chaloupeckého v prospech historickej opodstatnenosti tvrdenia o národnej jednote Čechov a Slovákov. Jadro analytickej časti textu tvoria vybrané časti Hrušovského najznámejšej a najrozsiahlejšej práce *Slovenské dejiny*,[1] doplnené o výňatky jeho programových článkov a prepisov prednášok najmä z obdobia existencie slovenského štátu (1939–1945).

Hneď na začiatku je potrebné zdôrazniť, že hoci Hrušovského ambíciou bolo vytvoriť komplexnú, vedeckú syntézu slovenských dejín, výsledkom bol nie príliš rozsiahly populárno-vedecký až propagandistický text, postavený na staršom výskume, ktorý bol preštylizovaný do podoby nacionalistickej a katolíckej verzie národného príbehu, zbavenej prvorepublikových pročeskoslovenských konotácií. František Hrušovský neprekročil obmedzenia bežného pozitivistického prístupu, a ak áno, tak v negatívnom zmysle. Jeho opis udalostí po roku 1918 bol totiž neskrývane poplatný politickým a ideologickým cieľom ľudákov, pričom posledné kapitoly knihy predstavujú hagiografiu Andreja Hlinku a adoráciu aktivít Hlinko-

1 Po prvom vydaní z roku 1939 nasledovalo do konca roku 1940 ešte šesť dotlačí.

vy slovenskej ľudovej strany (ďalej len HSĽS). S trochou zjednodušenia možno konštatovať, že Hrušovský vytvoril pre slovenských autonomistov historické zdôvodnenie idey samostatného slovenského národa a jeho štátnosti.[2] Táto štúdia sa však primárne nezaoberá obsahom tejto syntézy, ale skôr interpretačnými stratégiami, ktoré Hrušovský použil v snahe vytvoriť koncept slovenských národných dejín v podobe neprerušeného vývoja samostatného národného spoločenstva. V tomto kontexte poukazuje tiež na spôsob, akým využil v prospech svojej argumentácie aj niektoré postupy zástancov československej jednoty.

František Hrušovský sa narodil v roku 1903[3] neďaleko Trnavy v prísne katolíckej rodine. Po absolvovaní trnavského gymnázia odišiel študovať na pražskú Univerzitu Karlovu históriu, geografiu a slavistiku. Od začiatku štúdií sa venoval hlavne stredovekým a cirkevným dejinám. Do Prahy už pravdepodobne prišiel ako vyhranený slovenský národovec s jasnými sympatiami k myšlienkam Andreja Hlinku a odmietavým postojom k čechoslovakizmu. V Prahe sa však politicky neexponoval, nebol aktívny ani v študentských a náboženských spolkoch.[4] To sa však zmenilo počas jeho pobytu v Poľsku.

V roku 1923 sa zúčastnil študentskej exkurzie po Poľsku, pričom v Poznani nadviazal úzke kontakty s vedúcimi predstaviteľmi Všepoľskej mládeže (Młodzieży Wszechpolskiej).[5] Ako vo svojej štúdií zdôrazňuje Robert Kowalski: „*Kontakty sa pomerne rýchlo upevnili a nabrali veľmi praktický rozmer. Vyplývalo to isto z blízkosti či dokonca priamo zhody politických* názorov Hrušovského a *poznaňských študentov s výrazne nacionalistickou* [a aj antisemitskou – pozn. A. H.] *orientáciou*."[6] V tomto období sa z Hrušovského stal silný polonofil. V školskom roku 1923–1924 strávil rok na Filozofickej fakulte Jagelonskej univerzity v Krakove pod vedením Władysława Semkowicza. Práve tu sa Hrušovský začal seriózne venovať výskumu slovensko-poľských vzťahov v rannom stredoveku, čo bola téma, ktorej ostal verný až do prvej polovice tridsiatych rokov. Semkowicz mal na neho zásadný vplyv, nielen ako vedecká autorita, ale aj ako jeho priateľ.[7] Snaha

2 Anna MAGDOLENOVÁ, *Národná a štátna idea v diele Františka Hrušovského*, Historický časopis 41/5–6, 1993, s. 685.

3 Bol teda o 21 rokov mladší ako Václav Chaloupecký.

4 Pavol PARENIČKA, *František Hrušovský*, Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 44/2, 1994, s. 57.

5 Robert KOWALSKI, *Od očarenia k sklamaniu. F. Hrušovský a jeho styky s Poľskom v rokoch 1924–1939*, Verbum Historiae 1, 2015, s. 57.

6 *Tamže*.

7 Polonofilstvo F. Hrušovského utrpelo zásadnú ranu v roku 1938, keď po podpise Mníchovskej dohody poľská vláda ultimatívne predniesla svoje nároky na časti slovenského územia. Slovenská autonómna vláda F. Hrušovského menovala na čelo slovenskej delegácie bilaterálnej delimitačnej komisie. Nepochybne ho veľmi ranilo, že W. Semkowicz otvorene

tohto poľského profesora upevňovať slovensko-poľskú spoluprácu prostredníctvom štipendií pre budúcu slovenskú intelektuálnu elitu bola v prípade Františka Hrušovského jednoznačným úspechom. Mladý slovenský historik sa po návrate domov aktívne pripojil k polonofilskému krídlu HSĽS okolo Karola Sidora. Recenzoval poľské publikácie, prekladal z poľštiny a v časopise *Vatra* popularizoval poľskú kultúru.[8] Jeho polonofilstvo malo aj veľmi konkrétne ideologické dôvody: „*Rovnako ako prof. Semkowicz, aj Hrušovský bol presvedčený, že poľsko-slovenské zblíženie je možné, ba dokonca žiaduce, tým skôr, že v boji s čechoslovakizmom by bolo Poľsko, podľa jeho názoru, prirodzeným partnerom.*“[9] Toho si samozrejme boli vedomé aj československé vládne orgány, ktoré sa snažili obštrukciami zamedzovať študijným pobytom Slovákov v Poľsku. Absolventi týchto stáží sa navyše dostávali pod policajný drobnohľad, čo bol aj prípad Hrušovského, ktorý sa po takmer ročnom pobyte v Krakove vrátil do Československa, aby pokračoval v štúdiu na Univerzite Komenského v Bratislave.

Svoju diplomovú prácu písal pod vedením Václava Chaloupeckého. O podrobnostiach ich vzťahov nemáme správy, no napätú situáciu na univerzite, spôsobenú v značnej miere aj reakciami na Chaloupeckého publikačnú činnosť v čase vrcholiacej kampane proti knihe *Staré Slovensko*[10] vedenej Jozefom Škultétym,[11] Hrušovský vnímal veľmi živo. Z jeho listu W. Semkowiczovi navyše vyplýva, že mu atmosféra na bratislavskej univerzite nebola príjemná: „*V Bratislave sa síce tiež necítim zle, ale je to veľký rozdiel. V našej metropole predovšetkým nie je vhodná atmosféra pre vedeckú prácu – vzhľadom na strašné politické vzťahy (…), ktoré tu panujú. Ľudia skôr citovo – a Slováci sú veľmi silne citovo založení – dospejú v takomto bojovom virvare k nepríjemným pocitom, ktoré alebo podnecujú alebo odrádzajú, v každom prípade vyvádzajú z rovnováhy, ktorá je potrebná pre akúkoľvek serióznu prácu. To je veľký nedostatok na »našej« univerzite v Bratislave v porovnaní s krakovskou, kde bolo možné sedieť celé popoludnie v študovni Jagelovskej knižnice (…) ponorený v knihách, nezaoberajúc sa o rôznymi maličkosťami verejného života.*“[12] Ako vidno, Hrušovský bol

podporoval nutnosť oveľa väčších územných zmien v prospech Poľska ako bolo dohodnuté. F. Hrušovský následne so Semkowiczom ukončil všetky kontakty. R. KOWALSKI, *Od očarenia k sklamaniu*, s. 80.

8 V roku 1934 ho poľská vláda vyznamenala Zlatým záslužným krížom za popularizáciu poľskej kultúry a preklady z poľštiny. Miloš ŠTILLA, *František Hrušovský (1903–2003)*, Banská Bystrica 2002, s. 11.

9 R. KOWALSKI, *Od očarenia k sklamaniu*, s. 67.

10 Václav CHALOUPECKÝ, *Staré Slovensko*, Bratislava 1923.

11 K tomu bližšie Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*, Praha 2014, s. 203–211.

12 Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, Dział Rękopisów (ďalej len BJ-DR), k. 206–208, sign. 9582 III, František Hrušovský Władysławovi Semkowiczovi 31. 12. 1924. Citované podľa: R. KOWALSKI, *Od očarenia k sklamaniu*, s. 67.

značne kritický k slovenskému spôsobu vedenia vedeckých a politických diskusií,[13] hoci nevieme, či sa jeho postrehy týkali aj aktuálnych útokov národovcov a ľudákov na Chaloupeckého a jeho českých kolegov.

Zdá sa, že Hrušovský sa, aspoň spočiatku, v Bratislave cítil ako cudzinec neznalý aktuálnych diskusií a zvyknutý na úplne inú atmosféru. Možno aj preto sa nezapájal do prebiehajúcich vedeckých konfliktov. Určite si však ani nechcel pohnevať svojho diplomového vedúceho. Pasívny však ostal aj po ukončení štúdia, hoci aj jeho výskum osídlenia poľsko-slovenského pohraničia ho k vstupu do diskusií o *Starom Slovensku* oprávňoval. Je tiež nepochybné, že veľmi dobre poznal Chaloupeckého práce a sledoval aj slovenské, české a poľské reakcie na ne. Z jeho korešpondencie je jasné, že o témy spracované v *Starom Slovensku* sa intenzívne zaujímal aj počas povinnej vojenskej služby.[14] K interpretáciám a názorom svojho diplomového vedúceho na slovenské dejiny sa však nepriamo vyjadril až koncom tridsiatych rokov, už po rozbití Československa, prostredníctvom svojej syntézy slovenských dejín.

František Hrušovský od roku 1929 pôsobil na katolíckom reálnom gymnáziu v Kláštore pod Znievom ako profesor, od roku 1931 ako riaditeľ.[15] V tomto istom roku, znovu u Václava Chaloupeckého, absolvoval rigorózne skúšky a začal aj vydávať svoje prvé vedecké štúdie. Väčšina z nich sa zaoberala veľkomoravským obdobím, christianizáciou obyvateľstva Slovenska a slovensko-česko-poľskými vzťahmi. Nadviazal tiež kontakty s reprezentantmi Matice Slovenskej a hlavne jej správcom, zaslúžilým národovcom Jozefom Škultétym. V roku 1932 sa stal tajomníkom historického odboru Matice slovenskej. Bolo to práve v období, keď po konfliktoch ohľadne nových pravidiel slovenského pravopisu opustili túto inštitúciu jej českí vedeckí pracovníci[16] a rozhodujúce slovo v nej získali sympatizanti HSĽS. Matica sa tak profilovala ako národne orientovaná vedecká alternatíva k „čechoslovakistickej" Univerzite Komenského.

Ako už bolo spomenuté, Hrušovský sa k autonomistickému smeru slovenskej politiky hlásil dlhodobo, aj keď priamo v politike sa až do roku 1938 neangažoval. Jeho ideologická orientácia mu však zrejme pomohla v kariérnom postupe v rámci Matice. V roku 1937 bol zvolený aj za tajomníka

13 Kritika „citovosti" v slovenskej povahu, ktorá „*znemožňuje vytrvať v pracovnom zápale a trpezlivo čakať na postupné vyriešenie všetkých otázok*" sa u F. Hrušovského objavuje aj neskôr. František HRUŠOVSKÝ, *Národná a štátna myšlienka vo vyučovaní vlastivedy*, Bratislava 1940, s. 16.

14 Zaujímali ho špeciálne poľské recenzie Chaloupeckého knihy: BJ-DR, k. 214, sign. 9582 III, František Hrušovský Władysławovi Semkowiczovi 12. 1. 1928. Citované podľa: R. KOWALSKI, *Od očarenia k sklamaniu*, s. 69.

15 K tomu podrobnejšie: M. ŠTILLA, *František Hrušovský (1903–2003)*.

16 K tomu podrobnejšie: Karol HOLLÝ, *Snahy o inštitucionalizáciu slovenskej vedy pred rokom 1939*, in: Dejiny Slovenskej akadémie vied, Dušan Kováč (ed.), Bratislava 2014, s. 21–52.

všetkých jej vedeckých odborov. Okrem toho zastával rôzne funkcie aj v ďalších kultúrnych a vedeckých organizáciách, ktoré mali blízko k autonomistom. Myšlienkou napísať syntézu slovenských dejín v podobe alternatívy k existujúcim čechoslovakistickým interpretáciám sa Hrušovský zaoberal už od začiatku tridsiatych rokov. Jeho postavenie v Matici a podpora najsilnejšej slovenskej politickej strany mu zabezpečili možnosti, aj dostatočnú autoritu na realizáciu tohto plánu, ktorý začal nadobúdať reálne črty zhruba v roku 1935. Okrem nevyhnutného pramenného výskumu sa však musel vyrovnať aj s viacerými zásadnými metodologickými výzvami. Práve spôsob, ako dané problémy riešil, bude tvoriť hlavnú náplň tejto štúdie.

Vo svojej práci sa František Hrušovský musel najskôr vyhraniť voči starším tézam, že Slováci ako nehistorický národ de facto nemajú skutočné dejiny. Analýza vývinu slovenskej historiografie v 19. storočí podáva obraz postupnej rezignácie na snahy o konštruovanie dejín národa bez tradície vlastnej štátnosti, ktorá by mala tvoriť jadro, okolo ktorého sa vytvára národný príbeh. Tento problém vo veľkej miere poznačil aj formovanie pohľadu na dôležitosť histórie v rámci slovenskej národoveckej komunity druhej polovice 19. storočia. Keďže Slováci neboli „historický národ" a ich dejiny neprinášali užitočné argumenty v prospech emancipačných cieľov slovenskej politickej reprezentácie, zohrávala interpretácia minulosti v procese formovania konceptu slovenského národa oveľa menšiu rolu ako tomu bolo v českom, poľskom alebo maďarskom prípade. Slovenské elity operovali skôr tzv. prirodzeným právom, čo bol koncept postavený na rozšírení práv jednotlivcov na celé národné spoločenstvo. Ako vyhlásil Štefan Marko Daxner: „*Slováci nepotrebujú nič inšie, len prosto na svoje národné stanie (existenciu) sa odvolať a tým ich právo k národnej rovnoprávnosti dostatočne je dokázané*."[17] Kľúčový ideológ martinských národovcov Svetozár Hurban Vajanský dokonca v argumente, že Slováci ako nepolitický národ nemajú históriu, videl výhodu pre ich budúci vývoj. Tvrdil, že Slováci nie sú národom, ktorý „*vlečie sa trasúcimi sa údami do hrobu alebo do archeologického musea*". Absencia dejín bola pre neho „*prirodzeným zjavom veku veľmi mladistvého*".[18] Konkrétnejšie túto tézu rozpracoval ďalší vplyvný národovec Jozef Škultéty.[19] Jeho argu-

17 Štefan Marko DAXNER, *Slovenská otázka od konca 18. stoletia*, Turčiansky Sv. Martin 1912, s. 37. Podrobnejšie k Daxnerovej koncepcií dejín: Karol HOLLÝ, *Historická argumentácia Štefana Marka Daxnera v práci Hlas zo Slovenska, resp. slovenská otázka od konca 18. stoletia (textová analýza)*, Dejiny: internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove 5/2, 2010, s. 132–143.

18 Svetozár HURBAN VAJANSKÝ, *Prečo my nie sme pesimisti*, Národnie noviny 21/26, 4. 3. 1890, s. 1. Podrobnejšie ku koncepcií dejín S. Hurbana Vajanského: Karol HOLLÝ, *Negácia udalostnej histórie a historický optimizmus: historická ideológia Svetozára Hurbana Vajanského (1881–1897)*, Historický časopis 57/2, 2009, s. 243–269.

19 Po roku 1918 profesor Univerzity Komenského a jeden z najhlasnejších kritikov práce V. Chaloupeckého.

mentácia sa opierala o tvrdenie, že pádom Veľkej Moravy skončila politická samostatnosť Slovákov, čo viedlo aj k úpadku národného povedomia. Bez existencie národného povedomia však nemožno písať národné dejiny: „[V] *zlúčenine národov, ktorá vznikla na území terajšieho Uhorska, prestali zároveň všetky zjavy národného života slovenského.*“[20] V stredoveku tak síce slovenský národ existoval, ale bez národného povedomia a nemal teda skutočné, politické dejiny: „*Národ slovenský bol tu, ale nepovedomý: žil len, že Boh dal mu života, pracoval, že mu rozkazovali.*“[21] Záblesky národného povedomia sa podľa Škultétyho u Slovákov začali objavovať až na koncom 18. storočia.

Na tomto základe následne právnik a amatérsky historik Július Botto postavil svoju prácu *Slováci, vývin ich národného povedomia*[22]. Ako vyplýva z nadpisu, národné dejiny v jeho ponímaní znamenali proces získavania „národnej individuality“. Tá sa však podľa neho (nielen) u Slovákov po páde Veľkej Moravy a vzniku feudálneho Uhorska stratila. V stredovekom, kastovom systéme Uhorského kráľovstva nebolo miesto pre identitu žiadneho národa. Boli len vládcovia a poddaní, bez ohľadu na národnosť. Bottova interpretácia vyriešila problém vzťahov a práv jednotlivých národov v stredovekom Uhorsku tak, že ho odmietla ako irelevantný: „*Z ríše veľkomoravskej utvorilo sa čisto feudálne, zemianske, kastové Uhorsko, v ktorom pre národné individuality nebolo miesta. Ale v ňom zahynula i individualita národa maďarského. (…) Tak je to i s národom slovenským.*“[23] Akékoľvek rozmýšľanie o právach národov v stredovekom Uhorsku bolo absurdné, pretože v tom čase nič také neexistovalo: „*Kráľ Štefan nijako nechcel založiť v Uhorsku kráľovstvo maďarské, ale kresťansko feudálne.*“[24] Od zániku Veľkej Moravy až po začiatok tzv. národného obrodenia za vlády Jozefa II. tak neexistovalo žiadne slovenské národné povedomie a začalo sa objavovať až v boji proti maďarskému národnostnému útlaku. Definitívne sa sformovalo až v roku 1848: „*Do 10. mája roku 1848 – do slovenského zhromaždenia v Liptovskom sv. Mikuláši – ani v dejinách národa slovenského niet príznakov nejakej národnej politickej manifestácie, svedčiacej o národnom povedomí Slovákov ako národnej jednoty a politického celku.*“[25]

Treba tiež zdôrazniť, že hoci diskusie o otázke či sú Slováci samostatným národom, alebo len súčasťou národa československého dlhodobo pretrvávali v rovine politickej a filozofickej, v slovenskej historiografii 19. storočia

20 Jozef ŠKULTÉTY, *Národné znovuzrodenie slovenské*, in: Jozef Škultéty. Dielo 4. O romantizme, Pavol Vongrej (ed.), Martin 1987, s. 5–10.

21 Jozef ŠKULTÉTY, *Dr. Jozef M. Hurban,* in: Pamiatka Dr. Jozefa M. Hurbana. Jeho život a účinkovanie, pohreb dňa 23. februára 1888, reči a trúchlospevy na pohrabe; objasnenie jeho poslednej pravoty, Josef Škultéty (ed.), Turčiansky Sv. Martin 1888, s. 5–6.

22 Július BOTTO, *Slováci, vývin ich národného povedomia*, Turčiansky Sv. Martin 1906.

23 *Tamže*, s. 13.

24 Július BOTTO, *Krátka história Slovákov*, Turčiansky Sv. Martin 1914, s. 20.

25 J. BOTTO, *Slováci, vývin*, s. 16.

táto otázka zásadnejšie spory nevyvolávala. Slovenskí národovci zaoberajúci sa dejinami (snáď s výnimkou Pavla Jozefa Šafárika) považovali Slovákov za samostatnú entitu resp. kmeň, etnikum, národ. Július Botto, ktorý mal k československej vzájomnosti najbližšie a jeho knihu *Krátka história Slovákov* možno pokladať za cielene orientovanú na povzbudenie česko-slovenskej vzájomnosti,[26] vždy podporoval myšlienku existencie samostatného slovenského národa s vlastným národným príbehom.

Po vzniku Československa názor o neexistencií samostatných slovenských dejín prezentovali aj viacerí českí historici. Z hľadiska tradičného „rankeovského" náhľadu na dejiny dejepisectvo predstavovali takmer výlučne politické dejiny štátov a národov, ktoré mali vlastnú národnoštátnu tradíciu. Kamil Krofta práve skutočnosť, že Slováci takúto tradíciu nemali, považoval za vážnu prekážku pre pokusy písať samostatné slovenské dejiny. Tvrdil, že ich hlavným obsahom by mohol byť snáď len slovenský kultúrny život. Jednou z úloh konštrukcie československých dejín bolo Slovákov vytrhnúť z uhorských dejín a národnoštátnu tradíciu im vytvoriť vyhlásením Čechov a Slovákov za jeden národ.[27] Túto myšlienkovú líniu sledoval aj Václav Chaloupecký. Ako príklad môžeme uviesť článok *Naše národní tradice* a Slovensko, ktorý vyšiel v zborníku Učenej spoločnosti Šafárikovej, kde odmietol tvrdenie, že by Cyril a Metod pôsobili na území Slovenska: „*Ačkoli tradice cyrilometodějská nemá na Slovensku skutečné historické opory, Slováci osvojili si ji dnes už do té míry, že i historikům připadá tato vroubovaná větev jako něco původního* a *samorostlého*."[28] Ako ďalej Chaloupecký pokračoval: „*Historicky daleko blíže než k tradici cyrilometodějské stojí Slovensko k tradici svatováclavské. Není si toho ovšem vědomo*."[29] Svoju predstavu (západného) Slovenska ako súčasti českého kultúrneho okruhu podal vo vedeckej forme už predtým roku 1923 v knihe *Staré Slovensko*.

Zatiaľ čo v tridsiatych rokoch 20. storočia už dávno prekonaný škultétyovsko-bottovský prístup k národným dejinám nevyvolával v slovenskom prostredí zásadný záujem, čechoslovakistické koncepcie vzbudili silnú vlnu nesúhlasu. Historik Daniel Rapant s odstupom niekoľkých rokov písal o „*českých imperialistických národných túžbach*".[30] V matičnom prostredí a nepochybne aj u Františka Hrušovského tento vývoj viedol k ešte väčšej snahe dokázať, že samostatné slovenské dejiny existujú a ich vytrhnutie z uhorskej/maďarskej „anexie" je možne aj bez ich napojenia na český národný príbeh.

---

26 Dušan KOVÁČ, *Slováci – Česi – Dejiny*, Bratislava 1997, s. 14.
27 Kamil KROFTA, *O úkolech slovenské historiografie*, Bratislava 1925, s. 16.
28 Václav CHALOUPECKÝ, *Naše národní tradice a Slovensko*, Bratislava. Časopis Učenej spoločnosti Šafárikovej 2/1–2, 1928, s. 263.
29 *Tamže.*
30 Daniel RAPANT, *Československé dejiny (Reflexie a kritiky)*, Prúdy 18/7, 1934, s. 407.

Zbaviť sa problému prepojenia národného povedomia s národnými dejinami bolo v podstate veľmi jednoduché, pričom tento postup bol bežný každom európskom štáte. Hrušovskému stačilo v úvode syntézy napísať, že slovenské dejiny nie sú len dejinami národa, ale aj históriu jeho „národného územia" a všetko, čo sa tu odohralo, patrí do slovenských dejín, pretože aj výsledky práce neslovenského obyvateľstva prispievali k povzneseniu Slovenska.[31] Toto zdanlivo jednoduché a logické rozšírenie perspektívy však bolo možné len preto, že Slovensko malo od roku 1918 definované svoje „národné územie", kde tvorili jasnú väčšinu obyvatelia, u ktorých existovalo nespochybniteľné slovenské národné povedomie. O nič toho sa Július Botto v roku 1906 oprieť nemohol.

Nová definícia slovenských dejín umožnila Hrušovskému zásadné rozšírenie výskumného záberu. Začal totiž písať dejiny konkrétneho územia zo slovenského interpretačného pohľadu, čo je princíp, na ktorom sú postavené všetky nasledujúce syntézy slovenských dejín. Čo však prebral od svojich národoveckých predchodcov bolo chápanie národa v podobe jednoduchého slovenského ľudu.[32] Jeho vysvetlenie, kto tvorí slovenský národ, je takmer totožné s neskoršími marxisticko-leninskými definíciami: „[S]*lovenský národ – to je národ pracovitých sedliakov, statočných robotníkov, tvrdých drevorubačov, smelých pltníkov, poctivých drotárov, podnikavých remeselníkov, drobných živnostníkov a malých úradníkov, čiže slovenský národ už svojím spoločenským a sociálnym rozvrstvením je najdemokratickejším národom Európy. Tieto ľudové vrstvy slovenské stali sa slovenským národom, keď vyššie spoločenské triedy sa od svojho národa odpútali.*"[33] František Hrušovský bol vlastne tvorcom uceleného konceptu Slovákov ako tzv. plebejského národa resp. „národa bez pánov", ktorý mu, na rozdiel od jeho predchodcov, nebránil vytvoriť neprerušený, zrozumiteľný naratív národných dejín. Odmietol totiž vnímať ako neprekonateľnú prekážku fakt, že v stredoveku slovenský národ nemal „národné povedomie".

Hrušovský bol presvedčený primordialista, podľa ktorého slovenský národ existoval bez ohľadu na to, či Slováci disponovali alebo nedisponovali národným cítením. Bez problémov akceptoval tézu, že stredovek nepoznal národné uvedomenie a cítenie, pretože to z hľadiska písania národných dejín nepovažoval za dôležité. Aj keď si slovenský ľud svoju slovenskosť ne-

31 František HRUŠOVSKÝ, *Slovenské dejiny*, Turčiansky Sv. Martin 1939, s. 12.

32 Bližšie k tomuto problému v Bottovom diele: Karol HOLLÝ, *Historik a „národná disciplína": ideologicko-politický aspekt historického myslenia Júliusa Bottu* s *dôrazom na interpretáciu genéz a charakteru textu Slováci. Vývin ich národného povedomia (1906)*, in: Kapitoly z histórie stredoeurópskeho priestoru v 19. a 20. storočí: pocta k 70-ročnému jubileu Dušana Kováča, Edita Ivaničková et al., Bratislava 2011, s. 159–176.

33 František HRUŠOVSKÝ, *Národná a štátna myšlienka vo vyučovaní vlastivedy*, Bratislava 1940, s. 24.

uvedomoval, zachoval si jazyk, zvyky, kultúru a aj právo na „*slobodný život v slovenskej krajine*".[34] Hrušovského vnímanie dejinného vývinu bolo tiež jednoznačne teleologické. Malo podobu tisícročného nevyhnutného vývoja smerom k národnému štátu, ktorý je základnou podmienkou národnej slobody. Úlohou správneho národného historika je túto dejinnú nevyhnutnosť dôsledne zdokladovať.

Ako napísal v úvode svojej knihy, jeho cieľom je ukázať, ako dokázal slovenský národ, bez vlastného štátu, panovníkov a šľachty, prežiť na svojom historickom území „búrky storočí". Tieto búrky však bolo najprv treba popísať, a väčšinu Hrušovského knihy tak vlastne tvoria klasické politické dejiny zo zameraním na územie dnešného Slovenska s následným vysvetlením, ako opisované udalosti vplývali na masy slovenského ľudu, alebo, čo bolo ešte dôležitejšie, ako ľud vplýval na politický vývoj na Slovensku.

Rozdielnosť pohľadov J. Botta a F. Hrušovského dobre dokumentuje ich vnímanie Matúša Čáka Trenčianskeho, šľachtica, ktorý na prelome 13. a 14. storočia ovládol značnú časť území Slovenska. Botto ho zo svojich národných dejín vyškrtol ako postavu neslovenského pôvodu, ktorá nijako neprispela k rastu slovenského národného uvedomenia: „*Nespočinie naše oko s úľubou ani na mohutnej postave Matúša Č. Trenčianskeho toho nevoleného, nekorunovaného a predsa skutočného kráľa Slovenska (...) lebo na Moravskom poli vidíme ho bojovať (...) proti česko-slovanskému kráľovi Priemyslovi Otakarovi II. a rúcať a ničiť moc slovanskú pomocou maďarskou.*"[35] Ako ďalej pokračoval: „*Z dejstvovania Matúša Trenčianskeho náš slovenský národ nemal tedy ani mravného ani hmotného úžitku, ba len škodu, lebo i on utláčal ľud slovenský.*"[36] Ani pre Hrušovského nebola postava Matúša Čáka zdrojom hrdosti a nijako neprotirečil téze, že tento veľmož pre rozvoj Slovenska nič zásadné nevykonal. Z jeho pohľadu však bolo dôležité, že svoje vojenské úspechy dosiahol s pomocou slovenských vojakov: „*Vo vojsku Matúša Čáka Trenčianskeho bojovali i oddiely slovenských bojovníkov (...), takže vojenská sláva Matúša* Čáka *Trenčianskeho je zásluhou predovšetkým jeho slovenských poddaných.*"[37]Ako neskôr spresnil v inom texte: „*Silná individualita Matúša* Čáka *Trenčianskeho bola len nástrojom, ktorým sa uplatnila individualita Slovenska.*"[38] Osobnosti typu Matúša Čáka tak boli pre Hrušovského dôkazom, že „slovenská národná individualita" prežila aj pád Veľkej Moravy.

Z hľadiska snáh Františka Hrušovského bolo najdôležitejšie dôsledne a zrozumiteľne odmietnuť argumentáciu „čechoslovakistov". Názor Kamila Kroftu, že Slovensko nemá národnoštátnu tradíciu, a preto nie je možné

34 F. HRUŠOVSKÝ, *Slovenské dejiny*, s. 13.
35 J. BOTTO, *Slováci, vývin*, s. 25.
36 *Tamže*, s. 26.
37 F. HRUŠOVSKÝ, *Slovenské dejiny*, s. 116.
38 F. HRUŠOVSKÝ, *Slovensko v dejinách*, s. 15.

písať plnohodnotné slovenské dejiny bez ich naviazania na český kontext, odmietol s odkazom na najnovšie historiografické tendencie: „*Moderná historiografia nekladie dôraz na dejiny dynastií, vojen a politických udalostí, naopak zdôrazňuje predovšetkým hospodársku, sociálnu a kultúrnu stránku dejinných procesov.*“[39] Skutočnosť, že jadro slovenských dejín tvorí história slovenského „misera plebs contribuens“ a nie opis vysokej politiky, tak podľa Hrušovského neznamená prekážku. V skutočnosti sa však vo svojom výskume žiadnemu hlbšiemu a inovatívnemu výskumu hospodárskej, sociálnej a kultúrnej stránky dejinných procesov nevenoval a hranice tradičného pozitivistického prístupu neprekročil.

Naopak, snažil sa podľa starých pravidiel dokázať, že Slováci patria medzi „historické“ národy s vlastnou štátnou tradíciou.[40] Zatiaľ čo Chaloupecký označil stredoveké obyvateľstvo západného Slovenska za jazykovo aj kultúrne české a samotnú Veľkú Moravu sa prototyp československého národného štátu, Hrušovský nepochyboval, že tento štátny útvar bol „*obývaný výlučne Slovákmi, ktorí vždy tvorili jadro Veľkej Moravy*“.[41] Na rozdiel od jeho učiteľa, ktorý svoje tvrdenia podložil náležitým výskumom, Hrušovského tvrdenia sú čisto voluntaristické.[42] Zdá sa, že názor o slovenskosti Veľkej Moravy sa u Hrušovského vykryštalizoval pomerne neskoro. Ešte v roku však 1931 takúto argumentáciu explicitne odmietol, čo niektorí jeho životopisci hodnotia ako pretrvávanie Chaloupeckého vplyvu.[43] V *Slovenských dejinách* však už konzekventne označoval Veľkú Moravu za prvý slovenský štát a predobraz modernej slovenskej štátnosti, pričom sídlo Mojmírovcov lokalizoval na Devín. O tom, že dôvody tohto tvrdenia boli viac ideologické ako vedecké, netreba pochybovať. Vyhlásením Veľkej Moravy za slovenský národný štát sa totiž Slováci stali „historickým národom“ s vlastnou, aj keď stále slabou, tradíciou samostatnosti.

Hrušovský preto tento štatút podporil argumentom o kľúčovej dôležitosti kresťanskej kultúry a vzdelanosti, ktorá sa potom z Veľkej Moravy šírila medzi okolité národy, najmä k Čechom a neskôr aj Maďarom: „*Týmto dedičstvom zaradil sa náš národ pevne a na večné časy medzi kultúrne národy Európy.*“[44] Hrušovský tu veľmi jasne ukazuje, že národ s takýmto zázemím

39 František HRUŠOVSKÝ, *Slovenská história*, Slovensko 4, december 1937, s. 51. Citované podľa: N. ROLKOVÁ, *Historik a spolutvorca koncepcie slovenských dejín,* s. 266.

40 V priamej reakcií na Chaloupeckého *Staré Slovensko* odmietol „fantázie o takzvaných »pralesoch« a neosídlenosti Slovenska v rannom stredoveku“. František HRUŠOVSKÝ, *Slovenská národná kultúra*, Bratislava 1940, s. 29.

41 F. HRUŠOVSKÝ, *Slovenské dejiny*, s. 52.

42 Za toto podľahnutie „národno-romatickým pohľadom“ ho kritizujú aj jeho súčasní apologéti. Pozri: M. ŠTILLA, *František Hrušovský*, s. 37.

43 Natália ROLKOVÁ, *Historik a spolutvorca koncepcie slovenských dejín František Hrušovský (1903–2003)*, Historický zborník 13/1–2, 2003, s. 266.

44 F. HRUŠOVSKÝ, *Slovenské dejiny*, s. 58.

nepotrebuje od svojich susedov civilizačnú ani kultúrnu pomoc. Národná kultúra predstavovala v Hrušovského koncepcií dejín kľúčový prvok, ktorý do značnej miery vyvažoval slabú tradíciu vlastnej štátnosti. Práve kultúra bola pre neho základným predpokladom jestvovania národa: „*Národná kultúra je základom národného povedomia, ktoré z jednotlivých príslušníkov etnického celku robí uvedomelých členov národa. (…) Národ, ktorý nemá vlastnej kultúry, nemá svojho samobytného národného ducha, a teda vlastne ani nie je národom a nemá práva na slobodný národný život.*“[45] Z tejto premisy následne vychádzala urputná snaha dokázať nepretržitú existenciu autochtónnej slovenskej kultúry ako aj radikálne odmietnutie názorov, že by mohla byť postavená na importovaných, teda českých základoch, ako to naznačoval Václav Chaloupecký. Rovnako rázne Hrušovský odmietol aj Bottovu tézu, že samostatnosť slovenskej kultúry sa začína až s národným obrodením, a trval na tom, že išlo o kontinuálny teleologický proces vývoja smerujúci „*k uplatneniu všetkých stránok slovenskej národnej samobytnosti*“.[46]

Je preto veľmi pravdepodobné, že text práce *Slovenské dejiny* je aj priamou reakciou na Chaloupeckého zle pochopenú a silne kritizovanú tézu o „bastardnej kultúre“, resp. nekultúre Slovákov.[47] V Hrušovského syntéze je totiž viac krát zdôraznený koncept jedinečnosti a čistoty slovenskej kultúry. Aj po strate štátnej samostatnosti si podľa neho slovenský národ chránil svoju reč, svoje zvyky, svoju starobylú povahu, nepomiešal sa s inými národmi a nepodľahol cudzím vplyvom, a to nielen maďarským, ale ani českým. Proti Chaloupeckého konceptu českého dominantného vplyvu tak Hrušovský postavil obraz čistej, národnej, kresťanskej a ľudovej kultúry. Je tiež zaujímavé, že ako striktný katolík vo svojej práci takmer vôbec netematizuje prvorepublikový spor, či k slovenskému „národnému obrodeniu“ viac prispeli katolícki alebo protestantskí vzdelanci, ku ktorému sa predtým vyjadrovali tak Jozef Škultéty ako aj Václav Chaloupecký.[48] V tomto prípade je jeho interpretácia podobná ako u protestanta Júliusa Botta, ktorý rovnako oceňoval aktivity oboch strán.

Hrušovský v prospech svojich téz dokázal preberať aj užitočné argumentačné schémy svojich oponentov. Príkladom je využitie tézy Chaloupeckého (prítomné ako nereflektovaný stereotyp už aj v staršej českej publicistike Karola Kálala) o význame Veľkej Moravy ako predobrazu budúceho vývoja. Český univerzitný profesor v roku 1936 písal: „*Tak stala se říše velkomoravská v naší národní tradici jaksi prototypem národního státu, kde celý národ našel sjednocení a kde počal vytvářeti svoji svéraznou, slovanskou a evropskou vzdělanost.*

45 F. HRUŠOVSKÝ, *Slovenská národná kultúra*, s. 13.
46 *Tamže*, s. 29.
47 Václav CHALOUPECKÝ, *Tisícročná poroba?*, Prúdy 8/6, 1924, s. 337–338. Bližšie M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 187.
48 M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 192–193.

Odtud to dějinné úsilí vrátiti se k těmto základům, odtud ta snaha po obnově říše velkomoravské. A tato historická tradice velkomoravská je pro ideu československou stejně důležitou složkou, ba snad ještě důležitejší než sám její základ, historická skutečnost."[49] O tri roky neskôr Hrušovský použil veľmi podobné vyjadrenie, v ktorom však hlavnú úlohu zohrávala vízia samostatného Slovenska: „*Slováci už v 9. storočí vybudovali nad stredným Dunajom (…) svoj prvý veľký a mocný slovenský štát. A tento štát, napriek tomu, že sa stal korisťou susedov, neprestal žiť ako veľká idea.*"[50] Je príznačné, že ani jedno z týchto vyjadrení sa neobjavilo vo vedeckej práci, ale v politicky ladených, mobilizačných článkoch či v popularizačných knihách.

Ako už bolo spomenuté, František Hrušovský sa stal dvorným ľudáckym historikom a svoju prácu jednoznačne prispôsoboval politickým a ideologickým cieľom strany, ktorej bol celý život verný. To však nemení nič na fakte, že jeho kniha *Slovenské dejiny* je prvou kompletnou a komplexnou syntézou slovenských dejín. Bez ohľadu na ideologické podfarbenie a vedeckú kvalitu práce jej autor dokázal, že je možné napísať politické dejiny Slovákov bez toho, aby výsledok pôsobil nezrozumiteľne alebo umelo. Dokázal sa vysporiadať s problémami, ktoré zväzovali ruky jeho predchodcom na prelome 19. a 20. storočia. Kľúčovú rolu v tom samozrejme zohrávala existencia Československa, najmä jasné ohraničenie slovenského národného územia. Je paradoxom, že v práci mu v značnej miere pomohla znalosť argumentačných schém a postupov využívaných na obhajobu existencie jednotného československého národa. Tieto znalosti nepochybne získal aj štúdiom prác Václava Chaloupeckého, hoci je pravda, že po vedeckej stránke sa svojmu diplomovému vedúcemu nemohol rovnať. Hrušovského ľudácky konštrukt národných dejín sa však ukázal trvácnejší ako ten čechoslovakistický a v rámci slovenského ľudáckeho exilu prežil aj samotný štát, na ktorého legitimizáciu bol vytvorený. Hrušovského koncept dejín slovenského teritória z pohľadu jeho slovenského obyvateľstva sa navyše stal nepriznaným základom ďalších, tentoraz už oveľa kvalitnejších syntéz slovenských dejín.

Osudy Františka Hrušovského po roku 1939 boli naďalej pevne zviazané s HSĽS. Po celý čas trvania slovenského štátu bol poslancom snemu. Patril k umiernenejšej frakcií okolo prezidenta Jozefa Tisa. Nepodporoval nacistickú ideológiu, nevyhol sa však prejavom primitívneho antisemitizmu, najmä v kontexte svojej kritiky boľševizmu.[51] Ako poslanec sa zaoberal hlavne školskou a výchovno-vzdelávacou politikou. V akademickom

49 Václav CHALOUPECKÝ, *Říše Veľkomoravská*, in: Idea československého státu, Jan Kapras – Bohumil Němec – František Soukup (eds.), Praha 1936, s. 20–21.

50 Franišek HRUŠOVSKÝ, *Matica Slovenska pozdravuje Slovenský štát!*, Slovensko 5/3, 1939, s. 38. Citované podľa: N. ROLKOVÁ, *Historik a spolutvorca koncepcie slovenských dejín,* s. 266.

51 Správa o 78. zasadnutí Snemu Slovenskej republiky 19. 12. 1941, s. 17. Pozri: A. MAGDOLENOVÁ, *Národná a štátna idea, Poznámka hlavného redaktora*, s. 691.

roku 1944/1945 prednášal históriu na bratislavskej univerzite. Vo februári roku 1945 ho ešte Jozef Tiso vymenoval za univerzitného profesora slovenských dejín, no v marci už Hrušovský spolu s ďalšími matičnými funkcionármi pred postupujúcou Červenou armádou utiekol do Rakúska a odtiaľ, s pomocou dávneho priateľa Karola Sidora, do Ríma. V roku 1947 zo strachu pred vydaním do obnoveného Československa emigroval do USA, kde sa aktívne zapojil do činnosti ľudáckeho exilu a venoval sa aj vedeckej práci. Zomrel v roku 1956 v Clevelande. [52]

52 Štúdia vznikla v rámci projektu VEGA 2/0142/16: Zmeny, premeny a výmeny slovenských politických, kultúrnych a intelektuálnych elít v rokoch 1938–1958 a projektu APVV-14-0644: Kontinuity a diskontinuity politických a spoločenských elít na Slovensku v 19. a 20. storočí.

Václav Chaloupecký a polská historiografie

Marek ĎURČANSKÝ

V době, kdy je Visegrádská čtyřka trvale přítomným tématem v médiích i v politických debatách (ať již s kladnými, či zápornými znaménky), se jeví jako ideální aktuální téma také osobnost Václava Chaloupeckého. Nejenže se jeho badatelský zájem dotkl velké části prostoru, na němž dnes příslušné čtyři státy leží. Český historik v době svého působení v Bratislavě i po přesunu do Prahy rovněž udržoval kontakty se svými kolegy v rámci tohoto prostoru, kriticky se vyjadřoval k jejich dílům, a zároveň jim také někdy připravoval cestu k českému čtenáři. Následující text sice na celkovém historikově obrazu, podaném v monografii Milana Ducháčka, mnoho nezmění, může však přispět k lepšímu pochopení Chaloupeckého vztahu k polské historiografii a jeho roli v celkovém poměru polské a české (resp. československé) historiografie po roce 1918 na pozadí středovýchodní Evropy.

Do svého zakladatelského působení na bratislavské univerzitě vstupoval Václav Chaloupecký vybaven znalostí polského prostředí, jazyka a částečně jistě i literatury. Podobně jako ti z jeho generačních souputníků, kteří rovněž neměli šanci na vyreklamování, trávil část Velké války v bezprostředním zázemí východní fronty, konkrétně v polských Kielcích. Zhruba čtyřicetitisícové město, dnešní sídlo Svatokřížského vojvodství a jedno z uctívaných míst paměti, spojených s prvním vystoupením polských legionů, se od roku 1916 stalo také dočasným působištěm Václava Chaloupeckého.[1] Bylo by s podivem, kdyby si během následujících dvou let neosvojil alespoň pasivní znalost polštiny a reálií každodenního života s příslušníky národa, rovněž intenzivně směřujícího k obnovení samostatného státu.[2]

Získané jazykové dovednosti mohl hned v první polovině své bratislavské mise uplatnit v praxi. Geopolitická situace druhé poloviny dvacátých let

1 Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*, Praha 2014, s. 290–294.

2 Zde se lze odvolat na podobné případy představitelů humanitních disciplín, kteří se na prahu středního věku ocitli jako důstojníci Landwehru na haličské frontě a mj. se stýkali s rodinami místních učitelů, lékařů apod. Srov. Marek ĎURČANSKÝ, *Uczeni czescy na froncie galicyjskim: doświadczenia historyka sztuki Zdeňka Wirtha i prawnika Emila Svobody*, Krakowski Rocznik Archiwalny 20, 2014, s. 36–64. V osobním fondu V. Chaloupeckého je dochován lístek paní Piglosiewiczowé z dubna 1918, kterým zve jeho i s kolegy na návštěvu. Snad se jedná o dnešní Popów v Lublinském vojvodství (vsí toho jména je povícero). Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky (dále jen MU AAV), fond Václav Chaloupecký (dále jen f. V. Chaloupecký), karton 6, i. č. 416.

Stanisław Zakrzewski (1873–1936) patřil k nejvlivnějším polským historikům meziválečného období. Jeho práce vysoce cenil i Václav Chaloupecký.

relativně přála rozvíjení československo-polských kulturních a vědeckých kontaktů.[3] Odrazilo se to i v intenzivních snahách o ustavení a praktické uvedení v život vědecké společnosti, která by sdružovala především historiky nástupnických států středovýchodní Evropy a usnadnila jim prezentaci v mezinárodním měřítku. Chaloupecký byl společně s Jaroslavem Bidlem přítomen na 4. sjezdu polských historiků (prvním poválečném), který se konal 6.–8. prosince 1925 ve velkopolské metropoli – v Poznani. Profesor bratislavské univerzity se v diskusi výrazně vyjadřoval k příspěvku krakovského medievisty Jana Dąbrowského na téma *Pierwsze zasady badania dziejów* Śląska (II. sekce: všeobecné a polské dějiny do roku 1795) – konkrétně „*protestował przeciw zarzutowi germanizacji Śląska przez Czechy*".[4] V diskusi mu odpovídal kromě referujícího také renomovaný medievista Stanisław Zakrzewski. Zpráva ze sjezdu se omezuje na lakonické konstatování, že poukázali na „trudność problemu", k souhlasnému protnutí názorů tedy asi nedošlo. Redaktor sjezdové publikace, lvovský historik Kazimierz Tyszkowski,[5] Chaloupeckého v následujícím roce žádal o zaslání písemné verze diskusního příspěvku, kterou by mohl zařadit do připravované knihy.[6]

3 Jiří LACH, *Poláci a Čechoslováci jako členové mezinárodní historické komunity v letech 1918–1938*, Moderní dějiny 15, 2007, s. 224–233; Jan Bedřich NOVÁK, *Federace společností historických východní Evropy*, in: Z dějin východní Evropy a Slovanstva. Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, profesoru Karlovy university, k šedesátým narozeninám, Miloš Weingart – Josef Dobiáš – Milada Paulová (eds.), Praha 1928, s. 441–449.

4 *Kronika IV. Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6–8 grudnia 1925*, Kwartalnik Historyczny 39, 1925, s. 652.

5 Tyszkowski v ústředním polském historickém periodiku hojně recenzoval bohemika. Nedávno mu věnoval zdařilou biografii Paweł SIERŻĘGA, *Kazimierz Tyszkowski (1894–1940)*, Rzeszów 2011.

6 MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 8, i. č. 587, Kazimierz Tyszkowski Václavu Chaloupeckému 22. 11. 1926, Lvov.

Chaloupecký každopádně pronesl jednu ze závěrečných zdravic, která byla podle všeho dobře přijata. Mluvil v ní „*imieniem czeskosłowackiego uniwersytetu im. Komensky'ego w Bratysławie i innych czeskosłowackich instytucyj naukowych*". Jeho krátký proslov odrážel naprosto nepochybně jeho soudobé badatelské zájmy a jejich vazbu na geopolitické pozadí: „*My delegaci czeskosłowaccy przybyliśmy do Poznania, aby oddać hołd Bolesławowi Chrobremu, wielkiemu twórcy państwa polskiego od Wełtawy, Łaby do Dunaju. My przyszliśmy tutaj, aby złożyć hołd ziemi poznańskiej, ziemi, która przed wiekami gościła naszych wygnańców, m. in. naszego Komenskyego, patrona naszego uniwersytetu w Bratysławie. Prybyliśmy tutaj, aby oddać hołd wiedzy historycznej w Odrodzonej Polsce, a specjalnie, ażeby złożyć hołd pobratymczemu uniwersytetowi w Poznaniu, wiemy bowiem, jak wielki wpływ ma wiedza historyczna na umocnienie państwowości.*"[7] Chaloupecký tak v několika málo slovech vyjádřil i solidaritu s partnerskou univerzitou, která de facto začínala rovněž od nuly.

Další pracovní setkání se konalo v létě 1927 ve Varšavě a v Krakově.[8] Chaloupeckého účast[9] měla rozhodně smysl – kromě letmých setkání, jež podobné akce poskytují v hojné míře,[10] měla Chaloupeckého návštěva v Krakově i své trvalé důsledky v podobě pokračování kontaktů s Władysławem Semkowiczem[11] a patrně prvního setkání se Zygmuntem Wojciechowským. Zatímco s nejvýznamnějším krakovským představitelem pomocných věd historických se tentokrát neměl možnost setkat osobně, protože se Semkowicz kvůli nemoci nemohl sjezdu zúčastnit,[12] s mladým poznaňským

7 *Kronika IV. Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, s. 660.

8 Chaloupecký se jako slavnostní řečník patrně osvědčil, protože v jeho pozůstalosti je dochován text projevu na rozloučenou pocházející s největší pravděpodobností z uvedené konference. Je psán v polštině, přičemž výslovnost některých komplikovanějších slov je nadepsána ve fonetické podobě. MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 16, i. č. 209.

9 Oficiální pozvání je dochováno v MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 9, i. č. 686, Komitet Organizacyjny Konferencji Historyków Państw Wschodniej Europy i Słowiańszczyzny Václavu Chaloupeckému (podepsán Marceli Handelsman) 18. 7. 1927, Varšava.

10 Do tohoto kontextu můžeme zařadit dochovanou vizitku historika polského raného novověku Wacława Sobieského („*Z serdecznym podziękowaniem za rozprawy i dzieła*") datovanou 15. 7. 1927. MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 7, i. č. 493.

11 Přinejmenším dva roky již mezi nimi probíhala výměna prací. MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 7, i. č. 467, Władysław Semkowicz Václavu Chaloupeckému 21. 10. 1925, Krakov a 8. 7. 1926, Zakopane.

12 MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 7, i. č. 467, Władysław Semkowicz Václavu Chaloupeckému 9. 7. 1927, Krakov. Odesílatel listu se Chaloupeckému omlouval, že během návštěvy účastníků konference na příslušných pracovištích Jagellonské univerzity ležel doma nemocen. V následujícím roce byl Chaloupecký s krakovským historikem v kontaktu kvůli komplikacím ohledně stipendia studenta Univerzity Komenského Františka Hrušovského, získávajícího zkušenosti také v Semkowiczově semináři (k tomu též v této kolektivní monografii více Adam Hudek), a nedlouho poté Semkowiczovi pomáhal v přístupu k levočskému městskému archivu. Biblioteka Jagiellońska w Krakowie (dále jen BJ), rukopis (dále jen rkp.) 9579 III, k. 124–126 (Václav Chaloupecký Władysławu Semkowiczovi 21. 6.

medievistou, jehož hvězdné hodiny měly teprve přijít, jednal zjevně osobně. S Wojciechowským, trávícím ještě téhož roku volný čas v nejpopulárnějším polském tatranském letovisku, si záhy vyměnili řadu prací.[13] Styky se Semkowiczem byly, zdá se, přímo přátelské – v roce 1929 se dokonce setkali v Jeseníku, kde byl Chaloupecký s rodinou,[14] později zase Semkowicz Chaloupeckému ochotně pomáhal při zařizování fotokopií středověkých rukopisů z krakovských knihoven[15]. Podobně mu byl v roce 1936 nápomocen Wojciechowski, když se český historik snažil získat fotografii misálu sv. Vojtěcha z kapitulní knihovny v Hnězdně, patrně pro Šustovy *Dějiny lidstva*.[16]

O významu uvedených cest do Polska pro Chaloupeckého odborné směřování svědčí nepřímo i jeho recenzní činnost v *Českém časopise historickém* (dále jen ČČH). Jeho zájem o polonika se přitom koncentroval především do dvou krátkých časových úseků – poloviny dvacátých a druhé poloviny čtyřicátých let. Tematicky přitom dost úzce souzní s Chaloupeckého tehdejšími badatelskými zájmy.

Řadu recenzí zahajuje pohled na jedno ze stěžejních děl zmíněného krakovského historika Jana Dąbrowského – medievisty, zabývajícího se zejména polsko-maďarskými (resp. uherskými) vztahy. Chaloupecký poměrně podrobně podal obsah monografie o polském a uherském králi Vladislavu Jagellonském, zvaném „Warneńczyk" podle smrti v bitvě s Turky u Varny.[17] V recenzi ocenil také přehledné zpracování materiálu, poutavý styl, podrobnou heuristiku a využití velkého množství středoevropské literatury (včetně Urbánkových svazků *Českých dějin*). Do českých dějin ostatně krátké Vladislavovo panování patří nejenom dynastickými souvislostmi a snahami o vybudování středoevropského soustátí, jež by snáze čelilo turecké expanzi, ale také rolí Jana Jiskry z Brandýsa. Jednoznačně odmítavě se vyjádřil k důslednému uvádění pouze maďarských verzí názvů příslušných lokalit

1928, Bratislava a 28. 7. 1928, Dětenice). K návštěvě Levoči také MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 7, i. č. 467, Władysław Semkowicz Václavu Chaloupeckému 17. 7, 1928, Tarnów (dle poštovního razítka).

13 MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 8, i. č. 635, Zygmunt Wojciechowski Václavu Chaloupeckému 9. 7. 1927, Poznaň a 3. 11. 1927, Zakopane. O Chaloupeckého účasti na velké Šustově syntéze, kde podal obraz počátků českého a polského státu, srov. M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 310–316.

14 Chaloupeckého slovensky psaný pozdrav začíná oslovením „*Predrahý Priateľu*!" MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 7, i. č. 467, Władysław Semkowicz Václavu Chaloupeckému 15. 5. 1929, Gräfenberg.

15 MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 7, i. č. 467, Władysław Semkowicz Václavu Chaloupeckému 10. 1. 1932, Krakov.

16 MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 8, i. č. 635, Zygmunt Wojciechowski Václavu Chaloupeckému 21. 12. 1936, Poznaň (přiložen průklep dopisu nakladatelství Melantrich Zygmuntu Wojciechowskému 2. 12. 1936).

17 Václav CHALOUPECKÝ (rec.), *Jan Dąbrowski, Władysław I. Jagiellończyk na Węgrzech (1440–1444), Warszawa 1923*, ČČH 31/1, 1925, s. 179–181.

v Dąbrowského knize, ačkoli i v dobových pramenech kolísají verze maďarské, slovanské a německé. Skutečnost, že je například Trnava označována pouze jako „Nagyszombat", přirovnal k hypotetické situaci, kdy by v současných geopolitických poměrech psal český historik o Poznani 15. století zásadně jako o „Posen". Recenze končí větou: „*Neboť i to je historický fakt, že »Horní Uhry« byly i v XV. století krajem slovanským a polský historik, i když snad má své politické sympatie k Maďarům a je jim zavázán vděčností za podporu při své práci, neměl by jíti tak daleko, aby před tímto faktem zavázal své oči.*" Není divu, že s Janem Dąbrowským Chaloupecký bližší kontakty nenavázal.

O to vstřícnější je ovšem Chaloupeckého „dvojrecenze" velké monografie Stanisława Zakrzewského o Boleslavu Chrabrém a s ní (ohledně rozlohy polského území během vlády uvedeného panovníka) polemizující studie Władysława Semkowicze.[18] Oba texty pojednávaly mimo jiné o tematice, která českého historika zaměstnávala při práci na *Starém Slovensku*, a sice o povaze Horních Uher a vládě nad nimi na přelomu tisíciletí. Na objemné Zakrzewského knize, která patří ke klasickým dílům polského dějepisectví, Chaloupecký ocenil její literární kvality a syntetický charakter – je pro něj „*pokusem o nastínění postavy velkého krále polského ve velkých obrysech, jež od prací starších liší se spíše novým pojetím, smělými a vyhraněnými konturami, než kritickou analysí jednotlivých faktů, ač Zakrzewski ani této stránky nepomíjí. Zakrzewski má vzácný dar vypravovací; má odvahu slova a myšlenky i jakousi sugestivní přesvědčivost, která často skoro bez dodatečných důvodů ovládne čtenáře i tam, kde bylo by třeba více rozvahy a opatrnosti. Dílo jeho je zdařilé, vynikající, prvotřídní.*"[19] Chaloupecký podrobně líčí strukturu Zakrzewského knihy a zastavuje se u otázek, na něž má odlišný názor. To se symptomaticky týká především doby připojení území dnešního Slovenska k uherskému státu – zatímco podle Zakrzewského to bylo v době největších výbojů Boleslava Chrabrého v roce 1003 již hotovou záležitostí, Chaloupecký se kloní k Semkowiczovu výkladu, že polský panovník v rámci území ovládaného Přemyslovci dočasně získal také větší část dnešního Slovenska, a teprve o několik let či desetiletí později je měl pod kontrolou svatý Štěpán.[20] I tak Chaloupecký obě práce vysoce ocenil a při té příležitosti s výtkou do vlastních řad konstatoval, že „*historiografie polská od let již věnovala a věnuje starší historii Slovenska více pozornosti, než historiografie česká*".[21]

18 Václav CHALOUPECKÝ (rec.), *Stanisław Zakrzewski, Bolesław Chrobry Wielki, Lwów–Warszawa–Kraków, s. a; Władysław Semkowicz, Geograficzne podstawy Polski Chrobrego, Kraków 1925*, ČČH 32/2, 1926, s. 381–396.

19 *Tamtéž*, s. 382.

20 *Tamtéž*, s. 392–393.

21 *Tamtéž*, s. 396. V tom samém čísle ČČH věnoval na s. 222 kratičkou zmínku také nejnovějším bibliografickým příručkám k polským dějinám.

KARTKA POCZTOWA

Cena 5 zł

NADAWCA:

Dr Gerard Labuda, Poznań
Stolarska 7

Czechosłowacja

Wielmożny Pan

Prof. DR Vaclav Chaloupecky

Praha XII

Smetanovo nám. c.1

Ceskoslovensko

PRAHA 21 X 47

P.P.T. i T. — VIII 47 — 10.000.000

(2)

Wielce Szanowny Panie Profesorze !

Jestem zaniepokojony brakiem wszelkiej wiadomości o losach naszych przesyłek z Redakcji Roczników Historycznych i moich własnych. Usiłujemy nawiązać kontakt wymienny z CCH - dotąd bez skutku, choć wiemy, że Historicky Klub wydał już jeden tom, z którego nawet odbitkę Pańskiego artykułu tu otrzymaliśmy. Proszę nam donieść, czy nasze przesyłki nie doszły; jeżeli tak, to je ponowimy. Proszę nam jednak przysłać wydane zeszyty CCas. Histor.

Bardzo także proszę o wiadomość, jakie są dalsze losy mojego artykułu o Samonie; czy doszedł list z drobnymi poprawkami do tekstu. Ponawiam też swoją prośbę o przysłanie korekty w razie drukowania.

Łączę wyrazy wysokiego szacunku

Poznań, dn. 14.2.1948

Na sklonku svého života navázal Chaloupecký kontakt s mladým historikem Gerardem Labudou, budoucí hvězdou polské medievistiky.

Nutno dodat, že oba polští autoři se paralelně Chaloupeckého opus magnum rovněž zabývali. Semkowicz využil Chaloupeckého závěry ze *Starého Slovenska* již pro podporu svých (výše uvedených) tvrzení o rozsahu polského vlivu na přelomu prvního tisíciletí, byť mu vytkl nedostatečnou obeznámenost s příslušnou polskou literaturou. Zakrzewski napsal o knize víceméně pozitivní recenzi do ústředního časopisu polských historiků *Kwartalnik Historyczny*.[22] Kritické výhrady směřovaly k dílčím sporným záležitostem, jež byly již výše naznačeny. Značný prostor je ale například věnován také otázce slovanského/maďarského původu názvu Bratislavy (Poszony, Possonium, Poznan), v níž teorie Chaloupeckého a slavisty Miloše Weingarta odmítl maďarský jazykovědec János Melich. Zakrzewski se v rámci přípravy recenze obrátil na polského slavistu Tadeusze Lehra-Spławińského, který jednoznačně podpořil závěry maďarského kolegy – bez ohledu na to, že jinak udržoval s českými kolegy přátelské vztahy.[23] Na začátku a na konci recenze ale Zakrzewski zdůraznil mimořádný přínos Chaloupeckého knihy. Závěrečná Zakrzewského slova o tom, že „*książka powstała w ogniu walki*" mimoděk evokují souvislost celého sporu o dávné hranice středověkých států s tehdejší geopolitickou situací a rolí zeměpisu (včetně historické geografie nebo teorií o přirozených hranicích) v soudobých zahraničně-politických otázkách.[24]

I v následujícím ročníku *Českého časopisu historického* (1927) se Chaloupecký pod dojmem nové literatury vrátil ke středoevropským geopolitickým poměrům kolem přelomu prvního tisíciletí. S připomenutím mimo jiné diskusí o starších tvrzeních Stanisława Zakrzewského odmítl aktuální interpretace známých pramenů k rozsahu nejstaršího území českého státu z pera Václava Hrubého.[25] S kritickým zaujetím ocenil dílko osobně již známého mladého poznaňského docenta Zygmunta Wojciechowského o správně-politických poměrech na polských územích v době předpiastovské[26] a hned následně v nevelké anotaci odmítl závěry Tadeusze Wojciechowského o legendárních postavách nejstarší uherské historie (Svorad, Astrik).[27] Nutno

22 Stanisław ZAKRZEWSKI (rec.), *Václav Chaloupecký, Staré Slovensko, Bratislava 1923*, Kwartalnik historyczny 40, 1926, s. 54–63. Zde na s. 55n také shrnutí Semkowiczova postoje k Chaloupeckého knize.

23 *Tamtéž*, s. 57n. K Chaloupeckého názorům na původ názvu Bratislavy srov. M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 201.

24 Pro středoevropský prostor výstižně Maciej GÓRNY, *Wielka Wojna profesorów. Nauki o człowieku (1912–1923)*, Warszawa 2014, zejména kapitola „Przestrzeń".

25 Václav CHALOUPECKÝ (rec.), *Václav Hrubý, Původní hranice biskupství Pražského a hranice české říše v 10. století, zvláštní otisk z ČMM 50, 1926,* ČČH 33/2, 1927, s. 352–359.

26 Václav CHALOUPECKÝ (rec.), *Zygmunt Wojciechowski, Ustrój polityczny ziem polskich w czasach przedpiastowskich*, *Pamiętnik historyczno-prawny, tom IV, zesz. 2, Lwów 1927*, ČČH 33/2, 1927, s. 425–426. Wojciechowského práce byla reakcí na referát Eugenia Kucharského na IV. sjezdu polských historiků v Poznani v roce 1925, reinterpretující tzv. Bavorského geografa.

27 Václav CHALOUPECKÝ (rec.), *Tadeusz Wojciechowski, Szkice historyczne jedenastego wieku, Warszawa 1925*, ČČH 33/2, 1927, s. 426–427.

ovšem říci, že starší Wojciechowského texty vyšly v novém souboru spíše z piety a k připomenutí slavného medievisty, který již byl řadu let po smrti (editorem ostatně nebyl nikdo jiný než Stanisław Zakrzewski). Naopak na stránkách ústředního periodika polských historiků byla z Chaloupeckého díla ještě recenzována menší studie o svatém Vojtěchu a jeho pozitivním vztahu ke slovanské liturgii.[28] Jejím autorem byl slavista Józef Birkenmajer, který s Chaloupeckého závěry vřele souhlasil.

Část svých kontaktů s polským akademickým prostředím udržoval Václav Chaloupecký, dalo by se říci, z moci úřední. Přátelský tón v korespondenci krakovského germanisty Adama Kleczkowského, působícího dočasně (v letech 1919–1933) na poznaňské univerzitě, svědčí o dobré zkušenosti z osobního setkání, nabyté během pobytu polského učence v Bratislavě v roce 1929. Kleczkowski si v dubnu 1932 pochvaloval nedávné oficiální návštěvy profesorů Univerzity Komenského, literárního historika Alberta Pražáka (únor 1932) a germanisty Františka Kaldy (duben 1932). Relativně dlouhá doba od prvních kontaktů (1928, tehdy měl vedle Pražáka přijet i historik umění František Žákavec)[29] po realizaci záměru přitom odpovídá komplikacím, jež měly s podobnou výměnou také jiné vysoké školy.[30] Zval přitom jako proděkan i Václava Chaloupeckého, nezdá se ale, že by k cestě došlo, a Kleczkowski se záhy vrátil na svou krakovskou alma mater.[31]

---

28 Józef BIRKENMAJER (rec.), *Václav Chaloupecký, Svatý Vojtěch a slovanská liturgie. Otisk z Časopisu Učené společnosti Šafaříkovy Bratislava VIII*, 1934, Kwartalnik historyczny 50, 1936, s. 286–287. Autor recenze byl vnukem astronoma Franciszka Karlińského, profesora Jagellonské univerzity a svého času správce pražské astronomické observatoře, jehož dcera si vzala historika přírodních věd a rovněž profesora Jagellonské univerzity Ludwika Birkenmajera. Separát studie o svatém Vojtěchovi poslal Chaloupecký také Semkowiczovi. MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 7, i. č. 467, Władysław Semkowicz Václavu Chaloupeckému 20. 9. 1934, Krakov.

29 MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 4, i. č. 254, Adam Kleczkowski Václavu Chaloupeckému 10. 12. 1929, Poznaň (dle poštovního razítka).

30 Ke kontextu srov. Marek DURČANSKÝ, *Od niezgody do bratniej serdeczności i z powrotem: Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Karola w Pradze a współpraca* z *nauką polską*, Historia Slavorum Occidentis, tom 1 (8), 2015, s. 141–167.

31 S ohledem na to, že příslušná pasáž listu v hutné zkratce shrnuje několikaleté snahy obou filozofických fakult o výměnu hostujících profesorů, lze uvést delší citát: *„W lutym był w Poznaniu prof. Pražák, w kwietniu prof. Kalda. Przyjmowaliśmy Ich jak naszych dobrych kolegów i braci. Wreszcie po trzech latach przyszła do skutku wymiana profesorów między Bratislawą a Poznaniem, do czego początek dał Uniwersytet Komeńskiego chyba w roku 1928. Zdobyliśmy od Ministerstwa Oświaty z trudem pieniądze, jeszcze pozostało 1.050,– zł i to musi się wydać do końca tego roku szkolnego t. j. do 30. czerwca /VI./ 1932 r. Dlatego nie jako pro-dziekan, który ustawicznie zastępuje dziekana, ale jako dobry znajomy, oddany Wam całem sercem, jako ten, który w listopadzie 1929 r. cały miesiąc spędził w Bratislavie i te chwile zalicza do najpiękniejszych w swem życiu – proszę Pana Profesora serdecznie, by zechciał w maju czy czerwcu przybyć na tydzień do Poznania i wygłosić 6 – 8 wykładów o Czechosłowacji, podkreślając może przytem jej stosunek do Polski, Niemiec i Węgier. W Polsce i z pewnością w Czechosłowacji pracują nad tem, żeby dwa najbliższe narody zachodnio-słowiańskie poróżnić. Ludzie dobrej woli, mający poczucie słowiańskie, nie mogą do tego dopuścić, to jest naszym słowiańskiem obowiązkiem. Szkoda pieniędzy, które czekają*

Na počátku třicátých let se Chaloupecký nadále podílel také na pozoruhodném pokusu o intenzivnější i formálně institucionalizovanou spolupráci mezi polskými a československými historiky. Jeho přístup byl, řekněme, umírněně pozitivní. V reakci na zaslání „Zásad" a „Programu" vzájemné spolupráce Chaloupecký hlavnímu mluvčímu za českou stranu Jaroslavu Bidlovi napsal, že s oběma dokumenty zásadně souhlasí, ale „*obtížnější bude soustavné provádění těchto pěkných plánů, než jejich vzájemné uznání*".[32] Kromě technických problémů, jichž si jistě byli vědomi také ostatní (finanční otázky, podpora příslušných ministerstev a dalších institucí), ovšem nastínil otázku Slovenska jako potenciální konfliktní pole: „*Dále bych doporučoval, aby se pamatovalo též na členství Poláků a Čechoslováků v našich učených společnostech. Nejdůležitější je však, aby bylo mezi námi jasno po stránce politické a aby se naší akce nemohlo zneužívati k jiným účelům, než jak je myšlena. Vy v Praze tuto stránku snad tak necítíte, jako my na Slovensku. Tu pak musím doznati, že některým Polákům se věřiti a na jejich upřímnost spoléhati nedá. Myslím, že na naší straně není nikoho, kdo by historickou prací chtěl eventuelně připravovati nějaké politické akce, jako např. připojení části polského území k našemu státu. O Polácích se to však říci nedá. A nerad bych viděl, aby některý náš host, kterému bychom urovnávali cesty, užil pak svého zájezdu k politickému koketování s našimi Slováky, zejména s luďáky, jak se to již nejednou se strany polské stalo. Nevím, bude-li se o této stránce čsl.-pol. sblížení na naší schůzce oficielně mluvit, ale aspoň soukromě byste to mohl říci Zakrzewskému*[33] *a že nás to bolí. Např. lektor polštiny na naší fakultě a »docent slovenské literatury« na krakovské universitě Dr. Bobek*[34] *tuto akci dělá soustavně.*"[35]

Velkého varšavského kongresu v roce 1933 se Chaloupecký asi nezúčastnil kvůli nemoci své ženy.[36] Tehdy se 23. srpna 1933 v rámci jednání sešli také zástupci československé a polské historické obce a dohodli se na dalším setkání, kde by byly projednány podmínky další spolupráce. Konalo se

---

już od półtora roku na gości. Szkoda tylu trudów wzajemnych. Ja prawdopodobnie idę do Krakowa od jesieni i nie wiem, jak to pójdzie dalej w Poznaniu, ale cieszyłbym się z całego serca, gdyby jeszcze dwóch panów przyjechało Pan Profesor i Žákavec czy Král, czy jeden z Panów na dwa tygodnie, tak, aby można była wydać całą tą sumę, a przedewszystkiem jeszcze bardziej nawiązać nici wzajemności naukowej czesko-polskiej między Bratislavą a Poznaniem." MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 4, i. č. 254, Adam Kleczkowski Václavu Chaloupeckému 30. 4. 1932, Poznaň.

32 MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 1, i. č. 30, Václav Chaloupecký Jaroslavu Bidlovi 27. 7. 1934, Dětenice.

33 Zakrzewski sám tou dobou děkoval Chaloupeckému za zaslání studie o svatém Vojtěchu a slovanské liturgii a dodával: „*Dostałem także od p. prof. Bidla »Zasady Współpracy historyków czeskich i polskich«. Studiujemy je obecnie celem dania odpowiedzi.*" MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 8, i. č. 638, Stanisław Zakrzewski Václavu Chaloupeckému 28. 9. 1934, Lvov.

34 Władysław Bobek (1902–1942), polský slavista a historik, ve 30. letech lektor polštiny na Univerzitě Komenského.

35 MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 1, i. č. 30, Václav Chaloupecký Jaroslavu Bidlovi 27. 7. 1934, Dětenice.

36 M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 306.

17. prosince 1934 ve Varšavě a tentokrát včetně Chaloupeckého, jehož přítomnost byla vzhledem k tomu, že zastupoval Univerzitu Komenského, zřejmě shledávána jako nezbytná. O tom, jakou důležitost připisovali polští historici vzájemnému československo-polskému jednání, svědčí podrobná zpráva na stránkách *Kwartalniku* (z československé i polské strany byli přítomni zástupci všech univerzitních center).[37] Ze zahraničně-politických důvodů ale celá akce nakonec vyzněla do ztracena.

Ve výše uvedeném Chaloupeckého listu Bidlovi je ještě jedna zajímavá pasáž týkající se „slovenské karty" ve vztahu polských a československých historiků. Řeč je o potenciálních oficiálních hostech zaštítěných společnou organizací: „*Universita v Bratislavě i Šafaříkova Učená Společnost by polské hosty vždy ráda viděla. Bylo by však dobré, kdyby host byl vždy komitétem doporučený, a tak jaksi prohlášený za oficielního představitele naší akce, aby se předešlo různým nedorozuměním s politickou příchutí, jako tomu bylo jednou v Bratislavě v případě Semkowiczově.*"[38] Je otázkou, kterou ze Semkowiczových návštěv na Slovensku měl Chaloupecký na mysli. Každopádně je se jménem krakovského profesora pomocných věd historických a přesvědčeného slovakofila spojena asi nejzávažnější aféra, která se zdála být velkým ohrožením opatrně navazované spolupráce.

V roce 1932 vydal Władysław Semkowicz první ze dvou dílů své monumentální edice dokumentů k dějinám polského osadnictví na Oravě (*Materjały źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy*). Hned po vydání ji poslal rovněž svému bratislavskému kolegovi. Chaloupecký poděkoval a obratem napsal do *Českého časopisu historického* anotaci,[39] v níž edici mimořádně ocenil: „*Můžeme být prof. Semkowiczovi vděčni za to, že tolik zájmu a práce věnoval Oravě. Jeho kniha – vedle osvětlení poměrů národnostních – má zejména velký význam pro rozvoj valašské kolonizace v Oravě a vůbec v Karpatech.*"[40] Sem-

37 *Komunikat Nr. 1 w sprawie współpracy historyków polskich i czechosłowackich*, Kwartalnik historyczny, 48, 1934, s. 1028–1030.

38 MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 1, i. č. 30, Václav Chaloupecký Jaroslavu Bidlovi 27. 7. 1934, Dětenice.

39 Chaloupecký v poděkování z listopadu 1932 píše: „*Děkuji Vám co nejsrdečněji za milou pozornost, kterou jste mi ráčil projeviti zasláním a věnováním Vaší nové práce Materjały źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy, k jejímuž vydání Vám upřímně gratuluji. Sám zabýval jsem se a dosud zabývám historií valašské kolonizace na Slovensku a tu zajisté pochopíte, že měla pro mne Vaše kniha dvojnásobnou poutavost. Napsal jsem o ní ihned informační zprávu do Českého časopisu historického. Těším se na její druhou část a přál bych si, aby Vaše dílo povzbudilo milovníky slovenské minulosti – jak v předmluvě píšete – k následování Vašeho vzoru.*" Počátkem téhož roku Chaloupecký prostřednictvím Semkowicze získal také fotografie rukopisů staročeských legend z polských sbírek. BJ, rkp. 9540 III, k. 4 a 290 (Václav Chaloupecký Władysławu Semkowiczovi 15. 1. a 25. 11. 1932, Bratislava).

40 V. Ch. [=Václav CHALOUPECKÝ], *Rozdělení částí bývalé stolice oravské…*, ČČH 38/3–4, 1932, s. 634–635. Pozitivní recenzi publikovala také Mária JERŠOVÁ (rec.), Časopis pro dějiny venkova 21, 1934, s. 131–132.

kowiczova edice se ale zároveň stala záminkou pro ostrý protipolský výpad moravského etnografa Jana Húska na stránkách časopisu *Prúdy*. Vytkl polskému historikovi mimo jiné údajný tendenční výběr editovaných pramenů a vyjádřil údiv nad tím, že mu byly ve slovenských archivech vůbec zpřístupněny.[41] To se Semkowicze pochopitelně dotklo,[42] takže se snažil získat satisfakci prostřednictvím představitelů Federace historických společností východní Evropy, konkrétně varšavského historika Marceliho Handelsmana a profesora Filozofické fakulty Univerzity Karlovy Jaroslava Bidla. Ten nakonec sám napsal do *Časopisu Národního musea* obsáhlou recenzi na Semkowiczovo dílo a Húskovy mimovědecké argumenty zcela odmítl.[43] Tím byly nejhorší hořkosti překonány, byť se nejednalo o poslední přešlap v československo-polských vědeckých kontaktech související s krakovským profesorem[44] (další už ale nesouvisely s Václavem Chaloupeckým).

Když vydal na prahu světového válečného konfliktu Semkowicz druhý díl své velké edice, Chaloupecký neváhal napsat rozsáhlou, umírněně kritickou recenzi.[45] Konsekventně vyzdvihl kladné stránky díla a výtky omezil na zjevné nesrovnalosti (používání termínu „inventář panství" místo dobového a v pramenech se vyskytujícího „urbář", ne zcela důsledné kolacionování textů opsaných někým jiným). Jedinou nacionálně-politicky orientovanou připomínku věnoval Chaloupecký rejstříku, v němž postrádal vedle osobního a místního také věcné hledisko, které by usnadnilo využití edice „*pro otázky hospodářské, tak často v edici se objevující. Ale prof. Semkowicze zajímal především problém národní.*"[46] Ostatně sám Semkowicz, který v roce 1937 vydal první díl nedokončeného, populárně-vědeckého díla o Slovensku pro polské čtenáře, považoval památky starého polského osídlení za jeden z nejdůležitějších aspektů vzájemných vztahů.[47]

---

41 Ján HÚSEK, *Politika v polské vědě*, Prúdy 19/4, 1935, s. 225–229.

42 Dodejme, že Semkowicz na přání bratislavské univerzitní knihovny edici spolu s dalšími svými pracemi záhy po vydání obratem věnoval pro její potřeby. O to muselo být takové využití darované publikace bolestnější. BJ, rkp. 9540 III, k. 301–303 (Knihovna Univerzity Komenského Władysławu Semkowiczovi 29. 11. a 3. 12. 1932, Bratislava).

43 Jaroslav BIDLO (rec.), *Władysław Semkowicz, Materjały źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy 1*, Časopis Národního musea. Oddíl duchovědný 110, 1936, s. 148–152.

44 Srov. podrobně Marek ĎURČANSKÝ, *Władysław Semkowicz a čeští historici*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica, Z pomocných věd historických 16/1–2, 2002, s. 583–596; TÝŽ (ed.), *Korespondencja Władysława Semkowicza i Jaroslava Bidlo. Kartka z historii stosunków naukowych polsko-czeskich w okresie międzywojennym*, Krakowski rocznik archiwalny 18, 2012, s. 131–154. Ke vztahu Semkowicze ke Slovensku obecně Tadeusz M. TRAJDOS, *Władysław Semkowicz wobec Słowacji*, in: Od poznania do zrozumienia. Polacy, Czesi, Słowacy w XX wieku, Rzeszów 1999, s. 109–127.

45 Václav CHALOUPECKÝ (rec.), *Władysław Semkowicz, Materjały źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy. Część II. Listy i akta, s. l. 1939*, ČČH 45/3–4, 1939, s. 503–506.

46 *Tamtéž*, s. 506.

47 „*…zapoznać z kulturą materialną i duchową, wszędzie znów z radością odkrywając – co wszak jest*

Po válce zbyli z polských historiků, s nimiž Václav Chaloupecký udržoval kontakty, resp. jejichž dílo soustavněji sledoval, jen Zygmunt Wojciechowski a Władysław Semkowicz. Na prvního z nich Pekařův dědic pamatoval jubilejní publikací, kterou napsal ke kulatému výročí pražské univerzity.[48] Od druhého dostal působivý, bilancující dopis, k němuž těžko co dodat. Semkowicz líčil ve zkratce své osudy za války, ptal se na české známé (v té době vesměs již nežijící – Gustav Friedrich, Jan Kapras) a o ztrátách polské historiografie uváděl lakonicky: „*O stratach wśród historyków dowie się Pan Kolega z najbliższego zeszytu Kwartalnika Historycznego, który niebawem się ukaże a będzie jednym wielkim nekrologiem naszej historii.*"[49]

Ovšem podobně jako v případě mladého slovenského historika Richarda O. Halagy,[50] také v rámci polské historiografie se Václav Chaloupecký na sklonku svého působení dostal do kontaktu s jedním z mladých adeptů oboru, který měl v budoucnu náležet k nejvýznamnějším domácím medievistům. Korespondence s Gerardem Labudou z let 1947–1951 dokumentuje polskou účast v posledních ročnících *Českého časopisu historického* před jeho likvidací a snahu najít společná východiska v rozděleném světě druhé poloviny čtyřicátých let. Labuda byl pravděpodobně osloven z české strany s nabídkou na otištění překladu příspěvku o Sámově říši.[51] Kromě korektur řešili s Chaloupeckým v následující korespondenci také výměnu *Českého časopisu historického* za poznaňské *Roczniki historyczne*, což naráželo na dobové problémy (pošta, otázka měny).[52] Obavy, které měl o osud ČČH v roce 1949 Chaloupecký, se dotkly také Labudy a vedly jej k delší reflexi na téma významu časopisu pro historiografii středovýchodní Evropy.[53] Je pravděpo-

---

zrozumiałe – ślady *polskiego osadnictwa, datującego się z tak zamierzchłych jak i nowszych czasów. To dawne polskie osadnictwo w Słowacji powinno stać się pomostem między naszymi bratnimi narodami!*" Władysław SEMKOWICZ (ed.), *Słowacja i Słowacy. Tom I. Kraj i lud*, Kraków 1937, s. 6n.

48 MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 8, i. č. 635, Zygmunt Wojciechowski Václavu Chaloupeckému 20. 4. 1948, Poznaň.

49 MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 7, i. č. 467, Władysław Semkowicz Václavu Chaloupeckému 9. 1. 1947, Krakov.

50 Milan DUCHÁČEK (ed.), *Korespondence Ondreje R. Halagy s Václavem Chaloupeckým. „Shledávám zcela logickým, že nalézáte příbuzenské vztahy mezi slovenským východem a českým západem*", Práce z dějin Akademie věd 1/1, 2009, s. 35–70.

51 Gerard LABUDA, *Patřili Slované korutanští k říši Sámově?*, ČČH 48–49/1, 1947–1948, s. 1–13.

52 MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 5, i. č. 304, Gerard Labuda Václavu Chaloupeckému 10. 10. 1947, 14. 2. 1948, 2. 7. 1948 a 19. 8. 1948, Poznaň.

53 Příslušná pasáž si zaslouží obsáhlejší citaci: „*O ile poprzednie listy nie zawierały optymistycznych wieści z odcinka naszych wspólnych zainteresowań, to ten ostatni wprawił mnie w stan pełnego niepokoju. Gdyby się miały potwierdzić Pańskie przypuszczenia, co do dalszych losów Historického Klubu, a tym samym również ČČH, to byłby to niewątpliwie cios, który by dotknął nie tylko historyków czeskich, ale również w tej samej niemal mierze historyków polskich. Śmiem nawet przypuszczać w ogóle słowiańskich. ČČH, jak i nasz Kwartalnik Historyczny, są bowiem nie tylko wykładnikiem*

dobné, že likvidací ČČH a úmrtím Chaloupeckého se také přerušil jeden z potenciálně nosných a zásadních kontaktů mezi českou a polskou medievistikou. Labudovu habilitační práci, nově interpretující prameny k počátkům polského státu v širokém evropském kontextu, Chaloupecký v podrobné recenzi chválil, zvláště vyzdvihl docenění role české kněžny Dobravy pro kulturní a náboženský rozvoj polského území. I v posledním textu věnovaném polské historiografii se český historik zabýval podobným okruhem témat z nejstarších dějin polského a českého státu.[54]

Na závěr tedy lze shrnout, že i v profesním životě Václava Chaloupeckého hrálo svou roli oživení vědeckých kontaktů mezi Polskem a Československem ve druhé polovině dvacátých a na počátku třicátých let – jak co se týká jeho osobních vazeb na polské historiky, tak co do vlivu na jeho vlastní dílo prostřednictvím recepce výsledků polské medievistiky. Postoj Václava Chaloupeckého byl vstřícný, sebevědomý a v hlavních rysech konsekventní. Obzvláště zajímavá je vazba bratislavské univerzity na Poznaň, která měla i svou formální stránku: obě nově konstituovaná univerzitní centra hledala vhodné zahraniční partnery pro oživení akademického provozu. Paralelní kontakty s profesorem Jagellonské univerzity W. Semkowiczem přitom ukazují na tradiční vazby Krakova k blízkému Slovensku i jeho roli jako centra zájmu o slovenskou problematiku, vedeného čistě odbornými i politickými důvody. Velká témata spojující československou a polskou medievistiku v meziválečném období ostatně často spadala také do oblasti historické geografie a souvisela s problematikou nového geopolitického uspořádání středovýchodní Evropy. V letech bezprostředně po druhé světové válce pak byla polská historiografie vzhledem k soudobé geopolitické situaci opět mimořádně blízká české, jak o tom svědčí také stránky posledních ročníků ČČH redigované Václavem Chaloupeckým a kontakty s Gerardem Labudou. I tady do vzájemných vazeb nakonec rušivě zasáhly vnější okolnosti.[55]

---

naszego wieloletniego dorobku kulturalnego i naukowego, ale same sobą stanowczo jeden z istotnych składników tej kultury reprezentują. Szczególnie byłoby to martwiące, gdyby ČČH akurat w momencie swego 50-<letniego>rocznikowego jubileuszu musiał zawiesić swoją jakże bogatą i cenną działalność naukową. Proszę nam wierzyć, że odczulibyśmy to równie przykro, jak ci, którzy w sprawie tej są bezpośrednio zainteresowani i za losy ČČH bezpośredno odpowiedzialni. ČČH w moim pojęciu był jednym z najlepiej, najbardziej obiektywnie redagowanych czasopism historycznych słowiańskich. Z tego swego wielkiego dorobku nic nie uronił w wydanych po tej wojnie dwu tomach, które w dalszym ciągu zarówno w zakresie poruszanych tematów, jak szczególnie w zakresie informacji bibliograficznej nie mają sobie równych, nawet w porównaniu do roczników przedwojennych." Tamtéž, Gerard Labuda Václavu Chaloupeckému 30. 8. 1949, Poznaň.

54 Václav CHALOUPECKÝ (rec.), *Gerard Labuda, Studia nad początkami państwa polskiego, Poznań 1946*, ČČH 48–49/1, 1947–1948, s. 276–283. Strojopis recenze s rukopisnými doplňky je uložen v MU AAV, f. V. Chaloupecký, k. 16, i. č. 929.

55 Rešerše v krakovských archivech a knihovnách bylo možné provést během pobytu autora v Polsku v rámci programu Thesaurus Poloniae Mezinárodního centra kultury v Krakově (XVIII edycja). MCK patří srdečné díky.

Historická etnicita geopoliticky sporných oblastí Sudet a jižního Slovenska jako problém české a slovenské historiografie ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století

Tomáš PÁNEK

Moderní národní historiografie se významně podílely na dvojitém procesu nacionalizace teritorií a teritorializace národů,[1] což v multietnických oblastech vedlo většinou ke vzniku konfliktních situací. Z dějepisců jednotlivých národnostních táborů se stali konkurenti, snášející vědecky vypreparované důkazy o tom, že určitá oblast byla historicky zkultivovaná právě jejich národním společenstvím. Politicko-ideologické cíle často přímo anticipovaly výsledky vědeckého výzkumu, které vzápětí sloužily jako politické argumenty podepírající nárok těchto národů na konkrétní území, ať už ve smyslu legitimizace stávajícího stavu či naopak jeho zpochybnění. Nejinak tomu bylo i v době první republiky. Proto se zde zaměřím na české a slovenské výzkumy historické etnicity geopoliticky sporných teritorií (zejména Sudet a jihu Slovenska), které byly po letech zanedbávání výrazně intenzifikovány teprve na sklonku třicátých let, a to v reakci na historizující argumentaci (sudeto)německých a maďarských politiků, propagandistů a speciálně historiků. Nejprve se zaměřím na ideologicko-politické podmínění a institucionální základny německého a maďarského bádání po roce 1918, a to v kontrastu k převažující absenci jejich obdob (resp. k větší individualizaci takového bádání) na straně česko-slovenské. Pak představím pokusy o zintenzívnění národnostních výzkumů po roce 1938 na české (v protektorátu) a slovenské straně (za první Slovenské republiky), resp. obou v obnoveném Československu (zhruba do roku 1948), jejich institucionální vyústění a propojení s politikou. Konkrétní strategie a heuristicko-metodologické postupy, kterými obě dějepisectví dokazovala český a slovenský charakter sporných oblastí, ilustruji na polemice česko-sudetoněmecké[2] a slovensko-

1 Tibor FRANK – Frank HADLER, *Nations, Borders and the Historical Profession: On the Complexity of Historiographical Overlaps in Europe*, in: Disputed Territories and Shared Pasts. Overlapping National Histories in Modern Europe, Tibor Frank – Frank Hadler (eds.), Basingstoke – New York 2011, s. 2; László VÖRÖS, *Analytická historiografia versus národné dejiny. „Národ" ako sociálna reprezentácia*, Pisa 2010, s. 58–62.

2 Vzhledem k tomu, že se sudetoněmecká identita formovala až po vzniku Československé republiky (resp. po krachu následujících německých autonomistických projektů), lze ad-

-maďarské.[3] Spíše paralelní analýzu české a slovenské situace překlenu komparativním závěrem, kde vystihnu stejné či podobné prvky v obou prostředích a zároveň případná specifika každého z nich.

Před vlastním výkladem ještě musím předeslat, že pojmy „etnicity" a „národa" chápu jako do značné míry (nikoli však bezvýhradně) v moderní době zkonstruované fenomény, tedy jako výsledky moderních společenských, kulturních, identitotvorných a politických procesů.[4] To ovšem nic nemění na tom, že v tomto textu je budu používat spíše ve smyslu dobového diskursu třicátých a čtyřicátých let 20. století, kdy většina tehdejších historiků (ale i národopisců aj.) vnímala národy primordialisticky jako přirozené a věčné entity,[5] mající stejnou (etnickou a národní) kvalitu v jakékoli chronologické době (například již v raném středověku). Samozřejmě jde o ten případ, kdy vědci anachronicky přenášejí koncepty své vlastní současnosti (tj. v tomto případě etnicitu či národnost) do minulých epoch, kdy tyto fenomény neexistovaly, resp. neexistovaly přímo v této moderní formě. V souladu s teorií sociální konstrukce reality[6] lze ale tvrdit, že pro tyto intelektuály byla konkrétní „historická etnicita" určitého prostoru objektivní a pravdivou záležitostí, resp. že ji takto vnímali.

Geopolitické změny ve střední Evropě po roce 1918 měly závažný dopad na historické myšlení a vědeckou praxi historiků v tomto regionu včetně Československa. V důsledku ústavně ukotvené teze o státotvorném národu československém se zdejší sudetoněmecké a maďarské obyvatelstvo ocitlo v pozici národnostních menšin, což vedlo k výrazné aktivizaci právě sudetoněmeckých a maďarských vědců při výzkumu historického a současného průběhu etnických hranic. Toto bádání mělo dokázat historicky podmíněnou německost a maďarskost zejména okrajových oblastí Československa. Ideologickým cílem bylo na jedné straně upevnění národního vědomí těchto menšin skrze poukaz na jejich dlouhotrvající zakořenění v těchto krajinách

jektivum „sudetoněmecký" samozřejmě spojovat s konkrétními fenomény teprve v období po roce 1918.

3 Ponechám zde stranou polemiku česko-polskou (o jednotlivé části Slezska), slovensko-polskou (o Oravu a Spiš) a slovensko-karpatoněmeckou (o západní Slovensko, Hauerland a Spiš), jakož i pokus slovenských vědců vypracovat historicko-etnografické důkazy, které by legitimizovaly plánované připojení jihovýchodní Moravy ke Slovenské republice. Analýzy těchto čtyř případů budou ovšem součástí dizertační práce věnované českému, slovenskému a sudetoněmeckému dějepisectví v letech 1938–1945, pro níž je tento text jednou z přípravných prací.

4 K vývoji konceptů etnicity a národa v euroamerickém myšlení posledních dvou století srov. Karel ŠIMA, *Etnicita*, in: Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě, Lucie Storchová a kol. (eds.), Praha 2014, s. 205–219.

5 Primordialismus určoval politický kontext moderního historického bádání až do poloviny 20. století; *Tamtéž*, s. 207.

6 Peter L. BERGER – Thomas LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*, Brno 1999.

a na straně druhé zpochybnění legitimity a spravedlnosti stávajícího průběhu státních hranic Československé republiky.

Na německé straně byly tyto trendy systematizovány již v polovině dvacátých let do koncepce Albrechta Pencka o německé národní a kulturní půdě, která našla značnou odezvu v sudetoněmeckém a také maďarském dějepisectví.[7] Národní půdu ztotožnil německý geograf se současnými oblastmi německého osídlení, zatímco ta území, jež v minulosti působením německého živlu a přejímáním německých vzorů údajně získala německý charakter, prohlásil za půdu kulturní. Její kultivace byla Penckovi důležitým historickým výkonem německého národa, který tak měl být nejvýznamnějším nositelem kultury a civilizace ve středovýchodní Evropě a mezi Slovany. Penckovy oblasti německé národní půdy se v případě Československa víceméně shodovaly s pohraničními teritorii, která byla na podzim 1938 připojena k Německu, když za ně navíc pokládal německé jazykové ostrovy v českém a slovenském vnitrozemí. Německá půda kulturní se potom měla rozkládat na zbytku Čech, Moravy a Slezska, na západním Slovensku a v okolí Hauerlandu a Spiše.

Uchopování dějinných fenoménů, které formovaly německou národní půdu, bylo propojeno s koncepcemi a nástroji dějin osídlení. Ty pracovaly zejména s metodami (filologického) rozboru místních, pomístních a osobních jmen a mapováním dialektů, ale také s analýzou půdorysů lidských sídel a s typizací staveb a způsobu bydlení, když byly často aplikovány i metody etnografické. Výzkumy ukazovaly, jak došlo k vytvoření současných oblastí německého osídlení, když jejich horizontální rozšíření fundovaly i vertikálně, tj. dokazovaly na časové ose jejich dlouhodobou existenci, jejich často staleté trvání. Zároveň odkrývaly již zaniklé německé osídlení, které bylo překryto osídlením jiného etnika, zejména slovanského. Taková území byla prezentována jako zcivilizovaná německými osadníky, kteří je zúrodnili pro navazující obyvatelstvo slovanské – z původně německé národní půdy se tak de facto stala německá půda kulturní.

Koncepce německé národní a kulturní půdy se stala jedním z vůdčích paradigmat německého výzkumu národa, resp. dějin národa (*Volksforschung*, resp. *Volksgeschichte*) v době mezi dvacátými léty a koncem druhé světové

7 Albrecht PENCK, *Deutscher Volks- und Kulturboden*, in: Volk unter Völkern. Bücher des Deutschtums. Band 1, Karl Christian von Loesch (ed.), Breslau 1925, s. 62–73; srov. Jörg HACKMANN, *Volks- und Kulturbodenkonzeptionen in der deutschen Ostforschung und ihre Wirkungen auf die sudetendeutsche Landeshistorie*, in: Die böhmischen Länder in der deutschen Geschichtsschreibung seit dem Jahre 1848. Teil I., Michael Neumüller (ed.), Ústí nad Labem 1996, s. 49–71; o maďarské kulturní a národní půdě přednášel od roku 1936 na budapešťské univerzitě historik Elemér Mályusz: Vilmos ERÖS, *Ein Wegbereiter der modernen gesellschaftsgeschichtlichen Forschung in Ungarn: Elemér Mályusz (1898–1989)*, Ungarn-Jahrbuch 32, 2014/2015, s. 234.

války.[8] Pojetí v sobě syntetizovalo vědeckou a ideologicko-politickou dimenzi, neboť Penck se postavil proti novým, uměle vytvořeným hranicím z Versailles, a zdůraznil význam hranic, které vznikly (údajně) přirozeným historickým vývojem.[9] Koncepce byla využitelná pro politické cíle v samotném Německu, a to ve smyslu revize versaillských hranic a sjednocení všech Němců v jednom státě, i u německých menšin v nových středoevropských státech, a to ve smyslu požadavků autonomie či přímo přičlenění jimi obývaných území k Německu. U Pencka se ovšem nacházejí rysy, které nalezneme také u jiných národních historiografií v tehdejší Evropě, a to zejména propojení vědy s politikou, podobné argumentační figury, metodologické nástroje a způsoby dokazování historické etnicity určitých území.

Revizionistické tendence zaměřené vůči Československu vrcholily ve třicátých letech. Otec maďarských *Volksgeschichte* Elemér Mályusz vytkl roku 1931 jejich politický úkol, jímž se stalo překonání versaillesko-trianonského mírového uspořádání, čemuž měly mimo jiné posloužit místopisné studie a koncentrace na výzkum toponym a dějin osídlení.[10] Podobně prohlásil Josef Pfitzner o několik let později historickou vědu za zbraň v rukou sudetoněmeckého hnutí,[11] když například jeden z řady jeho kolegů, Rudolf Schreiber, zdůraznil závažnost bádání o místních, pomístních a osobních jménech jakožto podkladu pro zodpovězení otázky prostorového rozšíření německého národa v minulosti sudetských zemí.[12] V textech sudetoněmeckých vědců ale až do roku 1938 nenalezneme explicitní požadavky na změnu teritoriálně-státního statu quo, což se týkalo i maďarských regionálních historiků působících na Slovensku.[13] Významnou roli hrála vedle prvorepublikové

8 Alexander PINWINKLER, *„Hier war die große Kulturgrenze, die die deutschen Soldaten nur zu deutlich fühlten…" Albrecht Penck (1858–1945) und die deutsche „Volks- und Kulturbodenforschung"*, Österreich in Geschichte und Literatur 55/2, 2011, s. 190–191. K německým dějinám národa v jejich tehdejším „völkisch" pojetí zejména Willi OBERKROME, *Volksgeschichte. Methodische Innovation und völkische Ideologisierung in der deutschen Geschichtswissenschaft 1918–1945*, Göttingen 1993.

9 A. PINWINKLER, *„Hier war die große Kulturgrenze"*, s. 188.

10 Árpád von KLIMÓ, *Volksgeschichte in Ungarn (1939–45). Chancen, Schwierigkeiten und Folgen eines „deutschen" Projektes*, in: Historische West- und Ostforschung in Zentraleuropa zwischen dem Ersten und dem Zweiten Weltkrieg – Verflechtung und Vergleich, Matthias Middell – Ulrike Sommer (eds.), Leipzig 2004, s. 153–154.

11 Josef PFITZNER, *Sudetendeutsche Einheitsbewegung. Werden und Erfüllung*, Karlsbad – Leipzig 1937, s. 9.

12 Rudolf SCHREIBER, *Zur Methode der Volksgeschichte im Grenzland*, Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung 3, 1939, s. 359–380, zejm. s. 361–370; dále např. Heinz ZATSCHEK, *Volksforschung und Volksgeschichte in den Sudetenländern*, Deutsche Volksforschung in Böhmen und Mähren 1, 1939, s. 17–29.

13 J. HACKMANN, *Volks- und Kulturbodenkonzeptionen*, s. 70; např. Béla Wick, v Košicích žijící maďarsko-slovenský historik, se po nesouhlasu ohledně vydání jeho košických dějin věnoval od konce dvacátých let politicky „nezávadné" tematice: Ondrej FICERI, *Košice v slovenskej historiografii*, Košice 2016, s. 73–74.

cenzury skutečnost, že tito pracovníci působili v československých institucích a museli vůči státu udržovat loajalitu, resp. si počínat takticky.

Maďarské a sudetoněmecké výzkumy historické etnicity konkrétních oblastí byly prováděny v široké síti institucí. Na Slovensko zaměřovali pozornost badatelé v Budapešti, kde při Maďarském státním archivu vznikla roku 1932 výzkumná skupina zabývající se dějinami osídlení bývalých Horních Uher, zatímco od roku 1937 pracovali na podobných tématech doktorandi tamní univerzity pod Mályuszovým vedením. Jejich výsledky byly vydávány v ediční řadě zaměřené na maďarské *Volksgeschichte* a dějiny osídlení, když se většina prací týkala oblastí mimo trianonské hranice Maďarska. Jejich úzké propojení s maďarským revizionismem bylo naprosto zřejmé.[14] Institucionální boom ovšem maďarské výzkumy zažily hlavně na sklonku třicátých let a během druhé světové války, kdy byly založeny například Centrum pro výzkum prostoru a národa (*Táj- és Népkutató Központ*) či Institut pro vědu o Maďarech (*Magyarságtudományi Intézet*), jehož úkolem bylo interdisciplinárně zkoumat jednotlivé aspekty maďarského národního společenství.[15]

Na straně sudetoněmecké se takovým badatelským centrem stala Německá univerzita v Praze, na níž bylo v letech 1918–1945 obhájeno 131 dizertací (84 prací vzniklo do studijního roku 1938/1939 včetně, 47 prací bylo obhájeno v letech druhé světové války) věnovaných dějinám osídlení, resp. analýze toponym, antroponym a dialektů různých oblastí (nejen) českých zemích.[16] Výzkumy podporovala také Společnost pro podporu německé vědy, literatury a umění v Čechách (od roku 1941 Německá akademie věd v Praze),[17]

14 V. ERÖS, *Ein Wegbereiter*, s. 233; Á. von KLIMÓ, *Volksgeschichte*, s. 155–157.

15 Á. von KLIMÓ, *Volksgeschichte*, s. 154–155.

16 V soupisu dizertací Německé univerzity jsem se zaměřil na období studijních let 1918/1919–1944/1945, přičemž jsem započítal práce odkazující přímo svým názvem k dějinám osídlení, kolonizace a národnostních poměrů, resp. k rozboru toponym (zohlednil jsem i práce o historické topografii), antroponym, jazyka historických pramenů, půdorysů sídel a nářečí (z dialektologických prací jsem nezapočítal ty, které dle názvu směřovaly k jiné tematice, než jaké se věnuji v této studii; započítal jsem naopak práce k slovní geografii – *Wortgeographie*); srov. *Disertace pražské university 1882–1945. II. Německá universita*, HAVRÁNEK Jan – KUČERA Karel (eds.), Praha 1965, s. 46–139. Tyto dizertace vznikaly v historickém, germanistickém a slavistickém semináři, k jejichž vývoji ve sledované době viz: Ota KONRÁD, *Dějepisectví, germanistika a slavistika na Německé univerzitě v Praze 1918–1945*, Praha 2011.

17 Michael NEUMÜLLER, *Geschichtswissenschaft und Heimatforschung. Forschungen und Publikationen der Deutschen Gesellschaft der Wissenschaften und Künste bzw. der Deutschen Akademie der Wissenschaften in Prag 1919–1945*, in: Die böhmischen Länder in der deutschen Geschichtsschreibung seit dem Jahre 1848. Teil I., Michael Neumüller (ed.), Ústí nad Labem 1996, s. 91–93; Dorota LEŚNIEWSKA, *Kolonizacja niemiecka i na prawie niemieckim w średniowiecznych Czechach i na Morawach w świetle historiografii*, Poznań – Marburg 2004, s. 100. K celé instituci obecně Alena MÍŠKOVÁ, *Die Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen (später Deutsche Akademie der Wissenschaften) 1891–1945. (Unterstützungstätigkeit – Fachorientierung, soziale und regionale Herkunft der Antragsteller,*

jejíž Komise pro vlastivědný výzkum byla zkraje dvacátých let Erichem Gierachem zavázána k bádání nad sídelními dějinami Němců v českých zemích, a to na platformě toponomastických a dialektologických studií. Tahounem navazujících konkrétních projektů byl Ernst Schwarz, germanista a teoretik úzkého propojení právě jazykových výzkumů s dějinami osídlení.[18] Jedno ze specializovaných pracovišť komise (tzv. *Flurnamenstelle*) od roku 1929 systematicky pracovalo na studiu pomístních názvů, když vydávalo jejich sbírky i edici prací, v nichž byly šíře analyzovány.[19] Podobně od roku 1933 připravovala nově vzniklá komise slovník sudetoněmeckých dialektů, avšak do konce druhé světové války nebyl vydán ani jediný jeho díl. Nejvýznamnějším výsledkem dotazníkového sběru nářečních forem tak byl Schwarzův přehled rozvrstvení sudetoněmeckých dialektů a edice knih, které skrze jejich analýzu určovaly, z jakých německých oblastí kdysi do českých zemí kolonisté přišli.[20] Výzkum místních jmen byl podporován Sudetoněmeckým ústavem pro vlastivědný výzkum v Liberci, který vydával knižní řadu zabývající se jejich rozborem.[21] Po transformaci instituce roku 1940 do Sudetoněmeckého ústavu pro výzkum země a národa bylo bádání zastřešeno v nové komisi pod Gierachovým vedením, která propojovala toponomastiku s dějinami osídlení (*Kommission für Siedlungs- und Sprachforschung*).[22] Její členové shromažďovali materiál pro mapu vývoje osídlení sudetských zemí[23] a zároveň se spolu s kolegy z historické komise podíleli na germanizaci českých názvů v Sudetech, když vypracovávali expertízy pro župní správu. Od třicátých let bylo Československo objektem zájmu také mnoha institucí v sa-

zeitliche Entwicklung), Germanoslavica 2 (7)/1, s. 65–72.

18 Ernst SCHWARZ, *Zur Namenforschung und Siedlungsgeschichte in den Sudetenländern*, Prag 1923; TÝŽ, *Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle*, München 1931.

19 *Sudetendeutscher Flurnamen-Sammler* 1–8, E. Gierach – E. Schwarz (eds.), 1930–1935; *Sudetendeutsches Flurnamen-Buch* 1–4, E. Schwarz (ed.), 1935–1941.

20 Ernst SCHWARZ, *Sudetendeutsche Sprachräume*, München 1935; *Arbeiten zur sprachlichen Volksforschung in den Sudetenländern* 1–7, E. Schwarz (ed.), 1937–1940.

21 *Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch* 1–8, E. Gierach – E. Schwarz (eds.), 1932–1944.

22 Ota KONRÁD, *Die Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung 1940–1945. „Wissenschaftliche Gründlichkeit und völkische Verpflichtung"*, in: Die „sudetendeutsche Geschichtsschreibung" 1918–1960. Zur Vorgeschichte und Gründung der Historischen Kommission der Sudetenländer, Stefan Albrecht – Jiří Malíř – Ralph Melville (eds.), München 2008, s. 79, 81; Milena JOSEFOVIČOVÁ, *Sudetoněmecký ústav pro výzkum země a lidu. Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung*, in: Hledání centra. Vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a první polovině 20. století, Kristina Kaiserová – Miroslav Kunštát (eds.), Ústí nad Labem 2011, s. 333, 338.

23 Tito pracovníci se mohli institucionálně i metodologicky připojit k Německému národopisnému atlasu vznikajícímu v sousedním Německu od dvacátých let a vydanému v druhé polovině let třicátých, a to za výrazné etnizace a nacionalizace (až nacifikace) svého tématu; srov. Jiří WOITSCH, *Etnokartografie ve 20. století: Od národních atlasů k atlasu evropskému a zpět*, in: Etnologie v zúženém prostoru, Jiří Woitsch – Adéla Jůnová Macková a kol. (eds.), Praha 2016, s. 188.

motném Německu, zejména tzv. *Nord- und Ostdeutsche Forschungsgemeinschaft* a *Südostdeutsche Forschungsgemeinschaft*.[24] Jejich cílem bylo v souladu s nově vymezovanou německou zahraniční politikou organizovat a ideově orientovat germanistický vědecký výzkum ve státech středovýchodní Evropy a využít jeho výsledky pro upevnění jednoty Němců napříč státními hranicemi, a v konečném důsledku tak spolu s propagandistickou činností přispět k destabilizaci národnostních vztahů v těchto státech.[25] Jejich součástmi byly i některé zmíněné sudetoněmecké instituce v Československu, resp. později v Sudetské župě a protektorátu. Energie investovaná do výzkumu sídelních dějin a toponomastického materiálu se projevila ve značné frekvenci této problematiky v hlavních publikačních platformách sudetoněmecké historiografie, když se v meziválečné době jedním z těžišť jejího bádání stalo 13. a 14. století, doba německé kolonizace českých zemí.[26]

Problematika etnicity hraničních oblastí byla pro maďarské a sudetoněmecké historiky velkým, ne-li největším tématem, což kontrastuje s dějepisectvím českým a slovenským, kde podobné výzkumy nebyly ani v nejmenším tak dobře institucionalizované. Místopisná komise České akademie věd a umění (dále jen ČAVU) se podílela spíše na praktické činnosti pro nový stát (zejména na změnách místních názvů), přičemž se vlastnímu vědeckému výzkumu příliš nevěnovala.[27] Největším počinem komise v předmětné oblasti tak byla podpora bádání Antonína Profouse a pomoc při publikaci jeho díla *Místní jména v Čechách*, které však kvůli mnoha peripetiím mohlo vyjít až po válce.[28] Podobně si na konci dvacátých let Československá

24 Michael FAHLBUSCH, *Wissenschaft im Dienst der nationalsozialistischen Politik? Die „Volksdeutschen Forschungsgemeinschaften" von 1931–1945*, Baden-Baden 1999, s. 193–194, 239–247, 284–292 a mnohé další drobnější pasáže.

25 K německé i maďarské protičeskoslovenské propagandě v meziválečném období srov. mnohé pasáže práce: Andrea ORZOFF, *Battle for the Castle. The Myth of Czechoslovakia in Europe, 1914–1948*, New York 2009. Vědecký výzkum v Československu podporující sudetoněmecké politické aspirace byl zároveň z Říše podporován nemalými finančními částkami: Klaas-Hinrich EHLERS, *„Wissenschaft im Volkstumskampf" der Sudetendeutschen – mit finanzieller Unterstützung aus Deutschland*, in: Deutsche – Tschechen – Böhmen. Kulturelle Integration und Desintegration im 20. Jahrhundert, Stefan Höhne – Ludger Udolph (eds.), Köln – Weimar – Wien 2010, s. 245–264.

26 Srov. M. NEUMÜLLER, *Geschichtswissenschaft*, s. 101; Jiří PEŠEK, *Die Zeitschrift für Sudetendeutsche Geschichte*, in: Die böhmischen Länder in der deutschen Geschichtsschreibung seit dem Jahre 1848. Teil I., Michael Neumüller (ed.), Ústí nad Labem 1996, s. 123; Ferdinand SEIBT, *Geschichtswissenschaft in der Tschechoslowakei 1918–1938*, in: Kultur und Gesellschaft in der Ersten Tschechoslowakischen Republik, Karl Bosl – Ferdinand Seibt (eds.), München 1982, s. 278.

27 Přehled jejích dějin a činnosti podává Hana KÁBOVÁ, *Místopisná komise České akademie věd a umění v letech 1913–1952*, Práce z dějin Akademie věd 7/1, 2015, s. 61–88.

28 Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny I–V*, Praha 1947–1960. Práce byla komisí doporučena k vydání již roku 1940, ale autor odmítl požadavek protektorátních úřadů na roztržení díla do dvou zvláštních částí o Sudetech a protek-

společnost pro studium menšinových otázek dala za úkol zkoumat problém vztahu národa k půdě, ale jediným výsledkem bylo vydání geopoliticky laděné práce Jaromíra Korčáka.[29] Výzkum východní části Československa byl organizován zvláště ve Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi, jenž fungoval od konce dvacátých let v rámci Slovanského ústavu. V knižní edici i duchovědné řadě sborníku *Carpatica* vydávaných institucí vyšly ve třicátých letech vedle literárněhistorických a církevněhistorických prací i příspěvky etnografické (Jan Húsek)[30] a dialektologické (škola Václava Vážného).[31] Sbor ve snaze objasnit národnostní vývoj Slovenska a Podkarpatské Rusi sponzoroval (mj. za podpory prezidentské kanceláře a ČAVU) také výzkumy ruského emigranta Alexeje L. Petrova,[32] jehož dílo mělo určitý vliv na další rozvoj slovenské historické demografie a statistiky, neboť na něj navázal Anton Granatier.[33] V předmětné tematice vykonali značný kus práce také čeští vědci působící na Komenského univerzitě, a to zvláště Václav Chaloupecký, jehož *Staré Slovensko* (1923)[34] – nacházející nejstarší slovanské osídlení pouze na západě Slovenska a počítající s kolonizací středu a východu země až ve 13. století – je nutné považovat za zásadní příspěvek k slovenským sídelním dějinám. Vedle ideologicky podmíněných polemik mezi Chaloupeckým a slovenskými národovci v době svého vydání však kniha v pozdějších letech také hlouběji zapůsobila na promýšlení slovenské kolonizační historie, a to jak ve smyslu dalšího rozvinutí jejích tezí Alexanderem Húščavou, tak naopak jejich korekce v případě Daniela Rapanta a Vladimíra Šmilauera.[35] Diskuse s posledně jmenovanou dvojicí badatelů v první polovině třicátých let a konfrontace s jejich novátorskými přístupy (interdisciplinární tíhnutí k výsledkům etnologie, archeologie či filologie)

---

torátu; ke vzniku Profousova díla a podpoře komise srov. H. KÁBOVÁ, *Místopisná komise*, s. 67–68.

29 Jaromír KORČÁK, *Geopolitické základy Československa, jeho kmenové oblasti*, Praha 1938, s. 7.

30 Jan HÚSEK, *Hranice mezi zemí Moravskoslezskou a Slovenskem. Studie etnografická*, Praha 1932.

31 Dialektologické studie vyšly převážně v periodických publikacích Sboru, jejichž obsahovou charakteristiku podává Jiří BEČKA, *Sborníky Carpatica a společenské vědy*, in: Česko-slovenská vzájemnost a nevzájemnost, Jiří Pospíšil – Miloš Zelenka (eds.), Brno 2000, s. 41–50.

32 O. FICERI, *Košice*, s. 61. (Po uzavření smlouvy mezi Československem a Sovětským svazem však musel Sbor finanční podporu ruské a ukrajinské emigrace omezit.)

33 Anton GRANATIER, *Etnické rozhranie slovensko-maďarské*, Bratislava 1930. Maďarští vědci v letech druhé světové války počítali A. Granatiera, J. Svetoně a B. Varsika do tzv. Petrovovy školy, vůči jejímž výzkumům se negativně vymezovali; O. FICERI, *Košice*, s. 81–82.

34 Václav CHALOUPECKÝ, *Staré Slovensko*, Bratislava 1923. Dětenický rodák se otázkám osídlení Slovenska věnoval i v jiných studiích, srov. zvláště TÝŽ, *Dvě studie k dějinám Podkarpatska*, Sborník Filosofické fakulty University Komenského 3, 1925, s. 131–186.

35 Ke genezi, tezím a vlivu *Starého Slovenska* ve slovenském a českém prostředí srov. Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*, Praha 2014, s. 171–252, kde jsou i odkazy na primární literaturu objevivší se v diskusích okolo Chaloupeckého práce.

Chaloupeckému odhalily, že k sídelním dějinám již nelze přistupovat pouze s „ryze historickými" metodami, což nepochybně přispělo k tomu, že se v té době tematicky přeorientoval na středověké kulturní dějiny.[36]

Je nutné také zmínit poslední instituci, která podporovala badatele zabývající se slovenskými tématy, a to Učenou společnost Šafaříkovu, jež (vedle jiného) vydala Šmilauerovu hydronomastickou práci, jíž chtěl iniciovat a zároveň položit jeden ze základů pro komplexní zpracování dějin slovenského osídlení.[37] Pokud konečně nahlédneme do soupisů dizertací Karlovy, Masarykovy a Komenského univerzity, tak v nich pro meziválečné období (až na devět výjimek)[38] nenalezneme větší počet prací, které by svým názvem odkazovaly ke stejnému tématu jako výše zmíněných více než osm desítek dizertací Německé univerzity.

I přes právě zmíněné vědecké ústavy se nemohu zbavit dojmu, že oproti (sudeto)německé a maďarské institucionalizaci, plánovitosti, finanční podpoře a týmově pojatému charakteru národnostních výzkumů šlo v českém a slovenském prostředí – i přes oficiální zaštítění mnohých vědců určitou institucí – daleko spíše o individuální výkony jednotlivých badatelů. Myslím, že lze hovořit – v porovnání se (sudeto)německou a maďarskou situací – o určité individualizaci českých a slovenských národnostních výzkumů, což se po-

36 H. KÁBOVÁ, *Místopisná komise*, s. 241–245.

37 „*Nutným pokračováním rozboru vodních jmen je zkoumání jmen osadních, od čehož nelze odloučiti zkoumání jmen osobních. Po zpracování celého materiálu vlastních jmen v slovenských listinách bude teprve možno vyvozovati závěry o dějinách osídlení Slovenska a o dějinách slovenštiny.*" Vladimír ŠMILAUER, *Vodopis starého Slovenska*, Praha – Bratislava 1932, s. 561. Šmilauerova onomastická bádání ve své monografii analyzuje Martina ŠMEJKALOVÁ, *Praporu věren i ve ztraceném boji. Vladimír Šmilauer – život a dílo filologa (1895–1983)*, Praha 2015, s. 186–250.

38 Univerzita Karlova: Josef KLIK, *Národnostní poměry v Čechách od válek husitských do bitvy bělohorské* (1922/1923); Jan FILIP, *Přirozené podmínky osídlení Čech od pravěku. Příspěvek k metodice a základům prehistorie, zvláště prehistorické geografie* (1927/1928); Marie KREJČŮ, *Místní jména česká v Čechách ze jmen obecných a národních* (1934/1935); Marie WITTINGEROVÁ, *Místní jména ve Friedrichově „Codex diplomaticus"* (1935/1936); Vlasta MACALOVÁ, *Vývoj regionální populace v zemi české a moravskoslezské se zvláštním zřetelem na národnost československou a německou – třídění podle přirozených krajů* (1938/1939); Jaromír SPAL, *Výklad místních jmen v politickém okrese jičínském* (1938/1939). Dodávám, že toponomastické práce vznikly pod vedením jazykovědců Emila Smetánky a Miloše Weingarta; tři dizertace o nářečích, které vznikly ve dvacátých letech u Františka Pastrnka, jsem nezapočítal, neboť lze předpokládat, že nebyly pojednávány z národnostního úhlu pohledu (na rozdíl od dialektologických prací, které vznikly na Německé univerzitě pod Schwarzovým vedením). Dále Masarykova univerzita: Robert OLBRECHT, *Postup zalidňování Opavska a stanovení národnostních poměrů pro rok 1318* (1933); Adolf TUREK, *Charvátská kolonisace na Moravě* (1936); Komenského univerzita: Alexander HÚŠČAVA, *Kolonizácia Liptova do konca XIV. storočia* (1929); zpracováno dle *Disertace pražské university 1882–1953. I.*, HAVRÁNEK Jan – KUČERA Karel (eds.), Praha 1965, s. 86–168; *Ročenka brněnské university 1964–1968*, Brno 1969, s. 635–643; *Bibliografia dizertačných a diplomových prác obhájených na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (1922–1962)*, Štefan Ďurovčík (ed.), Martin 1963, s. 54–55.

tvrzuje i při náhledu na regionální historiky či národopisce. Český pendant k *Historickému místopisu země Moravskoslezské* Ladislava Hosáka[39] se mezi válkami pokusil postavit Jan Barták, vzdělaný samouk a politicky činný rolník ze středních Čech. Roku 1939 ale vyšel pouze první díl jím zamýšleného souboru, který českým odborným historikům postavil před oči metodologické nedostatky laických badatelů.[40] Určité kritické názory na německou kolonizaci nalezneme například v některých svazcích *Národopisu lidu československého*.[41]

Co se motivací pro zahájení národnostního bádání u jednotlivých badatelů týče, lze tvrdit, že mnozí profesionální pracovníci svůj zájem aktivizovali teprve pod vlivem odmítavé reakce na teze konkurenčních historiografií a politiků. Již na samém počátku první republiky se Václav Vojtíšek, Josef Vítězslav Šimák a další postavili s pomocí historických (mj. toponomastických) argumentů proti existenci německé provincie *Deutschböhmen* poté, co i někteří odborní poradci československé delegace na pařížské mírové konferenci roku 1919 operovali s historickými daty.[42] Tyto aktivity však samozřejmě byly podpořeny a zaštítěny ze strany vznikajícího československého státu a jeho politických špiček. Později se ovšem například v důsledku národnostních třenic na severní Moravě (svém rodišti) dotkl dějin jejího osídlení a národnostního vývoje František Hrubý.[43] Podobně na Slovensku

39 Ladislav HOSÁK, *Historický místopis země Moravskoslezské,* díl I–X, Praha 1933–1938.

40 Jan BARTÁK, *Okres jílovský politický, soudní i berní samostatný* [=Přehledný místopis země České 1], Kaliště u Ondřejova 1939; srov. Pavel HOLÁT, *František Roubík. Neúnavný poutník mapou historie*, Praha 2007, s. 130–131. Po válce ale Z. Kalista ocenil solidní heuristiku Bartákova díla: Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha (dále jen LA PNP), fond Zdeněk Kalista, karton 78, text *Česká historiografie 1939–1945*, fol. 129.

41 Srov. např. František ŠVÁB – Jaroslav TYKAČ – Josef RESL – Josef BROŽ – Ladislav LÁBEK, *Plzeňsko. Národopisné oblasti plzeňská, plasská, radnickorokycanská, hradištská (blovická), chotěšovská a stříbrská,* 1. sv., Praha 1934.

42 Pavel VAŠKO, *Profesor Václav Vojtíšek. Archivářem od monarchie po socialismus*, Praha 2014, s. 95–96, kde jsou i odkazy na Vojtíškovy texty; Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Pomístní názvosloví v „Deutschböhmen“*, in: Sebeurčení a „Deutschböhmen“, Jan Kapras (ed.), Praha 1918, s. 71–76; srov. také soubor statí *Český živel v „Deutschböhmen“*, Jan Kapras (ed.), Praha 1918. Zdeněk VÁCHA, *Žádám Vás jako vynikajícího odborníka. Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918–1919*, Praha 2012, kde mnohé pasáže např. o činnosti právních historiků (Jana Kaprase a Karla Kadlece).

43 František HRUBÝ, *Severní Morava v dějinách*, Stráž Moravy 23/5–8, 1932, s. 71–74, 91–94, 111–114, 127–130. Dodávám, že se mezi světovými válkami národnostními vztahy a Němci v dějinách českých zemí intenzivně zabýval Kamil Krofta, který „vyhmátl“ ony dějinné momenty, které měly potenciál svou aktualizací přispět k navázání dobrého poměru sudetských Němců k československému státu. Kroftovy práce se však etnicity určitých oblastí dotkly jen okrajově; srov. Jindřich DEJMEK, *Kroftovo chápání sudetoněmecké otázky a její vyústění*, Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 5, 1991, s. 33–49, kde jsou i odkazy na dílčí Kroftovy práce. Zmínku si na tomto místě zaslouží i studie Jana Kaprase o právních a národnostních dějinách, které však oproti Kroftovi byly psány spíše z česko-nacionálních a protiněmeckých pozic; srov. např. Jan KAPRAS, *Český stát. Jeho vznik, poměr k Rakousku a Němcům*, Praha 1927; TÝŽ, *Národnostní vývoj v českém státě*, Praha 1931.

usměrnil při konfrontaci s maďarskou vědou zapřaženou do služeb revizionismu Branislav Varsik svůj výzkum k národnostní tematice.[44] Zejména však Antonín Profous pracoval na svém díle o místních jménech v Čechách pod neustálou obavou, aby ho nepředešli sudetoněmečtí vědci (zejména kohorta žáků Ericha Gieracha a Ernsta Schwarze), jejichž interpretace se hrozily stát argumentem pro německou separatistickou politiku. Profousovy dopisy zaslané v této věci J. V. Šimákovi[45] lze považovat za typické pro českého badatele, který se mezi válkami zabýval historickou etnicitou českých zemí. Jde o konfrontaci s kvantitativně i kvalitativně daleko podrobněji propracovanými sudetoněmeckými výzkumy, obavu z politického zneužití jejich výsledků a zároveň vědomí převažující osamocenosti vlastního bádání v rámci české historické obce.[46]

Důvody většinového přehlížení předmětné tematiky ze strany českých a slovenských historiků a spíše individuální charakter jejich výzkumů lze shledávat v působení několika činitelů. Myslím, že čeští historikové spolu s mnoha jinými intelektuály podlehli dojmu, že velkoněmecké ideje byly roku 1918 poraženy. Vzhledem k celkem loajálním vztahům Československa s výmarským Německem byla až do roku 1933 jako daleko větší hrozba vnímána potenciální revize Trianonské smlouvy. Vlastními oblastmi německého osídlení (a jejich dějinami) se navíc v novém státě měla primárně zabývat Německá univerzita v Praze; toto národnostně demokratické rozdělení badatelských témat ponechalo výzkum německého pohraničí a jazykových ostrovů ve vlastních sudetoněmeckých rukou. Co se slovenské části Československa týče, tehdy teprve rodící se profesionální slovenská historická obec zprvu neměla (alespoň do počátku třicátých let) vlastní kapacity, které by dokázaly oponovat maďarským národnostním a protislovensky zaměřeným

44 Branislav VARSIK, *O čom mlčia archívy*, Bratislava 1987, s. 77.

45 Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky (dále jen MU AAV), fond Josef Vítězslav Šimák, karton 29, i. č. 1787, korespondence Antonín Profous, Antonín Profous Josefu Vítězslavu Šimákovi 7. 5. 1931, 17. 5. 1931, 21. 5. 1931, 21. 6. 1931, 22. 11. 1932.

46 „*Pokud jsem však poznal Gieracha (je to divoký německý nacionál), nedělají to asi jen z lásky po pravdivém poznání, nýbrž spíše z toho chtějí vytloukat kapitál pro německou politiku. Kdybych je mohl předejít já, nemohli by si mé práce nevšimnout. (…) Proto by asi většina z nich přejímala mé rozbory nebo by je poněkud upravovala. To by někdy mohlo míti důležitost pro dějiny osídlení v Čechách, zvláště pak u jmen, která je možno vykládat různě. Jestliže mě Gierachovci předběhnou, podají veřejnosti možná nesprávné anebo protičesky zahrocené výklady. Ty poběhnou do světa v německém rouše rychleji než později jejich opravy podle mé práce.*“ „*Dal jsem se do podniku, o kterém Gierach i Schwarz prohlašují, že je nad síly jednotlivcovy. Oni si proto rozdělili práci podle jednotlivých okresů.* […] *Přičiním se, seč mé síly stačí.*“ Tamtéž, Antonín Profous Josefu Vítězslavu Šimákovi 17. 5. 1931, 22. 11. 1932. Sám Šimák veřejně, ovšem pouze na stránkách odborného periodika, demaskoval politickou tendenci německých prací o sídelních dějinách jakožto údajnou vědeckou obdobu německého *Drang nach Osten*: Josef Vítězslav ŠIMÁK (rec.), *Dvě knihy o osídlení Šumavy,* Český časopis historický (dále jen ČČH) 43/1, 1937, s. 100.

výzkumům. Tohoto úkolu se tak zhostili čeští vědci působící v Bratislavě,[47] kteří proti maďarskému revizionismu operovali s konceptem čechoslovakismu. Ten měl ve své projekci do minulosti dokázat československou národní jednotu, tj. de facto historickou (ale i jazykovou a etnickou) přináležitost Slováků k „západním" Čechům, a vytrhnout je tak z Maďary konstruovaného uherského historického příběhu, a tím i zpochybnit legitimitu maďarských požadavků na obnovu Uher.[48] V tom byl ovšem kámen úrazu. Na slovenské straně (mimo slovenských čechoslovakistů) byly tyto teze povětšinou chápány jako popírání samostatné slovenské národní existence a jako projev českého kulturně-politického imperialismu. To lze dobře ilustrovat na slovenské recepci Chaloupeckého *Starého Slovenska*. Tato kniha i přes svůj určitý (výše naznačený) vliv na promýšlení otázek spojených se slovenskými sídelními dějinami zároveň – spolu s Chaloupeckého netaktními poznámkami na adresu slovenské kultury – způsobila, že většina slovenských intelektuálů přestala být ochotná naslouchat českým názorům na slovenskou historii. To mělo za následek Chaloupeckého izolovanost ve slovenském prostředí, markantní zhoršení česko-slovenské komunikace ve vědecké obci a koneckonců tím utrpěla v očích Slováků i důvěryhodnost Komenského univerzity.[49] Tyto skutečnosti nepochybně zhoršily podmínky pro utěšenější rozvoj výzkumu slovenských sídelních dějin ve slovenském dějepisectví, když byly výsledky bádání českých vědců ignorovány a na jejich práce nebylo odkazováno. Určitá část energie slovenských historiků byla zároveň odčerpávána právě na polemiku s čechoslovakistickým pojetím dějin, ať už ve snaze zpochybnit tento koncept jako celek (zvláště Daniel Rapant)[50] či vyslovit jiné soudy o jeho uzlových bodech (například

47 Vedle výše zmíněných prací Chaloupeckého a Šmilauera srov. dále např. Albert PRAŽÁK, *Maďarská propaganda proti Československu*, Bratislava 1929.

48 K tomu v širších dobových konotacích Adam HUDEK, *Najpolitickejšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948–1968*, Bratislava 2010, s. 35–44. Dále srov. Josef HARNA, *Die Konzeption der „Tschechoslowakischen Nation" in der tschechischen Historiographie der Zwischenkriegszeit*, in: Geschichtsschreibung zu den böhmischen Ländern im 20. Jahrhundert. Wissenschaftstraditionen – Institutionen – Diskurse, Christiane Brenner – K. Erik Franzen – Peter Haslinger – Robert Luft (eds.), München 2006, s. 77–94. K čechoslovakistickým pokusům v historiografii obecněji Jan RYCHLÍK, *Československé dějiny a pokusy o napsání společného česko-slovenského příběhu*, in: Posláním historik. Pocta prof. Robertu Kvačkovi k 80. narozeninám, Jana Čechurová – Pavel Andrš – Luboš Velek a kol. (eds.), Praha 2012, s. 376–395. K čechoslovakismu Václava Chaloupeckého zvláště mnohé pasáže v práci: M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*; dále TÝŽ, *Jak dobýt Slovensko. Kořeny čechoslovakismu Václava Chaloupeckého*, Dějiny a současnost 32/2, 2010, s. 24–27.

49 K tomu podrobně M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 203–204, 221. Je nutné dodat, že Milan Ducháček odmítá vnímat Chaloupeckého *Staré Slovensko* jako projev prosazování čechoslovakismu skrze odborný historiografický diskurz (*Tamtéž*, s. 215–217). To ovšem nic nemění na tom, že práce byla takto – i se všemi uvedenými následky – ve slovenském prostředí vnímána.

50 Daniel RAPANT, *Národ a dejiny*, Prúdy 8, 1924, s. 470–477; TÝŽ, *Národ a československá otáz-*

o husitství a jeho vlivu na Slovensku v případě Branislava Varsika).[51] Oproti národnostnímu bádání byla obě dějepisectví navíc tradičně zaměřena na výzkum jiných, pro obě národní společenství důležitějších historických fenoménů. Analýza tematického zaměření slovenské meziválečné historiografie nám chybí, ale pro české dějepisectví lze hovořit o výrazném protežování dějin náboženských, politických a kulturních a o postupném prosazování se dějin sociálních a hospodářských.[52] Mnoho sil bylo zároveň vynaloženo na polemiky dílčích proudů uvnitř obou národních historiografií. Jak evangelicko-pokrokářská, tak katolicko-konzervativní linie českého dějepisectví protežovala jinou epochu, její výzkum a především hodnocení v rámci českého historického narativu; obdobu tohoto katolicko-evangelického (resp. konzervativně-pokrokářského) sporu nalezneme i na Slovensku.[53] Nejzávažnější důvod ovšem shledávám v té skutečnosti, že českým a slovenským historikům jako příslušníkům státotvorného československého národa de facto chyběl důvod pro výzkumy historické etnicity určitých oblastí Československa, které byly naopak u sudetských Němců a Maďarů podepřeny silnou národnostně menšinovou a ve značné míře protistátní motivací.

V těchto souvislostech je nutné upozornit také na metodologické zaostávání meziválečného českého a slovenského národnostního bádání za jejich sudetoněmeckým a maďarským protějškem. Konkrétně česká historiografie se vyznačovala svou přílišnou oborovou uzavřeností a určitým přehlížením a skepsí k výsledkům filologie, dialektologie, etnografie, geografie, demografie, sociologie a archeologie. Naopak sudetoněmecké dějepisectví se v té době (zvláště v druhé polovině třicátých let) u svých profilujících osobností (například Heinze Zatscheka či Josefa Pfitznera) přetransformovávalo v sudetoněmeckou verzi *Volksgeschichte*, které dokázaly pracovat interdisciplinárně a výsledky dílčích oborů spojovat do celku koherentního pozná-

---

ka, Prúdy 9, 1925, s. 454–464; TÝŽ, *Československé dejiny. Problémy a metody*, in: Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k 60. nar. Josefa Pekaře. Díl 2, Praha 1930, s. 531–564; TÝŽ, *Československé dejiny. Reflexie a kritiky*, Prúdy 18, 1934, s. 400–408.

51 Branislav VARSIK, *Husiti a reformácia na Slovensku do žilinskej synody*, Bratislava 1932.

52 Srov. následující analýzy: F. SEIBT, *Geschichtswissenschaft*, s. 270–275; Jiří PEŠEK, *Die Geschichtswissenschaft im Lichte der Dissertationen der Prager tschechischen Universität 1882–1939*, in: Bildungsgeschichte, Bevölkerungsgeschichte, Gesellschaftsgeschichte in den böhmischen Ländern und in Europa. Festschrift für Jan Havránek, Hans Lemberg – Karel Litsch – Richard Georg Plaschka – György Ránki (eds.), s. 63–65; Tomáš PÁNEK, *Brněnský historický seminář v meziválečném období*, Studia Historica Brunensia 58/2, 2011, s. 76–78.

53 Miloš HAVELKA, *„Smysl", „pojetí" a „kritiky dějin"; „historická identita" a historické „legitimizace" (1938 až 1989)*, in: Spor o smysl českých dějin 2, 1938–1989. Posuny a akcenty české otázky, Miloš Havelka (ed.), Praha 2006, s. 39; ke slovenské situaci zejména Adam HUDEK, *Význam evanjelictva v slovenských národných dejinách v diele Samuela Štefana Osuského*, in: Sláva šľachetným II. Evanjelická cirkev a. v. a politika v 20. storočí, Ján Juráš – Jaroslava Roguľová a kol. (eds.), Liptovský Mikuláš 2012, s. 112–123.

ní.[54] Docházelo tak k smývání hranic mezi dílčími obory, a to ve prospěch směřování k všestrannému, resp. „totálnímu" poznání (sudeto)německého národa, tedy k realizaci toho, co bylo nadřazeným pojmem nazýváno jako *Volksforschung*.[55]

Podobně interdisciplinárně pracoval sudetoněmecký národopis (*Volkskunde*),[56] snažící se mimo jiné najít za lokálními zvláštnostmi německého obyvatelstva v českých zemích to, co je pro něj „kmenově jednotící", a přispět tak k formování sudetoněmecké identity.[57] Za českou obdobu německé *Volkskunde* lze považovat obor historické vlastivědy,[58] jehož budová-

54 Frank HADLER, *Volksgeschichte für die „Deutschen im Sudetenland". Zur Konzeption der sudetendeutschen Spielart eines Paradigmas deutscher Historiographie in den 1930er Jahren*, in: Historische West- und Ostforschung in Zentraleuropa zwischen dem Ersten und dem Zweiten Weltkrieg – Verflechtung und Vergleich, Matthias Middell – Ulrike Sommer, Leipzig 2004, s. 133–151. K meziválečným proměnám historiografie na Německé univerzitě v Praze viz: O. KONRÁD, *Dějepisectví, germanistika a slavistika*, s. 91–129, kde jsou i odkazy na další literaturu. Německé *Volksgeschichte* lze charakterizovat následujícím výčtem jejich ideálně-typických charakteristik: 1. význam traumatu roku 1918, 2. obrat od státu jako hlavního objektu historického výzkumu směrem k národu (*Volk*), 3. zaměření na zemské dějiny (*Landesgeschichte*) pozdního středověku/raného novověku, výzkum „národního těla" (*Volkskörper*) a prostého lidu ve spojení s regionálními dějinami, 4. vybájené představy o velikosti a významu německého národa, odmítnutí mezinárodního statu quo spojené s resentimentem vůči evropskému Západu, 5. ústup od politických a diplomatických metod ve prospěch interdisciplinarity (dějiny osídlení, filologické výzkumy, sociální, hospodářské, sídelní, ústavní dějiny atd.), 6. důraz na výzkum venkovského lidu a odmítnutí industriálně-kapitalistického světa, 7. podcenění sociálních a přecenění národnostních protikladů, 8. rasistické ideje a 9. představa kulturního spádu (*Kulturgefälle*) od západu na východ a německého národa jako jeho nositele mezi slovanskými národy. Za významný znak lze nakonec považovat tehdejší chápání *Volksgeschichte* jako výrazně svými výsledky orientovaných na přítomnost, tj. jako politickou vědu (*politische Wissenschaft*). Tento ideální typ německých *Volksgeschichte* pochází od Hanse-Ulricha Wehlera; cituji dle Á. von KLIMÓ, *Volksgeschichte*, s. 151.

55 Co se „totálních dějin" týče, lze mezi německým *Volksforschung/Volksgeschichte* nalézt určité paralely k úsilí francouzské školy Annales; obě vědecká paradigmata se však zároveň vyznačovala obrovskými rozdíly, a to např. v jiných pojetích objektu svého výzkumu (*societé/Volk*) a vztahu svých nositelů k versaillskému systému, a tím i k případné politizaci výsledků výzkumu. Peter SCHÖTTLER, *Die intellektuelle Rheingrenze. Wie lassen sich die französischen Annales und die NS-Volksgeschichte vergleichen?*, in: Die Nation schreiben. Geschichtswissenschaft im internationalen Vergleich, Christoph Conrad – Sebastian Conrad, Göttingen 2002, s. 271–295.

56 K vývoji německého národopisu v českých zemích, resp. po roce 1918 sudetoněmeckého národopisu srov. zejména Petr LOZOVIUK, *Interethnik im Wissenschaftsprozess. Deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftlichen Auswirkungen*, Leipzig 2008; srov. také TÝŽ, *Dějiny německy psaného národopisu v Čechách. Úvod do problematiky*, in: Kultura – společnost – tradice II. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie, Zdeněk Uherek (ed.), Praha 2006, s. 13–51.

57 TÝŽ, *Dějiny německy psaného národopisu*, s. 36–37.

58 Tak soudí Milan DUCHÁČEK, *Deset tezí k (dis)kontinuitě československé etnografie před rokem 1945*, in: Etnologie v zúženém prostoru, Jiří Woitsch – Adéla Jůnová Macková a kol. (eds.), Praha 2016, s. 53.

ní bylo na Karlově univerzitě svěřeno Josefu Vítězslavu Šimákovi.[59] Česká historická vlastivěda však nikdy nedosáhla interdisciplinárních a argumentačních kvalit svého sudetoněmeckého protějšku, a to z několika důvodů. Až na některé Šimákovy žáky (například Františka Roubíka) byl totiž tento obor ostatními kolegy-historiky přezírán, ba až ironizován,[60] což nepochybně nepřispívalo k jeho prestiži v rámci české historické obce a k jeho úspěšnému rozvoji. Na rozdíl od sudetoněmeckých etnografů soustředících se na projevy selského lidu jako nadindividuální výrazy hlubší národní substance (například Gustav Jungbauer)[61] se Šimák lidovou kulturou jako takovou nezabýval, neboť se koncentroval spíše na výzkum urbánní kultury a kolonizačních procesů.[62] Zde se mj. projevil vliv vídeňské školy umění, která většinu venkovského umění pokládala za pokleslou a odvozenou od kultur sociálně vyšších. Tato skutečnost (vedle určité metodologické vágnosti) podle Milana Ducháčka způsobovala, že se šimákovská vlastivěda musela potýkat s překonáváním komunikační bariéry mezi sebou samou a laickými pracovníky zvláště na venkově.[63] To opět komplikovalo její další rozvoj a potenciální zapojení těchto „ochotnických" badatelů do šíře pojatých projektů. Naopak sudetoněmecká *Volkskunde* byla v tomto ohledu daleko úspěšnější, když se jí pro své cíle podařilo v maximální míře zmobilizovat vlastivědné pracovníky z řad venkovských učitelů působících v Němci obývaných oblastech Československa.[64] Sami představitelé české historické vlastivědy si tyto deficity uvědomovali a explicitně volali po lepší organizaci národnostních výzkumů (zejména dějin osídlení v propojení s analýzou toponym), neboť i těch se měl jejich obor úzce dotýkat.[65] Jedním ze zdrojů jejich úsilí byla snaha vyrovnat se kvantitativně i kvalitativně daleko vyšší úrovni tohoto bádání na německé straně. Sudetoněmecko-říšské inspirace jsou u Josefa

59 K Šimákově profesuře historické vlastivědy československého státu a osudům jeho pražské katedry i celého oboru srov. mnohé pasáže v práci: H. KÁBOVÁ, *Josef Vítězslav Šimák*.

60 K tomu *Tamtéž*, s. 257–259.

61 P. LOZOVIUK, *Dějiny německy psaného národopisu*, s. 37.

62 M. DUCHÁČEK, *Deset tezí*, s. 53–54.

63 *Tamtéž*, s. 54.

64 Např. ve třicátých letech při práci na *Atlasu německého národopisu* distribuovalo dotazníky v oblastech německého osídlení zhruba 1 200 dobrovolných spolupracovníků; srov. P. LOZOVIUK, *Dějiny německy psaného národopisu*, s. 36. V celoněmeckém kontextu bylo poté např. ke konci třicátých let při realizaci velkorysého plánu na zpracování matrik ze všech oblastí, kde v minulosti i přítomnosti žilo německé obyvatelstvo, do podoby tzv. *Dorfsippenbücher* zmobilizováno 14 000 spolupracovníků majících v 52 000 německých oblastí zpracovat zhruba 350 000 matričních knih. Tehdy došlo i na materiály ze Sudet, ale vlivem válečných událostí byl celý projekt roku 1943 zastaven; srov. Miroslava MELKESOVÁ, *Církevní matriky českých zemí v pozornosti badatelů*, Historická demografie 32, 2008, s. 18–19.

65 Např. František Roubík plánoval po habilitaci z historické vlastivědy (1934) přednášet mj. právě o národnostním vývoji a dějinách osídlení českých zemí; P. HOLÁT, *František Roubík*, s. 93.

Vítězslava Šimáka a Františka Roubíka jasně patrné, když v meziválečné době zejména prvý jmenovaný nabádal k následování německého výzkumu a ke korekci jeho závěrů.[66] Na Slovensku poté prohlásil v polovině třicátých let Ľudovít Novák vlastivědné disciplíny za soubornou národní vědu, která by se měla věnovat zanedbávané otázce národnostního vývoje Slovenska v minulosti, avšak pod zorným úhlem korekce jednostranně čechoslovakistických náhledů na česko-slovenský poměr.[67] Na české i slovenské straně šlo ale v případě vlastivědy o pobídky, které nebyly v institucionální rovině uspokojivě naplněny.

Vše se ovšem začíná měnit v letech 1938 a 1939, a to v důsledku odstoupení rozsáhlých oblastí Německu a Maďarsku. Tehdy také vrcholila německá a maďarská historizující propaganda. Němci navíc v době mnichovské konference při stanovení nové hranice přímo využili jednu z Gierachových prací, zatímco Maďaři při první vídeňské arbitráži odkazovali na starší elaborát historika Alajose Kovácse,[68] přičemž obé bylo ve svých interpretacích pro českou i slovenskou stranu krajně nepříznivé. V obou historiografiích i širší vzdělané veřejnosti tak zazněly silně kritické hlasy mířící do vlastních řad, když bylo za osudovou chybu prohlášeno dosavadní zanedbávání výzkumu etnických hranic, toponym, antroponym a dějin osídlení, čímž měly být česká a slovenská společnost připraveny o významnou zbraň, kterou naopak naplno využili Němci a Maďaři.[69] Souběžně s těmito kritikami byly učiněny pokusy o rozběhnutí dosud zanedbávaného bádání.

---

66 Srov. zejména dva programové texty znovu přetištěné H. Kábovou: Josef Vítězslav ŠIMÁK, *O stavu a úkolech české vlastivědy* [1929], *Vlastivěda na tzv. menšinových školách* [1930], in: H. KÁBOVÁ, *Josef Vítězslav Šimák*, s. 487–496, 540–543.

67 Vojtech ŠARLUŠKA, *Účasť Matice slovenskej na historickom výskume Slovenska 1919–1953*, Martin 1986, s. 29.

68 Ingo HAAR, *Erich Gierach*, in: Handbuch der völkischen Wissenschaften. Personen – Institutionen – Forschungsprogramme – Stiftungen, Ingo Haar – Michael Fahlbusch – Matthias Berg (eds.), München 2008, s. 197; Alajos KOVÁCS, *A magyar-tót nyelvhatár változásai az utolsó két évszázadban* [Změny maďarsko-slovenské jazykové hranice v posledních dvou stoletích], Századok 72, 1938, s. 561–575 (cit. dle O. FICERI, *Košice*, s. 82, pozn. č. 278).

69 František ROUBÍK, *Padesát let české vlastivědy*, Časopis Společnosti přátel starožitností 48/1, 1940, s. 9–12; Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Poslání vlastivědného sborníku „Krkonoše"* [1938], in: H. KÁBOVÁ, *Josef Vítězslav Šimák*, s. 549–550; Václav VOJTÍŠEK, *Na československé půdě Němci jsou hosté. I.*, Národní listy 78/121, 3. 5. 1938, s. 1; TÝŽ, *O německých osobních jménech mezi Čechy*, Národní listy 78/258, 20. 9. 1938, s. 1; František KVAPIL, *Věda, propaganda a zahraniční politika*, Cesta. Revue pro kulturu a politiku 1, 1938, s. 145; František BOKES, *Pramene k výskumu slovenského etnika*, Slovák 25/295, 1943, Vánoce 1943, s. 6–7; Ladislav ČULEN, *Naša história a skutočnosť. (Jako vyzerajú naše archívy a čo robiť?)*, Slovák 22/121, 25. 5. 1940, s. 7; Konstantin ČULEN, *Umýva murína*, Slovák 23/181, 8. 8. 1941, s. 1. Lze však předpokládat, že i kdyby česká a slovenská strana byly sebelépe odborně a vědecky připraveny, tak by jejich argumentům nebylo popřáno příliš sluchu, neboť jednání v Mnichově a Vídni byla jednoznačně vedena z pozice síly, a to ve směru naplnění územních požadavků agresorů.

Necelý půlrok druhé republiky byl pro intenzifikaci národnostních výzkumů české historiografie příliš krátký a následně stanula před protektorátními překážkami v podobě sílící cenzury, uzavření klíčových institucí a zastavení časopisů. Myslím však, že právě v této situaci přišel čas dosud spíše podceňované historické vlastivědy, která se mohla díky svému regionálnímu východisku dobrat konkrétní prostorové lokalizace etnických změn v dějinách.[70] Zároveň bylo možné prací desítek „ochotnických" badatelů obejít zmíněné překážky a pokrýt území českých zemí drobnými místopisnými studiemi, jejichž žeň je v českých vlastivědných časopisech a krajových sbornících zhruba do roku 1941 nesmírně bohatá.[71] Dobové zmohutnění laického vlastivědného zájmu proběhlo ve značné míře spontánně a bez impulsů z odborných kruhů, když je nutné ho vnímat jako výraz tehdejšího českého národně obranného historismu.[72] Podle Zdeňka Kalisty německý pokus ovládnout české země vedl na české straně k silnému přimknutí se k půdě, a to i v duchovně-psychologickém smyslu, když dějiny jednotlivých sídelních útvarů dokazovaly, jak hlubokými kořeny vrostl český národ právě do své půdy.[73] Motivace k vlastivědnému bádání však mohly být i jiné, když například ilegální vlastivědné sdružení ve slováckých Skoronicích shledávalo důkazy o českosti obce v minulosti, aby měli obyvatelé argumenty proti potenciálním pokusům o germanizaci, resp. snaze okupantů považovat obyvatele za Němce a vyžadovat od nich aktivní proněmeckou službu (například v armádě).[74] Odborníci své laické kolegy v programových statích přímo nabádali ke zkoumání národnostního vývoje, když zejména Roubíkova *Příručka vlastivědné práce* (1941) měla napomoci zvýšení vědecké úrovně jejich výzkumů, ač již podobná práce v českém prostředí existovala

70 Obecněji k takovému pojetí historické vlastivědy u V. K. Jacunského P. HOLÁT, *František Roubík*, s. 347, pozn. 54; k vlastivědnému boomu v letech okupace srov. Josef KLIK, *Dvacet pět let české historické vlastivědy*, in: Acta regionalia. Sborník vlastivědných prací Společnosti přátel starožitností, Praha 1965, s. 13–15.

71 *Bibliografie české historie za léta 1937–1941*, Stanislava Jonášová (ed.), Praha 1951, s. 94–195.

72 Tvrdím to v analogii ke zmohutnění rodopisného zájmu, srov. např. vd [pravděpodobně Václav DAVÍDEK], *Rodopis populární*, Časopis Rodopisné společnosti 11, 1939, s. 117; k dobovému historismu Jan TESAŘ, *Vlast, národ a dějiny v českém myšlení na počátku okupace (torzo z roku 1967)*, in: Traktát o „záchraně národa". Texty z let 1967–1969 o začátku německé okupace, Jan Tesař (ed.), Praha 2006, s. 69–287, zejm. s. 232–287.

73 LA PNP, f. Zdeněk Kalista, k. 78, text *Česká historiografie 1939–1945*, fol. 125–126.

74 Toho se skoroničtí obávali kvůli prvotní kolonizaci vsi německým obyvatelstvem v polovině 17. století; srov. –lc– [pravděpodobně Vojtěch HOLCMAN], *Jak vlastivěda chránila za okupace českost slovácké obce Skoronic*, Vlastivědný věstník moravský 1/2–3, 1946, s. 172–173. Důkazy o pozdějším počeštění původně německé obce byly vydány ve strojopisném (a de facto samizdatově pojatém) sborníku: *Vlastivědný sborník obce Skoronic. Svazek I. Dějiny obce Skoronic*, Vojtěch Holcman (ed.), Skoronice 1941.

od roku 1936.[75] Podobně Václav Davídek zorganizoval roku 1940 celoprotektorátní sběr toponym, které měla pod zorným úhlem dějin osídlení vyhodnotit odborná komise českých historiků a filologů. Celá akce ovšem na konci války ustrnula na mrtvém bodě.[76]

Zcela odlišná byla za první Slovenské republiky situace dějepisců slovenských, jejichž národnostní výzkumy byly podpořeny z nejvyšších politických míst. Slovenští historikové se již v době druhé republiky stali členy delimitačních komisí jednajících o novém průběhu státních hranic Česko-Slovenska. Na podzim 1938 tak byli v Komárně při jednáních s Maďary přítomni Branislav Varsik, Pavol Florek a Daniel Rapant, zatímco František Hrušovský se stal předsedou česko-slovenské části společného česko-slovensko-polského výboru, který stanovil hranice ve sporné oblasti Oravy a Spiše.[77] O usměrnění slovenské archeologie a historické vědy, jejichž výzkumy měly být podřízeny centrální plánovitosti, se pokusila Kulturní rada zřízená při předsednictvu slovenské vlády, v níž měl výrazné slovo Hrušovský.[78] Vědecko-kulturním institucím i jednotlivcům byl zaslán v první polovině roku 1940 oběžník, v němž byly nastíněny konkrétní úkoly, jejichž splněním měla slovenská věda vyvrátit argumentaci zahraničních vědců a odhalit historickou neopodstatněnost politických nároků okolních států.[79] Archeologie měla dokázat existenci předdějinného slovenského osídlení slovenského území a načrtnout jeho kontinuitu s osídlením středověkým. Dějepisectví mělo stanovit rozsah slovenského osídlení v Dunajské kotlině, zdokumentovat slovenská sídla mimo kompaktní slovenskou etnickou oblast, zpracovat historicko-geografické studie o těch pohraničních krajích, které byly nebo by potenciálně mohly být předmětem aspirací sousedních států, a ujasnit představu o kolonizačních vlnách v minulosti Slovenska.

---

75 František ROUBÍK, *Příručka vlastivědné práce*, Praha² 1947, s. 99–103, 104–106, 117, 134. Srov. Drahomíra STRÁNSKÁ, *Příručka lidopisného pracovníka*, Praha 1936. Dodávám, že F. Roubík snil o vybudování centrálního vlastivědného ústavu (mj. podle vzoru Sudetoněmeckého ústavu pro výzkum země a národa), kde by byly národnostní výzkumy koncentrovány. K jeho vybudování však nedošlo ani po válce; srov. F. ROUBÍK, *Padesát let*, s. 27–28.

76 Václav DAVÍDEK, *Soupis místních jmen a pomístních názvů*, Kronikářský list 17, 1940, s. 1–4; TÝŽ, *Soupis pomístních názvů. (První předběžná zpráva)*, Věstník České akademie zemědělské 16, 1940, s. 592–593; srov. také Národní archiv (dále jen NA), fond Davídek Václav, karton 1, Cestou necestou I. (Jen jedinkrát jdem cestou svou), rukopis pamětí, s. 83.

77 Slovenští historikové nebyli kvůli dosavadnímu zanedbávání národnostních výzkumů schopni v Komárně vyvrátit podrobně připravené argumentační podklady maďarské strany; O. FICERI, *Košice*, s. 76–78. K Hrušovského aktivitám zejména Jozef ŠIMONČIČ (ed.), *Denník dr. Františka Hrušovského, predsedu Delimitačnej komisie československo-poľskej roku 1938*, Studia Historica Tyrnaviensia 3, 2003, s. 305–332.

78 Vojtech ŠARLUŠKA, *Účasť Matice slovenskej*, s. 33–35.

79 *Tamtéž*, s. 34–35.

Zájem slovenských politických špiček se projevil i v rozmachu institucionální základny, na jejíž platformě vyrůstaly dílčí projekty národnostních výzkumů. V květnu 1939 byla založena Vedecká spoločnosť pre zahraničných Slovákov (dále jen VSZS), která byla přímo inspirována Německým zahraničním institutem ve Stuttgartu.[80] Ten se po roce 1933 podílel vědecko-kulturními aktivitami cílenými na německé menšiny v jednotlivých evropských státech na revizionistické politice nacistického Německa.[81] Podobně bylo cílem VSZS hledat cesty, jak spojit domácí a zahraniční Slováky „*v jediný mohutný rytmus slovenského života, ktorého prameňom, záštitou a srdcom bude slobodný slovenský štát, spoločná kolíska a spoločná vlasť celého slovenského národa*.“[82] Přiblížení se německému modelu je patrné i v prohlášení předního funkcionáře VSZS, Alojze Miškoviče, že by se podle „völkisch principu“ měl každý národ integrovat okolo svého centra, které vidí ve vědomí společného původu a duchovně-kulturní jednoty – dosavadní teritoriální nacionalismus je prý překonán vědomím krevní, kulturní a duchovní spolupatřičnosti Slováků na celém světě.[83] Představitelé VSZS si ovšem ve svých vyjádřeních počínali takticky, když bylo zdůrazněno, že je v otázce zahraničních Slováků nutné oddělovat vědu a politiku.[84] Aktivity VSZS je přesto možné podle mého považovat za významný nástroj, kterým se politikové první Slovenské republiky snažili získat argumentační materiál a přízeň německé strany v naději na budoucí revizi zejména slovensko-maďarské hranice.[85] Vědecká společnost každopádně usilovala o vědecký výzkum zahraničních Slováků a podporu jejich národního, kulturního, hospodářského a sociálního rozvoje, neboť vědecké poznatky hodlala aplikovat v praxi a navrhovat

80 *Vedecká spoločnosť pre zahraničných Slovákov založená*, Slovák 21/107, 9. 5. 1939, s. 2; Henrich BARTEK, *Slobodná vlasť zahraničným Slovákom*, Slovák 22/152, 29. 6. 1940, s. 4.

81 Katja GESCHE, *Kultur als Instrument der Außenpolitik totalitärer Staaten. Das Deutsche Ausland-Institut 1933–1945*, Köln 2006.

82 František HRUŠOVSKÝ, *Slovenský štát a zahraniční Slováci*, Slovák 21/132, 10. 6. 1939, s. 2.

83 *Otázka moravských Slovákov. Rozhovor s prof. Alojzom Miškovičom*, Gardista 3/93, 24. 4. 1941, s. 4. Je důležité poznamenat, že recepce německého „völkisch“ paradigmatu a patrně také úsilí získat si německou stranu vedly ve slovenské historiografii k přejmutí určitých německých koncepcí. Šlo zejména o výraznou aplikaci pojmu „životního prostoru“ (*Lebensraum*), jehož slovenský případ byl pojímán jako prostor, na němž žijí od 6. století Slováci. Jeho vývoji věnovali F. Bokes a B. Varsik samostatné knihy, zatímco Bokes další monografii zasvětil dějinám myšlení o tomto slovenském území a jeho svébytnosti, jež v 19. století vrcholily ve slovenských politických požadavcích; srov. František BOKES, *Slovenský životný priestor v minulosti a dnes*, Bratislava 1943; Branislav VARSIK, *Die Slowaken und ihr völkischer Lebensraum in der Vergangenheit*, Bratislava 1943; František BOKES, *Vývin predstáv o slovenskom území v 19. storočí*, Turčiansky Sv. Martin 1945.

84 *Otázka moravských Slovákov*, s. 4.

85 K tomu obecně Janek ISTVÁN, *Maďarské a slovenské revizionistické snahy a bilaterálne vzťahy v rokoch 1939–1940*, in: Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938–1945, Ján Mitáč (ed.), Bratislava 2011, s. 74–108.

zodpovědným činitelům konkrétní (politická) opatření.[86] Pro téma této studie je nejvýznamnější, že VSZS vydávala od roku 1943 časopis *Náš národ*, v němž měly být otázky spojené se zahraničními Slováky pojednávány ze slovenského stanoviska, a přispívat tak k obhajobě slovenských zájmů při úpravě vztahů s okolními státy.[87] Ve dvou vydaných ročnících časopisu se objevily polemické posudky maďarských publikací a velká část otištěných studií byla věnována národnostnímu vývoji, statistikám a dějinám osídlení. O stejných problémech byly Vědeckou společností vydávány knihy, a to jak samostatně, tak v ediční řadě *Knižnica nášho národa*. Důležité práce byly vydávány v německém jazyce, aby mohly na mezinárodním fóru (resp. na německé straně) čelit tvrzením v němčině vydávaných maďarských publikací, které národnostní otázky líčily v silně protislovenském duchu.[88]

Materiál dokumentující nutnost revize slovenských hranic do podoby před rokem 1938 byl (pro očekávanou poválečnou mírovou konferenci) shromažďován také v nově založené Slovenské akademii věd a umění – jediný vydaný svazek (dvojročník) časopisu *Carpatica Slovaca* přinesl (nejen) v této věci do němčiny, angličtiny a francouzštiny přeložené příspěvky slovenských autorů.[89] Paralelně byl pověřen Daniel Rapant zřízením Vlastivědného ústavu, který měl soustřeďovat argumentační podklady pro úpravu geopolitických poměrů ve střední Evropě po skončení války, avšak instituce nikdy založena nebyla.[90] V tehdejším slovenském vědeckém životě se objevilo ještě několik dalších institucionálních impulsů, které sice realizovány nebyly, avšak svědčí o tom, jak silně byla pociťována potřeba výzkumů historické etnicity zejména jihoslovenského území.[91]

---

86 F. HRUŠOVSKÝ, *Slovenský štát*, s. 2; H. BARTEK, *Slobodná vlasť*, s. 4; TÝŽ, *Slováci v cudzine*, Slovák 21/152, 5. 7. 1939, s. 1.

87 *Náš národ* 1–2, 1943–1944; srov. [št.], *„Náš národ“ – hodnotný prínos do nášho časopisectva*, Slovák 25/214, 18. 9. 1943, s. 6.

88 Zejména Branislav VARSIK, *Die slowakisch-magyarische ethnische Grenze in den letzten zwei Jahrhunderten*, Bratislava 1940; TÝŽ, *Die Slowaken*; Ján SVETOŇ, *Die Slowaken in Ungarn. Beitrag zur Frage der statistischen Madjarisierung*, Bratislava 1943; František BOKES, *Über die Entwicklung des Gebietes der Slowaken*, Bratislava 1944; srov. [rk], *Dve informačné publikácie o Slovensku*, Slovák 26/115, 21. 5. 1944, s. 8.

89 *Carpatica Slovaca* 1–2, 1943–1944; srov. Adam HUDEK, *Slovenská akadémia vied a umení*, in: Dejiny Slovenskej akademie vied, Dušan Kováč (ed.), Bratislava 2014, s. 65–66.

90 František BOKES, *Snahy o organizovanie slovenskej vedy od konca 18. storočia do vzniku SAV*, Bratislava 1967, s. 93, pozn. č. 130.

91 Byla nadhozena možnost založení specializovaného ústavu, který by se zabýval pouze slovensko-maďarskými otázkami a delegitimizoval maďarské územní zábory, bylo doporučeno vytvoření interdisciplinárního centra na Slovenské univerzitě, které by se zabývalo starým Slovenskem a rozsahem tehdejšího slovenského osídlení, či plánován historicko-etnografický atlas Slováků a geograficko-historický slovník Slovenska; srov. K. ČULEN, *Umýva murína*, s. 1; Ján STANISLAV, *K otázke výskumu starého Slovenska*, Slovák 26/4, 6. 1. 1944, s. 8; Andrej MELICHERČÍK, *Vedecký význam atlasu slovenského národopisu. (Čo by nám ukázal)*, Slovák 21/123, 28. 5. 1939, s. 9; F. BOKES, *Pramene*, s. 7.

Česká a slovenská historiografie se roku 1945 opět setkaly v obnoveném Československu, do něhož přenesly za protektorátu a první Slovenské republiky intenzifikované národnostní výzkumy. Na sjezdu Slovenské historické společnosti v roce 1946 stanovil B. Varsik jako nejdůležitější úkol slovenské historiografie výzkum utváření slovenského etnika a hranic jeho území v minulosti a revizi maďarských interpretací.[92] Podobně definoval František Roubík jako nejčestnější úkol českého dějepisectví výzkum dějin osídlení a národnostního vývoje českých zemí, a to pod zorným úhlem revize nacistických výkladů této problematiky, což se dostalo i do závěrečné rezoluce sjezdu československých historiků v roce 1947.[93] Díky oduznání mnichovské dohody jejími signatáři (vyjma Německa) a dalšími velmocemi již v letech války nemusela česká historiografie připravovat materiály pro jednání o její nulitě a důkazy o nespravedlnosti v Mnichově stanovených hranic. Jinak tomu ale bylo s dějepisectvím slovenským, které pracovalo na dokumentech pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži roku 1946, kde bylo anulováno rozhodnutí vídeňské arbitráže a československo-maďarská hranice vrácena (s malou proslovenskou korekcí) do stavu z ledna 1938. Podklady zpracovávala Komise pro výzkum vlastivědných otázek při Slovenské národní radě, když její historický odbor vedl Branislav Varsik a odbor jazykový Ján Stanislav.[94]

Významnou úlohu ovšem sehrála česká historiografie v procesu „odněmčení" a „čechizace" pohraničních oblastí, tedy při legitimizaci odsunu sudetských Němců a příchodu českých kolonistů. Interpretace dějin pohraničí v českém duchu a nahrazení dosavadních německých tendenčních prací byly zejména Roubíkem prezentovány jako významná povinnost českého dějepisectví, když stejné názory programově zaznívaly jak na sjezdu československých pracovníků v roce 1947, tak v řadách vlastních regionálních historiků například v Krkonoších a Podkrkonoší.[95] Právě zde našla tato tendence i své lokálně institucionální vyústění. Úkolem Krkonošského muzea

92 Branislav VARSIK, *Výskum slovenského etnika. (Stav, problémy a nové úlohy)*, in: Zo slovenského stredoveku. Výber historických štúdií a článkov z rokov 1946–1968, Branislav Varsik (ed.), Bratislava 1972, s. 35–54.

93 František ROUBÍK, *Národnostní vývoj českých zemí*, Praha 1945, s. 5; Antonín KOSTLÁN, *Druhý sjezd československých historiků (5.–11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepisectví v letech 1935–1948*, Praha 1993, s. 99, 102 (pozn. č. 11), 272.

94 Štefan ŠUTAJ, *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945–1948. (Východiska a prax politiky k maďarskej menšine na Slovensku)*, Bratislava 1993, s. 108–109; zajímavé jsou Varsikovy vzpomínky na přípravu podkladů pro mírová jednání s Maďarskem: B. VARSIK, *O čom mlčia archívy*, s. 127–141.

95 František ROUBÍK, *Historicko-vlastivědné úkoly Státního historického ústavu*, Časopis Společnosti přátel starožitností 51–53, 1943/1945, s. 38–40; A. KOSTLÁN, *Druhý sjezd*, s. 102 (pozn. č. 11), 143; Rudolf KALHOUS, *Třutnovsko v dějinách*, Horské prameny (dále jen HP) 3, 1947/1948, s. 10.

ve Vrchlabí, které roku 1945 přešlo znárodněním z rukou Německého krkonošského spolku do vlastnictví československého státu, bylo pracovat na „*duchovní očistě krkonošského pohraničí*“ a odstranit dřívější německé „*falešné závěry a umělé fikce*“.[96] Podobně bylo cílem trutnovského Ústavu pro studium Krkonoš, který byl projektován v letech 1948–1949, „*nahromadění úvah a dostatečné látky o české povaze této části českých hranic*“.[97] Interpretace dokazující historickou českost krkonošské oblasti byly jejím novým obyvatelům a návštěvníkům předkládány ve vlastivědných publikacích, turistických průvodcích a na výstavách či přednáškách.[98] Podobnou činnost vyvíjela i historiografie slovenská vůči arbitrážnímu území, které se roku 1945 navrátilo zpět do Československa, když podíl slovenských historiků na jeho „očišťování“ a „dehungarizaci“ podrobně na příkladu Košic ilustruje Ondrej Ficeri.[99] Tendenci historiků přehlížet maďarské prvky v dějinách slovenského jihu a dokázat jeho dějinnou slovenskost je nutné vnímat v souvislosti s poválečnou reslovakizační politikou. Ta po neúspěšných pokusech o národnostní homogenizaci Slovenska odsunem maďarského obyvatelstva zaměřila pozornost na posílení prvků slovenskosti na slovenském jihu,[100] což se týkalo i jeho dějin. Do procesu významně promluvili slovenští historičtí demografové, kteří k reslovakizaci doporučili až čtvrt milionu lidí, kteří podle nich byli i přes maďarizační politiku v minulosti pouze povrchně pomaďarštění, zatímco ve výukových kurzech pro reslovakizované (a slovenské repatrianty) bylo významné místo vyhrazeno historii a vlastivědným předmětům, které měly přehodnotit dosavadní interpretace maďarského dějepisectví.[101] Významnou metodou, kterou byly „zahlazovány“ německé a maďarské stopy ve sporných oblastech a na jejíž realizaci se podíleli čeští a slovenští historikové, bylo přejmenovávání místních a pomístních názvů. Za okupace sudetoněmečtí vědci podobně pracovali na germanizaci názvů v Sudetech, zatímco po válce čechizovala názvosloví Místopisná komise ČAVU a na slovakizaci měla podíl Stála komisia pre určovanie úradných názvov miest, obcí a osád

96 Emil FLÉGL, *Krkonošské museum, archiv a knihovna ve Vrchlabí*, HP 2, 1945/1946, s. 47.

97 R. KALHOUS, *Trutnovsko*, s. 57; k projektu této instituce srov. Vladimír WOLF, *Zapomenutý projekt trutnovského Ústavu pro studium Krkonoš 1948*–1949, in: Historiografie Trutnovska [=Krkonoše – Podkrkonoší, Supplementum 8], Václav Horák (ed.), Trutnov 2008, s. 175–181.

98 Srov. zejména *HP 2–4*, 1945/1946–1948/1949; Emil FLÉGL, *Průvodce Vrchlabím*, Vrchlabí 1947; *Krkonošská výstava Trutnov 1949*, díl I–III, Trutnov 1949.

99 O. FICERI, *Košice*, s. 93–100, 102–103.

100 Š. ŠUTAJ, *Maďarská menšina*, s. 111.

101 Katalin VADKERTY, *Maďarská otázka v Československu 1945–1948. Trilógia o dejinách maďarskej menšiny*, Bratislava 2002, s. 408–411, 459–466; reprezentativní výbor studií slovenských historiků se vztahem k poválečnému jihu Slovenska lze najít ve sborníku *Almanach oslobodeného juhu*, Vladimír Kuna (ed.), Nitra 1946.

na Slovensku.[102] Ne vždy ale šlo o čechizaci a slovakizaci „za každou cenu", když do procesu promlouvaly umírněné hlasy jednotlivých historiků a obava z mezinárodního veřejného mínění, aby nemohlo být Československo nařčeno, že se nesprávným pojmenováváním dopouští falšování dějin.[103]

V dalším výkladu se zaměřím na české a slovenské interpretace (a s nimi spojené argumentační strategie a metodologické principy) historické etnicity konkrétních oblastí ve sporu (1.) česko-sudetoněmeckém a (2.) slovensko-maďarském.

1. České dějepisectví se muselo primárně zaměřit na německou kolonizaci českých zemí, která byla klíčovým tématem jeho sudetoněmeckého protějšku. Vzájemné interakce obou historiografií v této věci jsou celkem uspokojivě probádány,[104] takže nebudu zabíhat do detailů a zaměřím se na dosud spíše nepovšimnuté a podle mého nedostatečně zdůrazněné, ač významné rysy této problematiky.

Většina sudetoněmeckých historiků již ve dvacátých letech odmítla kontinuální (resp. antikolonizační) teorii Bertolda Bretholze o přetrvání Germánů v českých zemí od markomansko-kvádských dob,[105] ač v druhé polovině třicátých let a za okupace došlo v nacizujících vědecko-politických kruzích (například u Josefa Pfitznera či Konrada Henleina) k jejímu obnovení, pro kteroužto tendenci byl na české straně vynalezen pojem „bretholzování".[106] Kontinuální teorie byla odmítnuta zejména z důvodů toponomastických (hojnější výskyt německých názvů v českých zemích teprve od konce 12. století), zatímco její politický význam mohl být opuštěn výměnou za přijetí koncepce německé národní a kulturní půdy, v níž byla středověká německá kolonizace povýšena na největší německý kulturní výkon v dějinách.[107] Domovské právo Němců v českých zemí (*Heimatsrecht*) již nemuselo být odvozováno od poukazu na jejich zdejší autochtonnost a sídelní kontinuitu od nejstarších dob, nýbrž bylo založeno na tezi o německé práci a působení (*Arbeit und Leistung*) při všestranné výstavbě a zušlechtění

102 H. KÁBOVÁ, *Místopisná komise*, s. 71–74; B. VARSIK, *O čom mlčia archívy*, s. 142–149.

103 Ve vztahu k počešťování německých názvů srov. rozsáhlou diskusi na půdě Místopisné komise: MU AAV, fond ČAVU, karton 234, i. č. 512, Místopisná komise, Zápisy ze schůzí komise, 20. 12. 1945.

104 České a německé přístupy k problematice jsou analyzovány pro dlouhé období začínající již středověkem; srov. zejm. D. LEŚNIEWSKA, *Kolonizacja*; dále např. Jan KLÁPŠTĚ, *K některým problémům středověké kolonizace*, Studia Mediaevalia Pragensia 1, 1988, s. 93–111; Josef ŽEMLIČKA, *Markomané, Němci a středověká kolonizace. (K historiografii jednoho problému české medievistiky)*, ČČH 97/2, 1999, s. 235–272.

105 D. LEŚNIEWSKA, *Kolonizacja*, s. 80–86.

106 Josef JANKO (rec.), *Ernst Schwarz: Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle, München 1931*, Časopis pro moderní filologii 32, 1935, s. 340; z dobových českých kritik této tendence zejména Václav VOJTÍŠEK, *Legenda o prastarém a celistvém usídlení německém v českých zemích a německá věda*, Národní listy 78/156, 8. 6. 1938, s. 1–2.

107 J. HACKMANN, *Volks- und Kulturbodenkonzeptionen*, s. 58.

těchto zemí v době počínající kolonizačním procesem ve 13. století.[108] Tato ideologicko-politická historizující argumentace oproti Bretholzovi daleko lépe odpovídala vědeckým poznatkům, které podle mého – pokud tato argumentace měla znít přesvědčivě – nebylo po desetiletích zvědečťování lidského přístupu k dějinám možné jednoduše obejít.

Tato koncepční změna otevírala sudetoněmeckým badatelům dveře k nestrannému posouzení posloupnosti slovanského a německého osídlení, což lze ilustrovat na Erhardu Müllerovi, žáku E. Gieracha a E. Schwarze. Jeho práce o místních jménech a dějinách osídlení okresů Vrchlabí a Jilemnice jsou dodnes řazeny „*do zlatého fondu regionální literatury Krkonoš a Podkrkonoší*“,[109] přičemž se vyznačují respektováním původnosti zdejšího slovanského osídlení. Je typické, že Müller sudetoněmecké právo na zdejší regiony formuloval v krátkých ideologických pojednáních na závěr svých analýz, když zdůraznil daleko menší podíl Čechů na zkulturnění oblasti, neboť to byli podle něho od dob německé kolonizace zejména Němci, kteří mýtili zdejší lesy, vysušovali bažiny, obdělávali půdu, věnovali se hornictví, pozvedli v novověku zdejší průmysl a založili vzkvétající vsi a města.[110]

Je důležité si povšimnout, že čeští historikové na jedné straně povětšinou souhlasně přijímali sudetoněmeckou tezi o formování německých etnických oblastí v českých zemích teprve od středověku (což ovšem přinejmenším od dob Palackého není v české historiografii žádné novum), ale na straně druhé nepřijali od této skutečnosti odvozené domovské právo sudetských Němců. Položili naopak důraz na původnost a nepřerušenou přítomnost zdejších Slovanů, k čemuž občas připnuli argument podobný sudetoněmecké tezi o německé historické práci, když ovšem taková práce na české straně předbíhala Němce o několik století: „*Český lid jako první historický vzdělavatel úrodné i neúrodné půdy vlastních zemí posvětil ji svou pionýrskou a dobyvatelskou prací.*“[111] V takovém výkladovém vzorci německé obyvatel-

108 K tomu programově Wilhelm WOSTRY, *Die geschichtlichen Grundlagen des Sudetendeutschtums*, Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte 2, 1938, s. 1–30. Ve stejné době H. Weinelt tvrdě odmítl pokusy regionálních sudetoněmeckých badatelů aplikovat kontinuální teorii při bádání o místních dějinách: Herbert WEINELT, *Volkstumsverschiebungen in Mähren und Sudetenschlesien. Sonderausdruck aus „Auslandsdeutsche Volksforschung“, 2. Band, 3. Heft/1938*, Stuttgart 1938, s. 322.

109 Vladimír WOLF, *Několik významných toponomastiků Trutnovska 20. století*, in: Historiografie Trutnovska [=Krkonoše – Podkrkonoší, Supplementum 8], Václav Horák (ed.), Trutnov 2008, s. 45; srov. Erhard MÜLLER, *Die Ortsnamen des Bezirkes Hohenelbe* [=Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch 5], Reichenberg 1938; TÝŽ, *Die Ortsnamen des ehemaligen Bezirkes Starkenbach* [=Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch 7], Reichenberg 1939; TÝŽ, *Die Besiedlungsgeschichte des Hohenelber Bezirkes*, Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines 27, 1938, s. 12–29.

110 TÝŽ, *Die Besiedlungsgeschichte*, s. 29; TÝŽ, *Die Ortsnamen des Bezirkes Hohenelbe*, s. 79.

111 Václav DAVÍDEK, *Přehled středověkého osídlení českých zemí*, in: Národní kronika česká II., František Roubík (ed.), Praha 1940, s. 84.

stvo vystupovalo v roli teprve později přibyvších cizinců či hostů. To bylo významné po válce, kdy byl transfer německého obyvatelstva z pohraničí a příchod masy českých kolonistů interpretovány jako návrat k prapůvodnímu „přirozenému" stavu, tj. osídlení kraje Slovany.[112] Tento argument byl pro českou stranu výhodný, neboť původní slovanské osídlení uznávali i samotní němečtí vědci a zároveň nemusela vyvozovat žádné konsekvence od kultivace pohraničí i vnitrozemských jazykových ostrovů německým obyvatelstvem v posledních staletích. Ve snaze legitimizovat odsun Němců tak museli čeští historikové přijmout argument časové následnosti, tj. odvozovat české domovské právo – tím i absenci tohoto práva na německé straně – od slovanské původnosti, osidlovacího primátu a sídelní kontinuity započaté právě v nejstarších dobách, tedy v raném středověku. Tento český chronologický a sudetoněmecký kulturotvorný (německá práce a působení) argument byly sice v obou případech zakořeněny v historismu, avšak navzájem nekompatibilní, přičemž každá ze stran přijala pro sebe výhodnější, ale zároveň pramenně prokazatelnější argumentaci. Pro české dějepisectví bylo proto důležité vyvracet jakékoliv náznaky „bretholzování",[113] zatímco byl hlavní sudetoněmecký argument o německém podílu na výstavbě českých zemí obcházen, což bylo přeneseno i do druhé poloviny 20. století. Na počátku šedesátých let byl například explicitně zdůrazněn politický význam bádání o kolonizaci Krkonoš, jež mělo potírat revanšistické tendence v západoněmeckém dějepisectví. Tehdy ovšem v nástinu počátků trutnovských dějin čeští historikové necitovali žádné soudobé západoněmecké práce, nýbrž téměř po čtyřiceti letech vyvrátili aplikaci kontinuální teorie na dějiny regionu, kterou již ve dvacátých letech provedl vrchlabský historik Karl Schneider.[114]

I přes tento ideologický důraz na slovanské osidlovací prvenství se české dějepisectví pokoušelo také umenšit význam a rozsah středověké německé kolonizace (a obecně německých vlivů na české dějiny), zatímco sudetoněmečtí vědci naopak líčili německojazyčné oblasti v Čechách jako rozsáhlé,

112 „*Odsun Němců, vedle husitského hnutí největší událost českých dějin, je skončen a krkonošské hory zní opět po staletích jen českou písní a českým jazykem. (...) Dějinná spravedlnost vrátila starou slovanskou půdu do rukou původního českého obyvatelstva.*" Emil FLÉGL, *Vrchlabsko opět české*, HP 3, 1947/1948, s. 35–36.

113 Souběžně čeští vědci zdůrazňovali v recenzích ty sudetoněmecké práce, jejich autoři popírali kontinuální teorii; srov. např. Leopold ZATOČIL, *Z nových příspěvků německé vědy o německé kolonisaci na Moravě a ve Slezsku*, Časopis Matice moravské 63–64, 1939/1940, s. 114–133.

114 Jaromír DVOŘÁK, *Úvodem*, Krkonoše – Podkrkonoší. Vlastivědný sborník prací pod patronací filosofické fakulty U. P. v Olomouci 1, 1963, s. 5–9; Jitka KALISTOVÁ – Vladimír WOLF, *Počátky města Trutnova*, Tamtéž, s. 24–42, zde s. 30–31; srov. Karl SCHNEIDER, *Die Geschichte der Deutschen Ostböhmens. 1. Band. Von der ältesten Zeit bis zum Beginn der Hussitenstürme*, Reichenberg 1924.

souvislé a kompaktně uzavřené.[115] Významnou výjimku ovšem tvoří Šimákova *Středověká kolonisace*,[116] v níž typicky vyjádřil nesouhlas s autory navazujícími na Bretholze, ale zároveň ve vztahu ke kolonizaci „*svou až přílišnou kritickou objektivitou ve výkladu pramenů dal ve své knize Němcům více, než jim po pravdě patřilo*".[117] Svou roli zde (vedle „pozitivistické" metody) podle mě hrálo Šimákovo úsilí, aby potenciálně neukřivdil velikosti německého osídlení, což by mohlo být na (sudeto)německé straně propagandisticky využito jako důkaz české národnostní nespravedlnosti a překrucování dějin; je nutné také zohlednit skutečnost, že práci na knize započal český historik ještě v době, kdy hrozba německé agrese nebyla tak vyhrocená. Hned po válce však Šimáka dehonestoval Václav Vojtíšek, když ho zařadil mezi ty české historiky, kteří „*chtěli býti k jiným spravedliví až do nespravedlnosti k vlastním*".[118] Dobový trend byl totiž přesně opačný. V těsně poválečných syntézách českých (československých) dějin byla německá kolonizace pojednána na velmi malém prostoru, když byly její význam a sídelní rozsah sraženy na naprosté minimum.[119]

Jednou ze strategií, jíž byla umenšována velikost německého kolonizačního osídlení, bylo již od meziválečné doby napadení metodologických předpokladů sudetoněmecké historiografie a zpochybnění výpovědní hodnoty středověkých pramenů. Hojný výskyt německých toponym a antroponym v pramenech vztahujících se k určitým oblastem, z nichž sudetoněmečtí vědci vyvozovali závěry o německosti těchto krajů, byl vysvětlován jako důsledek poněmčování českých jmen německy hovořícími či píšícími úředníky, písaři, kněžími či vrchností. Bylo vyzdviženo, že v souvis-

115 D. LEŚNIEWSKA, *Kolonizacja*, s. 105–106.

116 Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Středověká kolonisace v zemích českých* [=České dějiny I., 5.], Praha 1938; ke genezi díla podrobně H. KÁBOVÁ, *Josef Vítězslav Šimák*, s. 195–206.

117 Jde o nepublikovaná slova F. Roubíka; cit. dle H. KÁBOVÁ, *Josef Vítězslav Šimák*, s. 206. V otázce např. původu města Vrchlabí Šimák tvrdil, že nelze objektivně rozhodnout, zda bylo založeno Čechy či Němci, kdežto podle zmíněného sudetoněmeckého badatele E. Müllera bylo Vrchlabí původně slovanské a vzniklo asi ve 12. století (!); srov. J. V. ŠIMÁK, *Středověká kolonisace*, s. 883–884; E. MÜLLER, *Die Ortsnamen des Bezirkes Hohenelbe*, s. 29–31. Dodávám, že obě práce vyšly ve stejném roce: 1938.

118 Václav VOJTÍŠEK, *Když jiní mlčeli… Feuilletony a stati z let 1938–1940*, Praha 1945, s. 13.

119 František ROUBÍK, *Přehled českých dějin*, Praha 1947, s. 40–42 (práce má celkem 243 stran); Zdeněk KALISTA, *Stručné dějiny československé*, Praha 1947, s. 58–62 (307 stran); Ladislav HOSÁK, *Nové československé dějiny*, Brno 1947, s. 95–102 (625 stran). Kalista se explicitně pustil do kritiky přeceňování významu kolonizace v sudetoněmecké historiografii: „…*přínos Němectva do našich vnitřních dějin v XIII. století nebyl malý. Ale je třeba vyvarovati se upřílišňování, které se projevilo v této věci na straně německé – zejména v poslední době. (…) z toho, co vskutku nově získáno kolonisačním úsilím XIII. věku, byla patrně jen menší část dobyta prací německých rukou. Bezpečně prokazatelná oblast německé kolonisace XIII. století ve vlastním toho slova smyslu byla celkem malá a zabírá úzké územní pruhy pod pohraničními horami a v zúženém již pohraničním hvozdu. (…) Kolonisační vrstva německá v našich zemích ve XIII. století byla vrstva velmi tenká.*" Z. KALISTA, *Stručné dějiny,* s. 58.

losti s recepcí rytířské kultury dávalo samo české panstvo svým (českým) hradům německá jména, zatímco mnohé vsi byly pojmenovány podle německého lokátora, který však byl jediným Němcem v osadě; podobně by nikoli všechna emfyteutická založení měla být považována za etnicky německá, stejně jako lánová lesní ves nemusí znamenat osadu Němci původně osídlenou.[120]

Zajímavě umenšil význam německé kolonizace Václav Davídek, který položil důraz na prvotní etnicky český charakter českých zemí, které měly v českém smyslu „znárodňovat" všechny sem přicházející vnější vlivy. Německá kolonizace tak podle českého historika rozšířila základy původní kolonizace české, napomohla rozvinout a zdokonalit potenciál dřímající ve starších českých výtvorech (osídlení, vzdělanosti apod.), povznesla český stát a přizpůsobila se mu, když již v druhé polovině 14. století byla téměř zcela českou.[121]

Umenšení významu a rozsahu německé kolonizace umožnilo českým historikům prezentovat mnohé oblasti německého osídlení jako vzniklé teprve později, a to většinou jako následek poněmčení původně českých oblastí. To bylo téma hlavně Adolfa Turka, který se věnoval germanizaci českých obcí ve slezské oblasti, zejména na Opavsku v 16. a 17. století.[122] Jako činitele germanizačního procesu identifikoval německé sousedství, náboženské poměry (působení německých luteránských kněží), příliv německých horníků či německé úřadování na statcích. Výsledky takových výzkumů umožňovaly v ideologicko-politické rovině prohlásit určité kraje za prapůvodně české a při vytčení konkrétních germanizačních mechanismů – zejména politických – jako nespravedlivě poněmčené a neodpovídající vlastním přirozeným schopnostem českého národa. Při přeexponování pobělohorské germanizace tak mohl například Václav Vojtíšek v září 1938

120 Jednotlivé filologické protiargumenty nalezneme v téměř všech českých pracích, koncentrovány jsou ale např. u Václava VOJTÍŠKA, *Místní jména vydávají svědectví. I.*, Národní listy 78/211, 3. 8. 1938, s. 1–2; *II.*, 78/217, 9. 8. 1938, s. 1–2; *III.*, 78/230, 23. 8. 1938, s. 1–2; *IV.*, 78/237, 30. 8. 1938, s. 1–2; *V.*, 78/244, 6. 9. 1938, s. 1–2 (zejména oddíly III.–V.); k emfyteuzi V. DAVÍDEK, *Přehled*, s. 89; J. V. ŠIMÁK, *Středověká kolonisace*, s. V; k půdorysu vsí Adolf TUREK (rec.), *Herbert WEINELT, Forschungen zur Volkstumsgeographie des südschlesischen Stammesgebietes, Leipzig 1940*, Slezský sborník 44, 1946, s. 266. Dodávám, že principiálně stejně si počínali i sudetoněmečtí historikové poukazující na počešťování původně německých jmen za husitství nebo na počešťování jmenných údajů českými písaři při zemských deskách.

121 V. DAVÍDEK, *Přehled*, s. 89, 96, 99–100; pro Davídkovo vlastní objasnění této metody srov. NA, f. Davídek Václav, k. 1, Cestou necestou I. (Jen jedinkrát jdem cestou svou), rukopis pamětí, s. 104.

122 Adolf TUREK, *Poněmčování Opavska v 16. a 17. století*, Slezský sborník (dále jen SS) 46, 1948, s. 7–29, 302–327; SS 47, 1949, s. 33–45, 123–133, 317–333; z mnoha dalších studií např. TÝŽ, *Kdy se poněmčilo Deštné*, SS 44, 1946, s. 81–92; TÝŽ, *K vývoji národnostních poměrů na Javornicku*, SS 46, 1948, s. 258–259.

uzavřít: „*Tak zv. německé území v našem státě je umělý útvar dob naší nesvobody, našeho někdejšího potlačení a uhnětení.*“[123]

2. Slovenští dějepisci v letech první Slovenské republiky věnovali značné množství energie na polemiku s historiografií maďarskou. Politická aktuálnost zkoumané historické tematiky je často vedla k přenášení aktuálního výraziva do minulosti, když například přítomnost Maďarů na středověkém Slovensku byla označována jako „maďarská okupace“ či „maďarská infiltrace“.[124] Zejména medievisté prohlubovali tezi o slovenském osidlovacím prvenství v Dunajské kotlině, což byl na ideologicko-politické úrovni významný argument podepírající slovenskou státnost a zároveň delegitimující maďarské zábory jižního Slovenska. Názory o slovenské původnosti a nepřetržité přítomnosti v regionu umožňovaly prezentovat příchod Maďarů jako druhotný a časově pozdější osídlovací proces.[125] Doklady o slovanském charakteru předmaďarského osídlení širokých oblastí snášel zejména Ján Stanislav, považující dnešní Slováky za potomky Slovanů přibyvších do Dunajské kotliny v 5. a zejména 6. století.[126] Souběžně byly rozběhnuty i podrobnější výzkumy shledávající důkazy o slovenském původu dílčích míst, která se ocitla po vídeňské arbitráži v Maďarsku.[127]

Slovenští vědci zároveň vyvraceli názory těch maďarských dějepisců, kteří popírali sídelní primát Slováků a prezentovali naopak Maďary jako praobyvatele Uherska a lid, který jeho území jako první zkulturnil, resp. tvrdili, že velkomoravské obyvatelstvo vyhynulo či bylo asimilováno a rozsáhlé oblasti Slovenska zůstaly zhruba do 13. století neosídlené.[128] Tyto teze ovšem nezastávali všichni maďarští historikové, když většina z nich uznávala osídlovací prvenství Slovanů a kontinuitu jejich osídlení mezi velkomo-

123 V. VOJTÍŠEK, *Místní jména V.*, s. 2. Dodávám, že sudetoněmečtí vědci podobně negativně interpretovali zejména husitství, které jim bylo násilným zásahem do jinak přirozeného vývoje německého osídlení a německého charakteru měst v českých zemích.

124 Ján DEKAN, *K problémom slovanského osídlenia na Slovensku*, Historica Slovaca 6–7, 1948, s. 72; Branislav VARSIK, *Južné hranice Slovenska s hľadiska historického a etnického*, in: Almanach oslobodeného juhu, Vladimír Kuna (ed.), Nitra 1946, s. 136.

125 Tuto tezi již samozřejmě zformuloval v osmdesátých letech 19. století Josef Ladislav Píč, dále rozvinul Libor Niederle a v nepřiznané návaznosti na oba ji ve svém *Starém Slovensku* aplikoval Václav Chaloupecký. K tezím českých historiků se však většina slovenských pracovníků nehodlala explicitně hlásit, ač je de facto používala.

126 Ján STANISLAV, *K južnej a východnej hranici slovenského osídlenia v stredoveku. Príspevok k poznaniu pôvodných slovenských sídel*, Bratislava 1944; TÝŽ, *K otázke výskumu*, s. 8; TÝŽ, *Pôvodnosť slovenského národa a jazyka*, Slovák 26/82, Velká noc 1944, s. 5–6; TÝŽ, *Slovenský juh v stredoveku I.*, Turčiansky Sv. Martin 1948.

127 Týkalo se to např. Košic, srov. O. FICERI, *Košice*, s. 83.

128 Z většího množství těchto polemických textů srov. František BOKES (rec.), *Kalmár GUSZTÁV, Magyar geopolitika, Budapest 1943*, Historický sborník (dále jen HS) 1, 1943, s. 109–113; Ján STANISLAV, *Územie starého Slovenska podľa prof. Kniezsaťa*, Slovák 25/295, Vánoce 1943, s. 9–10.

ravským obdobím a současností, což bylo na slovenské straně přijímáno se zadostiučiněním.[129] Maďarští dějepisci si to podobně jako jejich sudetoněmečtí kolegové mohli dovolit díky koncepci maďarské národní a kulturní půdy, v níž Maďaři vystupovali jako hlavní nositelé civilizačního procesu v Dunajské kotlině.[130] Mohlo tak dojít k uznání slovanského osídlovacího primátu v oblasti, a to výměnou za přeexponování pozdějšího maďarského podílu na kulturně-civilizačním zušlechtění Dunajské kotliny a tamních Slovanů. Zároveň ale bylo maďarskou tendencí umenšit prostorové rozšíření původního slovanského (slovenského) osídlení a zároveň vytyčit co nejzazší hranice pozdějšího maďarského sídelního průniku na území Slovenska. Úsilí historiografie slovenské bylo samozřejmě naprosto protichůdné.

Ve vztahu ke středověku ilustruji tento problém na polemice Jána Stanislava s Istvánem Kniezsou. Ten vydal roku 1938 práci o osídlení Uher v 11. století,[131] v níž zkoumal, kam až zasáhla sídla Maďarů v době zhruba sto padesáti let od jejich usazení v Dunajské kotlině. Rozborem písemných pramenů, toponym, antroponym a archeologických nálezů a s pomocí sídelně geografických předpokladů[132] došel vůči Slovákům ke krajně nepříznivým závěrům. V 11. století podle něho sídlili Maďaři daleko na sever od Dunaje, a to téměř na celém prostoru dnešní Podunajské nížiny, dále na jižních částech středního (Gemer) a východního Slovenska (Východoslovenská nížina) a v okolí Prešova. Tato maďarská území byla navzájem propojena rozsáhlými oblastmi smíšeného slovansko-maďarského osídlení a zároveň (až na oblasti Gemeru a Prešova) kompaktně spojena s jádrem maďarského sídelního prostoru uprostřed Panonské pánve. Čistě slovanské osídlení[133] nalezl Kniezsa severně od jednolitého maďarského a smíšeného území v několika navzájem většinou nepropojených drobných oblastech, když zbytek Slovenska považoval za pusté a jen řídce osídlené ostrůvky Slovanů. Na tuto interpretaci, která Slováky „*skoro vyškrtáva z mapy Europy a kladie ich na periférie maďarského osídlenia po ostrovčekoch ako malinký, nesúvislý a roztrúsený slovenský živeľ*“, zaútočil Ján Stanislav.[134] Ten Kniezsovi vytkl, že oblasti mezi sídly pojmenovanými podle staromaďarských kmenů považuje za maďarské, ač prý šlo o regiony etnicky slovenské, neboť od kmenu či etnicity odvozená jména se dávají jen v cizím národním prostředí. Navíc Stanislav našel

129 B. VARSIK, *Výskum slovenského etnika*, s. 45; František BOKES, *Slovenská hranica*, in: Almanach oslobodeného juhu, Vladimír Kuna (ed.), Nitra 1946, s. 23.

130 Á. von KLIMÓ, *Volksgeschichte*, s. 156.

131 István KNIEZSA, *Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert*, Archivum Europae Centro-Orientalis 4/1–3, 1938, s. 241–412 + mapová příloha. (Vzhledem k tomu, že nevládnu maďarštinou, pracoval jsem s maďarskými pracemi přeloženými do němčiny.)

132 Pro Kniezsovo vysvětlení použitých pramenů a metod srov. *Tamtéž*, s. 244–254, 291–296.

133 Je typické, že Kniezsa psal obecně o slovanských oblastech, nikoli slovenských.

134 J. STANISLAV, *Územie*, s. 9–10 (cit. na s. 10).

v oblastech, které Kniezsa prohlásil za maďarské díky maďarským názvům několika osad, absolutní převahu slovenských či ze slovenštiny pocházejících toponym. V kompaktním slovenském území tak podle Stanislava maďarští kolonisté vytvořili pouhou sídelní diasporu.

Zároveň se slovenský vědec pokusil určit velikost slovenského etnického území v době před příchodem Maďarů ve velkomoravském 9. století.[135] Na základě jazykového rozboru toponym a v polemice s maďarskými vědci, jejichž metoda umožňovala vynechat z analýzy mnoho slovanských osad,[136] dospěl k závěru, že největší část Panonie byla osídlena Slováky. Slovenské národní území podle něho sahalo v 9. století na západě a jihu daleko za Dunaj, a to až za Neziderské a Blatenské jezero, a na jihovýchodě až do Zatisí, přičemž se rozprostíralo na téměř celém území dnešního Maďarska. Slovenská vlast byla tehdy několikanásobně větší než Slovensko v hranicích belvedérských i trianonských, když staří Slováci v Panonii částečně vyhynuli a částečně byli asimilováni Maďary a v západní části Němci, ač se leckde udrželi až do 15. století.[137] Vymezení tak velkého rozsahu slovenského území umožnilo Stanislavovi prezentovat velkou část zejména Maďarska jako původně zcivilizovanou prací Slováků: „*Kraje tieto skultivovali, aby ich prepustili iným.*“[138]

Podle slovenských historiků první pronikání Maďarů na jižní území Slovenska nastalo teprve v 11. století, když severněji postupovali velmi pomalu. Třeba Branislav Varsik zdůraznil, že k tomu došlo až v 16. století, kdy se maďarské obyvatelstvo pod tlakem Turků výrazně posunulo, takže slovensko-maďarská etnická hranice sahala na přelomu 16. a 17. století nejdále na sever v celých dějinách.[139] Po vytlačení Turků z Uher o sto let později se na jejich místa stěhovalo velké množství Slováků (slovenská kolonizace „na Dolnú zem“)[140] z přelidněného a etnicky smíšeného jihu Slovenska, když zde ale maďarské obyvatelstvo zůstalo, a to do současnosti. Varsik vlastně považuje tento stav za nespravedlivý, neboť na území Slovenska se Maďaři dostali ve velkém jako „emigranti“,[141] kteří vytlačili z úrodných oblastí domácí Slováky více na sever, avšak když zmizely důvody jejich „emigrace“, již na Slovensku zůstali, zatímco naopak mnozí Slováci odešli znovu kultivovat střední a jižní Uhry.

135 J. STANISLAV, *K južnej a východnej hranici*; TÝŽ, *Slovenský juh*.
136 Ke Stanislavově metodě a polemice s maďarskou vědou srov. TÝŽ, *Slovenský juh*, s. 591–604.
137 *Tamtéž*, s. 17; TÝŽ, *K južnej a východnej hranici*, s. 6.
138 TÝŽ, *Slovenský juh*, s. 17.
139 B. VARSIK, *Južné hranice*, s. 136.
140 Tato slovenská kolonizace Dolní země byla J. Stanislavem prezentována jako příchod Slováků na místa jejich starého národního majetku: J. STANISLAV, *K južnej a východnej hranici*, s. 7; TÝŽ, *Slovenský juh*, s. 17.
141 B. VARSIK, *Južné hranice*, s. 136.

Více zájmu než středověku a ranému novověku však slovenský národnostní výzkum věnoval období posledních zhruba dvou století. Bádaní bylo tak intenzivní, že hned po válce Branislav Varsik považoval znalosti o tehdejším slovenském etniku již za ucelené, které může další výzkum jen do detailů rozšířit.[142] Podle Ondreje Ficeriho se slovenská historiografie soustředila na období moderny, neboť nemohla soupeřit s všestranně lépe vybavenou vědou maďarskou, jež obhajovala belvedérskou hranici argumenty ze starých dob, které slovenští odborníci rozpracovali podrobněji až v letech válečných a poválečných.[143] Podle mého však větší roli hrála skutečnost, že se sami Maďaři při první vídeňské arbitráži opřeli o doklady zejména z moderní doby, když ve svém elaborátu A. Kovács například v případě Košic sáhl nejdále do minulosti po pramenech z let 1715 a 1720.[144] Slovenští historikové zaútočili právě na Kovácsovy teze ve snaze dokázat neopodstatněnost arbitrážního rozhodnutí.[145] Navíc z moderní doby mohli vytasit ještě argument o kulturně-sociální a statistické maďarizaci Slováků v Uhersku, a tím zpochybnit hodnověrnost novodobých maďarských údajů o slovensko-maďarských etnických poměrech a přeexponováním nepřirozeného charakteru maďarizace vůbec oprávněnost maďarských požadavků. Konečně Varsik zdůraznil, že současný „völkisch princip" se nemusí opírat o starší argumenty než z posledních dvou století.[146]

Právě Varsik v reakci na Kovácsův elaborát zaměřil pozornost na vývoj slovensko-maďarské národnostní hranice v moderní době.[147] Jeho tezí bylo, že v 2. polovině 18. století a na počátku století následujícího, kdy se objevují jistější doklady o národnosti obyvatelstva, byli Slováci všude tam, kde je objevilo roku 1930 československé sčítání lidu, když touto statistikou podchycené obyvatelstvo československé národnosti pojal pro slovenskou část tehdejší republiky jako jedince národnosti slovenské. Mezi těmito dvěma časovými body ale ležely uherské statistiky z přelomu 19. a 20. století, které vykázaly prudce se zvyšující počet Maďarů a klesající počet Slováků. To Varsik vysvětlil hlavně jako důsledek statistické maďarizace, kdy byli lidé, hovořící (ještě) slovensky a patřící údajně ke slovenskému národu, za-

142 B. VARSIK, *Výskum slovenského etnika*, s. 41.

143 O. FICERI, *Košice*, s. 78, 83.

144 Ke Kovácsově postupu srov. *Tamtéž*, s. 82; dále také polemicky Branislav VARSIK, *Národnostná hranica slovensko-maďarská v ostatných dvoch storočiach*, Bratislava 1940, s. 78–84.

145 Zejména B. Varsik demaskoval Kovácsovo tendenční dokazování maďarskosti slovenského jihu a zpochybnil jeho navázání na práci I. Acsádyho z roku 1896, který dle Varsika určoval národnost podle příjmení ve smíšených oblastech vždy v neprospěch slovenského etnika; B. VARSIK, *Výskum slovenského etnika*, s. 39–40; TÝŽ, *Národnostná hranica*, s. 25–26, 78–84.

146 TÝŽ, *Národnostná hranica*, s. 76–77. Podle O. Ficeriho tímto tvrzením z roku 1940 chtěl B. Varsik pouze maskovat momentální absenci argumentů ze starších dob; O. FICERI, *Košice*, s. 83.

147 B. VARSIK, *Národnostná hranica*; TÝŽ, *Die slowakisch-magyarische ethnische Grenze*.

pisování jako Maďaři, když ovšem po roce 1918 mohli být opět svobodně zapsáni jako Slováci.[148] Odvolávání se na jazykovou hranici podle uherské statistiky z roku 1910, jak činili Maďaři při vídeňské arbitráži, je tudíž podle Varsika nespravedlivé. Na základě analýzy zejména statistických pramenů a v kritice Kovácsovy a Acsádyho metody tuto svou hlavní tezi detailně rozpracoval pro tři konkrétní rozsáhlé oblasti, které po arbitráži připadly Maďarsku. Práce samozřejmě vyvolala negativní odezvu na maďarské straně, když Stephan Révay vytkl Varsikovi jednostrannost při práci s literaturou o maďarských statistikách, použití jazyka slovenské propagandy místo vědeckého pojmového aparátu a navázání na údajně tendenční československé sčítání lidu a názory československých propagandistů.[149]

Samotný fenomén maďarizace se stal důležitým tématem historického demografa Jána Svetoně.[150] Ten se zaměřil zejména na maďarizaci statistickou, když velký vzrůst počtu Maďarů a úbytek Slováků mezi uherskými sčítáními v letech 1880 a 1910 interpretoval jako pouhou fikci, která však byla ve statistické rovině vyústěním Slovákům nepřátelské maďarizační politiky v Uhrách. Slovenský vědec identifikoval základní nástroje, kterými byl uměle (papírově) navýšen počet Maďarů na úkor Slováků. Šlo zejména o tendenční výklad národnosti, která byla ztotožněna nikoli s mateřskou, nýbrž s obcovací řečí (maďarštinou), a zároveň o svévoli sčítacích komisařů. Za Maďary měly být považovány i slovenské děti navštěvující maďarské školy a počet Maďarů navýšen také zapsáním židovského a romského obyvatelstva jako maďarského. V protikladu k exponované umělosti a politicky vynucenému charakteru statistické a kulturně-sociální maďarizace v 19. a 20. století položili slovenští historikové důraz na přirozený vývoj. Svetoňovy vývody interpretoval archeolog a historik Belo Polla v tom smyslu, že si Slováci zachovali svůj svéráz všude tam, kde měli zaručena přirozená práva a národní svobodu, zatímco Varsik vytkl nutnost, aby současný „völkisch princip" vycházel z poměrů vytvořených za posledních přirozených národnostních přesunů a nebral v úvahu výsledky čerstvé a násilné odnárodňovací protislovenské politiky.[151] Zároveň ale snesl důkazy o (údajné) maďarizaci i ve středověku, aby mohl hned po válce uzavřít: „*Dnes (...) na južnom Slovensku popri južných hraniciach Slovenska máme na polmilióna Maďa-*

148 Varsik počítal i s maďarizací kulturně-sociální, když se jejím působením získané nepřirozené a pouze povrchní maďarskosti mohli Slováci v Československu zbavit.

149 Stephan RÉVAY, *Die im Belvedere gezogene ungarisch-slowakische Grenze,* Budapest 1941, s. 3–4; podobně Ludwig JÓCSIK, *Die ungarisch-slowakische Volksgrenze*, Ungarn 2/6, 1941, s. 360–367.

150 Ján SVETOŇ, *Slováci v Maďarsku. Príspevky k otázke štatistickej maďarizácie*, Bratislava 1942; srov. i šíře pojatou a zejména na stav po roce 1918 zaměřenou práci: TÝŽ, *Slováci v europskom zahraničí*, Bratislava 1943.

151 Belo POLLA (rec.), *Ján SVETOŇ, Slováci v Maďarsku. Príspevky k otázke štatistickej maďarizácie, Bratislava 1942*, HS 1, 1943, s. 56; B. VARSIK, *Národnostná hranica*, s. 76–77.

rov (...), ale horeuvedené dôvody a doklady jasne nám hovoria o tom, že k tomuto stavu došlo predovšetkým v dôsledku neprajnej maďarskej politiky v minulosti voči Slovákom, ktorí boli cez celé tisícročie v područí Maďarov."[152]

Vedle protichůdných interpretací a jinak položených důrazů se slovenští odborníci pokusili vyvrátit maďarské teze i zpochybněním výpovědní hodnoty maďarskými historiky použitých pramenů a kritikou jejich metody. Výskyt maďarských toponym (a antroponym) ve starých pramenech, z něhož maďarští vědci činili dalekosáhlé závěry o rozsahu maďarského osídlení, byl vysvětlován jako důsledek překládání slovenských názvů do maďarštiny uherskou královskou kanceláří či maďarskými úředníky, písaři a notáři.[153] V této souvislosti hovořil Daniel Rapant o „překladové teorii", kterou ovšem po válce viděl již jako částečně vyvrácenou argumenty Istvána Kniezsy, jenž roku 1944 přišel s teorií tzv. paralelních místních jmen.[154] Královská kancelář či písaři by totiž (pokud by překladová teorie měla platit) museli překládat slovenská toponyma bez výjimky všechna a nikoli pouze některá. Daniel Rapant, nejvěcnější a nejméně nacionálně orientovaný z tehdejších slovenských historiků, argumentu maďarského oponenta přitakal s poznamenáním, že v lokalitách pojmenovaných v pramenech maďarsky musela žít určitá – byť jen třeba velmi tenká – vrstva maďarského obyvatelstva (vlastníci půdy). Nutno dodat, že tento Rapantův posun nehrozil popřít tezi o kompaktním slovenském osídlení Slovenska ve středověku (ani později). Vlastně se příliš neliší od výše načrtnutého názoru Jána Stanislava, že od kmenu či etnicity odvozená maďarská jména osad byla dávána v okolním homogenně slovenském prostředí.

V otázce národnostního výzkumu starších dob se slovenští dějepisci ocitli v konfrontaci s maďarskou metodologií v ambivalentní situaci. Úsilí zvolit podobnou argumentační strategii ve snaze výsledky maďarských výzkumů zpochybnit (a snad i vědomí určitého vlastního metodologického zaostávání)[155] vedla k tomu, že často nacházeli inspiraci právě u maďarské strany. Šlo hlavně o Kniezsovu metodu určování národnosti obyvatelstva jazykovědným rozborem toponym a antroponym, za jejíž rodící se slovenský pendant byly považovány postupy Jána Stanislava.[156] Za vzor byla stavěna maďarská

152 B. VARSIK, *Južné hranice*, s. 137.

153 Srov. např. Alojz MIŠKOVIČ, *Maďarsko-slovenský problém v dávnej minulosti*, Slovák 25/295, Vánoce 1943, s. 7; B. VARSIK, *Výskum slovenského etnika*, s. 42–44; Ladislav ČULEN, *Naša história*, s. 7.

154 Daniel RAPANT (rec.), *László MAKKAI, Contributions à l'histoire des établissements danubiens, Études d'histoire comparée 23, 1945, s. 7–71*, HS 5, 1947, s. 100–104.

155 To ovšem nelze tvrdit např. o Danielu Rapantovi či Belo Pollovi, kteří byli obeznámeni se sociologizujícími trendy a tezemi strukturální jazykovědy. Nelze koneckonců zapomínat, že jejich kolegy na bratislavské univerzitě byli interdisciplinárně uvažující a pracující Petr Bogatyrev a posléze Bruno Schier.

156 F. BOKES, *Pramene*, s. 6.

interdisciplinarita, a to zejména kombinace historických, lingvistických, geografických, archeologických, etnografických a také sociologických metod.[157] Na straně druhé ale slovenští historikové museli zpochybnit ty konkrétní maďarské postupy, jež podle nich přinášely zkreslené a slovenskou stranu poškozující obrazy etnických hranic. K nejvíce kritizovaným patřili István Kniezsa a Elemér Mályusz.[158] Rapantovo posouzení metody Istvána Szabóa a právě Mályusze[159] vyústilo ve výtky prvně jmenovanému, že z národnostní analýzy vyřadil jako neurčitelná ta antroponyma, jejichž obsah se neshoduje s řečovou formou, přičemž šlo hlavně o jména odkazující k národnosti svého nositele, ale psaná formou maďarskou (Tót, Cigány, Sváb aj.). Forma těchto jmen v zápisech byla podle Rapanta dána maďarským okolím či písařem, ale jejich obsah pravděpodobně odkazuje na skutečnou národnost. Vyloučením těchto jmen tak Szabóova metoda musí výrazně umenšovat podíl nemaďarských národností v konkrétních zkoumaných oblastech. Kriticky se slovenský historik postavil i k Mályuszově pokusu určit na základě soupisu daňových port v jednotlivých uherských stolicích z konce 15. století tehdejší národnostní rozvrstvení obyvatelstva. Mályusz předpokládal, že na jedné portě žily v průměru dvě pětičlenné rodiny, takže při počtu 215 tisíc port vyčíslil počet obyvatel tehdejšího Uherska na 2,15 milionu duší. Při dalším předpokladu o národnostním složení stolic, kdy 22 centrálních mělo být čistě maďarských, 26 je obklopujících maďarských z 66–80 % a 9 okrajových nemaďarských (ač s alespoň 20 % Maďarů), vyčíslil počet Maďarů a Nemaďarů v poměru 77:23. Rapant zpochybnil to, že Mályusz ve své tezi o deseti lidech na jednu portu vyšel ze situace v ústředních stolicích, kterou pak rozšířil na celé Uhry. Porta jakožto daňová jednotka ale v okrajových částech Uher, které byly hornaté, neúrodné a osídlené povětšinou Nemaďary, čítala daleko více obyvatel nemaďarského původu, než v ústředních a Maďary osídlených krajích. Na periferiích žilo také více nemajetných lidí, kteří nebyli do daňových soupisů zahrnuti, tudíž Mályuszova metoda musela přinést pro nemaďarské národy (vyjma německých městských kolonistů) nepříznivé výsledky. Rapant napadl i názor na existenci dvacetiprocentní maďarské menšiny v okrajových stolicích, který Mályusz zakládal na maďarských názvech sídel. Podle slovenského historika tato pojmenování pocházela od nepočetné vrstvy maďarské šlechty, když většina obyvatel osad byla národnosti nemaďarské.

157 TÝŽ (rec.), *K. EPERJESSY, A magyar falu történet kutatása, Budapest 1940*, HS 1, 1943, s. 48–49; podobně D. RAPANT (rec.), *László MAKKAI, Contributions à l'histoire*, s. 100.

158 Srov. např. B. VARSIK, *Výskum slovenského etnika*, s. 47–54; J. STANISLAV, *Územie*, s. 9–10; TÝŽ, *Slovenský juh*, s. 591–593; D. RAPANT (rec.), *László MAKKAI, Contributions à l'histoire*, s. 101–104.

159 Daniel RAPANT, *K pokusom o národnostnú štatistiku Uhorska v stredoveku*, HS 3, 1945, s. 299–303, kde k Szabóovi s. 299–302 a Mályusuzovi s. 302–303.

Lze shrnout, že (sudeto)němečtí a maďarští historikové po první světové válce intenzivně zkoumali pohraniční a jazykově smíšené oblasti Československa, a to ve snaze dokázat jejich historicky německý a maďarský charakter. Tato bádání vyrůstala z národnostně menšinového podloží (na rozdíl od sudetských Němců šlo však u slovenských Maďarů daleko spíše o „zahraniční akci" vedenou z Maďarska) a byla nesena – od dvacátých a zejména ve třicátých letech – revizionistickou motivací. Tyto výzkumy byly velmi dobře institucionalizované, vyznačovaly se plánovitostí a týmově pojatým charakterem a těšily se celkem štědré finanční podpoře od maďarského a německého státu (po roce 1933). To kontrastovalo s úsilím na české a slovenské straně, kde bylo podobné bádání daleko méně frekventované a zároveň (i přes mnohá institucionální zaštítění) mnohem více individualizované. Ač to lze vysvětlit působením více vnitro- a mimovědeckých činitelů, osobně za nejzávažnější považuji skutečnost, že čeští a slovenští historikové jako příslušníci státotvorného československého národa neviděli hlubší důvody pro výzkumy historické etnicity určitých oblastí republiky, což bylo u sudetských Němců a Maďarů naopak silně podepřeno národnostně menšinovou (a protistátní) motivací. S tím souviselo i metodologické zaostávání českého a slovenského dějepisectví za (sudeto)německými a maďarskými interdisciplinárně pracujícími dějinami národa (*Volskgeschichte*) či výzkumem národa (*Volksforschung*). Mezioborově byl realizován také sudetoněmecký národopis (*Volkskunde*), za jehož český pendant lze považovat šimákovskou historickou vlastivědu. Ta však nikdy – mj. kvůli většinovému přehlížení a marginalizaci ze strany českých historiků – metodologických a argumentačních kvalit svého sudetoněmeckého protějšku nedosáhla.

Na konci třicátých let ale došlo v důsledku územních změn po mnichovské konferenci a první vídeňské arbitráži k intenzifikaci českého a slovenského národnostního bádání. To bylo na české straně v letech protektorátu neseno do té doby podceňovanou historickou vlastivědou, které se podařilo zmobilizovat množství venkovských laických badatelů a do určité míry tak obejít nacistické překážky kladené provozu české historické vědy (například uzavření vysokých škol), zatímco velký institucionální boom zažilo za první Slovenské republiky díky výrazné politické podpoře. Výsledky výzkumu na české a slovenské straně se po válce uplatnily v procesu národnostní homogenizace Československa, kdy byla akademickými kruhy v široké míře nabídnuta historizující legitimizace k odsunu německého obyvatelstva, resp. reslovakizace slovenského jihu.

Obě strany polemiky (česká vs. německá a slovenská vs. maďarská) až na výjimky sdílely společný narativ o slovanské původnosti a teprve pozdějším příchodu Němců a Maďarů, když ovšem každá ze stran ve snaze odvodit přítomnostní ideologické konotace musela položit důraz na jiný úsek, resp. prvek či motiv tohoto narativu. Domovské právo svých národních společností (tím zároveň sudetoněmeckou a maďarskou delegitimizaci) češ-

tí a slovenští dějepisci odvozovali od slovanského osídlovacího prvenství, tedy původnosti a sídelní kontinuity v zájmových oblastech. Sudetští Němci a Maďaři zakládali toto právo na tezi o své (pozdější) práci a civilizačním působení v českých zemích a Dunajské kotlině. Pro českou a slovenskou stranu bylo proto důležité vyvracet jakékoliv popírání tezí o slovanském sídelním primátu ve střední Evropě, když vlastní argumentace konkurenčního dějepisectví fakticky nebyla vůbec brána v úvahu. (V českém případě tak historikové de facto přistoupili na Bretholzovu „hru" o německé původnosti v českých zemích, když ji ovšem naplnili slovansko-českým obsahem.)

Důraz na prvotní slovanské osídlení určitých oblastí (v českém případě pouze českých zemí, avšak v případě slovenském díky Jánu Stanislavovi téměř celého dnešního Maďarska) zároveň dovoloval prezentovat oblasti, kam později pronikli Němci a Maďaři, jako původně zcivilizované Slovany. To na ideologické úrovni opět umožňovalo zpochybnit německé a maďarské nároky na tyto kraje (ač v případě slovenském samozřejmě nikoli na celé Maďarsko). U českých a slovenských historiků je navíc patrná snaha „odsunout" německé a maďarské osídlení na co nejpozdější dobu, když zdůraznili zejména ta období, kdy byl německý a maďarský posun podpořen Čechům a Slovákům nepřející (národnostní) politikou. Tehdejší zatlačení českého a slovenského živlu tak mohlo být prezentováno jako nespravedlivé a neodpovídající přirozeným (populačním, osídlovacím atd.) schopnostem českého a slovenského společenství. Šlo zejména o období pobělohorské v českém případě a dobu maďarizace v 19. a 20. století v případě slovenském. (Slovenská historiografie své národnostní výzkumy na rozdíl od české daleko více soustředila na moderní dobu, kde mohla poukázat právě na nepřirozenou a násilně vedenou protislovenskou maďarizační politiku v Uhrách. O výsledky uherských sčítání lidu z přelomu 19. a 20. věku se navíc výrazně opírala maďarská historizující argumentace při první vídeňské arbitráži, kterou slovenští vědci usilovali zpochybnit a vyvrátit.)

Čeští a slovenští odborníci se konečně pokoušeli umenšit územní rozsah německého a maďarského osídlení a zpochybnit tvrzení o jeho kompaktnosti, kdežto úsilí konkurenčních historiografií bylo opačné. Na české i slovenské straně lze nalézt stejné strategie, jimiž bylo takových cílů dosahováno. Za první strategii lze považovat zdůraznění, že konkurenční dějepisci „šrafovali" určitou oblast jako etnicky německou/maďarskou na základě výskytu pouze několika německých/maďarských toponym, zatímco čeští/slovenští historikové byli schopni v takové oblasti objevit daleko více místních a pomístních jmen českých/slovenských. Dále šlo zejména o tezi, že v pramenech se vyskytující německá/maďarská toponyma a antroponyma, z nichž vyvozovali konkurenční vědci závěry o německosti/maďarskosti určitých oblastí, vznikla poněmčením/pomaďarštěním původně českých/slovenských jmen, a to zásahem německého/maďarského písaře, úředníka atd. Nebylo však pochybováno o tom, že v pramenech se vyskytující česká/

slovenská toponyma a antroponyma vskutku ukazují na českou/slovenskou národnost svého nositele. Výzkum etnicity určitých oblastí založený na analýze právě toponym a antroponym byl zkrátka velmi ohebným a silně nacionálně podmíněným problémem. Jednotliví vědci ovšem nemuseli docházet k výsledkům, které byly pro jejich národnost výhodné, přímo vědomě instrumentalizovanou interpretací pramenného materiálu (ač to byl nepochybně častý případ), neboť podle mého názoru často postupovali bezděky. Ve sporných případech – kterých bylo ovšem velmi mnoho a průběh etnické hranice mohl být v závislosti na jejich ohodnocení výrazně posunut tam či onam – totiž vědec téměř vždy identifikoval určitou lokalitu jako obývanou právě tím etnikem, jehož se sám cítil být zástupcem. Ač konkurenční historiografie používaly víceméně stejnou filologicko-historickou metodu, docházely ke zcela rozdílným výsledkům, které lze vysvětlit jedině tak, že konkrétní vědecký soud byl závislý na národnostní příslušnosti, respektive kolektivní sebeidentifikaci členů odborné komunity.[160] Myslím, že šlo vždy o kombinaci vědomé snahy prospět konkrétními badatelskými výsledky současné národně-politické věci a zároveň o nevědomé pronikání vlastních národně-identifikačních vzorců do interpretace empirického materiálu. Oboje (u každého badatele samozřejmě v jiném „procentuálním“ poměru) každopádně přispívalo k výrazné nacionalizaci tohoto badatelského pole.

Dovolím si uzavřít, že na konci třicátých let, za druhé světové války a v období třetí republiky bylo bádání o historické etnicitě určitých oblastí v českém a slovenském dějepisectví zasaženo dvěma významnými trendy, jež napomohly výrazně zesílit již v meziválečném období u jednotlivých osobností obou dějepisectví existující badatelské tendence. Tyto dva trendy byly zároveň přeneseny do druhé poloviny 20. století, resp. v určitých reliktech přetrvávají u některých badatelů až dodnes. Tehdejší výrazná intenzifikace a institucionalizace národnostních výzkumů vedla na jedné straně k rozšíření poznávacích obzorů a otevření nových, či alespoň dosud zanedbávaných témat a problémů výzkumu (historická etnicita regionů, průběh etnických hranic, dějiny osídlení), ve využití široké palety historických pramenů (toponyma, antroponyma, dialekty, půdorysy sídel, archeologické nálezy aj.) a v propracování pro tato bádání vhodných metodologických nástrojů,

160 Walter SCHLESINGER, *Die mittelalterliche deutsche Ostbewegung und die deutsche Ostforschung*, Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung 46, 1997, s. 439. Podle Františka Šmahela se při filologicko-historickém určování národnosti obyvatel středověkých měst „*dílčí rozdíly ve výsledcích (...) dají vysvětlit národností badatele (Čech má ve sporných případech větší smysl pro češství než Němec a naopak)*“; František ŠMAHEL, *Výsledky a výhledy výzkumů národnostní skladby českých měst od konce 13. do počátku 15. století*, in: Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918. K 600. výročiu vydania výsad pre žilinských Slovákov, Richard Marsina (ed.), Martin 1984, s. 245.

když byla nastoupena zejména cesta k větší interdisciplinaritě výzkumu.[161] (Nelze ovšem zapomínat, že touto moderní metodologií byly „opracovávány" mnohé argumentační figury spojené s dějinami osídlení českých zemí a Slovenska, které zde existovaly již od 19. století, a to například Palackého důraz na příchod Němců až ve 13. století.) Na straně druhé ale došlo k silné nacionalizaci tohoto bádání, k jeho podřízení národním, resp. národně-státním zájmům a politickým cílům.[162] Česká a slovenská historiografie přenesly určité nacionálně podmíněné koncepce a výkladové vzorce – zejména v problematice dějin osídlení a středověkých měst – do druhé poloviny 20. století,[163] a to navzdory proklamované marxistické či historicko-materialistické metodologii a internacionální, třídní rétorice. Teprve velmi pozvolna začala být tato schémata pociťována jako již nepotřebná přítěž a něco, co na mezinárodním fóru brání dialogu a vzájemnému porozumění odborné komunity, a začaly být podnikány první pokusy o jejich demontáž.[164]

161 Např. L. Hosák roku 1963 programově stanovil jako jeden z hlavních úkolů krkonošské medievistiky směřování k výzkumu dějin osídlení, když ovšem *„nepůjde jen o poznatky získané regresivním postupem ve studiu psaných pramenů doby předhusitské, jak to bývalo zvykem, nýbrž je nutno vzít ku pomoci i prameny těch druhů, jakých posud bylo více méně nedbáno, to jest výsledků práce historické geografie, středověké archeologie a konečně je nutný i rozbor místního a pomístního názvosloví. Týchž pomůcek, rozšířených ještě o studium půdorysů měst i vesnic, genealogie a heraldiky předních panských rodů je nutno respektovat (…) při řešení problematiky (…) středověké kolonizace."* Ladislav HOSÁK, *Úkoly regionálního dějepisectví v Podkrkonoší pro starší období feudalismu*, Krkonoše – Podkrkonoší. Vlastivědný sborník prací pod patronací filosofické fakulty U. P. v Olomouci 1, 1963, s. 13–14 (podtrhl T. P.). Podobně např. B. Varsik vzpomíná, jak při svém bádání nad nejstarším osídlením košického regionu (započatém již roku 1938 a dokončeném až v 60. a 70. letech) musel pro zodpovězení výzkumných otázek stále rozšiřovat arzenál použitých pramenů a metod směrem k archeologii a onomastice; B. VARSIK, *O čom mlčia archívy*, s. 105, 164–166, 179–182; srov. TÝŽ, *Osídlenie Košickej kotliny I–III*, Bratislava 1964–1977.

162 České a slovenské výzkumy prošly obdobným dvojitým procesem, který W. Oberkrome dokonce vřadil do podtitulu své práce o německých *Volksgeschichte*, tj. metodickou inovací a národnostní ideologizací (*Methodische Innovation und völkische Ideologisierung*); srov. citaci Obekromeho práce v pozn. č. 8.

163 O tom ve vztahu k výzkumům středověké německé kolonizace českých zemí D. LEŚNIEWSKA, *Kolonizacja*, s. 149–172.

164 K tomu na příkladu interpretací německé kolonizace *Tamtéž*, s. 169–170, 172–177, kde i odkazy na primární literaturu. Nemohu se však zbavit dojmu, že tato demontáž nebyla ve slovenské historiografii tak úspěšná jako u dějepisectví českého. Svědčí o tom jak ideologické konotace vyvozované slovenskými historiky z konkrétních analýz (srov. např. Miloš MAREK, *Slovanské etnonymá v toponymii stredovekého Uhorska*, Studia Historica Tyrnaviensia 3, 2003, s. 65–87, kde zejm. závěrečné formulace na s. 86–87; Mária NOVÁKOVÁ, *Význam antroponomastiky pre historickú vedu*, Tamtéž, s. 89–96, kde opět závěrečná slova na s. 95), tak explicitní volání v řadách slovenské historické obce po tom, aby se při studiu dějin osídlení osvobodila od přežívajícího *„obranářského prokletí a syndromu"* (Ján BEŇKO, *K niektorým otázkam výskumu osídlenia Slovenska*, Historický časopis 45/1, 1997, s. 44–51, kde je na s. 45 uvedená formulace).

Václav Chaloupecký a Československý historický ústav v Římě

Jitka RAUCHOVÁ

Působení Václava Chaloupeckého v Komisi Československého historického ústavu v Římě (dále jen Komise) je sice možné v komplexu jeho vědecké práce vnímat jako podružné, přesto však toto angažmá skýtá možnost, jak na konkrétních situacích doložit jeho postavení ve směřování historické práce na Slovensku. V následujících řádcích tudíž bude činnost Václava Chaloupeckého v Komisi Československého historického ústavu v Římě zhodnocena ve dvou rovinách. První okruh tázání se týká vlastní Komise a snaží se nalézt odpovědi na otázky, jakým způsobem se Václav Chaloupecký stal její součástí a v jakých oblastech mohl její činnost ovlivnit. Druhá rovina tázání se pak vztahuje spíše ke „kuloárovým" záležitostem, tedy především v úředních dokumentech často skrytým nitkám jemné diplomacie, jimiž členové Komise často ovlivňovali vysílání stipendistů římského ústavu.

Československý historický ústav v Římě[1] se měl stát nástupcem tzv. české expedice při Rakouském historickém ústavu v Římě, která rozvíjela svou činnost od roku 1887 a jejím výsledkem bylo vydání několika svazků edic pramenů vytěžených z vatikánských archivů (edice *Monumenta Vaticana res gestas Bohemica illustrantia*, k tisku byla Hynkem Kollmannem připravena edice *Acta Sacre Congregationis de Propaganda Fide res gestas Bohemicas illustrantia*). Podle předběžných jednání mělo budoucí československé výzkumné pracoviště v Římě spadat do kompetence ministerstva školství a národní osvěty (dále jen MŠANO), o výzkumném programu a udělení stipendií však měl rozhodovat zvláštní orgán, tzv. Komise, o jejímž ustavení se začalo jednat od roku 1922.[2] Na zřízení se nakonec podílelo několik subjektů: vedle členů Poradního sboru historiků MŠANO (aktivní byl zejména Josef Šusta) se na koncepci podíleli i úředníci zemského archivu (Jan Bedřich Novák, Bedřich Jenšovský) a mladší historici, kteří přijali posty na ministerstvech mladé republiky. Za ministerstvo zahraničních věcí do

1 Blíže Jitka RAUCHOVÁ, *Československý historický ústav v Římě*, České Budějovice 2014.

2 Komise měla mít devět členů jmenovaných ministerstvem školství a národní osvěty z řad odborníků na dobu pěti let. Tři členové budou jmenováni na základě návrhu českého zemského výboru, dva na návrh stejné instance moravské, čtyři zbývající zástupce pak navrhne poradní sbor historický, přičemž bude přihlíženo k potřebám Slovenska. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky (dále jen MU AAV), fond Československý historický ústav, Řím (dále jen ČsHÚŘ), karton 1, i. č. 1 – Návrhy na koncepci ústavu 1921–1924, Zápis o schůzi poradního sboru historického z 14. března 1922.

jednání vstupoval zejména Josef Borovička, který již v roce 1921 vyrazil do Říma na průzkumnou cestu,[3] za ministerstvo školství pak Zdeněk Wirth či Jan Morávek. Pro budoucí angažování Václava Chaloupeckého v Komisi je právě zapojení jeho přátel a bývalých pracovníků Archivu země České[4] do příprav nejspíš zásadní – jednalo se nejen o jeho učitele a generační souputníky, ale často i o blízké přátele. Ačkoli se v dochovaných dokumentech neobjevuje jméno osoby, která poprvé navrhla Chaloupeckého jako kandidáta Komise, je pravděpodobné, že na jeho jmenování se mohli podílet právě jeho přátelé.

V delikátních jednáních o složení Komise, během nichž se řešil zejména podíl českých, moravských a slovenských členů,[5] se tak Chaloupeckého jméno objevuje již od počátku – měl reprezentovat zájmy Slovenska a společně s Jaroslavem Gollem, Josefem Šustou a Václavem Novotným se stal kandidátem, kterého navrhl poradní sbor ministerstvu školství k přímému schválení. V MŠANO však trvalo téměř rok, než byl návrh na zřízení Komise schválen.[6]

První schůze nové Komise se konala 26. března 1923. Předsedou byl zvolen Josef Šusta, místopředsedy Jan Bedřich Novák a Bohumil Navrátil. Schůze Komise se měly svolávat dvakrát ročně. Budoucí vývoj ukázal, že tato setkání byla z praktických důvodů velmi často koordinována s termíny konání dalších komisí – regestové, jejímž byl Chaloupecký členem od roku 1924, či schůze Československého státního historického ústavu vydavatelského. Z korespondence je patrné, že tato setkání byla pro historiky rozeseté po území Československa vítanou příležitostí, jak prodebatovat soudobou situaci či domluvit se na společné spolupráci.[7]

---

3 Josef Borovička byl vyslán ministerstvem zahraničních věcí, aby zjistil, jaké podmínky v poválečném Římě panují. O svých zážitcích psal i Václavu Chaloupeckému: „*…jsou to pronárod, ty Taliáni! Ten rámus, ten řev, ty tlačenice v úzkých uličkách Říma. (…) Ale co Vás budu bavit o Římě, vždyť se sem jistě jednou podíváte sám.*“ Tamtéž, fond Václav Chaloupecký, karton 2, i. č. 38 – Josef Borovička Václavu Chaloupeckému 30. 10. 1921.

4 Srov. Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*, Praha 2014, s. 57.

5 František Kameníček navrhl, aby z devíti členů byli dva z Moravy a jeden ze Slovenska, Josef Šusta však upozornil, že na Slovensku není srovnatelná instance samosprávy jako v Čechách a na Moravě (zemské výbory). Dle návrhu Kamila Krofty měl být tedy jmenován slovenský historik přímo návrhem ministerstva, pokud nebude zřízena korporace zemské samosprávy. Jméno Chaloupeckého však během této diskuse nepadlo. MU AAV, f. ČsHÚŘ, k. 1, i. č. 1 – Návrhy na koncepci ústavu 1921–1924, Zápis o schůzi poradního sboru historického ze 14. března 1922.

6 Návrh na zřízení Komise byl schválen 7. března 1923. Členy Komise se stali Vojtěch Birnbaum, Gustav Friedrich, Jaroslav Goll, Václav Novotný, Josef Šusta, Bohumil Navrátil, Josef Borovička, František Hrubý, Václav Hrubý, Václav Chaloupecký, Bedřich Jenšovský a Jan Bedřich Novák. Tamtéž, i. č. 5 – Členové komise Čs. ústavu historického 1923–36, 1945–49, Dekret MŠANO ze 7. března 1923.

7 Srov. např.: Tamtéž, f. Václav Chaloupecký, k. 3, i. č. 183 – František Hrubý Václavu Chaloupeckému 24. 3. 1928.

Na prvním zasedání Komise byly ustaveny dvě subkomise, které měly na budoucí směřování pracoviště zásadní vliv – subkomise stipendijní a subkomise pro pracovní plán. Při volbě členů subkomise pro pracovní plán navrhl Josef Borovička za jejího člena Václava Chaloupeckého. Nakonec byli zvoleni coby reprezentanti jednotlivých zemí Bedřich Jenšovský, Bohumil Navrátil a Václav Chaloupecký.

První zasedání subkomise pro pracovní plán se uskutečnilo 5. května 1923. Kromě schválení úkolu středověkého (práce na *Monumentech*) a novověkého (příprava edice nunciatur při císařském dvoře) se během zasedání jednalo i o zařazení výzkumu slovenik, tj. pramenů majících vztah k území Slovenska.[8] Václav Chaloupecký se do jednání aktivně zapojoval: snažil se specifikovat periodizaci slovenských pramenů, kdy by podle jeho názoru bylo vhodné *„snad rozlišit věci středověké a novověké – datum mezní rok 1491, spojení obojího teritoria našeho státu“*,[9] následně se pak s pomocí mapy pokusil účastníkům schůze vysvětlit specifika principu diecézí pro slovenské území. Subkomise nakonec rozhodla o vydávání pramenů pro celé diecéze, tj. nitranskou, ostřihomskou a jagerskou, na návrh Josefa Šusty však nemělo dojít k odlišné periodizaci – slovenika pro období 14. století měla být vydána jako doplněk k již existujícím svazkům *Monument*, od pontifikátu Martina V. pak měl být výzkum proveden pro Čechy, Moravu i Slovensko společně.[10]

Po zběžném průzkumu materiálů vatikánských archivů a knihoven s vazbou na 14. století, který byl proveden Bedřichem Jenšovským[11] a Věrou Kosinovou[12] v druhé polovině roku 1923, však bylo zjištěno, že materiálu je poskrovnu. Prameny z ostřihomské a jagerské diecéze se totiž vztahovaly především k mimoslovenským územím a nitranská diecéze nevykazovala téměř žádnou činnost. Přesto však byla do Říma bez schválení Ko-

8 Tamtéž, f. ČsHÚŘ, k. 1, i. č. 6 – Zápisy ze schůzí komise ústavu 1923–1929, Zápis o poradě předběžné o výzkumu a vydání slovenik XIV. století z archivu vatikánského z 12. září 1929.

9 Tamtéž, f. ČsHÚŘ, k. 2, i. č. 7 – Zápisy ze schůzí stipendijní subkomise 1923–24, Zápis ze schůze subkomise pro pracovní plán z 5. května 1923.

10 Tamtéž: podle Josefa Šusty měla ve speciálním svazku vyjít slovenika k již vydaným dílům *Monument* (tedy k letům 1342–1417). K období Jana XXII. (1316–1334), které bylo zpracováváno pro *Tomus prodromus*, měla být slovenika dodatečně dohledána. V následných dílech, tedy od pontifikátu Martina V., pak měla být slovenika a bohemika vydávána společně.

11 Bedřich Jenšovský (1889–1942), historik, archivář, editor, žák Václava Novotného. Od vysokoškolských studií působil v zemském archivu. V říjnu 1914 se stal praktikantem zemského archivu, od roku 1916 koncipistou, v roce 1918 pak zemským archivářem. Blíže Antonín HAAS, *K nedožitým osmdesátinám Bedřicha Jenšovského*, Archivní časopis 19/3, 1969, s. 176–182.

12 Věra Kosinová (1895–1982), archivářka, editorka. Od roku 1917 působila jako kopistka v zemském archivu, v roce 1924 se stala koncipistkou, v roce 1931 zemskou archivářkou. Blíže viz: Jaroslav ERŠIL, *Osmdesát let Věry Jenšovské-Kosinové*, Archivní časopis 24/1, 1974, s. 43–45.

mise vyslána další stipendistka, která se měla zabývat výzkumem slovenik v registrech papeže Klimenta VI. – čerstvá absolventka Státní archivní školy Marie Opočenská.[13] Sestra historika Hanuše Opočenského, nad níž držel Václav Chaloupecký ochrannou ruku,[14] dosahovala ještě menších výsledků než její kolegové, přesto na její výzkum putovala velká část finanční dotace, kterou ústav získával od ministerstva školství a českého zemského výboru. Své pochybnosti o významu takového výzkumu shrnul pečlivý Jenšovský v *Poznámkách k výzkumu tzv. slovenik v archivech vatikánských*, které 11. září 1924 zaslal Josefu Šustovi.[15] Ten na 18. září 1924 svolal schůzi subkomise pro pracovní plán, která měla rozhodnout o dalším osudu slovenik.[16]

Na zasedání Bedřich Jenšovský prosazoval odklad výzkumu slovenik, neboť byl poměrně drahý. Ušetřené peníze by raději použil na doplnění knihovny a zařízení ústavu. Proti této opodstatněné koncepci se však postavil Josef Šusta, který upozornil na politické pozadí výzkumu, neboť hlavním motivem této práce je „*dokumentovat naše právo na věci slovenské*". Vydání alespoň útlého svazku slovenik by dle jeho názoru bylo platným důkazem toho, „*že jsme sáhli na věci slovenské*".[17] Slovenika z období 1342–1417 tudíž měla být především z politických důvodů vydána, „*ať je to sebeslabší svazeček*".[18] Pro novou edici byl navržen pracovní název *Monumenta Vaticana res gestas diocesis Strigoniensis et Nitriensis nec non et diocesis Agriensis illustrantia*.

Při zasedání subkomise byl Václav Chaloupecký pověřen úkolem získat od slovenské, případně i podkarpatské zemské správy finanční dotaci, z níž by byl výzkum slovenik financován.[19] Chaloupecký tedy jménem Komise požádal ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska o zařazení subvence pro ústav do rozpočtu na rok 1925,[20] nebylo mu však s výjimkou

13 Marie Opočenská, provdaná Jeršová (1899–1978), archivářka, historička. V letech 1918–1923 studovala na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, ve stejné době pracovala jako pomocná síla v zemském archivu. V letech 1926–1928 získala stipendium k Historické komisi ve Vídni, kde se věnovala výzkumu slovenik. V roce 1929 byla pověřena správou archivu Slovenského národního muzea v Martině. Blíže viz: Darina LEHOTSKÁ, *Dr. Mária Jeršová-Opočenská sedemdesiatročná*, Archivní časopis 19/3, 1969, s. 184–187.

14 MU AAV, f. ČsHÚŘ, k. 2, i. č. 7 – Zápisy ze schůzí stipendijní subkomise 1923–24, Zápis ze schůze subkomise pro pracovní plán z 5. května 1923.

15 Tamtéž, k. 1, i. č. 6 – Zápisy ze schůzí komise ústavu 1923–1929, Zápis o poradě předběžné o výzkumu a vydání slovenik XIV. století z archivu vatikánského z 12. září 1924, příloha – Poznámky k výzkumu tzv. slovenik.

16 Schůzky se účastnili Václav Chaloupecký, Josef Šusta, Jan Bedřich Novák, Bedřich Jenšovský a Václav Hrubý. Tamtéž, Zápis o poradě předběžné o výzkumu a vydání slovenik XIV. století z archivu vatikánského z 12. září 1924.

17 Tamtéž.

18 Tamtéž, výrok pronesl během jednání pracovní subkomise Josef Šusta.

19 Tamtéž, Zápis z 20. září 1924.

20 Tamtéž, Zápis z 14. dubna 1924.

drobného příspěvku nabídnutého nitranskou župou vyhověno.[21] Úspěchu dosáhl až v roce 1925; na podzim mu byla přislíbena částka 7 000 Kč, v roce 1928, kdy došlo k novému správnímu uspořádání Slovenska,[22] schválila Krajinská správa politická dokonce dotaci ve výši 20 000 Kč, a navíc dle Chaloupeckého projevila „*takové pochopení, že by snad bylo možno žádati i více*".[23]

Ale zpět k pracovní schůzce o výzkumu slovenik, která se odehrávala v září 1924. Poměrně zajímavá je v souvislosti s prosazováním ideje čechoslovakismu v prvním desetiletí existence Československa a s postoji Václava Chaloupeckého k této problematice diskuse, kterou započal Bedřich Jenšovský svou poznámkou o tom, co způsobu, jakým je výzkum slovenik v papežských registrech prováděn, řeknou slovenští historici. Josef Šusta tuto poznámku nepovažoval za podstatnou, neboť „*my stojíme na celostátní ideji, raději ať si těchto věcí slovenských všímají právě Češi.*" Podobně razantní byl i Václav Chaloupecký, který upozorňoval na nutnost vydat materiály dříve než maďarští badatelé, a proto „*ohledy na Slováky nepadají vůbec na váhu*".

Potíže se sloveniky však pokračovaly i nadále. Bedřich Jenšovský Komisi stále upozorňoval na nedostatky práce Marie Opočenské, která byla nesoustředěná a nepřinášela patřičné výsledky. Stipendistka se sice pokusila v rozsáhlé zprávě obhájit s poukazem na nedostatek materiálů, přesto se však Komise ve svém zasedání rozhodla zřídit subkomisi, která by posoudila oprávněnost Jenšovského kritiky.[24] Referenty této subkomise byli nakonec zvoleni Václav Chaloupecký a Bedřich Jenšovský. Ještě než stačili referenti práci ohodnotit, požádala Marie Opočenská o udělení dalšího stipendia pro účely druhé kolace register Klimenta VI., navíc chtěla začít pracovat na výzkumu pontifikátu papeže Innocence VI. Tato žádost vzbudila u členů Komise nemalý údiv, především vzhledem k nedokončení dříve zadaných prací a nedodání přepisů přiděleným referentům. Žádost Opočenské byla tudíž i přes snahu Václava Chaloupeckého a Josefa Šusty zamítnuta.[25] V následujících letech se práce na slovenikách prakticky zastavily. V pokladně Komise se tak začaly hromadit finance, které byly pro tento výzkum účelově poukazovány ze strany slovenské zemské správy.[26]

Na sklonku dvacátých let se problém slovenik z jednání Komise vytratil a nahradila ho jiná závažná témata. Z hlediska organizace zůstával římský

21 MU AAV, f. ČsHÚŘ, k. 4, i. č. 11 – Jednání o slovenskou dotaci, dopis ze 17. dubna 1925.

22 Zemské zřízení (krajinské zriadenie) bylo zavedeno zákonem č. 125/1927 Sb. a nahrazovalo dřívější župní dělení Slovenska a administrativní systém bývalého Rakouska-Uherska v českých zemích. Orgánem krajinského zastupitelstva byl dvanáctičlenný krajinský výbor volený na šest let.

23 MU AAV, f. ČsHÚŘ, k. 1, i. č. 6 – Zápisy ze schůzí komise ústavu 1923–1929, Zápis z 20. října 1928.

24 Tamtéž, Zápis z 26. září 1925.

25 Tamtéž, Zápis z 24. dubna 1926.

26 Tamtéž, k. 2, i. č. 6 – Zápisy ze schůzí komise ústavu 1930–1949, Zápis z 31. května 1931.

ústav stále v jakémsi vakuu, neboť ministerstvo školství oddalovalo přijetí jeho statutu. V Římě v této době setrvával mladý archivář Zdeněk Kristen,[27] jehož pečlivá a minuciózní práce, kvůli níž se vydání dalšího svazku *Monument* nebezpečně oddalovala, členy Komise znervózňovala.[28] Komise se tudíž v roce 1927 rozhodla sestavit zvláštní subkomisi, která by Kristenův styl práce korigovala. Jejím členem byl zvolen i Václav Chaloupecký.[29] Subkomise považovala za nejefektivnější způsob kontroly Kristenovy práce osobní návštěvu jednoho ze svých členů, na podzim roku 1928 se tudíž měl do Říma na inspekční cestu vypravit právě Chaloupecký. Důvody této volby nejsou zcela známy, je možné, že Chaloupecký si sám přál „věčné město", o kterém mu v dopisech barvitě psal Josef Borovička, navštívit.

Podzimní cestu do Itálie byl Chaloupecký nakonec nucen „*z různých vážných věcných i osobních důvodů*" odložit,[30] do Říma dorazil po krátké zastávce v Benátkách a ve Florencii až v neděli 28. dubna 1929.[31] S Kristenem, kterého osobně neznal, se setkal téhož dne v prostorách Československého historického ústavu. V Římě se Chaloupecký zdržel do 13. května 1929, o přesné náplni jeho pobytu však není mnoho známo. Ve své cestovní zprávě se totiž věnoval výhradně charakteristice římského ústavu a stylu práce Zdeňka Kristena.[32] Díky Chaloupeckého posudku nakonec Kristen získal další stipendium, což pro něj mělo v době, kdy byl krátce ženatý s Římankou, vskutku existenční význam.[33]

Chaloupecký s největší pravděpodobností strávil oněch několik dnů v Římě spíše jako turista než badatel. O výzkumu ve vatikánském archivu či knihovně se nezmínil, pravděpodobnější je jeho návštěva knihovny některého zahraničního výzkumného pracoviště, do nichž byl jednodušší vstup. Samozřejmě byl přijat Vojtěchem Mastným v sídle československého vyslanectví.[34]

---

27 K pobytu Zdeňka Kristena v Římě blíže Renáta KLVAČOVÁ, *Zdeněk Kristen a jeho šestiletý pobyt v Římě*, Jihočeský sborník historický 81, 2012 – Supplementum 4 (= Jitka RAUCHOVÁ – Bohumil JIROUŠEK a kol., *Věda, kultura a politika v československo-italských vztazích 1918–1951*), s. 297–312.

28 Tamtéž, k. 1, i. č. 6 – Zápisy ze schůzí komise ústavu 1923–1929, Zápis z 18. ledna 1927.

29 Tamtéž, Zpráva o schůzi subkomise pro další postup v práci o nunciatuře z 13. a 17. září 1927.

30 Tamtéž, k. 7, i. č. 23 – Zprávy o výzkumu, Václav Chaloupecký, Zpráva o inspekční cestě z 24. května 1929. Zpráva rovněž k dispozici Tamtéž, f. Václav Chaloupecký, k. 9, inv. č. 669 – Československý historický ústav v Římě, Zpráva o inspekční cestě.

31 Tamtéž.

32 Tamtéž, Kristena ve své zprávě hodnotil spíše kladně a úřední prohřešky přikládal především stipendistově mladosti a neznalosti. Velmi si však cenil jeho dobrých společenských a vědeckých styků.

33 Tamtéž, f. Václav Chaloupecký, k. 4, i. č. 292 – Zdeněk Kristen Václavu Chaloupeckému 23. 10. 1929.

34 Tamtéž, k. 9, i. č. 669 – Československý historický ústav v Římě, Zpráva o inspekční cestě.

Ačkoli byl Václav Chaloupecký členem Komise i ve třicátých letech, účastnil se pravidelně zasedání, která se v této době z úsporných důvodů konala již jen jednou ročně, působil v knihovní subkomisi,[35] a v roce 1936 byl dokonce zvolen místopředsedou,[36] do vědeckého směřování ústavu již nijak výrazně nezasáhl. Nepodílel se ani na přípravě hesel pro italský slovník *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti*, pro který se vžil podle jejího donátora Giovanni Treccaniho název „encyklopedie Treccani".[37] Čechoslovákům podíl na prestižním vědeckém podniku zajistil Karel Stloukal,[38] který nabídl spolupráci na heslech ze slovenských dějin i Václavu Chaloupeckému.[39] Ten sice vypracoval jedno z požadovaných hesel, bohužel však i přes Stloukalovo opakované připomínání nedodržel termín dodání, a jeho text tak nemohl být použit.[40]

Po celé meziválečné období měl Chaloupecký, ač nebyl členem stipendijní subkomise, zásadní vliv na vysílání slovenských stipendistů. Stipendijní subkomise jej totiž v případě žádostí ze Slovenska vždy žádala o doporučení, v mnoha případech byl navíc tím, kdo slovenské badatele na možnost využití stipendia ústavu upozornil.[41] V zásadě lze podpořené žádosti o stipendium, které podali slovenští či čeští historici působící na Univerzitě Komenského, rozlišit na tři typy. V první řadě se jednalo o Chaloupeckého generační souputníky, často blízké přátele, tedy české vědce, kteří rovněž svůj profesní život spojili se Slovenskem. Do Říma tak vyrazil například klasický filolog Jaroslav Ludvíkovský.[42] Žádost podal ve stejném roce i Antonín Salač,

35 Členy knihovní subkomise byli Václav Chaloupecký, Bedřich Jenšovský a Karel Stloukal. Tamtéž, f. ČsHÚŘ, k. 2, i. č. 6 – Zápisy ze schůzí komise ústavu 1930–1949, Zápis z 6. října 1934.

36 Volba nových místopředsedů byla nutná kvůli úmrtí Bohumila Navrátila a Jana Bedřicha Nováka. Josef Šusta za jejich nástupce navrhl Bedřicha Jenšovského (zástupce archivu), Františka Hrubého (zástupce Moravy) a Václava Chaloupeckého (zástupce Slovenska). Tento návrh byl přijat. Tamtéž, Zápis z 31. října 1936.

37 Zdeněk KRISTEN, *Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti,* Český časopis historický 46/1–2, 1940, s. 191–197, zde s. 191.

38 Národní archiv (dále jen NA), fond Josef Šusta 1849–1945, karton 8, i. č. 16 – Korespondence, S – Karel Stloukal Josefu Šustovi 20. 12. 1926.

39 Karel Stloukal prosil Václava Chaloupeckého o zpracování hesel Kežmarok, Košice, Kremnice. MU AAV, f. Václav Chaloupecký, k. 7, i. č. 507 – Karel StloukalVáclavu Chaloupeckému 1. 3. 1932

40 Tamtéž, Karel Stloukal Václavu Chaloupeckému 29. 3. 1932.

41 Na rok 1930 byla do rozpočtu zařazena slovenská subvence ve výši 25 000 Kč, moravská naopak poklesla na 12 000 Kč. Tamtéž, k. 1, i. č. 6 – Zápisy ze schůzí komise ústavu 1923–1929, Zápis z 29. května 1925.

42 Jaroslav Ludvíkovský (1895–1984), klasický filolog. Vystudoval klasickou filologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, poté působil jako středoškolský profesor v Praze a Bratislavě. Po habilitaci působil na bratislavské univerzitě Komenského. Blíže viz: Jana NECHUTOVÁ, *Klasická filologie a česká národní kultura (F. Stiebitz a J. Ludvíkovský)*, in: Brněnská věda a umění meziválečného období (1918–1939) v meziválečném kontextu, Brno 1993, s. 64–67.

ale odjet mohl pouze jeden z nich. Zamýšlená Ludvíkovského habilitace tak byla nakonec jedním z důvodů, proč bylo stipendium přiznáno právě jemu.

O římské stipendium požádal v roce 1928 další Chaloupeckého kolega z univerzity Vladimír Klecanda,[43] který do Říma nakonec po různých osobních i kariérních peripetiích dorazil až v roce 1933. Z mladších univerzitních kolegů podpořil Václav Chaloupecký v roce 1929 výjezd svého blízkého spolupracovníka Rudolfa Holinky,[44] který v roce 1930 strávil v Římě tři měsíce.[45] Chaloupeckému zasílal pravidelné zprávy o svém výzkumu, nákupu knih pro historický seminář i každodenním římském životě.[46] V roce 1931 pak do italského hlavního města vyjel další z Chaloupeckého přátel, mladý asistent semináře srovnávací filologie Jan Vilikovský,[47] který připravoval habilitační spis.

Václav Chaloupecký však neprotežoval pouze své přátele, v zásadě podporoval žádosti všech slovenských vědců, kteří se snažili habilitovat. Vůbec prvním Slovákem, který do Říma vyjel na stipendijní pobyt, se tak stal tehdejší profesor evangelické teologické fakulty v Bratislavě, semitolog a arabista Ján Bakoš,[48] který požádal o stipendium již v prosinci roku 1923.[49] V roce 1930 mohl návštěvu podniknout archeolog a numizmatik Vojtěch Ondrouch,[50]

43 Vladimír Klecanda (1888–1946), historik a archivář. V roce 1924 se habilitoval na filozofické fakultě bratislavské univerzity, v roce 1928 byl jmenován mimořádným a o tři roky později řádným profesorem pomocných věd historických. Blíže viz: Josef Václav CABALKA, *Dr. Vladimír Klecanda zemřel,* Lidová demokracie 2/80, 4. 4. 1946, s. 6.

44 Rudolf Holinka (1899–1953) studoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, poté přestoupil na bratislavskou univerzitu. Zde se v roce 1925 stal asistentem historického semináře. V roce 1934 se habilitoval v oboru všeobecných dějin středověku. Blíže viz: Pavel BOČEK – Jiří HANUŠ (eds.), *Rudolf Holinka, historik klidného a racionálního úsudku,* Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C 52, 2005, s. 149–169.

45 MU AAV, f. ČsHÚŘ, k. 2, i. č. 6 – Zápisy ze schůzí komise ústavu 1930–1949, Zápis z 29. května 1929.

46 Tamtéž, f. Václav Chaloupecký, k. 3, i. č. 170 – Rudolf Holinka Václavu Chaloupeckému, Dopisy č. 9–14.

47 Jan Vilikovský (1904–1946) studoval v letech 1922–1924 francouzštinu, latinu, češtinu a historii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, poté zahájil studia češtiny a historie na bratislavské Univerzitě Komenského (1924–1927). Zde začal od roku 1928 vyučovat, vedl seminář srovnávací jazykovědy, v roce 1933 se habilitoval. Blíže viz: Ondrej DOLAN, *Univerzita Komenského. Prehľad profesorov 1919–1966. Prehľad pracovisek 1919–1945*, Bratislava 1968, s. 124–125.

48 Ján Bakoš (1890–1967), semitolog, arabista, zakladatel moderní slovenské orientalistiky. Od roku 1921 působil na Slovenské evangelické bohoslovecké fakultě. Blíže viz: Ladislav DROZDÍK, *Centenary of Ján Bakoš, Member of the Slovak and Czechoslovak Academies of Sciences (1890–1967),* Asian and African studies 26, 1991, s. 7.

49 MU AAV, f. ČsHÚŘ, k. 6, i. č. 23 – Zprávy o výzkumu B-D, Zpráva Jána Bakoše z 8. října 1924.

50 Vojtěch Ondrouch (1891–1963), historik starověku, numismatik. V roce 1934 se habilitoval v oboru starověkých dějin na bratislavské univerzitě, v roce 1939 byl jmenován profesorem. Blíže viz: Pavol VALACHOVIČ, *K storočnici Vojtecha Ondroucha*, Auriga. Zprávy Jednoty klasických filologů 34–35, 1992–1993, s. 42–44.

který se do Říma vrátil ještě jednou, v září roku 1938.[51] Chaloupecký v roce 1930 podpořil i žádost mladého soukromého docenta církevního práva bratislavské univerzity Ľudovíta Knappka,[52] který chtěl v Římě pracovat na své habilitační práci o papežských provizích a rezervacích církevních beneficií v Uhrách.[53] Většina badatelů projevovala Chaloupeckému své díky a považovala jej za zásadního činitele v udělení stipendia.[54] Dlužno však upozornit, že velkorysost v této činnosti byla v raných třicátých letech možná především díky štědré slovenské dotaci.

Členové Komise, Václava Chaloupeckého nevyjímaje, však římská stipendia vnímali rovněž jako způsob, jak alespoň na krátký čas finančně zajistit čerstvé absolventy, kteří dosud nenalezli stálé zaměstnání. Vítanou záminkou se v tomto případě stal i výzkum slovenik. Kromě již zmíněné Marie Opočenské měla takto do Říma v roce 1925 vyjet i další absolventka pražské Státní archivní školy, která neměla stálé zaměstnání, Marie Ludmila Černá.[55] Největší osobní zájem však Václav Chaloupecký zřejmě měl na vyslání svého žáka Alexandra Húščavy.[56] Ten v druhé polovině dvacátých let patřil k nejnadanějším studentům v jeho bratislavském semináři.[57]

Húščava, který začal pracovat na dizertační práci o středověké kolonizaci Liptova, neměl na sklonku roku 1930 žádné stálé místo, proto se pro něj na jaře roku 1931 stal výzkum slovenik ve vatikánských archivech, placený ze slovenské dotace, vítanou příležitostí, byť jej práce zcela neuspokojovala a ani v ní z pohledu Komise nedosahoval uspokojivých výsledků.[58] Húščavo-

51 MU AAV, f. ČsHÚŘ, k. 8, i. č. 23 – Zprávy o výzkumu St-W, Vojtěch Ondrouch.

52 Ľudovít Knappek (1906–1983), právník, historik církevního práva. Vystudoval Právnickou fakultu Univerzity Komenského v Bratislavě. Po ukončení studií krátce působil jako úředník ministerstva školství, od roku 1930 vedl na fakultě seminář církevního práva, v roce 1935 se stal soukromým docentem, v roce 1939 pak profesorem. Blíže viz: O. DOLAN, *Univerzita Komenského. Prehľad profesorov 1919–1966. Prehľad pracovisek 1919–1945,* Bratislava 1968, s. 64.

53 MU AAV, f. ČsHÚŘ, k. 7, sign. 1, i. č. 23 – Zprávy o výzkumu L-Sk, Ľudovít Knappek, Žádost z 8. září 1930.

54 Např. Tamtéž, f. Václav Chaloupecký, k. 4, i. č. 261 – Ľudovít Knappek Václavu Chaloupeckému 6. 3. 1931..

55 Marie Ludmila Černá Šlapáková (1897–1970), historička, knihovnice. V letech 1917–1923 vystudovala na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy historii a zeměpis, absolvovala rovněž Státní archivní školu a počátkem třicátých let pařížskou École des Chartes. František MESTITZ, *Univerzitná knižnica* v *rokoch 1919–1939*, in: Univerzitná knižnica v Bratislave 1914–1919–1959, Martin 1959, s. 15–38.

56 Alexander Húščava (1906–1969), historik, paleograf, zakladatel oboru pomocných věd historických na Slovensku. V letech 1933–1937 působil v bratislavském Krajinském archivu. Blíže viz: Darina LEHOTSKÁ, *Za profesorom Alexandrom Húščavou*, Archivní časopis 19/3, 1969, s. 173–176.

57 Srov. M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 153.

58 MU AAV, f. ČsHÚŘ, k. 2, i. č. 6 – Zápisy ze schůzí komise ústavu 1930–1949, Zápis z 8. října 1932.

vým úkolem byl výzkum suplik papeže Innocence VI., po Marii Opočenské měl navíc zkontrolovat materiály k pontifikátu Klimenta VI. Historik sice velmi pečlivě procházel všechny materiály a objevil celou řadu nesrovnalostí a chyb zejména ve starších maďarských edicích vatikánských pramenů,[59] sám však příliš mnoho nového materiálu neshromáždil. V jednom z listů Chaloupeckému si budoucí profesor pomocných věd historických dokonce posteskl, že ač usilovně pracuje, přesto se mu během tří měsíců nepodařilo dokončit ani první rok pontifikátu Innocence VI., a tudíž nechápe, „*jak jiní mohou prohlédnout 6–7 kodexů za měsíc*“.[60]

S pomocí Chaloupeckého získal Húščava na podzim roku 1931 další stipendium, které hodlal využít i pro rozvoj vlastní kariéry. Nejenže se zapsal na vatikánskou paleografickou školu, ale snažil se zapojit i do římského vědeckého života. V cyklu Gli Studi romani nel mondo, který pořádal Národní ústav římských studií (Istituto nazionale degli Studi romani),[61] si tak bez jakékoliv konzultace s Komisí Československého historického ústavu v Římě vyjednal přednášku *Le memorie romane nella Slovacchia*.[62] Z celé akce nakonec sešlo, neboť přednáška byla rozzlobenými členy Komise shledána jako neprofesionální a nevhodná k proslovení. S neúspěchy se musel v této době Húščava vypořádat i na Slovensku – na jaře 1932 se pokoušel získat místo v Krajinském archivu, tamní ředitel Daniel Rapant však na jeho žádost nijak nereagoval. Zoufalému Húščavovi se tak zajištění dalšího římského stipendia, o které Chaloupeckého žádal, jevilo jedinou nadějí, neboť „*jinak by byl bez chleba.*“[63] Václavu Chaloupeckému se i tentokrát podařilo stipendium pro svého žáka prosadit. Když se pak mezi ním a Danielem Rapantem rozpoutal spor o Húščavův dizertační spis *Kolonizácia Liptova do sklonku XIV. storočí*,[64] byl jeho autor stále ještě v Římě. I to je možná příčinou, proč na Rapantův výpad proti svému rigoróznímu spisu reagoval pouze stručnou statí sestavenou v dubnu 1933 v Římě,[65] jenž publikoval v časopise *Prúdy*.[66] Opatrný postup je však snad možné vysvětlit i tím, že v této době

59 MU AAV, f. Václav Chaloupecký, k. 3, i. č. 188 – Alexander Húščava Václavu Chaloupeckému 5. 5.

60 Tamtéž, Dopis z 9. 7. 1931.

61 Blíže Jitka RAUCHOVÁ – Bohumil JIROUŠEK, *Gli storici cechi e l'Istituto Nazionale di Studi Romani nel periodo interbellico*, Bollettino dell´Istituto storico ceco di Roma 10, 2016, s. 133–142.

62 MU AAV, f. ČsHÚŘ, k. 3, i. č. 8 – Zprávy o ústavu 1927–50, Zpráva Alexandra Húščavy za studijní období 1932–1933.

63 Tamtéž, f. Václav Chaloupecký, k. 3, i. č. 188 – Alexander Húščava Václavu Chaloupeckému 4. 5.

64 Blíže k okolnostem sporu M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 238–241.

65 MU AAV, f. Václav Chaloupecký, k. 3, i. č. 188 – Alexander Húščava Václavu Chaloupeckému 10. 4.

66 Alexander HÚŠČAVA, *Kolonizácia Liptova do XVI. storočí (Odpoveď D. Rapantovi)*, Prúdy 17/7, 1933, s. 231–233.

již měl přislíbené místo v Krajinském archivu, po němž několik let toužil, a nechtěl svého budoucího nadřízeného příliš ostře napadnout.

Zářijové události roku 1938 činnost Komise na několik let zastavily, v průběhu roku 1939 se z Říma vrátili poslední stipendisté a v roce 1941 bylo dokonce pracoviště zásahem protektorátních úřadů zrušeno.[67] O jeho obnovení se začalo v rámci Státního historického ústavu debatovat již v srpnu 1945. Václav Chaloupecký se do jednání zapojil až na jaře 1947, kdy byla oficiálně obnovena činnost Komise. V této době však již nereprezentoval slovenské zájmy – tuto úlohu převzal Alexander Húščava. I přesto Chaloupecký upozorňoval na žádoucnost obnovení prací na slovenikách. K tomu však již vlivem politických událostí nedošlo – k 6. prosinci 1948 byla jmenována nová, pouze tříčlenná Komise, složená z editorů materiálů připravených již před válkou k otištění. V roce 1951 pak byl římský ústav a s ním i Komise zrušen úplně.[68]

67 Blíže viz: Jitka RAUCHOVÁ, *Československý historický ústav v Římě v letech 1938–1945*, in: Společnost a kultura v českých zemích 1939–1945, Ivan Malý a kol., Praha 2013, s. 415–421.

68 Blíže viz: J. RAUCHOVÁ, *Československý ústav historický v Římě 1945–1951*, Jihočeský sborník historický 81, 2012 – Supplementum 4 (= Jitka Rauchová – Bohumil Jiroušek a kol., *Věda, kultura a politika v československo-italských vztazích 1918–1951*), s. 261–273.

Nerovný dialog. Čeští archiváři a hornouherské šlechtické archivy po zrodu Československa

Pavel KOBLASA – Jan KAHUDA

Vznikem Československé republiky v roce 1918 byly spojeny dvě části habsburské monarchie, které se doposud vyvíjely odlišným způsobem, a jejich integrace byla nelehkým úkolem nejen z hlediska politického a sociálního, ale také závažným problémem správním. Integrace správních složek jednotného státu a vytvoření jeho identity byl proces dlouhodobý a zasahoval do všech správních odvětví.

Tento problém se pochopitelně nevyhnul ani péči o kulturní dědictví státu včetně péče o historické archivní celky, mající navíc nemalý význam pro správní činnosti zajišťované novým správním aparátem. Známá dvojjedinost archivů (správních úřadů versus vědeckých ústavů) provázela historii tohoto oboru po celé meziválečné období a v jistém úhlu pohledu je přítomna dodnes. V realitě první republiky pak vyústila do dlouhodobého sporu mezi jednotlivými resorty o příslušné kompetence.[1] Tyto spory se nevyhnuly ani oblasti Slovenska a Podkarpatské Rusi, kam rovněž, byť v daleko menší míře než tomu bylo v českých zemích, zasahovaly. Hlavní adept na kompetence v archivních záležitostech, tedy ministerstvo školství a národní osvěty, zřídilo již v roce 1919 v jednotlivých zemích funkce státních archivních inspektorů (pro Slovensko a Podkarpatskou Rus zastával tuto funkci Václav Chaloupecký), jejichž úkolem byla především evidence archivů, snaha o jejich systematické zpřístupňování a zabraňování jejich ničení. Nezávisle na archivním inspektorovi však i na Slovensku a Podkarpatské Rusi zasahovaly do archivnictví rovněž další centrální úřady, z nichž v tomto ohledu nejvýznamnější je činnost Československého státního archivu zemědělského.

Tato instituce vznikla již v roce 1919 jako odborné zařízení ministerstva zemědělství pro poněkud vágní agendu „zemědělského archivnictví" a byl, alespoň v úplných počátcích, výsledkem politického programu agrární strany, významného vlivu historika Josefa Kazimoura a nemalých ambicí archiváře Adolfa Ludvíka Krejčíka, který byl zakladatelem a dlouholetým ředite-

1 Podrobněji viz Zdeněk ŠAMBERGER, *Československé archivnictví po roce 1918. Stav a vývoj*, in: Zdeněk Šamberger, Studie k dějinám československého archivnictví, Praha 2005, s. 9–101.

lem tohoto ústavu.[2] K ambicióznímu programu prosazovanému Krejčíkem a jeho nejbližším spolupracovníkem Václavem Černým patřily mj. záležitosti archivní rozluky s Rakouskem i s Maďarskem, pokud šlo o tzv. zemědělsko-lesnické archiválie, tedy především písemnosti vídeňského i uherského ministerstva orby a jeho podřízených úřadů a písemnosti orgánů správy císařských statků, pokud se nacházely na území nové Československé republiky. Neméně ambiciózním úkolem pak byla systematická evidence archivů velkostatků a šlechtických rodinných archivů na území celé republiky.[3]

Kompetence archivu v této oblasti se po celé meziválečné období vyvíjely. V první fázi se archiv soustředil především na přebírání písemností velkostatků patřících císařské rodině včetně jejích vedlejších linií, převzatých tedy hned v roce 1918. Po vydání série legislativních norem souvisejících s prováděním pozemkové reformy, zejména tzv. náhradového zákona č. 329/1920 Sb., jehož paragraf 33 dával zemědělskému archivu v této oblasti nemalé, i když sporné kompetence, došlo k ofenzívnímu tlaku na jednotlivé vlastníky, kdy bylo požadováno postupné předávání zejména velkostatkových archivů do vlastnictví státu.[4] Právní spornost tohoto postupu, soustředěná odborná kritika formulovaná zejména z řad vlivných univerzitních historiků (například též Václava Chaloupeckého),[5] a především odpor majitelů, vedly postupně ke změně taktiky archivu, který se od druhé poloviny dvacátých let až do konce let třicátých soustředil na tzv. archivní prohlídky, jejichž účelem byla především evidence a záchrana těchto významných historických pramenů.

Systematická činnost zemědělského archivu na tomto poli přinesla bezesporu v poměrně krátké době velmi pozitivní výsledky, které byly poprvé shrnuty v soupisu archivů velkých statků z roku 1929 připraveného pod redakcí A. L. Krejčíka. Ten se soustředil především na české země, přinesl

2 O Krejčíkovi nejnověji Adolf Ludvík KREJČÍK – Renata KUPROVÁ (ed.), *Paměti*, Praha 2016, s. 11–14.

3 K tomu viz: Adolf Ludvík KREJČÍK, *Československý státní archiv zemědělský*, Praha 1921, s. 9.

4 Zákon Národního shromáždění Československé republiky ze dne 8. dubna 1920 č. 329/1920 Sb. o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon).

5 K této otázce existuje bohatá literatura, viz: především Adolf Ludvík KREJČÍK, *Pozemková reforma a archivy velkých statků,* Praha 1937; Josef PEKAŘ, *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy,* Praha 1923; Josef GÖRNER, *Vlastnické vztahy k archiváliím v I. republice,* Archivní časopis 13/2, 1963, s. 88–101; Marek L. KREJČÍ, *Zrušení svěřenectví, pozemková reforma a patrimoniální archivy. Právně historické poznámky k přístupu státních orgánů k ochraně písemných památek v meziválečném období,* in: Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisectví na formování obrazu české minulosti (Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 4, 1998), s. 61–76; Jana PŠENIČKOVÁ, *Ochrana historických památek a přírodních krás při provádění pozemkové reformy v ČSR,* in: Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 5. 2000, Studie Slováckého muzea Uherské Hradiště 5, 2000, s. 158–172.

však rovněž zprávy o několika slovenských velkostatkových archivech, hlavně komorních, korunních a císařských.[6]

Od poloviny třicátých let se těžiště těchto archivních prohlídek přeneslo na Slovensko a Podkarpatskou Rus. Na jejich počátku stál podnět Václava Chaloupeckého z března 1933, který upozorňoval zemědělský archiv na ničení archivů a registratur bývalých velkostatků na Slovensku a z pozice slovenského archivního inspektora žádal o rychlý zásah.[7] Chaloupeckého iniciativa se potkala s dlouhodobým záměrem archivu, který v letech 1934–1938 vysílal v letních měsících svého pracovníka Václava Černého na stovky archivních prohlídek s různými výsledky. V roce 1934 se Černý soustředil na oblasti jihozápadního Slovenska, především okolí Bratislavy a Nitry, kde vykonal 77 prohlídek, v roce 1935 prohlédl 89 soukromých archivů v oblasti trenčínské, tekovské, novohradské, gemerské a zvolenské župy, roku 1936 navštívil dalších 69 archivů v oblasti žup spišské, šarišské, abovsko-turňanské a zemplínské, a v dalších letech se pak věnoval ještě Podkarpatské Rusi.[8] Tyto prohlídky, které byly v řadě případů prvním odborným zájmem o významné pramenné celky, přinesly v zásadě několik typů zjištění:[9]

1. majitel se o archiv příkladně stará,
2. majitel slíbil, že se o archiv postará,
3. majitel požádal zemědělský archiv, aby se podílel na uspořádání a zpřístupnění archivu,
4. majitel je ochoten deponovat archiv v některé veřejné instituci,
5. archiv je ohrožen nezájmem nebo špatným uložením,
6. archiv je zničen, nezvěstný nebo nepřístupný.

V některých případech přinesly tyto prohlídky významné výsledky, v jiných nepostrádaly jistou dobrodružnost. V souvislosti s nimi se samozřejmě

6 Viz: Adolf Ludvík KREJČÍK, *Příspěvky k soupisu archivů velkých statků*, Praha 1929. Zde jsou zveřejněny popisy archivů Ředitelství státních lesů a statků Banská Bystrica, nadačního statku Častá a dále archivů a hospodářských registratur panství Holíč, Liptovský Hrádok, Kokošovce, Košice, Orava, Kecerské Peklany, Pezinok, Oravský Podzámok, Solivar, Šaštín, Banská Štiavnica, Topolčianky, Víglaš a Žarnovica.

7 Přípis ministerstva školství a národní osvěty adresovaný Československému státnímu archivu zemědělskému ze dne 26. června 1935, č. j. 31921/33-V/1 odvolávající se na dopis Václava Chaloupeckého ze dne 13. března 1933, č. j. 438, kterým *„upozornil státní archivní inspektor pro Slovensko, že archivy a registratury na velkostatcích v této oblasti jsou ničeny, a to nejednou i nedbalostí státních úřadů. Navrhoval zároveň, aby po dohodě se státním archivem zemědělským učiněny byly příslušné kroky k jejich záchraně, především pak, aby s pomocí úřadů podřízených ministerstvu zemědělství a pozemkovému úřadu pořízen byl aspoň povšechný jejich soupis, jenž by byl dán k disposici uvedenému archivnímu inspektorovi“;* Národní archiv (dále jen NA), fond Ústřední zemědělsko-lesnický archiv (dále jen ÚZLA), i. č. 106, k. 47.

8 NA, f. ÚZLA, i. č. 106, k. 47, Zpráva Václava Černého o prohlídkách archivů a registratur velkostatků na Slovensku v roce 1935.

9 NA, f. ÚZLA, i. č. 106, k. 47–52, Záznamy o prohlídkách jednotlivých archivů a registratur.

objevila i řada problémů. V roce 1936 musel Václav Černý například konstatovat: „*Mnohé archivy jsou zničeny, některé byly odvezeny do Maďarska, a to i po převratu (...) Maďarští velkostatkáři přes všecky zákazy, také vlivem archivářů z Maďarska, nejraději by své archivy vyváželi do Budapešti. Z takových případů je zřejmá nutnost našich prohlídek, poněvadž dosud se o většině archivů velkostatků nic nevědělo, a bylo tedy možné snáze je nějakým způsobem zašantročiti.*“[10]

V roce 1937 přistoupil zemědělský archiv k pokusu o kompletní evidenci archivů přípravou ankety o zjištění stavu jednotlivých velkostatkových a šlechtických rodinných archivů nacházejících se na území Slovenska a Podkarpatské Rusi. Na počátku roku 1937 byl archivem rozeslán oběžník ministerstva zemědělství o vyplnění připojeného čtrnáctibodového dotazníku. V průvodním dopise odvolávajícím se na zákon č. 329/1920 Sb. bylo konstatováno, že jde pouze o dotazník k účelům evidenčním a vědeckým, nedotýkajícím se vlastnictví archivů. Pro přehlednost pak byla připojena vlastní definice archivu: „*Archivem nutno rozuměti všecky písemnosti na velkostatcích zachované, jednak vzniklé z ústřední činnosti správy velkostatku, jednak povahy rodinné nebo vzniklé z činnosti vlastníka velkostatku ve veřejných úřadech a funkcích.*“[11] Samotný dotazník pak zjišťoval údaje o majiteli, uložení archivu, časovém rozsahu, obsahu a struktuře, fyzickém rozsahu, správě archivu ad.[12] Archiv rozeslal celkem 1 059 těchto dotazníků, z nichž se vrátila asi jedna pětina, navíc s údaji dost neúplnými a nejednotnými. Původní vědecký úmysl (tištěné vydání) nebyl tedy realizován, výsledné podklady sloužily spíše pro plánování itineráře archivních prohlídek. Profesor Chaloupecký si ostatně v dopise ze dne 26. června 1934 posteskl: „*Pokud jde o archivy panské, nesetkala se naše dotazníková akce, svého času námi podniknutá, s porozuměním u majitelů těchto archivů.*“[13]

Na základě jednotlivých archivních prohlídek uskutečněných v letech 1934–1936 na území Slovenska lze konstatovat, že se zde dochovalo osm desítek šlechtických archivů, samozřejmě různé velikosti a významu. Za

10 NA, f. ÚZLA, i. č. 106, k. 47, Zpráva Václava Černého o prohlídkách archivů a registratur velkostatků na Slovensku v roce 1936.

11 Tamtéž, i. č. 105, k. 47, Formulář oběžníku ministerstva zemědělství adresovaný jednotlivým správám velkostatků.

12 Tamtéž. Čtrnáctibodový dotazník obsahoval následující údaje: 1. Jméno velkostatku; 2. Jméno vlastníka; 3. Správa velkostatku (adresa); 4. Ústřední správa; 5. Archiv velkostatku je uložen (v místě správy / v místě ústřední správy / jinde); 6. Umístění archivu; 7. Z které doby je archiv? Je zachován úplně / částečně; 8. Rodinný archiv je uložen odděleně / pohromadě; 9. Rozsah archivu; 10. Jméno správce archivu; 11. Je-li ústřední archiv všech velkostatků téhož vlastníka uložen v jiném místě (adresa a podrobnější data); 12. Jsou-li písemnosti velkostatku v archivech jiných rodů, adresa místa vlastníka a jiné okolnosti; 13. Není-li archiv zachován, podrobné důvody; 14. Všechny jiné okolnosti týkající se archivu.

13 NA, f. ÚZLA, i. č. 106, k. 47, Václav Chaloupecký Československému státnímu archivu zemědělskému 26. června 26. června 1934.

dobře dochované označili archiváři především Humenné, Červený Kameň, Levoču, Hlohovec, Vígľaš, Uhrovec, Svätý Antol, Javorinu, Želiezovce, Želovce, Oravský Podzámok, Bytču, Krásnou Horku či Michalovce. Naopak špatného zacházení se dočkal kupříkladu archiv císařského statku Holíč. Mnoho rodinných archivů odevzdali uherští aristokraté třeba již v období před první světovou válkou do péče Uherského národního muzea v Budapešti (*Magyar Nemzeti Múzeum*). Tímto způsobem skončily mimo území Slovenska například archivy nebo jejich části rodů Dessewffy, Máriássy, Hadik-Barkóczy, Forgách, Keglevich, Majláth, Nyáry, Ghyczy či Bánó. Často se také stávalo, že rodiny sídlící v jiné části Uher soustřeďovaly dokumenty osobní i hospodářské povahy ve své centrále, tudíž i tyto spisy se po vzniku Československé republiky nacházely mimo slovenské teritorium (například Čerov, Radvaň, Varechovce, Čeklís, Levice, Voderady). Spisy velkostatku Stará Ďala (dnes Hurbanovo) se ocitly v komárenském župním archivu. Písemnosti z Čičman patřících hraběti Berchtoldovi byly zase umístěny v archivu na moravském hradě Buchlově. Selčanské materiály si majitel, kníže Odescalchi, odvezl až do Říma.

Některé archivy nepřežily rabování v popřevratové době anebo vpád maďarských bolševiků v roce 1919. V případě Budatína sdělil Géza hrabě Csáky, že tamější archiv nepřežil už revoluční rok 1848. Archivy v Ruském Hrabovci anebo Baranč (dnes Zemplínsky Branč) zničili prý již v roce 1849 ruští vojáci.[14] Více šlechtických rodin bylo donuceno v souvislosti s pozemkovou reformou, a tudíž razantním zmenšením majetku, prodat svá panství i s rezidencemi, kde byly ponejvíce uloženy písemnosti. Noví nabyvatelé často archivy, k nimž neměli žádný vztah, zpravidla následně zlikvidovali vyjma některých hospodářských spisů či map a plánů, které ještě potřebovali. Hned v roce 1934 Václav Černý k novým poměrům poznamenal: „*Neboť mnohé panské archivy jsou zničeny úplně, nebo z velké části. Mnoho bylo zničeno ještě v posledních letech po převratu, zejména při změnách způsobených pozemkovou reformou, když byly prodávány zámky a měnili se majitelé, mnohé archivy byly a jsou ohroženy. I tam, kde nebylo změn, ale byla zmenšena výměra velkostatků, majitel často ztrácí zájem na archivu.*“[15] Některé šlechtické archivy se zachránily včasným převozem do Slovenského národného muzea v Turčianskom Svätom Martine.

Více cenných archivů se nacházelo zejména v držení rodů Pálffy a Csáky. Pálffyové ukládali archivy jednak ve své bratislavské ústřední kanceláři a kanceláři seniorátu, dále pak na Bojnici, Smolenici, Červeném Kameni, Budmericích a Malackách. Zámek v Malackách musel být prodán, a proto

14 NA, f. ÚZLA, i. č. 106, k. 47, Zpráva Václava Černého o prohlídkách archivů a registratur velkostatků na Slovensku v roce 1934.

15 Tamtéž.

byl archiv narychlo přestěhován a uložen ve značném nepořádku. V Budmericích šlo o malé množství písemností, které byly sloučeny s ostatními sbírkami. Členové rozvětveného rodu pak delší čas řešili, zda všechny archivy soustředit na Červeném Kameni či spíše na zámku Bojnice. Vytvoření ústředního archivu na jednom místě se nezdařilo, bojnický zámek byl nakonec prodán.

Hraběcí rod Csáky o své archivy pečoval poměrně vzorně. Rodina vlastnila větší množství panství především na Spiši, písemnosti ze všech držav nalezly útočiště v Levoči, Bijacovcích a Prakovcích. Některé části byly ovšem převezeny již roku 1911 do Budapešti. Za zmínku stojí ještě například majitel Fričovcí, baron Sándor Ghillány, majitel Horných Semerovců, hrabě Vilmos Wilczek, anebo majitelka Želiezovcí, hraběnka Ernestina Coudenhove, kteří své archivy pořádali sami.

Štátny referát na ochranu pamiatok na Slovensku při Štátnom inšpektoráte archívov sídlícím v Bratislavě od počátku projevoval značný zájem o archiv v Uhrovci patřící hrabatům Zay. V archivu umístěném na tamějším zámku se nacházel rozsáhlý archiv rodu Zay i dalších příbuzných rodů, dále hospodářské spisy pro Uhrovec a Bučany, staré urbáře, korespondence pocházející již ze 16. století, materiály k dějinám evangelické církve v Uhrách či písemnosti vztahující se k továrně na výrobu holí. Majitel chtěl archiv předat státu výměnou za ústupky při záboru půdy, ale jednání se protahovala, knihovnu a zámecký mobiliář musel prodat v dražbě.[16]

Stav vybraných panských archivů na Slovensku v letech 1934–1936:[17]

Bijacovce: župa Spiš, výměra 1 206 ha, majitelé Mihály, László a Erzsébet Csáky. Archiv je dobře uložen ve dvou místnostech v přízemí zámku. Jedná se o 150 fasciklů neuspořádaných spisů a 200 účetních knih. Zvlášť jsou vyčleněny spisy týkající se uherského ministra orby Albina Csákyho.

Bohatá: župa Komárno, výměra 2 013 ha, majitelé Arisztidné Jankovich, Józsefné Justh, dědicové Bély Ordödyho. Archiv rodu Ordödy se nachází v bytě, jedná se o 200 knih ve dvou skříních, dále účty a kvitance z let 1887–1916, rodinnou korespondenci a osobní písemnosti. Archiv spravuje István Ordödy.

Bratislava – seniorát: O archiv pálffyovského seniorátu (Dlouhá 14) se vzorně stará Károly Pálffy jinak sídlící na Červeném Kameni. Taktéž

16 NA, f. ÚZLA, i. č. 106, k. 49, Zpráva o prohlídce archivu velkostatku Uhrovec v roce 1934.

17 NA, f. ÚZLA, i. č. 106, k. 47–49, Zprávy o prohlídkách jednotlivých archivů a registratur velkostatků na Slovensku. V následujícím přehledu jsou čerpány veškeré údaje ze zpráv o jednotlivých prohlídkách.

archiv ústřední kanceláře (Dlouhá 21) je v pořádku, zatímco tzv. pozůstalostní archiv je v nevhodných podmínkách uložen v rodovém paláci.

Bučany: župa Nitra, výměra 10 062 ha, majitel Mária Fould-Springer. Archiv se nachází ve dvou místnostech budovy ředitelství. Nová korespondence se nachází ve třech skříních, dále je zde 10 fasciklů starších spisů a 50 map.

Bytča: župa Trenčín, výměra 4 179 ha, majitel Hermina Popperová. Zprvu správa velkostatku oznámila, že se žádný archiv nedochoval. Během prohlídky byl objeven velmi cenný archiv v zámecké věži, kde jsou písemnosti ve třech velkých skříních, truhlicích a na policích. Část spisů prý byla dříve odvezena do Považského Podhradia, kde byla zničena.

Cífer: župa Bratislava, výměra 3 884 ha, majitel György Zichy. Archiv se nachází v prvním patře zámku, který si koupily trnavské voršilky a nestarají se o něj. Bývalý vlastník chce vyvézt písemnosti do Maďarska. Část archivu se nacházela na půdě, kde roku 1933 shořela.

Drahňov: župa Zemplín, výměra 869 ha, majitel Gábor Lónyay. Archiv sestávající z 53 fasciklů našel útočiště ve zvláštní místnosti v jižním křídle zámku. Obsahuje více originálů již ze 14. století.

Dubnica nad Váhom: župa Trenčín, výměra 8 247 ha, majitelé akciová společnost Domovný lesný priemysel, Škodovy závody v Plzni, Júlia, Imre a Anna Schlesingerovi. Archiv se prý nachází v kůlně, v zámku je totiž ústav hluchoněmých. Majitel chce celý archiv včetně cenných illésházyovských písemností převézt do trenčínského muzea.

Fričovce: župa Šariš, výměra 906 ha, majitel Sándor Ghillány. Hospodářský archiv zčásti zničili bolševici, jinak se dochovaly ve zvláštní klenuté síni písemnosti od roku 1889. Rodinný archiv se nachází přímo v bytě majitele. Jedná se o 8 listin, 20 knih a 35 fasciklů spisů.

Gbeľany: župa Trenčín, výměra 4 042 ha, majitel Nándor Majláth. Archiv obsahující materiály z let 1613–1844 se nachází na zámku, je uspořádaný. Na lesním úřadě zůstávají běžné úřední spisy.

Horné Semerovce: župa Hont, výměra 1 347 ha, majitelé Vilmos a Anna Wilczekovi. Zvláštní místnost se nachází v patře zámku. Listiny se dochovaly od 13. století, hospodářské účty od roku 1716.

Humenné: župa Zemplín, výměra 5 600 ha, majitel Sándor Andrássy. Řada archiválií byla zničena rakouskými a ruskými vojáky, archiv byl i ukrýván. Dnes se nachází ve vyzděné půdní místnosti zámku, ve čtyřech velkých skříních a osmnácti bednách. Jsou tu písemnosti pro vícero panství.

Jablonica: župa Nitra, výměra 8 623 ha, majitelé Alfréd Windisch-Graetz, Cyril Zbořil. Pro Zbořilovu finanční tíseň získala zámek olomoucká spořitelna, která rozprodává zařízení a chce prodat i zámek. Rovněž se snaží o prodej archivu, který byl přemístěn na půdu. Windisch-Graetzové převezli své písemnosti na zámek Cerová.

Javorina: župa Spiš, výměra 9 542 ha, majitelé dědicové Kerestélye Krafta Hohenlohe-Oehringen. Archiv je ve zvláštní místnosti na půdě. Mapy se dochovaly od roku 1864, spisy hlavně po roce 1900, účty od roku 1875. Jsou zde například i spisy viničného statku Bodrogkeresztúr. Československý stát převzal archiv v roce 1936.[18]

Jelenec: župa Nitra, výměra 5 979 ha, majitel Károly Forgách. O archiv pečuje přidělený pracovník. Rodinné písemnosti z let 1798–1910 se nacházejí v zámecké knihovně. I s hospodářskými materiály se jedná o 40 listin, 10 knih, 32 fasciklů a 6 map.

Krásna Horka: župa Gemer, výměra 14 765 ha, majitel György Andrássy. Archiv tohoto velkého panství i jiných rodových držav (Štitník, Monok, Halmágy, Ložín, Drienov, Rumanová ad.) se nachází přímo na hradě ve dvou místnostech. Jsou zde také rodinné písemnosti z let 1633–1864. V kanceláři lesní správy v Krásnohorském Podhradiu jsou lesní plány od roku 1820.

Krasňany: župa Trenčín, výměra 2 581 ha, majitel Rezső Pongrácz. Zámecké zařízení včetně knihovny bylo prodáno, archiv měl pěknou místnost v prvním patře. Zůstalo zde 12 kartonů na podlaze. Majitel se snaží zámek prodat.

Malacky: župa Bratislava, výměra 39 530 ha, majitel Miklós Pálffy. Archiv se nachází v budově ústředního ředitelství, dříve byl na zámku, který ale musel vlastník prodat. Nejstarší spisy pocházejí z roku 1749, jsou zde i účty a mapy.

Michalovce: župa Zemplín, výměra 11 589 ha, majitel Sándor Sztáray. Archiv je uložen ve zvláštní místnosti v neobydleném křídle zámku. Nejstarší písemnosti pocházejí z roku 1223. Jsou zde i spisy cizích rodů, třeba hrabat Waldsteinů.

Mojmírovce: župa Nitra, výměra 6 073 ha, majitelé László a Teréz Hunyady. V přízemí zámku je zvláštní archivní místnost se třemi skříněmi, spisy z 18. století jsou též v bednách, najdeme i mapy.

Nováky: župa Nitra, výměra 3 263 ha, majitelé Béláné Tarnóczy, Istvánné Gosztóny. Archiv je uložený v sakristii zdejšího kostela, jsou zde umístěny listiny prý již od 13. století. Přístup do něho je však možný jen za přítomnosti členů obou rodových větví, maďarské i zdejší, z nichž každá vlastní jeden klíč a zpravidla jednou za tři roky archiv otevřou a zkontrolují.

Pruské: župa Trenčín, výměra 6 651 ha, majitel Dunajská banka. V přízemí zámku se nachází místnost s nápisem Wirtschaftsarchiv, kde jsou spisy od roku 1741. Na půdě je dalších osm beden spisů. Banka se snaží zámek prodat.

---

18 NA, f. ÚZLA, i. č. 106, k. 51, Zpráva o prohlídce archivu velkostatku Javorina v roce 1937.

Sklabiňa: župa Turiec, výměra 202 ha, majitelé Mór a Paulina Szilágyi. Archiv se nachází v neobývaném hrádku, stará se o něj správce lesů bydlící v Martině. Ve zvláštní místnosti je pět skříní, rodinné fotografie, několik plánů včetně parku v Českém Šternberku z roku 1796.

Smolenice: župa Bratislava, výměra 4 612 ha, majitel József Pálffy. Při ředitelství se uchovávají spisy od roku 1890. Starý archiv je na půdě a pečuje o něj penzionovaný úředník. Obsahuje 150 fasciklů. Nalezneme tu písemnosti již od 16. století.

Svätý Antol (panství Jelšava): župa Hont, výměra 76 173 ha, majitel Fülöp Sachsen-Coburg-Gotha. Původně chtěl majitel vyvézt archiv z Československa, ale nakonec se podařilo v roce 1935 uzavřít depozitní smlouvu s československým státem. Archiv obsahuje listiny, rodinnou korespondenci, mapy i příruční knihovnu o 379 svazcích.[19]

Štiavnička: župa Turiec, výměra 4 329 ha, majitelé László, Ilona a Margit Révay. Archiv má zvláštní místnost na zámku. Je tady 229 fasciklů ve třech skříních. Majitel pořádal písemnosti již před první světovou válkou.

Tajná: župa Tekov, výměra 1 112 ha, majitelé dědicové Simona Révaye. Je zde uchován mimo jiné rodinný archiv Tajnay z let 1301–1828, pro statek Tajnou se dochovaly spisy od druhé poloviny 19. století. Taktéž jsou zde uchovány písemnosti pro rodinný statek v temešské župě.

Uhrovec: župa Trenčín, výměra 11 957 ha, majitel Miklós Zay. Chystá se dražba zámeckého zařízení včetně knihovny. Archiv se nachází v patře, v zatuchlé síni. Jsou zde dvě skříně, dvacet cestovních kufrů, dvě police nových spisů k továrně na hole.

Želiezovce: župa Tekov, výměra 5 388 ha, majitel Ernestina Coudenhove a spol. Archiv sestávající ze 400 knih a 136 fasciklů se nachází ve správní budově. Hospodářské spisy se dochovaly od 18. století.

Želovce: župa Novohrad, výměra 21 219 ha, majitelé Tivadar, László, István Zichy, Klára Keglevich. Na lesním úřadu v Divíně jsou běžné novější spisy, rodinný archiv Zichy (282 fasciklů) je uložen ve dvou místnostech v patře zámku. Dohlíží na něj účetní rada. Neuspořádané hospodářské spisy se válí na podlaze.

Obdobně jako v českých zemích, je možné konstatovat i pro Slovensko a Podkarpatskou Rus, že nový stát zastoupený Československým státním archivem zemědělským věnoval nemálo prostředků a energie k evidenci a zajištění tohoto segmentu kulturního dědictví. Závěry této činnosti jsou s ohledem na řadu skutečností poněkud rozporuplné. Trvalým výsledkem jsou však zprávy o jednotlivých archivních prohlídkách, obsahující v řadě

19 NA, f. ÚZLA, i. č. 106, k. 50, Zpráva o prohlídce archivu velkostatku Jelšava v roce 1936.

případů první a v některých případech i jedinou informaci o existenci archivních souborů majících nesporně důležitý význam nejen pro regionální dějiny, ale i pro celou řadu obecnějších otázek.

V současnosti jsou na Slovensku rodinné archivy i archivy jednotlivých panství a statků uloženy buď v ústředním archivu (Slovenský národný archív) anebo ve státních archivech s krajskou působností. Nyní se jedná o státní archivy v Banské Bystrici, Bratislavě, Košicích, Nitře, Prešově (též v Levoči), Trenčíně, Trnavě, Žilině (resp. v Bytči). Ve Slovenském národním archivu nalezneme kupříkladu písemnosti rodin Adonyi (6,25 bm), Amade-Üchtritz (19,25 bm), Apponyi (4,28 bm), Bárczay (6,60 bm), Beniczky (6 bm), Brunswik (30,40 bm), Erdődy (55,75 bm), Esterházy – linie Csesznek (13,10 bm), Esterházy – linie Cseklész (86,75 bm), Justh (8,40 bm), Kosztolányi (18,05 bm), Ordödy (7,87 bm), Pálffy (109,90 bm), Príleszky-Osztroluczky (24,75 bm), Révay (41,91 bm), Zay (48,50 bm). Z panství lze zmínit Hlohovec, Holíč, Šaštín, Bojnici, Červený Kameň, Malacky, Smolenice, Uhrovec, Bučany, Stupavu, Jablonicu ad. Císařské statky a jejich vrchní správní orgány zanechaly 591,72 běžných metrů knih a spisů.[20] Státní archiv v Banské Bystrici opatruje především archivy rodů Koháry-Coburg (62,95 bm), Osztroluczky (35,90 bm) a Radványi (11,52 bm). Kohárvyovská ústřední správa, ústřední ředitelství, ředitelství železáren, prefektoráty, inspektoráty, hospodářské správy, účtárna a devět panství představují dalších 279,24 běžných metrů písemností.[21] Státní archiv v Bratislave pečuje například o písemnosti rodiny Zamoyski (7,62 bm), Brogyányi (4 bm) či Orczy-Rimanóczy (2,60 bm).[22] Státní archiv v Žilině se sídlem v Bytči uchovává archiválie rodů Illésházy (157 bm), Osztroluczky (2,90 bm), Szentiványi (6,25 bm) a velmi cenný archiv někdejšího Oravského komposesorátu (430 bm).[23] V Nitře najdeme archivy rodů Apponyi (4,40 bm), Forgách (9,10 bm), Hunyady (10,80 bm), Mednyánszky (8 bm), Ocskay (10 bm), Uzsovics (8,63 bm), v Prešově pak Berzeviczy (12,45 bm), Drugeth (45 bm), Ghillány (11,70 bm) či Sztáray (31,40 bm).[24] Velmi důležitý z hlediska rozsáhlejších šlechtických archivů je tzv. Spišský archív v Levoči, specializované pracoviště Státního archivu v Prešově. Zde nalezly útočiště rodinné archivy Andrássy (182,30 bm), Csáky (106,15 bm), Hohenlohe (10,30 bm), Horváth-Stantsits (63,50 bm), Máriássy (4,65 bm), Wieland (8,65 bm).[25]

20 *Informatívny sprievodca štátnych archívov Slovenskej republiky, I.,* Bratislava 2000, s. 44–46.
21 *Tamtéž*, s. 88–89.
22 *Tamtéž*, s. 122–123.
23 *Tamtéž*, s. 137, 141.
24 *Tamtéž*, s. 195–196, 209.
25 *Tamtéž*, s. 177.

II. ODDÍL

„Řip je hora národní…“ Krajina jako symbol autonomie českých dějin v díle Václava Chaloupeckého

Nina MILOTOVÁ

Na počátku roku 1919 napsal pražský knihkupec Antonín Bohumil Černý (1868–1926) v jednom ze svých dopisů adresovaných roudnickému lobkowiczkému knížecímu archiváři a knihovníkovi Václavu Chaloupeckému žertem slova: *„Náramně by »táhlo«, kdybyste do »Řipu« dal fascimile podpisu nebožtíka praotce Čecha, kopii nějaké nezaplacené jeho směnky, nějaký kompromitující »Liebsbrief« Libušin, ale k tomu se Vám nedostane ochoty; nebožtík Hanka by to sehnal s radostí (…).*“[1]

Řeč byla o Chaloupeckého tehdy ještě nepublikované knize, věnované památné hoře českého národa, na níž začal autor pracovat již v letech před první světovou válkou.[2] Říp spjatý s mýtem o původu Čechů se stal objektem zájmu mladého historika v době jeho prvního profesního působiště v Roudnici nad Labem.[3] V popularizačně pojaté práci[4] Chaloupecký na sto dvaceti stranách textu zevrubně vylíčil význam a děje spjaté s tímto význačným místem paměti. Hora jako součást širší podřipské krajiny se v ní stala prostorem upevňování národní identity[5] a též symbolem autonomie českých dějin.

---

1 Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR (dále jen MU AAV), fond Václav Chaloupecký, A. B. Černý Václavu Chaloupeckému 21. 1. 1919.

2 Václav CHALOUPECKÝ, *O Řipu*, Praha 1919.

3 Do polabského města přišel začínající historik 1. listopadu 1908 jako budoucí nástupce archivního rady Maxe Dvořáka st. Ten však nedlouho poté (9. ledna roku 1909) zemřel. Jeho nástupcem byl tak Chaloupecký jmenován již 1. května 1909 (v hodnosti archivního adjunkta). Badatelský zájem o roudnické téma projevil již v práci věnované osobnosti biskupa Jana IV. z Dražic. TÝŽ, *Jan IV. Z Dražic, poslední biskup pražský. Studie kulturně historická*, Praha 1908.

4 V doslovu k tomu Chaloupecký píše: *„Svým spisem o Řipu nesledoval jsem vysoké cíle vědecké. Chtěl jsem spíše napsati několik kapitol z dějin národních, promítnutých na Řip a na Podřipsko pro ty, kdo mají o Řip zájem. Je jich dosti. Každý rok přichází jich na tisíce. A snad jim přijde vhod tato malá vlastivědná čítanka.*“ TÝŽ, *O Řipu*, s. 119. Přesto v závěru knihy uvádí autor poměrně rozsáhlý, ač ne zcela vyčerpávající seznam použité literatury a pramenů (v případě archivních pramenů se jednalo mj. o materiály z roudnického archivu z 16. a 17. století). Mezi osobami, jimž vyjádřil svůj dík, nalezneme např. bohemistu Emila Smetánku (1875–1949) nebo knihovníka Strahovského kláštera Cyrila Straku (1868–1927).

5 Viděno optikou významu krajiny v procesu závěrečné fáze českého národního hnutí je možné práci vnímat jako vyvrcholení problematiky vnímání krajiny v okolí Řípu českým národním hnutím druhé poloviny 19. století.

Vraťme se však do doby před Velkou válkou. V únoru roku 1912 se obrátil tehdejší roudnický starosta Ervín Špindler s prosbou o radu na redaktora a spisovatele Františka Serafínského Procházku (1861–1939): „*Včera svedla mě náhoda s p. Drem Chaloupeckým, bibliotékářem a archivářem knížecím v Roudnici, historikem ze školy Gollovy a nadějným mladým mužem širokých obzorů. Překvapil mě zprávou, že chystá do tisku zajímavou publikaci, jejímž předmětem má býti Říp, o němž pojednání bude ze všech možných hledisek, takže kniha slibuje býti krásnou vzpomínkou všem, kdož konají pouť na tuto horu, legendami o příchodu prvních Čechů českému srdci posvěcenou a drahou. Ký div, že jednu kapitolu knihy vyplniti má Říp v krásném písemnictví a tu právě přivedl mě v rozpaky Dr. Chaloupecký otázkou, kdo a co napsal který básník náš od J. Nerudy až na dny naše. Přiznávám se k hanbě své, že kromě básní, jež o Řípu zapěl Svat. Čech a Jar. Vrchlický, nevzpomněl jsem na žádné jiné.*"[6] Špindler, vůdčí postava podřipského regionu již od konce šedesátých let 19. století, sám autor básní věnovaných Řípu[7], jehož s Chaloupeckým spojoval obdiv k poezii Heinricha Heineho, slíbil být historikovi v záležitosti reflexe Řípu v české poezii nápomocen.

Vznik knihy (od ideového záměru po vytištění), k jejímuž napsání inspiroval Chaloupeckého význačný český národní symbol nacházející se v tehdejší době v majetku rodiny Lobkowiczů,[8] je možné vymezit roky 1911 až 1919. Poměrně dlouhé období příprav publikace, do něhož zasáhly turbulentní válečné roky, které byl autor nucen trávit mimo Roudnici,[9] způsobily, že kniha napsaná ještě v ovzduší období poslední fáze českého národního hnutí,[10] získala doplněním několika pozdějších vsuvek nový, vnějškově „čechoslovakistický" obal. Mladého muže, trávícího chvíle odpočinku pro-

6 Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále jen LA PNP), fond František Serafínský Procházka, Ervín Špindler Fr. S. Procházkovi 12. 2. 1912.

7 V jeho poezii příležitostného charakteru s výrazně politickým a vlasteneckým podtextem nalezneme báseň *Na Říp*, složenou u příležitosti prvního řipského tábora pořádaného v květnu roku 1868, a báseň *Pod Řípem*, jež vznikla v upomínku na druhý řipský tábor v roce 1887.

8 Hora Říp spolu se statkem Mnetěš přešly do majetku Lobkowiczů sňatkem Polyxeny z Pernštejna (vdovy po Vilémovi z Rožmberka, který je získal roku 1577 koupí od strahovských premonstrátů a připojil je k roudnickému panství) se Zdeňkem Vojtěchem z Lobkowicz. Chaloupecký se tak při studiu tématu nevyhnul také studiu archivních materiálů ze Strahovského kláštera. LA PNP, fond Antonín B. Černý, Václav Chaloupecký A. B. Černému 14. 12. 1912.

9 V srpnu roku 1914 nastoupil jako zásobovací důstojník do záložní nemocnice v Litoměřicích, o rok později byl převelen do Hradce Králové. V létě 1916 následovaly polské Kielce.

10 V březnu roku 1915 psal Chaloupecký nakladateli Černému: „*Posílám Vám nejpodstatnější část výše zmíněné knížky, obsahující dějiny Řipu (…). Co ještě schází, jsou malé kapitolky (…). V Roudnici by se dala každá z těchto kapitol napsat za den, nejvíc za dva – takže za necelý týden mohla by býti kniha hotová. Ale tady!*" LA PNP, f. A. B. Černý, Václav Chaloupecký A. B. Černému 19. 3. 1915. Na podzim téhož roku se autor svěřil Josefu Šustovi: „*A také populární knížku »O Řipu« upravil jsem v rukopise k tisku.*" Národní archiv (dále jen NA), fond Josef Šusta, karton 5, Václav Chaloupecký Josefu Šustovi 15. 11. 1915.

cházkami po roudnickém okolí a zajímajícího se o podřipskou krajinu,[11] nemohla tato přírodní dominanta, strhávající na sebe pozornost především v době vzepjatých aktivit druhé poloviny „dlouhého" 19. století,[12] snad ani nechat „netečným". Rozhled z vrcholku Řípu nabízel nejen možnost „pokochat" se přírodními krásami okolní krajiny, ale též utvrzovat v sobě pocit sounáležitosti s vlastí, domovem. Na symbolickém významu hory[13] přitom nikterak neubírala skutečnost, že v tehdejší době již nebyl eponymos Čech chápán jako reálná historická postava.[14]

Chaloupeckému se podařilo vytvořit na první pohled nenápadnou práci, jež se však stala na dlouhá desetiletí stěžejním dílem v oblasti řipské problematiky.[15] Kniha, členěná do sedmi kapitol,[16] věnuje stejně jako starší publikace pozornost jak historickým, tak přírodním a zeměpisným aspektům sledované problematiky.[17] Jako dílo určené pro návštěvníky každoročně ko-

---

11 Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*, Praha 2014. Období od Chaloupeckého příchodu do Roudnice po jeho odchod na Slovensko se autor věnuje na s. 50–99.

12 K tomu podrobně Nina MILOTOVÁ, *Kulturní dějiny Podřipska 1860–1914 v kontextu českého národního hnutí*, dizertační práce, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci 2015.

13 Quido Kastner upozornil na trojí vnímání Řípu. Byl vnímán jako posvátná hora v očích českých katolíků (sakrální poutní místo, náboženské poutě, kult sv. Jiří), nekatolíků („husitské bohoslužby" z dvacátých a třicátých let 15. století, využití husitské tradice na táborech lidu především v období tzv. táborového hnutí v letech 1868–1871) a zároveň jako hora národní, a to z pohledu českého národně cítícího liberála (řipské tábory 19. a 20. století). Quido KASTNER, *Posvátná hora Říp*, Vlastivědný sborník Podřipsko 11, 2001, s. 47–49.

14 Ještě v polovině 19. století hledal Václav Krolmus ve Ctiněvsi hrob (mohylu) praotce Čecha. O jeho existenci nepochyboval ani František Palacký. František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, Praha² 1921, s. 26. Obrat ve vnímání existence praotce Čecha nastal až v závěru 19. století v souvislosti s výzkumy zpochybňujícími pravost Rukopisů. Jiráskovy *Staré pověsti české* (1894) poté přinesly další, kvalitativně odlišné vnímání příběhu.

15 Prvním autorem knihy o Řípu byl roudnický kaplan a budoucí českobudějovický biskup Jan Valerián Jirsík, jehož knížka vyšla (česky a německy) u příležitosti slavnosti obnovení řipské kaple. Jan Valerián JIRSÍK, *Říp a jeho chrám,* Praha 1826. Z něho vycházel roudnický probošt Václav KOTRCH, *Říp. Jeho památnosti a vyhlídka*, Praha 1898. Především prizmatem událostí let 1868–1871 sledovala problematiku publikace vydaná u příležitosti národní manifestace na Řípu konané v ovzduší pražského jara dne 10. května 1968. Jaroslav MACEK – Jiří ČMUCHAŘ, *Říp a jeho pokrokové tradice*, Litoměřice 1968. K táborům lidu dále např. Jan ŠŤOVÍČEK, *Tradice řipských táborů*, in: Vlastivědný sborník Podřipsko. Mimořádné číslo k jubilejnímu shromáždění pod Řípem 25. 9. 1993, Quido Kastner (ed.), Roudnice nad Labem 1993, s. 6–25. Nejnověji ke sledované problematice výtečná publikace Eduard MAUR, *Paměť hor: Šumava – Říp – Blaník – Hostýn – Radhošť* – Praha 2006, s. 215–251.

16 Původně zamýšlená kapitola věnující se archeologii byla nakonec přes počáteční Černého nesouhlas vynechána. Chaloupecký se k tomuto vyjádřil sporadicky: „*Také tu archaeologickou kapitolu: »Archaeolog. nálezy pod Řipem a v Podřipsku« si někde obstarejte, ač je-li jí vůbec třeba. Snad by mohla knížka vyjít i bez těch starých hrnců.*" LA PNP, f. A. B. Černý, Václav Chaloupecký A. B. Černému 3. 1. 1919.

17 Čtenář zde nalezne pasáže věnované výkladu jména hory, osídlení Podřipska, dějinám regionu od nejstarších dob až do 19. století. Opominuta nezůstala ani řipská rotunda, neodmyslitelný symbol Řípu.

nané řipské pouti a taktéž v duchu potřeb moderního turismu, rozvíjejícího se v českém prostředí od druhé poloviny 19. století, neopomenulo ani praktické aspekty spojené se „zdoláním“ této čedičové kupy (doprava, vyhlídka). Nově byla doplněna reflexí zobrazení památné hory a podřipských motivů[18] v poezii a ve výtvarném umění, přičemž výběr jmenovaných umělců je možné považovat za reprezentativní.[19] Největší prostor však Chaloupecký logicky věnoval kapitole první, historické, doplněné ukázkami z „klíčových“ kronik.[20] Ve všech částech knihy poté vystupovala do popředí podřipská krajina, jež sehrávala úlohu jeviště historických dějů.

Obálka Chaloupeckého práce věnované významnému místu paměti českého národa

Právě do krajiny promítalo české národní hnutí mnohé své představy a tužby. V době neúspěšných bojů o uznání historického státního práva nabízela prostor pro kompenzace nízkého sebevědomí české společnosti, a to poukazem na slavné dávné děje s ní spojené a též na přírodní krásy.[21] Minulost tak sloužila jako studna argumentů pro přítomnost a zároveň nabízela nezbytné naděje pro budoucnost. Důležitým aspektem v prožívání minulých i současných dějů

18 Autor zde např. uvádí motiv z *Libušina soudu*, v němž líčí dva rodné bratry a jejich vůdce: „*…oba bratry, oba Klenovica / roda stará Tetvy Popelova, / jenže pride s pleky s Čechovými / v sěže žírné vlasti přes tri reky.*“ V. CHALOUPECKÝ, *O Řipu*, s. 67. Báseň měla oslavit přední český rod knížat z Lobkowicz, jehož předkové byli nazýváni Popely. Mělo tak být dokázáno, že tento rod patří mezi nejstarší v Čechách a jeho praotec přišel do vlasti „*s pleky Čechovými*“.

19 Jedná se primárně o Jana Nerudu, Svatopluka Čecha, Jaroslava Vrchlického (zmíněn je ale i Ervín Špindler), Antonína Bubáka, Hugo Ullika, Julia Mařáka, Josefa Mánesa či Mikoláše Alše.

20 V kapitolce nazvané *Ze starých kronikářů* jsou ukázky z Kosmovy, Dalimilovy a Hájkovy kroniky.

21 V očích české veřejnosti začal Říp nabývat na významu především v souvislosti s událostmi táborového hnutí let 1868–1871 a s tvorbou umělců Generace Národního divadla. Přestože pro moderní umělce generace devadesátých let 19. století již ztratil na přitažlivosti, ve veřejném prostoru jeho symbolická síla neupadala. Nejen k výtvarnému vyobrazení Řípu ve druhé polovině 19. a první polovině 20. století např. Karel HLÁVKA (ed.), *Památná hora Říp: přírodní rezervace a kulturní památka*, Praha 1959.

byl přitom emocionální náboj s krajinou spojený. Tuto provázanost zmínil i Chaloupecký: „*Pro mnohé, přemnohé z synů a dcer našeho národa býval výlet na Řip potřebou srdce. Bylo jim svátkem stanouti na místech, kde kouzlo a půvab zášeří naší nejdávnější minulosti bylo možno prožít mohutněji, intenzivněji, bylo jim mravním zmohutněním, když s místa nad jiné tradicemi památného mohli se rozhlédnouti po minulosti, přítomnosti i budoucnosti národa a při pohledu na širou zemi českou uvědomili si, kolik věků ten národ, kolik protivenství, strastí a utrpení tato vlast přetrvala.*“[22]

Chaloupecký pojal podřipskou krajinu nejen jako prostor počátků českého národa, ale zároveň jako svědka dějů spojených se všemi význačnými etapami českých dějin. Přesně v intencích textů závěru 19. století zdůrazňoval skutečnost hraniční polohy regionu ohrožované v minulých staletích postupujícím mořem germanizace.[23] V 19. století tak tvořil obranný val, hráz proti německému „živlu“, což v české poezii snad nejvýrazněji reflektoval Svatopluk Čech (1846–1908), Chaloupeckého slovy „nejvlastnější básník Řípu“. Již Čechovy verše, zapsané roku 1896 do řipské pamětní knihy, poodkrývají jeho emotivně vypjaté národnostní vnímání otázky: „*Stůj, Řipe, statně a ty, sv. Jiří, / drž mocně kopí své, / ať blízká saň, jež tlamu lačně šíří, / již ani píď nám vlasti neurve.*“[24] Právě v poezii zmíněného básníka se nejjasnozřivěji zračilo vnímání Řípu jako strážce českého prostoru, jenž stál v opozici proti „odrodilým horám“ nedalekého Českého středohoří, které jsou pro náš národ již ztraceny, „*předků krov tam hostí cizince*“.[25] V téměř notoricky známých verších básně *Na Řípu* se tak Čech vyznává: „*I zastavil se příboj cizí vřavy / pod svatou horou, na níž ty jsi stál. / Říp věrný sám tu strmí vzdornou skrání – / svým horským vojskem opuštěný král.*“[26] Horám na severu poté vyčinil: „*Oj, hory zrádné! (…) Ach, odrodilky zlé!*“[27] Chaloupecký však zároveň reflektoval posun v chápání hory ze strany českého národního hnutí, jenž souvisel s rostoucím sebevědomím české společnosti. Umělcem, který naplňoval nový pohled na tento symbolický prostor, byl například Mikoláš Aleš (1852–1913), „*nejvlastnější malíř Řípu*“. V Alšově podání byl Říp „*králem šírých českých rovin, o jehož souverenitě nikdo se neodvažuje pochybovati.*“ Byl „*symbolicky českou horou*“, jehož se nikdy nedotkla „*cizácká ruka*“.[28] Právě jeho pojetí přispělo k tomu, že se Říp stal znakem typicky české krajiny.[29]

22 V. CHALOUPECKÝ, *O Řipu*, s. 110.
23 Výmluvně již např. samotné označení jedné z pasáží knihy jako *Germanizace řipských obzorů*. TÝŽ, *O Řipu*, s. 42.
24 Cit. dle Václav KOTRCH, *Říp. Jeho památnosti a vyhlídka*, Praha 1898, s. 24.
25 Svatopluk ČECH, báseň *Na Řípu*, in: Modlitby k neznámému, Praha[2] 1946, s. 81. Básnická sbírka byla poprvé vydána v roce 1896.
26 *Tamtéž*, s. 80.
27 TÝŽ, *Vyhlídka do hor*, in: Básně, Vilém Závada (ed.), Praha 1960, s. 62–63.
28 V. CHALOUPECKÝ, *O Řipu*, s. 88.
29 *Tamtéž*, s. 89.

Roudnice nad Labem, místo Chaloupeckého prvního profesního působiště.
Pozdrav z Roudnice n. L., 1915, kolorovaná pohlednice (R. Kaška, Roudnice).

Mikoláš Aleš se měl také od počátku stát „tváří“ celé knihy. Jeho vyobrazení boje sv. Jiří s drakem nakonec zdobilo obálku publikace.[30] Autor i nakladatel si uvědomovali důležitost vizuálního pojetí práce, věnovali tak výraznou pozornost také obrazovému doprovodu publikace, který podtrhoval sledovanou problematiku.[31] Na mnoha stránkách dopisů své vzájemné korespondence tak řešili praktické otázky související se získáním reprodukcí příslušných děl. Již v roce 1911 měl Chaloupecký jasnou představu o stěžejních vyobrazeních: „*Kdybyste objednával u Aleše Řip (ale pak pravim, je na to dost času!) a chtěl zvláště vyjíti mým přáním vstříc, tedy jen Řip a nic víc; žádné alegorie. Rád bych totiž, aby Řip i na obrázku byl dosti veliký. (…) Kdyby chtěl Aleš motiv, tož z Čecha (…). Kdybyste tam již sv. Jiří chtěl mít, nechte u Aleše namaloval vignetu se sv. Jiřím, která by přišla nad neb pod Čechovu*

30 Druhou Alšovou kresbou, vytvořenou přímo pro Chaloupeckého práci, bylo dnes již téměř ikonické vyobrazení Řípu z roku 1911. Kresby tohoto umělce doprovázely i některé další odborné publikace vydané u Černého.

31 Nakonec knihu doprovodilo šestnáct obrazových příloh – *Pohřeb Čechův* a *Pohřeb Krokův* z Hájkovy České kroniky (1541), výřez z mapy Pavla Aretina (1618), výřez z Müllerovy mapy (1726), reprodukce děl Mikoláše Alše, Julia Mařáka, Hugo Ullika, Antonína Bubáka, Hugo Seykory, Edvarda Herolda, Josefa Hellicha a Antonína Levého a dvě fotografie (pohled na Říp z Hostěraze a pohled na kostelík sv. Jiří o pouti roku 1919).

báseň (…).“[32] V dalším z dopisů uvedl: „*Co se tyče mistra Aleše, nechci mu (…) předpisovat. Nechť nakreslí kupř. ilustraci k básni Sv. Čecha. Vyhlídka do hor (…) neb k veršům z Modliteb k neznámému (…). Anebo k některé z básní Nerudových (…) – vím předem, že to bude krásná věc a tak ryze česká, jak to právě jen Aleš dovede.*“[33] Ačkoliv s původními návrhy Alšových kreseb nebyl Černý spokojen (dokonce se na jeho adresu vyjádřil v dopise Chaloupeckému slovy: „*Chtěl bych vidět Váš obličej nad reprodukcemi Alšových kreseb. Co tomu říkáte? Ten titulní se mi nelíbí vůbec, Řip nevalně. (…) ten sv. Jiří jako by utekl z hracích karet*“[34]), práce velkého českého umělce[35] ho nakonec nezklamala.

S nápadem sepsat publikaci věnující pozornost podřipské přírodní dominantě přišel Chaloupecký v roce 1911 a tato myšlenka záhy také Černého oslovila.[36] Nakladatel zároveň navrhl drobnou úpravu v jejím názvu: „*Titul »Knížka o Řipu« by podle mého názoru vzbudil domněnku, že Jste šel stopou Pekařovou »Kniha o Kosti« – a pak každý vidí, že to knížka je.*“[37] Již brzy po avizování přípravy práce se však začala projevovat autorova velká pracovní vytíženost neumožňující věnovat tématu potřebný dostatek času.[38] Záhy po historikově nástupu do služeb Ferdinanda Zdenka z Lobkowicz (1858–1938) totiž vzala za své slova roudnického rodáka Maxe Dvořáka (1874–1921), jenž se vzdal pokračování v rodové archivářské tradici,[39] o tom, že k vědecké činnosti bude na místě lobkowiczkého archiváře „*v Roudnici dosti času*“.[40] Je možné předpokládat, že svůj názor opíral o zkušenost s předchozím pracovním vytížením svého otce Maxe Dvořáka staršího (1843–1909). To by také potvrzovaly vzpomínky jeho vrstevníka a blízkého přítele Josefa Šusty (1874–1945), který na pana archivního radu vzpomínal slovy: „*Dvořákův stejnojmenný otec byl statný muž, jehož kulaté tváři zvláštního výrazu dodával hrotitě nad ústními koutky do výše zdvižený, navoskovaný knírek. Činil dojem robustního*

32 LA PNP, f. A. B. Černý, Václav Chaloupecký A. B. Černému 23. 9. 1911.

33 Tamtéž, Václav Chaloupecký A. B. Černému 14. 11. 1911.

34 MU AAV, f. Chaloupecký Václav, karton 1, i. č. 66, A. B. Černý Václavu Chaloupeckému 12. 1. 1912.

35 Díla další velké postavy českého výtvarného umění – Josefa Mánesa – se přes nakladatelovu usilovnou snahu získat nepodařilo. Tamtéž, A. B. Černý Václavu Chaloupeckému 21. 5. 1919.

36 Na podzim téhož roku se autorovi svěřil: *Na »Knížku o Řipu« myslím častěji, než byste myslil. Její obsah tak, jak jste mi řekl, náramně se mi zamlouvá; je to věc, na kterou se velmi* [podtrženo A. B. Č. – pozn. N. M.] *těším.*“ Tamtéž, A. B. Černý Václavu Chaloupeckému 16. 9. 1911.

37 Tamtéž, A. B. Černý Václavu Chaloupeckému 13. 11. 1911.

38 „*Co se »knížky o Řipu« tejče, těší mne, že Vás ten nápad zajímá. Ale (…) mám toho dosud hrozně málo.*“ LA PNP, f. A. B. Černý, Václav Chaloupecký A. B. Černému 23. 9. 1911.

39 Ve službách roudnických Lobkowiczů pracoval nejen jeho otec Max (1843–1909), ale též dědeček Josef (1796–1874), původně knížecí vychovatel.

40 Dopis Maxe Dvořáka adresovaný Jaroslavu Gollovi z Vídně 29. ledna 1908. Viz: Max DVOŘÁK, *Listy o životě a umění. Dopisy Jaroslavu Gollovi, Josefu Pekařovi a Josefu Šustovi*, Jaromír Pečírka (ed.), Praha 1943, s. 165.

založení, ale při bližším styku prozrazoval jistou podlomenost a dráždivost, kterou rodina dosti trpěla a již ještě jen zvyšovala poměrně malá zaměstnanost. Neboť přírůstky dobře urovnaného archivu byly poměrně malé, a také vzrůst knihovny[41] *brzdila oslabnutí literárního zájmu panstva v posledním pokolení. Také dotazy knížete po odborných informacích nebyly časté a starnoucí muž nedovedl ani vlastní literární činností svůj život hutněji naplniti.*"[42] Mnoho času Chaloupeckému zabraly také další služební povinnosti.[43] Z hlediska nízké efektivity v oblasti publikační činnosti je dále nutno zmínit velkou šíři témat, která historik paralelně sledoval. Sám autor se k této záležitosti vyjádřil slovy: „*Pak to je již můj osud, že se vždy dám unést nějakým novým zajímavým thematem, aniž bych staré dokončil; a při 15–20 rozdělaných pracích člověk se skutečně dostává volně ku předu (…).*"[44]

Původní záměr, aby kniha byla k dispozici návštěvníkům řipské pouti již v roce 1912,[45] se tak ukázal jako nad míru optimistický. Na jaře zmíněného roku Chaloupecký nakladatele informoval: „*Co se tyče knížky »O Řipu«, vidím, že již letos do sv. Jiří hotova nebude. Konečně – při práci, kde možno materiál jen nalézati a nikoli vyhledávati, snad to ani chybou není. Mimo to mám tolik naléhavé práce, že ač o Řipu bych již rád psal a stále knížku mám na mysli, vidím, že na jaře nebude. Snad až v létě.*"[46] V roce 1912 soustředil autor pozornost především na práci o Františku Palackém,[47] jenž v minulosti ab-

41 Tuto informaci však vyvrací autorka publikace o vývoji roudnické knihovny. Zmíněná instituce, vyznačující se ojedinělou trvalou kontinuitou svého vývoje, si i v 19. století udržela vysokou dynamiku kvantitativního růstu (od roku 1882 je doloženo pravidelné doplňování fondů českou krásnou literaturou). Zatímco v roce 1869 obsahoval knihovní fond 38 833 sv. (25 741 děl), rok před Chaloupeckého nástupem to již bylo 63 243 sv. (38 762 děl). Alena RICHTEROVÁ, *Vývoj roudnické lobkovické knihovny (na základě průzkumu archívních pramenů)*, Praha 1989, s. 97, 102, 108.

42 Josef ŠUSTA, *Mladá léta učňovská a vandrovní. Praha – Vídeň – Řím. Vzpomínky II.*, Praha 1963, s. 137. Šusta trávil delší čas v Roudnici v rodině přítele Dvořáka v době svých posledních studentských prázdnin.

43 Šustovi si tak např. posteskl: „*Jinak co se mne tyče, jsem v poslední době v Roudnici celý nervózní. Jsem nucen se věnovati spíše všemu živému, než co by mne těšilo, a snad již na dva měsíce jsem na práci skoro nesáhl. Přichází sem nyní spousta lidí, a já přes to, že se tomu vyhýbám, kde jen mohu – jsem zde více fremdenführerem, než archivářem.*" Národní archiv (dále jen NA), fond Josef Šusta, Václav Chaloupecký Josefu Šustovi 22. 6. 1910. Nejedenkrát se nemohl dočkat, až zaměstnavatel s rodinou odjede z města: „*Bohužel byl jsem v poslední době dosti často vzrušován různými služebními povinnostmi, tak že se již upřímně těším, až panstvo odjede, což bude kol Nového Roku.*" Tamtéž, Václav Chaloupecký Josefu Šustovi 22. 12. 1910. Na počátku roku 1914 si postěžoval: „*Ve čtvrtek odjedou knížata do Vídně a čekám na ten den již jako na vykoupení. Byl jsem letos jejich přítomností obzvláště postižen a od počátku listopadu byl jsem téměř více nahoře v salonech než ve své pracovně.*" Tamtéž, Václav Chaloupecký Josefu Šustovi 14. 1. 1914.

44 Tamtéž, Václav Chaloupecký Josefu Šustovi 7. 11. 1911.

45 „*Přičinil bych se, aby knížka o sv. jiřské pouti byla již venku.*" LA PNP, f. A. B. Černý, Václav Chaloupecký A. B. Černému 14. 11. 1911.

46 LA PNP, f. Antonín B. Černý, Václav Chaloupecký A. B. Černému 13. 3. 1912.

47 NA, f. Josef Šusta, Václav Chaloupecký Josefu Šustovi 23. dubna 1912. Chaloupecký napsal: „*Co mne se tyče, vede se mi dobře. Píšu nyní Palackého a mám již asi polovici hotovou.*"

solvoval v roudnickém archivu několik badatelských pobytů.[48] Od podzimu zmíněného roku tak začal A. B. Černý urgovat dodání rukopisu knihy: „*Pozoruji, že Jste při dobré náladě a humoru – to snad, že Jste se oženil.*[49] *Ale už mlčím. Rozesmála mne zmínka »Pak mám psát Řip!« Povedlo se. Když jsem Vám psal »ABČerný (bez Řipu)« odpověděl Jste »Dr. Ch. (taky bez Ř.)«!! Náramně mne hněte, že také Vy* [podtrženo A. B. Č. – pozn. N. M.] *Jste bez Řipu! Alšovy originály tu visejí (viděl jste je) jako zlé svědomí, už jsem je mohl několikrát a dobře prodat, však neprodám. Zdá se, že nezbude, než poslat pro rukopis toho Řipu do Roudnice to balkánské kvarteto!*“[50] O rok později si Černý povzdychl: „*»Řip«.....?? Je asi tuze zahalen mlhami tak, že ho ani z roudnického zámku vidět není a říká se »sejde s očí, sejde z mysli!«.*“[51] V roce 1913 se záležitost stala naléhavou také vzhledem k úmrtí Mikoláše Alše.[52] Několikaletou korespondenci obou mužů (autora/nakladatele) bychom mohli stručně popsat jako vzájemné urgence – ze strany Chaloupeckého se jednalo o permanentní upomínky k zaslanému knihovnickému zboží[53] (popletené

Odznak upomínající na řipský tábor osvobození ze dne 8. června 1919

48 Konkrétně v letech 1826, 1829 a 1862. Václav CHALOUPECKÝ, *Palacký v archivu roudnickém*, Český časopis historický 18/3, 1912, s. 332–336.

49 Chaloupecký tehdy uzavřel sňatek s Ľudmilou Groeblovou (14. 2. 1912).

50 MU AAV, f. Chaloupecký Václav, A. B. Černý Václavu Chaloupeckému 16. 11. 1912. Autor se snažil nakladatele obměkčit poukazem na další rozdělané práce čekající na své dokončení. LA PNP, f. A. B. Černý, Václav Chaloupecký A. B. Černému 1. 12. 1912.

51 Tamtéž, A. B. Černý Václavu Chaloupeckému 21. 11. 1913.

52 Tamtéž, A. B. Černý Václavu Chaloupeckému 14. 7. 1913. Důvodem byl záměr Františka Topiče vydat Alšův soubor spolu s dvěma „řipskými“ náměty. Mikoláš Aleš zemřel 10. července 1913.

53 Černý byl dodavatelem (nikoliv výhradním) publikací do lobkowiczké knihovny. Chaloupecký u něho objednával nejen odbornou literaturu, ale také českou beletrii. Jedna objednávka obsahovala požadavek na Masarykovy práce *Jan Hus* a *Karel Havlíček*. Chaloupecký v tomto případě apeloval na dodavatele, aby v účtu uvedl pouze názvy zmíněných knih, nikoliv jejich autora. LA PNP, f. A. B. Černý, Václav Chaloupecký A. B. Černému 5. 4. 1910.

a opožděné objednávky), ze strany Černého poté o výzvy k zaslání příslušného textu.[54]

Válečné roky způsobily další nesnáze. Zatímco v německém prostředí Litoměřic, které Chaloupeckému nevyhovovalo,[55] měl minimum času na vědeckou práci[56] a chyběl mu i přístup k potřebným podkladům,[57] v Hradci Králové se situace poněkud zlepšila. V době války však nově vstoupily na scénu okolnosti související s omezením provozu tiskáren (nedostatek a drahota materiálu,[58] chybějící dělnictvo[59]) a cenzurou.[60] Ačkoliv tedy Černý nad míru kvitoval doručení hlavní části textu v březnu roku 1915 (ten se líbil i nakladatelově ženě Marii), vyhlídky na jeho vydání byly stále v nedohlednu. K tomu Chaloupeckému napsal: „*(…) na den sv. Josefa ranila mne mrtvice… Toho dne přinesl listonoš rukopis hlavní části »Řipu«. Ani jsem svým očím věřit nechtěl (…) Letos »Řip« bych nevydal, ani kdyby byl zcela hotov. Knížka by zapadla.*"[61] Několikaletá anabáze vzniku knihy tak byla u konce až po závěru válečného konfliktu. Na začátku roku 1919 vyjádřil Chaloupecký únavu nad celým procesem: „*Věru rád bych už měl jednou ten Řip z krku. Snad by se Vám podařilo sehnat trochu papíru, tak abychom např. letos na jaře mohli vyjít.*"[62] V březnu téhož roku si mohl oddechnout: „*Posílám Vám tedy konečně rukopis Řipu. Jsem z toho už zpitomělý.*"[63]

Poslední hektické korektury následně probíhaly v době Chaloupeckého příprav na odjezd do nového působiště na Slovensku (na svůj post rezignoval v květnu roku 1919) a příprav *tábora osvobození* k uctění památky padlých legionářů, který se konal na Řípu – za účasti hostů z Čech, Moravy, Slezska a Slovenska – dne 8. června 1919.[64] A byla to mimo jiné právě kniha o Řípu,

54 Černý se odmlčel pouze v období podzim 1917 – podzim 1918.

55 Při odchodu do Hradce Králové se svěřil Černému: „*Rozhodně těším se, že po téměř celoročním pobytu mezi Němci přijdu zase do českého prostředí.*" LA PNP, f. A. B. Černý, Václav Chaloupecký A. B. Černému 3. 8. 1915.

56 „*Nezahálím sice, ale také nepracuji. Jedinou moji duševní stravou jsou noviny. (…) Na vědecké snažení není pomyšlení.*" NA, f. Josef Šusta, Václav Chaloupecký Josefu Šustovi 4. 1. 1915.

57 „*Zatím jsem tu zase napsal kapitolku »Řip v české literatuře a v umění výtvarném«. Ale třeba v ní ledcos doplniti dle poznámek, které mám v Roudnici.*" LA PNP, f. A. B. Černý, Václav Chaloupecký A. B. Černému v úterý před sv. Jiřím 1915.

58 MU AAV, f. Chaloupecký Václav, A. B. Černý Václavu Chaloupeckému 15. 6. 1915.

59 Tamtéž, A. B. Černý Václavu Chaloupeckému 21. 12. 1915.

60 „*Kdyby »Řip« byl hotov, snad bych jej i letos vydal, ale nutno uvážit, nebyl-li by místy kastrován. Vynucená bílá místa nemám rád.*" Tamtéž, A. B. Černý Václavu Chaloupeckému 10. března 1916.

61 Tamtéž, A. B. Černý Václavu Chaloupeckému 31. 3. 1915.

62 LA PNP, f. A. B. Černý, Václav Chaloupecký A. B. Černému 3. 1. 1919.

63 Tamtéž, V. Chaloupecký A. B. Černému 22. 3. 1919. Na titulní straně rukopisu je poté dopsáno: „*Došlo 24/3 1919 / O Řipu / Kapitola historická / Začato koncem července 1913.*" MU AAV, f. Václav Chaloupecký, k. 12, inv. č. 886, O Řipu (rkp.).

64 Stručnou zprávu o této akci přinesly *Národní listy* v rubrice Denní zprávy – *Svatodušní tábor na Řipu*, Národní listy 59/129, 10. 6. 1919, s. 2. První poválečný tábor lidu byl na Řípu uspořádán roudnickým Národním výborem již 10. listopadu 1918.

jež historikův odjezd oddálila.[65] Roudnici opouštěl v červnu roku 1919,[66] přesto v té době nebyla ještě definitivní podoba textu hotova: „*Zítra odjíždím do Bratislavi… Korektury, dokud Vám neoznámím svoji novou adresu, posílejte do Roudnice, neboť žena zůstane ještě nějaký čas v Roudnici. (…) Škoda, že jsem celou korekturu nemohl pořídit v Roudnici. Ale jak vidíte, zdržel jsem se proti původnímu úmyslu dosti dlouho. A částečně jen kvůli Řipu.*“[67] V srpnu však již mohl Černý slavnostně zvolat „*Finis coronat opus!*“[68] Mnohaletá příprava knihy byla u definitivního konce. Chaloupecký obdržel spolu s jejími prvními exempláři také seznam osob, kterým měla být zaslána. Mezi jmény nalezneme například Tomáše G. Masaryka, Zdeňka Wirtha, Aloise Jiráska, Ernesta Denise či Cyrila Straku.[69]

Červnový řipský tábor již probíhal v kontextu zcela nové politické a společenské situace, nově nabyté samostatnosti, s čímž souvisela také proměna ve využívání symbolického potenciálu národní hory.[70] Do Chaloupeckého práce se nová československá idea otiskla doplněním dvou „vsuvek“.[71] Jed-

65 Původně počítal s poněkud dřívějším opuštěním podřipského města. Ve druhé polovině května napsal: „*Já sám bych si tu řipskou slavnost rád odbyl ve formě korektur před svým odjezdem. Byl jsem už jmenován a po prvním červnu mne tu více nebude.*“ LA PNP, f. A. B. Černý, Václav Chaloupecký A. B. Černému 20. 5. 1919. O dva dny později poté: „*Původně jsem se kvůli Řipu zdržet přes svátky a přes slavnost. Ale je mně tam už velmi potřeba.*“ Tamtéž, Václav Chaloupecký A. B. Černému 22. 5. 1919.

66 Chaloupeckého nástupcem se stal dlouholetý knížecí vychovatel František Brožek (1859–1931).

67 LA PNP, f. A. B. Černý, Václav Chaloupecký A. B. Černému 11. června 1919.

68 MU AAV, f. Chaloupecký Václav, A. B. Černý Václavu Chaloupeckému 28. srpna 1919. „*(…) neraní Vás mrtvice, že »už« máme »O Řipu«? Zatím posílám 2 ex, ostatní tak za týden, kdy dostanu zásobu a kdy bude kniha dána do prodeje.*“ Tamtéž.

69 Tamtéž.

70 S tím souvisela např. myšlenka postavení železobetonového Památníku svobody na Řípu na prostranství mezi rotundou a turistickou chatou, jenž by zároveň sloužil jako pomník padlým legionářům. „*Stavba mohla by býti provedena po způsobu majákových rozhleden. Velká přízemní místnost mohla by sloužiti nejen za shromaždiště, ale zde dalo by se vhodně umístiti i kolumbárium s pozůstatky věhlasných a slavných mužů českých (např. Sv. Čech, Ervín Špindler). Tím by nám opravdu vznikla česká »Walhalla«, hlásající slávu potomkům. Nad místností tou mohla by býti štíhlá sloupovitá věž s rozhlednou, v níž umístěny schody neb výtah. Kol věže na sloupoví, jež tvoří loubí, až do výše stromů, možno dáti ochoz pro rozhled do krajiny. Pod ochozem loubí (…) daly by se umístiti tabule se jmény legionářů (…). Věž sama mohla by sloužiti i jiným účelům, snad i bezdrátové telegrafii.*“ Václav TOUŽIMSKÝ, *Řip. Popis hory a kostelíka*, Roudnice nad Labem[4] [1922], s. 7–8. Autor zde mj. zmiňuje možnost převedení hory do zemského či státního vlastnictví, příp. nezbytnost vyvlastnění potřebné parcely. Jak překotný posun ve srovnání s koncem 19. století, kdy jeden z autorů upínal k Řípu zraky s nadějí, že se ten stane místem ohňů oslavujících, „*že se sv.-Václavská koruna zastkvěla na hlavě našeho císaře a krále*“. V. KOTRCH, *Řip. Jeho památnosti a vyhlídka*, s. 25.

71 Není tedy možné konstatovat, jak uvedl Eduard Maur, že se Chaloupeckého kniha „*pokusila spojit bájnou historii Řípu s čechoslovakistickou ideologií*“. E. MAUR, *Paměť hor: Šumava – Říp – Blaník – Hostýn – Radhošť*, s. 246. Jednalo se o umělé „naroubování“ několika vět na

nalo se na prvním místě o úvodní věnování, jehož znění zaslal nakladateli v květnu roku 1919[72] a které nakonec neslo, s několika stylistickými úpravami, znění: „*Památce velké doby, kdy všecky větve a kmeny národa československého dosáhly svobody a kdy dokončeno bylo sjednocení jich v jeden celek, jež počalo se před staletími v kraji pod Řipem a všem těm, kteří se o to zasloužili.*"[73] V úvodu knihy, začínající slovy „*Řip je hora národní*", pak autor poznamenal: „*Řip dočkal se pak a viděl, jak potomci kmene Čechů zakládají český stát, sjednocují české kmeny v národ. (Tento sjednocující proces dokončen pak byl teprve v době přítomné, kdy po tisícileté odluce připojena byla k hlavním větvím národa i větev slovenská).*"[74] V závěrečné kapitole knihy si poté autor ještě neodpustil ostré vymezení se vůči monarchii, a to v souvislosti se zápisy vojáků z řipské pamětní knihy, které psali před odchodem na frontu: „*A Řip býval svědkem nejedné svaté kletby, nejedné nejzbožnější přísahy zrady tomu dvojhlavému orlu, který po tři sta let z krve a práce našeho národa žil a tyl, té dynastii cizácké, která své dějinné poslání viděla především v tom, aby vždy a všade stavěla se proti všemu, po čem národ náš toužil, a která vždy a všade sahala svojí svatokrádežnou rukou po tom nejsvětějším, ať už to byla víra, po otcích zděděná, národnost, jazyk, či práva lidská a politická.*"[75] Přes proměňující se historické kulisy zůstával Říp místem, k němuž se česká společnost upínala v těžkých dobách s nadějí na „lepší příští". K dalším takovým krizovým momentům patřil především druhý světový válečný konflikt.[76]

jinak uzavřený text. Na tuto skutečnost upozornil již M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*, s. 65, pozn. č. 166.

72 LA PNP, f. A. B. Černý, Václav Chaloupecký A. B. Černému 29. 5. 1919.

73 V. CHALOUPECKÝ, *O Řipu*, s. 3.

74 *Tamtéž*, s. 5. Věta v závorce byla poté zvýrazněna.

75 *Tamtéž*, s. 110.

76 Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2017/31, DKRVO 2018/30, 00023272).

Břetislavova Bratislava a Chaloupeckého Břetislav

Miroslav LYSÝ

Václavovi Chaloupeckému sa v rokoch 1921–1922 podarilo na novozaloženej bratislavskej Univerzite Komenského úspešne absolvovať habilitačné konanie a veľmi rýchlo sa stal aj profesorom československých dejín.[1] Tento novokonštituovaný vedecký a pedagogický odbor[2] vychádzal z konštrukcie československého národa, ktorý predstavoval *raison d'être* prvej Československej republiky (1918–1938). Hoci sa kariéra profesora Chaloupeckého a jeho bratislavské dielo stali predmetom polemiky a odborných i politických diskusií, predstavovali len ťažko spochybniteľný prínos a impulz historiografii na Slovensku, ktorá dovtedy prakticky nemala svoje inštitucionálne štruktúry.

Ako profesor československých dejín mal Chaloupecký za úlohu nielen vychovať novú generáciu historikov, ale zároveň naplniť pojem československé dejiny vlastným obsahom. Tento pojem sa z určitej perspektívy môže chápať ako nóvum súvisiace so vznikom samostatného Československa, pretože bolo úzko spojené s jeho politickým prostredím a na ňom závislé.[3] Niekedy sa však zabúda, že uvedené platilo na Slovensku v plnej miere aj pre uhorské, či neskôr slovenské dejiny.[4] Navyše sa zabúda na genézu národného obrodenia v 19. storočí, v ktorom jednou z alternatív obrodeneckého vývoja bola česko-slovenská jazyková či národná jednota, a to v prostredí evanjelických vzdelancov. Oni sami napokon bývali poslucháčmi pedagógov Katedry reči a literatúry česko-slovanskej na bratislavskom evanjelickom lýceu, zapájali sa do aktivít rôznych slovanských spolkov, či boli fascinovaní

1 Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*, Praha 2014, s. 131–134.

2 Pomerne jednoznačne sa k používaniu pojmu československé dejiny vyjadril Daniel Rapant, ktorý zdôraznil, že ani slovenské, ani československé dejiny sa ako pojem nepoužívali pred „prevratom" (t. j. pred rokom 1918). Porovnaj Daniel RAPANT, Československé *dejiny. Problémy a metody*, in: Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k 60. nar. Josefa Pekaře. Díl 2, Praha 1930, s. 531nn. Zdá sa, že Chaloupeckého slabinou v koncepcii československých dejín bolo hľadanie „prirodzených" pojítok Čechov a Slovákov, či nejednoznačné atribúty, ktoré národom pripisoval v podobe prírodných či kultúrnych pomerov. Porovnaj Václav CHALOUPECKÝ, *Československé dějiny*, Český časopis historický, 28/1, 1922, s. 4.

3 Viď spracovanie tejto témy Richard MARSINA, *Ku koncepcii a vývoju slovenskej historiografie (=Libri historiae Slovaciae, Scriptores XIII)*, Bratislava 2013, s. 25–39.

4 Napokon, upozornil na túto skutočnosť sám Daniel Rapant. Porovnaj D. Rapant, Československé dejiny, s. 531.

dielom Jána Kollára a ďalších. Aj preto sa domnievame, že ak budeme pokladať československé dejiny za ahistorické, potom rovnako ahistorické je stavanie diela Václava Chaloupeckého pred „súd" slovenskej historiografie.

Chaloupecký ako absolvent pozitivistickej historickej školy Josefa Pekaře mal náročnú úlohu pri konštruovaní československých dejín, pretože nebolo celkom jasné, ako kategorizovať vzťah „vetiev československého národa" po rozpade Veľkej Moravy. Chaloupecký tak československé dejiny hľadal najmä v súradniciach česko-uhorských vzťahov. Úplne prirodzene sa mu tak núkali témy, ako boli Veľká Morava a jej vzťah k přemyslovským Čechám, Břetislav I. a vôbec vzťah Přemyslovcov a Arpádovcov, vplyv husitstva a husitov na Slovensku, no ako profesor československých dejín sa vyjadroval aj k novším dejinám.

Veľmi skoro po menovaní za profesora vyšla Chaloupeckému štúdia *K nejstarším dějinám Bratislavy*, pri ktorých sa zamýšľal nad stredovekými počiatkami tohto mesta. V Bratislave býval Chaloupecký zatiaľ len krátky čas, a väčšina jeho maďarsko-nemeckého obyvateľstva mala k Československej republike prezieravý vzťah. Je teda príznačné, že Chaloupecký sa venoval slovanským počiatkom Bratislavy, a to ho priviedlo k premýšľaniu nad názvom a pôvodom jej pomenovania.

Chaloupecký prirodzene nebol prvý, koho zaujímal pôvod názvu čerstvo uzákoneného správneho centra Slovenska.[5] Sám poznal názory Pavla Jozefa Šafárika, ktorý upozornil na slovanský pôvod názvu Bratislavy, ktorý je ukrytý „*v německém Prešpurku*".[6] Rovnako bol oboznámený s nemeckým vydaním monumentálnych dejín Bratislavy, ktoré spracoval pôvodom sedmohradský teológ Tivadar Ortvay (1843–1916),[7] ktorý v Bratislave pôsobil na Právnickej akadémii a vyučoval tu históriu. Ten si podobne ako Šafárik všimol zápis *Brezisburg* z kroniky Herimana z Reichenau,[8] no tiež *Preslawaspurch* v Altaišských letopisoch.[9] Ortvay však nezatváral oči ani pred ďalšími možnosťami, ako zdôvodniť pôvod názvu Bratislava. Ortvay – a ani Chaloupecký – ešte netušili, že tak Heriman z Reichenau, ako aj autor

5 Bratislava sa stala sídlom Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska, ktoré bolo zriadené zákonom č. 64/1918 Sb. z. a n.

6 Pawel Josef ŠAFAŘJK, *Slowanské starožitnosti. Oddjl děgepisný*, W Praze 1837, s. 831: „*We Slowácjch město Brecisburg, t. Bracislaw č. Brecislaw an. Břetislaw, nynj Prešpurek, l. 1042 u Hermanna Contracta se připomjná.*"

7 V našej štúdii však budeme citovať nám dostupnejšiu maďarskú edíciu Ortvayových dejín Bratislavy. Tivadar ORTVAY, *Pozsony város története. Első kötet. A legrégibb időktől az Árpádházi királyok kihalásáig*, Pozsony 1982, s. 46nn.

8 *Herimanni Augiensis chronicon ad a. 1052*, in: Monumenta Germaniae historica. Scriptorum. Tomus VII, Georgius Heinricus Pertz (ed.), Hannoverae 1844, s. 131.

9 *Annales Altahenses maiores ad a. 1052, Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis recusi*, Edmundus L. B. ab Oefele (ed.), Hannoverae 1891, s. 48.

Altaišských letopisov mali pre bohemikálie i hungariká spoločnú predlohu.[10] Bolo však evidentné, že altaišský zápis je problematický, nakoľko pôvodný text letopisu sa nezachoval a prepis zo 16. storočia budil pochybnosti. Napriek tomu sa aj altaišský zápis dal použiť pre rekonštrukciu vývinu názvu Bratislavy od *Breslawaspurk* cez *Brecisburg*, *Brezesburg*, *Bresburc* a *Breburg*, až kým sa nakoniec nesformovala nemecká forma Presburg.[11] Chaloupeckého vývin pomenovania Bratislavy – ako aj sám poukázal – nie je navyše nepodobný sliezskej (v tom čase nemeckej) Vratislavi.[12]

Chaloupeckého Bratislava však nebola len obyčajnou, pôvodom slovanskou osadou, ponemčenou v priebehu vrcholného stredoveku. Bola aj miestom stretnutia uhorských a českých dejín a keď uvažoval nad tým, po kom tak mohla Bratislava získať svoje meno, odmietol verziu o panónskom kniežaťovi Braslavovi,[13] už len s ohľadom na to, že mal s Bratislavou príliš málo spoločné a sídlil príliš ďaleko na juh. Miesto toho opatrne navrhol spojenie s kniežaťom Břetislavom I.[14] V Chaloupeckého očiach malo spojenie s moravským a neskôr aj českým kniežaťom Břetislavom viacero výhod, hoci čitateľ si iste všimne, že ním uvedené argumenty rozhodne neboli nepriestrelné. Poukázal najmä na to, že práve za Břetislava I. (1035–1055) sa opäť k sebe priblížilo panstvo Přemyslovcov a Arpádovcov, dovtedy oddelené kvôli Poliakom a Boleslavovi Chrabrom.[15] Rovna-

10 O. Meyer, *Bayern*, in: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Die Zeit der Sachsen und Salier II, Das Zeitalter des Ottonischen Staates (900–1050), Wilhelm Wattenbach – Robert Holtzmann (eds.), Darmstadt 1967, s. 547.

11 Václav CHALOUPECKÝ, *K nejstarším dějinám Bratislavy*, Sborník Filozofickej fakulty University Komenského v Bratislave 1, 1922, s. 219n.

12 Spomeňme ešte, že literatúra spred vzniku Československa sa stavala k otázke identity Bratislavy s miestom bitky z roku 907 rôzne. U Františka Palackého (František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, Praha 1908, s. 44) to bola jednoducho „bitva u Prešpurka", kým moravský krajinský archivár Bertold Bretholz bitku bližšie nelokalizuje (porovnaj Bertold BRETHOLZ, *Geschichte Mährens. Erster Band*, Brünn 1893, s. 117) kým Václav Novotný (Václav NOVOTNÝ, České *dějiny, díl I.,* část *I. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*, Praha 1912, s. 434) bitku lokalizoval na panónsku hranicu Východnej marky.

13 *Annales Fuldenses ad a. 884. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis recusi*, Fridericus Kurze (ed.), Hannoverae 1891, s. 113. „*Postea veniente Brazlavoni duce, qui in id tempus regnum inter Dravo et Savo flumine tenuit (...).*"

14 V. CHALOUPECKÝ, *K nejstarším dějinám Bratislavy*, s. 220.

15 Stojí azda za zmienku, že Chaloupecký kládol navrátenie Moravy Přemyslovcom k roku 1029 (Porovnaj tamže. Tiež Václav CHALOUPECKÝ, *Staré Slovensko [=Spisy Filosofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě III]*, Bratislava 1923, s. 37.). Názory na dobu opätovného pripojenia Moravy pod přemyslovské panstvo sa však samozrejme vyvíjali a vidieť to aj z Chaloupeckého článku publikovaného v „jeho" dvojčísle Českého časopisu historického, ktoré vyšlo tlačou v roku 1949. Porovnaj Václav CHALOUPECKÝ, *Kdy byla Morava připojena* k českému *státu*, Český časopis historický 48–49/1, 1947–1948, s. 241–247. V modernej českej historiografii dostal prednosť skôr rok 1018/1019, porovnaj Barbara KRZEMIEŃSKA, *Wann erfolgte der Anschluß Mährens an den böhmischen Staat?*, Historica 19, 1980, s. 195–243. Barbara KRZEMIEŃSKA, *Břetislav I. Čechy a střední Evropa v prvé*

ko zdôrazňoval účasť Břetislava I. na protiuhorských výpravách ríšskeho cisára Konráda II. (1024–1039) a kráľa Henricha III. (1039–1056, cisárom sa stal v roku 1046). Všimol si tiež mimoriadne cennú správu o tom, ako Břetislav spolu s Henrichom III. postupovali územím Nitrianska a obsadili deväť hradov[16] (V. Ch.: „*stolic*“) a dosadili na tomto území ako „vojvodu“ Štefanovho príbuzného, ktorého Václav Chaloupecký identifikoval s Belom.[17]

Tým sa v Chaloupeckého včasných predstavách stala Bratislava pevnosťou založenou českým monarchom, a ktorej účel mal byť strážiť hranice proti Maďarom. Snáď ho k tejto úvahe nezviedla jeho osobná skúsenosť s nedávno získanou československou Bratislavou. Svoj názor síce vyslovil s istou opatrnosťou, ale tieto úvahy nakoniec uzavrel tým, že „*podivuhodnou náhodou dostalo se opět Bratislavě jejího starého a nezkomoleného jména, když bylo opět Slovensko spojeno s českými zeměmi.*“[18]

Z presvedčenia o tom, že Břetislav po roku 1029 založil dve Bratislavy (slovenskú Břetislavu a moravskú Břeclav) Chaloupeckého nevyviedlo ani to, keď si tesne po vydaní svojej práce k najstarším dejinám Bratislavy prečítal štúdiu Ernesta Klebla,[19] na základe ktorej bolo jasné, že k Aventinovým zápisom a Herimanovej kronike treba pridať ešte ďalšiu správu, ktorá zaznamenáva porážku bavorského vojska Maďarmi pri *Brezalauspurc*-u. Klebel totiž objavil v rakúskom kláštore v Admonte kódex obsahujúci letopisecké zápisky vzťahujúce sa k salzburskému arcibiskupstvu a pre ktoré sa vžil názov *Chronica mundi*.[20] Rozpor so svojou predošlou štúdiou Chaloupecký nevidel, keďže salzburská kompilácia z 12. storočia skôr len potvrdzovala jeho predošlé úvahy.[21] Napokon aj sám Klebel poznamenal (akiste k Chaloupeckého spokojnosti), že Brezalauspurc môže byť len dnešný

---

polovině 11. století, Praha 1999, s. 86. Z nej vychádza aj Josef ŽEMLIČKA, Čechy v době knížecí (1034–1198), Praha 1997, s. 31 a 51. Až Martin Wihoda priklonil k roku 1029. Martin WIHODA, Morava v době knížecí. 906–1197, Praha 2010, s. 109.

16 *Annales Altahenses maiores ad a. 1042*, s. 32. „*Novem ibi civitates rex deditione cępit, quas rogatu Bratezlavi et consensu incolarum fratrueli Stephani regis, qui cum eodem duce advenerat, dedit; duae tamen earundem urbium, Baioaricae marchae proximae, ante adventum nostratium urbanorum ignibus sunt absumptae.*“

17 V. CHALOUPECKÝ, *K nejstarším dějinám Bratislavy*, s. 221. Dnes sa uvažuje nad Domoslavom (porovnaj Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*, Bratislava 2016, s. 412n aj s bohatými odkazmi na literatúru).

18 V. CHALOUPECKÝ, *K nejstarším dějinám Bratislavy*, s. 222.

19 Ernst KLEBEL, *Eine neuaufgefundene Salzburger Geschichtsquelle*, Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 61, 1921, s. 33–54.

20 Neskôr ich publikovali v rámci edície: *Annales ex annalibus Iuvavensibus antiquis excerpti*, in: Monumenta Germaniae historica. Scriptorum Tomi XXX. Pars II, Lipsiae 1934, s. 742. „*Bellum pessimum fuit ad Brezalauspurc IIIIto nonas Iulii.*“

21 V. CHALOUPECKÝ, *Staré Slovensko*, s. 256.

Preßburg, po česky „Břetislawa“ a navyše zdôraznil, že aj tento názov je vlastne predmaďarský.[22]

Čerstvo inaugurovaný profesor československých dejín vnímal Bratislavu ako ponemčenú osadu pod hradom, ktorú našiel ukrytú v prípone –purc/Burg. Spojenie pojmov burg (hrad) a burgus (podhradie) ho však v úvahách zavialo nepochybne nesprávnym smerom.[23] Ani Kleblova štúdia však zásadne nezmenila Chaloupeckého názor na hypotézu o vzťahu Břetislava s názvom Bratislavy. Bolo ale na strane druhej vidieť, že v článku *O jménu Bratislavy* z roku 1927[24] sa o nej vyjadroval opatrnejšie. Mohol tak zaujať stanovisko k širším súvislostiam a analýzam Admontského kódexu č. 718, v ktorom sa prepis Salzburských letopisov z polovice 12. storočia zachoval, a ktorému sa okrem Klebla venoval kriticky aj Harry Bresslau.[25]

Pomenovanie Bratislavy však nebolo pre Chaloupeckého uzavreté len postavou moravského a českého kniežaťa Břetislava I. V roku 1927 bol názov Bratislava ešte stále nový a pre niektorých maďarských bádateľov nesprávny. Táto diskusia sa rozpútala predovšetkým po oficiálnom premenovaní správneho centra Slovenska z Pozsony/Preßburg na Bratislavu vládnym nariadením, publikovaným v marci roku 1919. Sám Chaloupecký v tejto súvislosti podotkol, že „*byla by zajímavá* i *historie tohto vládního nařízení ministra Šrobára, kde tuším nerozhodovali ani filologové ani historikové, a zjištění vlastního původce tohto pojmenování!*“[26] Jemné šťuchnutie do zákulisia rozhodovacích procesov na Slovensku za ministrovania „diktátora“[27] Vavra Šrobára však bolo len predhovorom k oponovaniu názoru maďarských autorov, popierajúcich slovanský pôvod názvu Bratislavy.

Z nich vynikal predovšetkým János Melich, ktorý už v roku 1919 upozorňoval na neslovanský pôvod názvu i osídlenia Bratislavy, keďže *Breslaw* malo byť síce pôvodom české, no ponemčené meno.[28] Do diskusie vstúpil aj Melichov pokus upozorniť na zápis *Poson* v Pannonhalmskej listine z roku 1002, pričom však – na čo Chaloupecký zvlášť upozornil – tento zápis je

22 E. KLEBEL, *Eine neuaufgefundene Salzburger Geschichtsquelle*, s. 51. Nie je napokon nijako prekvapujúce, ak sa so spochybnením identity Brezalauspurchu ako Bratislavy stretneme práve u takého autora, akým je Imre Boba. Porovnaj Imre BOBA, *Braslavespurch: Bratislava or »Braslav's Burg«: Zalavár?*, Ungarn Jahrbuch 17, 1989, s. 9–23.

23 Žofia LYSÁ, *Bratislavskí hostia v 13. storočí. Zvyky, právo a správa*, Historický časopis 61/4, 2013, s. 608.

24 Václav CHALOUPECKÝ, *O jménu Bratislavy*, Bratislava. Časopis Učené společnosti Šafaříkovy 1, 1927, s. 320–325.

25 Harry BRESSLAU, *Die* ältere *Salzburger Annalistik* (=*Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse*, 1928, č. 2), Berlin 1923.

26 V. CHALOUPECKÝ, *O jménu Bratislavy*, s. 321.

27 Tak Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu I–II (1918–1919)*, Praha[4] 2003, s. 259.

28 János MELICH, *Pozsony, Bratiszlava*, Magyar nyelv 15, 1919, s. 49–57.

súčasťou interpolácie listiny z 12. storočia.[29] Rovnako Chaloupecký odmietol Melichove nemožné interpretácie o neslovanskom pôvode mena *Poznan*, o ktorom sa uvažovalo, že súvisí s maďarskou formou mena Bratislavy *Pozsony*.[30] Vážnejšími Chaloupeckého oponentmi v otázke názvu Bratislavy tak bol historik Robert Holtzmann, ktorý upozornil na slabšie miesto v Chaloupeckého konštrukcii, a tým bol salzburský zápis k roku 907, zaznamenaný nielen Aventinom, ale aj v Kleblom objavenom kódexe z 12. storočia. Oba pramene mali podľa Holtzmanna spoločnú predlohu,[31] čo Chaloupecký relativizoval tým, že Aventinus mohol citovať nie spoločnú predlohu, ale práve *Chronicu mundi* z Admontského kódexu, a tým by namiesto dvoch zápisov zostal jeden. Břetislav ako zakladateľ Bratislavy by bol tým pádom stále možný, pretože najstarším zápisom Bratislavy by bol *Brezesburg* z roku 1042.

Diskusia o názve Bratislavy sa zdala byť dostatočne bohatá. Patrí sa spomenúť, že do nej zasiahol aj správca Matice slovenskej Jozef Škultéty,[32] ktorý vo svojom článku v *Slovenských pohľadoch* skôr intuitívne spochybnil Chaloupeckého a jeho podporovateľa Miloša Weingarta.[33] Čiastočne podporného stanoviska sa naopak dočkal od Josefa Janka v *Českom časopise historickom*,[34] ktorý však uprednostnil ako pôvodcu názvu Bratislava neznámeho *Břacislava* z 10. storočia.

Nech tak alebo onak, pomerne bohatá diskusia Chaloupeckého nezviedla z presvedčenia, že slovanská forma Bratislavy pochádza práve z 11. storočia od kniežaťa Břetislava I., pričom dôrazne upozornil na jeho angažovanosť v Uhorsku v 40. rokoch 11. storočia.[35]

Ostáva dopovedať, ako sa vyvíjala diskusia o pomenovaní Bratislavy v neskoršom období. Môžeme si v nej všimnúť, že kľúčovým problémom bolo intuitívne stotožnenie zápisu z Herimanovej kroniky k roku 1042 s českým kniežaťom Břetislavom. Táto pomerne odvážna hypotéza dostala prvú trhlinu Kleblovým objavom Admontského kódexu č. 718 a v ňom obsiahnutej *Chronica mundi* so zápisom o bitke pri Bratislave z roku 907.

29 Paradoxne pochybnosti okolo zápisu Bratislavy vyjadril János KARÁCSONYI, *Szent-István király oklevelei* és a *Szilveszter-bulla. Diplomatikai tanulmány*, Budapest 1891, s. 149n.

30 V. CHALOUPECKÝ, *O jménu Bratislavy*, s. 322.

31 Robert HOLTZMANN, *Die älteste Namensform für Preßburg*, Zeitschrift für Slavische Philologie 2, 1925, s. 373n.

32 Jozef ŠKULTÉTY, *O mene Bratislavy I*, Slovenské pohľady 41/11, 1925, s. 697–702.
Jozef ŠKULTÉTY, *O mene Bratislavy II*, Slovenské pohľady 41/12, 1925, s. 765.

33 Slavista pôsobiaci podobne ako Chaloupecký na bratislavskej Filozofickej fakulte Miloš Weingart vo svojom príspevku podporil hypotézu o Břetislavovi. Porovnaj Miloš WEINGART, *Příspěvky* k *studiu slovenštiny*, Bratislava 1923, s. 814–819.

34 Josef JANKO, *O původu jména Bratislava (Preßburg – Prešpurk)*, Český časopis historický 33/2, 1927, s. 347–351.

35 V. CHALOUPECKÝ, *O jménu Bratislavy*, s. 325.

Keďže tento zápis bol neskorší odpis, mohol Chaloupecký tento údaj nebrať do úvahy. Avšak tak ako už spomenutý Josef Janko, tak aj neskôr bratislavský slavista Ján Stanislav mohli vďaka *Chronica mundi* posunúť pôvodcu názvu Bratislavy hlbšie do veľkomoravského obdobia, a tak sa ako kandidát zakladateľa objavil Braslav. Nie však už raz odmietnutý panónsky knieža Braslav, ale neznámy Braslav zo stredného Slovenska, ako odvážne dedukoval Ján Stanislav.[36] Trochu ďalej potom išiel so svojimi úvahami Matúš Kučera, pre ktorého je Braslav slovanské/slovenské meno veľmoža, staviteľa pevnosti na hradnom vrchu i jej baziliky.[37]

Kľúčový prameň k tejto téme sa však objavil prvýkrát v roku 1939 a v domácej odbornej literatúre až s odstupom niekoľkých desaťročí. Je ním v Škandinávii objavená minca s nápisom PRESLAVVA CIV(itas).[38] Bratislavské denáre dal raziť Štefan I. a vzhľadom k pohnutým dejinám severného Uhorska (Nitrianska) po roku 1000 ich zrejme nebolo vyrazených veľa.[39] To však znamená, že začiatočným písmenom názvu Bratislavy bola litera P[40] a išlo o ženskú variantu názvu. Aj z tohto dôvodu sa prikláňame k názoru Jána Steinhübela, že pôvodným názvom lokality nad Dunajom bola Preslava.[41]

Václav Chaloupecký sa svojej pôvodnej „Břetislavovskej" hypotézy držal zrejme z tých príčin, pre ktoré bola osobnosť moravského a českého kniežaťa z 11. storočia magnetom českých medievistov. Pokiaľ totiž bola „ríša" českých Přemyslovcov pokračovateľom „Veľkej" Moravy,[42] bol Břetislav I. bez najmenších pochýb nielen tým, komu sa podarilo zastaviť úpadok Čiech z prelomu tisícročí, ale jeho aktivity mierili ďalej, ako len k „*novému zvele-*

36 Porovnaj Ján STANISLAV, *Bratislava – Prešporok – Pressburg – Pozsony (Pôvod stredovekej Bratislavy. Vysvetlenie mien)*, Slovanská Bratislava 1, 1948, s. 22–46.

37 Matúš KUČERA, *O pôvode názvu Bratislavy*, in: Bitka pri Bratislave v roku 907 a jej význam pre vývoj stredného Podunajska, Tatiana Štefanovičová – Drahoslav Hulínek (eds.), Bratislava 2008, s. 53–63. Kučera odmietol Stanislavov výklad o burguse v zápise Bratislavy ako preklad slovanského *grad*-u a tvrdí, že ide o pozostatok rímskeho burgusu. Bratislavu ostatne stotožňuje aj s lokalitou Wogastisburg z tzv. Fredegarovej kroniky.

38 Komplexne k názvom Bratislavy Žofia LYSÁ, *Bratislava*, in: Lexikon stredovekých miest na Slovensku, Martin Štefánik – Ján Lukačka (eds.), Bratislava 2010, s. 105.

39 Mince poznáme z nálezov z Gotlandu a z južného Švédska. Ján HUNKA, *Nové fakty o denároch Štefana I. s nápisom PRESLAVVA CIV z mincovne v Bratislave*, Numizmatika 20, 2005, s. 1–10; J. STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 361–365. Dodajme ešte, že maďarskí numizmatici na tieto denáre nehľadeli s veľkou dôverou. Porovnaj Ján HUNKA, *Mince Arpádovcov z rokov 1000–1301. Ich podiel na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska* (*=Archaeologica Slovaca Monographiae, Tomus XV)*, Nitra 2013, s. 17–20.

40 Tento predpoklad sa v minulosti objavil viackrát, porovnaj napríklad Ernst SCHWARZ, *Nochmals der Name Preßburg*, Zeitschrift für Slavische Philologie 2, 1925, s. 58–61.

41 Treba dodať, že predmetom záujmu bola u Chaloupeckého i jeho oponentov aj latinská forma mena Bratislavy, ktorú v tomto príspevku bližšie analyzovať nebudeme, keďže sa jej interpretácie neviazali k menu kniežaťa Břetislava I.

42 Porovnaj napr. V. CHALOUPECKÝ, *Staré Slovensko*, s. 38; Václav CHALOUPECKÝ, *Říše Velkomoravská*, in: Idea československého státu, Praha 1936, s. 24.

bení".[43] Miláčik českej historickej pamäti, „*nový Achilles*",[44] sa stal postavou spájajúcou priestor Čiech a Moravy so starým Slovenskom. Chaloupecký tak mohol začať budovať jeden z nosných pilierov československých dejín.

Jeho základmi však nebol len sám Břetislav. Chaloupecký si veľmi dobre všimol, ako dôkladne poznal Slovensko kronikár Kosmas, poznajúc nielen veľmi dobre miestne názvy (Tatry, Dunaj, Váh, Hron, Bratislava, Nitra, Ostrihom, Trenčín, Bánov), ale aj topografiu. Predovšetkým však zaznamenal Zoborskú povesť o Svätoplukovi,[45] ktorého Chaloupecký stotožnil s Anonymovým Zuburom, obeseným na hore, ktorá mala po ňom získať názov.[46] Tým sa v očiach bratislavského profesora dostala na svetlo sveta slovenská povesť o konci domácich kniežat,[47] a v širších súvislostiach sa mu podarilo ukuť obraz podmaneného a s uhorskou nadvládou nespokojného slovenského ľudu, ktorého Maďari, Pečenehovia, Sikuli, či Nemci (po ktorých zostali miestne názvy) museli takpovediac strážiť.[48] Cudzími exponentmi sa v tomto duchu stali vlastne aj sv. Svorád a sv. Benedikt, pričom nešlo o náhodu, že tieto dve osobnosti sa stali predmetom najstaršej uhorskej legendy (a teda nemožno ich pokladať za slovenských svätcov).

Aj preto sa Chaloupecký nijako nečudoval tomu, že sa obyvatelia Nitrianska vraj nebránili vpádom z Čiech, ako mu dosvedčovali príklady z rokov 1042 a 1109.[49] Svoj záver sa pokúšal uzavrieť na základe toho, že Nitriansko bolo pod přemyslovskou mocou až do vlády kniežaťa Boleslava II. (967/972–999), po ktorého smrti nastala „*doba zmatků*" a územie sa dostalo pod nadvládu Maďarov.[50]

To však znamená, že „národná jednota" musela byť v 11. storočí až príliš živá na to, aby mohlo byť pokladané územie Slovenska za integrálnu súčasť arpádovského panstva. Aj preto sa mohol stať Břetislav s jeho mimoriadne aktívnou východnou politikou stredobodom pozornosti „československých dejín", a to pre pokus o obnovenie „Veľkej" Moravy, pre pokus o zjednotenie národa.

---

43 Tak F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, s. 71.

44 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II 1. Monumenta germaniae historica, Scriptores rerum Germanicarum Nova series*, Bertold Bretholz (ed.), Berolini 1923, s. 81.

45 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I XIV, s. 32n.

46 *P. magistri, qui Anonymus dicuntur, Gesta Hungarorum*, c. 35, in: Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Volumen I, Emericus Szentpétery (ed.), Budapestini 1937, s. 76n.

47 Václav CHALOUPECKÝ, *Kosmas a Slovensko*, Český časopis historický 30/2, 1924, s. 374nn.

48 Václav CHALOUPECKÝ, *Sv. Svorád* Prúdy, 6/9–10, 1922, s. 552n.

49 *Tamtéž.*

50 V. CHALOUPECKÝ, *Staré Slovensko*, s. 37. V tejto súvislosti sa však žiada pripomenúť, že súčasní autori nad podobnými hypotézami neuvažujú a přemyslovský vplyv v Nitriansku predpokladajú nanajvýš do roku 920. J. STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 255nn.

Břetislavova výprava „na Slovensko" z roku 1030[51] bola Chaloupeckým spomenutá skôr epizodicky, pretože omnoho zaujímavejší materiál sa dal využiť k spoločnej výprave kráľa Henricha III. (1039–1056) a Břetislava I. z roku 1042. V tomto období bol Břetislav I. už verným spojencom sálskeho vladára, avšak Václav Chaloupecký bol akiste okúzlený obrazom suverénneho a aktívneho Břetislava v Nitriansku, ktorého obyvatelia sa vlastne nijako česko-ríšskej invázii nebránili,[52] kam Břetislav ustanovil „údelného vojvodu" a nechal tu české posádky, o ktorých nám kedysi dôveru budiace podrobnosti zanechal humanistický vzdelanec Aventinus. Historickou škodou tak bolo, keď česko-ríšsky tandem o tieto zisky pripravil uhorský kráľ Samuel Aba, ktorý územie Nitrianska dobyl späť, avšak vraj s výnimkou Bratislavy. Držanie českej Bratislavy pod přemyslovskou zvrchovanosťou bolo možné nanajvýš do roku 1051, pretože o rok neskôr ju obliehal už Henrich III. [53] Pripomeňme však, že ríšske, české ani uhorské pramene túto Chaloupeckého hypotézu ani v náznaku nepodporujú.

Chaloupeckého konštrukcia Nitrianska bola založená na Kosmovej topografii severného Uhorska a na Anonymovi, zhodovala sa teda so západným Slovenskom a končila na povestnej hranici „*hvozdů*", ktoré boli dôvodom, prečo sa Břetislav nemohol dostať ďalej na východ od Ostrihomu a Hronu. Slovenský priestor a jeho konečné začlenenie do Uhorska boli dôvodmi, prečo sa Břetislav rozhodol vytvoriť systém údelov[54] práve na Morave. Ten však v konečnom dôsledku viedol skôr k rivalite medzi moravskými a pražskými Přemyslovcami a vo vzťahu k Uhorsku k vzájomným šarvátkam, ktoré však ďalekosiahle politické ciele nemali.[55] Na tomto je vidieť, ako veľmi si Chaloupecký cenil práve Břetislavovi pripisované vízie, pretože jeho nástupcovia už nemohli byť tými, ktorým by bolo možné pripísať snahu o odčinenie straty Slovenska. Práve preto bol Chaloupeckého Břetislav nepriamo opísaný ako strojca idey zjednotenia národa. Idey, ktorá sa za Bře-

51 Stojí azda za zmienku, že datovanie Břetislavovej výpravy na rok 1030 spochybnila Barbara Krzemieńska. Malo totiž ísť o koordinovaný útok moravského kniežaťa Břetislava a cisára Konráda II. z oboch strán Dunaja. Pravdou je, že ríšske pramene i Kosmas sa venujú udalosti len z optiky svojho panovníka. V českých prameňoch tak nie je spomenutý Konrád II. a v ríšskych prameňoch zase Břetislav. Porovnaj Barbara KRZEMIEŃSKA, *Politický vzestup českého státu za knížete Oldřicha*, Československý časopis historický 25/2, 1977, s. 261. K bližším dôvodom, prečo je rozdelenie tejto spoločnej a akiste koordinovanej akcie veľmi nepravdepodobné, odkazujeme na Miroslav LYSÝ, *Politika českého kniežaťa Břetislava I. (1035–1055) voči Uhorsku*, Historický časopis 54/3, 2004, s. 455nn.

52 Porovnaj pozn. č. 49.

53 V. CHALOUPECKÝ, *K nejstarším dějinám Bratislavy*, s. 221; V. CHALOUPECKÝ, *Staré Slovensko*, s. 38, 41.

54 K vysvetleniu novotvaru údel porovnaj M. WIHODA, *Morava v době knížecí*, s. 9–10.

55 V. CHALOUPECKÝ, *Staré Slovensko*, s. 39nn, 70.

tislava naplniť nemohla, idey, ktorá azda našla pokračovateľa v 13. storočí v osobe Přemysla Otakara II.[56]

Z Chaloupeckého textov však nadmieru vyniká ešte jedna vec: dichotómiu cudzí-vlastný definoval jasne: Česi a Slováci (československý národ) boli historickou entitou, ktorej časť sa na celé stáročia dostala do cudzieho uhorského štátneho prostredia. Je možné, že práve tu sa rodí dodnes na Slovensku preciťovaná trpká chuť k uhorským dejinám? Azda k nej Chaloupecký významne prispel. Cenou za budovanie československej štátnej jednoty bolo totiž opustenie Uhorska a vytvorenie konštrukcie, v ktorej bola účasť Slovenska na uhorských dejinách historickou a neprirodzenou anomáliou.[57] Oponentmi tejto koncepcie neboli len poprevratoví maďaróni, ale aj politickí odporcovia čechoslovakizmu z radov autonomistického hnutia.

Podozrenia, že autonomisti svojim protičechoslovakistickým postojom slúžia záujmom maďarskej moci, boli časté a v určitých prípadoch aj oprávnené[58] (prinajmenšom v postave ľudáckeho politika Vojtecha Tuku). Je preto vlastne zaujímavé, že keď došlo s koncom prvej československej republiky k negácii Chaloupeckého konceptu československých dejín, nedošlo zároveň aj k negácii naratívu „uhorskej anomálie". Ako stredobod národného naratívu si neskoršia ľudácka historiografia vybrala veľkomoravský príbeh, ktorý transformovala do slovenskej formy a „národné oslobodenie" premiestnila z 28. októbra 1918 na 14. marca 1939. Tým však „uhorská anomália" zostala zachovaná. Ani ľudácki historici tak nemohli Chaloupeckého odkaz odstrániť bezo zvyšku.[59]

56 V. CHALOUPECKÝ, *Staré Slovensko*, s. 40.

57 Aj sám D. Rapant (*Československé dejiny*, s. 531, pozn. č. 1) prízvukoval, že sa s názvom slovenské dejiny pred rokom 1918 veľmi nestretávame a vymenoval aj niekoľko predprevratových historických prác. Nespomenul medzi nimi spis od Jonáša Záborského, ktorý však až do roku 2012 nebol vôbec publikovaný. Jonáš ZÁBORSKÝ, *Dejiny kráľovstva uhorského od počiatku do časov Žigmundových*, Bratislava 2012. „Dejiny uhorského kráľovstva" však začínajú 9. storočím a obdobím mojmírovského panstva na Slovensku.

58 Podozrenia vyplývali okrem iného zo skutočnosti, že sa tzv. maďaróni po roku 1918 na Slovensku angažovali najmä v (Hlinkovej) Slovenskej ľudovej strane. Porovnaj Jan RYCHLÍK, Češi a Slováci *ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945,* Bratislava 1997, s. 79.

59 Štúdia bola vypracovaná v rámci grantu VEGA č. 1/0427/14 Diplomacia a riešenie konfliktov v stredoveku (7.–13. storočie).

„S Chaloupeckým je o Kristiánovi těžká řeč. Mluví urážlivě nebo uraženě a s projevem pohrdání vůči každému, kdo má jiné mínění.“[1] Václav Chaloupecký a hagiografie

David KALHOUS

Odborník na dějiny raného středověku?

Jak známo, Chaloupeckého zájem zprvu patřil spíše pozdějším staletím středověku, problematice dějin osídlení, případně dějinám historiografie. Přesto nelze tvrdit, že by se při svých výpravách za českou středověkou hagiografií a jejími rukopisy ocitl zcela mimo pole své působnosti. Uvažme jen, že většina rukopisů, s nimiž se potýkal, spadala spíše do období vrcholného a pozdního středověku.[2] Již při psaní *Starého Slovenska* (1923) byl nucen se vyjadřovat k otázkám z dějin raného středověku (do 1200).[3] Občas také práce pojednávající o této době recenzoval.[4] Ve třicátých letech

1 Archiv Masarykovy univerzity Brno, fond B 69, Jaroslav Ludvíkovský, karton 1, i. č. 28, Josef Borovička Jaroslavu Ludvíkovskému 28. 10. 1948; cit. dle Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*, Praha 2014, s. 337.

2 Srov. Václav CHALOUPECKÝ, *Prameny X. století legendy Kristiánovy o svatém Václavu a svaté Ludmile*, Praha 1939 (= Svatováclavský sborník II/2), případně Václav CHALOUPECKÝ – Bohumil RYBA (eds.), *Středověké legendy prokopské: jejich historický rozbor a texty*, Praha 1953.

3 Václav CHALOUPECKÝ, *K nejstarším dějinám Bratislavy*, Sborník Filosofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave 1, 1922, s. 218–239; TÝŽ, *O jménu Bratislavy*, Bratislava. Časopis Učené společnosti Šafaříkovy 1, 1927, s. 320–325; TÝŽ, *Kosmas a Slovensko*, Český časopis historický (dále jen ČČH) 30/2, 1924, s. 374–376; TÝŽ, *Česká hranice východní koncem XI. století. Několik poznámek* k *výkladu t. ř. zakládací listiny biskupství pražského a její konfirmace z r. 1086*, ČČH 32/2, 1926, s. 335–342; TÝŽ, *Radla-Anastasius, druh Vojtěchův, organisátor uherské církve. Několik kritických poznámek*, Bratislava. Časopis Učené společnosti Šafaříkovy 1, 1927, s. 210–228; TÝŽ, *Svatý Vojtěch a slovanská liturgie*, Bratislava. Časopis Učené společnosti Šafaříkovy 7, 1934, s. 37–47 (též samostatně); TÝŽ, *Anastasius, bibliotekář římský, o Cyrilovi*, Bratislava. Časopis pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi 10, 1936, s. 446–447.

4 Václav CHALOUPECKÝ (rec.), *Ernst Klebel, Eine neuaufgefundene Salzburger Geschichtsquelle Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 61, 1921, s. 33–54*, ČČH 29/1–2, 1923, s. 261–262; TÝŽ (rec.), *Das Register Gregors VII., 1–2, ed. Erich Caspar (Monumenta Germaniae Historica Epistolae selectae 2), Berlin 1920–1923*, ČČH 30/2, s. 373–374; TÝŽ (rec.), *Az Arpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. (Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica), 1 (1001–1270), ed. Imre Szentpétery, Budapest 1923*, ČCH 30/2, 1924, s. 333–337; TÝŽ (rec.), *Konrad Schünemann, Die Deutschen in Ungarn bis zum 12. Jahrhundert, Berlin-Leipzig, 1923*, ČČH 31/1, 1925, s. 175–179; TÝŽ (rec.), *Stanisław ZAKRZEWSKI, Boleslaw*

pak byl již jednoznačně vnímán jako expert na dané období, na nějž se obraceli Josef Šusta, Kamil Krofta a další s nabídkami účastnit se větších podniků zpracováním příslušných pasáží – pro *Dějiny lidstva* měl sepsat historii 10. století ve střední Evropě;[5] Krofta si jej zase vyhlédl k dokončení Novotného svazků *Českých dějin*, případně k vydání zcela nové syntézy přemyslovské doby;[6] redaktoři populárně naučného soboru *Tvůrcové dějin* na něj zase mysleli se Svatoplukem, sv. Štěpánem a Janem Jiskrou z Brandýsa, přičemž Chaloupecký sám se hlásil o sv. Vojtěcha.[7]

Na jeho zacílení tímto směrem mělo vliv několik faktorů. Jednak se i ve svých pracích k dějinám osídlení musel vyrovnávat s historií raných Přemyslovců a Arpádovců, přičemž téma mu po roce 1918 „diktovalo" jeho nové angažmá v Bratislavě (při této příležitosti se naučil recipovat i maďarskojazyčnou literaturu, jež v ostatních případech stála z jazykových důvodů mimo horizont jinak daleko hledící české historiografie té doby). Jednak zřejmě pociťoval nutkavou potřebu vyrovnat se svému učiteli Josefu Pekařovi, který jej sice podporoval, avšak jejich vztah by asi bylo vhodnější popsat v delší časové perspektivě jako proměnlivý a ambivalentní.[8] Rozbor vzájemné korespondence v díle Milana Ducháčka přesvědčivě ukazuje, že Václav Chaloupecký na jedné straně velmi stál o dobré vzájemné vztahy, na straně druhé měl neustálou potřebu Pekařovy texty v dílčích bodech

Chrobry Wielki, Lwów 1925; Władysław Semkowicz, Geograficzne podstawy Polski Chrobrego, Kraków 1925, ČČH 32/2, 1926, s. 381–396; TÝŽ (rec.), *Richard Horna, Několik kapitol z dějin údělných knížat na Moravě, Bratislava 1926*, ČČH 32/2, 1926, s. 439–440; TÝŽ (rec.), *Eugen Kucharski, Zapiska karolińska, zwana niewłasciwie „Geografem bawarskim", Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie 5, 1925, s. 81–86; Zygmunt Wojciechowski, Ustrój polityczny ziem polskich w czasach przedpiastowskich, Lwów 1927*; ČČH 33/2, 1927, s. 425–426; TÝŽ (rec.), *Zygmunt Wojciechowski, Eremici reguły* św. *Romualda, Warszawa, 1925; týž, Astryk-Anastazy opat Trzemeszyński, Warszawa, 1925*, ČČH 33/2, 1927, s. 426–427.

5 Václav CHALOUPECKÝ, *Německo, Italie a obnovené císařství. Počátky státu českého a polského*, in: Dějiny lidstva od pravěku k dnešku III. Základy středověku, Josef Šusta (ed.), Praha 1937, s. 407–514, 589–638. Srov. Josef BLÜML, *Šustovy Dějiny lidstva*, in: Věda v českých zemích za druhé světové války. Sborník z konference (Praha, 18.–19. listopadu 1997). Práce z dějin Akademie věd. Serie C. 3, Hana Barvíková (ed.), Praha 1998, s. 271–278; Jiří LACH, *Josef Šusta a Dějiny lidstva,* Olomouc 2001. Viz: Josef Šusta Václavu Chaloupeckému 6. 2. 1933. Obdobně i Šusta ohledně *Dějin lidstva* viz: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd (dále jen MU AAV), fond Václav Chaloupecký, karton 7, i. č. 556, Josef Šusta Václavu Chaloupeckému 18. 6. 1934 (Chaloupecký se hned přimlouvá za Rudolfa Holinku, dle M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 311.)

6 Krofta nevidí nikoho, kdo by byl kromě Chaloupeckého schopen připravit k vydání přepracované svazky Novotného prvních dvou dílů, MU AAV, f. Václav Chaloupecký, k. 4, i. č. 293. Více v souvislosti s Kroftou M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 304–305, 311.

7 *Tvůrcové dějin, 2. Středověk*, Karel Stloukal (ed.), Praha 1934. Blíže viz: M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 301–302.

8 Viz např.: M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 255–282; k ocenění Pekařovu z úst Chaloupeckého na I. sjezdu československých historiků Tamtéž, s. 316–318.

kritizovat a dolaďovat,[9] což ostatně potvrzuje i můj rozbor díla obou mužů.[10] Je nepochybné, že Chaloupecký byl ambiciózní muž a rozsah jeho zájmů tomu odpovídal. Snaha sledovat vlastními texty Pekařovu kariéru již za života ikony domácí historiografie tak mohla být pokusem se mu nejen vyrovnat odborně, ale zároveň si otevřít cestu k tomu, aby jej následoval i kariérně.[11] Zejména úsilí jej v detailech opravovat zřejmě budilo u Josefa Pekaře rozpaky, až odpor a jeho znovu pracně vytvářená náklonnost k Václavu Chaloupeckému opětovně slábla. Pekařova korespondence z roku 1934 ukazuje, že s ním nepočítal ani do ČČH; neodpovídal už ani na Chaloupeckého dopisy.[12] To bylo pochopitelně nebezpečné pro další Chaloupeckého postup. I když necítil ke svému bratislavskému působišti (na rozdíl od Rudolfa Urbánka ve vztahu k Brnu)[13] žádný odpor, naopak se zde dobře integroval a po dvě desetiletí toto město dokonce považoval za svůj domov, nesmíme zapomínat na fakt, že při svých ambicích rovněž pociťoval potřebu profesního růstu. Profesuru na své alma mater považoval za vyšší metu než profesuru na čerstvě zřízené univerzitě.

Chaloupecký a Kristián[14]

Neobvyklý přístup k Pekařovu dílu ukazuje velmi dobře Chaloupeckého pokus definitivně rozřešit otázku autenticity Kristiánovy legendy. Na sběru materiálu začal pilně pracovat již v souvislosti s miléniem, dokonce se zdá, že byl již roku 1933 toho názoru, že knihu brzy dokončí, a psal v tom smyslu i Pekařovi,[15] avšak práce se nakonec protáhly, a tak jeho svazek *Svatováclavského sborníku* nakonec vyšel až deset let po mileniálních oslavách, roku 1939.[16] Svůj cíl považoval za natolik důležitý, že kvůli němu odložil i stě-

9 Viz dále v textu.

10 David KALHOUS, *Legenda Christiani and modern historiography*, Leiden 2015, s. 23–55, 66–73.

11 Milan DUCHÁČEK, *Boj o Pekařovu stolici: Václav Chaloupecký, František Hrubý a generační proměna „československé" univerzitní historiografie v čase první republiky*, Dějiny – teorie – kritika 11/1, 2014, s. 26–65; Zdeněk BENEŠ, *Podmínky nástupnictví. Znovuobsazení profesur československých dějin na Univerzitě Karlově v roce 1937*, in: Kultura jako téma a problém dějepisectví, Tomáš Borovský – Jiří Hanuš – Milan Řepa (eds.), Brno 2006, s. 171–183.

12 M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 300.

13 Kromě osobní vzpomínky Jaroslava Mezníka viz: Tomáš PÁNEK, *Rudolf Urbánek a Masarykova univerzita*, Slánské rozhovory, 2010, s. 47. Ovšem ani Chaloupecký nebyl vždy na Slovensku spokojen, viz např.: M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 179–181 vs. integrace *Tamtéž*, s. 172–179.

14 Zde pomíjím, že jeho kniha je také v mnoha ohledech stále nepřekonaným souborem edic mnoha památek.

15 M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 297–300.

16 Knize předcházela studie Václav CHALOUPECKÝ, *Přemyslovská pověst a Kristián*, ČČH

hování do Prahy, aby mohl knihu v klidu dokončit. Důvodem byl nejenom čistě odborný zájem, ale bezpochyby také snaha předvést vlastní schopnosti na dalším odborném poli, a demonstrovat tak právo držet prestižní stolici, dědictví po Josefu Pekařovi.

Kristiánova legenda a její místo v nejstarší hagiografii dle Václav CHALOUPECKÝ, Prameny X. století. Existující texty jsou vyznačeny tučně.

Základem Chaloupeckého konstrukce byla představa, že Kristiánova legenda je sice autentickým textem, avšak vzniklým na základě četných starších předloh, jež datoval do 10. století.[17] Tato jeho teze korespondovala velmi úzce s představou, že Přemyslovci jako dědicové Velké Moravy počátkem 10. století ovládli nejenom Moravu, ale také západní části dnešního Slovenska. Bylo nasnadě, že toto „mocné soustátí" muselo disponovat i skvělou kulturou, jejíž stopy Chaloupecký doufal nacházet v Kristiánových předlohách.[18] Paradoxně však měla Kristiánova legenda vzniknout nejenom s cílem rozšířit václavský kult na straně jedné, avšak také poškodit rané Přemyslovce – vždyť, jak říká Chaloupecký, je Kristián líčí jako „oráče" a „čarodějnici".[19]

44/2, 1938, s. 327–338, jež vznikla na objednávku redakce, MU AAV, f. Václav Chaloupecký, k. 7, i. č. 556, Josef Šusta Václavu Chaloupeckému 5. 5. 1938. Ke genezi zpětně autobiograficky V. CHALOUPECKÝ, *Prameny X. století legendy Kristiánovy o svatém Václavu a svaté Ludmile*, s. 574–576; M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 297–301, 322–327.

17 Viz stema. Dále srov. D. KALHOUS, *Legenda Christiani*, s. 66–73.

18 K ukotvení těchto představ V. CHALOUPECKÝ, *Prameny*; viz také: M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 302, 312–313.

19 V. CHALOUPECKÝ, *Prameny*, s. 312–319.

Nicméně se Václav Chaloupecký ve svém pokusu vypracovat nové stema václavsko-ludmilských a cyrilometodějských textů neopíral o žádnou jasně definovatelnou metodu. Na rozdíl od Josefa Pekaře, který přesvědčivě a analyticky, někdy snad až školometsky, popsal svůj pracovní postup, Václav Chaloupecký spoléhal spíše na intuici – ta mu umožnila, aby například prohlásil *První staroslověnskou legendu o sv. Václavovi* a dochovanou část legendy ludmilské v její staroslověnské podobě za dílo jednoho autora, a to kvůli shodné struktuře a pro „*shodnou autorskou psychologii*".[20] Ani jedno, ani druhé ovšem v textu neupřesnil a spoléhal na to, že vršení slov bude dostatečným důkazem. Podobal se v tom Rudolfu Urbánkovi, jehož stemata zase obsahovala více nedochovaných, hypotetických textů, než těch skutečně existujících, přičemž výsledkem bylo například tvrzení, že existoval text obsahově s Kristiánovou legendou shodný, avšak od ní odlišný.[21] Na psychologizaci se Václav Chaloupecký spoléhal i při prokazování vzájemného vztahu mezi legendami *Diffundente sole* a Kristiánovou – zde už ovšem alespoň specifikoval, že považuje za psychologicky nepravděpodobné, aby autor *Diffundente sole* vynechal při opisování z Kristiána nějaké informace.[22] Přehlédl ovšem, že opačná konstrukce skrývá nutnost odpovědět na tutéž otázku, jen autoři se vymění.

Podobně se Václav Chaloupecký pokusil rekonstruovat text Kosmou zmiňovaného *Privilegia Moraviensis ecclesiae*, jehož identitu ale nikdo nezná.[23] Symptomatické je, že její (neznámý) text prohlásil za pokračování *Života Metodějova*, *Života Klimenta Ochridského* a *Povesti vremennych let*, případně za předlohu *Tempore Michalis imperatoris* a Kristiána a dalších textů, a to z hlediska „textové kritiky".[24] Stejně tak i údajná, blíže nespecifikovaná shoda ve struktuře *Diffundente* a *Fuit* byla mu argumentem pro podobnou dataci.[25]

Jinde v textu často pracoval s konstrukcí, „pokud-pak", kdy vlastně určoval, v podstatě předepisoval svým pramenům, co by bývali museli jejich autoři uvést ze svých předloh, pokud by mělo platit, že je znali.[26] Tyto konstrukce pokládám pro rozbor za nejzajímavější. Mnohé z nich jsou totiž zcela neargumentované a počítají se spoluprací „modelového čtenáře", a nikoli s oponenturou.

---

20 V. CHALOUPECKÝ, *Prameny*, s. 33–40.

21 Více o tom D. KALHOUS, *Legenda Christiani*, s. 75–86. Podobně také již dříve Josef Dobrovský, který důvěřuje údajům v Kristiánově legendě obsaženým, aniž by akceptoval její autenticitu.

22 V. CHALOUPECKÝ, *Prameny*, s. 129–137.

23 *Tamtéž*, s. 79–92.

24 *Tamtéž*, s. 98–99.

25 *Tamtéž*, s. 148–152.

26 *Tamtéž*, s. 256–259 (Crescente fide/Gumpoldova legenda) a s. 267–268 (Kristiánova legenda/Druhá stsl. legenda).

Za povšimnutí zde však stojí i jeho odvolávky na historickou paměť, jež ale nejspíše nebyly inspirovány dílem Maurice Halbwachse, a nutno je tedy chápat nikoli analyticky, ale spíše metaforicky[27] (odkaz Jana Slavíka, ale i výzkumy Miloše Havelky ovšem ukazují na příkladu sporu o české dějiny, že tato nemoc, respektive absence transparentního analytického aparátu, je trvalým problémem humanitních disciplín v podobě, jak se pěstují v českém prostoru.[28] Může to ale souviset i se samotným charakterem jazyka).

Chaloupecký a prokopské legendy

Chaloupeckého zájem ovšem neplatil jen legendám václavsko-ludmilským či cyrilometodějským. Byl rozhodnut vydat také legendy svatoprokopské, kde ovšem nemohl navázat na tak bohatou a spletitou badatelskou diskusi. Na rozdíl od předchozí knihy se ale v případě legend prokopských vydání nedočkal a edice i s komentáři vyšla dva roky po jeho smrti díky o generaci mladšímu průkopníkovi na poli latinské medievistiky, Bohumilu Rybovi (1900–1980). Chaloupeckého zásluha opět tkvěla v tom, že shromáždil značné bohatství rukopisů, jejichž korpus dodnes nebyl plně zpracován. Nicméně jeho pokusy o určení vzájemných vztahů mezi texty a rukopisy narazily na odpor už v okamžiku, kdy měl být rukopis připraven k vydání – zkušený filolog Bohumil Ryba příznačně nakonec zvolil kritickou, ale vzhledem k okolnostem i kolegiálně pietní cestu, že sice vydal po korekturách Chaloupeckého text tak, jak byl, avšak doprovodil jej úvodem, kde jeho základní teze vyvrátil.[29] Na stručnější závěr pak ještě navázal obsáhlou studií, kde se vyrovnával s otázkou údajně nezávislého podání o tažení Břetislava I. do Polska se záznamem břetislavských statut.[30]

Chaloupecký a limity jeho díla

Rozložíme-li si Chaloupeckého odkaz ve zkoumání hagiografie do několika kategorií podle klasické představy o ideálním pracovním postupu (heuristika – analýza – syntéza), pak nejsilnější stránku jeho díla musíme hledat v oblasti heuristiky, kde se značným zápalem shromáždil velké množství

27 V. CHALOUPECKÝ, *Prameny*, s. 114–116.

28 Miloš HAVELKA, *Dějiny a smysl. Obsahy, akcenty a posuny „české otázky“ 1895–1989*, Praha 2001.

29 Bohumil RYBA, *Doslov*, in: Středověké legendy prokopské, Václav Chaloupecký – Bohumil Ryba (eds.), s. 275–283.

30 Bohumil RYBA, *Obrat v posuzování priority prokopských legend a Břetislavových dekretů*, Strahovská knihovna 3, 1968 [vyd. 1970], s. 15–60.

rukopisného materiálu. Naopak z hlediska analytického nelze snad ani hovořit o jasně vymezené metodě, čemuž odpovídá také nepřesvědčivost syntetických pasáží. Ani o širší evropskou komparaci václavsko-ludmilské látky, která by byla bývala mohla být cenným přínosem, se Chaloupecký nepokusil. Nepřekvapuje proto, že je jeho dílo, na rozdíl od starší práce Pekařovy, prakticky zapomenuto a není ani zvykem na jeho studie z oblasti hagiografie více odkazovat.[31]

Z hlediska dějin oboru je pak zajímavé, nakolik se v našem sledování Chaloupeckého díla nutně prolínají osobnostní charakteristiky (osoba cholerické nátury) se společenským ukotvením člena historické obce, kariérně se prosazujícího za použití různých metod (včetně osobních společenských kontaktů v rámci oboru i mimo něj, korespondence, publikačního výkonu a volby témat jako proklamace nároku), ale také s noetickými limity (způsob zpracování pramenů a možnost opřít se o komparaci). Pro zkoumání dynamiky tehdejší československé historické obce je pak zajímavý rozpor mezi často velmi silnými slovy ohledně kvality vlastního díla na straně jedné,[32] doprovázené na straně druhé úzkostným, až paranoidním pozorováním reakcí osob, na nichž záležela kariéra.[33] Stejně tak je pozoruhodné, jakým způsobem se utvářela představa Chaloupeckého coby experta na raně středověké dějiny a na čem tato představa závisela. V případě noetických limitů se pak zřetelně ukazuje, jak dlouhá cesta bývá od proklamace bystrého nápadu k jeho systematickému zpracování a vytěžení (zmínky o kurzu u Záviše Kalandry proti analytickému rozboru kurzů u Jaroslava Ludvíkovského). Hodnocení Chaloupeckého díla v oblasti hagiografie tak nutně musí vyznít rozpačitě – jakkoli absence filologického školení byla i handicapem Pekařovým, s Chaloupeckého entuziasmem, pílí a nápaditostí bohužel nekorespondovala metodická kázeň.[34]

31 K nedostatkům, jichž si byli vědomi už jeho spolupracovníci, zejména Rudolf Holinka, viz: Archiv Národního muzea, fond Rudolf Holinka, karton 14, i. č. 439/5, Rudolf Holinka pravděpodobně Jaroslavu Kadlecovi, nedatováno, zřejmě konec listopadu 1951, nedokončený dopis, upozorňuje na Chaloupeckého bazální nedostatky v technice historické práce a textové kritice, viz: M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 425–426, z jehož přepisu listu také vycházím.

32 M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 69 (Chaloupecký o svém Palackém).

33 K Chaloupeckého představě o vztahu učitele a žáka dobře vypovídá jeho list Danielu Rapantovi, citovaný in: M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 141–144, 151–152.

34 Studie vznikla díky podpoře Lise-Meitner Project M 2120-G28 na Institut für Mittelalterforschung, Österreichische Akademie der Wissenschaften, financovaného FWF.

Jan Slavík a Václav Chaloupecký – historikové v protikladu

Jaroslav BOUČEK

Životní dráhy Jana Slavíka (1885–1978) a Václava Chaloupeckého (1882–1951) se nepřímo protnuly již v době jejich doktorátu roku 1908. Slavík Gollovu nabídku místa lobkovického archiváře v Roudnici odmítl slovy „*U nás však se dívají na knížecího archiváře jako na nějakého klíčníka – lokaje*."[1] A tak místo dostal o tři roky starší Chaloupecký. Po návštěvě saského krále v Roudnici, kdy Chaloupecký získal královský řád, si Slavík mohl postesknout: „*Hle, oč jsi přišel!*"[2]

Karikatura Jana Slavíka

O Slavíkovi, který během první světové války učil na kladenské reálce, máme z této doby málo zpráv (svůj deník Slavík zničil za druhé světové války), zatímco z Chaloupeckého vojenské služby se dochovaly dopisy adresované Janu Heidlerovi.[3] Pokud ve vzájemné korespondenci jejich učitelů, Golla a Pekaře, vyznívá tón: Ať to dopadne jakkoli, my Češi na to doplatíme, v Chaloupeckého dopisech převládá tenor: „*A denně si opakujeme, že to musí dobře s námi dopadnout a čím déle válka trvá, tím jistěji*."[4]

Od začátku dvacátých let byl Slavík, který vedl nově vytvořený Ruský zahraniční historický archiv (RZHA), několikrát vyzván, aby se hlásil na některou z nově vytvořených univerzit, a tak v květnu 1927 podal na výzvu Václava Chaloupeckého žádost o habilitaci na Komenského univerzitě

1 Jan SLAVÍK, *Z mých styků s prof. Pekařem*, Praha 1937, s. 17–18.
2 *Tamtéž.*
3 Jaroslav BOUČEK, *Rok 1915 v dopisech V. Chaloupeckého*, Historie a vojenství 52/1, 2003, s. 49–58.
4 *Tamtéž*, s. 55.

v Bratislavě[5]. Jako habilitační práci předložil svou knihu *Základy carismu*, vydanou v témže roce. Měla být úvodem k obsáhlejší práci o boji za osvobození Ruska od nevolnictví a samoděržaví. Univerzita si vyžádala odborné posudky Josefa Šusty a Jaroslava Bidla. Šustův posudek byl kladný, Bidlův, ovlivněný dlouholetým nepřátelstvím, ovšem zamítavý.[6] Na více než roční průtahy, kdy – podle Slavíka – bylo porušeno nepsané pravidlo „Lex Goll", podle kterého měla být každá habilitace projednána během jednoho semestru, temperamentní Slavík reagoval tím, že v říjnu následujícího roku svou žádost stáhl.[7]

S odstupem času pokládal svůj rozchod s Komenského univerzitou za štěstí: „*Cítím, že bych spáchal vědeckou sebevraždu. Četl bych studentům lekce, ale spisy, které jsem při veškerých překážkách napsal, byl bych jako vysokoškolský profesor asi nevydal.*"[8]

O pojetí revoluce

Když roku 1927 vyšel první díl rozsáhlé Pekařovy knihy *Žižka a jeho doba*, uvítal jej Chaloupecký pochvalným referátem *Nový názor na husitskou revoluci*.[9] Pekařovo rezervované stanovisko k husitství ještě více vyhrotil tvrzením, že Pekař rozbíjí mýtus husitství, které bylo hnutím „čistě

5 Habilitační žádost byla podána 11. května 1927. Státní oblastní archiv v Praze (dále jen SOA Praha), fond Krajský soud v Praze, Tk VII 5942/33. Šustův posudek se nepodařilo najít ani v Archívu Univerzity Komenského v Bratislave (dále jen AUKo), ani v Šustově pozůstalosti, měl datum 8. května 1928, Bidlův (dochoval se v Bidlově osobním fondu) byl po urgenci univerzity dodán 1. října 1928. Viz: SOA Praha, Tk VII 5942/33, Tamtéž, dopis Filozofické fakulty Univerzity Komenského krajskému soudu v Praze 29. 10. 1934, dopis psán v souvislosti se Slavíkovou žalobou na J. Kolmana-Cassia. Jaroslav BOUČEK, *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*, Jinočany 2002, s. 215.

6 AUKo, Protokol 1. řádné schůze profesorského sboru 24. 10. 1928.

7 Slavík žádost o habilitaci odvolal dopisem ze 4. 10. 1928 (nedochoval se). AUKo, Protokol 1. řádné schůze profesorského sboru 24. 10. 1928. O habilitaci referoval Václav Chaloupecký. Mezi ním a prof. Ryšánkem došlo ke kontraverzi, zda při projednávání Slavíkovy habilitace byl dodržen habilitační a jednací řád. Albert Pražák vyslovil názor, že zdržení se dělo ve Slavíkův prospěch, aby byla pro něj nalezena příznivá komise. Srov. SOA Praha, Tk VII 5942/33, dopis Filozofické fakulty Univerzity Komenského Krajskému soudu v Praze 29. 10. 1934. Podle Slavíkova názoru děkan Karel Chotek, který aspiroval na profesorské místo v Praze po Luboru Niederlovi, věděl o nepřátelství Jaroslava Bidla a dalších profesorů, kteří budou o obsazování katedry rozhodovat, vůči Slavíkovi, a nechtěl, aby k habilitaci došlo za jeho děkanátu. O habilitaci v Praze se již Slavík nepokoušel. J. BOUČEK, *Jan Slavík*, s. 80, 215.

8 *Tamtéž*.

9 Václav CHALOUPECKÝ, *Nový názor na husitskou revoluci*, Bratislava. Časopis Učené společnosti Šafaříkovy 1, 1927, s. 291–297. V referátu Chaloupecký postavil proti sobě revolučnost a státnost ve smyslu: „Když nyní máme svou státnost, nepotřebujeme revolučnost, zvláště když svatozář revoluce byla falešná."

středověkým", tedy pouze hnutím náboženským bez významnějšího sociálního obsahu, že mělo málo společného s pozdější reformací a Lipany byly očistným řezem, který zbavil národ ošklivé hlízy. Pekařův *Žižka* tak podle Chaloupeckého zásadně změnil pohled na husitství a celé české dějiny.

Proti tomuto pojetí husitství vystoupil Slavík s ostrou kritikou Pekařova *Žižky* v sérii článků otištěných v *Národním osvobození*.[10] V dubnu 1968, se čtyřicetiletým odstupem, vzpomněl na tuto silnou polemiku, která byla pokračováním předválečného sporu o smysl českých dějin takto: „*Kdo dnes ví o této prudké vědecké vojně, jež po několik měsíců hýbala nejen historiky, ale – mohu to říci – naším lidem. Kdybych zachoval korespondenci z té doby, mohl bych pobavit dopisy učitelů, kteří v hospodách na vesnicích předčítali deník Národní osvobození, kde od června do září (1928) vycházely moje články proti Pekařově knize, hned potom seriál článků Pekařovy obrany a nakonec moje duplika proti Pekařově replice.*"[11]

V polemice s Chaloupeckým Slavík poukázal na rozdíl mezi počátečními revolučními hesly a výsledky, ke kterým revoluce dospěla. Husité vycházeli z hesel pochopitelných ve své době, to ovšem neznamená, že jejich hnutí bylo zpátečnického rázu: „*Už minula doba, kdy se revoluce přísně škatulkovaly na náboženské, politické, národní, sociální atd. Každá z nich je revolucí víceméně společenskou a má vždy vliv na vývoj sociálních řádů. Platí to též o náboženské revoluci, kde vědecký zájem jde dále než k zjišťování dogmatických sporů, rebelií proti papeži, zápasu o svobodu víry a svědomí. Mnohem důležitější je, že náboženská idea (vyjádřená např. bojem za čtyři artikuly) zachvátila srdce všech tříd obyvatelstva, vzájemně přiblížila šlechtice, měšťana, venkovana. V tom tkví sociální význam náboženských revolucí. Přispěly k proniknutí národního vědomí, uspíšily proces vytvoření národa.*"[12]

Řadoví čtenáři, pro které bylo rozhodující, že Slavík hájil dobu husitskou, Husa a Žižku, proti Pekařovým výtkám, zůstávali přirozeně, i přes složitost Slavíkovy argumentace z oblasti sociologie revoluce nebo teorie historického poznání, na jeho straně. Naopak představitelé univerzitní historické vědy, pro které byl Slavík pro své práce o ruské revoluci zakuklený bolševik, jeho výklad převážně odmítali. Navíc středoškolský profesor Stanislav Nikolau i básník Viktor Dyk v pravicovém tisku prohlašovali, stejně tak jako

10 Jan SLAVÍK, *Nový názor na husitství*, Národní osvobození 5/160, 10. 6. 1928, s. 4; 5/164, 14. 6. 1928, s. 2 (příl.); 5/167, 17. 6. 1928, s. 4; 5/171, 21. 6. 1928 s. 2 (příl.); 5/174, 24. 6. 1928, s. 4; 5/178, 28. 6. 1928, s. 2. Ve stejném roce vyšlo také knižně (Praha 1928, 76 s.).

11 Jan SLAVÍK, *K mé diskusi s prof. Pekařem o husitské revoluci a historií revolucí vůbec*, in: Jan Slavík, Iluze a skutečnost, Jaroslav Bouček (ed.), Praha 2000, s. 213–215.

12 Jan SLAVÍK, *Nový názor na husitství. Palacký či Pekař*, Praha 1928, s. 24. Po vystoupení Slavíka přišla další kritika ze strany Emanuela Rádla, Františka Michálka Bartoše a Emanuela Chalupného.

Chaloupecký soukromě, že Slavíkovo vystoupení je dáno politickou strategií Hradu.[13]

Slavíkův nový přístup ocenil ale Kamil Krofta, který v jubilejní přednášce ve velké aule pražské filozofické fakulty prohlásil, že Pekařovi vyvstal ve Slavíkovi nejbojovnější a nejvážnější odpůrce. Pekařova jemná cenzura v *Českém časopise historickém* (dále jen ČČH) změnila toto „nejvážnější" na „nejvášnivější".[14] Velká část tisku zjednodušila jádro sporu na jednoduchou formuli: Pekař je proti revoluci, Slavík pro revoluci.

Jestliže Pekař opakoval, že v husitství nešlo o odvrat od katolické církve, za specifikum husitství považoval pokus o nápravu církve, který církev nakonec sama uzná za oprávněný, Slavík ukazoval, že je to všeobecný rys všech velkých revolucí, které vystupují ve jménu nápravy proti porušování přirozeného nebo zákonitého řádu.[15]

Husitská revoluce podle Slavíka především vyvolala rozvoj aktivity širokých společenských vrstev, posílila národní vědomí a převážně prospěla dalšímu vývoji národa. Tady Slavík zopakoval klady husitství, které kdysi Pekař ocenil a později nepřijal. Na toto odmítnutí se odvolával Chaloupecký, když Slavík ukazoval, jak husitství zabránilo poněmčení Čech po vzoru sousedního Slezska, kam husitství neproniklo. Každá sociální revoluce tím, že vydělila určitý národ od svých sousedů, a každá evropská náboženská reformace svým odporem proti katolickému univerzalismu (připomeňme význam reformace pro rozvoj literatury v národním jazyce) znamenala vzedmutí národního vědomí. Husitskou revolucí posílené národní vědomí širokých vrstev způsobilo, že i když byl po Bílé hoře národ zbaven vzdělaných špiček, uchoval si svou identitu.

Slavík požadoval, aby hodnocení revoluce vycházelo nejen z pozitivistického získávání a třídění historických pramenů, ale zároveň ze srovnání s obdobnými historickými situacemi ve starších i novějších dějinách. Odmítl také Pekařovu metodu výslechu svědků v jeho Žižkovi, neboť současníci nemohli vystihnout a zhodnotit výsledek a význam pro další historický vývoj událostí, jejichž byli bezprostředními účastníky: „*Všechny tyto dokumenty, zachycující události, nemohou rozhodnout o historickém významu mnohých událostí. Teprve události následující odhalí jejich skutečný význam.*"[16]

---

13 Václav Chaloupecký v dopise Josefu Pekařovi 26. 6. 1928: „*Myslím, že Slavík má dosti osobních důvodů, aby se zavděčil na směrodatných místech.*" Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*, Praha 2015, s. 181. Na Nikolaua podal Slavík trestní oznámení pro urážku na cti, básníkovi odpověděl epigramem *Viktor Dyk, hledač dýk: Nežli vytáhnou ti ze zad nůž, Dyk zákeřníka zjistí už. Řeší břitce činu záhadu, dýku vrhla ruka ze Hradu.* J. BOUČEK, *Jan Slavík*, s. 96, 220.

14 *Tamtéž*, s. 83, 217.

15 Jan SLAVÍK, *Bezzubé husitství*, Sobota 1/8, 1930, s. 141–142.

16 J. SLAVÍK, *Heuristické a metodologické poznámky ke Vzniku českého národa* (strojop.), Archiv Národního muzea (dále jen ANM), fond Slavík Jan, fasc.1; J. BOUČEK, *Jan Slavík*, s. 86,

Revoluce jako každý společenský jev vzniká, rozvíjí se a odumírá. Lipany tak představují zákonitý konec revoluce, porážku revolučních radikálů, jejichž maximalistický program, sjednocení celé země pod symbolem kalicha, byl neuskutečnitelný. Jejich osud byl nakonec tragický, ale byli to radikálové, kteří měli hlavní podíl na světodějném úspěchu revoluce. Byla to polní vojska, která svými spanilými jízdami přinutila tehdejší Evropu, aby se s husity jednalo. Pekařova a Chaloupeckého filosofie „hlízy táborské" byla pro Slavíka starou filosofií protireformace, která byla dílem Palackého zatlačena, nikoli však zničena. Táboři byli vinni všemi zločiny, byl to element rušící klid v zemi. Ale moderní teorie revoluce vysvětluje, proč se v tomto procesu objevuje jak strana umírněná, tak radikální a jakou dynamickou složku radikálové v revoluci představují.[17]

K výročí lipanské bitvy Slavík vydal programovou knihu *Husitská revoluce*, kde vyložil své pojetí husitství, které se zásadně rozcházelo s hodnocením Pekařovým a bylo zároveň kritikou metodologických východisek Gollovy školy. Husitská revoluce tak měla vést k zahájení metodologické diskuse o pojmu historického faktu, pramene a hodnocení. Při zkoumání revoluce se Slavík soustředil na poznávání konstantních historických sil, které stojí za změtí pomíjivých faktů, a věnoval svou pozornost vývojovým fázím revoluce a jejím obecným zákonitostem. I když byly základní myšlenky *Husitské revoluce* již zachyceny v předchozích pracích, některé z nich zde autor výrazně rozvedl v celých kapitolách. Například na společenských názorech Jana Husa ukázal, jak za náboženskými myšlenkami vystupují požadavky sociální a na základě srovnání společenské situace v roce 1420 a 1434 vylíčil „termidor" husitské revoluce. Srovnal ji se soudobými sociálními boji v západní Evropě, zejména s revolucí ve Flandrech, francouzskou jacquerií, povstáním Watta Tylora v Anglii, a ukázal na řadu jejich společných rysů. Vystoupení Pekaře, Chaloupeckého, Arne Nováka, Františka Hrubého a řady publicistů proti údajně falešné aureole husitství dal Slavík do souvislosti s politickým vývojem v samostatném státě. Po únavě z překotných změn přichází doba konzervativních historiků a publicistů obdobně, jako tomu bylo před více než sto lety za Svaté aliance.

V polemice o této knize Slavík vytkl Pekařovi, že ve své obsáhlé knize o Žižkovi neuznal za vhodné vůbec vysvětlit, jak se dívá na poměr husitské revoluce k podobným jevům této doby. Přitom pouze zachycení souvislostí s celkovým dějinným vývojem může podat správný výklad historické události. Obdobné pokusy o společenské změny v jiných evropských ze-

218. V *Husitské revoluci* Slavík citoval slova Ernsta Troeltsche o tom, že revoluční události jsou pochopitelné až po ukončení vývoje. J. SLAVÍK, *Husitská revoluce*, Praha 1934, s. 6.

17 J. SLAVÍK, *Nový názor*, s. 48; J. SLAVÍK, *Husitská revoluce*, s. 108.

mích ukazují, že husitská revoluce byla výrazem sociálního vření: „*Myslí opravdu, že v Čechách stav selský, městský a zemanský vzplál pro pravé křesťanství z dob apoštolských a z tohoto náboženského hnutí jen jakousi náhodou vyrostly vážné důsledky politické a sociální? Či snad tomu bylo naopak*?“[18] Oproti Pekařovi a Chaloupeckému, kteří odmítli považovat husitství za počátek evropské reformace, Slavík prohlašoval: „*Sto let po husitské revoluci došlo k velkému náboženskému převratu, víc než polovina Evropy se odtrhla od Říma. To, že husitství bylo jeho bouřlivou předzvěstí, může popírat jen ten, kdo nevidí hlavní následky, jež mělo husitství a protestantismus pro další společenský vývoj, který ovšem současníci husitství nemohli tušit*.“[19]

Světodějný význam Husa a husitství tkvěl podle Slavíka v nalomení jednoho z pilířů feudalismu – církevní teokracie, politicko-společenského systému založeného na alianci církve a světské moci. Ve středověku, kdy byla válka považována za boží soud, husitská vítězství podlamovala autoritu Říma a byla ranou duchovnímu poručnictví katolické církve. Jestliže husité setrvali na sociálních názorech odvozených ze středověkého křesťanství, jejich revoluční požadavek, že i laik má právo na výklad evangelia, zatímco církev připouštěla výklad jen prostřednictvím své autority, zahajuje evropskou reformaci a lidské úsilí o svobodu myšlení.

V dalším článku Slavík opět připomněl jediný cíl své *Husitské revoluce*: „*(…) burcovat naši vědu, aby pokračovala a nezavírala se před naukami, které nesmírně přispěly k teorii historického poznání a neopakovala své zatvrzelé fráze o empirii a kritičnosti (…). Je to protest proti vědě, která trpí fixní ideou, že se chce na ní nějaké apriorní zevšeobecňování bez ohledu na prameny. Má knížka chce, aby se ujasnila představa, co je historický pramen a jak vzniká historické hodnocení revolucí.*“[20] Výzva ke srovnávání obdobných historických situací není povrchním analogizováním, ale požadavkem, aby se každý historický jev opatrněji a kritičtěji zkoumal.[21]

Na sjezdu československých historiků v referátu *Přítomnost učitelkou minulosti*[22] Chaloupecký opakoval svou deset let starou tezi o tom, že revoluční období skončilo, a to znamená likvidaci naší revolučnosti pro minulost. Historie bude uvažovat jinak, více než na odboj či revoluci se zaměří na složky tvůrčí a evoluci. Ve snaze dohonit Evropu jsme podle Chaloupeckého někdy propadli přehnanému pokrokářství, přepjali jsme své síly, abychom

18 Jan SLAVÍK, *Urbánkovy Lipany a studium revoluce I.*, Národní osvobození 11/229, 30. 9. 1934, s. 5.

19 Jan SLAVÍK, *Revoluce husitská a světová III.*, Sobota 6/16, 1935, s. 347–348.

20 Jan SLAVÍK, *Ještě k chápání revoluce husitské a revoluce vůbec*, Sobota 6/31, 1935, s. 655.

21 *Tamtéž.*

22 Václav CHALOUPECKÝ, *Přítomnost učitelkou minulosti*, in: První sjezd československých historiků, Praha 1938, s. 33–42.

se stali apoštoly svým sousedům.[23] V následující sjezdové debatě Slavík zdůraznil vědecké problémy historiografie a její úkoly k našemu státu. Historik nemá sloužit přítomnosti, ale vědecky zkoumat, jak náš stát vznikl, a tak jej posílit. V husitství podle něho Češi nepřecenili své síly, husitská revoluce přinesla více užitku než škod, posílila národní vědomí.[24]

Po válce, když šlo o to být zadobře se Zdeňkem Nejedlým a jeho koncepcí husitství, se ovšem Chaloupecký v připravované práci o Žižkovi chystal zcela odvrátit od někdejšího hodnocení práce Josefa Pekaře. V dopise Jaroslavu Ludvíkovskému o tom napsal: „*Pekař nám vylíčil Žižku, jak se na to dnes dívám, velice zkresleně… Promítl do jeho osoby stíny husitské revoluce asi v tom smyslu, jak se sám díval na revoluci ruskou.*“[25]

O interpretaci doby knížete Václava

Svatováclavské výročí roku 1929 přivedlo Slavíka k problematice nejstarších českých dějin. Oslavy posloužily k politické ofenzívě sil konzervatismu a klerikalismu, která vyvolávala reakci na opačné straně politického spektra. Výzvu proti ohlupování národa svatým Václavem podepsali představitelé umělecké avantgardy Jaroslav Seifert a Karel Teige, legionářský Svaz národního osvobození navrhl uspořádat schůzi proti „svatováclavskému podvodu“, také Československá obec legionářská se oslav odmítla zúčastnit a prohlásila, že její členové Lev Sychrava, šéfredaktor *Národního osvobození*, a vyslanec Prokop Maxa jsou v miléniovém výboru pouze za své osoby.[26]

Slavík v článku *Oslavy Husovy a václavské jubileum* připomněl, jak oslavy Husovy podporovaly úsilí o svobodu národní a státní, a když této svobody bylo dosaženo, vystoupilo do popředí úsilí o ideály sociální. Proto majetné vrstvy chtějí nahradit revoluční tradice spjaté s demokratickými ideály dneška tradicí konzervativní: „*Václavská tradice se pro takové chytráctví hodí náramně, husitské oslavy ovšem nikoli*.“[27] V dalším článku však Slavík vyzdvihl význam přijetí křesťanské kultury, která znamenala převratný pokrok. Svatý Václav byl bojovníkem za křesťanské ideály, v jeho době pokrokové. Ukazuje, že ne konzervatismus, ale odvážné úsilí o nové a lepší společenské řády

23 V. CHALOUPECKÝ, *Přítomnost učitelkou minulosti*, s. 40–41. Tento přístup Slavík ironizoval v epigramu *Chaloupecký*: *Červená niť dějin vám to poví, český národ přecenil své síly, za Husa byl příliš pokrokový, dnes ve svém státě může chrápat chvíli.*
J. BOUČEK, *Jan Slavík*, s. 84.

24 V. CHALOUPECKÝ, *Přítomnost učitelkou minulosti*, s. 42.

25 Dopis Václava Chaloupeckého Jaroslavu Ludvíkovskému 5. 4. 1950, cit. dle: M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 143.

26 J. BOUČEK, *Jan Slavík*, s. 121, 228.

27 J. SLAVÍK, *Oslavy Husovy a václavské jubileum*, Národní osvobození 6/184, 6. 7. 1929, s. 1. Knižně J. SLAVÍK, *Iluze a skutečnost*, Praha 2000, s. 168–169.

prospívalo českému národu. Takový výklad ale oslavovatelé knížete Václava nemohou potřebovat.[28]

Tehdy také Slavík zveřejnil v *Národním osvobození* sérii článků *Staré a nové omyly v historii svatého Václava*, popularizující jeho dvě odborné studie,[29] kde vyjádřil své pochybnosti o zobrazení doby knížete Václava v pracích Josefa Pekaře a jeho ideových následovníků. V hodnocení této doby Slavík zopakoval, že největším převratem evropských dějin bylo přijetí křesťanství, které zprostředkovalo spojení s vyšší městskou kulturou antického Středomoří a akceptování dokonalejších organizačních forem společnosti.[30] Tento převrat nelze hodnotit jen na základě dobových pramenů, ale je nutné vycházet ze sociologie náboženství a srovnávacích etnologických výzkumů. Šíření křesťanství ve střední a východní Evropě v raném středověku mělo svou analogii v pozdějším pronikání křesťanství do Afriky a Ameriky. První se o takové srovnání pokusil Sergej Michajlovič Solovjov (1820–1879), autor *Dějin Ruska*, který využil zpráv moderních misionářů k řešení otázky pronikání křesťanství ke starým Slovanům.

Jestliže přijetí křesťanství bylo společenskou revolucí, pak také zprávy křesťanských spisovatelů (legendistů a kronikářů) byly obdobné výkladu stoupenců pozdějších vítězných revolucí. Ti vždy vyzdvihovali, že to byl zápal lidu pro čistou myšlenku, ve skutečnosti nikoli ideál, ale praktické civilizační vymoženosti hlasatelů křesťanství, které vedly k nahrazení pohanského polyteismu vírou v jediného boha.[31]

Při stanovení povahových rysů postavy knížete Václava samotné srovnání několika dochovaných pramenů nebylo Slavíkovi žádnou zárukou jistoty poznání: „*Jsem-li tedy v rozpacích, co z legendárního materiálu vybrat a co vynechat, nemusím a nemohu se spoléhat na stáří a informovanost skladatele legendy (…), ale mohu přezkoumat věrohodnost fakt zjišťováním, zda události sdělované spisovatelem nejsou v rozporu se zkušenostmi sociologickými*."[32] Za nejpravděpodobnější považoval takové líčení, které odpovídá té úrovni, jakou známe ze svědectví o současných kmenových náčelnících na stejné úrovni civilizačního vývoje. Více než z hagiografického líčení je třeba vycházet z nesporného obecného faktu, že doba Václavovy vlády spadá do nejdrsnější epochy středověku. Byla to doba dovršení rozpadu říše východofranské a celého západořímského císařství. Sever Evropy se stal terčem nájezdů Vikingů, v hlu-

28 J. SLAVÍK, *Svatý Václav český pokrokový člověk,* Národní osvobození 6/267, 28. 9. 1929, s. 5. Knižně J. SLAVÍK, *Iluze a skutečnost*, Praha 2000, s. 170–172.

29 Jan SLAVÍK, *Svatý Václav a ráz počátků křesťanství u Slovanů*, Praha 1929 (otisk ze *Slovanského přehledu,* roč. 21); Jan SLAVÍK, *Svatý Václav a slovanské legendy*, Praha 1929 (otisk ze *Sborníku prací k 70. jubileu P. N. Miljukova*).

30 O tom, jak středoevropský stát 10.–12. století navazoval prostřednictvím karlovského vzoru na pozdně antický model srov. Dušan TŘEŠTÍK, *Stát v českém středověku*, in: TÝŽ, *Mysliti dějiny*, Praha 1999, s. 92–99.

31 J. SLAVÍK, *Svatý Václav a ráz počátků křesťanství u Slovanů*, s. 4–5.

32 *Tamtéž*.

bokém úpadku je sousední Bavorsko, pustošené maďarskými vpády, které vyvrátily Velkomoravskou říši. K obratu dochází teprve v druhé polovině 10. století. Maďarským vpádům učinila konec bitva u Augšpurku roku 955 a hnutí za obrodu křesťanství z kláštera v Cluny zasáhlo i střední Evropu.

V hodnocení *Svatováclavské sborníku* Slavík ukazoval, jak naturalistické zacházení s prameny vedlo k přebírání údajů z legend i tam, kde šlo jen o básnické hyperboly. Pekař a po něm Chaloupecký například považovali za historický fakt líčení legendistů, že svatý Václav uměl číst knihy latinské, slovanské i řecké (tento údaj staroslověnské legendy je považován za pozdější vsuvku), a aby takový výklad byl přesvědčivý, museli předpokládat, že kulturní úroveň doby Václavovy dosáhla té výše, kterou známe z 13. století.[33] V protikladu k Chaloupeckého beletrizovaným životopisům prvních Přemyslovců Slavík ve svých studiích o knížeti Václavovi vycházel z pojetí polského sociologa Ludwiga Gumplowicze (1838–1909): „*Pokud se historiografie zabývá jednotlivými osobnostmi, je pouze uměním a nikoli vědou. Aby se stala vědou, musí se zabývat společenskými skupinami, jež nejednají podle osobních motivů nebo vlastností, nýbrž podle přirozených sociologických zákonů.*“[34]

V tomto duchu pak Slavík odmítl příspěvek *Počátky státu českého a polského* v kolektivní práci *Základy středověku* (III. díl *Dějin lidstva*), kde Chaloupecký prohlašoval, že panství Vratislava I. sahalo na Slovensko a kníže Václav tam i vládl: „*Na první pohled poznáváte, že tu jde o násilné kombinace pro libost a radost těm, kdož se domnívají, že idea československé jednoty bude posílena, ukáže-li se, že už před tisíci lety čeští panovníci také vládli na Slovensku. Ale kombinace Chaloupeckého jsou tak násilné, že česká věda je vydána nebezpečí zničující kritiky ze strany našich sousedů (…), kteří přímo číhají na české historické fantazie (…). Na* výkladu *prof. Chaloupeckého je patrné, že hlavním jeho pramenem (…) je přítomnost (…). Představuje si již tehdejší stát s »administrativou«, ač v té době ani o nejprimitivnější administrativě nemůže být řeči.*“[35] A pokračoval: „*(…) české dějiny musí být výkladem, jak se během staletí český národ tvořil, a nikoli historií panovníků, kteří spojovali a rozpojovali části území, jako když truhlář klíží nebo rozřezává prkénka.*“[36] V odpovědi Chaloupecký obvinil Slavíka, že „*lacino dělal anti-Pekaře*“ a nařkl ho, jako již dříve Zdeněk Nejedlý, když Slavík zkritizoval jeho *Lenina*, že slouží nepřátelům státu.[37]

---

33 J. SLAVÍK, *Svatý Václav a ráz počátků křesťanství u Slovanů*, s. 23; TÝŽ, *O době knížete Václava*, Národní osvobození 12/227, 28. 9. 1935, s. 6. Knižně J. SLAVÍK, *Iluze a skutečnost*, s. 193–196. Srov. Dušan TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců,* Praha 1998, s. 365–366, 379–380.

34 ANM, f. Slavík Jan, k. 4, i. č. 354, Jan Slavík, *Definice historie* (strojop.).

35 J. SLAVÍK, *Česká minulost v Dějinách lidstva*, Národní osvobození 15/36 12. 2. 1938, s. 6.

36 *Tamtéž.*

37 Václav CHALOUPECKÝ, *Věda a politika*, Lidové noviny 46/91, 20. 2. 1938, s. 9. Slavíkova odpověď viz: Jan SLAVÍK, *Ještě o objevech prof. Chaloupeckého v počátcích českých dějin*, Národní osvobození 15/44, 22. 2. 1938, s. 6.

Jejich metodologický rozpor přetrval i další světovou válku, když výhrady vůči Chaloupeckého koncepci „československého národa" Slavík zopakoval v diskusi k Chaloupeckému referátu na II. sjezdu československých historiků roku 1947.[38]

Jak známo, bádání nad filiací václavsko-ludmilských legend se soustřeďovalo na problém legendy tzv. Kristiána. Do sporu o Kristiána přispěl i Slavík studií *Dvojitost osob a dějů v legendě Krišťanově*,[39] když rozpory ve vylíčení děje a charakteristice osob Slavík považoval za argument proti pravosti Kristiána.

Historikové však stále opomíjeli údajně nejstarší legendu pocházející z 10. století, legendu začínající slovy *Crescente fide christiana* a legendu biskupa Gumpolda z Mantovy. Proto dodnes chybí důkladnější edice *Crescente*, kterou sepsal kněz od kostela svatého Jiří na Pražském hradě okolo roku 975. Josef Pekař v práci o václavsko-ludmilských legendách (šlo mu především o Kristiánovu legendu) dokazoval, že „Gumpold" vznikl přepracováním *Crescente*, která se tak posunula na první místo mezi latinskými václavskými legendami. Myšlenka Václava Novotného,[40] že Gumpold není přímo závislý na *Crescente*, ale oba texty mají neznámý společný vzor, tehdy podnítila Slavíka k tomu, aby v několika studiích srovnal *Crescente* se staroslověnským překladem „Gumpolda" ze sázavského kláštera (vznikl před rokem 1050), známým jako legenda Nikolského nebo *II. staroslověnská legenda*. Tento překlad totiž byl o třetinu obsáhlejší než latinská legenda, kterou v okázale nabubřelém stylu napsal z iniciativy císaře Oty II. mantovský biskup Gumpold po roce 983. Slavík ve studii *Mladší slovanská legenda o sv. Václavu a její význam pro kritiku legend latinských,*[41] která opět vyjadřovala pochybnosti o pravosti, respektive raně středověké autenticitě Kristiána, poukazoval na to, že řadu nelogičností *Crescente* lze vysvětlit právě srovnáním se slovanským překladem Gumpolda, který byl pro tuto legendu vzorem.[42] S tímto Slavíkovým závěrem se koncem 20. století ztotožnil i Dušan Třeštík.[43]

Naopak Chaloupecký se v *Pramenech X. století legendy Kristianovy* snažil prokázat úzký vztah mezi *Crescente* a latinským zněním Gumpolda. To, že *II. staroslověnská legenda* se blížila Kristianovi, vyplývalo podle něj z faktu,

38 Antonín KOSTLÁN (ed.), *Druhý sjezd československých historiků*, Praha 1993, s. 110.

39 Jan SLAVÍK, *Dvojitost osob a dějů v legendě Krišťanově*, in: K dějinám československým v období humanismu: sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k 60. narozeninám 1872–1932, Bedřich Jenšovský – Bedřich Mendl (eds.), Praha 1932, s. 32–44.

40 Srov. Václav NOVOTNÝ, *Český kníže Václav Svatý. Život, památka, úcta*, Praha 1929, passim.

41 Jan SLAVÍK, *Mladší slovanská legenda o sv. Václavu a její význam pro kritiku legend latinských*, in: Svatováclavský sborník: na památku 1000. výročí smrti knížete Václava Svatého. Sv. 1, Kníže Václav Svatý a jeho doba, Karel Guth – Jan Kapras – Antonín Novák (eds.), Praha 1934, s. 842–862.

42 *Tamtéž*, s. 861–862.

43 D. TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců*, s. 155.

že vznikla v téže době a vycházela ze stejných pramenů. I když souhlasil s některými Slavíkovými postřehy, odmítl jeho závěr, že Kristián nepochází z doby, do které jej jeho autor sám klade.[44] Zatímco Slavík vycházel ze srovnávání logické formy vyprávěných příběhů legend obou a jazyková analýza textu mu byla jen metodou doplňkovou, Chaloupecký mu vytýkal, že opomíjí formální a strukturální analýzu textu legend, neboť dle jeho názoru rozbor slovanských jmen u Kristiána ukazuje na 10. století.[45]

Výhradu, že Slavík podobně jako jeho učitel Pekař, kritiku pramene chápe převážně jen jako kritiku obsahovou a opomíjí kritiku formy a jazykové struktury, zopakoval Chaloupecký i později v obsáhlé recenzi prvního dílu Slavíkova *Vzniku českého národa*: „*Kritickému čtenáři knihy Slavíkovy je vlastně záhadou, v čem se od těchto svých učitelů a předchůdců dělí*.“[46]

Ve sporech o Kristiána Slavík tvrzením, že legenda je dílem pozdější doby, nepřesvědčil, ale požadavkem, aby při studiu počátku našich dějin se využívalo poznatků moderních společenských věd sociologie, sociální psychologie a sociální antropologie udělal u nás patrně nejvíce pro překonání toho „*příšerného positivismu*“,[47] vycházejícího ze zásady, že co není v aktech, jako by vůbec nebylo.

O odkaz Františka Palackého

Když v roce 1939 vyšlo nové vydání Palackého *Dějin*, Václav Chaloupecký v doslovu poznamenal: „*Je poněkud bolestnou stránkou, že vliv podvržených a padělaných dokumentů zasáhl do celé konstrukce jeho Dějin, zejména při líčení společenského života středověkých Čech, a že se dokonce vliv těchto padělků historických uplatnil velmi vážně i při formulaci Palackého smyslu českých dějin*.“[48] Slavík v polemice *V čem Palackého Dějiny zastaraly*[49] zdůraznil, že Palacký nepřišel ke své koncepci původní slovanské demokracie proto, že uvěřil podvrženým pramenům (Rukopisům královédvorskému a zelenohorskému /dále jen RKZ/), ale proto, že byl (podobně jako falzifikátor RKZ) v zajetí dobové romantické představy minulosti. Byl ovlivněn názorem, který vyhlásila francouzská revoluce, že odstraněním „feudalismu“ byl obnoven stav, jaký

44 Václav CHALOUPECKÝ, *Prameny X. století*, Praha 1939, s. 250–252, 265, 278–279, 304.
45 *Tamtéž*.
46 Václav CHALOUPECKÝ (rec.), *Jan Slavík, Vznik českého národa*, ČČH 47/1–4, 1946, s. 158–182, zde s. 162.
47 Dušan TŘEŠTÍK, osobní konzultace.
48 Václav CHALOUPECKÝ, *Palackého Dějiny národu českého a jejich význam pro minulost i přítomnost*, in: František Palacký, Dějiny národu českého VI., Praha 1939, s. 684.
49 Jan SLAVÍK, *V čem Palackého dějiny zastaraly*, Národní práce 2, 23. 6. 1940, s. 3 (příl.).

existoval, než šlechta ujařmila lid. Palacký se jako každý historik díval na minulost očima své doby.[50]

Chaloupecký ve svém doslovu ovšem zároveň přiznal: „*Tím vším utrpěla však spíše jistou újmu vnější architektura Palackého Dějin, nikoli však sama konstrukce dějinného vyprávění, která (…) zůstala v podstatě nedotčena a podržuje dosud svoji platnost.*“[51] Tak vlastně vyjádřil obdobně jako Slavík, který v připravované knize o teorii historického poznání o Palackého *Dějinách* napsal: „*V podrobnostech, místy i ve věcech základních dílo bylo překonáno, ale ve svém jádře zůstává a zůstane pilířem českého dějepisectví, ať historická věda pokročí jakkoli.*“[52]

Po osvobození Slavík otiskl články *Hus Palackého a Hus Pekařův*[53] a *Palacký a Němci*.[54] V prvním položil otázku, proč okupantům tolik záleželo na tom, aby pojetí Husa u „otce národa“ bylo nahrazeno pozdější koncepcí českého vlastence Josefa Pekaře. Nacisté byli proti Palackému ze stejného důvodu, jako jim předcházející němečtí nacionalisté. Jak již uvedl Adolf Bachmann (1849–1914), Palacký svým obrazem minulosti ukázal, že český národ byl celé věky výhradním pánem na českém území, a tím posílil sebevědomí moderního národa v boji o uznání jeho prvenství v zemi, která mu kdysi náležela. Národní sebevědomí také posílila Palackého koncepce husitství. Šťastně čelila hegeliánské doktríně o národech historických a ahistorických, když přesvědčivě doložila, že Čechové jsou národem historickým, který následováním Husova odkazu vnesl velký vklad do světové kultury. Proto záměrům nacistů vyhovovala Pekařova revize husitství, kde Husovo volání po obnově církve bylo vlastně krokem zpět.

Husův světodějný význam však podle Palackého i Slavíka netkvěl v tom, že se pokoušel o nápravu církve, ale především v jeho důvěře v rozum, ve které tváří v tvář smrti vytrval proti autoritě církevního koncilu. Tím se Hus stal bojovníkem za svobodu myšlení.

Pekař nebyl první, kdo usiloval o revizi Palackého pojetí Husa. Již v šedesátých letech 19. století vystoupil proti Palackému Konstantin Höfler (1811–1897). V předmluvě k polemické knize přiznal, co mu na Palackého koncepci husitství vadí nejvíce: vyjádřil obavu, že současní Češi napodobí své husitské předky. Přímo varoval rakouskou vládu, aby Čechy kulturně nepodporovala, jak to činil Karel IV., aby nedělala Čechům ústupky, jaké udělal slabý Václav IV. Kdyby se totiž revoluční hnutí v Čechách spojilo s Ruskem a evropským Západem, hrozily by německému panství obdobné

50 J. SLAVÍK, *V čem Palackého dějiny zastaraly*.
51 V. CHALOUPECKÝ, *Palackého Dějiny*, s. 688.
52 ANM, f. Slavík Jan, k. 4, fasc. 9; J. BOUČEK, *Jan Slavík*, s. 115.
53 Jan SLAVÍK, *Hus Palackého a Hus Pekařův*, Svobodné slovo 1/48, 6. 7. 1945, s. 1; rovněž knižně J. SLAVÍK, *Iluze a skutečnost*, s. 207–210.
54 Jan SLAVÍK, *Palacký a Němci*, Svobodné slovo 2/122, 26. 5. 1946, s. 1–2.

následky. „*Höfler nepředvídal zcela chybně*," podotkl Slavík v létě 1945, a uzavřel: „*Hus jako muž středověku, velký jen svou mravní stránkou, nebyl nebezpečný. Hus Palackého, Hus revoluční byl překážkou pro nacistické porobitele českého národa. Odtud to nerovné měření dvěma vynikajícím českým vlastencům. Palackého pomník byl odstraněn, jméno Palackého muselo zmizet z názvu mostu a* četných ulic. Pekařovým jménem Němci pokřtili vltavské nábřeží."[55]

Slavík byl ovšem svědkem nejen odstranění Suchardova pomníku Palackého za války (díky statečnosti několika lidí byly části pomníku ukryty v karlínské Invalidovně, a tak zachráněny před zničením), ale i obnovy pomníku po osvobození. V této souvislosti zaznamenal v dopise Jaroslavu Werstadtovi anekdotickou episodu: „*Objevil se u mne major, poslaný od jistého advokáta, s prosbou, abych mu sdělil, co vlastně Pekař a jeho herold Chaloupecký říkali o tom překonání názorů Palackého na české dějiny a zejména na husitství. Tento důstojník, totální ignorant v historii, dostal nařízeno, aby promluvil řeč při odstraňování pomníku Palackého. Při tom se dovolával Pekaře a Chaloupeckého. Ta psina! V době, kdy se musí před soudem hájit pro svou řeč při odstraňovaní pomníku Palackého, profesor Chaloupecký má řeč při zahajovací akci pro obnovení pomníku! Ten, na kterého se pan major odvolával!*"[56]

Únorový převrat znamenal pro Slavíka uvěznění, ze kterého byl propuštěn po prezidentské amnestii v červnu 1948, a definitivní umlčení, zatímco Chaloupecký mohl ještě v důchodu přednášet na filozofické fakultě, byť tam přišel o svou pracovnu. O rok později bylo zakázáno další vydávání ČČH, který Chaloupecký redigoval společně s Karlem Stloukalem. Pro nesouhlas s konzervativní koncepcí této revue již dříve z redakce odešel Slavíkův přítel Jaroslav Werstadt, a Slavík, dlouholetý kritik pozitivistické faktografie časopisu, zánik okomentoval v básnické persifláži *Zpěv o pádu Čečehoně*,[57] kde především zesměšňuje Nejedlého *Dějiny národa českého*.[58] Chaloupecký tam vystupuje jako „vladyka Dětenický" či „z Dědic" a sarkastický duch celé této parodie, završující čtyři dekády ideového duelu dvou nadaných Pekařových žáků, ilustruje dvouverší:

„*zpuchřelý hrad vyletí do vzduchu*
i s objektivitou eunuchů."[59]

55 J. SLAVÍK, *Hus Palackého a Hus Pekařův*, Svobodné slovo 1/48, 6. 7. 1945, s. 1.

56 Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, fond Werstadt Jaroslav, Jan Slavík Jaroslavu Werstadtovi 17. 6. 1946. Anebo viz: J. BOUČEK, *Jan Slavík*, s. 174.

57 Jaroslav BOUČEK, *Jan Slavík o zániku ČČH a Nejedlého Dějinách národu českého*, Soudobé dějiny 13/1, 2007, s. 190–226.

58 Zdeněk NEJEDLÝ, *Dějiny národa českého I.*, Praha 1949.

59 J. BOUČEK, *Jan Slavík* o *zániku,* s. 213.

Marxismus a pohanství: Jan Slavík a Záviš Kalandra na jedné lodi?

Martin KINDL

Jana Slavíka spojila se Závišem Kalandrou nejen snaha zavést do českého dějepisectví poznatky a metody jiných společenských věd, nýbrž i skutečnost, že zasáhli do diskusí o středověkých legendách, zejména pak o tzv. legendě Kristiánově. Oba v nich přitom figurovali jako oponenti Václava Chaloupeckého.

Jan Slavík přispěl významně do debaty kolem Kristiánovy legendy v době oslav svatováclavského milénia, které díky dataci Josefa Pekaře připadlo na rok 1929. Rozřešení její pravosti pokládal za „*základní otázku*“[1] v přístupu k dějinám 10. století. Téma středověké legendistiky však nebylo jeho hlavním badatelským polem. Do sporu vstoupil v několika studiích a článcích, v nichž se zabýval jednak vzájemnou filiací slovanských a latinských legend a jejich společným „rodokmenem“, jednak podrobil rozboru samotnou legendu Kristiánovu. Zaměřoval se hlavně na obsahové nesrovnalosti a výskyt anachronismů. Ze Slavíkových prací vyplývá, že legendu považoval za kompilaci, jejíž původ spadá „*patrně*“[2] do 12. století. Svým názorovým protivníkům přitom vytýkal hlavně to, že při práci s prameny vnášejí představy o současnosti do minulosti, že neberou v potaz vývoj obsahu historických pojmů.[3] V tomto duchu kritizoval Josefa Pekaře za údajně špatně přeložená slova, jejichž význam neodpovídá dobové realitě,[4] nebo také za to, že z legend doslova přejímá charakteristiky jejich aktérů.[5] Studie vzešlé z této metodiky nazval Slavík „*vědecky přestylizovanou legendou*“,[6] kde si historik nevšímá, že daný obraz vyplývá z žánru legendy, a naopak se domnívá, že legenda může být jakousi kronikou. Pro Slavíka tak byl sv. Václav stejně „*barbarský*“[7] a mocichtivý válečník, jako jeho bratr Boleslav, třebaže

1 Jan SLAVÍK, *Jak naše věda měla by uctíti sv. Václava*, Národní osvobození 6/170, 21. 6. 1929, s. 2.
2 Jan SLAVÍK, *Vznik českého národa: úvod do českých dějin I*, Praha 1946, s. 32.
3 Jan SLAVÍK, *Česká minulost v dějinách lidstva*, Národní osvobození 15/36, 12. 2. 1938, s. 6.
4 Jan SLAVÍK, *Staré a nové omyly v historii sv. Václava. I. Byl sv. Václav ženat?*, Národní osvobození 6/240, 1. 9. 1929, s. 5.
5 Jan SLAVÍK, *Staré a nové omyly v historii sv. Václava. IV. Kultura doby Václavovy*, Národní osvobození 6/251, 12. 9. 1929, s. 4. Jako příklad uvádí „*na svou dobu nevídané*“ vzdělání sv. Václava.
6 Jan SLAVÍK, *O době knížete Václava*, Národní osvobození 12/227, 28. 9. 1935, s. 6.
7 *Tamtéž*.

ho legendy líčí v úplně jiném světle. Jak již bylo řečeno výše, Slavíkově kritice neunikl ani Václav Chaloupecký. V jeho pracích věnujících se středověku nacházel „*idealistickou*“ vizi státu, který je dílem panovníka.[8] Na základě ní měl pak Chaloupecký hledat poučení z historie pro současnost a argumenty pro podporu ideje státu československého. Slavík se snažil přistupovat k legendám s větší „opatrností“. Uvědomoval si obtíže, které s sebou nese žánr těchto literárních památek: „*Hranici, kde skutečnost končí a začíná zbožný výmysl horlivého křesťanského propagandisty, lze těžko zjistit*.“[9] Co nám tedy podle Slavíka mohou tyto prameny skutečně říct o křesťanství, ne-li dokonce o pohanství?

Český přechod od pohanství ke křesťanství v díle Jana Slavíka

Přijetí křesťanství považoval Slavík za „*největší převrat v dějinách kteréhokoli evropského národa*.“[10] Poučen dějinami revolucí však nemohl nevidět, že se leckterý prvek „starého režimu“ uplatňuje i ve společnosti „porevoluční“. Tak si i pohanství v lecčems zachovalo kontinuitu. Byly to nejen „*pohansko-pohlavárské zvyky*“[11] u panovníků a jejich družin, projevující se krutostí a zradou na cestě k dosažení osobního prospěchu, nýbrž i praktikování pohanství u zbytku společnosti. Slavík zastával názor, že až do 12. století u nás v tomto ohledu existovala „*dvojitost*:“[12] mísení pohanství a křesťanství jak v náboženství, tak ve fungování společnosti.[13]

Slavíkova obeznámenost s antropologií náboženství mu umožňovala pracovat s pojmy jako „*fetišismus*“, „*animismus*“ a „*manismus*“,[14] jejichž reprezentace nacházel i v raně středověkých Čechách. Protože tehdejší podoba křesťanství pro něj byla „*kompromisem se starými řády*“,[15] spatřoval jeho nejvýznamnější symbol v kultu sv. Václava, spojujícím pohanskou úctu k duchům a k ostatkům předků se vzorem křesťanského mučedníka. Slavíkův popis mísení pohanských a křesťanských prvků nám v lecčem připomene nejslavnější práce školy Annales.[16] Podle Slavíka v lidských společnostech

8 J. SLAVÍK, *Česká minulost v dějinách lidstva*, s. 6.
9 Jan SLAVÍK, *Svatý Václav a ráz počátků křesťanství u Slovanů*, Praha 1929, s. 3.
10 J. SLAVÍK, *Vznik českého národa I*, s. 22. Slavík užívá termín „*národ*“ i pro doby, kde by bylo vhodnější hovořit o zemích nebo státech.
11 *Tamtéž*, s. 36.
12 *Tamtéž*, s. 39.
13 Jan Slavík však netvrdil, že by „krutost“ vlivem křesťanství vymizela. Uplatňovala se v jiných formách a byla jinak legitimována.
14 J. SLAVÍK, *Vznik českého národa I*, s. 38.
15 *Tamtéž*, s. 39.
16 Kontinuita pohanských vzorců pak nejednou zasahuje až do novověku. V této souvislosti Slavík nepřímo odkazuje na dílo Marca Blocha *Králové divotvůrci* (J. SLAVÍK, *Vznik čes-*

nic nevzniká náhodně, najednou, nýbrž zákonitě, přirozeně a v dlouhých procesech. Tedy zcela opačně, než postulují historici s právně-historickým přístupem, kteří jsou přesvědčeni o tom, že historická změna spočívá v aktech jednotlivců.

Slavíkova metoda „*srovnávací sociologie, založená na poznatcích všech dob a národů*“,[17] mu dovolovala tvrdit, že motorem vývoje společnosti jsou změny v hospodářských poměrech. Přizpůsobení se těmto změnám je pak otázkou čiré nutnosti. Dalším faktorem mohou být kulturní vlivy a výpůjčky. Slavík nazývá tento mechanismus „*kombinovaným procesem*“.[18] Protože je tento vývoj podle něho univerzální, lze k vysvětlení vzniku české šlechty použít příklad jiných (evropských) zemí. Na základě výše uvedených podmínek „*přirozeného vývoje*“[19] tak rozlišuje „*nižší*“ a „*vyšší*“ („*dokonalejší*“) společenské „*formy*“.[20] Slavík se pouštěl do srovnání společností jen tam, kde mu to dovolila právě jejich obdobná „*forma*“.[21] Používal sice příměrů současných „*nekulturních kmenů*“[22] ke kmenům českého středověku, nezdá se však, že by tím mínil, že jejich „*forma*“ je diachronně komplementární, nýbrž pouze v některých rysech podobná.[23]

Na základě uvedené charakteristiky Slavíkových metodických východisek a postupů je podle mého názoru třeba hodnotit i některé odmítavé reakce na uvedené analogie středověk–pohanství z pera Slavíkových oponentů. Můžeme se ptát, zda se skutečně jednalo o to, že František Graus a Zdeněk Kalista neměli pochopení pro Slavíkovy „sociologizující“ metody,[24] či nešlo-li spíše o osobní útok vedený prostřednictvím zveličení několika konkrétních Slavíkových z kontextu vytržených obratů (případně o kombinaci obého).[25] Slavík totiž nikde výslovně nekladl rovnítko mezi českým vévodou a „*papuánským náčelníkem*“[26] ani mezi společensko-ekonomickými

---

kého národa I, pozn. na s. 129). Co se týče teorie vzniku středověkých měst, tam se Slavík otevřeně hlásí k Henrimu Pirennovi, jehož kniha ovšem na rozdíl od Blochova opus magnum již tehdy vyšla i česky.

17 J. SLAVÍK, *Vznik českého národa I*, s. 70.

18 Jan SLAVÍK *Vznik českého národa: úvod do českých dějin II. Národ a města*, Praha 1948, s. 140.

19 J. SLAVÍK *Vznik českého národa I*, s. 96.

20 *Tamtéž*, s. 93 a 125.

21 Jak jsme mohli vidět na příkladu vzniku šlechty.

22 J. SLAVÍK, *Svatý Václav a ráz počátků křesťanství u Slovanů*, s. 4.

23 Tamtéž: tehdejší kmenový náčelník „*stojící přibližně* [zvýraznil M. K.] *na stejném stupni vzdělání*“ jako „*dnešní vnitroafrický pohlavár*“, s. 6. Podobně též později in: J. SLAVÍK, *Vznik českého národa I*, s. 156.

24 Jak se domnívá Jaroslav BOUČEK, *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*, Jinočany 2002, s. 121, 151 a 237.

25 V tomto smyslu byl Slavík coby „masarykovec“ oponent Pekařův, kritik bolševismu a ostrý polemik vděčným terčem hned z několika stran.

26 Což mu ve svých pamětech podsouvá Zdeněk KALISTA, *Po proudu života 2*, Víšková Jarmila (ed.), Brno 1997, s. 185. Viz též: Václav CHALOUPECKÝ (rec.), *Vznik českého národa:*

„*formacemi*“,[27] nýbrž pouze konstatoval, že situace byla srovnatelná například ve věci mnohoženství, užívání násilí apod. Jinými slovy, že vykazovala některé společné znaky.[28] Ostatně charakteristika Slavíka jako „*podprůměrného historika* s *reakčními cíli*“,[29] či jako historika, jehož metoda je „*nedůstojným blufem*“ a „*bohatýrské nájezdy*“ proti Gollově škole ničím jiným než „*pozlátkem*“,[30] tomu jenom nasvědčují. Z těchto výroků čiší neochota se Slavíkovým přístupem byť jen zabývat, neřkuli mu přiznat alespoň minimum oprávněnosti.[31]

„Setkání“ Jana Slavíka a Záviše Kalandry?

Jak již bylo řečeno, metody bádání sbližovaly Jana Slavíka se Závišem Kalandrou. Kalandrovo stěžejní dílo *České pohanství*[32] bylo z těch prací, které nejenom že chtěly přistoupit k českému středověku s pomocí sociologie a etnologie, ale rovněž chtěly prosadit marxistické paradigma v české historiografii.

Kalandra, podobně jako Slavík, vychází z teze, že křesťanství přebralo mnoho pohanských prvků proto, aby učinilo křesťanství pro pohany srozumitelnější a přijatelnější. Další prvky se zachovaly v podobě tylorovských „přežitků“. Tyto prvky se pak logicky projevily i v legendách. Uvedl-li Slavík, že sociologicky nemístná zmínka o vzdělanosti sv. Václava je produktem křesťanského autora, který ji do legendy zakomponoval podle dané literární formy, je u Kalandry celý problém vysvětlen tak, že pod touto formou je třeba hledat nikoli reálného knížete Václava, nýbrž pohanské božstvo. Kalandra tak šel ve své rekonstrukci původní sociální reality o stupeň dále než Slavík – viděl v legendě již jednou zpracovaný příběh. K tomuto pře-

---

Úvod do českých dějin. Díl 1. Národ v době družinné, Český časopis historický 47/1–4, 1946, s. 158–182.

27 Jak můžeme číst v textu František GRAUS, *K otázkám metodiky středověkých dějin*, Československý časopis historický 4/1, 1956, s. 110. Podobně TÝŽ, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I*, Praha 1953, s. 43–44. Grausova kritika tzv. „sociologizující historiografie“ uvedená v této knize by ovšem platila spíše pro Kalandru než pro Slavíka.

28 Podobně například v knize *Vznik českého národa I*, s. 102. Zde ukazuje příměrem, že ještě v 18. století se v Rusku prodávaly statky i s lidmi, kteří na nich pracovali. Neříká tím však, že Čechy 12. a Rusko 18. století by byly společensky na stejné úrovni.

29 František GRAUS, *K otázkám metodiky středověkých dějin*, s. 110.

30 Zdeněk KALISTA, *Po proudu života 2*, s. 185.

31 Domnívám se, že v českém dějepisectví byla často na prvním místě zohledňována politická příslušnost historika, teprve na základě ní pak jeho vědecké dílo. O tom jak silná mohla být osobní averze vůči Slavíkově osobě, svědčí např. též poznámka Josefa Macka, jež se zachovala v jeho výtisku Slavíkova *Vzniku českého národa I*. Macek si k pasáži „*Takový byl vždy úděl představitelů přežilých řádů politických i společenských. Končí jako přezíraní škůdci společnosti*,“ tužkou na okraj připsal: „*To platí ovšem také o Slavíkovi*.“ Výtisk viz: Knihovna katedry pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, signatura PVH–A948/1.

32 Záviš KALANDRA, *České pohanství*, Praha 1947.

svědčení ho přivedla domněnka, že existenci sv. Václava nedokazuje žádný spolehlivý pramen. Jsou-li navíc v literárním zpracování jeho života evidentní logické nesrovnalosti a prvky připomínající mytologii, tam je dle jeho názoru za původní předlohou třeba vidět jedině mýtus.

Také Kalandra si k podepření svých argumentů bral příklady ze soudobých antropologických pozorování.[33] Na rozdíl od Slavíka se však etnologické a sociologické paralely staly u Kalandry základem jeho knihy. Kalandra srovnává nejen konkrétní osobnosti, nýbrž i „materiální podmínky": starověké se středověkými, středověké s novověkými. Takovýto přístup (bohužel často dosti svévolně využívaný postup) mu ovšem dovolil „dokázat" v podstatě cokoliv.

Nutno dodat, že v českém dějepisectví Kalandrova cesta (alespoň ve zmírněné podobě) nejenže vzbudila pozdvižení, ba pohoršení u starší generace, ale nebyla ani následována, pomineme-li ojedinělý nápad Jaroslava Ludvíkovského vykládat Přemysla Oráče jako „*medicin-mana*"[34] nebo pozdější práce Dušana Třeštíka a Vladimíra Karbusického.[35] Důvodem byla na prvním místě nedůvěra k „diletantovi" a posléze, znovu jako v případě Slavíka, asi osobní averze ke Kalandrově ideové orientaci, přenesená i na badatelské pole.

Oba historici byli o svých pracích vzájemně informováni. Kalandra navíc v *Českém pohanství* na Slavíka několikrát odkazuje, zvláště v rámci filiace legend. Kde by ovšem mohl přijmout Slavíkovo „sociologické" vysvětlení vraždy knížete Václava jako činu odpovídajícího dobové praxi, tam ho zamítá a Slavíkovu formulaci „*pohlavárská morálka*" označuje za projev „*rozhořčené neomalenosti*".[36] Potom nabízí vysvětlení jiné: Vražda sv. Václava je motiv bratrovraždy, převzatý z mytologie. V tomto bodě je tak paradoxně vysvětlení národního socialisty Slavíka „materialističtější", nežli komunisty Kalandry. Kalandra ovšem postavil svou práci na odmítání téměř všeho, co o tomto tématu napsali jiní.

Slavík naopak označil v *Národním osvobození* novátorský přístup Záviše Kalandry ve věci ideologické rozdílnosti Kristiánovy legendy a Kosmovy kroniky za „*senzaci*"[37], a to v kladném smyslu slova. Sice odmítal Kalandro-

33 Kalandra běžně odkazoval na autority z oboru etnologie a antropologie. Mezi ně patřili James George Frazer, William Robertson Smith, Bronislaw Malinowski a mnozí jiní. K tomuto problému více v doslovu Martina Kindla ke knize Záviš KALANDRA, *České pohanství*, Praha 2018.

34 Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ, *O Kristiána I.*, Naše věda 7–8/26, 1949, s. 209–239, zde s. 214.

35 Dušan TŘEŠTÍK, *Kosmovo pojetí přemyslovské pověsti*, Český lid 52/5, 1965, s. 305–314; nebo TÝŽ, *Počátky Přemyslovců*, Praha 1997. Dále viz: Vladimír KARBUSICKÝ, *Nejstarší pověsti české: Fantazie – domněnky – fakta*, Praha 1966 (nebo pozdější vydání teto práce).

36 Z. KALANDRA, *České pohanství*, s. 507.

37 Jan SLAVÍK, *Dvě překvapení v české vědě historické*, Národní osvobození 15/94, 22. 4. 1938, s. 6.

vu dataci Kristiánovy legendy, ale jeho sociologií ovlivněné názory považoval za zajímavé. Právě Kalandrova studie o ideologické rozdílnosti Kosmy a Kristiána,[38] uveřejněná na stránkách revue *Dějiny a přítomnost*, je Slavíkovu přístupu nejbližší. Slavík nicméně považoval za oprávněnou námitku Václava Chaloupeckého, že některé prvky Aristotelovy filosofie mohly být známy již v 10. století, a ne ve století třináctém, jak se snažil dokázat Kalandra.[39]

Na základě komparace Slavíkových a Kalandrových textů můžeme říci, že Slavík byl při uvádění paralel mezi pohanskou a křesťanskou společností zdrženlivější než Kalandra. Omezuje se na uvádění příměrů na základě podobnosti, a pokud některé znaky vnímá jako paralely, jedná se o jednotliviny. Nechápe poznatky antropologů jako důkazy svých tvrzení, natož aby přitom byť jen náznakem uvažoval o skutečné přenositelnosti těchto jevů z jedné společnosti na druhou: „*V »nekulturnosti« divokých národů jsou ovšem rozdíly. Není pochyby, že mezi africkými kmeny, k nimž Evropané pronikli v 19. století, byly mnohé, jež stály níže než Slované v 9. století. Jsou však i kmenové, kteří stáli vlivem občasných styků s pronikajícím tam arabským a egyptským obchodem jistě výše.*“[40]

Samozřejmě je však třeba ocenit Slavíkovy i Kalandrovy snahy zakomponovat do historiografie také metody jiných společenských věd. Jak se totiž později ukázalo, staly se tyto snahy významným a setrvalým trendem proměny historiografie 20. století. V kontextu jejich díla se však nedá říci, že oba na někoho vyloženě navázali, spíše si vybírali. Ve svých pracích ovšem zachytili klíčící trendy své doby, i když každý po svém.[41]

Rozumět řemeslu aneb: Kdo je tady historik?

Jana Slavíka spojovala se Závišem Kalandrou ještě jedna okolnost: odpor proti historiografii etablované na československých univerzitách. Často přezíravé výpady ze strany univerzit vůči „neodborníkům“ či „diletantům“ byly opětovány výtkami z metodologické zkostnatělosti. Slavík jistě vystihl i Kalandrovo stanovisko, když napsal, že v přístupu k legendám nestačí dnes už jenom „*kritika vnější a vnitřní*“,[42] ale že je také potřeba znalosti sociologie náboženství: marxistické, durkheimovské nebo weberiánské.

38 Záviš KALANDRA, *Kosmas a Kristián o původu státu*, Dějiny a přítomnost 2/1, 1938, s. 1–23.

39 Jan SLAVÍK, *Spor o legendu Kristianovu pokračuje*, Národní osvobození 15/195, 20. 8. 1938, s. 6.

40 Jan SLAVÍK, *Svatý Václav a ráz počátků křesťanství u Slovanů*, s. 4 a pozn. 1 na téže straně.

41 Bylo by jistě velmi zajímavé sledovat pozdější debaty mezi Janem Slavíkem, Závišem Kalandrou a Františkem Grausem na marxistickém poli. K těm však bohužel (ze známých důvodů) nikdy nedošlo…

42 Jan SLAVÍK, *Svatý Václav a ráz počátků křesťanství u Slovanů*, s. 3.

Reakce Josefa Šusty[43] na Kalandrův text *Kosmas a Kristián o původu státu* je příkladem toho, jak se představitelé dosavadní podoby historiografie snažili „obhájit své místo na slunci" a jak podrážděně (a někdy i nemístně) reagovali na všechno, co by je mohlo v jejich etablovaných pozicích ohrozit. V tomto duchu se nesla také diskuse kolem časopisu *Dějiny a přítomnost*,[44] v němž byla Kalandrova studie publikována.[45] Tento časopis měl otevřené ambice dosáhnout v české historiografii paradigmatických změn, a to zejména směrem k otevřenějšímu přijímání nejen poznatků příbuzných oborů, ale zejména marxistické metodologie, ba často spíše světonázoru.

Jak shrnul Thomas Samuel Kuhn v klasické práci *Struktura vědeckých revolucí*,[46] paradigma nestojí jenom na své teoretické udržitelnosti, ale též na skupině lidí, která zastává klíčové pozice ve vědeckých institucích. Popsané tenze ovšem v mnoha ohledech oddálila nacistická okupace. Ani poválečné změny však kýžený posun k větší metodologické otevřenosti nepřinesly, osobní averze i vlivové pozice totiž v mnoha ohledech přetrvaly. Je tedy otázka, do jaké míry nástup „marxistické generace" v oboru skutečně přinesl proměnu paradigmatu.[47] Výše popsané spory zjevně nejsou (a ani v budoucnu nebudou) ničím výjimečným. Jsou zkrátka „lidské, příliš lidské"…[48]

43 Masarykův ústav a Archiv akademie věd České republiky, fond Václav Chaloupecký, karton 7, i. č. 556, Josef Šusta Václavu Chaloupeckému 5. 5. a 3. 6. 1938. Z dopisů vyplývá, že nebude-li okruh lidí kolem *Českého časopisu historického* včas reagovat, bude to vypadat, že již nemá k tématu co říci. Za odkaz na pramen děkuji Milanu Ducháčkovi. K tomuto problému více v jeho knize: Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký: hledání československých dějin*, Praha 2014.

44 Bedřich MENDL, *Zprávy*, Český časopis historický 43/2, 1937, s. 413–416 nebo komentář anonymního autora *Předstírání nových metod* v deníku *Národní střed* (11. a 13. července 1937, /nestr./). Oba texty jsou postaveny na tezi, že autoři sborníku s ničím novým nepřišli, a že jejich práce má tak minimální přínos.

45 Ostatně Jan Slavík měl v *Dějinách a přítomnosti* svůj text také.

46 Thomas S. KUHN, *Struktura vědeckých revolucí*, Praha 1997.

47 Srov. Vítězslav SOMMER, *Angažované dějepisectví. Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950–1970)*, Praha 2012.

48 Rád bych zde poděkoval Darině Martykánové za její komentáře k tomuto textu.

Vrhání rukavic. Koncepty husitství v levicové meziválečné historiografii v pracích Záviše Kalandry, Jana Slavíka a Kurta Konrada

Vojtěch ČURDA

Politická instrumentalizace husitství je v československých dějinách 20. století v obecném povědomí spojena především s činností ministra školství Zdeňka Nejedlého v období tzv. třetí republiky i s oficiálními propagandistickými kampaněmi v první polovině padesátých let. Komunistická historiografie však svojí cestu k národním tradicím hledala již v meziválečné době a husitská tematika rezonovala i u jiných levicových historiků. Nejedlého koncept ideové kontinuity husitského a komunistického hnutí i obrozenecké tradice se výrazně společensky prosadil až v období po druhé světové válce.[1] Tehdy se stal součástí proklamované „národní cesty k socialismu" a měl vytvořit syntézu národních a revolučně-socialistických tradic. Více než o strukturální marxistickou analýzu se tato koncepce v rámci některých schémat opírala o Palackého koncepci českých dějin i o některé prvky Masarykovy filosofie. Jejím účelem však bylo zároveň prezentovat komunismus jako rezultát mnohasetletého historického a kulturního vývoje, který je bytostně spojen s národní a vlasteneckou identitou.[2] V této formě měl být především apologií legitimity Komunistické strany Československa (dále jen KSČ), které byl zvláště ze strany národních socialistů často vytýkán nedostatek vlastenectví a nesoulad s národními tradicemi. Jestliže tedy Nejedlého koncept usiloval o harmonizaci socialismu a jistého typu nacionálního tradicionalismu, v meziválečné levicové historiografii, kdy KSČ představovala radikální antisystémovou opozici, tomu bylo spíše naopak. Odkazy k husitské minulosti tak většinou sloužily k vyjádření odporu vůči stávajícímu mocenskému establishmentu. Historické téma bylo politicky aktualizováno a dělo se tomu tak často ruku v ruce s vymezováním vůči akademickému dějepisectví. Ve svém textu se pokusím o komparaci přístupu komunistického intelektuála a kulturního teoretika Záviše Kalandry (1902–1950) s levicovými historiky Janem Slavíkem (1885–1978) a Kurtem Konradem (1908–1941).

1 Zdeněk NEJEDLÝ, *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*, Praha 1946.

2 Tématu se věnuje např. Christiane BRENNEROVÁ, *Mezi Východem a Západem*, Praha 2015; Jiří KŘESŤAN, *Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění*, Praha 2013; Jan RANDÁK, *V záři rudého kalicha*, Praha 2015; Michal KOPEČEK, *Čeští komunističtí intelektuálové a národní cesta k socialismu: Zdeněk Nejedlý a Karel Kosík, 1945–1968,* Soudobé dějiny 23/1–2, 2016, s. 77–117.

Pro zvolené téma považuji za nosnou koncepci německého sociologa vědění Karla Mannheima, kterou předestřel v práci *Ideologie a utopie.*[3] Rozpracoval zde své pojetí ideologie a utopie jako protikladných přístupů k vnímání sociální reality. Ideologický modus myšlení je obrazem reality, vytvářeným záměrně ze strany mocenského establishmentu k podepření existence stávajícího společenského uspořádání. Mannheim nazývá ideologiemi „*představy transcendující bytí, které de facto nikdy nedosahují realizace v nich prezentovaného obsahu.*“[4] Naproti tomu utopické myšlení vyjadřuje nesoulad se stávajícími formami společenského bytí a klade si za úkol tento řád prolomit. Podle Mannheima se jedná o způsob „*orientace, transcendující skutečnost, jež zároveň rozbíjí řád. Každý historický stupeň bytí byl vždy protkaný těmi představami, jež transcendovaly toto bytí, ale jež nepůsobily jako utopie, nýbrž jako ideologie patřící k tomuto stupni bytí, pokud se včleňovaly »organicky« do obrazu světa, k němuž patřily. Pokud se třeba feudálně, nebo církevně organizovanému středověkému řádu dařilo vykázat sliby ráje z jejich sociálního rámce na nějaké dějiny transcendující místo, na onen svět, a vzít jim tak převratnou ostrost, patřily tyto obsahy ještě k tomuto řádu. Teprve, když se vytoužených obrazů chopily ve svém jednání určité skupiny lidí a usilovaly o jejich realizaci, staly se z těchto ideologií utopie.*“[5] Podle Mannheima pak i samotný pojem a označení určitého typu myšlení jako utopického vychází z pozice těch sociálních vrstev, které mají zájem na udržení struktury stávajících poměrů. Utopickou orientaci naopak přijímají vrstvy, které mají zájem na uskutečnění radikálních společenských změn. Stejně tak však Mannheim dospěl k poznání, že prvky ideologického i utopického myšlení jsou vzájemně promíšené, a je proto často obtížné jejich konkrétní určení.[6] Autoři, jejichž husitologickým pracím se zde věnuji, zdůrazňovali ve svých pojednáních právě utopické prvky husitského učení, akcentovali prolamování hranic evropského středověkého politicko-hospodářského systému a překračování hranic vlastní doby. Záviš Kalandra a Kurt Konrad přitom své chápání husitské doby spojovali s vlastní politickou angažovaností ve prospěch revolučního socialismu, který právě v jejich době plnil v mannheimovském smyslu úlohu utopie. To se projevovalo především v důrazu, který oba autoři položili na radikální husitské frakce (především na skupinu okolo Jana Želivského) i zvýrazněním utrakvistického chiliasmu. Také ve Slavíkově *Husitské revoluci* je hlavním motivem společenský přesah husitského hnutí a jeho kontinuita s dalšími evropskými revolučními milníky. V Konradově i Kalandrově práci šlo zároveň o demonstraci vlastního

3 Karl MANNHEIM, *Ideologie a utopie. Přednášky a eseje*, Bratislava 1991.
4 *Tamtéž*, s. 238.
5 *Tamtéž*, s. 236.
6 *Tamtéž*, s. 245.

utopického postoje vůči tíživé společenské situaci, spojeného s nadějí na její prolomení.

Významnou příležitost k aktualizaci husitské tematiky představovalo v roce 1934 pětisetleté výročí od lipanské bitvy.[7] Historická událost se tak stala předmětem rozličných interpretací a politických aktualizací téměř uvnitř celého hlavního politického spektra.[8] V komunisticky orientovaném nakladatelství Levé fronty vyšla v tomto roce Kalandrova útlá monografie *Znamení Lipan*.[9] Ta odrážela nejen politické napětí uvnitř republiky, ale také oficiální politiku Kominterny v duchu boje „třídy proti třídě". Politika komunistických stran se podle ní měla nést v duchu revoluční cesty a odmítat spolupráci s etablovanými politickými stranami, včetně sociální demokracie, která byla tehdy označována za „sociálfašistickou". Kalandra psal svou práci břitkým, polemickým stylem, kdy se otevřeně vymezoval proti soudobým interpretacím lipanského střetu v tradiční, akademické historiografii. Ve střetu mezi panskou jednotou a husitskými radikály viděl boj mezi pokrokovými silami, reprezentovanými sociálně nejnižšími vrstvami a reakcí spojených sil šlechticko-měšťanské frakce. Kališnickou složku panské jednoty vnímal jednoznačně jako zrádcovskou kliku a lipanská bitva se pro něj stala šiboletem i pro nadcházející období.[10] Polemicky se přitom vymezil vůči dosavadním dějepiseckým výkladům husitství a lipanské bitvy, zvláště vůči význačným historikům Josefu Pekařovi a Františku Michálku Bartošovi. Pekařovi vyčetl, že v duchu odtrženosti akademického dějepisectví od soudobých sociálních zápasů redukoval problémy husitské doby pouze na otázky „náboženské ideologie" a zároveň přehlíží sociální charakter husitských zápasů. Bartošovu konceptu zase vytýkal zdůraznění nacionálních aspektů husitství. Nacionální interpretace husitství totiž podle Kalandry odhlíží od hlavní příčiny česko-německých rozepří, které měly ležet v sociálních a třídních nerovnostech. Proto podle Kalandry „*národnostní odpor Čechů proti Němcům tryská v oněch dobách všude ze sociálních rozporů, ze sociálního útisku, jemuž byly především masy českého obyvatelstva ze strany bohaté a vládnoucí německé třídy patricijů (...)*"[11] Husitský boj proti německému patriciátu tedy levicový teoretik vnímal optikou třídního konfliktu, kde hrály nacionální aspekty podružnější roli. Tradiční historiografie se nakonec podle Kalandry dopouštěla nejzávažnějšího pochybení v redukci husitské ideologie na

7 Osudy „druhého života" lipanské bitvy zpracoval Petr ČORNEJ, *Lipanské ozvěny*, Jinočany 1995.

8 Petr ČORNEJ, *Kořeny husitologického díla Kurta Konrada*, in: Kurt Konrad. Spolutvůrce pokrokové kulturní politiky a literární kritika na Moravě v letech 1918–1938, Jaromír Kubíček (ed.), Brno 1989, s. 62–72.

9 Záviš KALANDRA, *Znamení Lipan*, Praha 1934.

10 *Tamtéž*, s. 5–6.

11 *Tamtéž*, s. 12.

otázky náboženského a mravního reformátorství a opomíjela klíčové prvky sociálního boje.

Náboženství pojímal Kalandra jako nadstavbu třídního konfliktu, vyvolaného krizí feudálního systému, ve které se obrážely dobové politické a sociální rozpory. Na jedné straně mělo sloužit jako ideologie vládnoucích vrstev (ve smyslu marxovského „falešného vědomí"), stejně tak se ovšem ve své vyhrocené, chiliastické podobě stávalo zbraní utlačovaných vrstev.[12] Právě Pekařova interpretace náboženského chiliasmu jako vzepětí středověké zbožnosti a askeze bylo podle Kalandry zásadním nepochopením revolučního přesahu husitského myšlení. Chiliastické formy myšlení v sobě podle Kalandry nesly touhu po reálné proměně statutu quo stávajícího mocenského uspořádání.[13] Útoky na církevní autoritu ze strany radikálního husitismu popisoval Kalandra jako zpochybnění legitimity feudální moci a představ o jejím spravedlivém uspořádání. Právě rozvoj měst a peněžního hospodářství vedl údajně k oslabení ekonomické moci šlechty, který zase zapříčinil větší zatížení selského stavu peněžními berněmi. Stejně tak mělo hrát důležitou roli rozpínání panských dominií na úkor zemanstva jako nejnižšího šlechtického stavu i střety řemeslnické třídy s obchodním patriciátem ve městech. Náboženské ideje husitského radikalismu tedy v Kalandrově pojetí vyznačují pouze myšlenkovou formu, která je však naplněna důrazným požadavkem revoluční přeměny společnosti a zpochybněním stávající hierarchie mocenských vztahů.

V rámci své koncepce Kalandra polemizoval také s výkladem sociálnědemokratického teoretika Karla Kautského o fungování táborské společnosti. Oproti Kautského pojetí táborského společenství jako pokusu o založení samosprávné hospodářské komuny v něm Kalandra spatřoval především snahu o vybudování profesionálního revolučního vojska.[14] Jeho jádro viděl hlavně v nastupující řemeslnické třídě, které připisoval nejpokrokovější tendence a kterou postavil do protikladu vůči konzervativnímu selskému stavu. Polemiku, kterou vedl Kalandra proti Kautskému, zároveň koncipoval jako jasné vymezení se vůči představám Druhé internacionály (jejímž byl Kautský představitelem) o evoluční cestě k dosažení sociální spravedlnosti.

Kalandrovou neskrývaně aktualizační brožurou také prostupoval motiv zrady části husitské opozice. Pražské konšely vyjednávající se Zikmundem například Kalandra přirovnal k německému sociálnědemokratickému prezidentovi Fridrichu Wilhelmu Ebertovi, kterému byl v radikálně-socialistických kruzích přičítán hlavní podíl na smrti Karla Liebknechta a Rosy Luxemburgové.[15] Basilejská jednání pak vnímal jednoznačně jako triumf „reakčních sil", stejně jako přijetí přijímání podobojí v jeho remanenčním

12 Z. KALANDRA, *Znamení Lipan*, s. 16.
13 *Tamtéž*, s. 45–46.
14 *Tamtéž*, s. 50–51.
15 *Tamtéž*, s. 48.

pojetí prostřednictvím basilejských kompaktát. Kalandrova práce tak spíše než historickou analýzou byla hozenou rukavicí ve sporu o charakter husitství, do nějž se promítalo politické zápolení první poloviny třicátých let. Monografií o lipanském střetu přitom Kalandra zřejmě sledoval i osobní zájmy. Na počátku roku 1934 byl totiž zbaven redaktorského místa v *Rudém právu,* když bez povolení stranického ústředí otiskl výzvu k symbolické účasti českých dělníků na podporu stávek v Rakousku, organizovaných sociální demokracií proti Dolfussovu režimu.[16] Po vydání brožury pak Kalandra absolvoval sérii přednášek a po několika měsících opět získal ztracenou pozici v redakci stranických novin.[17] Jeho práce se přitom vyznačovala značnou sugescí a na čtenáře působila velmi apelativním gestem. Dva roky po vydání brožury o lipanské bitvě prokázal Kalandra nonkonformitu v razantní kritice moskevských procesů, po níž byl vyloučen z KSČ[18]. Jednalo se o kritiku z pozic radikálního socialismu, v poválečném období se však Kalandra posunul spíše k levicovému středu[19]. Na svou práci o Lipanech pak již obdobným způsobem nenavázal. Svou studii o kristiánovské legendě však ještě na konci třicátých let publikoval v levicových *Dějinách a přítomnosti*.[20]

Lipanskému námětu a obecnější charakteristice husitské doby se v roce 1934 v knize *Husitská revoluce*[21] věnoval také historik Jan Slavík. Ten měl coby člen národněsocialistické strany k politické levici blízko, ačkoliv mu byly představy revolučního řešení tehdejších problémů vzdálené. V jeho přemýšlení o dějinách se odrážel jak zájem o překotné události soudobé politiky, především o proces revoluční transformace Ruska, tak vědomí krize tradičního historismu. Na rozdíl od Kalandry Slavík s marxistickou revoluční levicí nesympatizoval, mnohem ostřeji se však vymezoval vůči konzervativní pravici, a to především vůči táboru Kramářovy národní demokracie. V ruské revoluci tak ve dvacátých letech viděl emancipační politický akt, vedoucí k překonání dědictví carského autokratismu, despotismu i hospodářského zaostávání země. Ačkoliv odmítal její přenesení do západoevropských a středoevropských zemí, její další vnitřní vývoj zaujatě sledoval, a ve třicátých letech ve vztahu ke stalinskému pojetí politiky v Sovětském svazu zaujal kritický postoj. Ve vládní politice pak spatřoval ještě rezidua carského systému.[22] Na tento vývoj však Slavík pohlížel spíše z perspektivy levi-

16 Jaroslav BOUČEK, *Poprava Záviše Kalandry*, Praha 2006, s. 29.
17 *Tamtéž*, s. 35.
18 Jana PAPEŽOVÁ, *Publicistika Záviše Kalandry*, Hradec Králové 2012, s. 121–126.
19 *Tamtéž*, s. 198–206.
20 Záviš KALANDRA, *Kosmas a Kristián o původu státu. Příspěvek k datování Kristiánovy legendy*, Dějiny a přítomnost 2, 1938, s. 1–23.
21 Jan SLAVÍK, *Husitská revoluce*, Praha 1934.
22 Jiří VACEK, *Sovětský svaz v reportážních svědectvích Jana Slavíka a některých západních intelektuálů z dvacátých a třicátých let 20. století*, in: *Život plný střetů*, Lukáš Babka – Petr Roubal (eds.), Červený Kostelec – Praha, 2009, s. 204.

cového středu a politické funkce nově zřízeného Slovanského ústavu. V éře první republiky byl vnímán jako exponent prohradního politického establishmentu. Z hlediska historické metodologie zůstává spornou otázkou, do jaké míry bylo Slavíkovo dílo poplatné marxistickým principům. Podle historika Jakuba Rákosníka například vycházela Slavíkova inspirace více z teorií Maxe Webera a novokantovské školy, nežli z pozic marxistického učení.[23]

Právě na ruské revoluce roku 1917 se přitom Slavík díval z perspektivy historika, kterého zajímala jejich vnitřní kontinuita s předchozím stavem Ruska, či analogie s podobnými dějinnými událostmi.[24] Slavíkova práce byla přitom především hozenou rukavicí univerzitnímu dějepisectví, i Josefu Pekařovi, vůči němuž se Slavík vymezoval rovněž politicky, z pozice, kterou bychom snad mohli nazvat levicovým, masarykovským liberalismem. Stejně tak můžeme monografii chápat jako Slavíkův pokus o hlubší propojení historiografie se společenskými vědami, především pak se sociologií, a snahu vymezit se oproti pozitivisticky laděným pracím vycházejícím čistě z pramenných výzkumů a nehledající kontexty s jinými obory.[25]

Svou práci pojal, podobně jako Kalandra, v duchu polemiky s Josefem Pekařem, ale také s Václavem Chaloupeckým, kterého ne zcela nepřípadně vnímal jako Pekařova epigona.[26] Do konfrontace s nimi vstoupil především v diskusi o smyslu českých dějin. Slavíkova polemika s Pekařem byla přitom hlubší než Kalandrova, neboť se kromě individuálních hodnotových hledisek dotýkala také otázek historické metodologie. Slavík tak své dílo chápal jako příspěvek do debaty o smyslu českých dějin, především v kontrastu vůči Pekařově čtyřsvazkové monografii *Žižka a jeho doba*.[27] Zpochybnil přitom samotnou Pekařovu metodu líčení historických událostí prostřednictvím v pramenech zachycených svědectví současníků. Podle Slavíka je totiž „*hodnocení události silně určováno dalším dějinným vývojem a hodnotícími ideami té, které doby. Pokud se prvého týče, je nespornou zkušeností, že současníci podávají zprávy o událostech, ale nechápou a nemohou plně postihnouti jejich dosah. Nejsou si ho vědomi ani praví hrdinové událostí. Vynálezce knihtisku Gutenberg, objevitel Ameriky Kolumbus, vzdorující církevnímu koncilu Hus, nikdo z nich nebyl*

23 Jakub RÁKOSNÍK, *Byl Jan Slavík marxistou?*, in: *Život plný střetů*, Lukáš Babka – Petr Roubal (eds.), Praha 2009, s. 144.

24 Jaroslav BOUČEK, *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*, Jinočany 2002, s. 39–77.

25 Ke Slavíkovu postavení v historické vědě a politickým aspektům jeho husitologického díla podrobně Petr ČORNEJ, *Jan Slavík v kontextu české husitologie*, in: Petr Čornej, *Světla a stíny husitství*, Praha 2011, s. 358–373. Slavíkovy samostatné texty byly otištěny v edici Jaroslav BOUČEK (ed.), *Iluze a skutečnost*, Praha 2000.

26 K tématu složitých vztahů a metodologických sporů mezi J. Pekařem, J. Slavíkem a V. Chaloupeckým podrobně Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*, Praha 2014, s. 253–292.

27 Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba*, díl I–IV, Praha 1927–1933.

si vědom následku svého činu pro historický vývoj."[28] Husitství podle něj sice začínalo jako jeden z reformních církevních proudů, ve svých důsledcích však vedlo k rozkladu univerzální autority římskokatolické církve. Základem historického poznání nemohla být podle Slavíka pouze detailní analýza pramenné základny, nýbrž také uvědomění ideového přístupu samotného historika, který souvisí s jeho národnostní sebeidentifikací a politickým i náboženským přesvědčením. Pekařovi také vyčetl nedostatek sociologického rozhledu, který podle něj vedl u historika k podcenění obecnějších otázek stran takových jevů, jakými jsou revoluce nebo zásadní společenské změny.[29] Slavík se zřetelně vymezil vůči Pekařovu chápání husitství především jako fenoménu mohutného vzepětí středověké gotické zbožnosti i snahy o prohloubení náboženských ideálů. V husitských zápasech viděl v Palackého intencích boj za svobodu svědomí oproti slepému naslouchání mocenským a duchovním autoritám.[30] Stejně tak se pokusil o širší vymezení významu husitské revoluce, kterou vnímal především jako období počátků rozkladu feudální společnosti, silného otřesení církevní autority a boje za svobodu svědomí. Události husitského období se přitom pokoušel propojit se sociologickými teoriemi revoluce a analyzoval je v širokém kontextu evropských dějin. Husitské vření srovnával se souběžně probíhajícími vzpourami sedláků a řemeslníků ve Flandrech, francouzskou jacquerií, či Tylerovým povstáním v Anglii. Přesto poněkud paradoxně události husitské revoluce vnímal shodně s Pekařem jako ukončení středověké epochy.[31]

S Kalandrou a obecně s marxistickou teorií revolucí se Jan Slavík v podstatných ohledech rozcházel. Zatímco Kalandra ve *Znamení Lipan* předpokládal jako základní podmínky pro vznik husitské vzpoury utužení poddanství, prohlubující se sociální krizi a celkové zhoršení hospodářské situace, Slavík se na výchozí stav vzniku husitského hnutí díval obráceně. Vlnu povstaleckých hnutí v západní Evropě vnímal především jako důsledek rozvoje peněžního hospodaření a posílení postavení řemeslnické třídy, která se v období zvýšené mortality po morových epidemiích stávala poptávanou pracovní silou. Podobné důvody, které stály například u vzniku zmíněného Tylerova povstání, byly podle Slavíka také jednou z příčin husitských bouří, kdy v evropské společnosti dochází k uvolňování rozvinutého hospodářského života z „feudálních" struktur. Evropská revoluční hnutí jsou tedy podle něho důsledkem hospodářského pokroku, kdy se majetkově se vzmáhající měšťanstvo stává hlavním nositelem sociální změny. V období 15. století došlo podle Slavíka rovněž k povznesení životní úrovně a hos-

28 J. SLAVÍK, *Husitská revoluce*, s. 14.
29 K osobním i metodologickým sporům mezi Pekařem a Slavíkem blíže J. BOUČEK, *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*, s. 78–79.
30 J. SLAVÍK, *Husitská revoluce*, s. 20–21.
31 *Tamtéž*, s. 27–37.

podářského postavení v prostředí selského stavu. Právě přechod od naturální renty k peněžité vedl podle něj v „selském" prostředí k zvyšování sebevědomí a znamenal také vyvázání z ponižující poddanské služby, spojené s fyzickou prací.[32] Podobně měla být předpokladem snahy o církevní reformu poměrně vysoká úroveň vzdělání, kterou předtím společnost načerpala z kulturního okruhu církevní vzdělanosti. V tomto ohledu se ovšem kupodivu argumentačně shodoval s Chaloupeckým, který se soustředil na vliv „středověkých osvícenců".[33] Ani on, ani Slavík se však nevypořádali s tím, jakými cestami a v jaké formě tato intelektuální diskuse mohla rezonovat mezi „lidem". [34]

Stejně jako Kalandra také Slavík odmítl nacionální, čechocentrický výklad husitských dějin. V předhusitské době se koncept národa podle jeho tvrzení vztahoval pouze na příslušníky šlechtické obce, k jistému vytvoření obecnější představy národa došlo podle něj až v důsledku husitských válek a sjednocování proti ohrožení zpoza zemských, převážně českých hranic.[35] Ve svém názoru na lipanskou bitvu se rovněž výrazně vymezil vůči Pekařovu pojetí. Polipanské období popsal jako dobu restaurace, kterou srovnával s podobnými časy po odeznění anglické revoluce, nebo po znovunastolení bourbonské dynastie ve Francii v 19. století.[36]

Jedním z recenzentů Slavíkovy práce se stal v komunistických *Haló novinách* v červnu 1934 právě Záviš Kalandra.[37] Vcelku nepřekvapivě ocenil autorovo propojení husitských dějin s dialekticko-materialistickou metodologií a marxistickou teorií revoluce. Recenzi sumarizoval tvrzením, že „*Slavíkovo hodnocení nebude dnes příznivě přijato ani oficiální vědou, ani tvůrci veřejného mínění – nehodí se dnes nikomu z nich do krámu.*"[38] Na druhé straně však monografii pokládal v konečném výsledku za nezdařenou, označil ji za jednostrannou, v analýze revolučních událostí povrchní a nesprávnou. Slavíkova koncepce se Kalandrovi jevila v jádru mnohem nebezpečnější než Pekařova. Zatímco akademické dějepisectví je podle něho prodchnuté tradiční „kontrarevolučností", úskalím Slavíkova přístupu je pokus vyložit lipanskou porážku jako důsledek nezřízených ambicí radikálního husitského křídla. Jeho pojetí je tak podle Kalandry jistým konformismem politického středu. Ve své recenzi uvedl, že „*morálkou Slavíkovy knihy je schvalování*

32 J. SLAVÍK, *Husitská revoluce*, s. 48–49.

33 Srov. V. CHALOUPECKÝ, *Selská otázka v husitství*, Bratislava 1926. Více M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 253–292.

34 K tématu více např. Petr ČORNEJ, *Velké dějiny zemí Koruny české V., 1402–1437*, Praha – Litomyšl 2000; Josef MACEK, *Husitské revoluční hnutí*, Praha 1952; TÝŽ, *Husitství živý zdroj národních tradic*, Praha 1952; František ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, Praha 2000.

35 K tomu přehledně František ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, Praha[2] 2000.

36 J. SLAVÍK, *Husitská revoluce*, s. 103.

37 z.k. [= Záviš KALANDRA], *Slavíkova „Husitská revoluce"*, Haló noviny 2/147, 6. 6. 1934, s. 4.

38 *Tamtéž*.

28. října a zavrhování 7. listopadu."[39] Je evidentní, že Kalandra posuzoval Slavíkovo dílo především z perspektivy svých radikálních politických postojů. Sociální revoluce se v jeho pojetí stala především konfrontací s poválečným sociálním a hospodářským systémem. Slavíkovu pozici tak chápal jako projev umírněného reformismu, který stál v cestě revolučnímu nastolení sociální spravedlnosti a beztřídní společnosti.

Pod názvem *Dějiny husitské revoluce* koncipoval svou práci o revolučním odkazu husitství v době ohrožení republiky na konci třicátých let také česko-německý komunistický historik Kurt Konrad. V ucelené podobě dílo nikdy nevzniklo, neboť Konrad byl během války zatčen a v drážďanském vězení spáchal roku 1941 sebevraždu. Jeho nedokončené dílo bylo nakonec vydáno v šedesátých letech též knižně,[40] i z obsáhlých poznámek. Z Konradovy koncepce je patrná vysoká erudice, v jeho fondu se nacházejí bohatá excerpta z historických pramenů i historických a sociologických prací jiných autorů. Kromě Karla Marxe jej inspirovala například Simmelova sociologie, nebo práce historika Bedřicha Mendla. Konrad se přitom jasně přihlásil k záměru svoje dílo politicky aktualizovat a přispět k diskusi o českých dějinách. Podle něho přitom „*spor o smysl české minulosti, o smysl českých dějin, byl tedy především spor o to, kdo může být českému národu vzorem pro jeho cestu k národnímu osvobození, i případně dále. Historie byla pro českou veřejnost vždycky politikum, byla jím i v Gollově pozitivistické a objektivistické škole – právě Pekař je toho nejjasnějším příkladem – a je jím především dnes – pro naše odpůrce i pro nás*."[41] Konrad byl na jedné straně pečlivým autorem, který čerpal z široké pramenné základny, na straně druhé vystupoval s jasným záměrem psát svoje práce aktivisticky. Historické dílo tak mělo být vědomě angažovanou součástí politického boje a explicitně vycházet z historikova politického přesvědčení. Konradova práce měla být také přehodnocením dosud zavedených interpretací husitství. Mezi ně patřilo jak pojetí Palackého, tak také Masarykovo, velmi ostře se Konrad vymezil vůči Pekařovu náhledu. Pekařův koncept dějin a „středověkosti" husitského ducha Konrad posuzoval jako politický postoj stoupence selského konzervatismu, nahrávajícího v politické soutěži agrární straně. Pekařovi také vytýkal údajné odmítání představ o lineárním dějinném pokroku, které ho zase mělo přivádět do myšlenkové blízkosti Spenglerovy filosofie.[42] V rámci svého díla tak zřejmě zamýšlel vyjádřit své stanovisko k diskusím o smyslu českých dějin. Konradovy výtky vůči Josefu Pekařovi nabyly zvláštního vyostřeného

39 z.k. [= Záviš KALANDRA], *Slavíkova „Husitská revoluce"*.
40 Kurt KONRAD, *Dějiny husitské revoluce*, Praha 1964.
41 *Tamtéž*, s. 13–14.
42 *Tamtéž*, s. 20–22.

rázu právě na konci třicátých let, kdy označoval za politické dědice díla tohoto historika nacionální pravici a henleinovské hnutí.[43]

Stejně jako Kalandra se i Konrad postavil také proti Slavíkovu historickému konceptu.[44] Kritizoval především jeho weberiánskou inspiraci jako zdroj údajného noetického relativismu i jeho historickou metodologii, kterou Slavík uplatnil uplatnil právě ve své *Husitské revoluci*. Weberův vliv na Slavíkovo historické myšlení je přitom dodnes předmětem diskusí[45]. Soudobou historiografii Konrad manicheisticky rozdělil na dva proudy, buržoazní (idealistický) a marxistický. Buržoazní historiografie v jeho pojetí implicitně sleduje zájmy vládnoucích tříd. Naproti tomu zde marxismus funguje jako jediný sociálně-vědný přístup, který na udržení stávajícího politického a sociálního řádu nemá zájem. Konradovo pojetí „objektivity" se přitom opíralo o postuláty Leninovy filosofie. Problémem „buržoazní historiografie" je podle něho petrifikace stávajícího hospodářsko-sociálního systému, zatímco třídní pojetí dějin v marxistické historiografii pomáhá společenské rozpory demaskovat.[46] Proto podle něho „*třídní poznávání ze stanoviska proletariátu je jediné zbaveno třídních předsudků, nejvíce se může přiblížit poznávání beztřídnímu, plně objektivnímu.*"[47] Pro Konrada nabízí marxismus jedinou perspektivu, která může vést k objektivnímu pohledu na dějiny právě z toho důvodu, že se odklání od třídních zájmů privilegovaných tříd a jejím cílem je naopak podnícení revoluční změny.[48] Revoluci přitom Konrad pojal jako základní změnu společensko-ekonomické formace, která probíhá násilnou cestou. Odmítl proto například Slavíkovo označování raně středověkých konverzí od pohanských kultů ke křesťanství jako revoluce, protože tento pojem spojoval výhradně s proměnou vlastnických vztahů a nikoli s proměnou kulturního horizontu.

Podobně Konrad kritizoval z marxistických pozic představu Josefa Pekaře, Václava Chaloupeckého i Jana Slavíka o zlepšování postavení selského stavu v předhusitské době. Husitská revoluce podle něj musela být naopak vyvrcholením třídních rozporů pozdně feudální společnosti, kdy se vyhrotily rozpory mezi panstvem a selským stavem, stejně jako mezi řemeslnickou třídou a bohatým patriciátem ve městech. Vznikala podle Konrada v období „všeobecné krize feudalismu", kdy docházelo v rámci společensko-

43 K. KONRAD, *Dějiny husitské revoluce*, s. 284–285.

44 *Tamtéž*, s. 22.

45 Viz Miloš HAVELKA, *Max Weber ve sporu o smysl českých dějin*, in: *Život plný střetů*, Lukáš Babka – Petr Roubal (eds.), Praha 2009 s. 97–109, Martin KUČERA, *Glosy k teorii dějin Jana Slavíka*, in: Život plný střetů, Lukáš Babka – Petr Roubal (eds.), Praha 2009 s. 109–123.

46 Kurt KONRAD, *Dějiny husitské revoluce*, Praha 1964, s. 23–24.

47 *Tamtéž*, s. 43.

48 *Tamtéž*, s. 33.

-ekonomické základny k bouřlivým změnám.[49] Ty měly souviset především se zakládáním měst a přechodem od naturální renty k peněžní. K národní otázce v husitství přistupoval Konrad i vzhledem ke svému přesvědčeníz pozice socialistického internacionalisty. Nacionální problémy nehrály podle něho zásadní roli a boj řemeslnické třídy proti německému patriciátu byl podle Konrada motivován především třídními hledisky. Dobový „nacionalismus", zachycený například autorem *Kroniky t. ř. Dalimila*, popisoval Konrad jako reakční a úpadkový jev a spojoval jej s konzervativními pozicemi české šlechty.[50]

Zaměřil se i na problematickou záležitost oné „středověkosti husitství", kterou v *Žižkovi* nadnesl Josef Pekař. Pokusil se především zodpovědět otázku kolem rozporu zdánlivého konzervatismu církevních reformátorů (jakými byli Viklef, Hus nebo Luther), kteří se často odvolávali na staré tradice církevní scholastiky na jedné straně, a revolučního narušování stávajícího „feudálního" systému na straně druhé. Konrad se pokusil tyto kontradikce vysvětlit konstatováním, že v průběhu 15. století teologie stále plnila roli ústředního referenčního rámce a v jejím duchu byly formulovány základní společenské představy. Tím se odklonil od redukcionismu náboženských otázek na problémy hospodářské podobnou, byť ideologicky rigidnější cestou, než tomu bylo v přístupu Kalandrově a Slavíkově. Vztahy uvnitř společensko-ekonomické základny pro něj coby historického materialistu byly primárním a určujícím faktorem historického vývoje.[51] Ve svém chápání valdenství se Konrad vymezil i vůči Engelsovu pojetí, chápajícího jeho ideje jako projev patriarchálního vnímání světa. Konrad naopak kořeny tohoto hnutí spojoval s francouzskými městskými vrstvami. V husitské revoluci však byly podle něho valdenské myšlenky naopak až šířením do Čech postupně přijaty v selsko-plebejském prostředí, především na jihočeském venkově. V tom se Konrad dovolával i závěrů bádání historika Rudolfa Holinky.[52] Josefu Pekařovi naopak vytýkal jednostrannost v chápání valdenství jako původní selské ideologie. Podle Konrada tedy *„táborství prvotní, pokud čerpalo z valdenství, má ideologické znaky tohoto poselštění a Pekař může identifikovat s tímto prvotním Táborem Chelčického.*"[53]

Konrad přitom podobně jako Slavík zasadil historii husitského hnutí do kontextu západoevropských dějin a hledal její souvislost s pozdější anglickou i Velkou francouzskou revolucí. Husitská vzpoura v Konradově práci tyto pozdější revoluce v zásadě předjímá a představuje jejich předobraz. Husitství také nevnímal jako hnutí izolované v českých zemích, ale v jeho

49 K. KONRAD, *Dějiny husitské revoluce*, s. 76.
50 *Tamtéž*, s. 178–179.
51 *Tamtéž*, s. 216.
52 *Tamtéž*, s. 224–233.
53 *Tamtéž*, s. 223.

radikálních výhoncích viděl spřízněnost s měšťanskými valdenskými sektami.

Petr Čornej, jenž se Konradovým dílem ve druhé polovině osmdesátých let zabýval, viděl v jeho husitologickém myšlení návaznost na Kalandrův odkaz, především na koncept všeobecné krize feudalismu, která měla uvolnit stavidla husitským bouřím. V některých aspektech ocenil i Konradův významný přínos historickému bádání. Konradovi se sice nepodařilo vymanit ze zajetí prvoplánového politického žurnalismu, díky své erudici a orientaci v pramenech však dokázal například vylíčit v širokých souvislostech vznik táborské ideologie a v otázkách vztahů mezi ekonomickou základnou a ideovou nadstavbou se dokázal oprostit od přílišného materialistického redukcionismu, charakteristického pro Kalandrovo pojednání.[54]

U Kalandry, Slavíka i Konrada najdeme snahu po postižení obecnějších rysů fungování revoluce jako společenského procesu a naopak potlačení nacionalistického obrazu husitství, který se zrodil v průběhu 19. století. Díla všech tří autorů však v poválečné době postupně upadla v nemilost. Kurt Konrad jako příslušník interbrigád nepatřil po nástupu komunistického režimu mezi vydávané autory. Přesto však o něm vyšlo po únoru 1948 několik textů. Na mnoho motivů z jeho díla na počátku šedesátých let v *Husitské ideologii* navázal filosof a historik Robert Kalivoda, který tuto monografii věnoval Konradově památce.[55] Záviš Kalandra byl s nálepkou renegáta a trockisty popraven v červnu roku 1950 v procesu se členy tzv. skupiny Milady Horákové.[56] Obnovený zájem o Kalandrovo dílo v šedesátých letech se ovšem týkal jeho teoretických prací o surrealismu a avantgardě, stejně jako byl důležitým inspiračním zdrojem pro práci historika a etnologa Vladimíra Karbusického o české pohanské mytologii.[57] Husitologické bádání naopak na jeho brožuru o Lipanech již nenavazovalo.

Jan Slavík měl navzdory své iniciátorské roli v revue *Dějiny a přítomnost* v radikálně levicových kruzích pověst kritika sovětského vývoje[58] a v období třetí republiky se dostal do ostrých polemik s komunisticky orientovanými intelektuály, když například vystoupil proti sovětské kulturní politice v případu Michaila Zoščenka a Anny Achmatovové.[59] Po roce 1948 se pak potýkal se zákazy publikační činnosti a na počátku padesátých let těsně unikl trestnímu stíhání.[60] Jak připomněl Petr Čornej, Slavíkův husitologický odkaz a přínos ocenil až posmrtně, v osmdesátých letech opět Robert Kalivo-

54 P. ČORNEJ, *Kořeny husitologického díla Kurta Konrada*, s. 69.
55 Robert KALIVODA, *Husitská ideologie*, Praha 1961.
56 J. BOUČEK, *Poprava Záviše Kalandry*, Praha 2006, s. 131–149.
57 Vladimír KARBUSICKÝ, *Báje, mýty, dějiny*, Praha 1995.
58 J. BOUČEK, *Jan Slavík*, s. 75–77.
59 *Tamtéž*, s. 137.
60 *Tamtéž*, s. 140–144.

da. Ten však Slavíkovi mylně připsal prvenství ve využití konceptu všeobecné krize feudalismu, které se objevilo již předtím v Kalandrově práci.[61] Na druhé straně se však ke Slavíkovi v časopise *Dějiny a přítomnost* hlásila mladá generace marxistických historiků, známá pod názvem Historická skupina, která se inspirovala například marxismem a sociologickou konceptualizací dějin, včetně Weberova díla.[62]

Konrad i Kalandra byli také stoupenci důsledného internacionalismu, a nacionální aspekt husitských bojů chápali jako odraz sociálních nepokojů.. V tomto ohledu bylo jejich pojetí národní otázky blízké Slavíkovým názorům. Můžeme tedy v mannheimovském duchu konstatovat, že zatímco Nejedlého pojetí plnilo po druhé světové válce úlohu ideologickou, zmíněné tři práce akcentovaly naopak utopické prvky, motivy rozchodu se stávajícím společensko-ekonomickým řádem. Jakkoli však Slavík, Kalandra ani Konrad ve změněných podmínkách a nových mocensko-politických souřadnicích poválečné doby nevyhovovali poptávkám etablujících se politických i vědeckých autorit, základní myšlenková východiska, zformulovaná v jejich textech, se však paradoxně na dlouho, byť ne explicitně stala výchozí argumentační výzbrojí tzv. marxistické historiografie věnované starším dějinám.

61 P. ČORNEJ, *Světla a stíny husitství*, Praha 2011, s. 373.
62 Bohumil JIROUŠEK, *Historik Jaroslav Charvát v systému vědy a moci*, Praha 2011, s. 79–92.

Rusíni v českém snu. Etnograf Jan Húsek a československá civilizační mise za první republiky

Dalibor STÁTNÍK

Ňit! My ne pomreme!
Zima pominula, vesna nastupila…
Naš narod vsbudilsja. My žiti budeme!
Mjateľ, snížny buri, perestanut v jari,
Ľis zazeleňíjet, zacvitut chotary
A radostny písni ispolnili svit ves

Ci pod Karpatami jesče Rusin žijet
Ci u našich krevnych ruske serdce bijet?
Ci ich ne uhnevali, ci im ne otňali
Vše to, čto nam svjate, za čim rabotali
My a naši predki s krovju zachraňali?[1]

Při studiu historie severovýchodního Slovenska, kterým rozumíme především bývalou Šarišskou župu, část Spišské a sever Zemplínské župy, které tvořily v meziválečném období Košickou veležupu,[2] narážíme na úskalí dezinterpretací a mýtů. Není to nic nového ani neobvyklého. Snad jen, že po historicko-materialistické a mnohdy vulgarizované koncepci, typické pro zdejší, tedy československou, slovenskou, ruskou a ukrajinskou historiografii v druhé polovině 20. století, se coby substituce za tuto ideologii vrací „tradiční" nacionalismus. Tím se vše stává choulostivějším. Nejde ovšem o nic jiného než o běžný, nikterak nový a spíše obecný problém interpretace historických faktů. O významu mýtů v kolektivní paměti není sporu. Hrají pozitivní i negativní roli a svým způsobem odpovídají odvěké lidské touze po „manichejistickém" odlišení dobra a zla. Možná jsme na to

1 Verše Emila Kubka citovány podle: František DANCÁK, *Emil Kubek: Kňaz, básník, spisovateľ, jazykovedec, rodoľub*, Prešov 1999, s. 51–54. Emil Kubek psal v USA na přelomu 19. a 20. století skutečně latinkou.

2 Po zavedení krajského zřízení od roku 1949 do roku 1960 Prešovský kraj, později severovýchodní část Východoslovenského kraje, přičemž těžiště nynějšího Prešovského samosprávného kraje ustaveného v roce 2001 je identické s oblastí, v níž je dosud nejkompaktnější rusínské/ukrajinské osídlení.

v soudobé české vědecké historiografii trochu pozapomněli, ale historie, resp. dějepisectví, tuto roli dříve plnila mnohem více a někde ještě plní. A právě Rusíni, resp. Karpatorusové, jak se jim říkalo v první československé republice, kteří ve výše zmíněné oblasti žili, se stávali předmětem těchto mýtů a jejich osud byl a dosud je interpretován podle politické objednávky (šlo o jejich národnost, jazyk, náboženství, státoprávní uspořádání i různorodé interpretace příčin jejich osudu, bídy a zaostalosti). Dezinformace přinášela jak komunistická propaganda dvacátých a třicátých let, tak poválečná marxistická historiografie. A ve stejném duchu se někdy nese i obsah projevů dnešních nacionalistů.

Zásadní jsou pro nás vlastně dva diametrálně odlišné „diskurzy", a to oficiální nebo polooficiální náhledy na tuto oblast v době Československé republiky (dále jen ČSR) a pak náhledy v komunistickém období. Mají jedno společné, a sice jistý druh „historismu". Spatřují, a zřejmě nikoliv nesprávně, příčiny neutěšeného stavu východu ČSR v minulosti. Poúnorový výklad, kterým se zde nebudeme podrobněji zabývat, navazoval na levicová, spíše sektářsky komunistická prvorepubliková publicistická a řečnická oxymora. Zaostalost východu republiky a z toho plynoucí úmyslné ústrky byly politickým tématem Komunistické strany Československa jak před válkou, tak v ideologické rovině až do roku 1989.[3] Mezi ukrajinsky orientovanými národovci zůstává někde dosud. Základním mýtem tak byl apriorní záměr „české buržoazie" brzdit ekonomický rozvoj Slovenska a Podkarpatské Rusi z obavy před konkurencí.

Při vymezení otázky osudu Rusínů na Slovensku máme sice ambice dotknout se dějin území, ale ty tvoří osudy lidí, a tak nemůžeme odhlédnout od vývoje na Podkarpatské Rusi, již proto, že tam v meziválečném Československu leželo těžiště rusínského obyvatelstva a hospodářské a sociální, kulturní a jazykové problémy tamních „Karpatorusů" byly více méně shodné s těmi „slovenskými".[4]

Na začátku dvacátých let minulého století se vynořila celá řada brožurek novinářů, publicistů, ale i politiků, mnohdy již dnes většinou zapomenutých, kteří stanuli v údivu a úžasu nad tím, co „Beneš vybojoval" na pařížské mírové konferenci. Stručně řečeno, již slovenské poměry byly pro české pozorovatele mnohdy obtížně „stravitelné", ale se Slováky

3 Ivan BAJCURA, *Ukrajinská otázka v ČSSR*, Košice 1967, s. 43. Autor hovoří o politice útlaku a nerovnoprávnosti, národnostním útlaku, nemožnosti se vykazovat jako Ukrajinci. Dále např. viz: Ivan VANAT, *Narysy novìtn'oji ìstorìji ukrajincìv Schìdnoji Slovaččyny*, Bratislava 1979–1985; TÝŽ, *Narysy novìtn'oji ìstorìji Ukrajincìv Schìdnoji Slovaččyny. [T.] 1, (1918–1938)*, Prjašìv 1990; TÝŽ, *Do pytannja pro tak zvanu ukrajinizaciju rusyniv Prjašìvščyny*, Prjašìv 1993.

4 K vymezení nejasné historické, geografické a etnografické hranice nejlépe Peter ŠVORC, *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusí v medzivojnovom období (1919–1939)*, Prešov 2003.

se jaksi „počítalo“, existovala „vzájemnost“. Ovšem všechno „poznání“ končilo Tatrami a dál na východ byla skutečná „terra inkognita“ a snad scházelo dopsat na mapu „hic sunt leones“.[5] Tak zvláštní připadali Rusíni a jejich domicil obyvatelům Čech. Zarážející byla především chudoba zdejšího kraje a lidu, zjevná a nezpochybnitelná. Podle přesvědčení českých autorů ji zavinila předchozí uherská, resp. maďarská nadvláda a správa. V mnohém je to pravdivé, i když česká strana „Budapešti“ podsouvala přímo zločinný úmysl udržovat slovenský lid v nevědomosti a područí.[6] Vzhledem k dobovým okolnostem a antipatiím to bylo celkem pochopitelné. První doktor filosofie, vzešlý z nově zřízené Univerzity Komenského, příznivec česko-slovenské vzájemnosti a vystudovaný národopisec Jan Húsek, jehož se příspěvek především týká, ve dvacátých letech prováděl zásadní terénní výzkum na severovýchodním Slovensku a v průkopnické práci *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy* pohled na uherskou správu vyjádřil snad až hrubě: „*Maďarské vládě na tom nezáleželo, jestli se to »lidské stádo«, které nemělo ani takové ceny pro stát jako ty hory, vzdělává či nikoli. Jen vočkovati* (sic!) *státní jazyk uherský – to byl cíl školy, ostatní bylo vedlejší. Nevzdělaný lid lépe možno ovládati; proto Rusín žil jako prodán a ztracen v tom světě.*“[7]

Opožděnost v modernizačním procesu byla ovšem zaviněna také „objektivně“ periferností rusínského sídlištního areálu v mnohonárodnostních říších, jimiž byl uzurpován a segmentován. Zdánlivě se na „periferii“ z hlediska „velkých dějin“ moc nedělo. Nebylo to ovšem tak docela pravda. Vzpomeňme jen Rákocsiho „kurucké“ povstání. Širší region Karpat byl však také determinován tureckou expanzí. Po nástupu průmyslového rozmachu a kapitalismu se prohlubovala hospodářská, a s tím související sociální a kulturní retardace. Pozdější Podkarpatská Rus a východní Slovensko byly součástí Svatoštěpánské koruny a jejich rusínské haličské zázemí pak po vyrovnání součástí „Předlitavska“. Nukleární území národního uvědomění a obrození Rusínů jako Ukrajinců ovšem bylo a proběhlo v „předlitavské“ Haliči a v romanovské říši.

---

5 Josef LINEK, *Podkarpatská Rus. Úvahy a poznámky*, Třebechovice pod Orebem 1922, s. 3; Vojtěch LEV, *Brána na východ: (Karpatská Rus)*, Praha 1920, s. 5.

6 Cyril KOCHANNYJ, *O Podkarpatské Rusi*, Praha 1929, s. 4, 21. Podle něj byli Rusíni dříve jen „*etnografická lidová masa*“, která „*byla hříčkou v rukou privilegovaných stavů*“. Velmi emotivně zapůsobila situace na jednoho z prvních cestovatelů po „našem“ východu: „*Kdo nevěří, ať se jde přesvědčit (…) Nestrne úžasem, nýbrž hrůzou. Nezapláče, nýbrž bude klíti. Hlasitě, nejtrpčími pocity v rozechvělé duši bude proklínati všechny ty, kdož svým počínáním uvrhli rusínský lid pod Karpaty do toho stavu, v jakém se dnes nalézá. Tam se nežije, tam se živoří, lze-li vůbec posledního slova užít k označení toho, co jsem v Karpatské Rusi spatřil… To se musí viděti na vlastní oči. To se musí seznati přímo na místě: Nešťastná země stokráte nešťastnějšího národa!*“ V. LEV, *Brána na východ: (Karpatská Rus)*, s. 16–17.

7 Jan HÚSEK, *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy*, Bratislava 1925, s. 331nn.

Co o „československých" Rusínech vlastně dnes víme? Slovenské dějiny bývají nebo bývaly v učebnicích a českých dějepisných kompendiích povětšinou psány petitem jako součást uherské historie.[8] Dějiny „československých" Rusínů pak většinou nalezneme nejvýše pod čarou v poznámkách. Většinou se spokojíme s tím, že žili tradičním, tedy jakoby nedějinným životem. Možná tomu tak bylo, pakliže za historii nepovažujeme stálou reprodukci života, osudů, lidského údělu, který tady dlouho znamenal být rolníkem, „chliborobem". Intelektuální hornouherská společnost nebyla ale inferiorní. Nebyla zcela demokratická, nesměřovala k občanské společnosti, neboť zde významnou roli hrála gentry, ale v mnohém dokonce Předlitavsko předčila. Bohužel však vykazovala také zásadní deficit pro národní ambice, a sice agresivní jazykovou a mentální „maďarizaci".

Inteligence „nedoformovaného" národa nebo národnostní skupiny, jak bývali Rusíni také definováni, se omezovala především na kněze, řeckokatolické duchovní, jejichž povolání byla mnohdy takřka dědičná. Nebyla to ovšem společnost nehybná, naopak. Právě východoslovenské župy vykazovaly na přelomu 19. a 20. století největší vystěhovalectví, většinou do Ameriky, ale specifické bylo, že se mnozí vraceli a opět odcházeli.[9] Předpokládá se, že z USA přicházeli jako sebevědomí občané, kteří tam prošli školou demokracie. Měli bychom si ovšem uvědomit, že poměry v továrnách a uhelných dolech, kde „Východňári" pracovali, byly vzdáleny dnešnímu ideálu harmonizace práce a kapitálu a vůbec společenské a politické korektnosti. Jinak tomu bylo se svobodou náboženství, na kterou jsou Američané tolik fixováni. Není asi náhodou, že pravoslaví se na východní Slovensko po staletích „vrátilo" právě z Ameriky, „importoval" ho tam předek Andyho Warhola, a to i přes snahy uherských vládních kruhů monitorovat v samotných USA náboženskou situaci mezi uherskými občany nebo poddanými, protože se uherská vládní místa až patologicky obávala pravoslaví jako součásti „panslávské" agitace a ruského vlivu.

Budiž nám zadostiučiněním, že skoro před sto lety na tom nebyli odpovědní činitelé v Praze ohledně svých vědomostí o mnoho lépe. Stížností na „pražskou" neinformovanost najdeme poměrně dost. Mělo to ale, jak uvidíme, i své pozitivní stránky.

---

8 I v jinak fenomenální trilogii Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918–1938)*, Praha 2002–2003, je Podkarpatské Rusi a Rusínům věnován jen omezený, zřejmě ovšem vzhledem k „velké" politice, umění, kultuře apod. uměřený prostor. Ze všech podobných kompendií se však přece jen jedná o mnohem větší a hlavně zasvěcený výklad. Totéž se dá vztáhnout i na knihy: Antonín KLIMEK, *Velké dějiny zemí Koruny české,* díl XIII. a XIV., Praha – Litomyšl, 2000 a 2002.

9 „*Vystěhovalci nejsou však pro vlast ztraceni. Velká část se jich po čase navrací a ostatní alespoň posílají domů peněžité podpory.*" Bohumil KOČÍ, *Podkarpatská Rus: Její poměry hospodářské, kulturní a politické*, Praha 1922, s. 21.

Etnogeneze Rusínů, resp. společenství, které obývalo východoslovenský karpatský region, byla složitá s dosud nejasnými vlivy migračních procesů. Faktem je, že se tato populace ocitla ve státních útvarech, které nebyly jejím vlastním reprezentantem a v nichž se ocitla jen na periférii zájmu, protože jádro těchto zemí a jejich cíle ležely jinde. Jsme ovšem v pokušení říci, že v první polovině 19. století byla promarněna velká příležitost. V době Metternichova absolutismu byly národy v rakouské říši pod německou dominancí ponechány svému osudu. Svým způsobem uvolněný prostor Češi, Slováci, Chorvati, Slovinci, ale i Maďaři vyplnili úspěšně završeným tzv. národním obrozením, tedy zformováním v novodobý moderní národ. Rusínům k tomu chyběly základní ekonomické předpoklady. Svým způsobem se u nich recyklovala jen nepatrná vrstva kněžské, řeckokatolické inteligence. Právě deficit kapitalismu, který podle mainstreamového náhledu podmiňuje vznik novodobých národů na základě dřívějších etnik, byl příčinou ustrnutí národního vývoje, jak pronikavě v české historiografii v posledních desetiletích dokládá Miroslav Hroch.[10] Vše bylo ztíženo navíc skutečností, že území, o něž nám jde především a které se stalo po první světové válce mezinárodními smlouvami součástí ČSR, bylo nábožensky, jazykově a tedy i národnostně heterogenní. Byť vedle Maďarů, židů a evangelíků byly zdaleka nejpočetněji zastoupeni právě slovanští křesťané východního ritu, jejich národní vědomí bylo pranepatrné a vlastně pro ně nebylo důležité. Podstatnou byla jejich víra, o níž tušili, že pochází z východu, a tak se sami označovali za tzv. Rusňaky.

Jazykovědci dělí Slovany na jižní, západní a východní, a právě mezi těmito skupinami někde v této oblasti probíhala hranice. Ve skutečnosti ovšem byl přechod od jedněch k druhým velmi pozvolný a jazykově i národopisně obtížně definovatelný (jak si mohla ověřit rozhraničovací komise expertů československé delegace v Paříži, v níž figurovali mj. též etnograf Karel Chotek a geograf Karel Domin). Na území, které se z vůle českých expertů v Paříži stalo součástí Slovenska a které je známé jako východní Slovensko, bylo až do roku 1918 dokonce velmi slabé i slovenské povědomí, což našlo výraz v pokusu uherských vládnoucích kruhů o odpoutání tohoto regionu od slovenských národních ambicí pokusem o kodifikování zvláštního lidu či národnosti Slovjaků s jejich šarištinou. Uherská vláda si zřejmě byla vědoma, že pro ni bude výhodné Slovensko, i když v celku silně maďarizované, ještě více národnostně oslabit, a tak několik desetiletí před rokem 1914 přišlo s šarišskou akcí, tedy s pokusem šarišské nářečí kodifikovat, resp. postavit vedle štúrovské slovenštiny. Podle tohoto pojetí zdejší obyvatelé nebyli Slováky, ale byli tzv. Slovjaky. O tom, že to byla ši-

10 Např.: Miroslav HROCH, *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*, Praha 1996; nebo Miroslav HROCH, *Na prahu národní existence*, Praha 1999.

roce a vážně založená akce, svědčí i časopis *Naše Zastava*, redigovaný prešovským župním archivářem Viktorem Dvorcsákem.[11] Tento podnik byl oživen v době maďarské revoluce 1918–1919, kdy se nové vlády různě lákavě znějícími návrhy autonomie snažily zachránit ze starého Uherska, co se dalo, tedy alespoň jižní, skutečně maďarskojazyčné oblasti a právě dnešní východní a severovýchodní Slovensko, tedy minimálně Spišskou, Šarišskou a Zemplínskou župu, a samozřejmě celou pozdější Podkarpatskou Rus.[12] O příslušnosti a míře zapojení východního Slovenska do „národního" života se donedávna vedl ve slovenské historiografii velký spor.[13] Maďarské dezintegrační a separatistické tendence totiž částečně vycházely z reality, a tu samu pak pomáhaly propagandisticky vytvářet.

Na severovýchodním Slovensku před rokem 1918 skutečně žilo obyvatelstvo jazykově a etnograficky odlišné od obyvatel např. turčanské župy, ale navíc vedle nich ještě prostor sdíleli Židé a především ne-slovenské, ale slovanské obyvatelstvo. Jejich nejzápadnější souvislejší osídlení zasahovalo až na Spiš. Již ve dvacátých letech 20. století měli jazykovědci a etnografové pochybnosti ohledně přesného vymezení hranice západoslovenského – slovenského a východoslovanského – tedy ukrajinského neboli rusínského živlu.[14] Snad také právě pro tuto nejasnost a promíšenost obyvatelstva byla

11 Viera HUDEČKOVÁ, *Regionalizmus a oblasť Šariša v 30. rokoch 20. storočia*, Annales historici Prešoviensis 5/2005, s. 183–184. O Rusínech v této souvislosti Peter KOVAĽ, *Slovenskí dejatelia a etnické hranice na severovýchode Slovenska v druhej polovici 19. a v prvých rokoch 20. storočia*, Dejiny – internetový časopis Inštitútu historie FF PU v Prešove 2/2007, s. 21–22; Peter ŠVORC, *Východné Slovensko – špecifický slovenský region: Slovenská historická veda a východné Slovensko*, in: Východné Slovensko v kontexte moderného národného vývinu Slovákov v 19. a v prvej polovici 20. storočia (vybrané kapitoly), Libuša Franková (ed.), Prešov 2004, s. 181–219. Na odlišnosti východního Slovenska se ostatně s Ondrejem R. Halagou, jejím nejpřednějším zastáncem, shodl i Václav Chaloupecký.

12 Ladislav TAJTÁK, *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*, Bratislava 1972.

13 Máme na mysli „slavný" dlouhodobý spor mezi Ondrejem R. Halagou a Ladislavem Tajtákem. Srov. Ladislav TAJTÁK, *Východné Slovensko ako regionálny fenomén*, in: Historický časopis 49/2, 2001, s. 307–329; Ondrej R. HALAGA (ed.), *Východoslovenský slovník: historicky dokumentovaný (921–1918), paralely české, slovenské ekvivalenty,* Košice – Prešov 2002; Peter ŠVORC, *Východné Slovensko jako historiografický problém*, Česko-Slovenská historická ročenka 2014–2015, Bratislava 2016, s. 71–88.

14 Rusínsko-slovenským „rozhraničením" či vymezením se již před vznikem republiky zabýval vynikající znalec – slavista, archeolog a národopisec Lubor Niederle. Lubor NIEDERLE, *K sporu o ruskoslovenské rozhraní v Uhrách*, Slovanský přehled. Sborník statí, dopisův a zpráv ze života slovanského 5, 1903, s. 23–349; TÝŽ, *Ještě ke sporu o ruskoslovenskou hranici v Uhrách*, Slovanský přehled. Sborník statí, dopisův a zpráv ze života slovanského 6, 1904, s. 258–261 a TÝŽ, *Uherští Rusíni ve světle maďarské statistiky*, Tamtéž, s. 460–462; TÝŽ, *Nová data k východní slovenské hranici v Uhrách*, Národopisný věstník československý 2, 1907, s. 1–3, tam se nachází i mapka. Právě na jeho výzkum později navazoval J. Húsek a i v době Československé republiky přetrvávala podezření na svévolnost sčítacích komisařů a nejasnosti ohledně národního „statutu" či uvědomění.

za jednoznačně rusínskou oblast považována bezesporně jen Podkarpatská Rus. Z těchto důvodů rusínské obyvatelstvo severovýchodního Slovenska bylo vnímáno jen jako vedlejší odnož velkého ruského nebo ukrajinského národa či za komunitu svébytných Lemků.[15]

Pro národní, sociální a kulturní vzestup a sebeuvědomění Rusínů byl směrodatný vznik ČSR, byť se východní Slovensko fakticky stalo součástí republiky až v polovině roku 1919 po porážce Slovenské republiky rad a obsazení území vojsky a správním republikánským aparátem.[16] Teprve pak nastává „bratrská" spolupráce s hospodářsky rozvinutějším „státním národem", který jediný může Rusíny pozdvihnout na vyšší kulturní úroveň, alespoň podle tehdejšího republikánského diskurzu.

K zachování národnostních práv byl navíc nový stát zavázán saintgermainskou smlouvou zaručující ochranu menšin, a již proto nikdo vážně nezpochybňoval existenci slovanského, ale neslovenského obyvatelstva nejen v Podkarpatské Rusi, kde se jednalo o „státní" národ, ale také na území severovýchodního Slovenska, kde „Karpatorusové" či Rusíni tvořili ostrůvkovité enklávy, které se navzájem prostupovaly se slovenskými, německými a maďarskými vesnicemi a naopak.[17] Vznik republiky měl pro Rusíny velký význam. Kdyby nic jiného, tak padly Apponyiho maďarizační jazykové školské zákony, které znamenaly v době těsně před první světovou válkou v podstatě konec jazykově národního školství. Národní školy, a o ně šlo především (měšťanské aj. byly zcela výjimečné a vznikaly teprve postupně za republiky), zůstaly téměř výlučně v rukou řeckokatolické církve. Novinkou bylo, že se v nich mohlo vyučovat v řeči žáků.[18] Jednotně a obecně uznávaný a používaný jazyk v té době Rusíni neměli. Takové ambice mělo tzv. jazyčie, což byl pokus o vytvoření spisovného jazyka na základě církevní slovanštiny a nářečí, spojovaný s lingvistickým úsilím Alexandra Duchnoviče v polovině 19. století. Tento jazyk byl označován za ruský, takže školy nesly název „ruské", ale přitom s „vysokou" ruštinou měl jen velmi málo společného. Ve skutečnosti se všude víceméně používaly místní dialekty.

---

15 O polských iredentistických aktivitách viz: Juraj KREDÁTUS, *Druhá Rzeczpospolita a Podkarpatská Rus (1933–1936)*, Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove 2/2007, s. 56–77.

16 Peter ŠVORC, *Začleneňie Podkarpatskej Rusi do ČSR (1918–1920)*, in: Česko-slovenská historická ročenka, Vladimír Goněc (ed.), Brno 1997, s. 39–60.

17 Rusíni v bývalých Uhrách nemohli svou národnost pěstovat, „*ale v Československé republice nikdo jim nebrání, aby žili svým ruským životem, aniž by ovšem pěstovali iredentistických politických snah, nejméně ovšem maďarskofilských, jež jsou u nich dosud nejsilnější*". J. HÚSEK, *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy*, s. 349–350.

18 O neutěšeném stavu národního školství naposledy Blanka KUDLÁČOVÁ, *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelavanie na Slovensku v rokoch 1918–1945*, Trnava 2016, s. 294–296, 302–303.

Ovšem ještě dlouho po vzniku Československa byla pro mnohé daleko důležitější náboženská identita, tedy vyznání, než neustálený, nekodifikovaný jazyk, vlastně dialekt, lišící se vesnici od vesnice.[19] Jan Húsek to poznal zřejmě zcela správně: „*Jaké je národní povědomí obyvatelů východního Slovenska od Popradu po Užhorod? U velké části není možno mluviti o národním povědomí, poněvadž lidé žijí buď jen rodinným egoismem, nebo krajovým patriotismem, anebo ještě kmenovým povědomím, jehož složkami jsou hlavně řeč a víra, takže jen menší částka povznáší se k širšímu povědomí národnímu.*“[20]

V tom ovšem spočíval kámen úrazu. Při neujasněné národnostní identitě ji bylo nutno vytvářet pro úřady a před úřady – například při sčítání lidu v roce 1921 a 1930, včetně toho za Slovenského státu v roce 1940.[21] Sčítání lidu bývala vždy neuralgická, protože v této době počet „duší“ a velikost národa od toho odvozená, hrály mnohem větší roli než nyní. To vyvolávalo napětí z obou stran, tedy slovenské a rusínské, ukrajinská tendence se na Slovensku na rozdíl od Podkarpatské Rusi projevovala zcela marginálně. Obě strany si navzájem vyčítaly různé „úskoky“ při ovlivňování tohoto veledůležitého úředního aktu. A to, co se zdá být jednoduché, tedy spočítat a vykázat obyvatelstvo toho kterého národa, bylo ve skutečnosti díky nejrůznějším zcela úmyslným instrumentům nebo „machinacím“ uplatňovaným vládnoucími národy ve staré monarchii skutečně výbušným „politikem“.[22] Podle Húska byla navíc definující náhoda, nahodilost: „*U mnohého člověka rozhoduje často chvilková nálada nebo druhá osoba (kněz, učitel apod.), pod jehož vlivem a sugescí stojí.*“[23] Dodává ale ještě poměrně vyzývavě, že národně politické hnutí vychází od inteligence, tedy většinou popa, a „lidu“ je

19 „*Národnost ve skutečnosti není určena nějakými objektivními znaky, ale národnostním vědomím samotných lidí. Toto vědomí je formováno kulturním prostředním a především školou. Tam, kde ještě obyvatelstvo nemá jasné národní vědomí (a to byl na počátku 20. století jednoznačně případ právě podkarpatoruských slovanských obyvatel), tam nemůže být ani žádná národnost, existuje tu jen amorfní neuvědomělá masa.*“ Jan RYCHLÍK – Magdaléna RYCHLÍKOVÁ, *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946*, Praha 2016, s. 10.

20 J. HÚSEK, *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy*, s. 344, 363. Víra a jazyk jsou podstatné znaky národnosti, ale nevyčerpávají ho úplně, jsou případy, kdy se mluví a věří rusky, ale cítění už není ruské, naopak jsou případy, kdy je víra ruská a řeč slovenská, ale povědomí je ruské.

21 P. KOVAĽ, *Slovenskí dejatelia a etnické hranice na severovýchode Slovenska v druhej polovici 19. a v prvých rokoch 20. storočia*, s. 29–31; zde o počtu a odhadech, jak bylo obtížné zjistit počet „gréckokatolíkov Slovákov“. Někteří odhadovali až 200 000 slovenských uniatů, kteří dlouho nebyli za Slováky kvůli svému náboženství považováni, o čemž se vedly velké polemiky v druhé polovině 19. století. Výsledky z roku 1940 přináší Martin PEKÁR, *Hlinkova slovenská ľudová strana a jej činnost v šarišsko-zemplínskej župe* v *rokoch 1939–1945*, Annales Historici Prešoviensis 5, 2005, s. 198; převahu měli Rusíni v okresech Medzilaborce a Vyšný Svidník.

22 Např. vykazování obcovacího, nikoliv mateřského jazyka.

23 J. HÚSEK, *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy*, s. 345: „*Mnozí nechávali rozhodnutí o »své« národnosti na sčítacím komisaři, jak to bývá u »lidu národně neuvědomělého«.*“

jedno, jak je zapsán ve sčítacích operátech. *„Změní-li mu ruskou národnost na slovenskou, nepokládá to za křivdu, nýbrž spíše za povýšení. Vždyť tendence u lidu je taková, že se chce dobrovolně poslovenštiti.*“[24] Určit, kdo je Rusín a kdo je Slovák, nebylo díky velké spodobě dialektů vždy jednoznačné a možné. Podle řeckokatolických duchovních měla být rozhodujícím kritériem pro „rusínskou etnicitu“ právě víra, která měla spoluvytvářet a udržovat národní, tedy rusínskou identitu. Dodnes o to panují spory, ale pravdou je, že mezi věřícími této církve je mnoho Slováků a nejinak tomu bylo v minulosti. Ať tak či jinak, skutečností je, že tato církev ve 20. století rozhodně nebyla etnicky jednoznačně určená a byla církví dvou národů, což například biskup Pavel Gojdič nesl poměrně nelibě.[25] Úřady ponechávaly benevolentně na lidech, aby svou národnost měnili podle okolností. Co jiného jim zbývalo? Vyvolávalo to ovšem zmatek při změně vyučovacího jazyka ve školách.[26]

Tedy z počtu věřících někteří odvozovali i počet Rusínů – i když se jednalo o tzv. Rusňáky, totiž lidi, kteří vyznávali řeckokatolickou víru, ale nic to nutně nemuselo vypovídat o jejich „etnicitě“. A to ani neuvažujeme o smíšených manželstvích. Ve skutečnosti počet osob hlásících se k rusínské národnosti byl mnohem nižší. Někteří v tom viděli výsledek protirusínské agitace. Ovšem naproti tomu Slovenská liga[27] zase argumentovala přesně opačně, a sice protislovenskou propagandou a ovlivňováním národního povědomí řeckokatolickými kněžími a učiteli. V první polovině dvacátých let se k národnostní agitaci připojila téměř náboženská válka, kdy spíše na Podkarpatské Rusi, ale také na Šariši a v Zemplínu lidé poměrně hojně konvertovali k pravoslaví, které zde kromě svého amerického „původu“ mělo i zřetelnou stopu českou.[28] Prvotním impulsem ovšem bylo zcela něco

24 J. HÚSEK, *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy*, s. 377.

25 *Tamtéž*, s. 490. Húsek otevřené polemizuje a vyvrací okřídlené heslo „co uniat (Rusňak, řeckokatolík) – to Rus“. Autor dále dělí asi 188 000 řeckých katolíků na 46 000 „tvrdých“ Rusů, 60 000 řeckokatolických Slováků, 12 000 pomaďarčených, 702 000 *„oněch přechodných rusňáků-slováků, kteří, nemajíce pevného národního vědomí, balancují, vydávajíce se buď podle řeči (státní příslušnosti atd.) nejvíce za »Sloviaky«, anebo podle víry za Rusy (…)*“. *Tamtéž*, s. 487.

26 *Tamtéž*, s. 190. Na některých slovenských školách se v jeho době zaváděla postupně místo slovenštiny jako vyučovací jazyk karpatoruština. Podle Húska to byl ale jen dočasný ústup, protože řeč a písmo jsou věcí konvence a jakmile se změní způsob života, jednání a myšlení, asimiluje se také řeč. *Tamtéž*, s. 404.

27 Byly to např. aktivity a publicistika Jozefa Rumana a Andreje Dudáše, byť jeho rukopis *Rusínská otázka a jej úzadie*, kterou napsal jako šarišsko-zemplínský župan, vyšel posthumně až v roce 1971 v Buenos Aires.

28 K církevní situaci nejen ve dvacátých letech přehledně Pavel MAREK – Martin LUPČO, *Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století; prolegomena k vývoji pravoslaví v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860–1992*, Brno 2013; Pavel MAREK, *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918–1924)*, Brno 2005. V podstatě šlo o osobnost a činnost žižkovského rodáka Antonína J. Vrabce (Savvatije), jehož aktivity byly v odborné literatuře mnohokrát popsány.

jiného, a sice téměř „feudální“ dávky, které řeckokatolické fary vyžadovaly, a sice rokovina a koblina, tedy peněžní a naturální dávky a „něco“ jako robota[29]. Lidé po válce nebyli schopni těmto závazkům a svým dluhům dostát, a tak viděli záchranu v „chudé“ pravoslavné církvi.[30]

Jan Húsek hovoří o lidu všemi „*vyssávaném*“, zotročeném, který se přesto „*bránil nejen v existenčním boji sociálním, ale i v boji národním (resp. kmenovém, protože o národním povědomí se nemůže u něho vlastně mluviti!). Ruská jeho kmenovitost se přenášela jen setrvačností z pokolení na pokolení, čím dál tím více uhýbajíc života schopnější slovenskosti a výbojné maďarskosti. Zakřiknut, fatalismu propadlý, téměř ode všech opuštěn a všemi vysmíván nejen se nebránil, ale sám dobrovolně se asimiloval prostředí a okolí – poslovenšťoval a pomaďaršťoval se vědomě i nevědomky (…).*“[31]

Těžiště politického života Rusínů bylo ovšem na Podkarpatské Rusi a na z jejich hlediska periférii, tedy na Slovensko, se jeho aktivity přenášely opožděně a jen jako ozvuky. A tak spory mezi ruskou, ukrajinskou nebo autochtonní, tedy rusínskou orientací tady nebyly tak zřetelné a zřejmé. Jinak řečeno, zdá se, že pražská vláda nechala tuto oblast docela napospas sobě, úředníci od Vltavy se příliš v tomto kraji nevyznali, a i když měli dobrou vůli, mnohé jejich snahy asi narážely na vzdálenost, úředního šimla, přirozenou a možná šťastnou tendenci, nechat věci být tak, jak jsou.[32] Bylo to asi nejrozumnější, co se dalo dělat. Někdy a vlastně skoro až dodnes má ukrajinsky orientovaná publicistika tendenci vidět ve všem konání pražský a bratislavský centralismus, směřující k úmyslné asimilaci a pauperizaci zdejšího kraje a obyvatelstva. Tak tomu skutečně nebylo, ale v pluralitních mantinelech se samozřejmě uplatňovaly skupinové zájmy a (dnešním slovem řekněme) lobbování, vypadá, že zájmy českých podnikatelů skutečně mohly vést k potlačení rozvoje tohoto kraje. Ale uvědomme si rizika a důsledky socialistické industrializace. Na tento kraj podobně jako na české pohraničí a Podkarpatskou Rus dolehla světová hospodářská krize. Nedalo se to ovšem srovnat s „holodomorem“ na Ukrajině. Zadlužení rolníků

29 Více k historickému vývoji náboženských poměrů a etnogeneze viz: Peter ŠOLTÉS, *Tri jazyky, štyri konfesie. Etnická a konfesionálna pluralita na zeplmíne, Spiši a v Šariši*, Bratislava 2009.

30 Z obsáhlé literatury k náboženským dějům v tomto období výběrově Pavel MAREK – Volodymyr BUREHA, *Pravoslavní v Československu v letech 1918–1953: Příspěvek k dějinám pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi*, Brno 2008; Štefan HORKAJ – Štefan PRUŽINSKÝ, *Pravoslavna cirkev na Slovensku v 19. a 20. storočí. Ľudia – události – dokumenty*, Prešov 1998.

31 *Tamtéž*, s. 333.

32 Vycházím zde ze studia dokumentů Ministerstva školství a národní osvěty v Praze, které se zabývalo v meziválečném období otázkami vyučovacího jazyka na tzv. ruských školách a konec konců i v období tzv. boje o kostely, kdy úředníci tohoto ministerstva spíše věci monitorovali, než aby voluntaristicky rozhodovali.

sebou neslo četné exekuce, proti nimž se lidé živelně bránili, snad nejznámější je čertižiansko-haburská „vzbura", která vypukla 13. března 1935.

Podle některých indicií se zdá, že rusínské obyvatelstvo mimo Podkarpatskou Rus jen přijímalo politické a národnostní ambice z tohoto „ukrajinského Piemontu", jak byl tento prostor s aluzí na někdejší rakouskou Halič v roce 1938 značně neprávem označován, s tím, že recepce byla opožděná a nikterak absolutní, spíše opatrná a váhavá.[33] Myslím, že by se tato teze dala doložit na vzniku některých institucí. Jistá váhavost a opožděnost snad byla způsobena tím, že se jednalo o oblast dvojnásobně periferní – jak z hlediska československého státního národa a správních center, tak z hlediska vlastního jádra Rusínů koncentrovaných na Podkarpatské Rusi. V meziválečném období existoval přirozený, v podstatě i poměrně volný pohyb Ukrajinců mezi Polskem, Československem a Rumunskem, kde žily velké skupiny Ukrajinců, které nebyly včleněny do sovětské Ukrajiny, kde byly poměry tragicky odlišné.

Je smutnou skutečností, že Československá republika byla svým způsobem rozparcelována mezi politické strany a rozbujelé „partajnictví" podle dobových pozorovatelů neblaze působilo také, a možná především, na Podkarpatské Rusi. Tam se strany snažily z bídy a zaostalosti „vytlouci" politický kapitál, a tím narušovaly snahu úřadů o povznesení země.[34] Především komunisté byli mezi Rusíny opravdu úspěšní, nebo maďarofilové, a spíše na Podkarpatské Rusi než na Slovensku i „bojovní" mladí ukrajinští nacionalisté, arciť podle oficiálních představ většinou alochtoni, emigranti z Polska a sovětského Ruska. Pro tuto opozici (a skutečně vůči „Praze" v opozici stáli) byla typická útočnost, s níž desavuovali všechno, co bylo za krátkou dobu vykonáno, a svalovali na „buržoazní" vládu vinu za neutěšený hospodářský stav, ale i kulturní a sociální problémy. Tento náhled nabyl po roce 1948 oficiální status a nebyl to vlastně náhled nový. Jak bylo zmíněno, i „buržoazní" Československo pracovalo s velmi obdobným tématem „viny", kterou ovšem nesla předchozí uherská (maďarská) nadvláda.

Ale invektivy vůči pasivitě „buržoazní" republiky nejsou na místě. Československo mělo totiž jasnou strategii, kterou zřetelně artikuloval i vzpomenutý etnograf Jan Húsek. Ve svém obsáhlém, fundovaném díle, snažícím se o vymezení slovenského a rusínského teritoria na východním Slovensku, shromáždil řadu údajů, statistických dat a pozorování, z nichž vyvodil jasný závěr o civilizační misi Čechů a Slováků a o nutnosti, ba předurčenosti asimilace či přímo „akulturace" Rusínů: „*Neboť neběží (…) jen o víru*

33 J. KREDÁTUS, *Druhá Rzeczpospolita*, s. 62, pozn. 43.

34 Podle Zdeňka Kárníka „*republika byla rovněž znevýhodněna tím, že se její politické elity stáhly do stranických ulit a nebyly někdy schopny jednat s patřičným nadhledem a velkorysostí.*" Andrej TÓTH – Lukáš NOVOTNÝ – Michal STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938: od státu národního ke státu národnostnímu?*, Praha 2012, s. 176.

a o řeč, nýbrž o zápas východoslovanské a západoslovanské kultury neboli o pozvolné »pozápadnění« východních Slovanů. Jsouce zeměpisně, hospodářsky i kulturně od staletí pevně svázáni se Slováky, nepřestanou se Rusové na východním Slovensku i řečově poslovenšťovati, poněvadž slovenština je pro ně »světovou řečí«, kterou se lépe probíjejí životem."[35] Húsek dokonce hovoří o odvěkém boji Západu s Východem, který se nyní odehrává na východním Slovensku a Podkarpatské Rusi.[36]

Politika příznivá vůči menšinám nesla své plody a také Húsek musel uznat, že asimilace, v niž tolik věřil, je hnutím místní inteligence na čas zpomalena, ale přesto to měl být nezadržitelný proces, podmíněný objektivními geografickými, politickými a snad i ideovými poměry a pohnutkami.[37]

Ostatně zcela jasně to definoval Kamil Krofta ve třicátých letech, když vzpomínal na někdejší ideální pohnutky v konfrontaci s narůstající politickou krizí: „*O připojení Podkarpatské Rusi k Československu nerozhodl tedy československý imperialismus, sobecká touha čs. národa rozšířit své vlastní státní území a svou moc, nýbrž o něm rozhodl – vedle vlastní vůle domácího obyvatelstva (…) – svědomitý zřetel rozhodujících činitelů mezinárodních na skutečný prospěch lidu podkarpatoruského, v minulosti tvrdě utlačovaného (…).*"[38] A ještě směrodatnější je v tomto smyslu rovněž časová Benešova řeč z roku 1934: „*Pro Československo je to především otázka jeho státní a národní hrdosti a cti. Mírová konference svěřila mu osud podkarpatoruského lidu, aby jeho národní existenci zachránilo, kulturně a sociálně jej zdvihlo a k lepšímu životu připravilo.*"[39] Ilustrativně to vyjádřili autoři velké monografie o menšinách v ČSR: „*Přes veškeré přešlapy*

35 K asimilaci mnohokrát důrazně J. HÚSEK, *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy*, např. s. 490.

36 *Tamtéž*, s. 350. Poměrně nadnesená a dnes poněkud zprofanovaná je vize o Československu jako mostu mezi východem a západem. Ovšem zřejmě se západovýchodním „provozem", protože podle něj Češi mají pokročilejší kulturu i oproti Slovákům, kteří žili v oblasti kultury karpatsko-balkánské. Dále jednoznačně vysvětluje supremaci „Západu" v neoliberalistickém duchu. *Tamtéž*, s. 335–336. Opakování tezí o zaostalém východu zřejmě není na místě. Již dávno nežijeme v době evolucionismu, který měl v 19. století výsadní postavení, a alespoň zčásti je již odvrženo i Kiplingovo „břímě bílého muže". Blíže k tomu z jasného ideového antipodu Karol KRPALA, *Oficiálna línia. Obrazy socializmu v epoche neoliberalismu*, Bratislava 2015, s. 184–185.

37 „*Národně politické hnutí mezi Rusňáky na slovenském východě může sice akulturaci zvolňovat, ale nemůže ji trvale zastavit, protože se všichni Karpatorusové definitivně ocitli v oblasti kultury středoevropské a západoevropské.*" J. HÚSEK, *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy*, s. 360.

38 Kamil KROFTA, *Podkarpatská Rus a Československo. Edice statí, reportáží, vzpomínek a dokumentů,* sv. 7, Praha 1995, s. 34. Šlo to ruku v ruce s odmítnutím a pohoršením nad nedávnou minulostí, jak tvrdil Josef Linek. Nápravu tento autor spatřoval především ve výchově, zvýšení duchovní úrovně lidu apod.: „*(…) klademe si v duchu otázku, zda my Čechoslováci ten veliký úkol povznesení a zvelebení Karpatské Rusi, který jsme na sebe převzali, zmůžeme.*" J. LINEK, *Podkarpatská Rus. Úvahy a poznámky*, s. 22.

39 Edvard BENEŠ, *Řeč o problému podkarpatoruském a jeho vztahu k Československé republice*, Užhorod 1934, s. 29.

a otálení se československý stát snažil chovat slušně a o Rusíny, resp. Podkarpatskou Rus se starat řádně, v rámci svých hospodářských i mocenských možností. Je faktem, že z pohledu ústředí stála Podkarpatská Rus se všemi svými složitými problémy na okraji zájmu, neboť nebyla tak bolavým místem, jako např. otázka sudetoněmecká. To však neznamená, že Praha o Podkarpatskou Rus nejevila zájem, což ostatně dokládají rozsáhlé investice do zaostalé ekonomiky a neexistující infrastruktury. Českoslovenští představitelé se obecně domnívali, že celou otázku nakonec vyřeší čas, který potřebovali místní obyvatelé k tomu, aby »dorostli plnoletosti«."[40]

Již tehdy byly známé zřejmé mechanismy, které měly vést k povznesení lidu a země. Byla to industrializace, s níž se setkáváme již brzy po připojení země (a vlastně i Slovenska) k ČSR,[41] dále sociální i kulturní rozvoj a osvěta.[42] Zásadní rozdíl byl v možnostech této „modernizace". Pro demokracii je typická – aspoň někdy – diskuse, dlouhodobé projekty, příprava, nikoli akce ad hoc, jako byla násilná pravoslavizace, ukrajinizace a kolektivizace a konečně i industrializace a politická agitace. Byla to spíše indoktrinace, která nahradila, ale, abychom byli spravedliví, zcela nevyloučila a neodstranila osvětu, přednášky, rozvoj domácího lidového umění, abychom vyjmenovali zásadní proměny, kterými země prošla v padesátých letech 20. století. Nutno přiznat, že téměř všechny tyto „projekty" měly svůj předobraz v pozemkové reformě, pokusu o budování průmyslu nebo alespoň podpoře živností a rozvoje podnikání a benevolentním vztahu prvorepublikových úřadů k pronikání pravoslaví na úkor řeckokatolické církve.

Zcela zásadní byla tolerance, která se někdy však vydávala přinejlepším za lhostejnost, v horším pádě pak za promyšlenou subverzi. Praha byla příliš vzdálená a čeští úředníci v ní se podle mého názoru celkem rozumně snažili zachovávat neutralitu a uvážlivou „nečinnost".[43] Možná, že někdy to bylo ku prospěchu věci: „*Ano, na Podkarpatské Rusi se pracuje, mnoho se tu*

---

40 A. TÓTH – L. NOVOTNÝ – M. STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938*, s. 176. Podobně Robert PEJŠA, *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-společenské aspekty připojení P. Rusi k Československu*, Praha 2016, s. 125: „*V ruchu politických jednání a dramatických líčeních tisku o situaci na Podkarpatské Rusi často zanikalo záslužné úsilí čs. vlády ve směru zlepšení tíživého sociálního postavení obyvatelstva Podkarpatské Rusi.*" Anebo J. LINEK, *Podkarpatská Rus. Úvahy a poznámky*, s. 20. „*Není lojálnějšího občana v republice nad Rusína. To otrocké ponížení, které je provází na cestě životem od kolébky až ke hrobu, učinilo z něj bytost slabou, která neumí čerpati žádných nadějí, žádného nadšení pro budoucnost. Povaha jejich je v zásadě dobrá.*"

41 B. KOČÍ, *Podkarpatská Rus*, s. 56. „*Musíme proto největší péči věnovati industrializaci, zprůmyslovění země, jako klíči k zvýšení blahobytu a životní úrovně všeho obyvatelstva a v zájmu celého státu.*"

42 „*Nápravu může přinésti jenom škola a všeobecná výchova lidu a zvýšení jeho hospodářské a kulturní, s tím i politické úrovně. Bude to ovšem proces velmi pozvolný a nelze věřiti, že by náprava vyšla od dnešních stran.*" *Tamtéž*, s. 17.

43 „*Velmi těžce se pociťuje ve správě vliv neinformované nebo špatně informované Prahy.*" *Tamtéž*, s. 23.

nemluví. To obstarává Praha. Ale jedno chtějí zdejší od pražských: aby, majíce obraz zdejších poměrů nejasný a zkreslený, na očité zkušenosti nezaložený, jim tolik do toho nemluvili a nechali je zde vzdálené světel a hluku měst, promenád, koncertů, divadel a barů, společností a koterií, politického fixlování a lžimorálky, na slovanském východě republiky pro Podkarpatskou Rus, pro stát, pro Prahu – klidně pracovat."[44]

Česká strana, čeští úředníci měli navíc spíše plnit úlohu arbitra: „*Bylo by žádoucno, aby v zájmu dobrého soužití obou národů, Slováků i Rusínů, věnována byla z české strany jako přímo nezúčastněné na sporech, horním okresům východoslovenských žup zvýšená pozornost, neb ze sporu těží jen naši společní nepřátelé. Dříve snad návalem práce se na ně zapomnělo. Což je třeba nyní vynahraditi, neb potřebují toho plnou měrou.*"[45]

Pravdou, častokráte vyčítanou, je, že čeští ale ani bratislavští úředníci se ve složitých a spletitých vzdálených poměrech neorientovali.[46] Proto raději nejdůležitější rozhodnutí, jako bylo určení a zavedení spisovného jazyka na Podkarpatské Rusi, který by byl normativní i pro slovenské Rusíny, odsouvali na pozdější dobu a na kompetentnější orgány, jako proponovaný podkarpatoruský sněm. Byl to ostatně úkol, který by neměly plnit úřady, ale „národní inteligence", ne vzdálené ústředí.[47]

Tato politika, snad bychom ji mohli nazvat „nezúčastněnou angažovaností", nebyla tak nerozumná nebo špatná, jak by se na první pohled mohlo jevit z hlediska ideálu Weberovy byrokracie. Navíc její nestrannost byla svým způsobem zajištěna, byť to již tehdy, a pak po únoru 1948, mnozí zpochybňovali poukazem na různé jazykové útisky a prosazování slovenštiny na úkory jazyčie, tedy jakéhosi místního umělého „vyššího" jazyka. Neznamenala nikterak rezignaci na každodenní drobnou práci, na osvětu, vzdělání a pokus o podporu místních zdrojů a pokroku. Právě naopak. Dodnes se traduje, kolik toho Československo za dvacet let na Podkarpatské Rusi dokázalo, vystavělo a postavilo. Ale šlo ještě o něco daleko víc, v pravém smyslu o civilizační poslání. Pregnantně to opět vyslovil Jan Húsek ve své výjimečné knize o severovýchodním Slovensku. Civilizační mise, kterou má Československo ve smyslu pokroku, rezonuje celým jeho výzkumem přesně v odkazu „evolucionistického" 19. století a Comtovy pozitivní sociologie.

---

44 B. KOČÍ, *Podkarpatská Rus*, s. 79.

45 J. LINEK, *Podkarpatská Rus. Úvahy a poznámky*, s. 15. Severovýchodní Slovensko nejenže bylo „tradičně" zaostalé, jak plyne z postavení periferie, ale prošla tudy v roce 1914–1915 fronta, z jejichž následků se okresy a obce obývané Rusíny jen těžko vzpamatovávaly, a jejich představitelé znovu a znovu žádali o pomoc.

46 C. KOCHANNYJ, *O Podkarpatské Rusi*, s. 11–12; E. BENEŠ, *Řeč o problému podkarpatoruském a jeho vztahu k Československé republice*, s. 34.

47 J. LINEK, *Podkarpatská Rus. Úvahy a poznámky*, s. 36. „*Není-li možno ze strany našich směrodatných činitelů rozřešiti otázku tu ku spokojenosti většiny, neumí-li se ti, co vyrábějí v jazykové otázce veřejné mínění, povznésti nad úzké své stanovisko, bylo by lépe, kdyby se shodli aspoň na tom, nechati ji ještě tři, čtyři léta nerozřešenou (...)*".

Tím pokrokem byla jasná prozápadní orientace země. Československo mělo na východě republiky naplnit civilizační úlohu a pozvednout hospodářskou a kulturní úroveň Slovenska a Podkarpatské Rusi.[48] Húsek s tímto pojetím nebyl první, ani zdaleka poslední. V duchu Kiplingova bílého muže[49] ani tak nenabízí, jako spíše definuje nutnost přijetí západních hodnot, a to prostřednictvím, dobrovolné asimilace či „akulturace" – jak bez pejorativního podtextu hlásá – s pokročilejšími Slováky, protože oni sami, Rusíni, žádají vymoženosti západní civilizace.[50]

Jsme tím konfrontováni s někdy podvědomým, tady ovšem jasně definovaným pocitem nadřazenosti Čechů. Mělo to své srozumitelné důvody. Nerovnoměrnost hospodářského, sociálního a národnostního pohybu způsobily, že české elity, které se po vzniku ČSR dostaly k rozhodovací moci, zcela nepochopily situaci, s níž se na Slovensku, natož jeho východní části, nebo dokonce na Rusi, setkaly. Československo bylo zemí výrazně západo-východní, což je myslím velmi důležité, s obdobným akcentem, který pro Itálii znamená sever – jih. V Evropě se navíc traduje, že postupujeme-li od západu k východu, narážíme na stále méně rozvinuté oblasti. V té podivuhodné, ale přese vše, demokratické zemi, to člověka lákalo cestovat stále dále na východ, a tak se cestovatel skutečně mohl dostávat do končin se zvyky a životním stylem zdánlivého dávnověku, ve skutečnosti ale hlavně s velkou zaostalostí a bídou.[51] Z toho plynulo dodnes tradované přesvědčení

48 Proti tomu budoucí komunisté se na věc dívali poněkud odlišně. *„Toť země, která nás přiblíží k východu, která nás přiblíží k moři, která nás přiblíží k Rusku!"* (překlad autor), V. LEV, *Brána na východ*, s. 4.

49 Podle Z. Kárníka vláda prováděla na Rusi *„osvícený typ koloniální politiky"*. A. TÓTH – L. NOVOTNÝ – M. STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938*, s. 176.

50 J. HÚSEK, *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy*, s. 334. Húsek dále tvrdí, že ani tam, kde lid ruské víry žije kompaktněji, tedy od Makovice k Vihorlatu, se nemůže trvale bránit asimilaci při dopravní situaci, pohybu lidí a to vše bude hrát velkou roli. Slováci hráli a budou hrát úlohu zprostředkovací, *„jsouce představiteli pokročilejší civilizace středoevropské a západoevropské"*. Autor v duchu až spencerovském vysvětluje akomodací Rusínů Slovákům „bojem o život". *Tamtéž*, s. 359.

51 J. LINEK, *Podkarpatská Rus. Úvahy a poznámky*, s. 6. *„Do Karpatské Rusi jděte vždy s měřítkem karpatoruským, odpovídajícím tamním poměrům, nikdy ne s tím, kterým měříme u nás."* Velmi hezky sumarizuje západní představy o sobě samém a východu polská literární vědkyně Maria Janion, podle níž je pro Západ typická dynamika, pro Východ „pouhé" trvání, Východ je nacionalistický, Západ patriotický, Západ je logický, normální, empirický, kulturní, racionalistický, realistický, Východ je nekulturní, zaostalý, nelogický, despotický a neúčastní se tvořivě světového vývoje. Obecně se to vysvětluje rozdílem mezi katolicismem a ortodoxními církvemi jako daň za tyto diference. Maria JANION, *Niesamowita Słowiańszczyzna. Fantazmaty literatury*, Krakow 2016, s. 215–224. K dokonalosti tyto teze o německém poslání podložené nepřehlédnutelným výzkumem a empirickými daty přivedla německá Ostforschung; za jiné např. Eduard MÜHLE, *Der europäische Osten in der Wahnehmung deutscher Histroiker. Das Beispiel Hermann Aubin*, in: Traumland Osten. Deutsche Bilder vom ostlichen Europa im 20. Jahrhundert, Gregor Thum (ed.), Göttingen 2006, s. 113nn.

o dominanci západní části republiky, Čech a Moravy, nad východem. Akcentoval to také Émilem Durkheimem vyškolený Edvard Beneš, podle něhož byla Podkarpatská Rus nábožensky, kulturně a národnostně „*typickou zemí přechodu mezi západem a východem a mezi různými orientacemi kulturními, zemí dualismů kulturních a národních, zemí, v níž se národní vědomí lidových mas teprve pozvolna tvoří, v níž se jednotlivé třídy a kraje teprve kulturně diferencují a k národnímu vědomí teprve vypracovávají*."[52] Přestože je podle Beneše ČSR slovanským státem, je zároveň státem, „*jenž však zjevně a vědomě tíhne k západu*" a hodlá i přes svou benevolentnost rusínské „*národní obrození dokončit v duchu západoevropském a světovém*."[53]

Závěr

Jedním z možných závěrů je zdůraznit Húskův náhled, který se dnes, po téměř sto letech, do jisté míry naplňuje: „*Zřejmá je snaha, aby na východním Slovensku vyučovací řečí byla slovenština, v Podkarpatské Rusi karpatoruština. Avšak skutečné poměry jsou silnější než tato snaha. Vyučuje se vlastně tak, jak tomu učitel a děti rozumějí – dialektem. Je nesporno, že v nejbližší době vzroste počet škol s ruským vyučovacím jazykem, protože Rusňáci se dosti národnostně pohnuli od převratu a budou požadovati vlastní školy tam, kde jim podle menšinového zákona patří. Možná však, že praktické důvody budou silnější než náboženské a národnostní city a zřetele. Slovenštině a jazykovému poslovenštění se tito Rusňáci sotva ubrání, neboť slovenská řeč stala se jim nejenom zprostředkovací, nýbrž mnohde i mateřskou řečí. Jen pohraniční pruh (od staroveského okresu v bývalé Spiši na východ), jenž náhle se rozšiřuje a náhle zase zužuje a který je nejširší pod Svidníkem a Stropkovem, bude ještě delší dobu vzdorovati. (…) Zeměpisné, hospodářsko-sociální, kulturní a politicko-státní poměry budou silnější tradičních přívlastků zděděné kmenovitosti. Celý ten pás ruských obcí má přirozený spád dolů k Slovensku, odkud jedině může jim přijíti hospodářsko-sociální pomoc i kulturní pokrok v jich tvrdém životě hmotném. Nikde nemají kulturního střediska, odkud by jim přicházela životní energie kulturní (…) Východoslovenští Rusňáci neberou svého postavení nikterak tragicky, poddávajíce se dobrovolně řečovému poslovenštění (…)*".[54] Kdo ví, mýlil-li se Húsek časově, nebo měl dějinnou pravdu, když tvrdil, že se Podkarpatská Rus (a tím zde myslím i slovenské Rusíny – Lemky) obrátila k Západu a marně se ji ukrajinofilové a rusofilové budou snažit přitáhnout k Východu.[55]

52 E. BENEŠ, *Řeč o problému podkarpatoruském a jeho vztahu k Československé republice*, s. 39.
53 *Tamtéž*, s. 40.
54 J. HÚSEK, *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy*, s. 191.
55 *Tamtéž*, s. 403.

III. ODDÍL

Kulturní regionalismus 1888–1918

Hana KÁBOVÁ

Kulturní regionalismus je hnutí, které dbá o osobitý kulturní a společenský život určitého kraje. Studuje jej, udržuje a prohlubuje. Za tímto účelem organizuje kulturní, osvětové, odborné a umělecké aktivity. Je to hnutí kritické, tvůrčí a nepostrádá ani emoční složku.

V této kapitole se zaměřím na charakteristiku hlavních rysů kulturního regionalismu v českých zemích od roku 1888, kdy byla založena Společnost přátel starožitností českých, do konce Rakousko-Uherska, tedy zvláště na čtvrtstoletí před první světovou válkou, kdy kulminovalo a profesionalizovalo se vlastivědné bádání. Vycházím přitom z definic a popisů tohoto jevu, jak se objevovaly v meziválečném období, zejména s rozvojem i určitou proměnou kulturního regionalismu a posílením regionalismu hospodářského.[1]

Podle *Ottova slovníku naučného nové doby* (dále jen OSN ND) z roku 1938 je regionalismus neboli *krajinství* hnutím, „*jež zjišťuje osobitost v životě jednotlivých krajů a snaží se o hospodářský, sociální a kulturní vzestup života lidí v kraji žijících*“.[2] Jeho počátky bývají hledány ve Francii v první polovině 19. století, kdy se rozvinul regionalismus romantický, uplatňující krajové prvky v umělecké a literární tvorbě (také v Čechách býval regionalismus druhé poloviny 19. století spojován s tvorbou spisovatelů, čerpajících náměty převážně z jednoho kraje). Slovníkové heslo dále uvádí: „*Regionalismus bývá rozdělován na teoretický a praktický. Regionalismus* ***teoretický*** *(také historizující, kulturní) zjišťuje osobitosti života jedinců i společenského. Všímá si lidových písní, říkánek, pověstí, pohádek, svérázu v krajích, lidových staveb, tradic, event. nářečí. Ústí zpravidla ve snaze udržeti tyto jevy, nebo aspoň zachovati jejich obraz. Má v sobě mnoho prvků romantických a tradicionalistických. //* ***Praktický*** *regionalismus vyvíjí se z původně podpůrné, později obranné činnosti v organizované hospodářsko-politické hnutí, jež dbá o hospodářskou a sociální záchranu upadajících krajů i o zlepšení technicko-hospodářských předpokladů (doprava, elektrizace, hospodářská svépomoc atp.). Organizačně zdůrazňuje vlastní iniciativu kra-*

1 Srov. Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK, *Český regionalismus 1918–1939. (Několik poznámek k českému regionalismu)*, Regionální revue. Časopis pro společenské vědy 1/1, 1994, s. 49–66; TITÍŽ, *Vývoj českého regionalismu v období mezi dvěma světovými válkami*, Sociologický časopis 29/3, 1993, s. 383–396; TITÍŽ, *Vývoj českého regionalismu v období mezi dvěma světovými válkami*, in: Vybrané kapitoly z územní správy, Pardubice 1992, s. 147–163.

2 Heslo *Regionalismus*, in: Ottův slovník naučný nové doby, díl V, sv. 1, Praha 1938, s. 485. Srov. heslo *Regionalismus*, in: Masarykův slovník naučný, díl VI, Praha 1932, s. 92.

jů, svépomoc a vytěžení vlastních krajových sil (zintenzivnění hospodářského života krajového). Hospodářsko-politickým cílem moderního praktického regionalismu je hospodářská přestavba státu ve smyslu decentralizace.“[3]

Heslo odráží to podstatné: prvorepublikový regionalismus – rozumějme ten, který měl výraznější dopad, byl institucionalizován, zastřešen a cíleně podporován – byl regionalismus *hospodářský* (jinak *praktický*). Na *kulturní* regionalismus (jinak *historizující* nebo *teoretický*, zaměřený na výzkumnou práci), jenž má zpřístupňovat v kraji národní kulturu a zároveň národu tlumočit kulturu krajinnou, se při organizování regionálních programů spíše zapomínalo, v lepším případě byl ztotožňován s národopisem nebo svérázem.[4] Literární historik a kritik Bedřich Slavík akcentoval v roce 1937 širší pojetí: šlo mu o typické kulturní problémy a poměry kraje, jeho kulturu uměleckou, náboženskou a mravní, dále zvláštnosti jazykoslovné, zvykoslovné, charakterové, také o filosofický názor apod. Zároveň konstatoval: „*Smyslem našeho předválečného kulturního regionalismu bylo pokračování v českém kulturním usilování, jak se rozvinulo již v době obrozenské, ve většině případů nutnost vybaviti národ tak, aby odolal germanizačnímu náporu. Od vystoupení Masarykova je jeho typickým znakem úsilí po intenzivním a racionálním hospodaření s národními kulturními statky. Regionalismus se tím stává téměř vědomě reakcí na krajový historismus a vyžaduje zintenzivnění národní tvorby všemi směry.*“[5] I když připomenutím Masarykových aktivit vyzdvihl Slavík význam jeho úsilí za první republiky, odkazoval jistě na Masarykův vliv od jeho příchodu do Prahy v roce 1882, neboť Masarykovi univerzitní posluchači, vracející se do svých domovů, měnili pojetí práce v regionech.

Dále Slavík shodně s Josefem Ludvíkem Fischerem a Jaroslavem Štěpánkem[6] zdůraznil právě tu složku kulturního regionalismu zmíněnou na

---

3 Heslo Regionalismus, in: Ottův slovník naučný nové doby, díl V, sv. 1, Praha 1938, s. 486. Důležitými znaky hospodářského regionalismu jsou hospodárnost, iniciativnost, spolupráce (harmonická součinnost); spolupráci regionálních svazů zajišťuje Československé regionalistické ústředí, založené 1933. Zajímavý je rovněž výčet osob, které se podle *OSN ND* vědecky zabývali regionalismem: geomorfolog Václav Dědina, sociologové Karel Galla, Emanuel Chalupný a Jindřich Kohn, zemský školní inspektor a metodik vyučování Josef Lomský a národohospodář Jan Stocký; heslo odkazuje na *Anketu o regionalismu* (Josefa Ludvíka Fischera, Josefa Lomského a Jaroslava Štěpánka; 1928), dále práce výše zmíněných regionalistů, studie Bedřicha Slavíka a kulturně sociální rozbor regionalismu ve Francii od M. Maignana (přihlížející k uměleckým otázkám; 1920).

4 Bedřich SLAVÍK, *Regionalismus a literatura*, Domažlice 1937, s. 5. Srov. Josef Ludvík FISCHER, *Kultura a regionalismus*, Brno 1930, s. 101–105.

5 Bedřich SLAVÍK, *Regionalismus a literatura*, Domažlice 1937, s. 5–6. K některým kritickým pohledům na regionalismus srov. Josef BARTOŠ, *O kulturní regionalismus*, Rakovník 1937; TÝŽ, *Regionalismus a venkovské musejnictví*, Rakovník 1937.

6 Josef Ludvík FISCHER – Josef LOMSKÝ, *Anketa o regionalismu*, Kdyně 1928 (příspěvky J. L. Fischera a Jaroslava Štěpánka). Srov. Vladimír MANDL, *Chvála krajinství. Úvaha o regionalismu*, Praha 1936.

závěr citátu – tedy „nadstavbu“ krajové kultury, která má největší potenciál být podnětná, inspirativní, tvořivá a konstruktivní. Navíc, jak připomínal (s odkazem na Václava Dědinu), tvůrčí kulturní činnost má posilovat národ a domácí typ lidství. Výhodou i nevýhodou kulturní práce bývá, že společné zájmové sféry jednotlivců sahají často dále než u národohospodářů: je třeba účelně ohraničit zájmové okruhy a spolupracovat. Další obtíže přináší skutečnost, že každá speciální otázka kulturního regionalismu vyžaduje zvláštní zkoumání (je vázaná na pevný program, řadu pracovníků, hierarchii povolání, ale i nabídku a zakázky), přitom zůstává jeho pouhou složkou. Zachytit totalitu kulturního dění konkrétního regionu si žádá propracovaný program/rozvrh/plán, dostatek aktivních kvalifikovaných (jak dobrovolných, tak odborných) sil a jejich součinnost. Samozřejmostí je přihlížet ke kulturnímu dění národnímu a nadnárodnímu, k souvislostem s dalšími činnostmi v kraji. Kulturnímu regionalismu má být vlastní kritičnost a odpovědnost oproti údajné dříve převažující citovosti.[7] Přestože již v období kolem roku 1900 vysokoškolští vzdělanci významně ovlivňovali lokální bádání (průzkum jazykový, literárně dějepisný, sociologický, uměleckohistorický ap.), byl kulturní regionalismus vnímán především skrze svou emoční složku. Do roku 1918 se zdůrazňuje uchování a posílení národního organismu, silná tendence „*svézáchovná*, *národně uvědomovací*, *buditelská*“ a „*vychovatelská*“.[8] Zmíněná svézáchovná tendence (citově-motivační složka regionalismu) hrála jistě roli potřebného stimulu činnosti, zatímco ve specializovaných odvětvích bádání již nezřídka probíhal hodnotný vědecký (odborný) výzkum. Pokud byl však tento výzkum s odstupem několika málo desetiletí hodnocen, stával se kulturní regionalismus často obtížně uchopitelným ve srovnání s národohospodářským. Jako by jeho metody a dopad nebylo možné (vzhledem k výrazné citové a popularizační resp. prezentační složce) dostatečně racionalizovat, a tím si nezasluhoval vždy adekvátní podporu.

Proto nepřekvapí, že ani heslo v *OSN ND* (napsané regionalistou, národohospodářem Janem Stockým pod šifrou *Stc*.) ani Bedřich Slavík v citované knižní studii *Regionalismus a literatura* nepřihlížejí k dobovému vlastivědnému bádání resp. regionální historiografii. Tato oblast (potažmo kulturní regionalismus) byla skutečně při *celostátním pracovním sjezdu regionálních organizací a pracovníků* (pořádaném Československým regionalistickým ústředím v červnu 1934) přehlédnuta, což nelibě nesl profesor historické vlastivědy Josef Vítězslav Šimák: vlastivědné snahy, pokud se o nich vůbec mluvilo,

7 B. Slavík spojoval kulturní regionalismus výrazně s emoční složkou, neboť ta převládala u literárního regionalismu (krajových literatur), jímž se zabýval.

8 Bedřich SLAVÍK, *Regionalismus a literatura*, Domažlice 1937, s. 23: zmíněné tendence chápal B. Slavík jako rysy převažujícího proudu literárního regionalismu, ale vztahoval je obecněji i na regionalismus kulturní.

byly vnímány jako pouhý „přílepek“ skutečně pokrokových národohospodářských snah. Své rozčarování dal Šimák najevo funkcionářům ústředí: Jan Stocký jakožto předseda se mu sice omluvil, ale k potřebné spolupráci vlastivědců a národohospodářů nadále nedocházelo.[9] Ani Slavík neměl zřejmě jasnější představy o tom, jaké plody přinášel kulturní regionalismus již před rokem 1918 a jak vypadala alespoň na některých místech nebo v určitém období odborná a osvětová činnost.[10]

Dostávám se tak k otázce, co vše je možné a potřebné sledovat, když se zajímáme o kulturní regionalismus se zaměřením na předválečné období. Jaké instituce zachycovaly či udržovaly specifika místního kulturního a společenského života, jaké aktivity napomáhaly k jeho poznávání? Přihlížím přitom primárně k situaci na malých městech. Již samotná otázka charakteru, stylu a atmosféry malých měst, jak se jí zabývalo v roce 1909 speciální trojčíslo časopisu *Styl*, redigovaného uměnovědcem Zdeňkem Wirthem, byla před první světovou válkou velmi aktuální.[11]

Zachycovat osobitý společenský a kulturní život v regionech měly spolky a instituce. Jednalo se o místní kulturně-osvětové spolky, zpravidla muzejní a vzdělávací odbory místního Sokola, ochotnických, zpěváckých a akademických spolků, Národní jednoty severočeské, Národní jednoty pošumavské nebo Ústřední matice školské. Vzdělávací odbory či osvětové spolky zpravidla kooperovaly s ústředním Osvětovým svazem (ustaven 1905/1906) nebo si zajišťovaly přednašeče prostřednictvím tzv. univerzitních extenzí (pořádaných od devadesátých let 19. století Výborem pro lido-

9 Hana KÁBOVÁ, *Josef Vítězslav Šimák. Jeho život a dílo se zvláštním zřetelem k historické vlastivědě*, České Budějovice – Pelhřimov 2013, s. 282–283, 477–554 (oddíl Šimákova historická vlastivěda v textech). Dále srov. Pavel HOLÁT, *František Roubík. Neúnavný poutník mapou historie*, Praha 2007.

10 Viz alespoň: Karel Václav ADÁMEK, *O vlastivědné činnosti v zemích koruny české*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze 6, 1898, s. 112–124; Josef BARTOŠ, *Od historické vlastivědy k regionálním dějinám*, in: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., Václav Frolec (ed.), Brno 1988, s. 72–80; František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století,* Praha[3] 2009; Jiří ŠPÉT, *Přehled dějin Společnosti přátel starožitností*, in: Zprávy Společnosti přátel starožitností za rok 1975, 1976, 1977, 1978, příloha; TÝŽ, *Přehled vývoje českého muzejnictví I. (do roku 1945)*, Brno[2] 2004. Srov. Petr VOREL, *Základy historické regionalistiky*, Pardubice 2005.

11 Viz články o stylu malého města uveřejněné pod Wirthovou redakcí v trojčísle (č. 10–12) *Stylu* z roku 1909: Arne NOVÁK, *O malém městě*, Styl 1/10–12, 1909, s. 291–306; V. T., *Nový život malého města*, Styl 1/10–12, 1909, s. 307–326; Zdeněk WIRTH, *Stavební rytmus malého města*, Styl 1/10–12, 1909, s. 327–340.
Nevzata v úvahu specifická situace na Moravě a ve Slezsku; k ní srov. alespoň Josef BARTOŠ – Jindřich SCHULZ – Miloš TRAPL, *Regionální a místopisné bádání na Moravě v 19. a 20. století*, in: Dějiny Moravy a Matice moravská. Problémy a perspektivy. Sborník příspěvků z vědecké konference konané ve dnech 24.–25. listopadu 1999 v Brně. Disputationes Moravicae 1, Libor Jan (ed.), Brno 2000, s. 199–212.

vé přednášky českých vysokých škol pražských). Důležitou roli hrálo rovněž divadlo, hudba a krásná literatura. Někde měly delší trvání také ženské spolky: ženy byly přitom tradičně vnímány jako nositelky a zprostředkovatelky tradic, zvyků a víry. Fungování spolků a aktivit směřujících k umění bylo vázáno na konkrétní osobnosti, s nimiž byl často spojen vznik a trvání různých kulturních i odborných aktivit. Jednalo se často o úředníky, duchovní, ještě častěji o učitele obecných a měšťanských škol či učitelských ústavů, o profesory gymnázií a reálek. Existence gymnázia, reálky nebo učitelského ústavu zpravidla umožňovala rozvinutí aktivit alespoň v určitých oblastech, podle zájmů pedagogů. Odborné přednášky na okresních učitelských poradách (konferencích) otevíraly nejen pedagogické, ale například i vlastivědné otázky. Osvětové spolky spolupracovaly se vznikajícími knihovnami. Díky pedagogům se mohla v malých městech rozvíjet i odborná práce, odpovídající možnostem maloměsta. Podstatně ji motivovaly celonárodní „projekty", Zemská jubilejní výstava roku 1891, Národopisná výstava českoslovanská roku 1895, zájem ústředního spolku zastřešujícího vlastivědnou činnost – Společnosti přátel starožitností českých (1888, časopis 1893), sběry krajových zvyků, pověstí a písní (Národopisná společnost českoslovanská, Ústav pro lidovou píseň). V regionech nacházely dopisovatele ústřední periodika *Památky archeologické a místopisné* (od roku 1854) a *Český lid* (vydávaný od roku 1892). Nedlouho před první světovou válkou se různým aspektům činnosti v regionech věnoval (částečně i teoreticky) časopis *Jihočeský kraj*; důležitá byla úloha místních novin a časopisů. Na hodnotu zachovaných památek upozorňoval projekt Archeologické komise České akademie věd a umění, vydávající soupisy historických a uměleckých památek podle politických okresů; vyšlo také několik monografií o uměleckohistorickém vývoji konkrétních měst, spíše ojediněle se prosazovala péče o památky na moderním uměleckohistorickém základě v malých městech, kde vznikly venkovské odbory Klubu Za starou Prahu. Lepší byla situace muzejnictví (srov. například muzejní sjezdy v letech 1893 /Hlinsko/, 1898 /Kutná Hora/, 1908 /Praha – Žofín/) a péče o písemné památky, tj. muzea a archivy; také ovšem závisela na místních osobnostech.

Regionální badatelé a kulturní pracovníci, mezi nimiž byli na malých městech se střední školou vysokoškolsky školení odborníci, zdůrazňovali význam místních kulturních činností jak pro danou lokalitu, kde působili, tak pro posílení národa i pro vývoj celé společnosti; motivovali k podpoře vědeckých aktivit a jejich ocenění; zdůrazňovali nutnost kritické sebereflexe a adekvátní využití vlastních sil. Někteří z nich byli na přelomu 19. a 20. století skutečně představiteli tvůrčího a inspirativního kulturního regionalismu.[12]

12 Rukopis stati vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO:67985921.

Roman a Zdeněk v Dětenicích a Jabkenicích. Nejedlovsko-foersterovské souvislosti z kraje učitelů a hudebníků

Václav NÁJEMNÍK

Analýzy nebo i jen prosté popisy vztahů, které zaujímají významné osobnosti k nějakému místu, bývají nejen přínosné, ale i v mnohém zajímavé. Spojení s určitou geografickou oblastí totiž, podobně jako vzájemný poměr k určitému člověku, vypovídá o hodnotách, preferencích i zájmech dané osobnosti. V rámci bádání o životě tvůrců z řad uměleckých disciplín, kam snad může být po způsobu starých Řeků řazena i historiografie, nelze některá konkrétní místa pominout. Zkoumání by ztratilo na výpovědní hodnotě, neboť inspirace i smysl celé řady děl by byly bez jejich ukotvení v konkrétním prostoru jen stěží objasnitelné.

Pojednání o vztahu Romana a Zdeňka Nejedlých ke konkrétnímu regionu se zatím až na výjimky zužovala jen na vazby obou mužů k Litomyšli.[1] Roman Nejedlý se tváří v tvář učitelskému povolání a svým uskutečněným cestovatelským tužbám nezdá být osudově svázán s nějakým krajem. Je-li ale jeho vztah k rodným Dětenicím podroben bližšímu zkoumání, ukazuje se, že si k nim udržoval silnou vazbu i v době, kdy už dávno působil jinde. U jeho syna je vazba na rodné město i na jiné regiony daleko zřejmější.[2] Kromě Litomyšle se dá jmenovat například Turnov, který Zdeňku Nejedlému jako první udělil čestné občanství.[3] Dále lze zmínit třeba Havlíčkův Brod, spjatý s jeho smetanovským bádáním,[4] nebo Jabkenice, kam Nejedlého vázalo stejné životní téma. Jeho úzké vazby k rodnému městu i k dalším kra-

1 František ČERVINKA, *Roman Nejedlý a Litomyšl. Z tradic pedagogické a osvětové práce našich učitelů,* Pardubice 1958; Václav NÁJEMNÍK, *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl 1918–1938,* diplomová práce, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2009; TÝŽ, *Roman Nejedlý a Litomyšl 1871–1901*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2010.

2 Kromě různě rozsáhlých zmínek ve smetanovské, jiráskovské, masarykovské aj. literatuře, věnoval Nejedlý Litomyšli ještě tři samostatné monografie a minimálně jednu odbornou stať. Srov. Zdeněk NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle a okresu. Zřízení obce městské*, díl 1, seš. 1, Příloha k Věstníku samosprávnému a národohospodářskému okresu litomyšlského 12, Litomyšl 1900; TÝŽ, *Dějiny města Litomyšle a okolí. Díl 1. (do roku 1421)*, Litomyšl 1903; TÝŽ, *Litomyšl. Tisíc let života českého města*, Litomyšl 1934; TÝŽ, *Antonín Boček a František Jelínek*, Český časopis historický 6/2, 1900, s. 132–135.

3 Richard MOCHAL, *Nositelé titulu Čestný občan města Turnova*, [online], 2012 [citováno dne: 17. 11. 2017]. Dostupné z: www.turnov.cz/cs/mesto/osobnosti-a-zajimavosti-turnova/nositele-titulu-cestny-obcan-mesta-turnova.html.

4 Miloš TAJOVSKÝ, *Zdeněk Nejedlý a Havlíčkův Brod*, Havlíčkobrodské listy 6/7, 2012, s. 2.

jům jsou u něj dobře patrné i přes známé odmítnutí, které začínající vědec ostře formuloval v roce 1905 ve své autobiografii.[5] Mladistvý odpor tehdy sedmadvacetiletého Zdeňka Nejedlého k jeho rodišti byl však spíše otázkou vlastní stylizace a měl také souvislosti značně osobní.[6]

Ke kraji kolem Dětenic a vlastně vůbec k Českému ráji a jeho nejbližšímu okolí však Nejedlého vedle historie vlastní rodiny vázalo několik dalších pojítek, o nichž pojedná následující text. Jelikož je výchozím bodem pro tuto práci vztah obou Nejedlých k obci Dětenice, bylo by nesprávné, kdyby zůstaly stranou možné spojitosti Nejedlých s nejvýznamnějším dětenickým rodákem, historikem Václavem Chaloupeckým. Některé vazby se totiž přímo nabízejí a „nejedlovská perspektiva" tak může studium Chaloupeckého osobnosti obohatit sice o drobný, ale jak se domnívám zajímavý kontextuální prvek.

V kraji kolem Dětenic však na sebe ještě před slavnou érou Romana a Zdeňka Nejedlých upozornil jeden jejich blízký předek. Byl jím otec Romana Nejedlého, a tedy děd Zdeňka, Vít. Tento patrně svérázný muž bývá popisován jako „*venkovský člověk a dobrý hospodář, rozšafný a spořivý,*" který prý vynikal i ve svém prostředí písmáctvím a platil zde za „*přemýšlivého mudrlanta*", k němuž je dobré chodit pro radu a „*poslouchat jeho názory.*"[7] Na rozdíl od doláneckého Josefa Dlaska ovšem v revolučním roce 1848 připojil svůj podpis pod petici „*chudých občanů z panství Dětenice k českému národnímu sněmu*",[8] díky čemuž někteří autoři mohli v rodině komunistického ministra školství nalézat nejenom dědice, ale i nositele „revoluční tradice". Ve světle pramenů se však Vít Nejedlý jeví spíše jako poměrně dobře prosperující sedlák a později pekař pevně spjatý s půdou a hospodářstvím.[9] V pouhých třech dochovaných dopisech synovi Romanovi píše o cenách obilí, o tom, co je potřeba zasít, a také se v každém dopise zmiňuje o majetkových záležitostech, zejména o daních a různých pohledávkách, které má u místních lidí.[10] Vít Nejedlý žil ovšem v rodinné paměti poměrně výrazně, vždyť právě

5 „*Jsem z Litomyšle, ale neváže mne k ní zcela nic. Že jsem počal toto dílo, je více věc náhody a zvláště interesu vědeckého, docela ne vliv »lokálního patriotismu«.*" Srov. Zdeněk NEJEDLÝ, *Moje práce*, Jaroslav Kojzar (ed.), Praha 1973, s. 12.

6 *Tamtéž*, s. 33–34; v odmítání Litomyšle hrál patrně značnou úlohu milostný poměr, který rozebral Petr ČORNEJ, *Zdeňka Nejedlého léta učňovská a vandrovní*, Acta universitatis Carolinae: Historia Universitatis Carolinae Pragensis: Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy 23/2, 1983, s. 31; přetištěno in: TÝŽ, *Historici, historiografie a dějepis*, Praha 2016, s. 230.

7 Miloslav MATOUŠEK, *Zdeněk Nejedlý. Nástin života a práce k šedesátinám,* Praha 1938, s. 8. Prakticky totožný popis též srov. F. ČERVINKA, *Roman Nejedlý,* s. 15; Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i. (dále jen MU AAV), fond Zdeněk Nejedlý, Roman Nejedlý, karton 6, i. č. 211, Karel BOLOMSKÝ, *Roman Nejedlý. Od roku 1844 do let osmdesátých,* disertační práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1954, s. 1.

8 *Tamtéž.*

9 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, Zdena NEDVĚDOVÁ, Úvod k inventáři fondu Romana Nejedlého, 1972.

10 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, Roman Nejedlý, k. 2, i. č. 69, korespondence – Vít Nejedlý.

po něm Zdeněk pojmenoval svého jediného syna, jenž zemřel na břišní tyfus v závěru druhé světové války.[11]

Roman Nejedlý sice pocházel z Dětenic, ale v rodném kraji dlouho nevydržel. Po absolvování základního vzdělání nastoupil jako úředník při okresním úřadě v Libáni, kam ho přivedl pragmatický otec. Místo praktikanta-koncipisty se ale mladému Romanu Nejedlému nezamlouvalo. Své poslání viděl v pedagogickém působení, v čemž ho jistě inspirovala nepřehlédnutelná postava osenického učitele Josefa Förstera. Již po dvou letech v Libáni prý Roman Nejedlý předstoupil před svého otce a prosil jej, aby ono „*maření času*" na úřadě ukončil a umožnil mu studium na učitelském ústavu.[12] Otec nakonec svolil. Roman Nejedlý už v té době Prahu znal, protože zde dokončoval studium na reálce.[13] Největší české město ho patrně svou atmosférou uchvátilo. Viděl zde spoustu možností pro svůj další rozvoj a blíže zde poznal i některé známé osobnosti, mj. „básníka Slovenska" Adolfa Heyduka.[14] Po čase úřednického živoření (v úřadě totiž celý první rok nedostával plat[15]) se tedy znovu do Prahy vrátil a mohl navázat na předchozí zkušenosti. Jako budoucí učitel si zatím ekonomicky příliš nepolepšil, ale mohl uspokojovat své touhy po uměleckém uplatnění. Učil se harmonii a hře na varhany v proslulé hudební škole Františka Blažka,[16] začal hrát na housle či na flétnu v Ochotnickém divadle Františka Švestky působícím na Starém Městě.[17] Nejedlý tehdy prožíval šťastné období. Věnoval se hudbě a na učitelském ústavu poznal vynikající pedagogické osobnosti. Kromě zakladatele instituce Karla Slavoje Amerlinga se zde Nejedlý setkával například s vlasteneckým knězem Janem Karlem Škodou, polonofilem Josefem Bačkorou, životopiscem Jakuba Jana Ryby Vincencem Bíbou nebo s Petrem Mužákem, manželem Karoliny Světlé.[18]

---

11 Srov. Jaroslav JIRÁNEK, *Vít Nejedlý. Z historie bojů o novou, socialistickou kulturu*, Praha 1959; nejnověji Miloslav BLAHYNKA, *Vít Nejedlý jako kapelník vojenské hudby 1. československé samostatné brigády v Sovětském svazu 1943–1945*, in: Vojenská hudba v kultuře a historii českých zemí. Sborník ze stejnojmenné mezinárodní konference konané 28.–30. dubna 2005 v Praze, Praha 2007, s. 423–430.

12 F. ČERVINKA, *Roman Nejedlý,* s. 17.

13 O čase, který strávil Roman Nejedlý na pražské reálce, panují dohady. Sám uvádí v kronice chlapecké školy v Litomyšli, že to byly roky dva (Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, mezifondový soubor kronik, Kronika chlapecké školy 1811–1889, kr. č. 315, s. 59), vnučka Zdena Nedvědová-Nejedlá se v Úvodu k inventáři fondu Romana Nejedlého zmiňuje jen o posledním roce. Stejně F. Červinka, srov. F. ČERVINKA, *Roman Nejedlý,* s. 17.

14 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, Z. NEDVĚDOVÁ, Úvod k inventáři fondu Romana Nejedlého.

15 F. ČERVINKA, *Roman Nejedlý,* s. 17.

16 *Tamtéž*, s. 19.

17 MÚA AV ČR, f. Zdeněk Nejedlý, Z. NEDVĚDOVÁ, Úvod k inventáři fondu Romana Nejedlého.

18 Poněkud ideologicky zabarvené charakteristiky Nejedlého profesorů na učitelském ústavu najdeme v již citované práci Františka Červinky. Srov. F. ČERVINKA, *Roman Nejedlý*, s. 17–19.

Po absolvování ústavu Roman Nejedlý postupně prošel učitelskými místy v Mnichově Hradišti a Bělé pod Bezdězem, kde se spřátelil s Emanuelem Purkyněm, synem slavného otce, a po absolvování povinné vojenské služby nakonec skončil v Litomyšli. Ve všech těchto působištích se činorodostí oplývající Roman Nejedlý zapojil do místního kulturního života. Figuroval ve zpěváckých spolcích, hrál na kůru i v ochotnickém divadle. Nějaký čas si také přece jen udržoval spojení s rodnou vsí. Ještě v době, kdy vyučoval na klášterní škole v Bělé, byl stále členem dětenického ochotnického spolku.[19] A zájem o rodný kraj mu vydržel i nadále. Zároveň byly ale položeny základy jeho cestovatelské vášně, které pak naplno rozvinul během svého hlavního a nejdelšího působení v Litomyšli. Odtud se však po letech nenavrátil do rodných Dětenic, ale do Mnichova Hradiště a ještě jednou do Prahy, jako by ho české prostředí stále lákalo. Ačkoli se nejedlovská historiografie snažila v rodině komunistického ministra hledat „pokrokové tradice" a vysvětlovat jeho kořeny v duchu marxistických imperativů, ukazuje se, že Roman Nejedlý například nijak ostře nevnímal česko-německé soupeření[20] a že byl spíše apoliticky smýšlejícím učitelem, hudebníkem a vydavatelem, který své cíle viděl v umělecké a podnikatelské činnosti. Kdybychom chtěli hledat sporná místa ve stanoviscích Václava Chaloupeckého a Zdeňka Nejedlého, asi bychom se pozdrželi u husitství a neponechali bez povšimnutí různorodost postoje k revolučním idejím a politického smýšlení vůbec či neblahou atmosféru přelomu čtyřicátých a padesátých let dvacátého století.[21] Jakého druhu jsou však vazby známé rodiny Nejedlých na Václava Chaloupeckého?

Je dostatečně známo, že Václav Chaloupecký se s o čtyři roky starším vědcem a pozdějším politikem Zdeňkem Nejedlým znal z univerzitního prostředí. Milan Ducháček se nad úlohou zakořenění Václava Chaloupeckého v rodném kraji zamýšlí hned v úvodu své monografie a konstatuje, že se

19 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, Roman Nejedlý, k. 6, i. č. 211, K. BOLOMSKÝ, *Roman Nejedlý*, s. 10.

20 Je to patrné například ze vztahu k německé manželce, který bude připomenut v dalším textu. Roman Nejedlý navíc kvůli zvládnutí němčiny navštěvoval německou hlavní školu v Liberci a německou reálku v Jičíně. Později v Mnichově Hradišti si přivydělával výukou v německé privátní škole a též jeho úspěšná houslová škola měla svou německou verzi. Srov. K. BOLOMSKÝ, *Roman Nejedlý,* s. 9; Roman NEJEDLÝ, *Dritte position auf der Violine: Als Fortepyano zu sciner „Praktischen Violin-Schule"*, Praha 1881; TÝŽ, *Dritte position auf der Violine: opus 19*, Praha 1907; TÝŽ, *Zweite, vierte, fünfte und die* übr*igen Positionen auf der Violine,* Praha 1884.

21 K tomu srov. zejm. Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*, Praha 2014, s. 273, 289, 369–373 a 376–377. K vývoji politických názorů Zdeňka Nejedlého srov. např. Jiří KŘESŤAN, *Intelektuálové bez rozumu? Učenec Zdeněk Nejedlý a fascinující půvab komunismu,* in: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, sv. 5, Praha 2005, s. 15–41; TÝŽ, *Kdy vstoupil Zdeněk Nejedlý do Komunistické strany Československa?*, in: Fragmenty dějin. Sborník k šedesátinám Jana Gebharta, Praha 2006, s. 331–340; TÝŽ, *Zdeněk Nejedlý a česká cesta ke komunismu*, Paginae Historiae 18, 2010, s. 302–310.

přes přijatý „buržoazní“ styl života vlastně od rodné hroudy vnitřně nikdy neodpoutal.[22] Vztahy obou rodin se ale začaly vytvářet ještě před tím, než se oba budoucí kolegové potkali, a dokonce ještě před tím, než se vůbec narodili, neboť předkové obou mužů byli v Dětenicích sousedy. Rod Nejedlých se v chalupě čp. 9 objevil po roce 1830,[23] otec Václava Chaloupeckého František se do vedlejšího stavení čp. 10 přistěhoval o něco později v souvislosti se sňatkem s Annou, rozenou Láskovou.[24] V monografii o Václavu Chaloupeckém se můžeme dočíst, že tento sousedský vztah nebyl ochuzen o soudní při, jejímž jádrem bylo užívání „podléjší“ pěšiny a malého pozemku.[25]

Roman Nejedlý se sice v Dětenicích ve zmíněné chalupě čp. 9 narodil, v době, kdy přišel na svět Václav Chaloupecký, zde však již tehdejší litomyšlský učitel nějakou dobu nebydlel. Pravidelně však do Dětenic i s dětmi zajížděl navštěvovat početné příbuzné. Chaloupeckého a Romana Nejedlého sice dělil dvougenerační věkový rozdíl, ale v lásce k rodné vsi se zcela shodovali.

Roman Nejedlý strávil třicet let v Litomyšli, Dětenice a celé Jičínsko se ale během jeho života vynořují neustále, navzdory tomu, že tak rád a často pobýval v cizině. Tato skutečnost bývala ve sporé literatuře o otci komunistického prominenta zmiňována jen okrajově, a tak připomeňme v této souvislosti slova jazykovědce Quida Hodury, který o četnosti cest Romana Nejedlého píše jako o „*v té době neslýchané*“.[26] Do rodného kraje se však přinejmenším v myšlenkách vracel často. Z Paříže, kterou navštívil u příležitosti světové výstavy v roce 1878, například své ženě Kateřině, jež právě chovala jen několik měsíců starého Zdeňka, napsal: „*Já se těším, že kosi jsou v Dětenicích také zdrávi a veseli…*“[27] Poněkud zvláštní zmínka o kosech je trochu záhadou. Sice je známo, že Roman Nejedlý byl členem humoristických sdružení, nazývaných podle černých opeřenců, ale ta jsou spojována spíše s východními Čechami. Nacházely se tu více jak čtyři desítky podobných spolků, přičemž nejznámější z nich sídlila v Chrudimi a v Litomyšli.[28] Sám Roman Nejedlý byl členem hnízda kosů litomyšlských a v rámci této

22 M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin,* s. 15.
23 F. ČERVINKA, *Roman Nejedlý*, s. 14.
24 M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*, s. 26–27.
25 *Tamtéž*, s. 25.
26 Quido HODURA, *O mládí Zdeňka Nejedlého*, in: Padesát let Zdeňka Nejedlého*,* Bedřich Bělohlávek (ed.), Praha 1928, /nestr./.
27 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, Roman Nejedlý, k. 2, i. č. 112, korespondence Kateřině Nejedlé.
28 Srov. Martin BOŠTÍK, *Hnízdo kosů litomyšlských 1889–1903. K dějinám spolkového života v Litomyšli na přelomu 19. a 20. století,* Litomyšl 2006; Tereza ŠOTTOVÁ, *Kulturní život v Chrudimi v 19. století – divadlo, hudba a Stolní společnost Kosů chrudimských*, bakalářská diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2012.

stolní společnosti vzniklo i jeho přátelství s Aloisem Jiráskem. Děteničtí kosi ale nejspíš odkazují k specificky rodinnému žargonu, který zjevně v rodinné korespondenci nepotřeboval dovysvětlení.

Dětenice se však objevují i v jiných cestovatelských souvislostech. Když chtěl Roman Nejedlý své ženě Kateřině během jednoho z lázeňských pobytů popsat, jak vyhlížejí Luhačovice, připodobňuje je k Dětenicím: „*...mají kostel maličký, zámek vyhlíží tak, jako to stavení v Dětenicích před našima, pod jedno poschodí a také tak žlutě natřeno. Konec vesnice jsou jen po jedné straně velice uprášené silnice jednotlivé malé domky, jako z Dětenic ke Brodku, a za posledními domky začíná háj, v háji jsou jednotlivé domky, jako to bývá u panských zámků, skoro jako v Dětenicích, když se vejde do prvních vrat.*“[29] Dětenická topografie tedy byla v rodině zakořeněna natolik, že mohla bez obtíží sloužit jako referenční synekdocha. Co do regionálních souvislostí se sluší doplnit, že podobně jako Dětenice se v různých souvislostech objevuje u Romana Nejedlého i Jičín, který důkladně poznal coby voják a příslušník tamního 74. pěšího pluku.[30]

Dětenice se ale Romanu Nejedlému připomněly i ze strany, kde by to byl nečekal – až z dalekého zámoří. Jako zdatný obchodník s vlastními i cizími hudebními díly určenými především ke kolektivnímu muzicírování (tj. sbory, opery, zpěvohry apod.) vešel Roman Nejedlý ve styk s mnoha zpěváckými spolky nejen z Čech a Moravy, ale i ze zahraničí, kde pronikal hlavně do německy mluvících oblastí, jako byly Drážďany nebo Vídeň.[31] Pozoruhodné jsou ale Nejedlého styky s krajanskými spolky v USA. O zaslání Nejedlého edice sborových písní *Vlastimil* si napsal třeba sbormistr clevelandského sboru Hlahol František Machan.[32] A právě v rámci styků s americkým krajanským prostředím se Nejedlému opět vynořily dětenické kořeny. Počátkem devadesátých let se adresátem zasílaných notových partitur několikrát stal také Lumír ze Saint Louis, tedy nejstarší český sbor ve Spojených státech amerických, jehož ústřední postavou byl dětenický rodák A. J. Čejka. Díky jeho aktivitám tehdy v Americe zazněla z jeviště i *Andulka, děvče z venkova,* jedna z nejúspěšnějších zpěvoher Romana Nejedlého. Korespondence obou dětenických rodáků je možná okrajová, představuje ovšem zajímavý doklad osudu českého emigranta v USA na konci 19. století. V jednom z dopisů Čejka Nejedlému vylíčil, jak brzo přišel o oba rodiče a jak v zámoří po různých strastech na-

29 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, Roman Nejedlý, k. 2, i. č. 112, korespondence Kateřině Nejedlé.

30 Tamtéž.; k tomu též srov. Roman NEJEDLÝ, *Myšlenky učitele co vojáka*, Národní škola 5/16, 1867, s. 123–124.

31 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, Roman Nejedlý, k. 7, i. č. 258, korespondence-dodatky – Josef Mach.

32 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, Roman Nejedlý, k. 7, i. č. 261, korespondence-dodatky – František Machan.

šel novou a slušnou existenci a nakonec i novou vlast.[33] K síti, jež Romana Nejedlého pojila s USA, přitom náležel i jeden ze vzdálenějších příbuzných rodiny Nejedlých, herec a divadelník František Ludvík, jehož společnost v Litomyšli na přelomu století často hostovala. Ludvík, který neopomínal dům Nejedlých na Panských valech navštívit, se podle vyprávění Romanova syna Viktora později stal ředitelem Prvního českého divadla v Chicagu.[34]

K Dětenicím ale Romana Nejedlého poutala ještě jedna málo známá okolnost. V závěru svého života zastával odpovědnou funkci navrhovatele v Nadaci Jana Nejedlého, což byla instituce, kterou si rodina Nejedlých zřídila kvůli studijní podpoře svých členů a za určitých podmínek i občanů Dětenic a jiných míst, spojených s rodinnými vazbami.[35] V listinách nadace se výslovně píše, že k ní jsou povoláni „*...v první řadě potomci sourozenců zakladatele, a sice potomkové bratrů Gustava Nejedlého z Dětenic a Hynka Nejedlého ze Mšena, pak potomkové sester jeho Anny Nejedlé provdané Novotné z Kobylnic a Josefy Nejedlé provdané Jirušové ze Sobotky (...). V druhé řadě mají na nadaci nárok mimo potomky sourozenců zakladatelových potomci děda zakladatele z otcovy strany – Karla Nejedlého, kdyby jich nebylo, žadatelé z Dětenic – Brodku nebo města Kouřimi, jinak jiní žadatelé vůbec. Při udání nadace mají nemanželské děti přednost před manželskými*."[36] Zajímavá je podmínka, kterou nadace zmiňuje hned vzápětí: „*Kdyby se zmíněných potomků, ať bydlí kdekoli, buď rodina, nebo jednotlivec národnosti české se odcizil, tu z rodiny té pro vždy žádný na tuto podporu nároků nemá.*"[37] Tato podmínka upoutá pozornost i vzhledem k tomu, že sám navrhovatel se sňatkem s Kateřinou Bubákovou z 27. září 1869 přiženil do německé rodiny. O vybroušení češtiny své ženy ale Roman Nejedlý důsledně pečoval, což místy nepostrádalo ironický nádech. V jednom z dopisů ze sedmdesátých let píše: „*Chtěl jsem psát německy, ale aby Ti to déle trvalo a mohla jsi lépe a déle se se mnou bavit, tedy to máš po česku.*"[38] I vzhledem k pozdějšímu působení a názorům Zdeňka Nejedlého, zdůrazňujícím národnostní aspekty dějinných střetů, je jistě pikantní, že jeho matka pocházela z německojazyčného prostředí a někteří členové její rodiny byli dokonce pro německé nacionalistické snahy vskutku zapáleni. Jmenujme v této souvislosti například Johanna Holuschku, manžela Kateřininy sestry Františky, jenž byl učitelem, hudebníkem a čestným členem turnerů v Českém Dubu.[39]

---

33 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, Roman Nejedlý, k. 2, i. č. 38, korespondence – A. J. Čejka.

34 František ČERVINKA, *Roman Nejedlý a Litomyšl*, Pardubice 1958, s. 75. Srv. *Památník Ludvíkovy divadelní společnosti, 1893–1918*, Chicago 1918.

35 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, Roman Nejedlý, k. 2, i. č. 108, korespondence úřední – Nadace Jana Nejedlého.

36 Tamtéž.

37 Tamtéž.

38 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, Roman Nejedlý, k. 2, i. č. 112, korespondence Kateřině Nejedlé.

39 Hana KÁBOVÁ, *Kdo byla záhadná Jetty přítomná při narození Zdeňka Nejedlého?*, Boleslavica 10, 2017, s. 147–149.

* * *

Mimo rodinné peripetie ovšem vazby Romana Nejedlého k jeho rodišti souvisejí ovšem v první řadě s jeho vztahem ke kantorské, hudebně založené rodině Foersterů. V případě Romana Nejedlého sem patří především pouto k jeho učiteli a později blízkému příteli Josefu Försterovi.[40] Je to patrné třeba z článku, který Nejedlý věnoval úctyhodnému padesátiletému výročí Försterova pedagogického působení v Osenicích.[41] Zmínil tehdy ale i další členy rozvětvené a známé muzikantské rodiny, kterou bude jeho syn později nazývat „*nejhudebnější českou rodinou 19. věku*".[42]

Zdeněk Nejedlý se jako jeden z prvních věnoval hlavně vnukovi obdivovaného osenického učitele, v pravdě renesanční a dnes po hříchu méně vzpomínané osobnosti skladatele, filosofa, literáta a malíře Josefa Bohuslava Foerstera, kterého řadil vedle Smetany a Fibicha na nejčelnější místo mezi českými skladateli.[43] V úvodu své monografie z roku 1910, vydané u příležitosti umělcových padesátin, se více než jiní Foersterovi dosavadní životopisci (jistě i vzhledem k vlastním rodinným vazbám), zabýval spletitými kořeny rodu Foersterů. Aby se nedopustil omylu a snad aby na sebe také upozornil, oslovil tehdy s žádostí o radu i samotného skladatele.[44] Zdeněk Nejedlý tak mohl poprvé v české literatuře zmínit i okamžik, kdy se člen rodiny Foersterů objevil nejprve v Dětenicích a následně Osenicích, které jsou s foerstrovským odkazem svázány dodnes asi nejvíce,[45] byť nejznámější člen rodiny Josef Bohuslav byl již rodákem pražským, konkrétně z Malé Strany.[46] Spojení s rodným krajem předků však nikdy nevyhaslo ani u něj. Skladatel vždy rád vzpomínal na „*nezapomenutelné letní večery*" u dědečka v Osenicích, na prázdniny u strýčka Antonína v Malém Rohozci u Turnova[47] a především

40 Změnu psané podoby příjmení z ö na oe mají na svědomí otec a strýcové Josefa Bohuslava Foerstera, bratři Josef Foerster mladší, Antonín Foerster a Karel Foerster, všichni známí hudebníci. Šlo o svým způsobem politický čin, který měl zdůraznit český původ rodu. Srov. Mojmír SOBOTKA, *Förster. (Foerster, Forster, Faerster, Feřtl), příjmení českého hudebnického rodu*, [online], Ústav hudební vědy Filozofické fakulty Masarykovy Univerzity 2008 [citováno dne: 31. 8. 2017]. Dostupné z: www.ceskyhudebnislovnik.cz/slovnik/; Bohuslav TARABA, *Poutník rozsvěcí lampu. Jak žil a tvořil J. B. Foerster. Ze zápisků Mistrova přítele a důvěrníka*, Praha 1968, s. 162. Jiný foersterovský životopisec Antonín Džbánek vidí ve změně důvody estetické. Srov. Antonín DŽBÁNEK, *Poutník se vrací. Josef Bohuslav Foerster – život a dílo,* Praha 2006, s. 21.

41 Roman NEJEDLÝ, *Josef Foerster, řídící učitel v Osenicích na odpočinku,* Posel z Budče 8/49, 1877, s. 798–800.

42 Zdeněk NEJEDLÝ, *Jos. B. Foerster,* Praha 1910, s. 3–4.

43 *Tamtéž*. Kniha má tištěnou dedikaci: „*Svým rodičům a ohlasu vlastní rodinné tradice*."

44 Srov. Josef Bohuslav FOERSTER, *Stůl života*, Praha 1920, s. 161.

45 V obci se nachází pamětní síň Foerstrova rodu a každoročně v červnu se zde koná hudební festival Foerstrovy Osenice.

46 A. DŽBÁNEK, *Poutník se vrací*, s. 31.

47 K vztahu J. B. Foerstra k Českému ráji srov. *Tamtéž*, s. 85–91.

na Jičín,[48] kde místní zpěvácké a hudební spolky prováděly Mistrovu operu *Eva* i jiné skladby.[49]

Oním prvním osenickým Försterem, o němž se od Nejedlého dob zmiňovalo mnoho autorů, byl Ignác Förster, praděd Josefa Bohuslava. Byl to klasický typ vesnického učitele, který nejprve učil v Sojovicích na Mladoboleslavsku a později v Mladé, dnes známé hlavně díky bývalému vojenskému prostoru Milovice-Mladá. Ignác Förster odešel během napoleonských válek do Dětenic, kde nakonec strávil plných šestnáct let. Osenice se staly jeho působištěm až v souvislosti s vysvěcením místní nové školy v září roku 1826.[50] Dlouho zde ale působit nestihl, neboť hned následujícího roku o Vánocích zemřel. Jeho místo zaujal již zmíněný syn Josef, který byl právě doma na svátky a který se později stal v Osenicích i hlavním učitelem a ředitelem kůru.[51] Tohoto energického a přísného učitele a bojovníka za učitelská práva[52] poznal někdy kolem poloviny století tehdy šestiletý Roman Nejedlý.

Svazky Romana Nejedlého a Josefa Förstera jsou známé z literatury, František Červinka uvádí především skutečnost, že stárnoucí kantor odkázal svému někdejšímu žákovi všechny své noty.[53] Tady je ale nutné životopisce obou Nejedlých poopravit, protože Förster poskytl Nejedlému noty pouze k opsání, dědil je samozřejmě jeden z Försterových synů.[54] Korespondence obou mužů, která se rozvíjela i dlouho poté, co se Roman Nejedlý stal z žáka kolegou, je dokladem nadstandardního vztahu mezi žákem a učitelem. Můžeme z ní vyčíst i podrobnosti k životu stárnoucího učitelského koryfeje, například k okolnostem konce jeho dlouhé pedagogické kariéry. Josef Förster, ač mu byla na rozloučenou v Osenicích uspořádána velká slavnost, neodcházel v dobrém. Několik dopisů věnoval líčení asi nepříliš korektně vedených tahanic o jím uvolněné místo.[55] V žaludku ležel Försterovi nejen předseda místní školní rady Beránek, jehož opakovaně nazývá „*Diokleciánem*“, ale také představitelé osenické farnosti, na něž ve svých skoro osmdesáti letech (narodil se 31. prosince 1804)[56] napsal kromě jiného dlouhý patnáctislokový kuplet[57] a píseň nadepsanou „*Sedm let jsem u vás sloužil*

48 Foerster má ve městě svůj pomník i ulici a jeho jméno nese také místní základní umělecká škola a smíšený pěvecký sbor při zdejším staroslavném Lepařově gymnáziu.
49 K tomu více srov. A. DŽBÁNEK, *Poutník se vrací*, s. 93–103.
50 Z. NEJEDLÝ, *Jos. B. Foerster,* s. 5.
51 *Tamtéž*, s. 7.
52 A. DŽBÁNEK, *Poutník se vrací*, s. 20.
53 F. ČERVINKA, *Roman Nejedlý,* s. 16.
54 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, Roman Nejedlý, k. 2, i. č. 42, korespondence – Josef Förster, konkrétně dopis J. B. Förstera Zdeňku Nejedlému 7. 9. 1877 a dopis Zdeňka Nejedlého J. B. Försterovi 4. 10. 1877.
55 Tamtéž, dopisy z počátku září 1877, 25. 11. 1877, 18. 4. 1882 aj.
56 Tamtéž, dopis z 16. 12. 1885.
57 Tamtéž, dopis z 1. 5. 1882.

a nic jste mi nedali".[58] Kromě tradiční foersterovské dlouhověkosti (i vnuk Josef Bohuslav se dožil jedenadevadesáti let) tyto dopisy svědčí minimálně o určité míře svěžesti, jíž se ještě ve vysokém věku Josef Förster těšil. Psaní plná stížností na křivdy a nepořádky světa a na zdraví pokrývají vždy několik stránek textu a jsou zcela bez gramatických chyb. Kromě hluboce lidské potřeby postěžovat si cítíme z Försterových listů i bezmeznou důvěru, jíž se u něj Roman Nejedlý těšil. Förster též sledoval s uznáním Nejedlého vydavatelskou činnost[59] a byl velmi účastný při nervovém onemocnění svého bývalého žáka.[60]

Poškozené nervy Romana Nejedlého nebyly jen dílem učitelského povolání, ale též vycházely z jeho enormního nasazení v rámci obchodních aktivit spjatých s vlastní vydavatelskou a tvůrčí činností. Kromě zmíněných styků se zahraničím je nutné vzít v potaz i vazby, které aktivního učitele, sbormistra, hudebníka a vydavatele zajímavě spojují s Václavem Chaloupeckým. Jde o vztah ke Slovensku. Zatímco Chaloupecký byl k Slovensku vázán velmi silně jak manželským svazkem, tak profesně, u Romana Nejedlého vycházejí slovenské konexe z aktivit kolem jeho pedagogického dovzdělávání a opět též z jeho edičně-obchodní činnosti. Tyto svazky u něj v některých případech překročily běžnou kolegiální rovinu či nostalgickou inspiraci poezií Adolfa Heyduka. Nejedlý jezdil na Slovensko na učitelské sjezdy,[61] ale také ve své vydavatelské činnosti rád sahal po slovenských námětech, aby vyhověl požadavku mnohých českých souborů. Několikrát vydal sbor *Od Šumavy až v Tatry* se slovy básně Svatopluka Čecha vycházejících ze sbírky *Jitřní písně*.[62] Pro Janka Matúšku také zharmonizoval jako mužský sbor, pozdější slovenskou hymnu, *Nad Tatrou sa blýská*. Jejich společná edice představuje patrně jedno z prvních vydání této hudebniny, byť přesný rok vydání nelze určit.[63] Styky s knihtiskařem v Ružomberku Karlem (Karolem) Salvou pak přerostly v osobní přátelství. Oba muži si prostřednictvím korespondence začali tykat a Nejedlý svého kolegu vydavatele na Slovensku také navštívil. Salva pak Nejedlému poslal fotky ze společných výletů a vzpomínal, jak při nich byl jeho litomyšlský kolega veselý a jaká vládla dobrá nálada.[64]

Naznačené, byť místy vzdálené motivické příbuzenství mezi činností Romana Nejedlého a Václava Chaloupeckého je samozřejmě výběrové, jis-

58 Tamtéž, nedatovaný dopis, asi z r. 1880.
59 Tamtéž, dopis z 1. 5. 1882 a zejména z 31. 8. 1882.
60 Tamtéž, dopis z 20. 10. 1884.
61 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, Z. NEDVĚDOVÁ, Úvod k inventáři fondu Romana Nejedlého.
62 Roman NEJEDLÝ, *Od Šumavy až v Tatry.* Sólová píseň pro střední hlas s průvodem piana. Op. *97 (z jitřních písní Svatopluka* Čecha*)* (hudebnina), Praha 1908; TÝŽ, *Tatrám, op. 97* (hudebnina), Vinohrady 1909.
63 Janko MATÚŠKA, *Slovácká* (hudebnina), spr. J. Matuška, Nad Tatrou sa blýská, harm. Roman Nejedlý, rok vydání neznámý.
64 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, Roman Nejedlý, k. 2, i. č. 80, korespondence – Karel Salva.

tě by se mnoho společného dalo odhalit i v případě Chaloupeckého a Nejedlého mladšího, ale cílem této stati bylo především zůstat v regionálních souvislostech.[65] Geografická perspektiva ale přece jen nabízí v souvislosti s aktivitami Zdeňka Nejedlého přece jen jednu důležitou souvislost. Asi sedmnáct kilometrů jihozápadně od Dětenic se totiž nachází obec Jabkenice, kde se Nejedlý výrazně angažoval při vzniku pomníků i institucí určených k poctě Bedřicha Smetany, tedy osobnosti, která byla Nejedlému nejmilejší, snad i nejosudovější, a které věnoval nejvíce ze svého celoživotního díla.[66] Jabkenický památník byl budován pod Nejedlého ideovým vedením už od třicátých let a dějiny a peripetie tohoto „budovatelství" představují samy o sobě malou sondu nejen do dějin kraje na pomezí Českého ráje, ale také do novodobých a v mnohém bolestných dějin české společnosti jako celku.

Jabkenická myslivna byla v letech 1875–1884 posledním, avšak co se týká tvůrčího vzepětí nejvýraznějším působištěm již neslyšícího skladatele. Objekt byl zakoupen od osobního přítele Bedřicha Smetany, prince Alexandra Jana Vincence Thurn-Taxise, dne 28. března 1936.[67] Cena byla vyčíslena na 65 tisíc korun, přičemž peníze na úhradu se sháněly v rámci celonárodní sbírky ještě měsíce po oficiálním zakoupení.[68] Získané finance měly být použity nejen na zakoupení objektu, ale i na fond k dalšímu provozování budovy, která měla být využívána na celou řadu účelů. Hudbymilovný princ známý svými dobročinnými aktivitami jistě velkoryse počkal, až se peníze na úhradu seženou. V rámci sbírky nazvané příznačně Národ sobě byl během léta a podzimu 1936 osloven jak prezident na odpočinku Tomáš Garrigue Masaryk s dcerou Alicí, tak jeho nástupce v prezidentském úřadu Edvard Beneš s manželkou Hanou.[69] Myslivna byla ještě zakoupena pod hlavičkou Kuratoria Smetanovy myslivny – muzea a pomníku v Jablkynicích.[70] Společnost Dědictví Bedřicha Smetany v Jablkynicích, v níž se kuratorium přeměnilo v listopadu 1936, se pak stala hlavní institucí zajišťující objekt až do jeho další přeměny v roce 1950. Přední místo v této společnosti zaujímal od samého počátku Zdeněk Nejedlý,[71] který jí také zaslal jeden z prvních finančních příspěvků ještě v prosinci 1936 a pomáhal i s odstraněním některých dalších obtíží, jako bylo například pobízení autora pamětní

65 Ostatně peripetie vztahů Václava Chaloupeckého a Zdeňka Nejedlého nastínil dostatečně Milan Ducháček (viz pozn. č. 25).

66 Jaroslav JIRÁNEK (ed.), *Zdeněk Nejedlý o Bedřichu Smetanovi*, Praha 1980, s. 7.

67 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, k. 82, korespondence institucionální – Dědictví B. Smetany – Společnost v Jablkynicích.

68 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, k. 82, korespondence institucionální – Dědictví B. Smetany – Společnost v Jablkynicích.

69 Tamtéž.

70 Jabkenice obdržely svůj současný název až v roce 1950.

71 Členem výboru společnosti Dědictví Bedřicha Smetany v Jablkynicích byl Zdeněk Nejedlý oficiálně od 1. listopadu 1936, ustavující schůze proběhla 16. listopadu téhož roku.

desky k myslivně, Františka Kysely, který se opozdil s dodáním svého díla. Myslivna byla slavnostně otevřena v červnu 1937 a hlavní projev při této velkolepé události přirozeně obstaral Zdeněk Nejedlý.

Než se však muzeum stačilo zaběhnout, vypukla druhá světová válka a smetanovské místo paměti bylo využíváno sporadicky. Jeho další poválečný vývoj již Zdeněk Nejedlý sledoval z pozice ministra. Svými kolegy z výboru společnosti Dědictví Bedřicha Smetany v Jablkynicích, jmenovitě tajemníkem Bohuslavem Havlínem, byl Nejedlý kontaktován již na počátku července 1945. Zatím šlo jen o gratulaci k jmenování ministrem školství, ale již o měsíc později přišel dopis se závažnějším obsahem. Nejedlý byl žádán o podporu ve smělých plánech výboru, které měly „*vytvořit z Jablkynic výlučné středisko Smetanova kultu, které by nás prezentovalo i před cizinou.*“[72] Vedle návrhů na doplnění a využití sbírek i celého areálu se objevují velkorysé plány na výstavbu dopravního spojení s drahou v Luštěnicích nebo obnovení původního názvu obce na Jabkenice. Zmíněn je i plán přestavby dětské osady zbudované ještě za starého knížete Alexandra Thurn-Taxise na ubytovací prostory pro umělce. Výbor byl také toho názoru, že aby mohl být plnohodnotně zbudován pomník a místo uctění památky Bedřicha Smetany, musí se do jeho majetku dostat i okolní pozemky a zejména obora, stále vlastněná rodinou Thurn-Taxisů. Na její členy se vztahovaly Benešovy dekrety a věci přála též poválečná atmosféra, která obecně vlastníkům velkého majetku nenahrávala. V případě rodu Thurn-Taxisů byl navíc velmi negativním elementem právě Alexander Ferdinand Thurn-Taxis, pán na blízké Loučeni a bývalý člen NSDAP. I když bylo podle pozdějšího podání jeho angažmá v nacistické straně vlažné a v rodině vše určovala zejména němčící manželka loučeňského pána Hana Helmfeldová, Místní národní výbor byl ve věci osvědčení o národní spolehlivosti neoblomný.

Tehdejší vlastník mcelské části velkostatku a obory Luigi della Torre e Tasso,[73] který žil od mládí v Itálii a za ženu měl Fanny Goodyear, neteř známého amerického magnáta a výrobce pneumatik, se ale odmítal tak lehce vzdát a své nároky se snažil dokonce osobně obhájit. Těsně po válce posloužil k nařčení z kolaborace především dopis na kolínský oberlandrát z listopadu 1940, v němž prý princ žádal o příspěvek na obuv „*ke své fašistické uniformě*,“ což doplnil závěrečnou přátelskou douškou adresátovi v poslední větě lístku, v níž doufal v brzkou příležitost „*na ping-pong stolu se měřiti.*“[74] Nařčení ze styku s nacisty při tom pocházelo od místního lesního správce

72 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, k. 82, korespondence institucionální – Dědictví B. Smetany – Společnost v Jablkynicích.

73 V pramenech bývá uveden i pod českou variantou svého jména jako Ludvík Thurn-Taxis či anglickým přepisem svého jména Louis Torre Tasso.

74 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, k. 82, korespondence institucionální – Dědictví B. Smetany – Společnost v Jablkynicích, zpráva z 1. března 1946.

ve výslužbě Emila Hummela, ředitele velkostatku Mcely Ervína Schiffnera a jeho manželky, i účetního Jaroslava Segerta, tedy lidí, které princ zaměstnával.[75] Zdeněk Nejedlý byl v březnu 1946 Bohuslavem Havlínem podrobně informován o schůzi závodní odborové organizace velkostatku Mcely, která se tehdy konala za přítomnosti dvou set osob a zástupců Okresního národního výboru (dále jen ONV) v Nymburce i Ústřední rady odborů. Na schůzi byl princův dopis, působící jako hlavní důkaz kolaborace, veřejně čten. Nejedlý obdržel též opis textu. V následném hlasování prý 131 přítomných hlasovalo pro konfiskaci, 65 bylo proti a zbylých šest se hlasování zdrželo.[76]

Novodobá zkoumání dějin rodu Thurn-Taxisů a aktivit členů rodu na panství Loučeň uvádějí průběh poválečného dění kolem velkostatku Mcely a i když konstatují princovo členství v Mussoliniho italské fašistické straně,[77] dovozují, že mu nebylo prokázáno, že by někomu uškodil. Nařčení ze spolupráce s nacisty též později osobně vyvrátil během výslechu na ONV v Nymburce v prosinci 1947.[78] Svůj majetek jako italský občan s americkým pasem nakonec uhájil až do února 1948, kdy mu bylo zamítnuto odvolání proti zestátnění v rámci druhé pozemkové reformy.[79] Princ navíc podle svědectví hovořil česky, jeho syn byl vychováván také v češtině a za války prý zámecký pán na Loučeni zaměstnával výhradně české zaměstnance. Ještě v roce 1938 žádal o české občanství, přičemž v lednu 1939 dostal na Loučeni příslib domovského práva.[80]

Zprávy, které Nejedlý o celé kauze dostával, však vyznívají jednoznačně v neprospěch prince, navzdory faktu, že mcelský zámecký pán společnost Dědictví Bedřicha Smetany všemožně podporoval, a to i během války. Samozřejmě zde hrály roli rodinné vazby na Smetanu, konkrétně povědomí o podpůrné činnosti aristokratova dědečka. Závažně a poněkud trapně působí další okolnosti konfiskace zdejšího majetku. Společnost se Nejedlému sice pochlubila jistě nevšedním válečným provedením *Prodané nevěsty* za účasti třinácti tisíc lidí,[81]ale zapomněla dodat, že se tak stalo s přímou

75 Zdeněk MAREČEK, *Loučeň a Thurn-Taxisové. Pohledy do doby minulé i nedávné*, Nymburk 2006, s. 116.

76 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, k. 82, korespondence institucionální – Dědictví B. Smetany – Společnost v Jablkynicích, zpráva z 1. března 1946.

77 František DUDEK, *Loučeň a Thurn-Taxisové. Průvodce k expozici o panství, zámku, obci Loučeň a jejich majitelích, zejména o příslušnících české větve knížecího rodu Thurn-Taxisů*, Nymburk 2006, s. 46.

78 Z. MAREČEK, *Loučeň a Thurn-Taxisové*, s. 116.

79 Srov. Jan ŘEHOUNEK, *Sto čtyřicet let vlády Thurn-Taxisů v Loučeni*, [online], 2009 [citováno dne: 19. 10. 2017]. Dostupné z: https://www.historickaslechta.cz/sto-ctyricet-let-vlady-thurn-taxisu-v-louceni-id2009100062-2.

80 Z. MAREČEK, *Loučeň a Thurn-Taxisové*, s. 115–116. Též srov. J. ŘEHOUNEK, *Sto čtyřicet let vlády Thurn-Taxisů v Loučeni*, [online], 2009 [citováno dne: 19. 10. 2017]. Dostupné z: https://www.historickaslechta.cz/sto-ctyricet-let-vlady-thurn-taxisu-v-louceni-id2009100062-2.

81 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, k. 82, korespondence institucionální – Dědictví B. Smetany –

finanční a materiální podporou i osobní účastí nejen prince Luigiho, ale také jeho americké manželky.[82] Historik panství Loučeň a někdejší ředitel mělnického muzea Zdeněk Mareček navíc při zkoumání uvedených okolností vycházel z dopisů společnosti Dědictví Bedřicha Smetany,[83] z čehož se dá usuzovat, že Nejedlý byl informován záměrně zkresleně. Autor zpráv, jabkenický řídící učitel a tajemník společnosti Bohuslav Havlín, chtěl Nejedlého získat jako mocného podpůrce pro své velkolepé plány se Smetanovým památníkem i v „boji" proti princi Torre-Tassovi, v čemž sám deklaruje statečnou neústupnost: „*Víme, že zahraniční vlivy pracují ve prospěch Taxise, ale nesmíme povolit*."[84] V jiné zprávě naléhavě upozorňuje na blížící se Torre-Tassův návrat, a končí dokonce biblickým citátem „*Tlucte a bude vám otevřeno!*"[85] V jedné ze svých pravidelných zpráv dokonce Havlín představil i sám sebe a považoval za nutné se Nejedlému zmínit nejen o své poválečné roli ve vedení jabkenické buňky komunistické strany, ale i o aktivitách kolem budování Smetanova kultu, z nichž upoutají jím natočené amatérské filmy o Smetanových Jabkenicích.[86]

Havlín coby Nejedlého hlavní jabkenický informátor byl osobností neuvěřitelně činorodou a jistě ne jen jednoznačně negativní, neboť byl duší místního kulturního dění. Za zmínku jistě stojí jeho kontakty s Lužickými Srby, v rámci nichž si vyzkoušel pořádání národních sbírek, později užitých při vzniku společnosti Dědictví Bedřicha Smetany.[87] Havlínova propagace lužickosrbské kultury musela Zdeňku Nejedlému jistě připomínat rozsáhlou činnost jeho starých známých z Litomyšle, bratrů Josefa a Františka Pátových.[88] Na rozdíl od aktivního učitele se ovšem oba bratři, z nichž Josef byl profesorem sorabistiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a jedním ze zakladatelů zdejší stolice zmíněného slavistického oboru, stali oběťmi německé okupace. Obě Havlínovy aktivity se v Jabkenicích dokonce propojovaly. Otevření nově upraveného Smetanova památníku v jabkenické myslivně v červnu 1937 za přítomnosti Zdeňka Nejedlého bylo o týden později následováno otevřením výstavy lužickosrbské kultury v nevyužitých

Společnost v Jablkynicích, zpráva z 22. 3. 1948.

82 Z. MAREČEK, *Loučeň a Thurn-Taxisové*, s. 116.

83 *Tamtéž*.

84 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, k. 82, korespondence institucionální – Dědictví B. Smetany – Společnost v Jablkynicích, zpráva z 22. 2. 1946.

85 *Tamtéž*, zpráva ze 7. 2. 1946.

86 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, k. 82, korespondence institucionální – Dědictví B. Smetany – Společnost v Jablkynicích, zpráva ze 7. 2. 1946.

87 Srov. Ladislav FUTTERA, *Lužičtí Srbové a společnost Pojizeří a středního Polabí v době první Československé republiky*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2016.

88 Srov. Ivan DOROVSKÝ a kol., *Slavista Josef Páta*, Brno – Boskovice 2003.

prostorách téhož atraktivního objektu.[89] Myslivna dokonce sloužila několika lužickosrbským studentům jako ubytovací prostora.[90]

Jednou z posledních velkých akcí společnosti Dědictví Bedřicha Smetany byly Smetanovy oslavy v Jabkenicích ve dnech 12. a 13. června 1948. Byly tehdy propojeny s posledním oficiálním XI. všesokolským sletem, což z nich sice udělalo monstrózní akci, ovšem lze usuzovat, že spojení demokraticky se projevující tělovýchovné organizace se Smetanovým kultem nebylo Zdeňku Nejedlému v poúnorové atmosféře příliš po chuti. Nicméně akce zaznamenala úspěch. Zúčastnilo se jí kolem osmi set pěvců, v přírodním divadle v oboře se hrály *Dvě vdovy* za doprovodu dvou set členů souboru Národního divadla a v hledišti se tísnilo plných patnáct tisíc diváků.[91] Přítomni byli členové vlády, parlamentu i význační hosté sletu.[92] Akce však byla labutí písní společnosti Dědictví Bedřicha Smetany v Jabkenicích. V následujícím roce se nepodařilo uspořádat několik plánovaných akcí a zřejmě zapůsobilo i dobové klima počínající komunistické diktatury. Sám Bohuslav Havlín prožíval také osobní těžkosti vzhledem k vážnému onemocnění manželky, o čemž informoval i Zdeňka Nejedlého v poslední obšírné zprávě, kterou mu adresoval téměř rok po smetanovských oslavách.[93] Ministr měl však patrně už v té době s Jabkenicemi jiné plány.

V roce 1950 přešel Smetanův památník v jabkenické myslivně trvale pod správu Smetanova muzea v Praze a jabkenická expozice byla zcela přeinstalována v duchu nových ideologických výzev. Smetanův odkaz i jeho hudba byly pod vedením Zdeňka Nejedlého a jeho spolupracovníků plně zapojeny do služeb revoluční politiky, což vyústilo například do projektu Smetanovy pětiletky.[94] Toto zneužití mělo sice i své některé pozitivní výsledky především v rovině propagace Smetanova díla a také v otázce ediční činnosti, ale celkovému vyznění odkazu velkého skladatele neprospělo. Na jedné straně sice propagace Smetanova života a díla přispěla k všeobecnému vzdělání socialistické společnosti, která skladatele světového jména díky tomu přinejmenším vnějškově a formálně poznala, respektovala a uznávala, ale můžeme se shodnout s Olgou Mojžíšovou, muzikoložkou a dlouholetou ředitelkou Smetanova muzea v Praze, že uměle vytvořený, megalomanský a ideologicky zdeformovaný kult, budovaný ze-

89 L. FUTTERA, *Lužičtí Srbové,* s. 127.
90 *Tamtéž*, s. 128.
91 MU AAV, f. Zdeněk Nejedlý, k. 82, korespondence institucionální – Dědictví B. Smetany – Společnost v Jablkynicích, zpráva z června 1948.
92 *Tamtéž*.
93 *Tamtéž*, zpráva z 3. 6. 1949.
94 Srov. Olga MOJŽÍŠOVÁ, *Odkaz Bedřicha Smetany – vývoj a proměny jeho recepce*, in: Národní identita/y v české hudbě, Lenka Dohnalová (ed.), Praha 2012, s. 42–43.

jména Nejedlým a jeho „skupinou“, ulpěl na Smetanově tvorbě jako stigma dodnes.[95]

Podobným procesem prošly i samotné Jabkenice a zdejší myslivna. Po smrti Zdeňka Nejedlého zde v letech 1964 až 1987 byla instalována v pořadí již třetí stálá expozice.[96] Jako místo paměti a jedno z center smetanovského kultu se ovšem Jabkenice z povědomí širší veřejnosti pomalu ale jistě vytrácely. Přispěl k tomu zejména stav po roce 1976, kdy se myslivna dostala v rámci nově zřízeného Muzea české hudby pod správu Národního muzea. Objekt se totiž začal potýkat s nedostatkem finančních prostředků a postupně pustl.[97] Nakonec se myslivna ocitla v havarijním stavu a v roce 1987 byla pro veřejnost uzavřena. Korespondovalo to s postupným mizením díla samotného Bedřicha Smetany z českých koncertních pódií a operních scén, které můžeme zaznamenat zejména od devadesátých let dvacátého století.[98] Dalo by se shrnout, že ve chvíli, kdy komunistický režim prožíval postupný, ale stále zjevnější ekonomický úpadek a kdy se komunistická ideologie z někdejšího idealismu budování světlých zítřků proměnila v pouhou skořápku bez obsahu, ztrácí se i zájem o podporu dříve zdůrazňovaných a zneužívaných kulturních hodnot. Transformační demokratická společnost pak svůj vztah k těmto hodnotám musela nejprve „očistit“ od ideologických nánosů a pokusit se znovu přeformulovat jejich výklad v souvislosti se soudobým společenským klimatem, což se v případě Bedřicha Smetany již částečně děje. Osud Památníku Bedřicha Smetany v Jabkenicích symbolizuje vnějškovost a účelovost vztahů komunistického režimu ke kulturním hodnotám vůbec. Uzavírá se tím ale i zvláštní působení Zdeňka Nejedlého na odkaz významných osobností sledovaného geografického okrsku. Stejně jako se v současné době méně hraje Bedřich Smetana, ubývá též upomínek na Josefa Bohuslava Foerstera, který je dnes v povědomí spíše amatérských souborů[99] a jeho složitá symfonická díla i opery se zdaleka neprovozují v takové

95 *Tamtéž*, s. 43.

96 Olga MOJŽÍŠOVÁ, *Památník Bedřicha Smetany v Jabkenicích*, Praha 2003, s. 7.

97 Myslivna byla v dezolátním stavu uzavřena v roce 1987 a znovuotevřena až v roce 2003, srov. Vladimír ŘÍHA, *V Jabkenicích po 15 letech otevřeli Památník Bedřicha Smetany*, [online], 2003 [citováno dne: 31. 8. 2017]. Dostupné z www.novinky.cz/kultura/9206-v-jabkenicich-po-15-letech-otevreli-pamatnik-bedricha-smetany.html.

98 Srov. O. MOJŽÍŠOVÁ, *Odkaz Bedřicha Smetany,* s. 44–45; TÁŽ, *Smetana, Bedřich (Friedrich)*, [online], Ústav hudební vědy Filozofické fakulty Masarykovy Univerzity 2008 [citováno dne: 28. 8. 2017]. Dostupné z: www.ceskyhudebnislovnik.cz/slovnik/.

99 Vedle foersterovské tradice žijící dnes zejména v Osenicích a v Jičíně je možné zmínit ještě třeba každoroční festival Foersterovy dny v Libáni u Jičína, existenci neprofesionálního smíšeného sboru Josef Bohuslav Foerster v Přelouči nebo vůbec první nahrávku pozoruhodné Foersterovy *Glagolské mše*, kterou pořídil Vysokoškolský umělecký soubor Univerzity Karlovy v roce 2013. Srov. Michaela VOSTŘELOVÁ, *České mše* – Suk, Foerster, Fibich, [online], 2014 [citováno dne: 6. 11. 2017]. Dostupné z: https://www.casopisharmonie.cz/recenze/ceske-mse-suk-foerster-fibich.html.

míře jako v minulosti.[100] Foersterovo dílo tak dosud osciluje v jakémsi kruhu mezi zapomněním, přehodnocením a sporadickým provozováním.

Jak je patrné, stopy Romana a Zdeňka Nejedlých v kraji kolem Dětenic a Jabkenic, spjatých zejména s českými hudebními tradicemi, jsou i vzhledem k profesním zájmům obou mužů poměrně výrazné a rozmanitého charakteru. Roman Nejedlý jako učitel, obchodník a milovník spíše jednodušších hudebních žánrů se do rodného kraje vracel převážně prostřednictvím svých vydavatelských aktivit a rodinných vazeb. Zdeněk Nejedlý pak v povědomí kraje figuruje jako propagátor děl Smetanových a Foersterových a pak také jako exponent komunistického režimu, a to jak fyzicky, tak ideově ve snahách svých četných pokračovatelů. Jen místo původu, nestejně silné vazby na Slovensko a některé společné zájmy spojují dva nejznámější zástupce rodu Nejedlých s osobností Václava Chaloupeckého, dnes asi nejvýraznější postavou dětenické regionální mikrohistorie, jehož manželka si sice zvolila pozdní básnický pseudonym podle Foersterových Osenic, ale na jehož pohřbu v Praze zaznělo dílo Dvořákovo.[101]

100 Na českých operních scénách se v současnosti provozuje pouze jediná Foersterova opera Eva, která měla v libereckém Divadle F. X. Šaldy premiéru v roce 2014, přičemž toto dílo nebylo nastudováno od roku 1981. Srov. Adam BOCKELKAMP, *Foerster, autor z druhé ligy? A jeho Eva prožitá*, [online], 2014 [citováno dne: 6. 11. 2017]. Dostupné z: https://operaplus.cz/foerster-%E2%80%93-autor-z-druhe-ligy-a-jeho-eva-prozita/. Jediná další Foersterova opera nastudovaná v českém prostředí za posledních sedmdesát let je Bloud uvedený Divadlem Josefa Kajetána Tyla v Plzni v roce 2001. Srov. Vlasta REITTEREROVÁ, *Josef Bohuslav Foerster*, [online], 2009 [citováno dne: 6. 11. 2017]. Dostupné z: https://www.casopisharmonie.cz/rozhovory/josef-bohuslav-foerster.html.

101 M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 185, 394.

Národné, literárne a náboženské tradície v rodine Ľudmily Chaloupeckej-Groeblovej

Milica LUSTIGOVÁ-BUNČÁKOVÁ

Ľudmila Groeblová, nádejná modernistická poetka a kritička, sa po ukončení pražského univerzitného štúdia vydala do Čiech za historika Václava Chaloupeckého a zvyšok života prežila v jeho „tieni" ako jeho životná a intelektuálna partnerka. V neposlednom rade mu pomáhala aj ako jeho „súkromná" vedecká asistentka, ktorá, na rozdiel od neho, vedela dobre po maďarsky. Prostredníctvom svojej manželky sa český historik už pred pôsobením na Slovensku snažil porozumieť širším kontextom slovenského kultúrneho a literárneho života, ktoré bolo vďaka rodinným zväzkom a tradíciám blízke aj jeho manželke, najvzdelanejšej Slovenke svojej generácie. Tieto národné, literárne a náboženské tradície mali zásadný vplyv nielen na samotnú literárnu tvorbu Ľudmily Chaloupeckej-Groeblovej, no s veľkou pravdepodobnosťou, najmä vďaka poznaniu osudu aj svojej tety z matkinej strany „Mariky", ju postavili aj pred rozhodnutie zriecť sa vlastných literárnych ambícií a venovať sa naplno manželovej práci a rodine.[1] Úlohou tohto príspevku je pripomenúť tieto rodinné tradície nielen v súvislosti s literárnou tvorbou historikovej manželky, ale pomocou krátkych rodinných medailónov lepšie pochopiť dobu a osudy príbuzných Ľudmily Chaloupeckej-Groeblovej, ktorí ju v mnohom, či už literárne, alebo životne inšpirovali aj ovplyvnili.

Poetka, kritička, vedecká asistentka a manželka československého historika: Ľudmila Chaloupecká so synom Václavom, 1913

1 Otázke postavenia žien v slovenskej spoločnosti v danej dobe sa podrobnejšie venoval najmä Karol HOLLÝ, *Ženská emancipácia: diskurz slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia*, Bratislava 2011. Tam pozri aj ďalšiu literatúru k téme.

* * *

V roku 1906 Ľudmila Groeblová, dvadsaťdvaročná študentka germanistiky a romanistiky na pražskej Karlovej univerzite napísala štúdiu *Timrava a jej novelly* a poslala ju redakcii slovenského literárneho časopisu *Slovenské pohľady*.[2] V tom čase sa literárnou kritikou zaoberal prevažne Svetozár Hurban Vajanský, popri ňom František Votruba a Jozef Škultéty. *Slovenské pohľady* mali punc mienkotvorného literárneho mesačníka. Na mladú študentku to bol odvážny počin, aj preto, že žiadny z uznávaných literátov sa dovtedy k nádejnému talentu Boženy Slančíkovej Timravy nevyjadril. Redaktor Škultéty Groeblovej štúdiu uverejnil a mladá filozofka oficiálne vstúpila do slovenskej literatúry.

Slovenská literárna obec, či už samotní autori prozaici, ako aj čitatelia, najmä z radov slovenskej inteligencie, už desaťročia túžobne očakávali prozaické dielo, román, alebo aspoň širšie koncipovanú novelu, ktoré by realisticky, no pritom umelecky podmanivo odzrkadlilo hrdinov, žijúcich v národne potláčaných a uhorskými zákonmi okliešťovaných podmienkach slovensky hovoriacej a čítajúcej society.

Kým predchádzajúca generácia slovenskej inteligencie, uctievajúca pokusy národnooslobodzovacieho povstania v rokoch 1848–1849 ešte stále verila, že veľké dielo môže vzniknúť len z výnimočného duchovného poznania autorov, stálic slovenského literárneho neba, akými boli Svetozár Hurban Vajanský, či Pavol Országh Hviezdoslav, generácia ich potomkov si čoraz zreteľnejšie uvedomovala, že literárny talent nie je iba božie vnuknutie, na ktoré treba čakať, ale je nevyhnutné odhodiť síce vysoko uctievaný, no už zatuchnutý literárny pátos. Bola to generácia, ktorá pochopila, že sa nestačí pozerať k hviezdnym výšinám, z ktorých spasenie tak či tak neprichádzalo, ale je potrebné obrátiť sa k sebe samému, nahliadnuť do seba a odhaliť vnútorné, bytostné pocity a myšlienky, ktoré sú vlastné tak cítiacemu Slovákovi, ako Rusovi, či Francúzovi.

A skutočne, je to mladučká Timrava, ktorá si ako prvá Slovenka, žena, do zorného poľa skúmania a následne literárneho stvárnenia stavia človeka z jej blízkeho a známeho okolia. V rôznorodosti literárnych postáv podrobnejšie skúma ženu, hrdinku svojich noviel. Ženu, ktorej konanie je často v rozpore nielen so zaužívanými spoločenskými zvyklosťami, ale aj s vlastnými rozumovými zásadami. Okrem obdivu k Timravinmu talentu skĺbiť reálne s umeleckým, jej náhľadov do psychiky hrdiniek, Ľudmila Groeblová vložila do uverejnenej štúdie aj svoje osobné postoje, ktoré nie je ťažké ani s vyše storočným časovým odstupom identifikovať.

Čo bolo na Timraviných novelách Groeblovej osobitne blízke? Predovšetkým dôkladne, do najmenších detailov sprístupnené prostredie a život

2 Ľudmila GROEBLOVÁ, *Timrava a jej novelly,* Slovenské pohľady 26, 1906, s. 98–103.

na slovenských evanjelických farách, v ktorom sa odohrávala nejedna Timravina novela: „*To milé ovzdušie našich slovenských fár a škôl, kde po vekoch vyvinul sa zvláštny, tradicionálny život, jediný svojho druhu…*“[3] Ľudmila Groeblová, podobne, ako o necelú generáciu staršia Timrava, v takomto ovzduší prežila celé svoje detstvo a domov sa vracala na prázdniny počas gymnaziálnych štúdií v Brne i ako študentka z Prahy a Grenoblu.

* * *

Budova holíčskej fary, kde sa Ľudmila Groeblová narodila ako tretia dcéra evanjelického učiteľa a Hermíny Karolíny, rodenej Boorovej, bola svetom tradícií, prísnych morálnych zásad aj silného slovenského národovectva. Matka pochádzala z rozvetvenej rodiny Jána Juraja Boora. Ten sa narodil 30. apríla 1826 vo Vrbovom; zomrel 29. septembra 1879 v Krajnom. Oženil sa s Hermínou, rodenou Šulekovou (1830–1879). Boorovci aj Šulekovci patrili k významným evanjelickým rodinám devätnásteho a dvadsiateho storočia. Mnohí potomkovia týchto rodín žijú dodnes na Slovensku, v Česku, Srbsku, Chorvátsku, Rumunsku, či v Amerike. Aj v rokoch najtvrdšej maďarizácie národov v Uhorsku sa hlásili k slovenskému národu, bojovali za jazykové, kultúrne a politické práva svojho národa, či už verejným alebo literárnym účinkovaním, v období povstania 1848–1849 aj priamou účasťou v bojoch. Synovia väčšinou odchádzali študovať na teologické fakulty, niektorí sa stali lekármi alebo advokátmi. Primeranú výchovu dostávali aj dcéry, okrem základného vzdelania v národnej škole, patriacej pod správu príslušnej farnosti, sa učili po nemecky, niektoré po francúzsky i náboženskú biblickú češtinu. V rodinách sa pestovalo umenie, hudba, kreslenie i veršovanie. Väčšina dcér napokon zostávala po skončení ľudovej školy v domácom prostredí, na krátky čas ich posielali k príbuzným či známym do väčších miest alebo iných farností, kde sa mali zdokonaľovať vo výučbe jazykov a v spoločenskom správaní.[4]

V mnohodetných rodinách staršie dcéry pomáhali s opaterou menších súrodencov, učili sa variť, šiť, pracovať v záhrade a chystať si výbavu. V nedeľu, alebo vo voľnom čase si smeli sadnúť ku knižke, zúčastňovali sa kultúrnych a spoločenských stretnutí, pravdaže, vždy pod prísnym a starostlivým dohľadom rodičov či príbuzných. Viacdetná farárska alebo učiteľská rodina, najmä, ak synovia študovali, neraz trpela finančným nedostatkom, preto najdôležitejším venom, ktoré si dcéry z domu odnášali, ak sa pre ne našiel

3 Ľ. GROEBLOVÁ, *Timrava a jej novelly*, s. 98.

4 Pramene k rodovej histórii čerpám okrem literatúry z rodinného archívu Bunčákovcov, ktorý sa nachádza v súkromném vlastníctve autorky – Súkromný archív rodiny Bunčákovej, Skalica (ďalej len SARBS). K premenám ženského prostredia a emancipácie v predprevratovom Slovensku pozri: K. HOLLÝ, *Ženská emancipácia: diskurz slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia.*

vhodný ženích, bola mravná bezúhonnosť, pripravenosť poslúchať manžela a byť mu po všetkých stránkach spoľahlivou oporou.

Prví vysokoškolsky vzdelaní Boorovci pochádzali z Vrbového, obce neďaleko Piešťan. Krajčír Ján Boor sa rozhodol nedať synov na remeslo, ale poslal ich študovať. Jeho najstarší syn Ján Juraj Boor, starý otec Ľudmily Groeblovej, sa narodil v roku 1826 vo Vrbovom. Tam vychodil aj ľudovú školu, študoval na učiteľských ústavoch v Modre a Šoproni, kde redigoval študentský časopis *Veniec*, a teológiu na evanjelickom lýceu v Bratislave a vo Viedni. Počas revolučných rokov 1848–1849 bol šesť mesiacov väznený v Nitre. Po ordinácii 1. mája 1849 pôsobil najskôr ako evanjelický kaplán v Kostolnom, potom ako evanjelický farár v Bukovci (1849–1855), Nitrianskej Strede (1855–1862) a od roku 1862 bol evanjelickým farárom v Krajnom. Bol kultúrny a osvetový pracovník. Tlačou mu v roku 1868 vyšli *Verše písané pri príležitosti posviacky zvonov* a v roku 1881 knižka *Púť po otčine*. Oženil sa s Hermínou, rodenou Šulekovou (1830–1879), mali spolu sedem detí.

Jeho brat Jozef Boor bol verejný činiteľ, publicista a advokát. Narodil sa v roku 1829 vo Vrbovom. Po skončení štúdií bol advokátom v Komárne. V šesťdesiatych rokoch 19. storočia sa angažoval v slovenskom národnom hnutí. Napísal divadelnú hru o živote grófa Tökölyho. Zomrel okolo roku 1874.

Michal Boor (pseudonym Branecký) sa narodil v roku 1837 vo Vrbovom. Aj on bol evanjelický farár, konsenior, redaktor a spisovateľ. V rokoch 1860–1868 pôsobil v Bukovci neďaleko Myjavy a napokon v Skalici (1868–1891). S prvou manželkou Ľudmilou, rodenou Fialovou, maj jednu dcéru, obe zomreli v roku 1879. Druhý raz sa oženil v roku 1883 s Emíliou Jurkovičovou. V rokoch 1869–1870 bol redaktorom *Cirkevných listov*, 1878–1883 redaktorom a vydavateľom časopisu *Korouhev na Sione*. Bol zakladajúcim členom Matice slovenskej. Zúčastňoval sa na politických podujatiach, na ktorých obhajoval práva Slovákov, podporoval vznik patronátnych slovenských gymnázií. Písal baladické básne a vlasteneckú poéziu. Zomrel v Skalici 17. marca 1891, kde je aj pochovaný.[5] Jeho druhá manželka Emília, sestra architekta Dušana Samuela Jurkoviča, sa po smrti manžela venovala kultúrno-osvetovej práci. Spolu so sestrou Annou žili v útulnom dome, ktorý pre ne naprojektoval brat architekt. Tu sa viedol čulý kultúrny a spoločenský život bez ohľadu na náboženskú konfesiu, stretávali sa tu významné predprevratové politické osobnosti.

Manželka Jána Juraja Boora Hermína, rodená Šuleková, stará matka Ľudmily Groeblovej, bola dcérou sobotišťského farára Jána Šuleka, ktorý

5 Zora BAKOŠOVÁ, *Boorovci – Významná evanjelická rodina*, [online], [citováno dne: 19. 9. 2018]. Prístupné z: http://www.ecav.sk/?p=info/INFHist%C3%B3ria/osobnosti/boorovci_%E2%80%93_vyznamna_evanjelicka_rodina.

sa po ovdovení znovu oženil a v rodine sa narodilo celkovo dvadsaťdva detí. Z nich sa dospelosti dožilo osemnásť. Najznámejší Šulekovci sa dostali do povedomia ako slovenskí martýri, účastníci národného povstania. Viliam (Vilko) umiera po potlačení povstania hrdinskou smrťou na šibenici, Ľudovít (Lajko), spolupracovník a osobný priateľ Ľudovíta Štúra, podľahol chorobe a týraniu v komárňanskom väzení.[6]

Menej známy na Slovensku, o to viac uznávaný v Chorvátsku, bol Karol Bohuslav Šulek (1816 Sobotište – 1895 Záhreb). Po štúdiu na bratislavskom evanjelickom lýceu sa stal kňazom. Po krátkom pôsobení v rodnej obci, kde vypomáhal na fare otcovi, odišiel do Slavónskeho Brodu v Chorvátsku k jednému zo svojich bratov. V Záhrebe sa vyučil za sadzača a už v roku 1841 vedie známu Gajovu tlačiareň. Redigoval viaceré časopisy, popritom ukončil štúdiá na tamojšej univerzite. Napísal niekoľko učebníc pre gymnázia i vysoké školy z oblasti prírodných vied. Jeho anonymne publikovaná knížka *Šta namjeravaju Ilyri?* z roku 1844 zohrala významnú úlohu v procese chovátskej národnej emancipácie, bola vraj ich „*politickým katechizmom*“.[7] V roku 1874 bol zvolený za tajomníka Chorvátskej akadémie vied v Záhrebe. Zostavil predovšetkým základné slovníky chorvátštiny, *Deutsch-kroatisches Wörterbuch/Njemačko-hrvatski rječnik* a dvojdielny *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja* (Záhreb 1874–1875). Pre rozvoj chorvátskeho jazyka sa zaslúžil rovnako, ako Ľudovít Štúr pre kodifikáciu slovenčiny alebo Vuk Karadžič o srbštinu, za čo je dodnes v Chorvátsku uznávaný ako prvý chorvátsky lexikograf a príkladný štylista.

* * *

Zo siedmich detí Jána Juraja Boora a jeho manželky Hermíny rod. Šulekovej sa traja synovia stali farármi a jeden advokátom.

Ján Jaromír Boor (1852 Bukovec – 1913 Holíč) absolvoval gymnaziálne štúdiá v Modre a na prvom slovenskom patronátnom gymnáziu vo Veľkej Revúcej, vysokoškolské v Bratislave, Viedni a Rostocku. Od roku 1876 až do svojej penzie pôsobil ako farár v Holíči. Dvadsaťpäťročný sa oženil s Máriou Štúrovou (1858–1922), dcérou Samuela Štúra, farára v Zemianskom Podhradí. Okrem syna Petra, ktorý po otcovi v roku 1911 prevzal holíčsku faru, mali ešte dcéru Máriu, ktorá zomrela v mladom veku. Ján Jaromír Boor mal

6 Drahoslav MACHALA, *Slovenskí martýri, komisári SNR, Holuby a Šulek 1848*, [online], [citováno dne: 19. 9. 2018]. Prístupné z: http://krajne.sk/obec-1/zakladne-informacie/historia/slovenski-martyri-komisari-snr-holuby-a-sulek-1848-/.

7 Podrobnejšie Emil HORÁK, *Bohuslav Šulek ako významný vedecký a kultúrny pracovník v Chorvátsku*, Slovenská reč 61/4, 1996, s. 193–203, tu s. 204. Horák konštatuje, že Šulekov vedecký, lexikografický aj literárny odkaz ešte čaká na dôkladnejšie zhodnotenie, takisto ako aj Šulekova biografia.

rečnícke i poetické nadanie. Svoje básne uverejňoval v *Dennici*, *Slovenských pohľadoch* a *Národných novinách*.

Ľudovít Augustín Boor (1855 Bukovec – 1924 Nadlak) navštevoval gymnázium v Revúcej a v Bratislave, teológiu absolvoval vo Viedni a v Bazileji. Pôsobil najskôr ako kaplán popri svojom otcovi Jánovi Jurajovi Boorovi, po jeho smrti v roku 1879 prebral po otcovi farnosť a od roku 1895 až do smrti (1924) pôsobil ako farár v Nadlaku. V tomto mestečku na hraniciach dnešného Rumunska a Maďarska, žili takmer výlučne už od začiatku deväťnásteho storočia Slováci, prevažne roľníci, evanjelici ktorí prišli zúrodňovať pôvodne bažinatú nevyužitú pôdu. Na tejto našiel pole neorané aj činorodý Ľudovít Augustín Boor. Popri povinnostiach kňaza založil Ľudovú banku a Potravinový spolok v Nadlaku aj Slovenský ľudový kruh s vlastnou knižnicou. Bol aj literárne činný. Písal najmä články, ktoré uverejňoval v svetskej aj cirkevnej tlači a vydal zbierku pohrebných kázní. Po rozpade Rakúsko-Uhorska sa výraznou mierou zaslúžil o začlenenie Nadlaku k Rumunsku. Ako zástupca Slovákov bol zvolený za senátora do rumunského parlamentu.[8]

Ladislav Michal Boor, narodený v roku 1862 v Bukovci sa stal taktiež kňazom a pôsobil ako farár pre slovenskú menšinu v USA, najskôr v Chicagu a neskôr v Braddocu. Oženil sa s Boženou Jurkovičovou. Ich dcéra Oľga bola manželkou Vladimíra Hurbana, syna Svetozára Hurbana Vajanského, plukovníka, diplomata, novinára a spisovateľa, ktorý v rokoch 1901 až 1914 uverejňoval svoju tvorbu pod skratkou VHS a literárna kritika ho radí, tak ako Ľudmilu Groeblovú, k slovenskej moderne.[9]

* * *

Mária Angelína, najstaršia z troch dcér Jána Juraja Boora, narodená v roku 1851 v Bukovci, sa v roku 1866 vydala na prianie otca za ovdoveného Gustáva Holubyho (1830 Lubina – 1910 Stará Turá), o dvadsaťjeden rokov staršieho farára v Lubine pri Starej Turej. Po smrti prvej manželky Ľudmily, rodenej Štúrovej, mu zostal synček Jozef a ako píše v liste svojmu „bratovi" farárovi Jánovi Jurajovi Boorovi: „*(…) Môj stav vlastný, taktiež prospech a dobré synáčka môjho vychovanie požaduje, abych pripojil k boku mojemu vernú, úprimnú, v kruhu tichej domácnosti vychovanú spoločnicu života a k boku synáčka mojho dobrú a pečlivú matku.*"[10]

8 Z. BAKOŠOVÁ, *Boorovci – Významná evanjelická rodina*, [online], [citováno dne: 19. 9. 2018]. Prístupné z: http://www.ecav.sk/?p=info/INFHist%C3%B3ria/osobnosti/boorovci_%E2%80%93_vyznamna_evanjelicka_rodina.

9 Srov. Michal GÁFRIK (ed.), *Koniec lásky. Antológia prózy Slovenskej moderny*, Martin 2007, s. 17, 164–191.

10 SARBS, Gustáv Holuby Jánovi J. Boorovi, 1886; taktiež Pavel BUNČÁK, *Hriešna Mladosť*, Bratislava 1973, s. 11n.

Po Márii Holuby, rodenej Boorovej, sa zachoval rozsiahly rukopisný archív, pozostávajúci z rodinnej a literárnej korešpondencie, rukopisov veršov, próz aj pokusov o divadelnú hru, taktiež dobových novinových výstrižkov s ručne vpisovanými poznámkami. Archív je v súčasnosti vo vlastníctve potomkov jej netere Hermíny Bunčákovej, rodenej Groeblovej.[11] Pri študovaní archívu môžeme nahliadnuť do myslenia, cítenia aj dobových úvah tejto nevšednej, často však rozporuplnej literátky a celkom podrobne zostaviť jej životopis a pridať mu punc autenticity:

Inšpirácia i memento: „Teta Marika", osobitá a neuznaná slovenská poetka Mária Angelína Holuby s manželom, evanjelickým farárom Gustavom Holubym.

Poslušná Mária Angelína sa stala v šestnástich rokoch matkou i spoločníčkou. Vo svojich nepublikovaných veršoch spomína: „*odviedli ju ako baránka*" a na svadbu v kostole sa zhromaždila stovka zvedavých sedliakov. Synáčik nedlho po Máriinom príchode na lubinskú faru nasledoval svoju matku na cintorín a Mária Angelína sa cítila, akoby osirela ona. Čo si počať s týmto starnúcim mužom, ktorý sa vôbec nepodobal na vybájeného slovenského junáka, akým bol jeho brat Karol, ktorý spolu s mamuškiným bratom Vilkom odvisol na šibenici? Keď nie jej manžel, myslela si, bude to ona, kto ďalej ponesie tradíciu a bude ozajstným obetným baránkom. Nenaplnené ideály transformovala do modlitby a čoskoro si zvykla aj na každodenné povinnosti ženy farárky. Popritom si budovala svojský, akoby dvojaký život. Oficiálny denný spočíval v starostlivosti o faru, manžela, malé hospodárstvo prislúchajúce farnosti, prijímanie hostí a kontaktmi s vidieckym obyvateľstvom, ktoré zásobovala slovenskou tlačou. Večer, po zotmení, sa uchýlila do malej izbičky, kde pri svetle petrolejky čítala a písala verše, plné túžby po pochopení jej vnútorného sveta, nasmerovaného k duchovným a národným ideálom. Túžila bojovať za spravodlivú vec, no chýbali jej prostriedky. Postupne sa osmelila a svoje verše, najskôr čisto náboženské, neskôr

11 SARBS, Rukopisná pozostalosť Márie Holuby, tiež: Milica LUSTIGOVÁ-BUNČÁKOVÁ, *Neznáma literátka Mária Holuby,* Záhorie 21/6, 2012, s. 11–16.

národno-buditeľské začala posielať tajne, pod rôznymi pseudonymami slovenským periodikám. Redaktorov v Turčianskom Svätom Martine spočiatku zaujala, veď to boli prvé publikované verše od Slovenky – ženy. Navyše nimi priamo oslovovala autorov a burcovala k smelým mužným činom, aby oni sami, podporení ženským duchom, vytvorili dielo, ktoré by bolo hodné hurbanovských revolučných tradícií. Radosť z prvých uverejnených básničiek však po čase vystriedalo sklamanie. Najvýraznejší kritik a redaktor Svetozár Hurban Vajanský prestal jej práce uverejňovať, údajne pre slabú, neprofesionálnu úroveň veršov. Ani to Máriu Angelínu neodradilo. Vajanského nezáujem si vysvetlila akousi osobnou pletkou z detstva, keď na ňu mladý Svetozár na fare vo Vrbovom pri hre zaútočil. Písala neúnavne ďalej a verše jej začali uverejňovať v *Slovenských novinách*, ktoré vychádzali v Pešti. Túžila písať pravdu o tom, čo cíti, čo si myslí, veď jeden z jej pseudonymov bol „Pravda ľudu". Žiadny z básnikov jej vo veršoch neodpovedal, a ak áno, možno sám Vajanský, spočiatku netušiac, ktorá autorka sa skrýva pod žensky, a pritom smelo volenými slovami. Márii Holuby, hoci jej poetika nedosahovala úroveň, aká sa už od umelca na prelome storočí vyžadovala, nechýbalo kritické vnímanie. Neuniklo jej, že Hviezdoslav a Vajanský namiesto nových revolučných myšlienok prechádzajú do vnútornej pasivity a že sa utiekajú viacej k vybájeným, nereálnym ideálom, ako k ozajstným, reálnym ženským hrdinkám, ktorou sa ona, hoci nepekná a bez talentu, cítila byť. Jej vnútorný boj, obetovanie sa viere, ktorú v každodennom živote zastupoval manžel kňaz, a na druhej strane národu, v podobe vidieckeho, málo gramotného obyvateľstva, ktorého problémy, nešťastia i radosti ako farárka každodenne vnímala, sa odlišovali od problémov hrdiniek v dielach súčasných prozaikov.

Nebol to však jediný prehrešok Márie Holuby proti oficiálnemu literárnemu svetu. Literárna história si ju viac, ako prvú slovenskú poetku – ženu zapamätala pre nezmyselný spor s mladučkou Ľudmilou Podjavorinskou. Mária Holuby nedokázala pochopiť, ako je možné, že mladá poetka s ľahkosťou zvláda zákony poetiky a jej verše plné nežného, vysneného citu našli uznanie u martinských kritikov. Navyše Ľudmilu Podjavorinskú, dcéru Karola Riznera, učiteľa z neďalekých Bziniec pod Javorinou, osobne poznala ako chorľavé dievča so slabým zrakom. Za autora veršov, uverejňovaných pod ženskými pseudonymami, pokladala strýca mladej Ľudmily, Ľudovíta Riznera, autora prvej bibliografie slovenských spisovateľov, ktorý svoju neter pri veršovaní nielen podporoval, ale jej spočiatku robil umeleckého korektora, ktorého Mária Holuby nikdy nemala. Vytlačený pamflet, v ktorom obhajuje svoje mylné tvrdenia o autorstve veršov Ľudmily Podjavorinskej, nazvala *Samoobrana – Čo je pravda* a rozposlala ho na viacero adries, márne dúfajúc, že sa nájde niekto vplyvný a dá jej za pravdu. Objasneniu „*najväčšieho podvodu slovenskej literatúry*", ako sama svoj nevedomý a pravdepodobne ani nie zlomyseľný omyl prezentovala, venovala ostatných dvadsať rokov

svojho nie veľmi dlhého života. Príbuzní nazvali jej omyl, „*fixnou ideou*“, literáti „*chorobnou žiarlivosťou*“.[12] Je možné, že osobný omyl, ktorým si znepriatelila literárnu verejnosť, vychádzal z jej vnútorných dôvodov, s ktorými ona sama siahala po pere a písala verše. Možno očakávala ono magické vnuknutie myšlienky, ktoré, tak ako u starozákonných prorokov pochádzalo „z Ducha“ a viedlo k mesiášskemu obetovaniu sa myšlienke. Talent, ktorý často nehatený vytryskne z mladej mysle, najmä ak je v pohotovosti slovná zásoba a v uchu znie melodickosť verša, predpokladala u muža, neustále hľadajúceho svoj protipól, ženskú múzu. Žena v jej chápaní mohla byť obdarená takýmto duchom tvorivosti iba odmenou za bolesť, ako dôsledok nenaplnenej úlohy ženy – matky.[13]

Bezdetná Mária sa onedlho po manželovej smrti v r. 1910 presťahovala do Skalice, kde mala príbuzných s Boorovskej aj Groeblovskej strany. Skalica žila pomerne čulým kultúrnym aj politickým životom, rozdielnym od konzervatívneho martinského centra, ktoré samo seba považovalo za jediné pravé na Slovensku. Pravidelný kontakt udržiavala aj s Hermínou a Ľudmilou Groeblovými. Hermína Groeblová bola už desiaty rok učitelkou menších žiakov na evanjelickej škole v Skalici, Ľudmila Groeblová vyučovala na pražskom dievčenskom lýceu a Mária Holuby s ňou bola prevažne v písomnom kontakte, rovnako, ako so svojimi súrodencami a ich deťmi, ktorí žili v Amerike, uhorskom Nadlaku a v Srbsku. Napriek tomu sa cítila osamelá, odstrčená a zabudnutá, no nestratila nádej na „vyššiu spravodlivosť“. V Skalici sa dočkala konca Veľkej vojny, vytvorenia spoločného štátu Čechov a Slovákov aj ústupu maďarizácie. Nedočkala sa však žiadneho literárneho ocenenia, ba ani malej zmienky o sebe ako poetke. S pocitom nepochopenej ženy a neuznanej poetky tesne pred Vianocami roku 1919 po krátkej chorobe umiera. Skromnú majetkovú pozostalosť odkázala synovcom a neteriam a svoje písomnosti Hermíne Bunčákovej-Groeblovej a Ľudmile Chaloupeckej-Groeblovej. V tom čase mali už však obe iné starosti a radosti, ako hľadať vo veršoch a pokusoch o beletriu svojej tety náznaky na svoju dobu snáď až priveľmi odvážnych osobných výpovedí.[14]

* * *

Šťastný osud z dnešného pohľadu na svet nemala ani jedna z Boorovských dcér. Druhá v poradí, Hermína Karolína Boorová (1858 Nitrianska Streda – 1884 Holíč), sa vydala za vekom primeraného a citovo blízkeho evanjelické-

12 Margita VÁCLAVÍKOVÁ-MATULAY, *Začarená duša*, Živena 32, 1942, s. 265–268, tiež P. BUNČÁK, *Hriešna mladosť*, Bratislava, 1973, s. 25.

13 SARBS, Rukopisná pozostalosť Márie Holuby.

14 Písomnú pozostalosť s odstupom päťdesiatich rokov preštudoval syn Hermíny Bunčákovej, básnik Pavel Bunčák, a „tete Marike“ venoval poviedku pod názvom *Mária Angelína*, uverejnenú v knihe próz P. BUNČÁK, *Hriešna mladosť,* s. 7–38.

ho učiteľa v Holíči Pavla Groebla, no po piatich rokoch manželstva dvadsaťšesťročná umiera.

Tretia dcéra Jána Juraja Boora, Ľudmila Anna Boorová (1866 Krajné – 1914 Kovačica), najmladšia zo siedmich detí, osirela ešte v detskom veku a jej výchovy sa ujal starší brat Ľudovít Augustín, ktorý prebral po nebohom otcovi faru v Krajnom. Aj tu sa organizoval čulý kultúrno-politický život, a tak nečudo, že sa mladá Ľudmila zahľadela do mužného a energického mladého lekára, Júliusa Markoviča, organizátora, spoluzakladateľa Slovenskej banky v Novom Meste nad Váhom, a neskôr kandidáta na poslanca za Slovenskú ľudovú stranu. Priviedla na svet štyri deti, z toho dve umreli maličké. Manželstvo s ambicióznym uznávaným lekárom a verejne činným mužom však nebolo šťastné. Aj Ľudmila hľadala útechu v poézii, potajme uverejňovala básne, no u manžela nenašla pochopenie. Manželstvo sa na vtedajšiu dobu nezvyčajne skončilo rozvodom. Dve dospievajúce deti ďalej žili s otcom, ktorý sa druhý raz oženil, a matka s nimi zostala prevažne v písomnom styku. Nakoľko bola bez finančných prostriedkov, opäť sa jej ujal brat Ľudovít Augustín Boor. S jeho rodinou žila najskôr v Krajnom a neskôr v Nadlaku. Ľudmila Markovičová sa v Nadlaku začala venovať kultúrnemu životu a zoznamuje sa so Slovákmi, ktorí sa tu trvalo či dočasne usadili. K tým patrili i Jozef Gregor Tajovský, spisovateľ, ktorý prijal miesto úradníka Ľudovej banky, a jeho manželka Hana Gregorová, ktorá spomína: „*Poznala som Ľudmilu Markovičovú-Boorovú. Hoci bola chorľavá, vedela sa premôcť a venovala sa energicky kultúrnej a buditeľskej práci. Viedla divadlo, rozširovala časopisy, organizovala nové spolky, v spoločnosti vždy dvíhala úroveň bezduchých rečí na obsažné rozhovory…*“[15] Ľudmila Markovičová sa významnou mierou zaslúžila o zbieranie slovenských ľudových krojov a výšiviek a stala sa jednou zo zakladajúcich

Ľudmila Markovičová, matka právnika, legionára a československého politika Ivana Markoviča, patrila spoločne s Hanou Gregorovou k najvýraznejším postavám slovenského kultúrneho života na Dolnej zemi.

15 Hana GREGOROVÁ, *Spomienky,* Bratislava 1979, prevzaté z: Hana GREGOROVÁ, *Slovenka pri knihe. Čítanka,* Jana Cviková – Jana Juráňová (eds.), Bratislava 2008, s. 90–91.

členiek skalického výšivkárskeho družstva, ktorého hlavným cieľom a náplňou bola propagácia a predaj slovenských ľudovoumeleckých výrobkov doma aj v zahraničí.[16] Posledný rok života prežila s podlomeným zdravím u dcéry Eleny, vydatej Petrichovichovej v Kovačici, kde ako štyridsaťsedemročná v roku 1914 zomrela.

Syn Ľudmily Markovičovej, právnik Ivan Markovič (1888 Myjava – 1944 Buchenwald), spoluzakladateľ pokrokového časopisu *Prúdy,* približne v tom čase narukoval a bol nasadený na ruský front, kde bol zajatý a v roku 1915 v Petrohrade ako prvý Slovák vstúpil do Českej družiny, základu československého vojska na Rusi, kde redigoval prvý časopis československého odboja – Čechoslovák. Neskôr sa v Paríži stal tajomníkom Národnej rady československej a po zrode ČSR sa stal poslancom (ako popredný predstaviteľ slovenského krídla sociálnych demokratov) a československým politikom s pohnutým osudom.[17]

* * *

Ak sa Ľudmila Groeblová medzi príbuzenstvom z matkinej strany, z ktorého najbližší jej bol ujec a krstný otec Ján Jaromír Boor, pohybovala v societe významných organizátorov, kazateľov a poetov svojej doby, otec Pavel Groebl, slovenský národovec a odchovanec revúckeho gymnázia, vnášal do rodinného života predovšetkým praktický duch rozumnej osvety, účelného hospodárenia a nakladania s pôdou i peniazmi. Vyrastal vo finančne veľmi biednych pomeroch. Ako syn baníka sa dostal na štúdium skôr náhodou, keď bolo potrebné nájsť dostatok schopných študentov na zaplnenie ročníka. Stal sa konškolákom budúcich významných osobností, ako boli Jozef Škultéty, Július Botto, aj jeho budúci švagor, neskôr holíčsky farár Ján Jaromír Boor. A práve v rodine Boorovcov v Krajnom pod Bielymi Karpatmi, ktoré oddeľujú Považie od Záhoria, spoznáva svoju budúcu nevestu Hermínku. V októbri 1877 dvadsaťsedemročný dostáva učiteľské miesto na evanjelickej ľudovej škole v Holíči, o čo sa zaslúžil aj priateľ zo štúdií a nič už nestojí v ceste tomu, aby nemohol mladej a peknej Hermínke Boorovej dvoriť. Termín sobáša bol dohodnutý na prvého mája 1879, no necelý me-

16 Mária ZAJÍČKOVÁ, *Skalické výšivkárske družstvo*, Skalica 1989, s. 14.

17 Prehľadne Vojtech ČELKO, *Ivan Markovič*, in: Tváře našich parlamentů. 150 let parlamentarismu v českých zemích 1961–2011, Josef Tomeš a kol., Praha 2012, s. 313–317.Viac Dominika BORBÉLYOVÁ*, Osobnosť Ivana Markoviča v kontexte dejín prvej Československej republiky*, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století 10, Ústí nad Orlicí 2017 s. 331–337; TÁŽ, *Účasť Ivana Markoviča na československom zahraničnom odboji v Rusku 1914–1918*, Vojenská história: časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archivníctvo 22/1, 2018, s. 7–21; Étienne BOISSERIE, *„Markovič zdeluje…“: úryvky z korešpondencie Ivana Markoviča medzi Parížom, Prahou a Bratislavou na jar 1919*, in: Slovensko a Európa medzi demokraciou a totalitou: kapitoly z dejín 20. storočia k jubileu Bohumily Ferenčuhovej, Bratislava 2017, s. 29–43.

siac pred svadbou umiera nevestina matka. Hermínin otec Ján Juraj Boor, podľa vlastných slov blízky „kandidát smrtideľnosti" dáva snúbencom napriek smútku v rodine požehnanie, len nevesta sa vydáva v čiernom. Čierny hodváb na šaty posiela zo Záhrebu v Chorvátsku nevestin ujec, jazykovedec doktor Bohuslav Šulek.[18]

Mladým manželom sa v priebehu štyroch rokov narodili tri dievčatá: Hermína, Milica a pri pôrode tretej dcéry Ľudmily Hermína Karolína Groeblová-Boorová umiera. S výchovou troch malých dcérok pomáha manželka priateľa, farára Jána Jaromíra Boora Mária, rodená Štúrová, dcéra mladšieho brata Ľudovíta Štúra, Samuela. Až po dlhšej dobe, keď tri dcérky potrebujú aj prísnejšiu výchovu, ako im dával milujúci, ale pracovne zaneprázdnený otec, sa Pavel Groebl druhý raz oženil. Zobral si za manželku ďalšiu z dcér Samuela Štúra, Adelu, pokrstenú pravdepodobne po platonickej láske Ľudovíta Štúra Adele Ostrolúckej. To, že Pavel Groebl bol po druhý raz švagrom v rodine farára a jeho manželky, nebolo medzi dcérami a synmi rozvetvených evanjelických rodín nič výnimočné. Rovnako, v niektorej z generácií, sa stali príbuznými i ďalšie známe rodiny. Boorovci, Jurkovičovci, Štúrovci, Holubyovci, Hurbanovci, Štefánikovci, Markovi-

Hermina Karolína Groeblová, manželka holíčskeho učiteľa a tragicky zosnulá matka troch dcér.

Pavel Groebl, muž s neľahkým osudom, ktorý v rozpore s tradíciou umožnil dcéram získať vzdelanie a odhodiť okovy sociálnych stereotypov. Absolvent gymnázia v Revúcej a učiteľ na evanjelickej farskej škole v Holíči sa stal svokrom Václava Chaloupeckého a tiež patrónom svojho nadaného žiaka, prvého slovenského moderného historika Daniela Rapanta.

18 SARBS, Korešpondencia Pavla Groebla, list datovaný 18. 3. 1879 v Záhrebu, podpísaný B. Šulekom, adresovaný švagrovi Jánovi Jurajovi Boorovi na faru v Krajnom.

čovci teda tvorili rozkošatené príbuzenstvo, i keď sa, povedzme, nemuseli všetci navzájom poznať. Rodinné zväzky ich však spájali duchom spolupatričnosti, cítili sa byť akousi „aristokraciou ducha“,[19] i keď boli rovnako nemajetní, ako schudobnení potomkovia slovenských zemianskych rodín. A tak aj v budove holíčskej fary, kde mal Pavel Groebl k dispozícii učiteľský byt, vyrastali spoločne sesternice s bratancom: Hermína, Milica a Ľudmila Groeblové a Peter Boor so sestrou Máriou. Cez týždeň sa učili pod dohľadom otca Groebla, v nedeľu a cez sviatky zasa počúvali kázne krstného otca Boora a „maminka“ s tetuškou dohliadali na to, aby si vzorne plnili všetky školské a domáce povinnosti. Za farou bola záhrada, kde sa pestovala zelenina, liečivé rastliny a kde rástli ovocné stromy, na ktoré malá Ľudmila neraz, iste na pohoršenie tetušiek, vyliezla…[20] Ustálený a bezpečný svet holíčskej fary mal aj svoje tienisté stránky. Poznačil ho smútok za matkou, ktorú si dcéry mohli priblížiť iba podľa fotografie, aj za prostrednou z dcér Groeblových, Milicou, ktorá v šestnástich rokoch podľahla rýchlej tuberkulóze. Proti smútku bolo treba bojovať a otec Groebl nebol človek, poddávajúci sa smútku a pasivite. Ako gymnazista v Revúcej stratil oboch rodičov a musel sa vedieť uživiť sám ako pomocník obchodníka s drevom v Jelšave a neskôr ako pomocný učiteľ v Starej Turej. Už pri nástupe na post učiteľa pochopil, že iba finančný príjem z učiteľského miesta sotva zabezpečí rodinu, najmä ak pre jeho odpor k maďarizácii môže mať so štátnou mocou problémy. Popri výchove žiakov v praktickom i národnom duchu sa teda venoval aj drobnému hospodárstvu, vinárstvu a včelárstvu. Žiakom aj roľníkom dával názorne príklady novšími, výnosnými metódami obhospodarovania pôdy. Až do roku 1910 bol tajomníkom spolku Pomocná pokladnica, ktorá miestnym roľníkom a gazdom pomáhala pri hospodárení výhodne úročenými pôžičkami.[21] Predovšetkým však prikladal veľký význam vzdelávaniu, a to nie iba u nadaných žiakov chlapcov, ale aj u svojich dcér. Aj v blízkom príbuzenstve videl neradostné postavenie žien, ktorým jediné existenčné zabezpečenie môže poskytnúť vhodný vydaj. Pri vydaji dievčat z učiteľských a farárskych evanjelických rodín prichádzal však do úvahy primerane vzdelaný, duchovne a národne cítiaci ženích, ktorý nemusel vždy zodpovedať predstavám mladých dievčat. Aj to bol jeden z dôvodov, aby v rozpore s dobovo zaužívanými zvyklosťami, umožnil dcéram študovať a zabezpečiť si tak vlastnú hmotnú existenciu. Slovenský a nemecký jazyk, aj základy francúzštiny ovládali z domu, maďarčinu sa doučujú počas ročného pobytu v maďarskom prostredí južne od Prešporku a takto vybavené nastupujú na meštianku do susedného, iba šesť kilometrov vzdialeného

19 Pavel BUNČÁK, osobná konzultácia.
20 SARBS, Denník Milice Groeblovej, 1896.
21 SARBS, Rukopisná pozostalosť Pavla Groebla.

Hodonína. Staršia Hermína po vychodení meštianskej školy navštevuje v Prešporku učiteľský ústav a Ľudmile sa otvára možnosť maturovať na dievčenskom lýceu „Vesna" v Brne a pokračovať v štúdiu na Karlovej univerzite.

Znalosť cudzích jazykov a literatúry, pobyt v Prahe a ročný študijný pobyt v Grenobli, zoznamovanie sa s novými filozofickými a myšlienkovými prúdmi jej umožnil, aby si vytvorila určitý nadhľad nad tradičným životom v rodinách, z akej pochádzala a ktorý umelecky vierohodne stvárnila vo svojich novelách Timrava. Práve v nich mladá študentka vybadala nóvum, očakávané aj žiadané v slovenskej realistickej tvorbe. Timrava, ako prvá slovenská autorka otvára pohľad do vnútra ženských hrdiniek, ktoré často inak konajú a inak uvažujú, či cítia, a tým sa dostávajú buď do rozporu s dobovými konvenciami, alebo, naopak, ak chcú konvenciám vyhovieť, majú problém so svojou vnútornou etikou, alebo túžbami. Hrdinky Timraviných próz si začínajú uvedomovať, že život, ktorý žijú, nie je taký, aký by chceli žiť a vnútorne sa búria. Už nechcú ísť poslušne k oltáru, ako „obetné baránky" iba preto, aby si splnili svoju ženskú rolu, ktorú im doba prisudzovala a niektoré začínajú aj konať vypovedaním poslušnosti rodinnej tradícii, kde rozhodujúce slovo má vždy otec a matka sa jeho rozhodnutiam podriaďuje. S motívom vzbury sa v Timraviných novelách stretávame častejšie a pre jej hrdinky je príznačné, že za vzburu proti overeným zaužívaným zvyklostiam musia platiť daň. Hrdinka neraz zostáva osamotená, bez možnosti založiť si rodinu a vychovávať deti. Túto vzburu netrestá autorka Timrava samovoľne, z moralizátorského princípu, hrdinky väčšinou trestá život, spätý s konzervatívnymi tradíciami a náhľadmi na úlohu ženy v rodine a v spoločnosti. Groeblová mohla sama pozorovať, akým literárnym, či verejným odsúdením boli „potrestané" jej tety, matkine sestry. Márii Holuby, hoci poslušnej a vernej tradíciám, chýbalo k pocitu životného naplnenia nielen materstvo, ale ako poetke aj adekvátne literárne vzdelanie. Ona i jej sestra Ľudmila Markovičová zdedili literárne nadanie a túžili po uplatnení, ktoré v druhej polovici devätnásteho storočia neprichádzalo pre ženy v Uhorsku do úvahy, z čoho vychádzalo neustále skrývanie sa za pseudonymami. Vedomosti si dopĺňali samovzdelávaním, často vďaka literatúre, ktorú prinášali domov študovaní bratia. To im nie vždy stačilo, najmä, ak boli takmer od detstva zavalené množstvom domácich prác.

* * *

Literárny ohlas, po ktorom márne túžila Mária Holuby, si už o generáciu neskôr vyslúžila jej neter Ľudmila Groeblová. Štúdia o Timraviných novelách zaujala širšiu čitateľskú aj literárnu verejnosť. Hana Gregorová (1885 Martin – 1958 Praha), literátka a priekopníčka ženského hnutia na Slovensku, napísala: „*Radostnou nádejou bola filozofka Ľudmila Groeblová, ktorá vzbudila pozornosť štúdiou o Timrave. Nie bez dôvodu začalo sa hovoriť o žene kritikovi. Dve*

ženy malého národa vstupovali do života opravdivým prejavom ducha: Timrava literárnym, Groeblová kritickým. (…) Slovenským vzduchom začal podúvať vánok, že i študentské vzdelanie, ktoré predtým bolo strašidlom, môže byť dobré."[22]

S odpoveďou vo forme veršov nedal na seba dlho čakať mladý začínajúci básnik, Ján Botto, ukrývajúci sa pred verejnosťou pod menom Janko Cigáň. Odpísal kritičke v básnickom liste, adresovanom slečne Ľ. G., ktorý uverejnil v *Slovenských pohľadoch* v septembri 1906. I keď sa v ňom vyznáva k obdivu k dielam Timravy, jeho obdiv a túžba, skloňovaná vo veršoch, iste patrili aj adresátke.[23] Priaznivý ohlas na štúdiu osmelil Ľudmilu Groeblovú k uverejneniu vlastnej prózy s názvom *On*. Próza vyšla v roku 1907 v časopise *Dennica*, ktorý redigovala Terézia Vansová.[24] Literárna kritika radí túto poviedku spolu s poviedkovou tvorbou Janka Jesenského, Jána Botta, Vladimíra Hurbana-VHV, Vladimíra Hurbana-VHS a ďalších autorov, ktorí v prvej dekáde dvadsiateho storočia pristúpili k novému, subjektívnemu stvárneniu protagonistov, k tvorbe slovenskej moderny. V poviedkovom sujete však vidí predovšetkým intímnu drámu rozchodu s Jánom Bottom. Uverejnenie jeho prózy *Naši* v *Slovenskom obzore* v tom istom roku tomu nasvedčuje a v neskoršom knižnom vydaní prozaických prác Jána Botta – Ivana Kraska už nesie poviedka názov *Rozchod*.[25]

Ak si požičiame Kraskov názov *Rozchod*, aj v próze Ľudmily Groeblovej *On* odhalíme rozchodov hneď viac. Dej prózy sa odohráva na jeseň, v ročnom období, za ktorým nasleduje rozlúčka či rozchod so starým rokom. Protagonistka v poviedke nesie meno autorkinej mŕtvej sestry. Milica sa vracia z rušného mestského života na návštevu do rodinného prostredia k svojmu bratovi. Zo sveta si prináša niekoľko drobných, no vzácnych vecí: pramienok vlasov, gombík. Ide sa prejsť do ticha polí, slnkom ožiarenej krajiny. Po návrate do domu ju víta neočakávaná návšteva, dávny priateľ zo štúdií. Bola by to isto milá návšteva, no prišla oneskorene. Milica sa už rozhodla pre nový vzťah. Jej odpoveď dávnemu priateľovi je záporná. Groeblovej opis jesene aj sujetový rámec prózy sú okrem osobnej drámy rozchodu dvoch blízkych ľudí aj metaforou osobnej drámy rozchodu so starým, stáročia zaužívaným spôsobom života, akokoľvek milým a sentimentálnym. Opis prírody však nepôsobí bolestne dramaticky. Slnkom ožiarená krajina a zlatnúce listy stromov sú tým krásnym, čo v sebe starý rodinný život ukrýval. Sú to zlaté poklady farby jesenného lístia, ktoré si z detstva odnášame

22 Hana GREGOROVÁ, *Slovenka pri krbe a knihe*, Praha 1929, prevzaté z: Hana Gregorová, *Slovenka pri knihe. Čítanka,* Jana Cviková – Jana Juráňová (eds.), Bratislava 2008, s. 240.

23 Stanislav ŠMATLÁK, *Ivan Krasko alebo o cene ľudskej solidarity*, in: Ivan Krasko, Dielo, predhovor k výberu, s. 12–13.

24 Ľ. CH…….á, *On*, Dennica 10/2, 1907, s. 46–53.

25 Michal GÁFRIK, *Koniec lásky. Antológia prózy Slovenskej moderny,* Martin 2007, s. 11, 128–141, tiež Ivan KRASKO, *Dielo*, Bratislava 1980.

do nového prostredia, do ďalšieho života.

Ľudmila Groeblová, mladá študentka a autorka, je dostatočne zrelá na to, aby si zo svojho „*milého ovzdušia našich slovenských fár a škôl, kde po vekoch vyvinul sa zvláštny, tradicionálny život, jediný svojho druhu…*“[26] vybrala to najlepšie, čo jej toto ovzdušie mohlo poskytnúť, a s odvahou i osobnou silou, ktorú zdedila po revolučne naladených predkoch, ide v ústrety vlastnému životu. Vie, že najdramatickejší a najrevolučnejší rozchod s tradičným evanjelickým prostredím, v ktorom sa narodila a rástla, ju bude ešte čakať pri zamýšľanom sobáši s mladým českým historikom, katolíkom Václavom Chaloupeckým. To jemu dala prednosť pred nádejným básnikom, evanjelikom, pochádzajúcim z Gemera, chemickým inžinierom Jánom Bottom. Nebude ľahké ísť za hlasom svojho srdca a pritom nezraniť otca, nositeľa tradícii, ktorého si rovnako vážila ako vrúcne milovala.[27]

Hermína a Ľudmila Groeblovy kolem roku 1905: sestry na půli cesty k emancipaci

* * *

Ľudmila Chaloupecká-Groeblová sa po sobáši s Václavom Chaloupeckým a narodení dvoch detí, Václava a Evy, pre verejnosť dočasne literárne odmlčala. V dvadsiatych rokoch minuleho storočia, keď rodina žila v Bratislave, uverejnila desať básní v periodikách *Slovenské pohľady* a S*lovenský denník* pod pseudonymom Ľudmila Osenská.[28] Okrem novely *On* napísala aj novelu

26 Ľ. GROEBLOVÁ, *Tímrava a jej novelly*, s. 98.

27 Zoznámeniu Ľ. Groeblovej a V. Chaloupeckého, ktoré nakoniec viedlo k ich spoločnému životu, ako i vzťahu Ľ. Groeblovej a Jána Botta sa podrobne venuje Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin,* Praha 2014, s. 70–88.

28 Andrea BOKNÍKOVÁ, *Potopené duše. Z tvorby slovenských poetiek v polovici 20. storočia,* Bratislava 2017, s. 64–87. Tvorbe Ľ. Groeblovej venuje autorka samostatný medailón a opätovne uverejňuje aj desať básní z medzivojnového obdobia. Voľbu pseudonymu „ Osenská“

Epizóda z fakulty,[29] ktorú však považovala za veľmi osobnú, a preto ju nepublikovala. V medzivojnovom období sa chcela literárne vrátiť k rodinným portrétom osobností, ktoré mali na jej tvorbu vplyv. Je možné, že chcela zachytiť aj osudy svojich tiet, Márie Holuby a Ľudmily Markovičovej. Doložený je však iba názov „Odchádzajúce generácie", rukopis sa nezachoval. Nenašiel sa ani zväzok básní, ktoré odovzdala spisovateľke Hane Gregorovej.[30]

Príčin, prečo sa Ľudmila Chaloupecká-Groeblová nevenovala aj naďalej literárnej tvorbe, je iste viacero. Ona sama sa ich v jednom z listov Michalovi Gáfrikovi odôvodňuje za celú generáciu Slovenskej moderny: „*(…) Príliš rýchle na nás doľahla ťarcha života a hlavne prvá svetová vojna a pozdejšie vojnové zmätky, záplava, ktorá mnohých a mnohých preformovala. Boli sme viac svojím srdcom ako svojím zrodením ľuďmi 19. storočia…*"[31]

Hana Gregorová, prvá literárne činná Slovenka, ktorá sa otvorene hlásila k feminizmu, interpretuje literárne odmlčanie sa Ľudmily Chaloupeckej-Groeblovej nasledovne: „*Prečo Ľudmile Groeblovej nestalo sa vnútornou potrebou stále tvoriť perom? Bola k tomu povolaná. Je v jej zamĺknutí problém života nadanej, inteligentnej ženy – manželky vôbec? (…) Osobnosti mužovej dáva svoju alebo aspoň kus osobnosti svojej – v čom často sú podmienky harmonického spolužitia. Niečo sa pritom zmení na dne duše ženinej, ostáva tajomstvom i najbližším – je zdrojom bolesti bez osobnej príčiny…*"[32]

vysvetľuje Groeblová v liste, adresovanom literárnemu historikovi Michalovi Gáfrikovi 15. 12. 1965, prebrané z A. BOKNÍKOVÁ, *Potopené duše*, Bratislava 2017, s. 81.

29 Pravdepodobne v roku 1907, *Tamže*.

30 *Tamže*.

31 List Michalovi Gáfrikovi, 26. 9. 1966 v Prahe, *Tamže*.

32 Hana GREGOROVÁ, *Slovenka pri knihe*, Jana Cviková – Jana Juráňová (eds.), Bratislava 2008, s. 240–241.

„*Chaloupeckého jablka*“. Pomolog Václav Chaloupecký a jeho vztah k pěstování a šlechtění ovocných dřevin v kontextu ovocnářství v českých zemích a na Jičínsku

Eva BÍLKOVÁ – Milan DUCHÁČEK – Josef MATOUŠEK – Milena ROUDNÁ

Bohdanovi Zilynskému za inspiraci

„*Země česká slynula ovocnictvím za dávných dob*
a naše ovoce bylo ceněno a hledáno i za hranicemi.“
(František THOMAYER, *České ovoce I. Jablka*, Praha 1894)

Rodiště Václava Chaloupeckého předurčilo jeho vztah k přírodě a krajině.[1] Jeho otec František, rolník v Dětenicích, se aktivně zapojoval do veřejného života v obci, včetně ovlivňování jejího vzhledu. Jak dokládají dobové zápisy, byl například členem výboru Občanské besedy Dětenice[2] a také členem výboru Čtenářsko-ochotnické besedy J. K. Tyl. V zachovaném Protokolu z výborové schůze dne 16. října 1898 je popsána výstava ovoce, uspořádaná v Dětenicích ve dnech 25. září – 2. října 1898, které se zúčastnily i okolní obce Brodek, Osenice, Lično, Záhuby, Bačalky, Horní

1 Vztah Václava Chaloupeckého k ovocnářství je zde nutně vylíčen pouze zlomkovitě, mj. i proto, že archiválie spojené s prvorepublikovým ovocnictvím v podstatné míře padly za oběť skartacím a přesunům registratury často reorganizovaných institucí, jak dokládá dobrozdáním František Paprštein z Výzkumného a šlechtitelského ústavu ovocnářského v Holovousích. Bohužel nebylo možno využít ani postupů orální historie, neboť specialisté z oboru či Chaloupeckého známí, kteří by mohli poskytnout více informací, již nežijí a jejich vědomosti odešly s nimi. Přesto se jedná o výsledek kolektivní spolupráce. Uvedený autorský tým, který se podílel na shromáždění výchozí pramenné základny i na konečné podobě a redakci textu, tímto děkuje za konzultace a vyhledání literatury a dokumentů pro práci na této stati Petru Salašovi (Mendelova univerzita v Brně, Zahradnická fakulta Lednice), Františku Papršteinovi (Výzkumný a šlechtitelský ústav ovocnářský Holovousy, s. r. o.), Jiřímu Dostálkovi (Výzkumný ústav Silva-Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i., Průhonice), Lence Dědečkové (Knihovna Václava Čtvrtka v Jičíně), Janu Chodějovskému (Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i.) a Alexandru Hejmovskému (Vědecká knihovna v Olomouci).

2 Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Jičín (dále jen SOkA Jičín), fond Čtenářsko-ochotnická beseda J. K. Tyl Dětenice, neusp., Kniha zápisů 1897–1928, (nestr.), Protokol ze schůze 6. 12. 1897, záznam o zvolení Františka Chaloupeckého pokladníkem Občanské besedy.

Sad Chaloupeckých v Dětenicích, pravděpodobně konec dvacátých let

i Dolní Rokytňany, Prodašice, Hejkovice[3] a Ledce. Výstava byla zaštítěna Pomologickým ústavem v Praze–Troji, který dodal sbírku hrušek, a finančně podpořena Zemědělskou radou, jejíž zástupce Josef Buňata na výstavě určoval neznámé sorty a v rámci výstavního programu přednášel v třídenním ovocnickém kurzu, kde se podělil o zkušenosti ze zahraničí, nastínil potřeby změn v českém ovocnářství, doporučil odrůdy pro pěstování a shrnul zásady pěstování i údržby ovocných stromů, sklizně a skladování ovoce.[4] Výbor čtenářsko-ochotnické besedy se zároveň usnesl vydat v nákladu dvě stě kusů tiskem seznam doporučených ovocných sort. U příležitosti výstavy byl pořízen také soupis ovocných dřevin (švestek, jabloní, hrušní, třešní a ořešáků) rostoucích na území obcí, jež se výstavy zúčastnily. Celkem se tehdy v Dětenicích a přilehlých obcích pečovalo o 83 434 ovocných stromů, tedy průměrně o sedmnáct stromů na jeden hektar.[5]

* * *

Také František Chaloupecký založil za domem rodinný sad, v jehož zvelebování později pokračoval jeho syn, jenž měl pro štěpařství od mala dar, který ani během anarchistické gymnaziální vzpoury neodvrhl a nenechal

3 Dřívější název dnešní obce Ujkovice.

4 SOkA Jičín, f. Čtenářsko-ochotnická beseda J. K. Tyl Dětenice, neusp., Kniha zápisů 1897–1928, (nestr.), Protokol ze schůze 16. 10. 1898.

5 Tamtéž.

zplanět. Jeho nejlepším kamarádem a souputníkem ve středoškolských literárních spádech byl ostatně Josef Mach, syn knížecího zahrádkáře v zámeckém arboretu Thurn-Taxisů v Loučeni.[6] Že v tomto prostředí bylo sadařství rodinným dědictvím, tedy nepřekvapí. Nebyla to ovšem sadařina ledajaká, neboť Libáňsko a Jičínsko patřily tradičně vedle Litoměřicka k nejvýznamnějším ovocnickým regionům v Čechách. To dokládá i líčení situace na Starohradsku v době předbřeznové, konkrétně z roku 1835 na základě informací kopidlenského děkana Františka Aloise Vacka, dopisovatele *Časopisu Českého musea* v Praze: „*Na panství Kopidlno – Staré Hrady je přednostně rozšířené ovocnářství. Každou ves obklopuje les ovocných stromů. Ve vrchnostenských zahradách je roku 1835, nepočítaje školky, 23 000 ušlechtilých ovocných stromů, v poddanských zahradách lze jich napočítat desetinásobek. Poddaní pěstují převážně v mimořádném množství švestky a provozují se sušenými významný obchod do Prahy a do slezských hor.*" Místopisec Byžovského kraje Johann Gottfried Sommer, jenž Vackovo líčení zaznamenal, navíc dodává, že „*(...) u Záhub leží dvůr Milkovice se sadem o 64 měřicích s 8 000 štěpy. Byl to největší sad v naší krajině o rozloze 41,4 korců půdy.*"[7]

O charakteru krajiny a tradici pěstování ovocných stromů na Jičínsku svědčí rovněž zápis v kronice obce Bukvice: „*Kopce Loreta a Veliš, jakož i vypnulina mezi oběma, pak lesy křelinské brání studeným větrům severním a mrazům a nakloněná rovina k jihu rozpíná ruce ke slunci. Půda i poloha příznivy jsou pěstění jak hospodářským plodinám, tak i ovocnému stromoví, čímž je též naše obec proslulá. Obzvláště švestky jsou u nás výborné jakosti i zrna. Jinak je tu též hodně jablek a hrušek odedávna pěstovaných. Celá vesnice topí se v máji ve květech (...) Na podzim, v době, kdy švestky zrají, obtěžkán je vzduch vůní dozrávajících plodů a zvláště navečer, kdy sušírny se otvírají a lidé přebírají, tíží vzduch vonný výpar zápečků. Obyvatelé rádi oslavují sušení taneční zábavou, jíž nazývají bálem prskařským či pekelnickým. Stromoví věnují velikou péči a lásku.*"[8]

Jičínské ovocnictví navíc koncem 19. století proslavily zejména Ovocné a okrasné školky Soudná, které dodávaly výpěstky do dalších oblastí českých zemí. Založil je v roce 1880 Josef Mazánek (1849–1920), činovník Spolku pro zvelebování zahradnictví v severovýchodních Čechách i v Zemském ústředí Jednoty českých zahradníků. Soudenské výpěstky ovocných,

---

6 Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*, Praha 2014, s. 20n; Albert PRAŽÁK, *Poznámky k životu a dílu Josefa Macha*, in: Josef Mach, *Básně*, Praha 1933, s. 247–265.

7 Jiří TREJBAL, *Sušení ovoce na Starohradsku*, Listy starohradské kroniky 9/4, 1986, s. 84. Srov. Johann Gottfried SOMMER, *Böhmen. Bidshower Kreis*, Prag 1835, s. 92–93. Podobně Sommera parafrázuje též Antonín KNÍŽEK, *Tvář Libáňska* před 130 lety, Ročenka Městského musea v Libáni za rok 1959, s. 3–4.

8 Eva BÍLKOVÁ – Eliška FORMANOVÁ – Svatopluk HOLAN – Jiří VALTER, *Bukvice*, Bukvice 2008, s. 10.

ale též okrasných dřevin našly značné uplatnění rovněž při experimentálních výsadbách v Průhonickém parku a přispěly k obohacení tamějšího vzácného sortimentu.[9]

Regionální pomologická tradice byla tedy živá i v epoše fin de siécle, do níž se narodil budoucí univerzitní historik, její rozvoj měl ovšem také své meze. V roce 1907 na stránkách *Okresního věstníku okresů jičínského a libáňského* František Karel Zachoval tvrdí, že rozvoji ovocnářství se nevěnuje dostatečná péče, příliš se lpí na starých zvycích a nevyužívají se moderní metody. Jako příklad je uvedeno nedostatečné využívání švestek: „*Ač kolem vesnic tam dlouhá jsou stromořadí švestková – nestává do dneška jediné pořádné sušárny (…)*“[10] Po veliké úrodě v roce 1906 údajně zpracovávali spadané švestky tehdy do kraje přicházející Rumuni pálením slivovice.[11] S vědomím, že export ovoce se v koloniálním světě stává zdrojem nemalých zisků, Zachoval upozorňoval, že vztah k sadařství musí být vštěpován již od mládí a začátek musí být položen ve škole, neboť „*z kvetoucího ovocnictví netěží jen rolník, nýbrž i veškerá odvětví průmyslová!*“ [12] Kritickou glosu adresovanou do vlastních řad uzavírá výzvou k vytváření aktivní konkurence cizím podnikatelům: „*Na hospodářském zesílení našem bude Vídni docela jinak záležeti, než máme-li 100 poslanců, či devadesát devět!*“[13]

Kronika dětenické školy ovšem dokládá, že v rodišti Václava Chaloupeckého byla tradice školního vzdělávání v oblasti ovocnictví zakořeněná. Už v dubnu 1879 je zaznamenáno, že „*stromky ve školní zahradě vpředu i dole sázel p. Ant*[onín] *Vacek, řídící učitel, za laskavé pomoci pana Herona, štěpaře panského, který též pomohl založiti školku v zahradě školní. (…) Některé z těch stromků po dvou letech nesly již ovoce.*“[14]

---

9 Vladimír ÚLEHLA, *Mazánkovy školky v Soudné*, Muzejní noviny č. 15, 1999, s. 12–13.

10 F[rantišek] Kar[el] ZACHOVAL, *Zvelebujme naše české ovocnictví!*, Okresní věstník. Orgán správních okresů jičínského a libáňského, věnovaný samosprávě, rolnictví a národnímu hospodářství 10/15, 1907, s. 226–227, zde s. 226. Jiné záznamy ovšem svědčí o tradici sušení švestek v sušírnách/sušárnách v celém kraji velmi rozšířených (i když snad v určitých obdobích zanedbaných). Užívají se oba tvary (např. v bukvické kronice je uvedeno *sušírna*, oba tvary užívá ve svých pracích rovněž Jiří Trejbal, pracovník jičínského muzea: Jiří TREJBAL, *Sušení ovoce na Starohradsku*, Listy starohradské kroniky 9/2, 1986, s. 41–43; 9/3, 1986, s. 62–66 a 9/4, 1986, s. 84–87; Jiří TREJBAL, *Sušárny ovoce v českých zemích*, in: Vývoj zpracování zemědělských produktů 1, Zdeněk Kuttelvašer – Jiří Trejbal – Jan Maňas (eds.), Praha 1989, s. 87–212; Jiří TREJBAL, *Vývoz sušeného ovoce z českých zemí od konce středověku do začátku 20. století*, in: Tamtéž, s. 234–239.

11 Ve stejné době přítomnost Rumunů pálících z přebytků slivovici také na Rožďalovicku dokládá Josef HORÁK, *Staří zahrádkáři*, Beseda 6/17–18, 1949, s. 254–255. Tamtéž i další údaje o sortimentu ovocných odrůd na Rožďalovicku, včetně údajů o skladování, užívání starých místních názvů aj.

12 F. K. ZACHOVAL, *Zvelebujme naše české ovocnictví!*, s. 227.

13 *Tamtéž.*

14 SOkA Jičín, fond Základní škola Dětenice, neusp., Památní kniha školy dětenické (1879–1933), zápis z roku 1879, s. 28. Obdobně protokol o měsíční poradě 29. 4. 1898 ve škole

Snad i proto se libáňští a děteničtí občané mohli svými pomologickými úspěchy chlubit nadále. V době, kdy se někdejší dětenický rebel v Praze rozhodl pro seriózní dráhu archiváře a historika,[15] seznamuje *Okresní věstník okresů jičínského a libáňského* čtenáře mimo jiné rovněž s programem České zahradnicko-ovocnické výstavy a ovocnářsko-zahradnického trhu, kteréžto akce se pod záštitou knížete Bedřicha ze Schwarzenbergu konaly ve dnech 9. září – 7. října 1906 na výstavišti v Královské oboře v Praze. Výstava byla rozdělena do šesti tematických částí, a poskytovala tak možnost široké účasti ze strany pěstitelů a zpracovatelů ovoce. *Okresní věstník* rovněž zveřejnil výzvu okresního zastupitelstva libáňského pro rolníky a správce velkostatků, aby se výstavy co nejhojněji zúčastnili.[16] Že šlo o účast pravidelnou, dokládá stejné periodikum zprávou o účasti Ovocnického spolku pro Jičínsko na II. české zahradnicko-ovocnické výstavě v Praze v roce 1910. Spolek byl na ní zastoupen řadou pěstitelů, kteří v oddělení Ovoce představili celkem dvacet druhů jablek a sedm druhů hrušek, v oddělení Ovoce v obchodní úpravě bylo vystaveno z Jičínska celkem osmadvacet bedniček, čtrnáct lupkových a šest proutěných košů s ovocem.[17] *Věstník agrárního dorostu okresu*

---

v Kopidlně uvádí: „*Dne 22. dubna odpoledne štěpovali žáci 5. třídy za dozoru třídního učitele Jos. Ludyna stromky na školní zahradě.*" SOkA Jičín, fond Základní škola Kopidlno, neusp., Protokoly (1890–1904), nestr.

Okresní věstník okresů jičínského a libáňského z roku 1901, vyzývající ke sčítání ovocných stromů, upozorňuje na zapojení žáků na příkladu dětí z Dolan a Chyjic, viz: *Okresní věstník. Orgán správních okresů jičínského a libáňského, věnovaný samosprávě, rolnictví a národnímu hospodářství* 4/3, 1901, s. 48.

V Dětenicích se místní školní rada na počátku dvacátých let postarala, aby ze zabrané parcely velkostatku byla část zakoupena pro stavbu budoucí obvodové školy měšťanské, pro školní zahradu, štěpnici, pokusné pole a hřiště. SOkA Jičín, f. Základní škola Dětenice, neusp., Památní kniha školy dětenické (1879–1933), zápis z roku 1920/1921, s. 178.

V kronice osenické školy je v roce 1933 popisována zdejší zahrada, upravená dle doporučení okresního školního výboru. SOkA Jičín, fond Základní devítiletá škola Osenice, kniha č. 290, i. č. 290, Pamětní kniha trojtřídní školy v Osenicích 1882–1939, zápis z roku 1933, s. 200.

Ve stejném roce se v kronice dětenické školy píše o 146 stromcích ve zdejší zahradě. SOkA Jičín, f. Základní škola Dětenice, neusp., Památní kniha školy dětenické (1879–1933), zápis z roku 1932/1933, s. 408.

Na to, jak se žáci na obecné škole v Rožďalovicích učili roubovat stromy, vzpomínal i Josef HORÁK, *Staří zahrádkáři*, Beseda 6/17–18, 1949, s. 254–255.

Okresní věstník pro politický okres jičínský v roce 1930 otiskl seznam druhů jablek, která se hodí pro pěstování na školních zahradách ve zdejších přírodních podmínkách. *Okresní věstník pro politický okres jičínský*, částka 3, 21. 3. 1930, s. 32. Tentýž věstník o dva roky později zdůrazňuje rostoucí význam školních zahrad a uvádí příklad vzorné zahrady, která byla zřizována v Kopidlně na základě plánů zahradního architekta. *Okresní věstník pro politický okres jičínský*, částka 3, 12. 3. 1932, s. 22.

15 Srov. M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 33n.

16 *Okresní věstník. Orgán správních okresů jičínského a libáňského, věnovaný samosprávě, rolnictví a národnímu hospodářství* 9/15, 1906, s. 227–228.

17 *Okresní věstník. Orgán správních okresů jičínského a libáňského, věnovaný samosprávě, rolnictví a národnímu hospodářství* 13/19, 1910, s. 331–332.

jičínského a libáňského pak přináší v roce 1912 zprávu o výstavě ovoce pořádané Sdružením dorostu českého venkova ve svátečních dnech svatováclavských v Kopidlně, kterou zahájil říšský a zemský poslanec Bohumír Bradáč. Druhou cenu za ovoce zde kromě jiných pěstitelů získal i František Chaloupecký z Dětenic, tehdy již otec lobkowiczkého knížecího knihovníka a archiváře v Roudnici nad Labem a čerstvý dědeček vnuka Václava.[18]

* * *

Historik, jenž se vždy chystal na akademické prázdniny trávené pravidelně v rodné obci s touhou dočkat se „*zrajících jablek na zahradě i náladové vůně z našich sušíren*“,[19] si jistě byl vědom také toho, že ovocnictví sehrálo významnou roli v celkovém kulturním milieu vývoje českých zemí. S ovocem souvisel též zámek ve Starých Hradech u Libáně, vybudovaný v 16. století u tvrze Stará, kterou Václav Chaloupecký považoval za rodiště jednoho ze svých oblíbených „středověkých osvícenců“, prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Po uzavření tamního pivovaru v devadesátých letech 19. století a zrušení tam zřízené palírny slivovice se úroda ovoce skladovala právě ve sklepích objektu.[20]

Nevíme bohužel, zda Chaloupeckého knihovnická a archivní vášeň vedla i ke shromažďování pomologické literatury, neboť z jeho soukromé knihovny se zachovalo pouze jádro vlastní publikační činnosti.[21] Nelze tedy jednoznačně doložit, že by přímo sbíral štěpařské příručky či například excerpoval málo známý spis hraběte Jana Viktorína z Valdštejna *Ráj český nebo rozkoše a kratochvíle zahradnické i též užitkové z toho pocházející*.[22] Zevrubnou znalost dokladů středoevropské a české pomologické tradice však u medievisty z Dětenic, jenž se zajímal především o duchovní kulturu středověku, pěstovanou v církevních centrech včetně klášterů, lze snadno prokázat

18 Více viz: Štěpán ŠŤASTNÝ – Bohumír BRADÁČ, *Výstava ovoce v Kopidlně*, Venkov 7/253, 27. 10. 1912, příloha Věstník dorostu, č. 43, s. 3. Též *Věstník agrárního dorostu okresu jičínského a libáňského* roč. 2, 1912, s. 39–40. Srov. M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 89.

19 Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Pražák Albert, Václav Chaloupecký Albertu Pražákovi 17. 9. 1928. Srov. M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 15.

20 *Zpravodaj Musejního spolku v Libáni* č. 1–3, 1951, (nestr.) V dubnu 1951 hrála tato skutečnost roli při rozhodování o dalším využití tehdy zchátralého objektu. SOkA Jičín, fond Místní národní výbor Libáň, neusp., kniha č. 186, pamětní kniha města Libáně, díl VII, 1951–1955, zápisy z roku 1951, s. 28–29.

21 Jediným pomologickým spiskem, který se z Chaloupeckého knihovny dochoval, je drobná knížka František ŠVEC, *Ovocnictví, jeho význam, dějiny a vztahy*, Praha 1924.

22 K němu dosud pouze Vojtěch Jaromír NOVÁČEK, *Jana Viktorína hr. z Valdštejna spis dosud neznámý*, Časopis Muzea království českého 74, 1900, s. 73. V rodinném archivu Valdštejnů, uloženém v Národním archivu ČR, se však spis nenalézá. Za konzultaci vděčíme Jiřímu M. Havlíkovi a Jiřímu Hrbkovi.

z jeho rukopisné pozůstalosti.[23] Zde se dochovaly zlomky výpisků i lístky překladů a rovněž excerpt rukopisů z pražské univerzitní i muzejní knihovny, svědčící o tom, že si sporadické zmínky o ovocnictví vypisoval mimo jiné například z *Knihy lékařské, kteráž slove herbář aneb zelinář* Jana Černého (1517), z veleslavínského tisku *Hospodáře* od Jana Brtvína z Ploskovic, opakovaně vydávaného pojednání „*o pořádku s strany hospodářské*" (u Veleslavína 1587)[24] až po osvícenskou *Pomonu bohemicu* Matěje Rösslera z roku 1795 a jeho systematický popis ovocných školek a ovocných odrůd.

Zaujetí pro dějiny pomologie tak doplňuje Chaloupeckého dílo zájmem o raně novověkou a barokní kulturu každodennosti, tedy o období, kterému se jinak v odborné práci věnoval pouze okrajově. Zde se však snažil jít ke kořenům, jak o tom svědčí vypsané a později v textech citované pasáže z Tacitovy *Germanie* a zmínek o ovocných stromech a plodech v listinách, rukopisech a starých tiscích od Ibrahima ibn Jákúba, Kosmy, privilegia Karla IV., Klareta a Beneše Krabice z Weitmile přes Chelčického, Jošta z Rožmberka, Pavla Stránského ze Zhoře či Balbínovy *Epitomae* i *Miscellanea* až po spisy zakladatele moderního štěpařství Jiřího Holíka.[25] Pro historika působícího na Slovensku je pak příznačný i zájem o slovenské tisky, k nimž patřil *Pilni domajší a polní hospodar* Jana Fandliho (Trnava 1792) či slovensky sepsaná a nákladem Juraje Palkoviče vydaná *Zpráva o sázení a obdělávání stromoví* (Prešpurk 1817).

Kromě těchto zlomků pak o historikově odborném zájmu svědčí také jeho korespondence s Karlem Kamenickým, prvním českým pomologem s odborným vysokoškolským vzděláním, dlouholetým přednostou pomologického ústavu v Průhonicích a od roku 1947 docentem Vysoké školy zemědělského inženýrství, několik strojopisných fragmentů dochovaných v rodinné pozůstalosti, ale především drobné příležitostné příspěvky v ovocnářských časopisech.[26] Tyto texty odhalují Pekařova a Gollova žáka

23 Především složka nadepsaná Pomologica a Ovocnictví, soukromý archiv rodiny Chaloupeckých, Praha, pozůstalost Václava Chaloupeckého (neuspořádáno, dále jen Pozůstalost Václava Chaloupeckého).

24 Brtvínův již dvakrát vydaný spisek a tisk Mikuláše Černobýla věhlasný tiskař spojil a vydal v jednom svazku. Srov. Veronika ŠVEHLOVÁ, Hospodář *Jana Brtvína* z *Ploskovic a Mikuláše* Černobýla, magisterská diplomová práce, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2010.

25 Podrobně Miloš Bohuslav VOLF, Český exulant Jiří Holík, vynálezce moderního štěpařství, Praha – Brno 1940; stručněji též Bohumil NĚMEC, *Dějiny ovocnictví*, Praha 1955, s. 150n.

26 V části pozůstalosti Václava Chaloupeckého, jež byla badatelsky zpřístupněna teprve v roce 2014, byly ve složce nadepsané Ovocnářství nalezeny i koncepty a kopie strojopisů Chaloupeckého pomologických článků. Kromě textů publikovaných časopisecky (*O starých odrůdách ovocných*, kopie strojop. korektury, 16 listů; viz níže v této stati) jde o texty *Staročeská theorie* o *vzniku ušlechtilých odrůd ovocných* (kopie strojop., 7 listů, zjevně text obsahově související s druhou částí předchozího, zároveň jde o předlohu první tištěné stati z *Rádce z Předmostí*); *K historii švestky domácí* (kopie strojop., 9 listů, doplněný kopií

jako jednoho z průkopníků české historické pomologie, jemuž za mnohé vděčil též věhlasný botanik Bohumil Němec. Zároveň z nich vyplývá i další, nikoli nevýznamná rovina Chaloupeckého zakotvení v rodném, na pomologickou tradici bohatém kraji.

Osvícenský a moderní rozkvět české pomologické tradice a jeho ohlas na Jičínsku

Jak známo, i přes narušení monastické tradice přinesly výnosy Marie Terezie a Josefa II. velké oživení a podporu rozvoje ovocnářství. Sady a sbírky ovocných dřevin rovněž umožňovaly studium a porovnávání různých odrůd, včetně nově zaváděných, tj. plnit úlohu pomologických arboret. Znalosti byly ovšem lokálně šířeny zejména prostřednictvím vlasteneckých kněží, hospodářských správců i lékařů, mezi nimiž vynikl poděbradský děkan Matěj Rössler (1754–1829). Spolupracoval s předními evropskými pomology a založil v Poděbradech sortimentální zahradu Sana pareil, v níž soustředil na 260 sort jabloní, 181 sort hrušní, dále slivoně, třešně aj.[27] V návaznosti

strojop. dopisu Karlu Kamenickému z 15. 5. 1943 s žádostí o redakční úpravu pro *Rádce z Předmostí*) a krátký článek *Sudetská reneta* (kopie strojop., 2 listy, vše uvedené Pozůstalost V. Chaloupeckého). Tištěnou verzi poslední z uvedených prací se bohužel nalézt nepodařilo, vzhledem k tomu, že autor si ji nezapsal ve své bibliografii, je však pravděpodobné, že samostatně tiskem nevyšla.

27 Rössler ovlivňoval i činnost Hospodářsko-vlastenecké společnosti, která se významně zasloužila rovněž o šíření poznatků z ovocnictví a jejíž odbočky vznikly v každé z českých korunních zemí (Opava 1766, Praha 1767, Brno 1770). Při ní se zrodil také Ovocnický spolek pro Čechy (1819), později Pomologická společnost (1830), a četné štěpařské spolky. V roce 1770 vypracoval Josef Václav Poster, vrchní z Lochkova u Prahy, pro Hospodářsko-vlasteneckou společnost v Praze návrh na zvelebení ovocnářství a zvýšení počtu ovocných stromů. V letech 1771–1787 pak proběhlo rozsáhlé šetření stavu ovocnářství v Čechách a byla zavedena opatření na jeho podporu, jako vedení statistických údajů a udělování prémií a ocenění ovocnářům. S rozvojem českého odborného pěstitelství vznikaly sbírky odrůd, a při školách byly zakládány ovocné školky a začala vycházet specializovaná ovocnářská literatura. Výše uvedené spolky se zasloužily o vydávání knih, tištěných instrukcí či ovocnářských článků, zároveň však také přidělovaly rouby, později i vzrostlé štěpy. Organizovaly ovocnářské kurzy, zavedené od roku 1844 při vysokých školách, a od roku 1833 též propagační výstavy ovoce. Vliv na rozvoj ovocnářství a rozšiřování nových odrůd měly od 19. století zakládané zemědělské a zahradnické školy (první v Troji roku 1871). V roce 1870 byl v Troji zřízen Zemský pomologický ústav, kde vynikl pomolog Josef Bláha, který při ústavu soustředil významný sortiment jabloní, hrušní, třešní, višní a slivoní. S jeho pomocí byl koncem 19. století sestaven tzv. „normální sortiment“ pro Čechy, tj. seznamy nejvhodnějších odrůd pro jednotlivé oblasti českých zemí. Soustřeďováním původních českých odrůd se zabývali rovněž další zájemci o daný sortiment, mj. Josef Emanuel Malabaila de Canal v Praze (založil známou Kanálku, v níž se pěstovaly také sorty od Rösslera) a v Chlumci nad Cidlinou známý pomolog Alois Velich. K historii ovocnictví v českých zemích i v širším kontextu nejnověji a přehledně viz: Petr SALAŠ – Jan LUŽNÝ, *Stručná historie zahradnictví I–II*, Brno 2006–2008. Též Bohumil NĚMEC, *Dějiny ovocnictví*, Praha 1955, zejm. s. 150n.

Chaloupeckého výpěstky si v roce 1951 našly cestu až na stránky časopisu Ovocnické rozhledy. *Exemplář Sloupenského (č. 4) dokládá, že Chaloupecký pěstoval i odrůdy kultivované Josefem Eduardem Prochem ve Sloupně u Nového Bydžova.*

na oblast Českého ráje je zajímavé, že Pomologická společnost získávala materiál též z Doksan od Jana Antonína Lexy Aehrentala (1777–1845), autora třísvazkového díla *Deutschlands Kernobstsorten*, který spolupracoval se známými německými pomology. Aehrental rovněž vypracoval návrh organizace a pracovní náplně zemských a krajských ovocných školek. Na základě jeho návrhu bylo později zahájeno zakládání stanic a ústavů zabývajících se vědeckým pozorováním a hodnocením ovocných sort. Koncem 19. a po-

čátkem 20. století shromáždili škálu českého ovoce další šlechtitelé a pomologové, zejména Josef Eduard Proche (1822–1908) působící ve Sloupně u Nového Bydžova, či autor vícesvazkového díla *České ovoce* Jan Říha (1853–1922) v Chlumci nad Cidlinou, pravděpodobném rodišti slovníkáře Bartoloměje z Chlumce.[28]

O rozvoj ovocnářství na Jičínsku se v poslední třetině 19. století významně zasloužil zejména Josef Sekáč (narozen 1835 v Řehnicích u Mladé Boleslavi).[29] Po vyučení a praxi v Rakousku (pracoval i jako zahradník v Schönbrunnu) se vrátil do Čech, kde pracoval zpočátku ve službách hraběte Kinského a posléze roku 1867 nastoupil jako knížecí zahradník v Libosadě na panství Karla Trauttmansdorffa. Ve své funkci usiloval o obnovu starých a výsadbu nových alejí ovocných stromů při všech panských dvorech. Zvelebil školku, kterou přemístil z nevyhovující lokality pod vrchem Zebínem do Libosadu,[30] a zasloužil se tam též o květinovou výzdobu a úpravu parku či uspořádání první výstavy růží v roce 1888 na Čeřovce v Jičíně. Na severní, dosud holé straně Zebína, vysázel v roce 1872 třešně. Dále vysázel různé sorty, prováděl jejich sledování pro vhodnost pěstování ve zdejším kraji a vedl si přesné záznamy o výsadbách na jednotlivých lokalitách. Provedl rovněž soupis ovocných dřevin rostoucích při jednotlivých dvorech panství. Velmi cenná je jeho *Kronika osazování, zprávy o povětrnosti, o škůdcích a škodách, o cenách aj. poznámky*, obsahující přesné záznamy o jednotlivých výsadbách ovocných dřevin a jejich poškození z let 1868–1902.[31] V roce 1866 se Sekáč zasloužil o založení Spolku pro zvelebování zahradnictví v severovýchodních Čechách, se sídlem v Jičíně. Spolek pořádal téměř každoročně výstavy ovoce a výpěstky zde prezentované získaly často ocenění. Spolupracoval též úzce se zimní hospodářskou školou, která byla založena v Jičíně roku 1883. V roce 1894 se stal zámeckým zahradníkem v Kamenici a po odchodu do důchodu v roce 1903 přesídlil do starého kartuziánského zámku v Radimi, kde koncem téhož roku zemřel.

Pomologickou tradici na Jičínsku nenarušila ani válečná vřava. V roce 1916 se okresní hejtmanství obracelo na obce, školy i lesní správu a vyzývalo k výsadbě stromů. Důvody ovšem tentokrát nebyly hospodářské, nýbrž pietní – šlo o uctění památky padlých vojáků: „*Každému padlému vojínu*

28 Jan ŘÍHA, *České ovoce I. Hrušky*, Praha 1915; TÝŽ, *České ovoce II. Švestky, slívy, třešně a višně*, Praha 1915; TÝŽ, *České ovoce III. Jablka*, Praha 1919; TÝŽ, *České ovoce IV. Meruňky, broskve, drobné ovoce*, Praha 1917; TÝŽ, *České ovoce V. Vinná réva,* Praha 1918.

29 Srov. např. Antonín HOUBA, *Josef Sekáč. K dějinám ovocnictví na Jičínsku,* Sborník Musejního spolku v Jičíně 4/2, 1938, s. 125–136, zde s. 125. Historií ovocnářství na Jičínsku se zabýval též Jiří TREJBAL, *Péče o ovocné stromoví na Jičínsku v době josefinské a napoleonské*, Ovocnické rozhledy 38, 1947, s. 179–181.

30 Byla umístěna směrem ke dvoru Obora, kde se zachovala až do roku 1926.

31 A. HOUBA, *Josef Sekáč. K dějinám ovocnictví na Jičínsku*, s. 134–136.

nechať dostane se nejméně jednoho ušlechtilého štěpu." Důraz se ovšem i tentokrát kladl na odbornost: „*Hlavní zásadou celé této akce musí býti, aby se při tom postupovalo dle určitého, odborníky sdělaného a schváleného plánu.*"[32] Proto byly ustaveny speciální komise a obecní úřady vyzvány ke spolupráci se školami a lesními správami.

Ve změněných poměrech po první světové válce zahájil Jan Říha ve spolupráci s Karlem Kamenickým a zahradníkem Václavem Karasem přípravy ke zřízení státního pomologického arboreta. Tomu ministerstvo zemědělství přidělilo pozemek až v roce 1926, a to v Újezdě u Průhonic. Ukázalo se však, že tato lokalita je nevhodná jak po stránce mikroklimatu, tak i rozlohou. Od roku 1941 proto docházelo k postupnému přemisťování přeživšího sortimentu do Průhonic, ani zde však následné delimitace rozvoji nepřály. Teprve v roce 1951 byl nakonec Výzkumný ústav ovocnářský přemístěn do Holovous, čímž se tradice rozvoje české pomologie navrátila do Českého ráje.[33]

Pomologizující historik

Václav Chaloupecký zdědil po otcově smrti v roce 1928 rodný dům a s tím i starost o rodinný sad v Dětenicích, v němž se ve volných chvílích, kdy nebyl vázán univerzitními povinnostmi v Bratislavě a posléze v Praze, s pocitem zadostiučinění věnoval zejména shromažďování a šlechtění sortimentu jabloní a snažil se udržovat a zmlaďovat sad sužovaný na přelomu dvacátých a třicátých let neobvyklými výkyvy počasí.[34] Svou pěstitelskou dovedností přitom udivoval přátele a univerzitní kolegy již v Bratislavě, kde mu

32 *Okresní věstník. Orgán správních okresů jičínského a libáňského, věnovaný samosprávě, rolnictví a národnímu hospodářství* 19/19, 1916, s. 159–160.

33 Výzkumný ústav zelinářský, původně začleněný rovněž do Výzkumného ústavu zahradnického v Průhonicích, byl přesunut do Slavonína u Olomouce.

34 V kronice obce Dětenice najdeme zprávu o sčítání ovocných stromů po mrazech 1929/1930, které se uskutečnilo v českých zemích ke dni 20. září 1930. V katastrálním území Dětenic, včetně velkostatku, tehdy odumřelo 3 240 ovocných stromů, zdravých zůstalo 3 474 stromů a nově bylo vysázeno 1 218 stromů. Mnohé namrzlé stromy zašly pak ještě v roce následujícím a četné vysázené stromky uschly následkem dlouhotrvajícího sucha. V důsledku hospodářské krize klesly v roce 1930 také ceny všech zemědělských produktů. Sucho se projevilo v neúrodě švestek i jiného ovoce ještě v roce 1933. Zato o čtyři roky později se urodilo velké množství ovoce, „*zvlášť švestek všude přemíra. Na podzim na zemi modro, stromy byly jak deštníky. Větve všechny visely obrácené dolů, podpírané, a kde ne, celé koruny ulomené nebo rozlomené. Ještě v prosinci se našla na stromech výborná modrá švestka nebo »karle«(...)*". Nestačilo se vše očesat a navíc nebyl ani dostatečný odbyt. V Sobotce byla proto opět otevřena konzervárna ovoce Fruta a opravovaly se staré zašlé sušírny. „*Spadlé švestky se uskladňovaly a prosincové noci je proměňovaly v opěvovanou slivovici, ze které byl potom i v Dětenicích celý soudní proces (...)*". SOkA Jičín, fond Archiv obce Dětenice, neusp., Kronika obce 1923–1958, zápis z roku 1930 (s. 93–94), 1933 (s. 116) a 1937 (s. 120 a 219).

údajně v zahradě u rodinné vily zelenina i ovoce doslova zrály pod rukama. Byl to ostatně on, kdo se jako člen rozhodujících univerzitních orgánů zasadil o zvelebení bratislavské univerzitní, dnes botanické zahrady na břehu Dunaje.[35] Výsledky jeho šlechtitelské vášně ocenili mnozí kolegové během protektorátu, kdy byla zejména v měšťanských rodinách, včetně někdejších státních zaměstnanců a intelektuálů, nouze o vitamíny, což se dotýkalo hlavně dětí. Chaloupeckého zásilky z venkova tak byly v době sklizně mimořádně vítaným zpestřením jídelníčku v těchto těžkých dobách. Fakt, že svými sadařskými dovednostmi dovedl zušlechtit i zahrady kolegů, potvrzuje jeho krajan, rodák ze Hřmenína, brněnský literární historik Josef Kopal.[36] V září 1944 Chaloupeckému hlásil, že sčesali ze čtyř jím naroubovaných větviček čtyřiadvacet plodů. O dva roky později mu s nadšením děkoval za zásilku švestek. Jejich nová posluhovačka ze Slovenska prý „*tak »masité« švestky dávno neviděla*“. Své díky Kopal doprovodil slovy: „*(…) vděčně jsme na Tebe vzpomínali, a to když jsem sčesal z větví Tebou naroubovaných a zatím již mohutně vzrostlých jablka, kterými byly v pravém slova smyslu obaleny – říkáme jim Chaloupeckého jablka*.“[37]

Kromě filantropie se ovšem Chaloupecký zaobíral pomologií též z hlediska dějin oboru a také v rovině sdílení praktických poznatků s laickou veřejností. Pokoušel se zároveň o uchování, či v jeho očích i záchranu starých českých ovocných odrůd, jak plyne z obsahu jeho korespondence s pracovníky tehdy nejvýznačnějšího českého pomologického centra, jimž byla zmíněná pokusná pomologická zahrada v Újezdu u Průhonic, kde Jan Říha a po jeho smrti Josef Souček uchovávali cenný sbírkový a šlechtitelský sortiment ovocných druhů, zejména jabloní, zčásti sort pocházejících ze sloupenských zahrad Josefa Eduarda Procheho. Právě tam, zřejmě k rukám Josefa Součka, Chaloupecký už v roce 1936 adresoval návrh na zřízení „*jakéhosi historicko-patriotického oddělení*“ českých historických ovocných odrůd v průhonickém arboretu. Sledoval tím především uchování Míšeňského jablka („*protože to bylo svého času nejhledanější české jablko*“).[38] Jeho návrh sice nedošel ohlasu, komunikace s předními odborníky z praxe zde však navázána byla.

35 M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 179, pozn. č. 268.

36 Josef Kopal (1883–1966), profesor Univerzity Karlovy, člen Královské české společnosti nauk a České akademie věd a umění. Zabýval se především dějinami francouzské literatury. Jeho syn Zdeněk Kopal (1914–1993), o kterém je v korespondenci rovněž zmínka v souvislosti s jeho projektem v Londýně, se proslavil jako astronom a astrofyzik světového významu.

37 Masarykův ústav – Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i. (dále jen MU AAV), osobní fond Václav Chaloupecký, karton č. 4, i. č. 270, Josef Kopal Václavu Chaloupeckému 25. 9. 1944 a 16. 9. 1946.

38 Pozůstalost Václava Chaloupeckého, Václav Chaloupecký (zřejmě) Josefu Součkovi 1. 10. 1936, strojopisný koncept.

V. Ch.

— Staročeská theorie o zniku šlechtěných odrůd ovocných.
Rádce z Předmostí XXX (1943)
str. 232 – 234.

— K historii švestky domácí
Rádce z Předmostí XXX (1943)
č. 9 str. 298 – 299
č. 10. str. 330 – 331

— Naše ovocnářství doby Karlovy
Rádcova práce
Sborník: Jaro, léto, podzim, zima
ročník I. (1947) str. 13 – 17

— Z historie našich zahrad
Rádcova práce
Sborník: Jaro, léto, podzim, zima
I. (1947) str. 26 – 28

— Pravočasné stromy ovocné
staroměstské praktiky a novodobé zkušenosti
Rádcova práce
Sborník: Jaro, léto, podzim, zima
II. (1948), str. 6 – 8.

— Mé poznatky o Panenském
Ovoc. rozhledy 1951 č. 7
str. 111 – 112

Chaloupecký si zaznamenal bibliografii vlastních pomologických statí. Jakoby naschvál všem badatelům ji však opsal doprostřed sešitu, do kterého si jinak vypisoval poznámky o hnojení umělými hnojivy, roubování broskvoní a podobné, veskrze praktické aspekty sadařského a zahradnického řemesla. Sešit nadepsaný Pomologica se zachoval v donedávna nedostupné rodinné pozůstalosti, zapadlý mezi rukopisnými poznámkami k otázce odúmrti v předhusitských Čechách a fotografickou dokumentací rukopisů václavských a ludmilských legend. Po dlouhodobé archivní a knihovní sondáži, jež mezitím všechny zde uvedené stati odhalila, se zápis podařilo nalézt dva dny před vysázením tohoto pojednání.

Jak ovšem vyplývá z příspěvků v ovocnických časopisech, zaobíral se Chaloupecký vedle pomologické praxe, kde se soustředil zejména na otázky vhodnosti jednotlivých odrůd v místních podmínkách, především problematikou historického názvosloví, tedy pomonomastikou, především pak otázkou českého původu známých jablek, jako bývalo právě zmíněné Míšeňské. Další problém, který ho jako medievistu dlouhodobě zaměstnával, byla otázka možného českého původu německého výrazu Zwetschke, tedy do jaké míry pěstování slivoní (Karlátek) mohlo souviset s dobou Karla IV.

K sepsání svých pomologických poznatků a úvah paradoxně nalezl čas v době největšího tvůrčího a badatelského vypětí v polovině třicátých let, kdy kromě práce na popularizačních statích pro Šustovy *Dějiny lidstva* pracoval na edici václavsko-ludmilských legend a přehodnocení jejich filiace, jak ji předestřel jeho učitel Josef Pekař. Práce na „pomologikách" mu zřejmě sloužila jako odreagování ve chvílích, kdy si od hlavních badatelských problémů potřeboval odpočinout. K publikování výsledků svých úvah se však dostal až v době vynucené tvůrčí pauzy v důsledku penzionování během protektorátních let.

Z poloviny třicátých let se také datují jeho první korespondenční kontakty s Karlem Kamenickým (1894–1964), tehdejším přednostou Výzkumného ústavu ovocnicko-vinařského, do roku 1951 součásti Státních výzkumných ústavů zemědělských v Praze–Dejvicích.[39] Uprostřed nacistické okupace, v roce 1943, Kamenický sdělil Chaloupeckému, že po jedné drobné úpravě dal do tisku jeho studii o starých českých odrůdách ovocných dřevin. Mínil tím s největší pravděpodobností článek *Staročeská teorie o vzniku ušlechtilých odrůd ovocných*, uveřejněný roku 1943 v časopise *Rádce z Předmostí*.[40] Stať byla ovšem starší a v původní verzi podstatně rozsáhlejší. Chaloupecký ji měl připravenou již koncem zimy 1936, kdy ji z Bratislavy zaslal největšímu soudobému odborníkovi na české ovoce, jímž byl tehdy dle jeho názoru právě Kamenický coby autor objemné knihy *České ovoce VI. Jablka II*. Kamenický se navíc pomologii věnoval v celorepublikovém, tedy československém kontextu, což Chaloupeckému nesporně muselo konvenovat. Pozornost věnoval také otázkám ovocných stromořadí coby krajinnému prvku a v roce 1926 publikoval i drobný spisek *Československé ovocné odrůdy lokální*.[41]

39 MU AAV, f. Václav Chaloupecký, k. 4, i. č. 242.

40 Václav CHALOUPECKÝ, *Staročeská teorie o vzniku ušlechtilých odrůd ovocných*, Rádce z Předmostí 30/7, 1943, s. 232–234. K tomu též výše zmiňovaná korespondence: MU AAV, f. Václav Chaloupecký, k. 4, i. č. 242, Karel Kamenický Václavu Chaloupeckému 13. 4. 1943.

41 Pozůstalost Václava Chaloupeckého, Václav Chaloupecký Karlu Kamenickému 28. 2. 1936. Srov. Karel KAMENICKÝ, *České ovoce VI. Jablka II.*, Praha 1924; Karel KAMENICKÝ, *Československé ovocné odrůdy lokální*, Praha 1926; Karel KAMENICKÝ, *Ovocná a okrasná stromořadí*, Praha 1932 aj.

Chaloupecký stať zasvěcenému pomologovi zaslal s prosbou o kritické přehlédnutí a s dovětkem, že má v úmyslu ji svěřit redakci *Ovocnických rozhledů*, časopisu, který vydávala Československá jednota ovocnická v Praze. Kamenický posléze historikovi navrhl několik úprav (mj. mu potvrdil domněnku, že v pramenech zmiňovaný jahodník „morus" je s největší pravděpodobností moruše), a především doporučil další literaturu, uchovávanou v knihovně ústavu v Průhonicích, kam se Chaloupecký následně obrátil.[42] Poněkud překvapivě ovšem doplňoval bibliografii i o údaje z klíčové, avšak již tehdy zřejmě hůře dostupné monografie *České ovoce I. Jablka* z roku 1894 z pera Františka Josefa Thomayera, bratra slavného internisty a vrchního zahradníka hlavního města Prahy. Thomayer, profesí zahradní architekt, se nejenom zasloužil o parkovou úpravu náměstí mnoha českých měst včetně Prahy, ale coby nadšený pomolog založil též soukromé ovocnické školky v Říčanech u Prahy.

V redakci *Ovocnických rozhledů*, kam doplněný text Chaloupecký skutečně zaslal, však práce z nejasných důvodů na dlouho zapadla. Po několika urgencích a výmluvách redakce na údajně přílišný rozsah i po nesplněných příslibech vydání samostatné brožurky[43] si ji nakonec historik v roce 1940 vyžádal zpět. Teprve o tři roky později se textu znovu ujal Karel Kamenický, tehdy redaktor rubriky Z našich zahrad v časopisu *Rádce z Předmostí*. Zde také, v popularizační podobě a rozdělená na vícero tematicky laděných pasáží, podstatná část stati nakonec po sedmi letech vyšla.

„*Věhlasný badatel a sám nadšený zahrádkář*" (jak Chaloupeckého uvedla redakce) tak na stránkách *Rádce z Předmostí* poprvé veřejně prezentoval svůj dlouhodobý zájem o studium pěstování ovocných dřevin v českých zemích a odhalil také obeznámenost s rukopisnými doklady o středověkém štěpařství, jež shromáždil během své archivní a badatelské praxe. Z nich jako nejstarší vedle drobnějších zápisků z druhé poloviny 14. století uvádí *Kněhy* o *rozličném stromóv štěpování* z roku 1447, sepsané rukou Jana Pitrkala z Hradiště a Tuchovic a zprávu o štěpích od kněze Bohunka, zaznamenanou Zdislavem Křineckým z Ronova a dochovanou v rukopisu lobkowiczké knihovny v Roudnici.[44]

Studie odhaluje jak autorovu ochotu pouštět se odvážně na tenký led domněnek a hypotéz, charakteristickou rovněž pro mnohé z jeho odborných medievistických prací, tak především zájem o dobové interpretace

42 Pozůstalost Václava Chaloupeckého, Karel Kamenický Václavu Chaloupeckému 1. 9. 1936.

43 Pozůstalost Václava Chaloupeckého, redakce Ovocnických rozhledů Václavu Chaloupeckému 22. 6. 1938.

44 Chaloupecký si poznamenal č. ruk. 164, což pravděpodobně odpovídá katalogizaci z dob jeho působení v Roudnici, případně z éry archiváře Karla Jeřábka. Více Petr KOPIČKA, *Lobkovický archiv roudnický v roce 2010. Extradice fondu v kontextu jeho dějin*, Archivní časopis 61/1, 2011, s. 341–404.

ojediněle v patricijských zahradách, nikoli však jako sadová výsadba. Bylo by se tedy možno domnívati, že se i švestka dostala tak jako většina ušlechtilých druhů a odrůd ovoce přes Alpy z Italie. Je-li však výklad Sebastos-švestka správný, bylo by možno mysliti u švestky, zvláště se zřetelem k jejímu velmi pozdnímu výskytu ve střední Evropě (až v XV. století!) i na cestu přes Byzanc a Balkán.

Od kdy se u nás vyskytuje slovo švestka?

Nahlédneme-li do nejstaršího českého spisu, který si poněkud podrobněji všímá ovocnictví, totiž do Klaretova latinsko-českého slovníku asi z r. 1365 (vydal jej V. Flajšhans r. 1926), zjistíme, že ještě názvu »švestka« nezná; připomíná jen »trnky« a »slívy« neb »trnoslívy«. A tak je tomu i v jiných spisech toho rázu z XIV. století. Trnku známe dodnes. Názvem »slíva« a »trnoslíva« (nynější Prunus insititia, lidově též prcavka) se míní strom trnitostí trnce podobný. V pozdějším, ale nepochybně velmi starém lidovém pojmosloví je rozdíl mezi slívou a švestkou vyjádřen znakem a názvem »kulačka« a »dlouhačka«.

Klaret vedle »trnosliv« připomíná ještě odrůdu peckovic zvanou »Meduňky« (Mella). Tvar a slovo »Mella« je poněkud neobvyklý v latině. Řecky se jmenuje švestka »kokkymelon«, zkráceně též prostě »melon« (název »kokymelon« pro švestku má také moravský lékař Tomáš Jordán ve svém popisu Moravy z r. 1580). S tímto názvem se snad Klaret setkal již v XIV. stol. a, nerozuměje mu, uvedl jej v souvislost s latinským »mel«, med. Je-li tento výklad přípustný, pak se zřetelem k chuťovým vlastnostem švestky i k jejímu latinskému názvu měli bychom v Klaretových »Meduňkách« snad nejstarší doklad pro existenci švestek u nás. Jinak nejstarší bezpečné svědectví pro švestku u nás je až v lékařském sborníku z polovice XV. století (Rukopis universitní knihovny XVII. B. 18, fol. 40b). Cennější a významnější doklad je z r. 1483, kde se na zemském soudě Pernštejnům potvrzuje mýto v moravském městě Prostějově: »*Item z vozu jablek 1. gr. ... Item z švestek aneb trnek 2 denáry*« (Archiv český XVI, 260). Výpověď soudu se stala na podkladě výslechu svědků v stáří 70—80 let, »*jak oni pamatovati mohú*«. Tímto dokladem měli bychom vlastně švestky dosvědčeny již pro první polovici XV. stol. a přiblížili bychom se tak dosti podstatně době Karlově. Neboť jestliže se vozily švestky r. 1483 nebo spíš již několik desítiletí dříve do Prostějova na trh, je patrno, že v té době byla jejich kultura již i na Moravě značně rozšířena.

Na rozhraní XV. a XVI. stol. byl pořízen český překlad latinského spisu boloňského Crescencia (z r. 1304—1309) »O hospodářství polním«, kde se v kapitole V. píše speciálně o pěstování ovoce. Mezi rozmanitými druhy ovocných stromů se tam jmenuje »*jabloň, kdúle, hruška, slíva, švestka, třešně, višně, špendlik ... trnoslívy*«. Ve zvláštním pak odstavci, kde se jedná »o slívách«, se píše, vlastně celkem se věrně překládá z latinské předlohy takto: »*Slíva jest strom známý ... A slívy černé některé jsú domácí (t. j. štepné, ušlechtilé) a některé plané. Opět domácí některé sú černé, dokonale zralé a sladké* (při tom pak nad řádkou touže rukou se dodává: švestky) *a některé syrové a kyselé, tvrdé, zelené a pontické* (t. j. lesní) ... Černé, dokonale zralé a sladké« jsou prý zvlášť hodnotné. Při tom znovu český překladatel připojil po straně poznámku: »tuším, že sú to švestky!« Latinská předloha používá jen výrazu »de prunis«, »pruna«, »pruna domestica«, »pruna pontica« (český překlad Crescentia se zachoval v rukopise Musea král. českého, sig. V. E. 26). Z českého překladu Crescentia však vyplývá, že někdy kolem r. 1500 bylo u nás pěstování švestek již velmi zobecnělé, když již pro latinské »prunus« mohl český výraz kolísati mezi slívou a švestkou. Skoro současně pak o švestkách se několikrát zmiňuje nejstarší český herbář Jana Černého z r. 1517.

R. 1580 vydal moravský zemský lékař Tomáš Jordán svůj popis Moravy (Moraviae descriptio str. 4—5), kde mezi chválami moravské země se též zmiňuje o ušlechtilém ovoci moravském a kromě jablek a hrušek i o moravských švestkách: »*Z švestek (je na Moravě) menší odrůda od původu místa lidově zvaná švestky Brněnské, takové ústům lahodnosti, že když cítíš jejich znamenitou chuť, snadno bys jim dal přednost před čerstvými fíky neb před něčím podobným.*«*)

Jablko Grimesovo zlatožluté

Do našich zahrádek vniklo pod názvem Golden Delicious vlivem velkého českého školkařského závodu, který je pod tímto jménem mnoho let doporučoval a prodával. Ještě nyní po 15 letech podléhá tomuto omylu mnoho zahrádkářů a zasílá na výstavy Grimesovo jablko (Grimes Golden) jako Golden Delicious. Tímto názvem bývají označovány také jiné odrůdy, ale pravý Golden Delicious, o němž se u nás tolik mluvilo a psalo, patrně není dosud vůbec v našich zemích pěstován.

Jablko Grimesovo zlatožluté je nápadné neobyčejně dlouhou a tenkou stopkou, která dosahuje délky až 5 cm. Také jeho slabé, červenavé, hustě tečkované letorosty a úzký list jsou charakteristické, takže stromek i bez ovoce lze snadno určiti. Plody jsou prostřední velikosti (u mne nejtěžší 18 dkg), žluté s tečkováním. Slupka je málo »mastná« a plody i při pozdním česání často na loži vadnou. Neztrácejí však proto svou vzácnou chuť, která je sladce navinulá, lahodná, se zvláštní banánovou příchutí. Dužnina je žlutá a dosti tuhá. Plody dospívají k jídlu v lednu a vydrží do dubna i déle.

Stromek roste s počátku dobře, brzy však počne hojně roditi a jeho vzrůst se zpomalí. Obrůstá hustě delšími i krátkými plodonoši. Proto je tato odrůda velmi vhodná na kordony a na zákrsky. Půdu vyžaduje obdělávanou (bez trav a plevele). V údobí sucha, při násadě plodů, nutno stromek vydatně zalévat, jinak jablka zakrní.

K pěstování v zahrádkách na zákrskových stromech mohu Grimesovo zlatožluté doporučit pro jeho plodnost a výtečnou chuť. Plody téměř netrpí červivostí a nepadají. Možno jím přeroubovati jiné odrůdy. Mám svislý kordon »Signe Tillisch« (odrůda nehodící se na kordony) na nesprávné podnoži, který nerodil do 10 let přes pečlivé ošetřování a všechny zákroky k dosažení plodnosti (zaškrcení, sekání kořenů, přesazení). Přirouboval jsem na něj Grimesovo jablko. Roub již druhým rokem přinesl krásné ovoce a také původní odrůda »Signe Tillisch« byla tímto zákrokem probuzena k plodnosti. Znám zahrádkáře z ideálního podhorského jablkového kraje na Uničovsku, který si cenil Grimesovo zlatožluté nad Coxovu renetu. Přirouboval je na desítky kordonů různých zimních odrůd a měl brzo všude krásnou úrodu.

J. Končák.

*) Dosud pěstovaná švestička Brněnka neboli Špička.

»Rádce«, štěstí rodiny. 1. září 1943, číslo 9.

299

Závěr první části pojednání K historii švestky domácí, otištěný péčí Karla Kamenického v roce 1943 v rubrice Zahrádky na stránkách časopisu Rádce z Předmostí.

štěpařských praktik roubování různorodých podnoží, vzájemně zcela cizorodých, včetně olše, hlohu, vrby či kaštanu, za účelem dosažení zvláštního zabarvení plodů, případně určitého aromatu. Chaloupecký usuzoval, že právě z těchto postupů byla pravděpodobně odvozena i nejstarší pojmenování ovocných odrůd hrušek a jablek: Vrbová, Šípková, Vinná, Broskvová, Hroznová aj.[45] Podobně si všímal také praktik „křtění“ roubů krví, opět ve spojení s pojmenování odrůd: hrušky Krvavky, Rybinky, jablka Krvavnice, ale rovněž proslulé Panenské. Dostával se tak badatelsky do sféry hraničící nejen s pověrou, ale v podstatě s magickými praktikami. Tak z roudnického rukopisu *Zprávy o štěpích* od kněze Bohunka připomněl následující postup: „*Rouby připravené k štěpování omoč na tom konci, který do pláně vjíti má, v krvi kaprové neb štičí neb zaječí neb kteréhokoli zvířete, které má čistou krev, štěpuj tak i s tou krví, a budeť nésti ovoce červené.*“[46]

Chaloupeckého tedy jeho vášeň zavedla též do stop „bádání o maličkostech“, jemuž se již před půlstoletím v souvislosti s kulturou „venkovského lidu českého“ intenzivně věnoval Čeněk Zíbrt či na Moravě František Bartoš. Dokládá to i dvojdílná, v podstatě etymologická stať *K historii švestky domácí*, otištěná opět péčí Karla Kamenického na stránkách *Rádce*.[47]

Co do historických kořenů české ovocnářské tradice Chaloupecký v pojednání o štěpařských teoriích vyjádřil přesvědčení, že dle pramenných dokladů se před koncem 13. století v českých zemích pěstovaly kulturní sorty ovocných dřevin jen výjimečně, hlavní zprávy o štěpařství se kromě *Alexandreidy* podle jeho názoru objevují až v době Karla IV. Vyslovil se tím proti romantizujícím teoriím českých vlastenců, kteří kořeny české pomologie na základě rostlinných motivů obsažených v textech Rukopisu královédvorského kladli do „*nejdávnějších dob*“.[48] Podobnému nadšení pro „*Pomonu českou*“ podlehl ve stopách Josefa Jungmanna a Jana Svatopluka Presla také Karel Slavoj Amerling, jenž v pojednání *Budoucnost ovocnictví a ovocnářství českého* shledal celých 502 původních českých odrůd ovoce, jejichž pojmenováváním v duchu českého historismu hodlal vybudovat „*národní pomologii*“.[49]

Chaloupeckého skepse, již později přejal do svého přehledu dějiny pomologie rovněž Bohumil Němec, ovšem pramenila z přecenění autority

45 V. CHALOUPECKÝ, *Staročeská teorie*, s. 233.

46 *Tamtéž.*

47 Václav CHALOUPECKÝ, *K historii švestky domácí*, Rádce z Předmostí 30/9, 1943, s. 298–299. Do dalšího čísla ohlášenou stať věnovanou příznačnému pojmenování švestek – Karle, Karlátka – se bohužel před dokončením tohoto textu dohledat nepodařilo.

48 Srov. např. František ŠPATNÝ, *Příspěvky k dějepisu štěpařství v království českém I.*, Praha 1872, s. 3–5.

49 Karel AMERLING, *Budoucnost ovocnictví a ovocnářství českého*, Praha 1870, zejm. s. 28n.

písemných pramenů. Pekařovým seminářem formovaný historik se navíc stejně jako ve svých odborných statích kriticky vymezoval vůči porůznu publikovaným „*diletantským zprávám podružnějšího významu*“ a spoléhal především na vlastní heuristiku, tedy archivní a knihovní rešerše. Potěšen svými nálezy dokladů české ovocnářské tradice přitom neskrýval vlasteneckou hrdost: „*Sám měl jsem radost z toho, že podařilo se mi naší pomologii alespoň některé odrůdy našeho ovoce zjistiti už v době Karla IV., poznatek, kterým se (…) sotva může chlubiti druhá země neb druhý národ, kromě snad Francie.*“[50]

Novější archeologické výzkumy ovšem prokázaly stopy využívání plodů ovocných stromů, různých druhů ořešáků a slivoní, třešní, višní, broskvoní, trnek, ale i pravé slivoně (tedy švestky) na velkomoravských hradištích, například v Mikulčicích.[51] Není ovšem zřejmé, do jaké míry se v případě těchto plodů (z nichž se zachovala semena, tedy pecky) jednalo spíše o pláňata. Pravdou zůstává, že stopy výrazného nárůstu zájmu o šlechtění ovocných stromů nalézáme v pramenech české provenience právě od poloviny 14. století. Také pozdější humanisté se přitom často odvolávali na starší autority, kterým vévodil „mistr Paldius“, jímž, jak dokládal také Chaloupecký, nebyl nikdo jiný než autor čtrnáctisvazkového díla *De re rustica* Rutilius Taurus Aemilianus Palladius, vzdělaný Říman žijící ve 4. století po Kristu, jenž v posledním svazku v elegickém distichu pojednal právě o štěpování stromů. Stejně tak historik upozornil na recepci díla *Ruralia commoda* boloňského humanisty Pietra Crescentia, jehož ohlas pronikl podle Chaloupeckého do Čech právě v době Karla IV., kdy v atmosféře klíčícího evropského humanismu došlo zásluhou panovníkovou i v českých korunních zemích „*k renesanci pomologických vědomostí antických*“.[52]

Přes popularizační ráz Chaloupeckého statí nelze přehlédnout odborné zázemí, jímž Karla Kamenického nesporně upoutal. Není tedy divu, že badatele dlícího tehdy na vynucené penzi motivoval k sepsání větší práce. K něčemu podobnému se však během válečných let Chaloupecký neodhodlal. Poválečná léta ho pak zaměstnala nemalými obtížemi, spojenými jak s vysokoškolskou administrativou, reorganizací pražského masifikovaného univerzitního studia historie a v neposlední řadě snahou uvádět na pravou míru nacistické dezinterpretace českých dějin, zejména ve spojitosti s osobou knížete Václava a „slovanskou“ politikou Karla IV. Koneckonců cosi podobného učinil i na poli pomologie, například když se snažil doložit, že německý výraz Zwetschke či tzv. Sudetská reneta jsou výrazy a odrůdy, po-

50 Pozůstalost Václava Chaloupeckého, Václav Chaloupecký redakci *Ovocnických rozhledů*, 16. 2. 1940 (rukopis).

51 Přehledně např. Magdalena BERANOVÁ, *Zemědělství starých Slovanů*, Praha 1980.

52 V. CHALOUPECKÝ, *Staročeská teorie*, s. 234.

Rádce
STĚSTÍ RODINY

Rádce
Z PŘEDMOSTÍ NA MORAVĚ

BEZPLATNÁ ODBORNÁ PORADNÍ SLUŽBA I PRO NEODBĚRATELE »RÁDCE«

V Předmostí dne 14.ledna 1947.

Vážený pane universitní profesore,

byl jste tak laskav a napsal nám pro ,,Rádce'' články z Vašeho vědního oboru.

Protože jsme dosud nedostali povolení vydávati ,,Rádce'', požádali jsme u ministerstva informací o povolení k vydávání knižnice ,,Rok práce rádcovce v zahradě, na poli a na dvoře''. Knižnice bude míti 4 svazky knižního formátu o 160 stranách - Jaro, Léto, Podzim a Zima. Každý svazek bude obsahovat látku 3 čísel ,,Rádce'' příslušného čtvrt roku.

Prosíme Vás proto, abyste svou ochotu ke spolupráci s ,,Rádcem'' přenesl i na knižnici, do níž zařadíme Vaše články, které jste nám dříve poslal. Jsme ochotni platit Vám za další články do knižnice honorář za řádek v takové výši, v jaké si sám určíte.

Prosíme Vás o spolupráci, jíž bychom si velmi vážili a o dovolení, abychom Vás mohli uvést v seznamu stálých spolupracovníků ,,Knižnice'', jejíž vydávání nám bylo povoleno. Váš souhlas nám laskavě napište na přiloženém lístku.

Děkujeme Vám a poroučíme se s oddanou úctou za:

Vydavatelstvo KNIŽNICE.

Č. 102 – 45 – 6000 – 475

Redakce chystané publikace Rok práce rádcovce v zahradě, na poli a na dvoře *prosí zavedeného autora o příspěvky. Chaloupecký skutečně znovu sepsal své poznatky o významu doby Karlovy a v letech 1947–1948 publikoval na stránkách originálního zemědělského kalendáře tři drobné stati. Z dopisu též vyplývají obtíže, s nimiž se potýkaly redakce periodik, která se zřejmě ministerstvu informací nejevila jako prioritní.*

cházející z českého prostředí. Význam „pomologické renesance“ v době vlády Karla IV. pak s blížícím se karlovským jubileem znovu zdůraznil v roce 1947 ve stati *Naše ovocnářství z dob Karla IV.*, uveřejněné na stránkách sezónního „kalendáře“ *Rádcovcova práce v zahradě, na poli a na dvoře.*[53]

53 Václav CHALOUPECKÝ, *Naše ovocnářství z dob Karla IV.*, in: Rádcovcova práce v zahradě,

I přes vytíženost akademickými závazky se v článku *Zahrádkář o malináčích*, uveřejněném roku 1947 opět na stránkách *Rádce z Předmostí*, dočteme, že se historik své životní vášně rozhodně nevzdal: „*Univ. profesor dr. Chaloupecký pěstuje v Dětenicích snad všechny odrůdy malináčů, mezi nimi také tři stromy podzimních malináčů již od r. 1931. Rostou bujně. (…) Jsou zdravé, není na nich rakoviny, ani mšice krvavé, ani žádné choroby, jsou plodné, plody jsou dostatečně velké, velmi vzhledné, ani chuť není zcela podřadná, a proti mrazům jsou zcela odolné. Přesto nebyl s nimi zcela spokojen, protože většina plodů, červivých i zdravých, i při bezvětří vždy spadla, takže sklizeň i s dobře zarodivšího stromu se zpravidla zmenšila jen na několik málo plodů. Proto všechny tři přerouboval. (…) Všechny rouby se výborně ujaly, bujně rostou, hojně plodí (…) a co je nejcennější: všecky odrůdy se staly na malináčích odolnými proti mrazu. (…) Tato zkušenost je tím cennější, že byla získána na malináčích různého původu. (…) Dr. Chaloupecký (…) považuje zvláště Malinové chrudimské za ideální kmenotvornou odrůdu. (…) Jak velikou praktickou cenu mají dětenické pokusy, dokazuje rozhodnutí dr. Chaloupeckého, že na svou zahradu v Dětenicích, kde musel ze 100 stromů po zimě 1939/40 asi 80 stromů zmrzlých vykáceti, přestane sázet jabloňové odrůdy, štěpované přímo na pláně, nýbrž bude je štěpovati výlučně na malináči jako kmenotvorném (…).*“[54] Po tomto dramatickém vylíčení obtíží a experimentů jsou dále zaznamenány Chaloupeckého zkušenosti s odrůdami Ananasové červené (chuť a vůně, odolnost proti mrazu) a Holovouské malinové (odolnost proti mrazu, plodnost) a článek doprovázejí i fotografie plodů vypěstovaných jím samotným v Dětenicích (Holovouské, Hornokrajské a Chrudimské žíhané).

Poděkování Karla Kamenického z prosince 1949 za účast v anketě pak svědčí o Chaloupeckého trvalém zájmu o Holovouského malináče: „*Musím přiznat, že jsem Vaši zprávu s dychtivostí očekával a nyní mne velmi těší, že je vlastně nejúplnější ze všech přečetných hlášení.*“ Chaloupecký se tehdy podělil jak o zkušenost s roubováním především na červenoplodé odrůdy coby prostředku proti předčasnému opadu listů, tak o zkušenosti s postřikem.[55]

K teorii, tedy publikační činnosti v oblasti ovocnictví, se ovšem Chaloupecký navrátil zřejmě až na počátku padesátých let. V době, kdy mu již v důsledku tlaku prorežimních komunistických historiků bylo znemož-

---

na poli a na dvoře. Jaro. Léto, Podzim. Zima, 1, Předmostí 1947, s. 13–17. Kromě této stati v tehdy populárním kalendáři znovu „fruktifikoval“ své poznatky v drobných statích V. CHALOUPECKÝ, *Z historie našich zahrad*, in: Rádcovcova práce v zahradě, na poli a na dvoře. Jaro. Léto, Podzim. Zima, 1, Předmostí 1947, s. 26–28;
V. CHALOUPECKÝ, *Pravokořenné stromy ovocné. Starosvětské praktiky a novodobé zkušenosti*, in: Rádcovcova práce v zahradě, na poli a na dvoře. Jaro. Léto, Podzim. Zima, 2, Předmostí 1948, s. 6–8. Srov. B. NĚMEC, *Dějiny ovocnictví*, s. 258.

54 Jaroslav RŮŽIČKA, *Zahrádkář o malináčích*, Předmostí 1947, s. 15–16. K sortám malináčů více též *Jablka malinová*, Rádce z Předmostí 30/8, 1943, s. 266.

55 MU AAV, f. Václav Chaloupecký, k. 4, i. č. 242, Karel Kamenický Václavu Chaloupeckému 1. 12. 1949.

Další ukázka Chaloupeckého výpěstků v Ovocnických rozhledech

něno pokračovat v redakci a vydávání ústřední oborové revue, *Českého časopisu historického*, vyšel v časopise *Ovocnické rozhledy* text parafrázující jeho poznatky o původu tradiční české odrůdy jablek, tzv. Panenského.[56] K možné motivaci označení tohoto jablka Chaloupecký konstatoval: „*Je správné, že Panenské je jablkem typicky českým a takřka naším jablkem národním, a v tomto smyslu lze je porovnat s Míšenským. Na rozdíl však od Míšenského, které*

56 Václav CHALOUPECKÝ, *Mé poznatky o panenském*, Ovocnické rozhledy 42, 1951, s. 111–112.

v 16. a 17. století šířilo naší ovocnářskou pověst v blízké i daleké cizině, není o Panenském v našich starších ovocnářských spisech zpráv – a pročetl jsem je, myslím, všecky, jak tištěné, tak rukopisné. První zmínky má vlastně teprve Rössler a pak Jungmann. V té době, tj. koncem 18. a počátkem 19. století, platí však už za všeobecně známé a rozšířené. (…) Původem je Panenské jistě české jablko, snad někdy ze 16. nebo 17. století (…)."[57]

Kromě domněnky o původu označení, spjatého spíše než s krásou dívčích líček snad s tím, že štěpy byly „křtěny" panenskou krví, Chaloupecký popsal, jak dosáhnout u Panenského větších plodů – a sice hnojením, protrháváním plodů (na stromech rostoucích v zahradách či sadech, neproveditelné v alejích) a postřikem proti strupovitosti a obaleči. K naštěpování na nějakou velkoplodou červenou odrůdu, které doporučoval Karel Kamenický, uvádí, že nemá dobré zkušenosti s naroubováním Panenského na Malinové holovouské, ale připustil, že lepších výsledků by se mohlo dosáhnout křížením.

Samotný Kamenickým zredigovaný a stylizovaný text má zřejmě původ v dopise, který poslal Chaloupecký Kamenickému o svátcích, 28. prosince 1950.[58] V posilvestrovské odpovědi je nejen zmínka o publikování částí dopisu, ale též ocenění Chaloupeckého znalostí, doprovázené prosbou, aby se historik věnoval studiu ovocnářství z pohledu historického intenzivněji. Výsledek pak měl shrnout do díla nazvaného „po staru" *Počátkové českého ovocnictví*: *„Ne už torsa, ojedinělá pojednání, nahodilé příspěvky, byť vždy a jen vynikající úrovně vědecké i odborné, ale souhrn, soustavný a úplnější, než všecko to, co kde dosud bylo vydáno, zkresleno (sám jsem spolupachatelem na tomto poli, důvěřovav jiným) a nejednou fantasií úmyslně falšováno.*"[59]

Kamenický se ovšem v dopise netajil skepsí k právě probíhající transformaci ovocnářských organizací. Stěžoval si na represe vůči pomologům, spjatým s vedením odborných ústavů před Únorem, jež vyústily například v zákaz přednášek tehdejších odborníků (Josefa Součka, Otto Bočka a jeho samotného), a žehral též na připravovanou reorganizaci ústavů: *„(…) náš výzkumný pražský ústav ovocnicko-vinařský v nynější podobě byl zrušen a bude existovat jen ve své části biologicko-pěstitelské, buď v Ploskovicích u Litoměřic (…) nebo někde jinde. Jmenují se i Holovousy, kde je možno uvolnit zámek, jenž je majetkem st. statků (…).*"[60] Kamenického korespondence tak předjímá následné

57 *Tamtéž*, s. 111.

58 *„Předpokládaje Vaše lask. svolení, vyjmu některé stati z Vašeho dopisu a zašlu do 2. (ev. 3.) čísla OR jako reakci na konferenci v ČAZ s nejnutnější vazbovou úpravou. Bylo by škoda, aby připomínky tak hodnotné nebyly zveřejněny právě v době »Panenské akce«. Jinak to budou vše Vaše slova.*" MU AAV, f. Václav Chaloupecký, k. 4, i. č. 242, Karel Kamenický Václavu Chaloupeckému 2.–3. 1. 1951.

59 Tamtéž.

60 Tamtéž.

Generace	Schema štěpení jednoduchého bastarda	Poměrný počet jedinců AA	Aa	aa
F1	Bastard Aa			
F2	1/4 AA 2/4 Aa 1/4 aa	1/4	2/4	1/4
F3	2/8 AA 1/8 AA 2/8 Aa 1/8 aa 2/8 aa	3/8	2/8	3/8
F4	4/16 AA 2/16 AA 1/16 AA 2/16 Aa 1/16 aa 2/16 aa 4/16 aa	7/16	2/16	7/16
F5	8/32 AA 4/32 AA 2/32 AA 1/32 AA 2/32 Aa 1/32 aa 2/32 aa 4/32 aa 8/32 aa	15/32	2/32	15/32

Z tohoto schematu plyne, že při křížení během generací po sobě následujících čistokrevných jedinců ~~přibývá~~ a to u znaků otcovskými (A) i mateřskými (a) přibývá, kdežto nečistokrevných bastardů stále ubývá. Již v páté generaci je čistokrevných jedinců 30/32, nečistokrevných pouze 2/32.

Dosud toto schema platí klidně pro jedince s jedním znakem. Obdobně mají však křížená individua více znaků.

Srov. Bohumil Němec, Život rostlin Praha, 1942, str. 620.

Chaloupeckého poznámky o křížení a dědičnosti vlastností u „jednoduchého bastarda“. Historik, jenž byl v slovenském národoveckém tisku pronásledován za to, že označil slovenskou kulturu za „bastardní“, se křížením a dědičností dominantních znaků zabýval i při šlechtění ovocných stromů. V době, kdy byl během protektorátu penzionován a kdy byly odhaleny židovské kořeny jeho děda, si pečlivě vypisoval principy genetiky z knihy Život rostlin *z pera Bohumila Němce. Pojednání o dějinách ovocnictví z pera věhlasného botanika, kde našly ohlas i jeho drobné popularizační stati, si však již přečíst nemohl.*

období centralizační agendou dirigovaného rozvoje české pomologie. Jeho peripetií, ale i přesunu centra ovocnictví do Českého ráje, tedy zřízení Výzkumného a šlechtitelského ústavu ovocnářského v Holovousích u Hořic, byl však již Václav Chaloupecký ušetřen. Po ústrcích, které zažíval nejen v akademické sféře, ale také v rodné obci ze strany místních správních orgánů, zemřel náhle a nečekaně po ošetření stromků v dětenickém sadu na sklonku podzimu, 23. listopadu 1951.

Naděje Karla Kamenického na vydání průkopnické publikace tak zůstaly nenaplněny, ačkoli zřejmě nebyly zcela liché.

Ještě v lednu 1951 si totiž Chaloupecký dopisoval s někdejším bratislavským kolegou, klasickým filologem Jaroslavem Ludvíkovským, ovšem nikoli o metrice české středověké legendistiky (tedy tématu, v kterém Ludvíkovský nakonec přesvědčivě vyvrátil Chaloupeckého představu o filiaci

václavských legend),[61] nýbrž o úskalích překladu pomologické terminologie ze spisu *Brunno Gallicus seu Luis novae in Moravia exortae Descriptio* (1577) z pera Tomáše Jordána z Klausenburku, sedmihradského rodáka, balneologa a prvního zemského lékaře Markrabství moravského.

Čtyři roky po Chaloupeckého smrti, roku 1955, vydal věhlasný botanik Bohumil Němec v nakladatelství reorganizované Československé akademie věd knihu *Dějiny ovocnictví*. Při četbě stránek líčících počátky štěpařství v českých zemích i charakteristiku nejstarších domácích odrůd ovoce čtenář sezná, že Němcovo podání je v podstatě parafrází obsahu Chaloupeckého sporadicky publikovaných článků z *Rádce v Předmostí*.[62] Je škoda, že Pekařův žák se na tomto díle svými znalostmi již přímo podílet nemohl. Plodnost jeho příspěvku k poznávání dějin české pomologie je však nesporná.

61 Více k tomu M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 335–342. Též kapitola Davida Kalhouse v tomto svazku.

62 B. NĚMEC, *Dějiny ovocnictví,* s. 102n.

Několik zastávek u kamenného kříže v Dětenicích

Zdenka GLÁSEROVÁ LEBEDOVÁ

V roce 2016 nechala obec Dětenice opravit kamenný kříž, který stojí v katastru obce za železniční zastávkou při polní cestě na obecním pozemku mezi dvěma lípami. Kříž patrně dala postavit zdejší rodina Chaloupeckých a vysvěcen měl být 29. června 1890, jak vyplývá z rodinných pamětí: „*V roce 1885 se Václav vnuk těžce rozstonal, na krk, na tuto nemoc v tom měsíci 12 dětí zde zemřelo i on umíral. Volali jsme k Bohu o pomoc a mé děti učinily slib, jestli jim ho Bůh zachová, že dají na památku postavit svatý kříž. A Bůh ho pozdravil a oni slib svůj splnili. Objednali kříž s výlohami asi za 150 zl., a na trubu na obecním místě jej dali postavit. Dne 29. června na den sv. Petra a Pavla byl mým synem, jemuž přisluhovali Jan Pelant farář a František Doubrava, kaplan osenický, slavně posvěcen.*“[1] V souvislosti s novými poznatky a s tím spojeným literárním formováním paměti o dětenickém rodákovi, historikovi a archiváři Václavu Chaloupeckém bylo naším záměrem tuto v rodině tradovanou událost podpořit archivními dokumenty a vyhledat další informace zejména k okolnostem, době a místě vzniku zmíněného kamenného kříže.[2]

Samotný kříž je poměrně jednoduše členěný, skládá se z dvoudílného hranolového podstavce, dolní část tvoří kvádr, horní část s profilovaným schodkem je zdobena vytesaným reliéfem s postavou Panny Marie v plášti se sepjatýma rukama, umístěným v nice. Na tomto poměrně vysokém podstavci byl na kovový čep umístěn kamenný kříž, jehož horní část byla v minulosti sražena spadlou větví a dlouhá léta ležela na zemi vedle podstavce.[3] Pod nikou s Pannou Marií se nachází ještě dvouřádkový nápis vy-

1 Soukromý archiv rodiny, *Poznámky rodu Láskového*, Zápisky Barbory Láskové do Bible české z roku 1864, zápis z konce roku 1890. Za zprostředkování kopie této části poznámek a jejich přepisů děkujeme Milanu Ducháčkovi, srov. Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin,* Praha 2014, zejm. s. 29–31; Hana KÁBOVÁ, *Páter Láska. Životní příběh a překladatelské dílo kyjského faráře Gustava Lásky (1848–1921)*, Praha – Pelhřimov 2015; Jan VOLÁK, *Univ. prof. PhDr. Václav Chaloupecký*, Listy starohradské kroniky 25/2, 2002, s. 45–53.

2 Téma dětenického kříže bylo původně součástí příspěvku Radky JANKŮ, *Dětenická pouta. Chaloupeckého rodiště, útočiště i bojiště*, protože souviselo s rodnou obcí (viz závěrečná kapitola v tomto svazku). Jak nám však postupně narůstaly nejasnosti ohledně postavení kříže, přibývaly rovněž informace k tématu. Proto jsme se rozhodly věnovat dětenickému kříži samostatný příspěvek. Jelikož jsme veškeré poznatky konzultovaly společně, užívám v článku záměrně plurálu a kolegyni děkuji za spolupráci.

3 Už v 90. letech 20. století byl podle fotografií krucifix uražen a například v roce 2002 se o něm píše, že je *„v dosti zchátralém stavu“*, viz J. VOLÁK, *Univ. prof. PhDr. Václav Chaloupecký*, s. 47.

Kamenný kříž v Dětenicích před opravou v roce 2016 (foto: Milan Ducháček, 2015)

Detail nápisu na podstavci kříže před opravou (foto: Milan Ducháček, 2015)

tesaný úzkým polokurzívním písmem, jehož biblický text zněl asi takto: „*Pojďte ke mně všichni, kteří pracujete a obtíženi jste břemeny, a já vám dám odpočinout*“ (Matouš, kap. 11, verš 28). Protože v takovémto znění by se text na dva řádky nevešel, byla na kříž vytesána zřejmě zkrácená varianta, jejíž přesné znění se nám již nepodařilo zjistit. Jistá je jen první část citátu na prvním řádku a část na druhém ve znění: „*Pojďte ke mně všichni kteří pracujete / a obtíženi (…)*“. Zbytek byl nečitelný. Pod tímto dvouřádkovým nápisem se nachází ještě třetí řádek s vytesanou datací. Ten byl však proveden jiným typem písma (širšími rovnými minuskulami s velkým L) a nebyl příliš zřetelný. Jistá byla pouze část „*Léta (…) 18(…)*“. Nabízí se tak varianta, že řádek mohl být pod nápis vytesán později, například při opravě.[4]

Kříž není zapsán v Ústředním seznamu kulturních památek, který vede Ministerstvo kultury České republiky. V příslušných kulturních a památkových institucích se nám nepodařilo najít žádný doklad o jeho existenci, natož pak o vzniku, a rovněž základní uměleckohistorická literatura tento kříž

4 Pravděpodobně zde byl nápis *„Léta Páně 1890“*, poslední dvě číslice nebyly před opravou v roce 2016 zřejmé, mohlo by jít u předposledního čísla o 8 i 9 a poslední by mohla být 6 i 0. Pokud uvedené číslice do letopočtu zkombinujeme, dostaneme se s jistotou mezi léta 1880–1896. Při opravě kříže v roce 2016 a zčásti ještě v roce 2017, kterou provedl turnovský kameník Jiří Číhal, byl částečně doplněn biblický text, ale už v jiném znění než byl ten původní, nicméně je jednou z variant tohoto biblického citátu. Rovněž datace 1890 byla kameníkem obnovena, ovšem podle jeho vlastních slov s pochybnostmi ohledně posledních číslic. Jako obtížně přijatelný novotvar bylo ovšem před datum vyryto slovo „obnoveno“, které se zde nikdy nenacházelo.

Detail nápisu na podstavci kříže po opravě (foto: Petr Gláser, 2017)

zcela pomíjí.[5] Zdá se, že jak stál kříž fyzicky stranou obce, tak zůstal trochu i mimo povědomí mnoha místních obyvatel.

Na mapě 3. vojenského mapování na obecním pozemku v místě, kde památka stojí, je už tehdy jistý kříž zakreslen. Protože na mapě 2. vojenského mapování se ještě nenachází, můžeme vznik tohoto kříže datovat mezi léta 1853–1879.[6] Otázkou zůstává, je-li to „náš" kříž, nebo jeho předchůdce, který mohl být dřevěný, ale i kamenný či kovový, a zda byl později nahrazen zcela novým, nebo nově a nákladněji opraven.[7] Pokud jej srovná-

5 Národní památkový ústav (dále jen NPÚ), generální ředitelství, fotoarchiv; NPÚ, územní odborné pracoviště v Josefově, dokumentační fondy; Městský úřad Jičín, Oddělení památkové péče, dokumentace a spisy; Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, oddělení dokumentace, fond Zdeněk Wirth (1878–1961), krab. XXIIIb, sv. 8, Okres Jičín, Dětenice (kopie rukopisu ve Státním okresním archivu Jičín pro interní potřeby); Regionální muzeum a galerie v Jičíně, Sbírka pozitivů a negativů. Kříž neuvádí Emanuel POCHE (ed.), *Umělecké památky Čech*, sv. 1, A–J, Praha 1977; s. 258. V seznamu památek z Dětenic a okolí, který zpracovali někteří žáci Základní školy Libáň pod vedením učitelky Ireny Škodové v roce 2001, je kříž vyfotografován bez Ukřižovaného, údaje o něm zde obsahují nepřesnosti: „*(…) Byl postaven 1853, je umístěn na Zelené cestě ve směru na Libáň po staré silnici (…).*" Viz: Irena ŠKODOVÁ – Jiří ŽĎÁNSKÝ (eds.), *Základní škola Libáň – Ročenka 2001/2002*, Libáň 2002, (nestr.). Zdroj pro zde uvedený rok 1853 se nepodařilo zjistit.

6 Laboratoř geoinformatiky, mapa 2. vojenského (Františkova) mapování, 1836–1852, mapový list O_6_V, [online], [citováno dne: 15. 8. 2017]. Dostupné z: http://oldmaps.geolab.cz/map_root.pl?lang=cs&map_root=2vm; Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, mapa 3. vojenského mapování, Čechy 1877–1879, mapový list 3854-2, [online], [citováno dne: 15. 8. 2017]. Dostupné z: http://archivnimapy.cuzk.cz/index_temp_15.html.

7 Při opravě v roce 2016 nebyly na kříži nalezeny žádné zbytky polychromie ani jiných nátěrů či zlacení, také nebyly kameníkem nalezeny žádné stopy po jiných, starších nebo i soudobých nápisech. Před opravou byl celý podstavec kříže nakloněný, proto byl při renovaci vyrovnán a osazen na nový základ. Dřík horního kříže byl v důsledku pádu zlomený, a byl tedy před opětovným upevněním na čep u paty zkrácen a tím pádem celý kříž snížen zhruba o 10 cm. Chybějící hmota kamene na krucifixu byla částečně doplněna a Kristus lokálně domodelován. Kolem kříže stávala dříve ohrádka, pa-

Detail kříže v Dětenicích po opravě (foto: Petr Gláser, 2017)

me s dobovou produkcí, typologicky a proporčně se velmi podobá kříži postavenému v obci Bartoušov (nyní místní část obce Jičíněves), který má nahoře na podstavci kolem paty krucifixu zhotovený i onen „věnec hradebního cimbuří“ (viz dále v textu) a vznikl nákladem obce v poslední čtvrtině 19. století.[8] Rovněž uvedený biblický citát na dětenickém kříži není na Jičínsku ojedinělý. Jeho znění můžeme číst například na podstavci kamenného kříže zhotoveného v roce 1860 ve Vysokém Veselí, na podstavci kříže v Holovousích na Chloumkách nebo na soklu pískovcového kříže postaveného roku 1870 ve Vrbici.[9] Přestože styl zhotovení většiny těchto drobných památek z období šedesátých až devadesátých let 19. století v okolí i jejich tvarosloví jsou poněkud odlišné od kříže dětenického a navazují spíše na starší, pozdně barokní a klasicistní formy, dá se říct, že z hlediska typologie se u kamenných křížů opakuje motiv krucifixu umístěného na vysokém podstavci s reliéfem Panny Marie v nice, doplněný také většinou nápisem, a to buď rovnou vyrytým do podstavce, případně umístěným na mramorovou desku.[10]

Kamenný kříž v Bartoušově (foto: Petr Gláser, 2017)

trně dřevěná, jednotlivé dřevěné laťky byly zřejmě upevněny do čtyř kamenných patníčků, z nichž dva se dodnes zachovaly. Byla doplněna rovněž chybějící hlava postavy v reliéfu, ovšem zcela nepochopitelně, hlavou vousatého Krista a nikoliv, jak by bylo správně, Panny Marie.

8 Tento bartoušovský kříž byl přesunut a opraven někdy mezi lety 2004–2015 a bohužel i zde došlo k doplnění chybějící hlavy na postavě v nice hlavou vousatého Krista a nikoliv Panny Marie. Umístění Krista na jednom kříži dvakrát, tedy v nice na podstavci pod Kristem ukřižovaným, je nelogické, v místní tradici kamenných křížů (tedy na vymezeném území okresu a v námi sledovaném období šedesátých až devadesátých let 19. století) nemá opodstatnění a nenalezneme zde v té době podobný příklad.

9 Nápisy na vysokoveselském, holovouském i vrbickém kříži zní ve variantách: *Pojďte(ž) ke mně všichni, kteří (jenž) pracujete/a obtíženi jste, a já vás občerstvím*.

10 Srov. typologii kamenných křížů např. v obci Vysoké Veselí z roku 1860, v obci Popovice z roku 1873, v obci Brada z roku 1877, ve zmíněné obci Bartoušov z poslední čtvrtiny 19. století, v sousední obci Pševes z roku 1881, v Hubojedech z roku 1887, v Plhově z roku 1893

Kamenný kříž v Dětenicích, stav po opravě (foto: Petr Gláser, 2017)

Při průzkumu relevantních archivních pramenů a dokumentů se před námi začal odvíjet příběh dětenického křížku, ve kterém dosud známé informace neodpovídaly některým novým poznatkům a mnohé se bohužel nedaly pro nedostatek dalších zdrojů potvrdit ani vyvrátit. Naše zjištění je možné shrnout do několika níže uvedených odstavců.

K důležitým pramenům zaznamenávajícím dění v obci patří kroniky, ať už obecní, farní, školní nebo i rodinné, soukromé a další. V souvislosti se

a dalších. Kromě kříže ve Pševsi, který nechali na své náklady postavit manželé Vohnoutovi (dedikační nápis byl na podstavec kříže vytesán), byly všechny zde jmenované kříže postaveny nákladem příslušných obcí či společné sbírky obyvatel, jak vyplývá z nápisů.

stavbou a vysvěcením kamenného kříže však bohužel tyto prameny mlčí. V obecní kronice z let 1923–1958[11] nejsou zaznamenány žádné stavby drobných památek (vyjma nemovitostí a jejich oprav) ani jejich opravy, svěcení a podobně, ačkoliv o některých sochách v obci se v kronice píše. Kříž stojí zcela stranou zájmu i v mladších obecních kronikách,[12] u kterých snad ani nepředpokládáme, že by se nějak blíže věnovaly památkám nebo církevním úkonům, byť provedeným v minulosti.

Tak slavnostní akt, jakým jistě bylo vysvěcení nového kříže, navíc na paměť záchrany života dítěte před zákeřnou nemocí a za přítomnosti významných církevních hostů, by jistě stál za zápis do farní pamětní knihy. Soudobé ani případné retrospektivní zápisy v žádné ze tří osenických farních pamětních knih[13] však tuto událost nezaznamenaly a nepíše se v nich ani o stavbě kříže, ani o eventuálních nadacích, výročích vzniku nebo posvěcení tohoto kříže.

Školní kronika[14] je naopak na záznamy podobných událostí poměrně bohatá. Popisuje slavnosti konané za účasti školních dětí nebo zástupců v obci bez ohledu na to, jestli se jedná o akci organizovanou školou, obcí, zámeckým panstvem, spolkem, jednotlivcem či jinými organizacemi. Bohužel ani zde není na konci školního roku 1889/1890 zmínka o slavnosti svěcení kříže.

Zajímavá je rovněž soukromá kronika, psaná v letech 1905–1924 místním rodákem Čeňkem Novotným.[15] Bystré oko tohoto fotografa a malíře dokázalo vidět množství významných událostí a souvislostí, které fotograficky i písmem zaznamenával. Rovněž si všímal jednotlivých domů, celkové podoby obce a jejích staveb i pamětihodností. Bohužel ani jeho zápisky se kříži nevěnují a slavnost svěcení nezaznamenávají.

Podle rodinných záznamů František a Anna Chaloupečtí „*objednali kříž, s výlohami asi za 150 zl., a na trubu na obecním místě jej dali postavit.*“[16] Pozemek, na kterém kříž dnes stojí (k. ú. Dětenice, parc. č. 1056/3), patřil před

11 Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Jičín (dále jen SOkA Jičín), fond Místní národní výbor Dětenice (dále jen MNV Dětenice), nezpracováno, Pamětní kniha obce Dětenice 1923–1958.

12 *Tamtéž*, kn. č. 100; Kronika obce Dětenice 1959–1983, kn. č. 101; Kronika obce Dětenice 1984–1987.

13 Biskupství litoměřické, diecézní archiv, Farnost Osenice, Pamětní knihy I, II, III, nadační spisy.

14 SOkA Jičín, fond Základní škola Dětenice, nezpracováno, Kronika školy v Dětenicích 1879–1933.

15 SOkA Jičín, sbírka Soudobá dokumentace okresu Jičín, sign. V/6-308, Čeněk NOVOTNÝ, Kronika zámku Dětenice (kopie). Více o kronice a osobě Čeňka Novotného v článku Radky JANKŮ, *Dětenická pouta. Chaloupeckého rodiště, útočiště i bojiště,* zde v kolektivní monografii.

16 Soukromý archiv rodiny, Poznámky rodu Láskového, viz pozn. 1.

rokem 1850 Václavu Mikuláškovi z čp. 35.[17] Ve druhé polovině 19. století získala pozemek obec a podle územního členění místních tratí se tato část vsi nazývala a dosud nazývá V Bušicích. Stará polní cesta ve směru na Lično, která dnes již neexistuje, tuto západnější trať V Bušicích oddělovala od východně položené trati nazvané Na Zhorově. Až o zhruba 300 metrů severněji začíná část území, která se nazývá Na Trůbách, na níž měl být dle rodinných záznamů Chaloupeckých kříž vztyčen.[18]

Další informace k postavení kříže se objevily například v rukopisných poznámkách dětenického rodáka Ing. Františka Petrtýla.[19] Zajímal se o své rodiště a zaznamenával si kusé zprávy k různým obecním, soukromým i rodinným záležitostem, ve kterých se mimo jiné nachází tento zápis: „*Kamenný kříž u mateře Páně na křižovatce cest v Bušicích. Postavili manžele F. a A. Chaloup. č. 9 a 10 v roce 1890 na paměť uzdravení syna Václava. Cena 120 zl. (na obec. pozemku kat. č. 269/2). Kříž a pod ním matka Boží. »Tělo je obklíčeno věncem hradebního cimbuří.« Po obou stranách vysázeno po lipce. Za p. faráře Pelanta.*“[20] Tento zápis je v Petrtýlově rukopisu umístěn mezi drobnými zápisy věnujícími se místním památkám, pamětním sochám a křížům. Ze zde uvedených zdrojů jsou záznamy F. Petrtýla vlastně jedinou (dosud dochovanou a nalezenou) zmínkou o existenci kamenného kříže v obci. Je pravděpodobné, že Petrtýl vycházel z nějakých nám nedochovaných záznamů, protože tuto slavnost svěcení sám zažít nemohl.[21] I v jeho, patrně převzatém zápise jsou sice nepřesné informace, například o čísle domku Chaloupeckých,[22] rovněž cena je odlišná,[23] naopak místní trať v Bušicích je zde

17 Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, Čechy – 1110-1Dětenice – původně Diettenitz (Dietenice) – mapováno 1842, indikační skica stabilního katastru, [online], [citováno dne: 15. 8. 2017]. Dostupné z: http://archivnimapy.cuzk.cz/index_temp_15.html.

18 SOkA Jičín, f. Archiv obce Dětenice, neuspořádáno, Parcelní protokol, kolem roku 1920. Tehdejší podrobné rozdělení katastru obce na místní tratě a jejich názvy se dosud udrželo.

19 Zápisky nám laskavě zapůjčil ze svého soukromého archivu Jan Volák z Dětenic, kterému tímto děkujeme. Podle sdělení J. Voláka se dětenický rodák František Petrtýl narodil 21. dubna 1903 v čp. 93 a zemřel 2. června 1978 v Mladé Boleslavi.

20 Zde se katastrální číslo pozemku shoduje s číslem v Parcelním protokolu z doby kolem roku 1920, jehož vlastníkem tehdy byla a dosud je obec Dětenice. Na okraji stránky Parcelního protokolu je u tohoto čísla tužkou napsaná drobná poznámka *„křížek k Ličnu“*, viz pozn. 18. Citace nemusejí odpovídat současným pravidlům českého pravopisu.

21 Narodil se až v roce 1903. V jeho poznámkách se totiž objevují mimo jiné výpisky z obecních protokolů z let 1869–1895, v nichž se k postavení nebo svěcení kříže v roce 1890 bohužel žádný záznam nenachází. Nutno však dodat, že výpisky nejsou úplné. Obecní protokoly z těchto let se ve fondu Archiv obce Dětenice nenacházejí a pravděpodobně se nedochovaly.

22 Rodina Chaloupeckých bydlela v roce 1890 v čísle 10.

23 F. Petrtýl uvádí 120 zl., J. Volák ve svém článku *Univ. prof. PhDr. Václav Chaloupecký* na s. 47 udává 250 zl., v Poznámkách rodu Láskového je 150 zl. a tuto informaci převzal do své publikace i M. Ducháček, s. 29. Srov. pozn. 1.

uvedena správně a popis kříže včetně jeho umístění mezi dvě lípy se také shoduje.

Shrneme-li výše uvedené informace, můžeme konstatovat, že informace o úmyslu postavit kříž i o samotné realizaci tohoto záměru, ke které došlo až po pěti letech, lze vyčíst pouze z rodinné korespondence a rodinných pamětních zápisů. Ještě do poloviny roku 1889 Chaloupečtí svůj záměr z různých důvodů nezrealizovali, ale nadále o něj usilovali: „*František mi také připomíná, Gustávku, abys nám poradil, že by jsme přec konečně ten kříž na trubách postavili, starosta to už ve schůzi přednes výborům. Ten kříž myslím Jsi Ty chtěl obstarat, ovšem, že by jsme Ti peníze dali, jinak by to nebyla od nás oběť, František chce jen prý důkladný, aby to přec už potrvalo, a jaký prý ten kamen vozit. Buď tedy tak laskav, Gustavku, piš nám o tom, anebo jestli to přec necháme tu poradu, až přijedeš, jenže Jsi zase nás odložil, a ani nepíšeš, kam dříve pojedeš.*“[24] Jediným záznamem, že byl kříž slavnostně vysvěcen, tak zůstává rodinný zápis ve znění: „*dne 29. června na den s/vatých/ Petra a Pavla, byl mým synem, jemuž přisluhovali Jan Pelant farář a Frant. Doubrava kaplan Osenický, slavně posvěcen. V roce 1890. (...).*“[25] Mimo rodinný okruh pak stojí výše uvedená poznámka F. Petrtýla.[26] Oba záznamy však byly pořízeny s časovým odstupem od těchto událostí.

Pokud jsme měly nějaké pochybnosti o postavení kříže rodinou Chaloupeckých, pak se netýkaly úmyslu a realizace záměru. Nejasnosti se objevily v souvislosti se ztotožněním tohoto opraveného kříže s oním pamětním, který se zavázali postavit rodiče Václava Chaloupeckého. Nepřesvědčivé bylo i samotné postavení kříže v roce 1890 jako nové kamenné památky na místě, kde už kříž stával, a to nejpozději od roku 1879. Ve světle výše uvedených zjištění tak můžeme s velkou pravděpodobností konstatovat, že při polní cestě na Lično na obecním pozemku stál kříž nám neznámé podoby a z neznámého materiálu již před rokem 1890. Ten pak mohl být nahrazen křížem zcela novým, nebo mohla rodina Chaloupeckých financovat jeho opravu, doplnění či renovaci.[27] Jako doklad této možnosti se nabízí doplnění třetího řádku nápisu o dataci 1890.

24 Soukromý archiv rodiny, Anna Lásková Gustavu Láskovi (bratrovi) 28. 6. 1889, přepis dopisu – za poskytnutí tohoto přepisu děkujeme Haně Kábové, která se podrobně P. Gustavem Láskou zaobírala a vydala jeho životopis knižně, viz pozn. 1. Vzhledem k chybějícím protokolům ze schůzí obecního výboru bohužel není možné ověřit informaci, že bylo postavení kříže řešeno v obecním výboru.

25 Soukromý archiv rodiny, Poznámky rodu Láskového, viz pozn. 1.

26 Viz výše v textu a pozn. 19.

27 Např. zhotovení nového krucifixu na podstavec, případně nového plotu okolo kříže apod.

Dětenická pouta. Chaloupeckého rodiště, útočiště i bojiště

Radka JANKŮ

Vesnice Dětenice leží zhruba patnáct kilometrů jihozápadně od Jičína na okraji Českého ráje při silnici z Libáně do Mladé Boleslavi. V době narození Václava Chaloupeckého[1] zde stálo 111 domů, ve kterých žilo 783 obyvatel.[2] Panství tehdy spravoval kníže Othenio Lichnovský Werdenberg, velkopřevor pražské komendy maltézského řádu, za jehož působení byli řádoví představení císařem Františkem Josefem I. v roce 1881 povýšeni do knížecího stavu a obdařeni světově jedinečným titulem kníže-velkopřevor.[3] Se jménem Othenia Lichnovského jsou spjaty i významné události a činy, které ovlivnily a změnily život v obci poslední čtvrtiny 19. století. Na zámku probíhaly stavební úpravy vchodu a terasy v patře, byla rozšířena výzdoba parku o fontánu se sousoším Kentaura a nymfy i jiných soch a jeho interiéry i exteriéry zaplnily sběratelské úlovky, plody velkopřevorovy vášně pro zbraně, trofeje a starožitnosti.[4]

Kromě zvelebování svého sídla však nezapomínal ani na prostředí obce, kde nechal vysázet nové stromořadí a na návsi dal postavit kapli sv. Jana.[5] Zasloužil se rovněž o vybudování železnice[6] z Kopidlna přes Dětenice do Bakova, výstavbu samostatné pošty a o rozvoj místní zemědělské produk-

1 Václav Chaloupecký se narodil 12. května 1882, Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Jičín (dále jen SOkA Jičín), sbírka Sbírka druhopisů matrik okresu Jičín, ukn. č. 5280.

2 Z toho 775 katolíků, 8 židů. Biskupství litoměřické, diecézní archiv, Farnost Osenice, Pamětní kniha II.

3 Ke genealogii významného slezského rodu Lichnovských z Voštic více Iveta RUCKOVÁ, *Das Adelshaus der Lichnowskys: eine kulturelle Kontinuität*, Ostrava 2007.

4 Mezi cenné artefakty patřila např. děla dovezená z Rhodu a Malty. Více Jan VOLÁK, *Zámek Dětenice – letní sídlo knížete Othenia Bernarda Maria Lichnowského-Werdenberga (1826–1887). (180 let od narození velkopřevora Maltézských rytířů)*, Listy starohradské kroniky 29/2, 2006, s. 60–65.

5 Bohoslužby se v ní konávaly zpravidla při pouti po Božím těle, po svátku sv. Jana a po posvícení.

6 Slavnost kladení základního kamene na stavbu nádraží probíhala současně s položením základního kamene kaple sv. Jana Nepomuckého na dětenické návsi v červenci roku 1881. Více viz: SOkA Jičín, sbírka Soudobá dokumentace okresu Jičín, sign. V/6-308, Čeněk NOVOTNÝ, Kronika zámku Dětenice (kopie), s. 67 (datuje slavnost kladení základního kamene ke dni 16. července 1881). Srov. SOkA Jičín, fond Základní škola Dětenice, nezpracováno, Kronika školy v Dětenicích 1879–1933, s. 26 (datuje slavnost kladení základního kamene ke dni 18. července 1881). První vlak pak přijel do Dětenic 24. května 1882, viz: Č. NOVOTNÝ, Kronika zámku Dětenice, s. 69.

Budova nové dětenické dvojtřídky

ce[7]. Do srdcí místních obyvatel se však asi nejvíce zapsal svým podílem na rozvoji místního školství.

Povolení ke zřízení dvojtřídní školy obec získala od císařsko-královské zemské školní rady v září roku 1873 a dne 4. listopadu zde byla po čtyřiceti osmi letech[8] znovu otevřena škola – prozatímně se vyučovalo v hostinci u Dědinů (čp. 43) a u řezníka Rajmona (čp. 96).[9] Stavba nové školní budovy započala v květnu roku 1876, přičemž pozemek přenechal obci na místě vyhořelé vinopalny za čtyři sta zlatých právě kníže Lichnovský a velkostatek se podílel na realizaci stavby dvěma třetinami nákladů. O tom, jak si místní daného skutku cenili, svědčí zápis ve školní kronice: *„Z tohoto stanoviska zasluhuje ochotné a nezištné svolení ku stavbě nové školy Jeho milosti knížecí vděčného*

7 V prosinci 1879 se v časopise *Přemysl* objevil článek o krmení jatečné drůbeže. Dané zařízení zvané epenet pocházelo z Francie a sloužilo ke strojovému krmení drůbeže pístem do chřtánu. Bylo umístěno v dětenickém dvoře proti poště a drůbež tímto způsobem krmená měla poskytovat velmi chutné maso. Více viz: SOkA Jičín, sbírka Soudobá dokumentace okresu Jičín, sign. V/6-309, Jindřich FRANCEK, Dětenickou minulostí.

8 První škola byla v Dětenicích zřízena již v 17. století a vyučovalo se zde až do roku 1826. Poté dětenické děti docházely do nově vystavěné školy v Osenicích. Do Osenic přešel i tehdejší dětenický kantor Ignác Förster a po něm vyučování převzal jeho syn Josef Förster st., vynikající učitel a hudebník (dědeček skladatele Josefa Bohuslava Foerstera – viz s. 293, pozn. 40).

9 SOkA Jičín, fond Základní škola Dětenice, nezpracováno, Kronika školy v Dětenicích 1879–1933, s. 12.

uznání pro všechny budoucí časy."[10] Základní kámen k vytoužené škole byl slavnostně položen 16. května 1876 a na pamětním listu vloženém do základů mezi zakládajícími členy z řad obecního představenstva figuroval i první radní Václav Chaloupecký, historikův dědeček z domu čp. 71. Velkopřevor byl na nové dílo zřejmě pyšný a často se zúčastňoval oslav při konci školního roku, či při náboženských zkouškách, kdy nejpilnější hochy obdarovával dukáty a dívky modlitebními knihami.[11] Nová budova byla slavně vysvěcena dne 1. října 1876 v 9 hodin ráno P. vikářem Janem Čubanem, farářem v Mcelích za asistence osenického faráře Jana Pelanta.[12] Prvním řídícím učitelem se stal Jan Saska, kterého v roce 1879 vystřídal Antonín Vacek. Dětenickou malotřídku i samotného pana řídícího tak můžeme jistě zařadit do širšího svazku Chaloupeckého pomyslných pout.

Dříve než však malý Václav usedl do školních lavic, musel coby tříletý bojovat o život se zákeřnou nemocí. Epidemie záškrtu i dalších dětských chorob toho roku postihla spoustu místních dětí a devět jich zemřelo, z toho jedno na záškrt a osm na spálu.[13] Do rodinné kroniky o dané záležitosti i o úmyslu jeho rodičů postavit svatý kříž, jako poděkování Bohu za záchranu Václavova života, učinila pozdější zápis babička Lásková.[14]

Poprvé se budoucí historik z domku čp. 10, který stál v části obce zvané „Na kuchyňce," vydal do školy 1. září 1887 a to možná i společně se svou sousedkou a spolužačkou Maruškou Nejedlou.[15] První třídu vyučoval pan učitel Josef Kovařík a sešlo se v ní osmdesát dětí z Dětenic a Brodku. Mezi Václavovými spolužáky najdeme například Františka Novotného, syna místního fotografa a malíře Čeňka Novotného,[16] Michala Nývlta, syna dětenic-

10 SOkA Jičín, f. Základní škola Dětenice, nezpracováno, Kronika školy v Dětenicích 1879–1933, s. 14.

11 SOkA Jičín, f. Základní škola Dětenice, nezpracováno, Kronika školy v Dětenicích 1879–1933, s. 28; Č. NOVOTNÝ, Kronika zámku Dětenice, s. 68.

12 Č. NOVOTNÝ, Kronika zámku Dětenice, Program svěcení nové školní budovy, s. 64.

13 Ještě tragičtější však byly epidemie v roce 1882, kdy přímo na záškrt ve vesnici zemřelo 11 dětí a v roce 1888, kdy v osenické farnosti zemřelo 34 dětí, viz: SOkA Jičín, sbírka Sbírka druhopisů matrik okresu Jičín, matriky zemřelých Farní úřad Osenice z r. 1882, 1885 a 1888, ukn. č. 5280, 5283, 5286.

14 Více viz: Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký, Hledání československých dějin*, Praha 2014, s. 29; Více k postavení kříže viz: kapitola této kolektivní monografie: Zdenka GLÁSEROVÁ LEBEDOVÁ, *Několik zastávek u kamenného kříže v Dětenicích.*

15 Marie Nejedlá byla dcera Františka Nejedlého, zámečníka, který byl bratrancem učitele a muzikanta Romana Nejedlého (otec Zdeňka Nejedlého, komunistického ministra školství a osvěty). Romanův bratr Karel Nejedlý žil v Dětenicích v domě čp. 25. Chaloupecký se ve vyšších ročnících potkal i s její mladší sestrou Annou i dalšími dětmi z rozvětvené rodiny Nejedlých.

16 Čeněk či Vincenc Novotný (1845–1928) je autor citované Kroniky zámku Dětenice, v Dětenicích vybudoval fotoateliér a jeho profesi převzal i jeho syn František. Více viz: Jiří ZIKMUND, *Vesnický fotoateliér rodinné firmy Novotný v Dětenicích a v Libáni*, Historická fotografie 5, 2005, s. 16–23.

kého sládka, či Čeňka Říhu, potomka váženého stavitele, který v Dětenicích realizoval například stavbu školy. Zajímavostí pak je, že v jedné lavici mohl zasednout také se svým jmenovcem Václavem Chaloupeckým, který stejnou třídu navštěvoval i s bratrem Josefem. Oba hoši však pocházeli z Brodku a mezi nimi a Chaloupeckými z Dětenic nebyl žádný blízký příbuzenský vztah. Co vše mohl po celých šest let ve školním prostředí prožít a kdo ho cestou prvních poznání provázel? Během prvního roku ve škole panoval především čilý stavební ruch, když se přistavovaly dvě nové třídy a proběhla důkladná oprava celé budovy. Škola tak získala *„krásný vzhled a pěknou vnitřní úpravu,"* jak chválí školní kronika. V následujícím roce běžný školní provoz oživily dvě velké oslavy, jedna radostná v prosinci 1888, která se konala při příležitosti čtyřicetiletého jubilea panování císaře pána Františka Josefa I., a krátce nato v únoru 1889 druhá smuteční v souvislosti s úmrtím korunního prince Rudolfa.[17] Zda se zúčastnil prvního organizovaného školního výletu v červnu 1889 do nedalekých Bačalek k lesu u Rychnov, bohužel nemůžeme ověřit, každopádně do té doby neobvyklá akce vedená místním katechetou P. Františkem Doubravou měla úspěch a ve školní kronice je zmíněno, že *„výlet ten zanechal milé vzpomínky u všech zúčastněných žáků."* O pár stránek dál pak můžeme číst i zápis o velepamátné události v historii školy, když dne 23. září v 11 hodin dopoledne dětenickou školu navštívil a *„milostivě oblažil"* Jeho biskupská Milost Emanuel Jan Schöbel. Celkem pravidelně se pak malý Václav mohl na půdě školy potkávat s c. k. okresním školním inspektorem Josefem Novákem,[18] z jehož úst si za výborné školní výsledky mohl zasloužit slova chvály. Zásluhu na tom mohli mít i další tři učitelé Antonín Vacek, Josef Jenček a Josef Ježek, kteří Václava vzdělávali ve vyšších ročnících. Kromě školních tříd však pedagogové k výuce využívali i přilehlou školní zahradu. Její součástí byla také ovocná školka, kterou společně s panským štěpařem Janem Heronem zakládal právě řídící učitel Antonín Vacek. Kromě rodinného kruhu[19] tak možná i zde můžeme nalézt počátek Chaloupeckého celoživotní pomologické vášně, šlechtění jabloní. Ve školním roce 1893/1894 se Václavův otec František stává členem místní školní rady, ale jméno jeho syna již ve výkazu docházky a prospěchu III. třídy nefiguruje.[20] Na jeho místě je zapsán žák Rudolf Habel, který pocházel

17 SOkA Jičín, f. Základní škola Dětenice, nezpracováno, Kronika školy v Dětenicích, s. 46–49.

18 viz Karol BÍLEK, *Prof. Josef Novák, botanik z Malechovic*, Libošovice 2018, s. 21.

19 Více k tomuto tématu pomologický příspěvek v této kolektivní monografii Eva BÍLKOVÁ – Milan DUCHÁČEK – Josef MATOUŠEK – Milena ROUDNÁ, *„Chaloupeckého jablka". Pomolog Václav Chaloupecký a jeho vztah k pěstování a šlechtění ovocných dřevin v kontextu ovocnářství v českých zemích a na Jičínsku*).

20 SOkA Jičín, f. Základní škola Dětenice, nezpracováno, Výkaz docházky a prospěchu pro školní rok 1893–1894.

Dětenická náves asi 1923

z Rochlic, obce, jež je dnes součástí Liberce. Vzhledem k tomu, že u jména žákova stravovatele je poznamenán František Chaloupecký z čp. 10, lze se domnívat, že Václav Chaloupecký poslední rok elementárního vzdělání strávil na handlu v Rochlici, aby se zdokonalil v němčině.

Po nástupu na mladoboleslavské gymnázium v roce 1894 pobýval během studia ve městě v podnájmu, ale ve volných dnech se jistě vracel do Dětenic, kde se mu sice pod dohledem rodičů, ale přesto nabízely možnosti rozptýlení. Čilý spolkový život tu kvetl již od druhé poloviny 19. století, kdy se zde hrávalo kvalitní ochotnické divadlo,[21] fungovaly tři veřejné knihovny[22] a místní sokolové, hasiči a členové besední společnosti (která se později přeměnila v Občanskou besedu) pořádali společenské, vzdělávací či sportovní akce. Občanská beseda pod svá křídla roku 1897 převzala i ochotníky. Mezi úspěšné hry, které mohl sám Václav Chaloupecký při

21 První hra místních ochotníků byla uvedena 24. listopadu 1867. Václavův strýc, pozdější kyjský farář Gustav Láska i jeho maminka Anna sami v počátcích spolku ochotničili. Dědeček Láska pak patřil mezi místní nejštědřejší dárce při sbírce na Národní divadlo v Praze. Tatínek František podporoval dětenické ochotníky alespoň hmotně, když jim poskytl dřevo na rekvizity. Více viz: Hana KÁBOVÁ, *Páter Láska. Životní příběh a překladatelské dílo kyjského faráře Gustava Lásky (1848–1921)*, Praha – Pelhřimov 2015, s. 17. Též SOkA Jičín, fond Čtenářsko-ochotnická beseda J. K. Tyl Dětenice, nezpracováno, Účetní knížka ochotnického divadla v Dětenicích.

22 Obecní knihovna, knihovna ochotnického spolku a zámecká knihovna. Více H. KÁBOVÁ, *Páter Láska,* s. 18.

svém pobytu doma zhlédnout, patřily Mjasnického *Zajíc aneb honba za mužem*, Klicperův *Hadrián z Římsů* či Stroupežnického *Naši furianti*. A zatímco u divadla tušíme studenta Chaloupeckého pouze v hledišti (ať již v hostinci Františka Kupce U Slunce či Karla Nývlta U Nývltů), ve spolkové knihovně neplnil jen roli pasivního čtenáře, ale je zaznamenán i jako dárce několika knih.[23] Jeho otec František působil v besedním spolku řadu let jako pokladník a podílel se i na organizaci řady přednášek a vzdělávacích akcí. Maminka pak patřila mezi řádné členy.[24] K úspěšným pořadatelským počinům Občanské besedy patřila například i výstava ovoce, která se konala v roce 1898 od 25. září do 2. října a jistě mohla svou náplní zaujmout i mladého Chaloupeckého. Kromě možnosti prohlédnout si více než 800 vzorků ovocných plodů od místních pěstitelů si mohl vyposlechnout i tři přednášky Josefa Buňaty, učitele královského zemského pomologického ústavu v Troji, které zde měl v rámci třídenního ovocnického kurzu.[25] Výstava i kurz se setkaly s velmi příznivým ohlasem u návštěvníků z širého okolí a na základě daru Ovocnického spolku pro království České, si ti nejlepší místní sadaři mohli z akce odnést jednu stříbrnou a dvě bronzové medaile. Ve sboru soudců, kteří výpěstky hodnotili a rozhodovali o vítězi, zasedl i František Chaloupecký, a lze se tedy oprávněně domnívat, že on sám měl s ovocnictvím zkušenosti a podobně jako pan řídící Vacek je Václavovi předával.

Rodinný sad pak mohl být poutem, kvůli kterému se Václav Chaloupecký do Dětenic pravidelně vracel i po svém odchodu na studia do Prahy a později, když ho pracovní nabídky přivedly do Roudnice a Bratislavy. O tom, že si rodný domek připravoval k trvalejšímu žití, svědčí fakt, že mu v roce 1925 rodiče smlouvou postupní předali veškeré svoje nemovitosti.[26] O dva roky později zde provedl stavební úpravy[27] a postupně si chystal badatelské zázemí.[28] Intenzivněji domek nejdříve obýval s rodinou pouze

23 Do knihovny daroval například svazek *Na pastorském dvorci* od Kiellanda, *Sekerníka* od Heyduka či Klicperovu hru *Zlý jelen*. SOkA Jičín, f. Čtenářsko-ochotnická beseda J. K. Tyl Dětenice, nezpracováno, Seznam knih besední knihovny v Dětenicích, Kniha protokolů z výborových schůzí a valných hromad z let 1897–1928.

24 V zápisu z valné hromady konané 20. února 1927 je zmínka o úmrtí Anny Chaloupecké v souvislosti s úbytkem členstva. SOkA Jičín, f. Čtenářsko-ochotnická beseda J. K. Tyl Dětenice, nezpracováno, Kniha protokolů z výborových schůzí a valných hromad z let 1897–1928.

25 *Tamtéž*.

26 Zmínka o postupní smlouvě ze dne 18. 2. 1925 s odkazem na zaknihování u Okresního soudu Libáň pod číslem, č. d. 252/25 je v dědickém spisu po Anně Chaloupecké. SOkA Jičín, fond Okresní soud Libáň, nezpracováno, sign. D 66/40. Postupní smlouva by měla být založena ve sbírce listin Okresního soudu Libáň, která je doposud v evidenci Katastrálního úřadu pro Královéhradecký kraj, Katastrálního pracoviště Jičín.

27 SOkA Jičín, fond Archiv obce Dětenice, nezpracováno, Zápisy ze schůzí obecního zastupitelstva 1919–1927.

28 M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký*, s. 385.

v době letních prázdnin, ale po odchodu z Bratislavy a přesunu na pražskou univerzitu roku 1938 zde pravidelně trávíval i víkendy. V průběhu druhé světové války v Dětenicích trvale bydlel i přes zimní měsíce.[29] Možná, že jeho přítomnost v obci osmělila dva libáňské vlastivědné nadšence Františka Vojtíška a Karla Vochoče, aby univerzitního profesora oslovili s prosbou o pomoc při záchraně nedalekého chátrajícího zámku Staré Hrady.[30] Chaloupeckého přímluva u památkového úřadu pak mohla být projevem nejen jeho krajanské angažovanosti, ale i osobního profesního zájmu spojeného s osobou prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Ostatně s ním souvisela i jejich další žádost. Týkala se opisu testamentu Arnošta ze Staré,[31] který chtěli Libáňští získat pro potřeby místního muzea. I v tomto případě Václav Chaloupecký prosbě ochotně vyhověl a kromě přepisu latinské listiny připojil i její překlad a zdarma jim zajistil její fotografii. V dopise připojil i pár slov k samotnému testamentu a šestistému výročí existence města Libáň a vyjádřil následující přání: „*Proto doufám, že moji krajané s povděkem přijmou její opis a seznámí se s jejím obsahem, který i pro okolí Libáně je v nejednom ohledu zajímavý a poučný.*“ [32] Přepis listiny i fotografie byly v únoru otištěny v *Besedě*,[33] obrázkovém čtrnáctideníku Českého ráje a Podkrkonoší.

Jistě ho těšil zájem místních o regionální dějiny a snad by se v budoucnu do libáňské osvětové práce zapojil i více, ale to by ho nesměly potkat nepříjemné bytové potíže, které se poprvé ohlásily již koncem války.[34] Nejdříve byl jeho dům využit jako přechodná ubytovna válečných běženců, a když nereagoval na žádosti a pozdější nátlak místních poválečných funkcionářů na prodej nemovitosti, musel čelit snaze místního národního výboru (dále jen MNV) o trvalé nastěhování nájemníků. Aby zamezil této situaci, využil všech svých možností a na MNV doručil doporučení České akademie věd a umění ponechat mu zázemí ke klidné a nerušené práci. Nutno dodat, že v té době, v lednu 1949, byly u Chaloupeckých nastěhovány již jeho příbuzné, Filoména, vdova po bratranci Václavu Bittnerovi, a její sestra Antonie Hlavatá. Ani tato skutečnost však neodvrátila záměr místních orgánů

29 Svědčí o tom zápis v dodatečném dědickém řízení po Anně Chaloupecké z února 1940, kde je uváděn jako nabyvatel „*Dr. Václav Chaloupecký, univerzitní profesor v Praze, nyní bytem v Dětenicích*“, SOkA Jičín, fond Okresní soud Libáň, nezpracováno, sign. D 66/40.

30 Korespondence Karla Vochoče s Václavem Chaloupeckým. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, fond Václav Chaloupecký, k. 8, i. j. 612.

31 Arnošt ze Staré byl otcem arcibiskupa Arnošta z Pardubic. V létě roku 1940 Václav Chaloupecký v Dětenicích pracoval na monografii o Arnoštu z Pardubic a sám byl zastáncem teorie, že rodištěm Arnošta z Pardubic by mohla být tvrz Stará u Libáně (Staré Hrady), což vyjádřil v druhém rozšířeném vydání své knihy. Václav CHALOUPECKÝ, *Arnošt z Pardubic. První arcibiskup pražský (1346–1364)*, 2., doplněné vydání, Praha 1946, s. 21–22.

32 Soukromý archiv Martina Štindla, Velké Meziříčí (pravnuk Karla Vochoče).

33 František VOJTÍŠEK, *650 let města Libáně,* Beseda 2/2, 1941, s. 24.

34 Více M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký,* s. 386–393.

a v září roku 1950 mu bylo zrušeno užívací právo bytu v kuchyni a dvou pokojích, kam byla v lednu následujícího roku usazena rodina Františka Vícha. Ponechali mu pouze kuchyň s ložnicí v přízemí a pracovnu v podkroví. Již v omezených prostorách pobýval Václav Chaloupecký v Dětenicích v listopadu následujícího roku, kde ho ve čtvrtek 22. listopadu v časných ranních hodinách zastihla smrt. Poslední pracovní odpoledne strávil ve svém milovaném sadu.[35]

V posledním dopise adresovaném zástupcům zdejšího místního výboru v lednu roku 1951, reagujícím na usazení rodiny Františka Vícha v jeho domě, mimo jiné poněkud hořce napsal: *„Sám prosím, abyste zapomněli, že jsem Vašim rodákem, tak jak jste skutečně zapomněli.“*[36] Asi dnes již nejsme schopni objektivně posoudit, zda místní funkcionáři a aktéři nepříjemného sporu cítili vinu či spíše rozhořčení. Do pamětní knihy však neopomněli poznamenat záznam o tom, že členové MNV uctili historikovu památku minutou ticha a v dalších řádcích je dokonce zmíněna i bytová kauza, ve které je však veškerá zodpovědnost za přidělení nájemníka přenesena na rozhodnutí sociální bytové komise a Okresního národního výboru v Jičíně.[37] I přes velké narušení vztahů s rodištěm, k plnému naplnění Chaloupeckého slov o zapomnění nakonec nedošlo. V roce 1967 zde při příležitosti oslav stého výročí od založení Čtenářsko-ochotnické besedy J. K. Tyl byli připomenuti i významní rodáci, mezi nimiž figuroval Václav Chaloupecký, a místní lidová komise umístila na jejich rodné domy tabulky pro orientaci.[38] V roce 1982 pak osvětová beseda při příležitosti výročí sta let od historikova narození uspořádala vzpomínkovou slavnost.[39]

---

35 M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký,* s. 394.

36 Více viz: Jan VOLÁK, *Univ. profesor PhDr. Václav Chaloupecký: 120 let od jeho narození a 50 let od jeho úmrtí*, Listy starohradské kroniky 25/2, 2002, s. 45–53. Srov. M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký,* s. 394.

37 SOkA Jičín, f. Archiv obce Dětenice, nezpracováno, Pamětní kniha obce Dětenice 1923–1958, s. 204.

38 SOkA Jičín, f. Čtenářsko-ochotnická beseda J. K. Tyl Dětenice, nezpracováno, *Dětenické hlasy*, zvláštní vydání zpravodaje MLK, č. 21, 1967.

39 SOkA Jičín, f. Místní národní výbor Dětenice, nezpracováno, Pamětní kniha obce Dětenice 1958–1983, s. 142.

IV. ODDÍL

Václav Chaloupecký and „the 1914 Generation“

ISSUES OF CZECH AND SLOVAK HISTORIOGRAPHY IN THE YEARS OF THE FIRST REPUBLIC

The 100 years anniversary of the establishment of Czechoslovak Republic seems to be a suitable occasion for exploring the legacy of "the 1914 generation" in historiography (as it was metaphorically called by Czech historian Jaroslav Werstadt), especially with the emphasis on the Czechoslovak perplexities, continuities and discontinuities of topics of the historiography of inter-war Czechoslovakia.

The book aspires to question the discourse of the traditional interpretation of Czech and Slovak historiography in Modern Age (esp. the late 19th and first half of the 20th century), prefering problem-based questions to biographical issues. The emphasis lies here on methodology, the use of nationalist political agenda behind a historiographical framework and the question of generational (dis)continuity, especially concerning the emergence of Marxism within the Czech and Slovak social sciences during the 30's.

The individual chapters of this collective monograph focus mainly on the historical context and the reflection of the work of Václav Chaloupecký (1882–1951), a distinguished Czech historian, the pupil of Jaroslav Goll and Josef Pekař, professor of Czechoslovak history and also (in 1937/38) the rector of the Comenius University in Bratislava, who after the Munich treaty and again after 1945 continued his academic career at the Charles University in Prague.

Due to recently published monographs on Václav Chaloupecký and Karel Stloukal, two of the most important academic figures of the "1914 generation", biographical and overview chapters are not part of this monograph. Via Chaloupecký's web of social and professional connections, the authors rather focus on particular subject matters and problems open to interpretation. Chaloupecký's role as the Bratislava-based promoter of the newly forged "picture of Czechoslovak history" serves here as a *pars pro toto*, a crossroad leading to a different contemporary field of questions. The monograph attempts to address mainly the critical reception of Chaloupecký's theses and works, usually and generally linked to the "Czechoslovakism" label and the issues of historiographical pratice and public actions of Chaloupecký's Czech and Slovak professional companions including teachers, colleagues and pupils as well.

* * *

By the end of the Great War, Czech historiography stood apparently at the crossroads. The traditional three-generational concept of the so called "Goll school" maintains the semblance of the multigenerational teacher-student continuity and the persistence of closer links within the professional social network. However, at the same time, emphasizing the traditional dominance of the decades of the First Republic, the concept somehow misses the great political shifts of the age as well as the cultural and social transformation from the late 80's to the years following World War II. The generally felt crisis of sciences connected to serious doubts about the tradition of "*Historism*" and questioning the unconfessed heritage of the 19th century resulted in attempts to abandon the German empirio-critical tradition in historiography, represented in the Czech context by the work Václav Vladivoj Tomek or Jaroslav Goll. The inter-war transformation of Central Europe brought into question the tensions between the approach to explain Czech and newly "Czechoslovak" history on the basis of historical law on one hand and natural law on the other. The official, constitutionally pronounced demand for the fulfillment of the overall idealistically based merging with Slovaks into an unified "Czechoslovak nation" as an state-forging part of the independent Czechoslovak state pushed the Czech social scientists into attempts to deal with the aforementioned discrepancy, which, as we know now, has never been solved: how to credibly adjoin the idea of Czecho-Slovak unity with scientific knowledge and, at the same time, how to prevent it from becoming just another utilitarian defender of the new establishment and status quo in the competition of inter-war Central European nationalist and/or revisionist agendas. The creation of a credible, scientifically-based image of „Czechoslovak history", while remaining true to the spirit and methodological demands of the empirio-critical historiography, was a task entrusted especially to the youngest generation of Czech historians, who in the creation of the new state found themselves blessed with previously unattainable career possibilities in public administration, diplomacy and at newly founded universities in Brno and Bratislava. The obvious gap between the detailed empirio-critical analysis of sources and the call for a synthetic and widely acceptable picture of the Nation-building and "common Past" (bound up with the declared "Czechoslovak" collective self-determination and mobilization) seems to be the key dilemma of the inter-war historiography in Czechoslovakia.

* * *

„The 1914 generation" in the Czechoslovak historiographical context consisted entirely of men who grew up in the years when Czech society was still in shock caused by the disclosure of the Královédvorský and Zelenohorský manuscripts as fabricated falsificates. They lived their teenage years through

the fights for language settlement and universal equal suffrage – however, again, only for men. This generation was represented especially by Václav Chaloupecký, Karel Stloukal, Jan Slavík, Josef Borovička, František Hrubý, Jan Heidler, Václav Vojtíšek, Jan Hanuš Opočenský, Vladimír Klecanda, Jaroslav Prokeš, Josef Kazimour, Fridolín Macháček and Jan Morávek, and, with some reservation, even also Bedřich Mendl. And, at the same time, this generation had to face the growing authority of other related scientific fields. For example, it was their peer Albert Pražák within the historiography of literature, František Trávníček in historical linguistics, Zdeněk Wirth in art history, Inocenc Arnošt Bláha and Anton Štefánek in sociology, Jiří Malý and Vojtěch Suk in anthropology, Jan Eisner or Josef Schránil in archeology, and Karel Chotek in ethnography, the last three being followers of Lubor Niederle, the last Czech poly-historian.

Despite the modernist, socialist and even anarchist tendencies from their college years, their decisive formative experience was their military service during the Great War (however not necessarily having ever done battle) and later especially the founding experience of the coup d'état and "national revolution" of 1918 to which they often personally participated. This subjective focus of "creators of the state" often prevented them from remembering the late passion for the radical solution of the social question. Due to that they often refused to focus their academic work through Marxist concepts and ideas, because it was prevalently (with the notable exception of Jan Slavík) considered by most to be too "revolutionary". More of that, after the defeat and humiliation of Imperial Germany Palacký's idea of "associating and wrestling" with other nationalities living in the area of Czech lands and former Upper Hungary, was not fancied by many. That same attitude stood also for competing with the ideas pursued by Hungarian historiography (disputed only rarely except perhaps by Czechoslovak scholars based in Slovakia), which (in contrast to the situation of German Studies at the German University in Prague) lacked any institutional support in Czechoslovakia and, after the storming revisionism wave after the Trianon treaty, simply did not play an important role in the discussion sections of Czechoslovak scientific journals. However, their university students, who happened to study history during the years of the First Republic, such as Zdeněk Kalista, František Kutnar, Otakar Odložilík, Daniel Rapant or Branislav Varsik, lived through a very different intellectual development and gained other founding experiences, not to mention the generation of Jaroslav Charvát and Josef Polišenský, who grew up in the years of the Great Depression and Nazi occupation.

* * *

The book is divided into three sections. Each of them uses Chaloupecký's work as a common ground for asking different questions and analyzing different problems. Because of the diverse group of authors from Czech and Slovak

Republics, who participated in the creation of the book, these problems are viewed through the perspective of several generations. Particular chapters are therefore born out of different research and methodological traditions, contemplating the topics from ego history, methodology, social and geopolitical aspects of historiography, medievalist insights, the formation and transformation of sites of memory to the focus on the area of regional, intellectual and cultural history, genealogy, history of literature, topography and even pomology. In general, the book provides a multilayered approach of interpretation based in various discourses. However we dare to argue that in spite of the aforementioned differences, the individual sections and chapters "communicate" with each other, so it is hopefully possible to read them either chronologically or in a different order as a patchwork.

The first section is dedicated to professional networks, created by Czech, Slovak or Czechoslovak historiography during the interwar period and resulting in discussions and antagonizing interpretations, as well as the already mentioned question of thematic and methodological continuity. The continual confrontation and mutual dialog and inspiration at the same time between the Czechoslovak (and of course also Czech and Slovak) historiography and the German, Hungarian and Polish ones is discussed especially in the chapters written by Milan Ducháček, Tomáš Pánek, Karol Hollý, Miroslav Lysý or Dalibor Státník.

First in line is Robert Kvaček's introductory reminiscence of Václav Chaloupecký's "footprints" in the Faculty of Arts in Prague after World War II, recognizable even in spite of his early death. Bohumil Jiroušek begins the analytical section with his essay on the continuity of agrarian historiography, focusing on topics mentioned during the contemplation of the influences of the German research tradition already by Josef Kalousek and Jan Peisker, who later inspired the works of Josef Pekař, Josef Šusta, Václav Chaloupecký etc. Besides the marginal interest of Jaroslav Goll in this subject, Jiroušek mentions a difference within a periodisation framework, as mentioned by František Kutnar's thoughts on the Czech tradition of agrarian historiography, with the emphasis on differences from a generational interpretation of the "Goll school".

The methodological chapter of Milan Ducháček attempts to analyze the influence of Wilhelm Dilthey and the traditions of German *Geistesgeschichte* and Hermeneutics in general on the works of Czech historians of the interwar period. In spite of the very strong neo-Kantianism present in the contemporary philosophy of science, it is obvious that (maybe with the exception of the works of Zdeněk Nejedlý) any direct influence of Dilthey's thought can be defined in the Czech setting only with great difficulties, and even then with notable delay and through intermediaries, such as Jaroslav Werstadt's translation of Ernst Troeltsch's crucial essays.

Based on the analysis of Václav Novotný's popularization-oriented texts, Roman Pazderský questions the stereotypic portrait of him as the notorious positivist "fact-recorder". The study shows Novotný as a talented writer and stalwart follower of Masaryk's interpretation of the Hussite/Evangelical line of Czech history.

The beginnings of the Czech-Slovak medievalist dialogue and the change of reception of Czech historical thinking in the minds of the most important Slovak journalists can be found in Karol Hollý's study on the Czech historian and archaeologist Josef Ladislav Píč. Píč is introduced here through the until now only marginally analyzed part of his Slovakistic work, depicting him as one of the predecessors of the later efforts to „tear Slovakia out of Magyarország".

Adam Hudek recapitulates the thoughts František Hrušovský, a co-founder of independent Slovak concept of national history, proving that despite Chaloupecký's formative university lectures, the Slovak graduates from Comenius University in Bratislava converged to a different conceptualization of the national past, notably thanks for example to Hrušovský's contacts with Polish historians, especially Władysław Semkowicz. The professional dialogue and confrontation of opinions between Chaloupecký and the works of Polish medievalists like Stanisław Zakrzewsky or Gerard Labuda is also the subject of a chapter written by Marek Ďurčanský's, who also widens the Slavistic context of the Czechoslovak network of historiography, including the important role of Jaroslav Bidlo.

Tomáš Pánek's broad chapter chronologically goes beyond the decades of the First Republic, but for obvious, clear reasons: the political instrumentation of historical arguments, serving to defend or destroy the status quo of the Versailles peace system, culminated in 1938 and 1939. Czech (or Czechoslovak) science had its considerable limits in the historiographical competition arguing for (or against) geopolitical claims. Pánek describes the ways of politicization of history phenomenon that formed the arguments for establishing the "German national ground" and their connection to approaches and tools of topography and history of settlement. At the same time he proves that the same stood for Hungarian and Slovak historians. Confronting the volume of toponomastics and historical regional science texts, as represented by Josef Pfitzner or Erich Gierach at the German University in Prague, and from the Hungarian side, for example by the works of Elemér Mályusz, he claims that in this competition (in spite of efforts by Josef Vítězslav Šimák and František Roubík) the Czech and Czechoslovak historiography was methodologically and quantitatively backward.

Jitka Rauchová contemplates the science politics of the Commission of the Czechoslovak Institute of History in Rome and Chaloupecký's role as

a patron of Slovak students visiting Vatican libraries and archives in search for sources. She emphasises a certain rivalry between Czech and Slovak university centres when dispatching and evaluating grantees and their activities and reveals the hidden institutional and generational tensions, especially in the cases of Zdeněk Kristen, Marie Opočenská or Alexander Húščava.

Pavel Koblasa and Jan Kahuda round off the first section with a probe into the difficulties of the Czechoslovak archival administration in Slovakia confronted by the former Hungarian aristocratic elites, whose attitude towards the attempts of the democratic state to "invade" their earlier prerogative domain was (to put it mildly) "unfavorable".

Second section focuses on the second life of the Chaloupecký's work, especially his medievalist studies, their critical reception and reinterpretation. In addition to the contemporary up-to-dateness or conditionality of Chaloupecký's research interests, the gradual exhaustion and interdisciplinary limits of the one-sided conception of the research of the past in the spirit of "historismus" turn up, as well as his reluctance to open up to the impulses of sociology, ethnology, or psychoanalysis. This provoked a critical reaction from his field companions of similar age like Jan Slavík, as well as Marxism-influenced nonconformist newcomer scholars assembled around the Historical Group (*Historická skupina*) , namely Záviš Kalandra and Kurt Konrad. Discussion about the "revolutionary" heritage of the Hussites, or the process of Christianization of the early medieval community in the Czech lands, however, motivated social visionaries to focus on the Middle Ages.

Nina Milotová focused on the *Book about Říp*, *"at first glance a hardly noticeable work, which has become for decades a major work in the field of"* contemplating the symbolic function of the landscape's horizon, in this case the mountain Říp as a national symbol and a significant element of the Czech historical tradition. The analysis of the non-fictional work contemplates, among other things, the question of historical painting as a seemingly self-evident but significant addition to historical publications and the popularization of history in the public discourse. The evaluation of Chaloupecký's contribution to the interpretation of the roots of another of the important "sites of memory", in this case the roots and etymology of the name of the Slovak capital city Bratislava, was made by the Slovak medievalist Miroslav Lysý. Thanks to the competitive interpretations of the Hungarian Slavist Ján Melich and the significance of discoveries of new written sources Lysý documents that even the small contributions in the field of empiriocritical research about the beginnings of the Slovak history immediately became a tool of "battle" for the public space, in which also the later Slovak nationalist (so called Ľudák's) Historiography used Chaloupecký's theses, even when their originator's ideas were overall condemned.

David Kalhous focuses in his study on similar paradoxes in the interpretation of Czech hagiography, and especially on the limits of Chaloupecký's analysis of the so-called *Legenda Christiani*. Kalhous recapitulates the relationship of interpretive weaknesses in Rudolf Urbánek's seemingly contradictory views and also emphasizes the importance of the academic features of professional and career rivals, and illustrates how Chaloupecký *"prescribed for his sources what their authors would have had to mention from their preimages if they were to proof they really knew them"*.

Jaroslav Bouček recapitulates a similarly intense interpretive duel through notorious and also less known texts, including journalist ones. They document very well the "fencing duel" between Chaloupecký and his contemporary ideological opponent and uncompromising critic Jan Slavík. Bouček proves through the description of different views on the concept of the Revolution, the interpretation of the era of Prince Wenceslaus I and the interpretation of František Palacký's reference, that generational kinship and character affinity of the historian's personality should not be taken as a matter of course for creating analogies when writing any biographical sketch.

Vojtěch Čurda follows-up with an attempt to make reference between the interpretations of the Hussite epoch in the works of Jan Slavík, Kurt Konrad and Záviš Kalandra. Every one of them came out of other noetics, and their "Hussite" contributions had a different updating context and varied in the genre, but according to Čurda they are linked together by a utopian overlap, which later found a positive response in thoughts and work of Robert Kalivoda. The importance of Kalandra's surprising entry into the domain of historiography and his relationship with Jan Slavík was also contemplated by Martin Kindl, who brought together both Chaloupecký's opponents in the interpretation of the oldest Czech hagiography, while emphasizing their indirect, but in their time terminologically innovative and provocative inspiration by cultural-anthropological or ethnological theories, as well as the fact that they were able to reflect and appreciate each other's attempts.

Dalibor Státník concludes the second section with a reminder of the work of the Moravian ethnographer Jan Húsek, who devoted his efforts during the 1920s and 1930s not only to the definition of the ethnographic border between Moravia and Slovakia but also to the issues of culture, national consciousness and the existence of the Ruthenians and East Slavic Greek Catholics in Eastern Slovakia and Subcarpathian Ruthenia. Húsek's engaged diction of the *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy (The ethnographic Boundary between the Slovaks and the Carpatho-Rusyns)* corresponds in Státník's thoughts with a general civilization and cultural mission that officials of the Czechoslovak Republic intended to fulfill against the "Czechoslovak East". However - as documented here – they often passively stood by rather than applying focused and conceptual political action.

The third section is devoted to issues of regionalism, both in relation to the milieu of the Chaloupecký's native region, to the village Dětenice, situated on the border between Mladá Boleslav and Jičín, and to the Moravian-Slovak border region, Záhorí and Holíč, the birthplace of Chaloupecký's wife Ľudmila, born Groeblová. Thus the final section also has a Czech-Slovak dimension. Hana Kábová asks opening questions in her instructive discussion about the cultural anchoring and significance of regionalist works since 1888, when the Society of Friends of Czech Antiques was founded until 1918. The chapter deals with the insufficient reflection of the importance of regional work in interwar Czechoslovakia in general. Through the analysis of the reception of the purpose of cultural regionalism by inter-war authorities (Bedřich Slavík, Josef Ludvík Fischer, etc.), it calls attention to the not always deliberate competition with national economic policies and fine arts cultural activities, as far as the latter were even at that time perceived (in contrast to the activities of cultural associations) as more effective due to the different evidential (esp. material) value of their output.

Václav Nájemník focuses on the family roots of Zdeněk Nejedlý, the musicologist, historian and later the eminent Czech communist politician's. He traces Nejedlý's family roots in Dětenice and their connections with their former neighbors, the Chaloupecký's family, following the links between the musical activities of Roman and Zdeněk Nejedlý with the important family of Foersters in the nearby village Osenice, the relationship between Roman Nejedlý and Slovakia (including his contacts with the printer Karel Salva) and also Zdeněk Nejedlý's activity in Jabkenice, especially his unsuccessful attempt to transform the local gamekeeper's lodge (the last retreat of the renowned composer Bedřich Smetana) into the "Smetana" memorial site.

Milica Lustigová's chapter contemplates genealogy and roots of the Evangelical tradition in the family of the first Slovak modernist poet Ľudmila Groeblová, Chaloupecký's wife. The text reveals both remarkable genealogy and family roots, as well as sources of inspiration for her poems. On the basis of the previously thoroughly unexamined family heritage of the author's father, literary historian Pavel Bunčák, Lustigová illustrates the influence of Groeblová's aunt, the prematurely widowed Slovak writer Mária Holuby, and, from the textological point of view, brings about some new observations on the work of the prematurely muted pioneer of the Slovak modern poetry.

The research collaboration of Eva Bílková, Milan Ducháček, Josef Matoušek and Milena Roudná brings new insights into Václav Chaloupecký's pomological passion, embedded in the family tradition and in the wider background of the Český Ráj (Bohemian Paradise) area. It enriches the historian's bibliography with previously unknown contributions from the field of pomology and shows how the historian participated in the tradition of interpreting Czech pomological terminology and the history of

the field, including the reception of his theses in the pioneering work of the botanist Bohumil Němec.

The chapter of Zdenka Gláserová Lebedová deals with the unclear circumstances of the creation of a cross in the village of Dětenice, which (according to the family tradition) was erected at the proposal of the historian's grandmother as a gift for a grandchild's recovery from diphtheria. The study reconstructs the possible original appearance of the cross, maps the recent revitalization of the artifact, but primarily analyzes the cartographic and topographic data, proving its unclear identification. However it does not refute the claims of Milan Ducháček, but clearly relativises them. The third section concludes with Radka Janků's insight into the history of primary school in Dětenice. Analysing the establishment and everyday functioning of the then new municipal school building, the circulation protocol of the local association library and other public institutions, Janků reveals the wider context of everyday life of the village and its inhabitants, and adds minor corrections to the picture of Chaloupecký's youth, for example his engagement in the "handl" practice, an exchange habit (typical for the linguistically miscellaneous regions) with the goal of helping children to acquire foreign (here German/Czech) language skills. The chapter as also the whole book closes with historian's returns to his birthplace and last years spent there under the pressure of the post-February 1948 communist regime living under humiliating conditions.

* * *

The intention of the research team throughout the whole volume was to revisit, rethink and recontextualise theses presented in a number of earlier works on Czech and Slovak modern and contemporary historiography and attempt to offer at least some new insights. In conclusion, we dare to believe that many of the topics re-presented here, despite their previous and often long and fruitful research traditions, point to new problems and questions, especially on the transnational level of comparative historiography.

Seznam autorů

PhDr. Eva Bílková
Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Jičín
PhDr. Jitka Bílková
Archiv bezpečnostních složek / Katedra dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy (studentka doktorského programu)
PhDr. Jaroslav Bouček, CSc.
soukromý badatel, Praha (ex- Archiv ministerstva zdravotnictví)
Mgr. Vojtěch Čurda, Ph.D.
Pražská konzervatoř, Praha
PhDr. Milan Ducháček, Ph.D.
Katedra historie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci / Centrum dějin vědy – Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, v. v. i.
PhDr. Marek Ďurčanský, Ph.D.
Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy
Mgr. BcA. Zdenka Gláserová Lebedová
Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Jičín
Adam Hudek, Ph.D.
Historický ústav Slovenskej akadémie vied
Karol Hollý, Ph.D.
Historický ústav Slovenskej akadémie vied
Mgr. Radka Janků
Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Jičín
prof. PhDr. Bohumil Jiroušek, Dr.
Ústav věd o umění a kultuře Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
Mgr. Jan Kahuda, Ph.D.
Národní archiv
doc. Mgr. David Kalhous, Ph.D.
Ústav pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity
PhDr. Hana Kábová, Ph.D.
Masarykův ústav a Archiv akademie věd České republiky, v. v. i.
Mgr. Martin Kindl
Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (student doktorského programu)
Mgr. Pavel Koblasa
Národní archiv
prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.
Katedra historie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci

Milica Lustigová-Bunčáková
soukromá badatelka, Skalica, Slovenská republika
doc. Mgr. Miroslav Lysý, Ph.D.
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave
Mgr. Josef Matoušek
Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Jičín
Mgr. Nina Milotová, Ph.D.
Národní muzeum
Mgr. Václav Nájemník, Ph.D.
Gymnázium Jaroslava Seiferta, Praha
PhDr. Roman Pazderský
Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (student doktorského programu)
Mgr. Tomáš Pánek
Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity (student doktorského programu)
PhDr. Jitka Rauchová, Ph.D.
Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
Ing. Milena Roudná, CSc.
Konzultantka, (ex- Ministerstvo životního prostředí České republiky)
Mgr. Dalibor Státník, Ph.D.
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Mělník

Seznam fotografií:

s. 71 Portrét Václava Novotného reprodukovaný in: *Českou minulostí Práce věnované profesoru Karlovy university Václavu Novotnému jeho žáky k šedesátým narozeninám*, Otakar Odložilík – Jaroslav Prokeš – Rudolf Urbánek (eds.), Praha 1929. Zdroj: Archiv Romana Pazderského.

s. 73 Titulní list tisku přednášky Václava Novotného *Hus a my*, Praha 1924. Zdroj: Archiv Romana Pazderského.

s. 77 Titulní list knihy Václav Novotný, *Husův význam historický*, Praha 1925. Zdroj: Archiv Romana Pazderského.

s. 78 Titulní list publikace z přednáškového cyklu *Naše národní tradice*. Jan Slavík – *Tradice cyrilometodějská* – Václav Novotný, *Tradice svatováclavská*, Praha 1928. Zdroj: Archiv Romana Pazderského.

s. 83 Portrét Josefa Ladislava Píče. Reprodukce snímku z negativu (ořez). Zdroj: Národní muzeum, Archiv negativů Oddělení pravěku a antického starověku, skleněný negativ č. 10000.

s. 86 Litografie Svetozára Hurbana Vajanského, Jan Vilímek, cca 1880. Zdroj: Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, sign. K 23/62.

s. 88 Podobizna Ambra Pietra, Ateliér Engel, Vídeň, fotografie. Zdroj: Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, sign. SP 31/5.

s. 99 Jozef Škultéty (uprostřed) ve společnosti Jána Vanoviče a Miloše Štefanoviče, 1883. Zdroj: Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, sign. SŠ 35/31.

s. 105 Titulní list Píčovy monografie *Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht*, Lipsko 1882. Zdroj: Archiv Karola Hollého.

s. 111 Jeden z Píčových nekrologů. (red.), *Rukopisná tragödia*, Slovenský denník, 21. 12. 1911, s. 1. Zdroj: Archiv Karola Holého.

s. 114 Reprodukce portrétu Svetozára Hurbana Vajanského. Otištěno in: *Humoristické listy* 29/43, 21. 10. 1887. Zdroj: Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, sign. K 23/156.

s. 131 Stanisław Zakrzewski, portrétní fotografie. Zdroj: *Ročenka Slovanského ústavu* 9, 1936, Praha 1937, (nestránkovaná obr. příloha, s. 136a).

s. 135 Korespondenční lístek Gerarda Labudy Václavu Chaloupeckému, 27. 10. 1947. Zdroj: Masarykův ústav – Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., fond Chaloupecký Václav, k. 5, i. č. 304.

s. 207 Titulní strana Chaloupeckého práce *O Řipu*, Praha 1919. Zdroj: Knihovna Náprstkova muzea, sign. I K 17.

s. 209 Pozdrav z Roudnice n. L., 1915, kolorovaná pohlednice (R. Kaška, Roudnice). Zdroj: Archiv Niny Milotové.

s. 212 Odznak upomínající na řipský tábor osvobození ze dne 8. června 1919. Zdroj: Národní muzeum – Historické muzeum, Sbírka novodobých českých dějin, Odznak – Národní slavnost na Řípu 1919, i. č. H8-71.

s. 233 Karikatura Jana Slavíka. Zdroj: Archiv Jaroslava Boučka.

s. 306 Ľudmila Chaloupecká se synem Václavem, 1913, fotografie. Zdroj: Soukromý archiv rodiny Chaloupeckých.
s. 312 Slovenská básnířka Mária Angelína Holuby s manželem, evangelickým farářem Gustávem Holubym, fotografie. Zdroj: Soukromý archiv rodiny Bunčákovy.
s. 315 Ľudmila Markovičová, matka právníka, legionáře a československého politika Ivana Markoviče, fotografie. Zdroj: Soukromý archiv rodiny Bunčákovy.
s. 317 Hermína Karolína Groeblová, fotografie. Zdroj: Soukromý archiv rodiny Bunčákovy.
s. 317 Evangelický učitel Pavel Groebl, fotografie. Zdroj: Soukromý archiv rodiny Bunčákovy.
s. 321 Hermína a Ľudmila Groeblovy kolem roku 1905, fotografie. Zdroj: Soukromý archiv rodiny Bunčákovy.
s. 324 Sad Chaloupeckých v Dětenicích, pravděpodobně konec dvacátých let 20. století, fotografie. Zdroj: Masarykův ústav – Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., fond Chaloupecký Václav, k. 20, i. č. 961.
s. 331 Chaloupeckého výpěstky na stránkách časopisu *Ovocnické rozhledy*. Zdroj: *Ovocnické rozhledy* 42, 1951, s. 81.
s. 335 Rukopis Chaloupeckého pomologické bibliografie. Zdroj: Soukromý archiv rodiny Chaloupeckých.
s. 338 Závěr první části Chaloupeckého článku *K historii švestky domácí*. Zdroj: *Rádce z Předmostí* 30/9, 1943, s. 299.
s. 341 Dopis redakce publikace *Rok práce rádcovce v zahradě, na poli a na dvoře* V. Chaloupeckému, 14. 1. 1947. Zdroj: Masarykův ústav – Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i. fond Chaloupecký Václav, k. 9, i. č. 727.
s. 343 Další ukázka Chaloupeckého výpěstků v *Ovocnických rozhledech*. Zdroj: *Ovocnické rozhledy* 42, 1951, s. 82.
s. 345 Chaloupeckého poznámky o křížení a dědičnosti vlastností u „jednoduchého bastarda“. Zdroj: Soukromý archiv rodiny Chaloupeckých.
s. 348 Kamenný kříž v Dětenicích před opravou v roce 2016. Autor: Milan Ducháček, 2015.
s. 348 Detail nápisu na podstavci kříže před opravou. Autor: Milan Ducháček, 2015.
s. 349 Detail nápisu na podstavci kříže po opravě. Autor: Petr Gláser, 2017.
s. 350 Detail kříže v Dětenicích po opravě. Autor: Petr Gláser, 2017.
s. 351 Kamenný kříž v Bartoušově. Autor: Petr Gláser, 2017.
s. 352 Kamenný kříž v Dětenicích, stav po opravě. Autor: Petr Gláser, 2017.
s. 357 Budova nové dětenické dvojtřídky, fotografie. Zdroj: Soukromý archiv Jana Voláka.
s. 360 Dětenická náves, fotografie, cca 1923. Zdroj: Soukromý archiv Jana Voláka.

Seznam pramenů a literatury:

PRAMENY NEVYDANÉ:

Archiv Národního muzea
fond Kalousek Josef
fond Kutnar František
fond Píč Josef Ladislav
fond Slavík Jan
fond Stloukal Karel

Archív Univerzity Komenského v Bratislavě
fond Filozofická fakulta

Biskupství litoměřické, diecézní archiv
fond Farnost Osenice

Literární archiv Památníku národního písemnictví
fond Kalista Zdeněk
fond Černý Antonín Bohumil
fond Procházka František Serafínský

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice
sign. 138 G 39

Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i.
fond Česká akademie věd a umění
fond Československý ústav historický, Řím
fond Chaloupecký Václav
fond Masaryk Garrigue Tomáš, TGM – Korespondence II
fond Nejedlý Zdeněk
fond Šimák Josef Vítězslav
fond Werstadt Jaroslav

Národní archiv
fond Šusta Josef
fond Ústřední zemědělsko-lesnický archiv, Praha
fond Davídek Václav

Státní oblastní archiv v Praze
fond Krajský soud v Praze, Tk VII 5942/33

Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Jičín
fond Archiv obce Dětenice
fond Čtenářsko-ochotnická beseda J. K. Tyl Dětenice
fond Farní úřad Osenice
fond Mencl Jaroslav
fond Místní národní výbor Dětenice
fond Místní národní výbor Libáň
fond Okresní úřad Jičín I
fond Okresní soud Libáň
fond Základní devítiletá škola Osenice
fond Základní škola Dětenice
fond Základní škola Kopidlno
sbírka Sbírka druhopisů matrik okresu Jičín
sbírka Soudobá dokumentace okresu Jičín

Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, Mezifondový soubor kronik

Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, v. v. i.
fond Zdeněk Wirth (1878–1961)

Soukromý archiv rodiny Chaloupeckých
pozůstalost Václava Chaloupeckého

Soukromý archiv rodiny Bunčákovy
pozůstalost Pavla Groebla
pozůstalost Hermíny Groeblovej
pozůstalost Márie Holuby

Soukromý archiv Martina Štindla

Soukromý archiv Jana Voláka

ROZHOVORY S PAMĚTNÍKY:

Pavel BUNČÁK, osobní konzultace s dcerou Milicou Lustigovou-Bunčákovou, 1968–1999.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY, TIŠTĚNÝCH PRAMENŮ A ELEKTRONICKÝCH ZDROJŮ

Vzhledem k různorodému způsobu využití zde uvedených textů v jednotlivých kapitolách v bibliografii záměrně nerozlišujeme mezi odbornou literaturou, memoáry, publicistikou, edičním zpracováním pramenů aj. (pozn. red.).

† Dr. Jozef Ladislav Píč spáchal samovraždu!, Národnie noviny 42/150, 21. 12. 1911, s. 3.

ADÁMEK Karel Václav, *O vlastivědné činnosti v zemích koruny české*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze 6, 1898, s. 112–124.

AMERLING Karel, *Budoucnost ovocnictví a ovocnářství českého*, Praha 1870.

Annales Altahenses maiores, Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis recusi, ab Oefele Edmundus L. B. (ed.), Hannoverae 1891.

Annales ex annalibus Iuvavensibus antiquis excerpti, in: Monumenta Germaniae historica. Scriptorum Tomi XXX. Pars II, Lipsiae 1934.

ASSMANN Aleida, *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik,* München 2006.

ASSMANN Aleida, *Soziales und kollektives Gedächtnis*, s. d., [online]. Dostupné z: http://www.bpb.de/files/0FW1JZ.pdf.

ASSMANN Jan, *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, Praha 2001.

(b.), *Smrť prof. dra Píča*, Slovenský denník 2/241, 23. 12. 1911, s. 2–3.

BABKA Lukáš – ROUBAL Petr (eds.), *Život, plný střetů. Dílo a odkaz historika Jana Slavíka*, Červený Kostelec – Praha 2009.

BAJCURA Ivan, *Ukrajinská otázka v ČSSR*, Košice 1967.

BAKKE Elisabeth, *Doomed to failure? The Czechoslovak Nation Project and the Slovak Autonomist Reaction 1919–1938.* (Series of dissertations submitted to the Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, University of Oslo, No. 11/99), [online]. Dostupné z: http://folk.uio.no/stveb1/Doomed_to_failure_links.html.

BAKKE Elisabeth, *The Making of Czechoslovakism in the First Czechoslovak Republic*, in: Loyalitäten in der Tschechoslowakischen Republik 1918–1938. Politische, nationale und kulturelle Zugehörigkeiten, Schulze Wessel Martin (Hg.), München 2004 (= Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 101), s. 23–44.

BAKOŠOVÁ Zora, *Boorovci – významná evanjelická rodina*, [online]. Dostupné z: http://www.ecav.sk/?p=info/INFHist%C3%B3ria/osobnosti/boorovci_%E2%80%93_vyznamna_evanjelicka_rodina.

BAMBACH Charles R., *Heidegger, Dilthey, and the Crisis of Historicism. History and Metaphysics in Heidegger, Dilthey, and the Neo-Kantians*, Ithaca – London 1995.

BARŠA Pavel, *Paměť a genocida. Úvahy o politice holocaustu,* Praha 2011.

BARTÁK Jan, *Okres jílovský politický, soudní i berní samostatný* [=Přehledný místopis země České 1], Kaliště u Ondřejova 1939.

BARTEK Henrich, *Slováci v cudzine*, Slovák 21/152, 5. 7. 1939, s. 1.

BARTEK Henrich, *Slobodná vlasť zahraničným Slovákom*, Slovák 22/152, 29. 6. 1940, s. 3–4.

BARTHES Roland, *Efekt reálného*, Aluze 10/3, 2006, s. 78–81.

BARTHES Roland, *Diskurz historie*, Česká literatura 55/6, 2007, s. 815–828.

BARTOŠ František Michálek, *Dílo prof. V. Novotného o Husovi,* Jihočeský sborník historický 5, 1932, s. 117–125.

BARTOŠ Josef, *O kulturní regionalismus*, Rakovník 1937.

BARTOŠ Josef, *Regionalismus a venkovské musejnictví*, Rakovník 1937.

BARTOŠ Josef, *Od historické vlastivědy k regionálním dějinám*, in: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., Frolec Václav (ed.), Brno 1988, s. 72–80.

BARTOŠ Josef – SCHULZ Jindřich – TRAPL Miloš, *Regionální a místopisné bádání na Moravě v 19. a 20. století*, in: Dějiny Moravy a Matice moravská. Problémy a perspektivy. Sborník příspěvků z vědecké konference konané ve dnech 24.–25. listopadu 1999 v Brně, Disputationes Moravicae 1, Jan Libor (ed.), Brno 2000, s. 199–212.

BATKA Ľubo st., *Šulek, Bohuslav Karol Drahotín*, [online]. Dostupné z: http://www.e-anjelik.sk/?p=30472.

BAUER František, *Troeltschovo úsilí o překonání historismu novou filosofií dějin*, ČČH 41, 1935, s. 473–513.

BAUER Michal, *Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století,* Jinočany 2003.

BECK Rudolf, *Diskuse pokračuje (k druhému sjezdu historiků)*, Nová mysl 1/4, 1947, s. 73–80.

BEČKA Jiří, *Sborníky Carpatica a společenské vědy*, in: Česko-slovenská vzájemnost a nevzájemnost, Pospíšil Jiří – Zelenka Miloš (eds.), Brno 2000, s. 41–50.

BENEŠ Edvard, *Řeč o problému podkarpatoruském a jeho vztahu k Československé republice*, Užhorod 1934.

BENEŠ Zdeněk, *Zdeněk Kalista a česká rozumějící historiografie*, in: Kalista Zdeněk, Cesty historikova myšlení, Praha 2002, s. 5–19.

BENEŠ Zdeněk, *Gollovec Josef Pekař?*, in: Jaroslav Goll a jeho žáci, Jiroušek Bohumil – Blüml Josef – Blümlová Dagmar (eds.), České Budějovice 2005, s. 331–341.

BENEŠ Zdeněk, *Porozumět nebo poznávat? Skica k jednomu rysu české historiografie 20. století*, in: Viribus Unitis. Nedosti bylo Jana Křena. Janu Křenovi k pětasedmdesátinám, Kaiserová Kristina – Pešek Jiří (eds.), Ústí nad Labem 2005, s. 15–27.

BENEŠ Zdeněk, *Podmínky nástupnictví. Znovuobsazení profesur československých dějin na Univerzitě Karlově v roce 1937*, in: Kultura jako téma a problém dějepisectví, Borovský Tomáš – Hanuš Jiří – Řepa Milan (eds.), Brno 2006, s. 171–183.

BENEŠ Zdeněk, *Demýtizovat Golla… Kritické úvahy nad kritickým portrétem historika a jeho působení,* ČČH 107/1, 2009, s. 148–151.

BENEŠ Zdeněk, *Jan Slavík v českém historiografickém kontextu*, in: Život plný střetů. Dílo a odkaz Jana Slavíka (1885–1978), Babka Lukáš – Roubal Petr (eds.), Červený Kostelec –Praha 2009, s. 17–28.

BEŇKO Ján, *K niektorým otázkam výskumu osídlenia Slovenska*, Historický časopis 45/1, 1997, s. 44–51.

BERANOVÁ Magdalena, *Zemědělství starých Slovanů*, Praha 1980.

BERGER Peter L. – LUCKMANN Thomas, *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*, Brno 1999.

BERNÁT Libor, *Ján Kvačala a Gollova škola vo svetle vzájomnej korešpondencie*, Bratislava 2017.

BIDLO Jaroslav (rec.), *Władysław Semkowicz, Materjały źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy 1*, Časopis Národního musea. Oddíl duchovědný 110, 1936, s. 148–152

BÍLKOVÁ Eva – FORMANOVÁ Eliška – HOLAN Svatopluk – VALTER Jiří, *Bukvice*, Bukvice 2008.

BIRKENMAJER Józef (rec.), *Václav Chaloupecký, Svatý Vojtěch a slovanská liturgie. Otisk z Časopisu Učené společnosti Šafaříkovy Bratislava VIII*, 1934, Kwartalnik historyczny 50, 1936, s. 286–287.

BLÁHOVÁ Kateřina, *České dějepisectví v dialogu s Evropou (1890–1914)*, Praha 2009.

BLÜML Josef, *Šustovy dějiny lidstva*, in: Věda v českých zemích za druhé světové války. Sborník z konference (Praha, 18.–19. listopadu 1997). Práce z dějin Akademie věd. Serie C. 3, Barvíková Hana (ed.), Praha 1998, s. 271–278.

BLÜML Josef – JIROUŠEK Bohumil, *Historik Václav Chaloupecký a Slovensko*, in: Aktuální slovakistika, Pospíšil Ivo – Zelenka Miloš (eds.), Brno 2004, s. 5–15.

BLÜML Josef – JIROUŠEK Bohumil, *Slovenské dějiny a Maketa*, in: Slovensko mimo Slovensko / Slovensko mimo Slovenska, Pospíšil Ivo (ed.), Brno 2008, s. 13–18.

BLÜML Josef, *Josef Šusta (úvahy o dějinách a dějepisectví)*, České Budějovice 2006.

BLÜMLOVÁ Dagmar (ed.), *Čeněk Zíbrt a česká kulturní historie*, České Budějovice 2003.

BOBA Imre, *Braslavespurch: Bratislava or »Braslavz's Burg«: Zalavár?*, Ungarn Jahrbuch 17, 1989, s. 9–23.

BOCKELKAMP Adam, *Foerster, autor z druhé ligy? A jeho Eva prožitá*, Opera Plus, 5. 10. 2014, [online]. Dostupné z: https://operaplus.cz/foerster-autor-z-druhe-ligy-a-jeho-eva-prozita/.

BOČEK Pavel – HANUŠ Jiří (eds.), *Rudolf Holinka: historik klidného, racionálního úsudku,* Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C 52, 2005, s. 149–169.

BOISSERIE Étienne, *„Markovič zdeluje…": úryvky z korešpondencie Ivana Markoviča medzi Parížom, Prahou a Bratislavou na jar 1919*, in: Slovensko a Európa medzi demokraciou a totalitou: kapitoly z dejín 20. storočia k jubileu Bohumily Ferenčuhovej, Bratislava 2017, s. 29–43.

BOKES František (rec.), *K. EPERJESSY, A magyar falutörténet kutatása, Budapest 1940*, Historický sborník 1, 1943, s. 48–49.

BOKES František, *Pramene k výskumu slovenského etnika*, Slovák 25/295, 1943, Vánoce 1943, s. 6–7.

BOKES František, *Slovenský životný priestor v minulosti a dnes*, Bratislava 1943.

BOKES František, *Über die Entwicklung des Gebietes der Slowaken*, Bratislava 1944.

BOKES František, *Vývin predstáv o slovenskom území v 19. storočí*, Turčiansky Sv. Martin 1945.

BOKES František, *Slovenská hranica*, in: Almanach oslobodeného juhu, Kuna Vladimír (ed.), Nitra 1946, s. 12–69.

BOKES František, *Snahy o organizovanie slovenskej vedy od konca 18. storočia do vzniku SAV*, Bratislava 1967.

BOKNÍKOVÁ Andrea, *Potopené duše. Z tvorby slovenských poetiek v polovici 20. storočia,* Bratislava 2017.

BORBÉLYOVÁ Dominika*, Osobnosť Ivana Markoviča v kontexte dejín prvej Československej republiky*, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století 10, Ústí nad Orlicí 2017, s. 331–337.

BORBÉLYOVÁ Dominika*, Účasť Ivana Markoviča na československom zahraničnom odboji v Rusku 1914–1918*, Vojenská história: časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archivníctvo 22/1, 2018, s. 7–21.

BOROVSKÝ Tomáš, *Historie jako věda? TGM a jeho kritika historie v době rukopisných sporů*, in: T. G. Masaryk a česká státnost, Pavlincová Helena – Zouhar Jan (eds.), Praha 2008, s. 43–52.

BOŠTÍK Martin, *Hnízdo kosů litomyšlských 1889–1903. K dějinám spolkového života v Litomyšli na přelomu 19. a 20. století*, Litomyšl 2006.

BOTTO Július, *Slováci, vývin ich národného povedomia*, Turčiansky Sv. Martin 1906.

BOTTO Július, *Krátka história Slovákov*, Turčiansky Sv. Martin 1914.

BOUČEK Jaroslav, *Iluze a skutečnost*, Praha 2000.

BOUČEK Jaroslav, *Jan Slavík: Příběh zakázaného historika*, Jinočany 2002.

BOUČEK Jaroslav, *Rok 1915 v dopisech V. Chaloupeckého*, Historie a vojenství 52/1, 2003, s. 49–58.

BOUČEK Jaroslav, *Poprava Záviše Kalandry*, Praha 2006.

BRENNEROVÁ Christiane, *Mezi Východem a Západem*, Praha 2015.

BRESSLAU Harry, *Die ältere Salzburger Annalistik* (=*Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse*, 1928, č. 2), Berlin 1923.

BRETHOLZ Bertold, *Geschichte Mährens. Erster Band*, Brünn 1893. *Briefwechsel zwischen Wilhelm Dilthey und dem Grafen Yorck v. Wartenburg,* Rothacker Erich (Hg.), Halle an der Saale 1923.

BUNČÁK Pavel, *Hriešna mladosť*, Bratislava 1973, s. 7–38.

CABALKA Josef Václav, *Dr. Vladimír Klecanda zemřel,* Lidová demokracie 2/80, 4. 4. 1946, s. 6.

CARR David, *Erlebnis and history*, in: Anthropologie und Geschichte. Studien zu Wilhelm Dilthey aus Anlass seines 100. Todestages, D´Anna Giuseppe – Johach Helmut – Nelson Eric S. (Hgg.), Würzburg 2013, s. 215–225.

Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Monumenta germaniae historica, Scriptores rerum Germanicarum Nova series, Bretholz Bertold (ed.), Berolini 1923.

Count Paul Yorck von Wartenburg [heslo], Stanford Encyclopedia of Philosophy, [online]. Dostupné z: https://plato.stanford.edu/entries/yorck/#CorDil.

ČAPEK Karel, *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1938.

ČECH Svatopluk, *Modlitby k neznámému*, Praha[2] 1946.

ČECH Svatopluk, *Básně*, Závada Vilém (ed.). Praha 1960.

ČECHURA Jaroslav, *České země v letech 1378–1437*, Praha 2000.

ČELKO Vojtech, *Ivan Markovič*, in: Tváře našich parlamentů. 150 let parlamentarismu v českých zemích 1961–2011, Tomeš Josef a kol., Praha 2012, s. 313–317.

ČEPAN Oskár – KUSÝ Ivan – ŠMATLÁK Stanislav – NOGE Július, *Dejiny slovenskej literatúry III. Literatúra druhej polovice devätnásteho storočia,* Bratislava 1965.

ČERVINKA František, *Roman Nejedlý a Litomyšl. Z tradic pedagogické a osvětové práce našich učitelů*, Pardubice 1958.

ČEŠKA Jakub, *Iluzivnost vyprávění*, Dějiny –Teorie – Kritika 10/1, 2013, s. 137–151.

ČINÁTL Kamil, *Dějiny a vyprávění. Palackého Dějiny jako zdroj historické obraznosti národa,* Praha 2011.

ČORNEJ Petr, *Zdeňka Nejedlého léta učňovská a vandrovní*, Acta universitatis Carolinae: Historia Universitatis Carolinae Pragensis: Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy 23/2, 1983, s. 7–42.

ČORNEJ Petr – HANZAL Josef – NESVADBOVÁ Blanka (eds.), *Korespondence Zdeňka Nejedlého s historiky Gollovy školy*, Praha 1989.

ČORNEJ Petr, *Kořeny husitologického díla Kurta Konrada*, in: Kurt Konrad. Spolutvůrce pokrokové kulturní politiky a literární kritika na Moravě v letech 1918–1938, Kubíček Jaromír (ed.), Brno 1989, s. 62–72.

ČORNEJ Petr, *Lipanské ozvěny*, Jinočany 1995.

ČORNEJ Petr, *Velké dějiny zemí Koruny* české *V. 1402–1437*, Praha – Litomyšl 2000.

ČORNEJ Petr, *Jan Slavík v kontextu české husitologie*, in: Čornej Petr, Světla a stíny husitství. Události – osobnosti – texty – tradice, Praha 2011, s. 358–373.

ČORNEJ Petr, *Počátky vědecké práce Zdeňka Nejedlého a její teoretická východiska*, in: Čornej Petr, Historici, historiografie a dějepis, Praha 2016, s. 252–254.

ČORNEJ Petr, *Historici, historiografie a dějepis*, Praha 2016.

ČTVRTNÍK Mikuláš, *Kalistovy „dějiny duchové" a německá Geistesgeschichte*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav českých dějin, Praha 2008.

ČTVRTNÍK Mikuláš, *Zdeněk Kalista a tradice německých Geistesgeschichte*, in: Paralely, průsečíky, mimoběžky: teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století, Storchová Lucie – Horský Jan a kol., Ústí nad Labem 2009, s. 155–194.

ČULEN Ladislav, *Naša história a skutočnosť. (Ako vyzerajú naše archívy a čo robiť?)*, Slovák 22/121, 25. 5. 1940, s. 7.

ČULEN Konstantin, *Umýva murína*, Slovák 23/181, 8. 8. 1941, s. 1.

ČÚZY Ladislav, *Literárne a spoločenské aktivity slovenských žien začiatkom 20. storočia*, Zborníky Studia Academica Slovaca 26, 1997, s. 44–50, [online]. Dostupné z: https://zborniky.e-slovak.sk/obsahy.html.

DANCÁK František, *Emil Kubek: Kňaz, básník, spisovateľ, jazykovedec, rodoľub*, Prešov 1999.

DAVÍDEK Václav, *Přehled středověkého osídlení českých zemí*, in: Národní kronika česká II., Roubík František (ed.), Praha 1940, s. 74–156.

DAVÍDEK Václav, *Soupis místních jmen a pomístních názvů*, Kronikářský list 17, 1940, s. 1–4.

DAVÍDEK Václav, *Soupis pomístních názvů. (První předběžná zpráva)*, Věstník České akademie zemědělské 16, 1940, s. 592–593.

[DAXNER Štefan Marko], *Hlas zo Slovenska*, Pešť 1861.

DAXNER Štefan Marko, *Slovenská otázka od konca 18. stoletia*, Turčiansky Sv. Martin 1912.

DEJMEK Jindřich, *Kroftovo chápání sudetoněmecké otázky a její vyústění*, Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 5, 1991, s. 33–49.

DEKAN Ján, *K problémom slovanského osídlenia na Slovensku*, Historica Slovaca 6–7, 1948, s. 55–82.

DILTHEY Vilém, *Uvedení do vědy duchové. Pokus položiti základ ke studiu společnosti a dějin*, Praha 1901.

DILTHEY Wilhelm, *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften. Gesammelte Schriften, Tome 7*, Groethuysen Bernhard (Hg.), Leipzig – Berlin 1927.

DILTHEY Wilhelm, *Einleitung in die Geisteswissenschaften. Versuch einer Grundlegung für das Studium der Gesellschaft und der Geschichte 1. Band. Gesammelte Schriften, Bd. 18,* Gründer Karlfried – Rodi Fritjof (Hgg.), Stuttgart 1959.

DOLAN Ondrej, *Univerzita Komenského. Prehľad profesorov 1919–1966*, *Prehľad pracovísk 1919–1948*, Bratislava 1968.

DOLAN Ondrej, *Univerzita Komenského. Prehľad profesorov 1919–1966. Prehľad pracovisek 1919–1948,* Bratislava 1968.

DOROVSKÝ Ivan a kol., *Slavista Josef Páta*, Brno – Boskovice 2003.

DROYSEN Johann Gustav, *Grundriss der Historik*, 3., přepracované vydání, Leipzig 1882.

DROZDÍK Ladislav, *Centenary of Ján Bakoš, Member of the Slovak and Czechoslovak Academies of Sciences (1890–1967),* Asian and African studies 26, 1991, s. 7.

DU BOIS-REYMOND Emil, *Culturgeschichte als Naturwissenschaft*, Leipzig 1878.

DUDEK František, *Loučeň a Thurn-Taxisové. Průvodce k expozici o panství, zámku, obci Loučeň a jejich majitelích, zejména o příslušnících české větve knížecího rodu Thurn-Taxisů*, Nymburk 2006.

DUCHÁČEK Milan (ed.), *Korespondence Ondreje R. Halagy s Václavem Chaloupeckým. „Shledávám zcela logickým, že nalézáte příbuzenské vztahy mezi slovenským východem a českým západem*, Práce z dějin Akademie věd 1/1, 2009, s. 35–70.

DUCHÁČEK Milan, *Jak dobýt Slovensko. Kořeny čechoslovakismu Václava Chaloupeckého*, Dějiny a současnost 32/2, 2010, s. 24–27.

DUCHÁČEK Milan, *Václav Chaloupecký a Daniel Rapant – trauma z blízkosti*, Forum Historiae 5/1, 2011, [online]. Dostupné z: http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2011/texty_1_2011/duchacek.pdf.

DUCHÁČEK Milan, *Václav Chaloupecký Hledání československých dějin*, Praha 2014.

DUCHÁČEK Milan, *Boj o Pekařovu stolici: Václav Chaloupecký, František Hrubý a generační proměna „československé" univerzitní historiografie v čase první republiky*, Dějiny – teorie – kritika 11/1, 2014, s. 26–65.

DUCHÁČEK Milan, *Deset tezí k (dis)kontinuitě československé etnografie před rokem 1945*, in: Etnologie v zúženém prostoru, Woitsch Jiří – Jůnová Macková Adéla a kol. (eds.), Praha 2016, s. 37–67.

ĎURČANSKÝ Marek (ed.), *Korespondencja Władysława Semkowicza i Jaroslava Bidlo. Kartka z historii stosunków naukowych polsko-czeskich w okresie międzywojennym*, Krakowski rocznik archiwalny 18, 2012, s. 131–154.

ĎURČANSKÝ Marek, *Od niezgody do bratniej serdeczności i z powrotem: Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Karola w Pradze a współpraca z nauką polską*, Historia Slavorum Occidentis, tom 1 (8), 2015, s. 141–167.

ĎURČANSKÝ Marek, *Władysław Semkowicz a čeští historici*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica, Z pomocných věd historických 16/1–2, 2002, s. 583–596.

ĎURČANSKÝ Marek, *Uczeni czescy na froncie galicyjskim: doświadczenia historyka sztuki Zdeňka Wirtha i prawnika Emila Svobody*, Krakowski Rocznik Archiwalny 20, 2014, s. 36–64.

ĎUROVČÍK Štefan (ed.), *Bibliografia dizertačných a diplomových prác obhájených na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (1922–1962)*,

DVOŘÁK Jaromír, *Úvodem*, Krkonoše – Podkrkonoší. Vlastivědný sborník prací pod patronací filosofické fakulty U. P. v Olomouci 1, 1963, s. 5–9.

DVOŘÁK Max, *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte*, München 1924.

DVOŘÁK Max, *Listy o životě a umění. Dopisy Jaroslavu Gollovi, Josefu Pekařovi a Josefu Šustovi*, Pečírka Jaromír (ed.), Praha 1943.

DŽBÁNEK Antonín, *Poutník se vrací. Josef Bohuslav Foerster – život a dílo*, Praha 2006.

EHLERS Klaas-Hinrich, *„Wissenschaft im Volkstumskampf" der Sudetendeutschen – mit finanzieller Unterstützung aus Deutschland*, in: Deutsche – Tschechen – Böhmen. Kulturelle Integration und Desintegration im 20. Jahrhundert, Höhne Stefan – Udolph Ludger (Hgg.), Köln – Weimar – Wien 2010, s. 245–264.

ERÖS Vilmos, *Ein Wegbereiter der modernen gesellschaftsgeschichtlichen Forschung in Ungarn: Elemér Mályusz (1898–1989)*, Ungarn-Jahrbuch 32, 2014/2015, s. 229–241.

ERŠIL Jaroslav, *Osmdesát let Věry Jenšovské-Kosinové,* Archivní časopis 24/1, 1974, s. 43–45.

FABINI Pavel (ed.), *Historik Josef Kalousek: historiografie, politika, kultura a společnost druhé poloviny 19. století*, České Budějovice – Praha 2016.

FAHLBUSCH Michael, *Wissenschaft im Dienst der nationalsozialistischen Politik? Die „Volksdeutschen Forschungsgemeinschaften" von 1931–1945*, Baden-Baden 1999.

FIALA Zdeněk, *Sto let od narození Václava Novotného,* ČČH 17/1, 1969, s. 377–392.

FICERI Ondrej, *Košice v slovenskej historiografii*, Košice 2016.
FISCHER Josef Ludvík – LOMSKÝ Josef, *Anketa o regionalismu*, Kdyně 1928.
FISCHER Josef Ludvík, *Kultura a regionalismus*, Brno 1930.
FISCHER Josef Ludvík, *Základy poznání. Soustavy skladebné filosofie kniha prvá*, Praha 1931.
FISCHER Josef Ludvík, *Henri Bergson*, in: Josef Ludvík Fischer, Výbor z díla 1, Fischerová Sylva – Šulc Jan (eds.), Praha – Olomouc 2007, s. 352–356.
FLÉGL Emil, *Krkonošské museum, archiv a knihovna ve Vrchlabí*, Horské prameny 2, 1945–1946, s. 46–47.
FLÉGL Emil, *Průvodce Vrchlabím*, Vrchlabí 1947.
FLÉGL Emil, *Vrchlabsko opět české*, Horské prameny 3, 1947–1948, s. 35–36.
FOERSTER Josef Bohuslav, *Stůl života*, Praha 1920.
FRANK Tibor – HADLER Frank, *Nations, Borders and the Historical Profession: On the Complexity of Historiographical Overlaps in Europe*, in: Disputed Territories and Shared Pasts. Overlapping National Histories in Modern Europe, Frank Tibor – Hadler Frank (eds.), Basingstoke – New York 2011, s. 1–13.
FRAŇOVÁ Ľudmila – HRABOVSKÁ Oľga (eds.), *Lubina 1392–1992*, Lubina 1992.
František BOKES (rec.), *Kalmár GUSZTÁV, Magyar geopolitika, Budapest 1943*, Historický sborník 1, 1943, s. 109–113.
FUTTERA Ladislav, *Lužičtí Srbové a společnost Pojizeří a středního Polabí v době první Československé republiky*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2016.
GÁFRIK Michal (ed.), *Koniec lásky. Antológia prózy Slovenskej moderny*, Martin 2007.
GALANDAUER Jan, *Jak se slovenská otázka prosazovala do českého politického programu v období přípravy samostatného československého státu (1916–1918)*, Historický časopis 19, 1971, s. 177–197.
GALANDAUER Jan, *Prohlášení Českého svazu z 30. května 1917 – zapomenutá programová revoluce*, ČČH 91/4, 1993, s. 582–593.
GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ Anna, *U Masarykovcov. Spomienky osobnej archivárky T. G. Masaryka*, Bratislava 1995.
GEBAUER Jan ml., *Deník dekadentního intelektuála*, Kučera Martin (ed.), Praha 2016.
GESCHE Katja, *Kultur als Instrument der Außenpolitik totalitärer Staaten. Das Deutsche Ausland-Institut 1933–1945*, Köln 2006.
Geschichtswissenschaft im Zeichen des Historismus. Studien zu Problemgeschichten der Moderne, Oexle Otto Gerhard (Hg.), Gottingen 1996.
GLÜCKLICH Julius (zpr.), *Köhler, Walther* [Referát o Troeltschových Sociálních naukách.] / *Köhler, W. Historische Zeitschrift. München : Oldenbourg, 114, (1915)*, ČČH 21/3, 1915, s. 451.
GLÜCKLICH Julius (rec.), *Dilthey, Wilhelm – Mische, Georg Weltanschauung und Analyse des Menschen seit Renaissance und Reformation. Sv. 2. Dilthey, Vilém; [Red.]: Mische, Georg. Leipzig: Teubner, 1914. XI + 528 s.*, ČČH 22, 1916, s. 252–253.
GOLL Jaroslav, *Dějiny a dějepis*, Athenaeum, prosinec 1888 a leden 1889, s. 73–77, 93–103.

GOLL Jaroslav, *Ladislav Hofman*, ČČH 10, 1904, s. 1–14.

GÖRNER Josef, *Vlastnické vztahy k archiváliím v I. republice,* Archivní časopis 13/2, 1963, s. 88–101.

GRANATIER Anton, *Etnické rozhranie slovensko-maďarské*, Bratislava 1930.

GRAUS František, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I*, Praha 1953.

GRAUS František, *K otázkám metodiky středověkých dějin*, Československý časopis historický 4/1, 1956, s. 99–115.

GRAUS František, Živá minulost. Středověké tradice a představy o středověku, Praha 2016.

GREGOROVÁ Hana, *Slovenka pri knihe. Čítanka,* Cviková Jana – Juráňová Jana (eds.), Bratislava 2008.

GROEBLOVÁ Ľudmila, *Tímrava a jej novelly*, Slovenské pohľady 26, 1906, s. 98–103.

GROEBLOVÁ Ľudmila, *On*, in: Koniec lásky. Antológia prózy slovenskej moderny, Gáfrik Michal (ed.), Martin 2007, s. 118–126.

HAAR Ingo, *Erich Gierach*, in: Handbuch der völkischen Wissenschaften. Personen – Institutionen – Forschungsprogramme – Stiftungen, Haar Ingo – Fahlbusch Michael – Berg Matthias (eds.), München 2008, s. 193–198.

HAAS Antonín, *K nedožitým osmdesátinám Bedřicha Jenšovského*, Archivní časopis 19/3, 1969, s. 176–182.

HACKMANN Jörg, *Volks- und Kulturbodenkonzeptionen in der deutschen Ostforschung und ihre Wirkungen auf die sudetendeutsche Landeshistorie*, in: Die böhmischen Länder in der deutschen Geschichtsschreibung seit dem Jahre 1848. Teil I., Neumüller Michael (ed.), Ústí nad Labem 1996, s. 49–71.

HADLER Frank, *Volksgeschichte für die „Deutschen im Sudetenland". Zur Konzeption der sudetendeutschen Spielart eines Paradigmas deutscher Historiographie in den 1930er Jahren*, in: Historische West- und Ostforschung in Zentraleuropa zwischen dem Ersten und dem Zweiten Weltkrieg – Verflechtung und Vergleich, Middell Matthias – Sommer Ulrike, Leipzig 2004, s. 133–151.

HALAGA Ondrej Richard (ed.), *Východoslovenský slovník: historicky dokumentovaný (921–1918), paralely české, slovenské ekvivalenty,* Košice – Prešov 2002.

HANZAL Josef, *Duchovní tvářnost pobělohorských Čech a dílo Josefa Pekaře,* in: Josef Pekař a české dějiny 15.–18. století. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 8.–9. dubna 1994 v Turnově a Sedmihorkách, Bystrá nad Jizerou 1994, s. 85–88.

HANZAL Josef, *Josef Pekař – život a dílo*, Praha 2002.

HARDTWIG Wolfgang, *Historismus als ästhetische Geschichtsschreibung: Leopold von Ranke*, Geschichte und Gesellschaft 23/1, 1997, s. 99–114.

HARNA Josef, *Die Konzeption der „Tschechoslowakischen Nation" in der tschechischen Historiographie der Zwischenkriegszeit*, in: Geschichtsschreibung zu den böhmischen Ländern im 20. Jahrhundert. Wissenschaftstraditionen – Institutionen – Diskurse, Brenner Christiane – Franzen K. Erik – Haslinger Peter – Luft Robert (Hgg.), München 2006, s. 77–94.

HAVELKA Miloš, *Dějiny a smysl. Obsahy, akcenty a posuny „české otázky“ 1895–1989*, Praha 2001.

HAVELKA Miloš, *„Smysl“, „pojetí“ a „kritiky dějin“; „historická identita“ a historické „legitimizace“ (1938 až 1989)*, in: Spor o smysl českých dějin 2, 1938–1989. Posuny a akcenty české otázky, Miloš Havelka (ed.), Praha 2006, s. 7–60.

HAVELKA Miloš, *Max Weber ve sporu o smysl českých dějin aneb O Slavíkově čtení novokantovské metodologie věd o kultuře*, in: *Život plný střetů: dílo a odkaz historika Jana Slavíka (1885*–1978), Babka Lukáš – Roubal Petr (eds.), Červený Kostelec – Praha 2009, s. 97–108.

HAVELKA Miloš (rec.), *František Kutnar, Jaroslav Marek, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví, Praha 2009, NLN – Nakladatelství Lidové noviny, 1088 s., ISBN 978-80-7106-402-2,* Dějiny – teorie – kritika 6/2, 2009, s. 380–387.

HAVRÁNEK Jan – KUČERA Karel (eds.), *Disertace pražské university 1882–1953.* Díl I., Praha 1965.

HAVRÁNEK Jan – KUČERA Karel (eds.), *Disertace pražské university 1882–1953.* Díl II., Německá universita, Praha 1965.

Herimanni Augiensis chronicon, in: Monumenta Germaniae historica. Scriptorum. Tomus VII, Pertz Georgius Heinricus (ed.), Hannoverae 1844.

HERMANN Tomáš, *Emanuel Rádl a české dějepisectví. Kritika českého dějepisectví ve sporu o smysl českých dějin*, Praha 2002.

HERMANN Tomáš, *Gollovo a Masarykovo čtení Františka Palackého*, in: Jaroslav Goll a jeho žáci, Jiroušek Bohumil – Blüml Josef – Blümlová Dagmar (eds.), České Budějovice 2005, s. 269–281.

HERTL Jan, *Prožití dějin*, in: O Josefu Pekařovi, Holinka Rudolf (ed.), Praha 1937, s. 217–240.

Heslo *Dilthey, Wilhelm*, in: Ottův slovník naučný, sv. VII, Praha 1893, s. 546–547.

heslo *Regionalismus*, in: Masarykův slovník naučný, díl VI, Praha 1932, s. 92.

heslo *Regionalismus*, in: Ottův slovník naučný nové doby, díl V, sv. 1, Praha 1938, s. 485.

HEYWOOD Andrew, *Politologie*, Plzeň 2008.

HLAVAČKA Milan, *Místa paměti a jejich „místo“ v historickém a společenském „provozu“,* in: Paměť míst, událostí a osobností. Historie jako identita a manipulace, Hlavačka Milan – Marès Antoine – Pokorná Magdaléna (eds.), Praha 2011, s. 10–21.

HLÁVKA Karel (ed.), *Památná hora Říp: přírodní rezervace a kulturní památka*, Praha 1959.

HODURA Quido, *O mládí Zdeňka Nejedlého*, in: Padesát let Zdeňka Nejedlého, Bělohlávek Bedřich (ed.), Praha 1928.

HOFFMANNOVÁ Jaroslava, *K univerzitnímu působení Václava Novotného*, Mediaevalia Historica Bohemica 6, 1999, s. 161–198.

HOFFMANNOVÁ Jaroslava, *Václav Novotný (1869–1932) – žák, kolega a učitel,* in: Jaroslav Goll a jeho žáci, Jiroušek Bohumil – Blüml Josef – Blümlová Dagmar (eds.), České Budějovice 2005, s. 395–417.

HOFFMANNOVÁ Jaroslava, *Václav Novotný (1869–1932). Život a dílo univerzitního profesora českých dějin*, Praha 2014.

HOFMAN Ladislav Karel, *Několik slov k Nečasovým úvahám Nietzschovým v českém překladě*, in: L. K. Hofmana Sebrané spisy I. Spisy vědecké, Glücklich Julius – Krofta Kamil (eds.), Praha 1904, s. 404–411.

HOLÁT Pavel, *František Roubík. Neúnavný poutník mapou historie*, Praha 2007.

HOLEČEK Josef, *Podejme ruku Slovákům!*, Praha 1880.

HOLINKA Rudolf, *Dílo Josefa Pek*aře, in: O Josefu Pekařovi. Příspěvky k životopisu a dílu, Holinka Rudolf (ed.), Praha 1937, s. 31–144.

HOLLÝ Karol, *Negácia udalostnej histórie a historický optimizmus: historická ideológia Svetozára Hurbana Vajanského (1881–1897)*, Historický časopis 57/2, 2009, s. 243–269.

HOLLÝ Karol, *Franko Vítazoslav Sasinek as the 'historiographer of Slovaks'*, Leidschrift historisch Tijdschrift 25/1, 2010, s. 145–165.

HOLLÝ Karol, *Historická argumentácia Štefana Marka Daxnera v práci Hlas zo Slovenska, resp. slovenská otázka od konca 18. stoletia (textová analýza)*, Dejiny: internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove 5/2, 2010, s. 132–143.

HOLLÝ Karol, *Vydávanie, hodnotenie a popularita historických prác Franka Víťazoslava Sasinka na prelome 19. a 20. storočia: náčrt problematiky a jej (možná) interpretácia*, Studia Bibliographica Posoniensia 5, 2010, s. 137–148, [online]. Dostupné z: http://www.ulib.sk/files/Publikacie/SBP/sbp2010.pdf.

HOLLÝ Karol, *Historik a „národná disciplína": ideologicko-politický aspekt historického myslenia Júliusa Bottu s dôrazom na interpretáciu genézy a charakteru textu Slováci. Vývin ich národného povedomia (1906)*, in: Kapitoly z histórie stredoeurópskeho priestoru v 19. a 20. storočí: pocta k 70-ročnému jubileu Dušana Kováča, Ivaničková Edita (ed.), Bratislava 2011, s. 159–176.

HOLLÝ Karol, *Ponímanie histórie a inštrumentalizácia obrazov minulosti v národnej ideológii Tomáša G. Masaryka na prelome 19. a 20. storočia,* Dějiny – teorie – kritika 8/1, 2011, s. 35–59.

HOLLÝ Karol, *Ženská emancipácia: diskurz slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia*, Bratislava 2011.

HOLLÝ Karol, *Formovanie národnej ideológie českých slovakofilov (1880–1881) a jej hodnotenie v rámci slovenskej národoveckej society*, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století. VII., Hradecký Tomáš – Horák Pavel et al., Hradec Králové 2012, s. 11–22.

HOLLÝ Karol, *Snahy o inštitucionalizáciu slovenskej vedy pred rokom 1939*, in: Dejiny Slovenskej akadémie vied, Kováč Dušan (ed.), Bratislava 2014, s. 21–52.

HOLTZMANN Robert, *Die älteste Namensform für Preßburg*, Zeitschrift für Slavische Philologie 2, 1925, s. 372–379.

HOLZHEY Helmut – RÖD Wolfgang, *Filosofie 19. a 20. století II. Novokantovství, idealismus, realismus a fenomenologie*, Praha 2006.

HORÁK Emil, *Bohuslav Šulek ako významný vedecký a kultúrny pracovník v Chorvátsku*, Slovenská reč 61/4, 1996, s. 193–203.

HORÁK Josef, *Staří zahrádkáři*, Beseda 6/17–18, 1949, s. 254–255.
HORKAJ Štefan – PRUŽINSKÝ Štefan, *Pravoslavna cirkev na Slovensku v 19. a 20. storočí. Ľudia – události – dokumenty*, Prešov 1998.
HORSKÝ Jan, *Dějezpytec a pojmosloví*, in: Kulturní a sociální skutečnost v dějezpytném myšlení. Příspěvky k dějinám českého dějepisectví Gollovy školy, Horský Jan (ed.), Ústí nad Labem 1999, s. 9–47.
HORSKÝ Jan, *Doba, duch doby*, in: Kulturní a sociální skutečnost v dějezpytném myšlení. Příspěvky k dějinám českého dějepisectví Gollovy školy, Horský Jan (ed.), Ústí nad Labem 1999, s. 119–152.
HORSKÝ Jan, *„Duch doby" v českém dějepisectví a francouzský dějepis mentalit*, in: Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002–2003 [= Pracovní seminář Dějiny mentalit a jejich recepce v českém prostředí, Praha, 30. října 2002], Praha 2003, s. 235–251.
HORSKÝ Jan, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, Praha 2009.
HORSKÝ Jan, *„Předsudky o standardech vědeckosti historiografie." Stručná poznámka na okraj „sporu" o třetí vydání Kutnarových a Markových Přehledných dějin českého a slovenského dějepisectví,* Dějiny – teorie – kritika 7/2, 2010, s. 280–285.
HORVÁTH Pavel, *Rodokmeň a osudy rodiny Štúrovcov*, Bratislava 1988.
HOSÁK Ladislav, *Historický místopis země Moravskoslezské I–IX*, Praha 1933–1938.
HOSÁK Ladislav, *Nové československé dějiny*, Brno 1947.
HOSÁK Ladislav, *Úkoly regionálního dějepisectví v Podkrkonoší pro starší období feudalismu*, Krkonoše – Podkrkonoší. Vlastivědný sborník prací pod patronací filosofické fakulty U. P. v Olomouci 1, 1963, s. 13–15.
HOUBA Antonín, *Josef Sekáč. K dějinám ovocnictví na Jičínsku*, Sborník Musejního spolku v Jičíně 4/2, 1938, s. 125–136
HROCH Jaroslav, *Filosofická hermeneutika v dějinách a současnosti*, Brno 1997.
HROCH Miroslav, *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*, Praha 1996.
HROCH Miroslav, *Na prahu národní existence*, Praha 1999.
HROCH Miroslav, *Konec historismu?*, in: 19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly, Řepa Milan (ed.), Praha 2008, s. 12–25.
HRUBÝ František, *Severní Morava v dějinách*, Stráž Moravy 23, 1932, s. 71–74, 91–94, 111–114, 127–130.
HRUBÝ Václav, [*Václav Novotný – nekrolog*], Naše věda 13, 1932, s. 208–211.
HRUŠOVSKÝ František, *Slovenské dejiny*, Turčiansky Sv. Martin 1939.
HRUŠOVSKÝ František, *Slovenský štát a zahraniční Slováci*, Slovák 21/132, 10. 6. 1939, s. 1–2.
HRUŠOVSKÝ František, *Slovenská národná kultúra*, Bratislava 1940.
HRUŠOVSKÝ František, *Národná a štátna myšlienka vo vyučovaní vlastivedy*, Bratislava 1940.
HÜBINGER Gangolf, *Die Monistische Bewegung. Sozialingenieure und Kultiurprediger*, in: *Kultur- und Kulturwissenschaften um 1900,* Band II: *Idealismus und Positivismus II.,* Hübinger Gangolf – vom Bruch Rüdiger – Graf Friedrich Wilhelm (Hgg.), Stuttgart 1997, s. 246–259.

HUDEČKOVÁ Viera, *Regionalizmus a oblasť Šariša v 30. rokoch 20. storočia*, Annales historici Prešoviensis 5/2005, s. 179–195.

HUDEK Adam, *Najpolitickejšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948–1968*, Bratislava 2010.

HUDEK Adam, *Význam evanjelictva v slovenských národných dejinách v diele Samuela Štefana Osuského*, in: Sláva šľachetným II. Evanjelická cirkev a. v. a politika v 20. storočí, Juráš Ján – Rogul'ová Jaroslava a kol. (eds.), Liptovský Mikuláš 2012, s. 112–123.

HUDEK Adam, *Slovenská akadémia vied a umení*, in: Dejiny Slovenskej akadémie vied, Kováč Dušan (ed.), Bratislava 2014, s. 55–67.

HUNKA Ján, *Nové fakty o denároch Štefana I. s nápisom PRESLAVVA CIV z mincovne v Bratislave*, Numizmatika 20, 2005, s. 1–10.

HUNKA Ján, *Mince Arpádovcov z rokov 1000–1301. Ich podiel na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska (=Archaeologica Slovaca Monographiae, Tomus XV)*, Nitra 2013.

HURBAN Svetozár, *Slovensko a jeho život literárny*, Slovenské pohľady 1/1, 1881, s. 1–4.

HURBAN Svetozár, *Slovenské zemanstvo*, Slovenské pohľady 1/2, 1881, s. 97–101.

HURBAN VAJANSKÝ Svetozár, *Prečo my nie sme pesimisti*, Národnie noviny 21/26, 4. 3. 1890, s. 1.

HÚSEK Jan, *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy*, Bratislava 1925.

HÚSEK Jan, *Hranice mezi zemí Moravskoslezskou a Slovenskem. Studie etnografická*, Praha 1932.

HÚSEK Ján, *Politika v polské vědě*, Prúdy 19/4, 1935, s. 225–229.

HÚŠČAVA Alexander, *Kolonizácia Liptova do XVI. storočí (Odpoveď D. Rapantovi)*, Prúdy 17/7, 1933, s. 231–233.

CHALOUPECKÝ Václav, *Jan IV. Z Dražic, poslední biskup pražský. Studie kulturně historická*, Praha 1908.

CHALOUPECKÝ Václav, *Palacký v archivu roudnickém*, ČČH 18/3, 1912, s. 332–336.

CHALOUPECKÝ Václav, *František Palacký*, Praha 1912.

CHALOUPECKÝ Václav, *Český a slovenský program*, Cesta. Čtení zábavné a poučné. Týdeník pro literaturu, život a umění I, 1919, s. 1184–1186.

CHALOUPECKÝ Václav, *O Řipu*, Praha 1919.

CHALOUPECKÝ Václav, *Praga caput regni*, Praha 1919.

CHALOUPECKÝ Václav, Československé dějiny, ČČH 28, 1922, s. 1–30.

CHALOUPECKÝ Václav, *K nejstarším dějinám Bratislavy*, Sborník Filozofickej fakulty University Komenského v Bratislave 1, 1922, s. 218–239.

CHALOUPECKÝ Václav, *Sv. Svorád*, Prúdy 6/9–10, 1922, s. 544–553.

CHALOUPECKÝ Václav, *Staré Slovensko*, Bratislava 1923.

CHALOUPECKÝ Václav, *Kosmas a Slovensko*, ČČH 30/2, 1924, s. 374–376.

CHALOUPECKÝ Václav (rec.), *Jan Dąbrowski, Władysław I. Jagiellończyk na Węgrzech (1440–1444), Warszawa 1923*, ČČH 31/1, 1925, s. 179–181.

CHALOUPECKÝ Václav (rec.), *Konrad Schünemann, Die Deutschen in Ungarn bis zum 12. Jahrhundert, Berlin-Leipzig, 1923*, ČČH 31/1, 1925, s. 175–179.

CHALOUPECKÝ Václav, *Česká hranice východní koncem XI. století. Několik poznámek k výkladu t. ř. zakládací listiny biskupství pražského a její konfirmace z r. 1086*, ČČH 32/2, 1926, s. 335–342.

CHALOUPECKÝ Václav (rec.), *Richard Horna, Několik kapitol z dějin údělných knížat na Moravě, Bratislava 1926*, ČČH 32/2, 1926, s. 439–440.

CHALOUPECKÝ Václav, *Selská otázka v husitství*, Bratislava 1926.

CHALOUPECKÝ Václav (rec.), *Eugen Kucharski, Zapiska karolińska, zwana niewłasciwie „Geografem bawarskim", Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie 5, 1925, s. 81–86; Zygmunt Wojciechowski, Ustrój polityczny ziem polskich w czasach przedpiastowskich, Lwów 1927*, ČČH 33/2, 1927, s. 425–426.

CHALOUPECKÝ Václav, *Nový názor na husitskou revoluci*, Bratislava. Časopis Učené společnosti Šafaříkovy 1, 1927, s. 291–297.

CHALOUPECKÝ Václav, *O jménu Bratislavy*, Bratislava. Časopis Učené společnosti Šafaříkovy 1, 1927, s. 320–325.

CHALOUPECKÝ Václav (rec.), *Zygmunt Wojciechowski, Eremici reguły św. Romualda, Warszawa, 1925; TÝŽ, Astryk-Anastazy opat Trzemeszyński, Warszawa, 1925*, ČČH 33/2, 1927, s. 426–427.

CHALOUPECKÝ Václav (rec.), *Zygmunt Wojciechowski, Ustrój polityczny ziem polskich w czasach przedpiastowskich*, *Pamiętnik historyczno-prawny, tom IV, zesz. 2, Lwów 1927*, ČČH 33/2, 1927, s. 425–426.

CHALOUPECKÝ Václav, *Naše národní tradice a Slovensko*, Bratislava. Časopis Učenej spoločnosti Šafárikovej 2/1–2, 1928, s. 263–268.

CHALOUPECKÝ Václav, *Uherská politika Přemysla Otakara II.*, in: Od pravěku k dnešku I, Praha 1930, s. 130–188.

V. Ch. [=CHALOUPECKÝ Václav], *Rozdělení částí bývalé stolice oravské…*, ČČH 38/3–4, 1932, s. 634–635.

CHALOUPECKÝ Václav, *Svatý Vojtěch a slovanská liturgie*, Bratislava. Časopis Učené společnosti Šafaříkovy 7, 1934, s. 37–47 (též samostatně).

CHALOUPECKÝ Václav, *Anastasius, bibliotekář římský, o Cyrilovi*, Bratislava. Časopis pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi 10, 1936, s. 446–447.

CHALOUPECKÝ Václav, *Říše velkomoravská*, in: Idea československého státu, Kapras Jan – Němec Bohumil – Soukup František (eds.), Praha 1936, s. 20–26.

CHALOUPECKÝ Václav, *Přítomnost učitelkou minulosti*, Věda a život 4, 2/1937, s. 41–47.

CHALOUPECKÝ Václav, *Německo, Italie a obnovené císařství. Počátky státu českého a polského*, in: Dějiny lidstva od pravěku k dnešku III. Základy středověku, Šusta Josef (ed.), Praha 1937, s. 407–514, 589–638.

CHALOUPECKÝ Václav, *Přemyslovská pověst a Kristián*, ČČH 44/2, 1938, s. 327–338.

CHALOUPECKÝ Václav, *Věda a politika*, Lidové noviny 46/91, 20. 2. 1938, s. 9.

CHALOUPECKÝ Václav, *Prameny X. století legendy Kristiánovy o svatém Václavu a svaté Ludmile*, Praha 1939 (= Svatováclavský sborník II/2).

CHALOUPECKÝ Václav (rec.), *Władysław Semkowicz, Materjały źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy. Część II. Listy i akta, s. l. 1939*, ČČH 45/3–4, 1939, s. 503–506.

CHALOUPECKÝ Václav – LUDVÍKOVSKÝ Jaroslav – RYBA Bohumil – STIEBITZ Ferdinand (eds.), *Na úsvitu křesťanství. Z naší literární tvorby doby románské v století XI.–XIII.*, Praha 1942.

CHALOUPECKÝ Václav, *Staročeská teorie o vzniku ušlechtilých odrůd ovocných*, Rádce z Předmostí 30/7, 1943, s. 232–234.

CHALOUPECKÝ Václav, *K historii švestky domácí*, Rádce z Předmostí 30/9, 1943, s. 298–299; 30/10, s. 330–331.

CHALOUPECKÝ Václav (rec.), *Jan Slavík, Vznik českého národa*, *Úvod do českých dějin. Díl 1. Národ v době družinné. Praha 1946*, ČČH 47/1–4, 1946, s. 158–182.

CHALOUPECKÝ Václav, *Z historie našich zahrad*, in: Rádcovcova práce v zahradě, na poli a na dvoře – Jaro, Léto, Podzim, Zima, 1, Předmostí 1947, s. 26–28.

CHALOUPECKÝ Václav, *Naše ovocnářství z dob Karla IV.*, in: Rádcovcova práce v zahradě, na poli a na dvoře – Jaro, Léto, Podzim, Zima, 1, Předmostí 1947, s. 13–17.

CHALOUPECKÝ Václav, *Kdy byla Morava připojena k českému státu*, ČČH 48–49/1, 1947–1948, s. 241–247.

CHALOUPECKÝ Václav, *Pravokořenné stromy ovocné. Starosvětské praktiky a novodobé zkušenosti*, in: Rádcovcova práce v zahradě, na poli a na dvoře – Jaro, Léto, Podzim, Zima, 2, Předmostí 1948, s. 6–8.

CHALOUPECKÝ Václav, *Mé poznatky o panenském*, Ovocnické rozhledy 42, 1951, s. 111–112.

CHALOUPECKÝ Václav – RYBA Bohumil (eds.), *Středověké legendy prokopské: jejich historický rozbor a texty*, Praha 1953.

CHVATÍK Květoslav, *Česká estetika přelomu 19. a 20. století. Otakar Hostinský, Otakar Zich, F. X. Šalda*, in: Po cestách naléhavosti myšlení. Věnováno Josefu Zumrovi k 65. narozeninám, Šnebergová Irena (ed.), Praha 1993, s. 215–230.

Informatívny sprievodca štátnych archívov Slovenskej republiky I, Bratislava 2000.

ISTVÁN Janek, *Maďarské a slovenské revizionistické snahy a bilaterálne vzťahy v rokoch 1939–1940*, in: Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938–1945, Mitáč Ján (ed.), Bratislava 2011, s. 74–108.

Jablka malinová, Rádce z Předmostí 30/8, 1943, s. 266.

JANION Maria, *Niesamowita Słowiańszczyzna. Fantazmaty literatury*, Krakow 2016.

JANKO Josef (rec.), *Ernst SCHWARZ, Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle, München 1931*, Časopis pro moderní filologii 32, 1935, s. 334–340.

JANKO Josef, *O původu jména Bratislava (Preßburg – Prešpurk)*, ČČH 33/2, 1927, s. 347–351.

JERŠOVÁ Mária (rec.), Časopis pro dějiny venkova 21, 1934, s. 131–132.

JEŘÁBEK Dušan, *Arne Novák a Zdeněk Nejedlý, jejich pojetí tradice a tradicionalismu*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. V, Řada literárněvědná bohemistická = Bohemica litteraria 51–52/V5–6, 2002–2003, s. 35–41.

JIRÁNEK Jaroslav (ed.), *Zdeněk Nejedlý o Bedřichu Smetanovi*, Praha 1980.

JIRÁNEK Jaroslav, *Vít Nejedlý. Z historie bojů o novou, socialistickou kulturu*, Praha 1959.

JIROUŠEK Bohumil, *Antonín Rezek,* České Budějovice 2002.

JIROUŠEK Bohumil, *Jaroslav Goll a jeho místo v českém dějepisectví,* in: Jaroslav Goll a jeho žáci, Jiroušek Bohumil – Blüml Josef – Blümlová Dagmar (eds.), České Budějovice 2005, s. 9–24.

JIROUŠEK Bohumil, *Jaroslav Goll. Role historika v české společnosti,* České Budějovice 2006.

JIROUŠEK Bohumil, *Zánik Českého časopisu historického po únoru 1948 ve světle dobových dokumentů*, ČČH 107/1, 2009, s. 119–147.

JIROUŠEK Bohumil, *Historik Jaroslav Charvát v systému vědy a moci*, Praha 2011.

JIROUŠEK Bohumil, *Karel Stloukal – profesor obecných dějin*, České Budějovice 2014.

JIROUŠEK Bohumil, *Josef Kalousek. Historik v národní společnosti druhé poloviny 19. století*, Praha 2018.

JIRSÍK Jan Valerián, *Řip a jeho chrám*, Praha 1826.

JÓCSIK Ludwig, *Die ungarisch-slowakische Volksgrenze*, Ungarn 2/6, 1941, s. 360–367.

JONÁŠOVÁ Stanislava (ed.), *Bibliografie české histori za léta 1937–1941*

JOSEFOVIČOVÁ Milena, *Sudetoněmecký ústav pro výzkum země a lidu. Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung*, in: Hledání centra. Vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a první polovině 20. století, Kaiserová Kristina – Kunštát Miroslav (eds.), Ústí nad Labem 2011, s. 327–341.

JOSEK Otakar, *Život a dílo Josefa Kalouska*, Praha 1922.

(–k.), *Der nationale Kampf* [...] [rubrika: Literární zprávy], s. 347–350, neidentifikované periodikum, citované podle: Archiv Národního Muzea, fond J. L. PÍČ, Ohlasy na díla J. L. Píče.

KÁBOVÁ Hana, *Josef Vítězslav Šimák. Jeho život a dílo se zvláštním zřetelem k historické vlastivědě*, České Budějovice – Pelhřimov 2013.

KÁBOVÁ Hana, *Místopisná komise České akademie věd a umění v letech 1913–1952*, Práce z dějin Akademie věd 7/1, 2015, s. 61–88.

KÁBOVÁ Hana, *Páter Láska. Životní příběh a překladatelské dílo kyjského faráře Gustava Lásky (1848–1921)*, Praha – Pelhřimov 2015.

KÁBOVÁ Hana, *Kdo byla záhadná Jetty přítomná při narození Zdeňka Nejedlého?*, Boleslavica 10, 2017, s. 147–149.

KÁLAL Kar[el], *Úkol našich spisovatelův a umělců v československé vzájemnosti*, Slovanský přehled. Sborník statí, dopisův a zpráv ze života slovanského 6/2, 1904, s. 49–54.

KALANDRA Záviš, *Slavíkova „Husitská revoluce“*, Haló noviny 2/147, 6. 6. 1934, s. 4.

KALANDRA Záviš, *Kosmas a Kristián o původu státu. Příspěvek k datování Kristiánovy legendy*, Dějiny a přítomnost 2/1, 1938, s. 1–23.

KALANDRA Záviš, *České pohanství*, Praha 1947.

KALANDRA Záviš, *České pohanství*, Kindl Martin (ed.), Praha 2018.

KALHOUS David, *Legenda Christiani and modern historiography*, Leiden 2015.

KALHOUS Rudolf, *Trutnovsko v dějinách*, Horské prameny 3, 1947–1948, s. 9–11, 55–58.

KALISTA Zdeněk, *Český barok u Josefa Pekaře*, in: O Josefu Pekařovi. Příspěvky k životopisu a dílu, Holinka Rudolf (ed.), Praha 1937, s. 153–198.

KALISTA Zdeněk, *Josef Pekař*, Praha 1994.
KALISTA Zdeněk, *Po proudu života 2*, Víšková Jarmila (ed.), Brno 1997.
KALISTOVÁ Jitka – WOLF Vladimír, *Počátky města Trutnova*, Krkonoše – Podkrkonoší. Vlastivědný sborník prací pod patronací filosofické fakulty U. P. v Olomouci 1, 1963, s. 24–42.
KALIVODA Robert, *Husitská ideologie*, Praha 1961.
KALOUSEK Josef, *O staročeském právě dědickém a královském právě odúmrtném na statcích svobodných v Čechách i v Moravě*, Rozpravy ČAVU, Praha 1894.
KALOUSEK Josef, *Josef Procházka, příklad českého písmáka*, Český lid 4/3, 1895, s. 214–221.
KALOUSEK Josef, *O písmákovi Josefu Procházkovi*, Český lid 5/2, 1896, s. 25–27, 129.
KALOUSEK Josef, *Obrana knížete Václava Svatého proti smyšlenkám a křivým úsudkům o jeho povaze*, Praha 1901.
KAMENEC Ivan, *Slovenské, české a československé dejiny: problém, či pseudoproblém?*, in: Kamenec Ivan, *Spoločnosť, politika, historiografia. Pokrivené (?) zrkadlo dejín slovenskej spoločnosti v dvadsiatom storočí*, Bratislava 2009, s. 169–176.
KAMENICKÝ Karel, *České ovoce VI. Jablka II.*, Praha 1924.
KAMENICKÝ Karel, *Československé ovocné odrůdy lokální*, Praha 1926.
KAMENICKÝ Karel, *Ovocná a okrasná stromořadí*, Praha 1932.
KAPRAS Jan (ed.), *Český živel v „Deutschböhmen"*, Praha 1918
KAPRAS Jan – NĚMEC Bohumil – SOUKUP František (eds.), *Idea československého státu*, díl I–II, Praha 1936.
KAPRAS Jan, *Český stát. Jeho vznik, poměr k Rakousku a Němcům*, Praha 1927.
KAPRAS Jan, *Národnostní vývoj v českém státě*, Praha 1931.
KARÁCSONYI János, *Szent-István király oklevelei és a Szilveszter-bulla. Diplomatikai tanulmány*, Budapest 1891.
KARBUSICKÝ Vladimír, *Báje, mýty, dějiny*, Praha 1995.
KARBUSICKÝ Vladimír, *Nejstarší pověsti české: Fantazie – domněnky – fakta*, Praha 1966.
KÁRNÍK Zdeněk, *České země v éře První republiky (1918–1938), I–III*, Praha 2002–2003.
KASTNER Quido, *Posvátná hora Říp*, Vlastivědný sborník Podřipsko 11, 2001, s. 47–49.
KAVKA František, *Husitská revoluční tradice,* Praha 1953.
KAZBUNDA Karel, *Stolice dějin na pražske univerzitě, III. díl*, *Stolice dějin na české universitě od zřízení university do konce rakousko-uherské monarchie (1882–1918)*, Praha 1968 (= Práce z dějin university 6).
KAZBUNDA Karel, *Stolice dějin na české univerzitě v Praze 1914–1918, IV. díl, Jaroslav Goll a Josef Pekař ve víru války světové,* Kučera Martin (ed.), Praha 2000.
KLÁPŠTĚ Jan, *K některým problémům středověké kolonizace*, Studia Mediaevalia Pragensia 1, 1988, s. 93–111.
KLEBEL Ernst, *Eine neuaufgefundene Salzburger Geschichtsquelle*, Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 61, 1921, s. 33–54.

KLIK Josef, *Dvacet pět let české historické vlastivědy*, in: Acta regionalia. Sborník vlastivědných prací Společnosti přátel starožitností, Praha 1965, s. 13–36.

KLIMEK Antonín, *Velké dějiny zemí Koruny české XIII, 1918–1929*, Praha – Litomyšl 2000.

KLIMEK Antonín, *Velké dějiny zemí Koruny české XIV, 1929–1938*, Praha – Litomyšl 2002.

von KLIMÓ Árpád von, *Volksgeschichte in Ungarn (1939–45). Chancen, Schwierigkeiten und Folgen eines „deutschen" Projektes*, in: Historische West- und Ostforschung in Zentraleuropa zwischen dem Ersten und dem Zweiten Weltkrieg – Verflechtung und Vergleich, Middell Matthias – Sommer Ulrike (eds.), Leipzig 2004, s. 151–178.

KLÍMA Stanislav, *O národních poměrech na Slovensku* [pôvodné vydanie: Poděbrady 1902], [online]. Dostupné z: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/5011/Klima_O-narodnich-pomerech-na-Slovensku/1.

KNIEZSA István, *Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert*, Archivum Europae Centro-Orientalis 4/1–3, 1938, s. 241–412 + mapová příloha.

KNÍŽEK Antonín, *Tvář Libáňska před 130 lety*, Ročenka Městského musea v Libáni za rok 1959, s. 3–4.

KOČÍ, Bohumil, *Podkarpatská Rus: Její poměry hospodářské, kulturní a politické*, Praha 1922.

KÖHNKE Klaus Christian, *Neukantismus zwischen Positivismus und Idealismus?*, in: *Kultur- und Kulturwissenschaften um 1900,* Band II: *Idealismus und Positivismus II.,* Hübinger Gangolf – vom Bruch Rüdiger – Graf Friedrich Wilhelm (Hgg.), Stuttgart 1997, s. 41–52.

KOCHANNYJ Cyril, *O Podkarpatské Rusi*, Praha 1929.

Komunikat Nr. 1 w sprawie współpracy historyków polskich i czechosłowackich, Kwartalnik historyczny 48, 1934, s. 1028–1030.

KONRAD Kurt, *Dějiny husitské revoluce*, Praha 1964.

KONRÁD Ota, *Die Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung 1940–1945. „Wissenschaftliche Gründlichkeit und völkische Verpflichtung"*, in: Die „sudetendeutsche Geschichtsschreibung" 1918–1960. Zur Vorgeschichte und Gründung der Historischen Kommission der Sudetenländer, Albrecht Stefan – Malíř Jiří – Melville Ralph (eds.), München 2008, s. 71–95.

KONRÁD Ota, *Dějepisectví, germanistika a slavistika na Německé univerzitě v Praze 1918–1945*, Praha 2011.

KOPEČEK Michal, *Čeští komunističtí intelektuálové a národní cesta k socialismu: Zdeněk Nejedlý a Karel Kosík, 1945–1968*, Soudobé dějiny 23/1–2, 2016, s. 77–117.

KOPIČKA Petr, *Lobkovický archiv roudnický v roce 2010. Extradice fondu v kontextu jeho dějin*, Archivní časopis 61/1, 2011, s. 341–404.

KORČÁK Jaromír, *Geopolitické základy Československa, jeho kmenové oblasti*, Praha 1938.

Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského I. (Výber z listov z rokov 1860–1890), Petrus Pavol (ed.), Bratislava 1967.

KOSTLÁN Antonín (ed.), *Druhý sjezd československých historiků (5.–11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepisectví v letech 1935–1948*, Praha 1993.

KOTRCH Václav, *Řip. Jeho památnosti a vyhlídka*, Praha 1898.
KOVÁCS Alajos, *A magyar-tóth nyelvhatár változásai az utolsó két évszázadban*, Századok 72, 1938, s. 561–575.
KOVÁČ Dušan, *Slováci – Česi – Dejiny*, Bratislava 1997.
KOVAĽ Peter, *Slovenskí dejatelia a etnické hranice na severovýchode Slovenska v druhej polovici 19. a v prvých rokoch 20. storočia*, Dejiny – internetový časopis Inštitútu historie FF PU v Prešove 2/2007, s. 19–37, [online]. Dostupné z: http://ilonas.net/valal/pdf/Koval2007_hranice.pdf.
KOVÁŘ Jaroslav, *Vzpomínka na Václava Chaloupeckého,* Listy starohradské kroniky 10/2, 1987, s. 37–41.
KOWALSKI Robert, *Od očarenia k sklamaniu. F. Hrušovský a jeho styky s Poľskom v rokoch 1924–1939*, Verbum Historiae 1, 2015, s. 54–81.
KRÁL Josef, *Československá filosofie. Nástin vývoje podle disciplin*, Praha 1937.
KRÁL Václav, *Zdeněk Nejedlý a Gollova škola,* Praha 1986.
KREDÁTUS Juraj, *Druhá Rzeczpospolita a Podkarpatská Rus (1933–1936)*, Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove 2/2007, s. 56–77, [online]. Dostupné z: http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_2_2007.pdf.
KREJČÍ Marek L., *Zrušení svěřenectví, pozemková reforma a patrimoniální archivy. Právně historické poznámky k přístupu státních orgánů k ochraně písemných památek v meziválečném období,* in: Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisectví na formování obrazu české minulosti (Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 4, 1998), s. 61–76.
KREJČÍK Adolf Ludvík, *Československý státní archiv zemědělský*, Praha 1921.
KREJČÍK Adolf Ludvík, *Příspěvky k soupisu archivů velkých statků*, Praha 1929.
KREJČÍK Adolf Ludvík, *Pozemková reforma a archivy velkých statků,* Praha 1937.
Krise des Historismus – Krise des Wirklichkeit. Wissenschaft, Kultur und Literatur 1880–1932, Oexle Otto Gerhard (Hg.), Göttingen 2007.
KREJČÍK Adolf Ludvík, *Paměti*, Kuprová Renata (ed.), Praha 2016.
KRISTEN Zdeněk, *Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti,* ČČH 46/1–2, 1940, s. 191–197.
KRIŽKO Pavel, *Kremnická komora a jej grófi*, Slovenské pohľady 1/2, 1881, s. 153–159.
Krkonošská výstava Trutnov 1949 I–III, Trutnov 1949.
KROFTA Kamil, *O úkolech slovenské historiografie*, Bratislava 1925.
KROFTA Kamil, *Podkarpatská Rus a Československo. Edice statí, reportáží, vzpomínek a dokumentů,* sv. 7, Praha 1995.
KRONES, *Jos. Lad. Píč, Der nationale Kampf* […], Deutsche Litteraturzeitung 4/8, 1883, s. 268–269.
Kronika IV. Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6–8 grudnia 1925, Kwartalnik Historyczny 39, 1925, s. 652.
KRPALA Karol, *Oficiálna línia. Obrazy socializmu v epoche neoliberalismu*, Bratislava 2015.
KRZEMIEŃSKA Barbara, *Politický vzestup českého státu za knížete Oldřicha*, Československý časopis historický 25/2, 1977, s. 246–272.

KRZEMIEŃSKA Barbara, *Wann erfolgte der Anschluß Mährens an den böhmischen Staat?*, Historica 19, 1980, s. 195–243.

KRZEMIEŃSKA Barbara, *Břetislav I. Čechy a střední Evropa v prvé polovině 11. století*, Praha 1999.

KŘEN Jan, *Historické proměny češství,* Praha 1992.

KŘESŤAN Jiří, *Intelektuálové bez rozumu? Učenec Zdeněk Nejedlý a fascinující půvab komunismu*, in: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, sv. 5, Praha 2005, s. 15–41.

KŘESŤAN Jiří, *Kdy vstoupil Zdeněk Nejedlý do Komunistické strany Československa?*, in: Fragmenty dějin. Sborník k šedesátinám Jana Gebharta, Praha 2006, s. 331–340.

KŘESŤAN Jiří, *Zdeněk Nejedlý a česká cesta ke komunismu*, Paginae Historiae 18, 2010, s. 302–310.

KŘESŤAN Jiří, *Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění*, Praha 2013.

KUČERA Martin, *Rakouský občan Josef Pekař*, Praha 2005.

KUČERA Martin, *Glosy k teorii dějin Jana Slavíka*, in: Život plný střetů: dílo a odkaz historika Jana Slavíka (1885–1978), Babka Lukáš – Roubal Petr (eds.), Červený Kostelec – Praha 2009, s. 109–122.

KUČERA Martin, *Kultura v českých dějinách 19. století. Ke zrodu, genezi a smyslu avantgard*, Praha 2011.

KUČERA Matúš, *O pôvode názvu Bratislavy*, in: Bitka pri Bratislave v roku 907 a jej význam pre vývoj stredného Podunajska, Štefanovičová Tatiana – Hulínek Drahoslav (eds.), Bratislava 2008, s. 53–63.

KUDLÁČOVÁ Blanka, *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelavanie na Slovensku v rokoch 1918–1945*, Trnava 2016.

KUDRNA Jaroslav, *Ke kritice pozitivismu v současné buržoazní německé, francouzské a italské historiografii 19. a 20. století*, Brno 1983.

KUHN Thomas Samuel, *Struktura vědeckých revolucí*, Praha 1997.

KUNA Vladimír (ed.). *Almanach oslobodeného juhu*, Nitra 1946.

KURZE Fridericus (ed.), *Annales Fuldenses. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis recusi*, Hannoverae 1891.

KUSÝ Ivan – ŠMATLÁK Stanislav, *Dejiny slovenskej literatúry IV. Literatúra na rozhraní 19. a 20. storočia,* Bratislava 1975.

KUTNAR František, *Základní otázky historického pojmosloví*, in: Druhý sjezd československých historiků (5.–11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepisectví v letech 1935–1948, Kostlán Antonín (ed.), Praha 1993 s. 229–235.

KUTNAR František – MAREK Jaroslav, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha[3] 2009.

KUTNAR František, *Historik Jaroslav Werstadt*, Bílek Karol – Kábová Hana (eds.), Práce z dějin Akademie věd 2/1, 2010, s. 3–11.

KVAPIL František, *Věda, propaganda a zahraniční politika*, Cesta. Revue pro kulturu a politiku 1, 1938, s. 145.

Ľ. CH…….á [=Ľudmila GROEBLOVÁ], *On*, Dennica 10/2, 1907, s. 46–53.

LABUDA Gerard, *Patřili Slované korutanští k říši Sámově?*, ČČH 48–49/1, 1947–1948, s. 1–13.

LACH Jiří, *Šustovy italské pobyty a jejich odraz v románu Cizina*, in: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska, Brno 2000, s. 47–56.

LACH Jiří, *Josef Šusta a Dějiny lidstva*, Olomouc 2001.

LACH Jiří, *Josef Šusta 1874–1945. A History of a Life. A Life in History*, Olomouc 2003.

LACH Jiří, *Poláci a Čechoslováci jako členové mezinárodní historické komunity v letech 1918–1938*, Moderní dějiny 15, 2007, s. 224–233.

LACH Jiří, *Laichterovo nakladatelství a projekt České dějiny. Studie a edice,* Olomouc 2008.

LANGLOIS Charles-Victor – SEIGNOBOS Charles, *Introduction aux Études historiques*, Paris 1898.

–lc– [pravděpodobně HOLCMAN Vojtěch], *Jak vlastivěda chránila za okupace českost slovácké obce Skoronic*, Vlastivědný věstník moravský 1/2–3, 1946, s. 172–173.

Le GOFF Jacques, *Paměť a dějiny,* Praha 2007.

LEHOTSKÁ Darina, *Za profesorom Alexandrom Húščavou*, Archivní časopis 19/3, 1969, s. 173–176.

LEHOTSKÁ Darina, *Dr. Mária Jeršová-Opočenská sedemdesiatročná*, Archivní časopis 19/3, 1969, s. 184–187.

LENDEROVÁ Milena – JIRÁNEK Tomáš, *Vývoj českého regionalismu v období mezi dvěma světovými válkami*, in: Vybrané kapitoly z územní správy, Pardubice 1992, s. 147–163.

LENDEROVÁ Milena – JIRÁNEK Tomáš, *Vývoj českého regionalismu v období mezi dvěma světovými válkami*, Sociologický časopis 29/3, 1993, s. 383–396.

LENDEROVÁ Milena – JIRÁNEK Tomáš, *Český regionalismus 1918–1939. (Několik poznámek k českému regionalismu)*, Regionální revue. Časopis pro společenské vědy 1/1, 1994, s. 49–66.

LEŚNIEWSKA Dorota, *Kolonizacja niemiecka i na prawie niemieckim w średniowiecznych Czechach i na Morawach w świetle historiografii*, Poznań – Marburg 2004.

LINEK Josef, *Podkarpatská Rus. Úvahy a poznámky*, Třebechovice pod Orebem 1922.

LEV Vojtěch, *Brána na východ: Karpatská Rus*, Praha 1920.

Literatúra a umenie, Orol 9/4, 1878, s. 110–111.

Literární pozůstalost a knihovna dvor. rady Dra Jos. Kalouska, Agrární archiv 3, 1916, s. 59.

LOEWENSTEIN Bedřich, *Víra v pokrok*, Praha 2009, s. 375–391.

LOMIČKA Pavel, *Filosofie a věda v Masarykově Konkrétní logice*, dizertační práce, Filozofická fakulta Univerzity Pardubice, Katedra filosofie, 2018.

LOZOVIUK Petr, *Dějiny německy psaného národopisu v Čechách. Úvod do problematiky*, in: Kultura – společnost – tradice II. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie, Uherek Zdeněk (ed.), Praha 2006, s. 13–51.

LOZOVIUK Petr, *Interethnik im Wissenschaftsprozess. Deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftlichen Auswirkungen*, Leipzig 2008.

LUDVÍKOVSKÝ Jaroslav, *O Kristiána I.*, Naše věda 26/7–8, 1949, s. 209–239.
LUSTIGOVÁ Martina, *Karel Kramář a jeho slovanská politika*, in: Slovanství ve středoevropském prostoru: iluze, deziluze a realita. Pardubická konference (22.–24. dubna 2004), Hrodek Dominik (ed.), Praha 2004, s. 145–155.
LUSTIGOVÁ-BUNČÁKOVÁ Milica, *Neznáma literátka Mária Holuby,* Záhorie 21/6, 2012, s. 11–16.
LYSÁ Žofia, *Bratislava*, in: Lexikon stredovekých miest na Slovensku, Štefánik Martin – Lukačka Ján (eds.), Bratislava 2010, s. 105–139.
LYSÁ Žofia, *Bratislavskí hostia v 13. storočí. Zvyky, právo a správa*, Historický časopis 61/4, 2013, s. 603–626.
LYSÝ Miroslav, *Politika českého kniežaťa Břetislava I. (1035–1055) voči Uhorsku,* Historický časopis 52/3, 2004, s. 451–467.
MACEK Josef, *Husitské revoluční hnutí,* Praha 1952.
MACEK Josef, *Husitství – živý zdroj národních tradic*, Praha 1952.
MACEK Jaroslav – ČMUCHAŘ Jiří, *Říp a jeho pokrokové tradice*, Litoměřice 1968.
MAGDOLENOVÁ Anna, *Národná a štátna idea v diele Františka Hrušovského*, Historický časopis 41/5–6, 1993, s. 684–693.
MACH Josef, *Života běh (výbor z díla)*, Praha 1980.
MACHO Peter, *Koncepcia historicko-politickej individuality Slovenska v kontexte štátoprávnych hnutí národov Habsburskej monarchie v 60. rokoch 19. storočia*, Historické štúdie 35, 1994, s. 23–48.
MACHOVEC Milan, *Husovo učení a význam v tradici českého národa,* Praha 1953.
MAKKREEL Rudolf Adam, *Kant, Dilthey and the Idea of Critique of Historical Judgement*, Dilthey-Jahrbuch für Philosophie und Geschichte der Geisteswissenschaften 10, 1996, s.61–79.
MANDL Vladimír, *Chvála krajinství. Úvaha o regionalismu*, Praha 1936.
MANNHEIM Karl, *Ideologie a utopie*, Bratislava 1991.
MAREČEK Zdeněk, *Loučeň a Thurn-Taxisové. Pohledy do doby minulé i nedávné*, Nymburk 2006.
MAREK Jaroslav, *Jacob Burckhardt*, in: Burckhardt Jacob, Úvahy o světových dějinách, Praha 1971, s. 207–221.
MAREK Jaroslav, *Jaroslav Goll*, Praha 1991.
MAREK Jaroslav, *O historismu a dějepisectví,* Praha 1992.
MAREK Jaroslav, *Historie mezi teorií a praxí,* ČČH 96/4, 1998, s. 779–802.
MAREK Jaroslav, *Mistra dělá zkratka. Studie a eseje Jaroslava Marka*, Borovský Tomáš – Dvořák Jan – Řepa Milan (eds.), Brno – Praha 2016.
MAREK Miloš, *Slovenská etnonymá v toponymii stredovekého Uhorska*, Studia Historica Tyrnaviensia 3, 2003, s. 65–87.
MAREK Pavel, *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918–1924)*, Brno 2005.
MAREK Pavel – BUREHA Volodymyr, *Pravoslavní v Československu v letech 1918–1953: Příspěvek k dějinám pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi*, Brno 2008.

MAREK Pavel – LUPČO Martin, *Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století; prolegomena k vývoji pravoslaví v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860–1992*, Brno 2013.

MARÈS Antoine, *Několik zamyšlení nad československou demokracií ve srovnání s dalšími středoevropskými státy*, in: Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století – Hledání východisek, Němeček Jan (ed.), Praha 2010, s. 197–207.

MARSINA Richard (ed.), *Historik Daniel Rapant. Život a dielo (1897–1988–1997)*, Martin 1998.

MARSINA Richard, *Ku koncepcii a vývoju slovenskej historiografie*, Bratislava 2013.

MASARYK Tomáš Garrigue, *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*, Praha 1895.

MASARYK Tomáš Garrigue, *Světová revoluce za války a ve válce 1914–1918,* Praha 1925.

MASARYK Tomáš Garrigue, *O idei československého státu*, in: Idea československého státu, Kapras Jan – Němec Bohumil – Soukup František (eds.), Praha 1936, s. 7.

MATOUŠEK Miloslav, *Zdeněk Nejedlý. Nástin života a práce k šedesátinám*, Praha 1938.

MATÚŠKA Janko, *Slovácká, spr. J. Matuška, Nad Tatrou sa blýská, harm. Roman Nejedlý*, (hudebnina), rok vydání neuveden/neznámý.

MAUR Eduard, *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*, Praha 2006, s. 215–251.

MELICH János, *Pozsony, Bratiszlava*, Magyar nyelv 15, 1919, s. 49–57.

MELICHERČÍK Andrej, *Vedecký význam atlasu slovenského národopisu. (Čo by nám ukázal)*, Slovák 21/123, 28. 5. 1939, s. 9.

MELKESOVÁ Miroslava, *Církevní matriky českých zemí v pozornosti badatelů*, Historická demografie 32, 2008, s. 5–56.

MENDL Bedřich, *Václav Novotný,* Prager Rundschau 2, 1932*,* s. 462–467.

MENDL Bedřich, *Zprávy*, ČČH 43/2, 1937, s. 413–416.

MESTITZ František, *Univerzitná knižnica v rokoch 1919–1939*, in: Univerzitná knižnica v Bratislave 1914–1919–1959, Martin 1959, s. 15–38.

MEYER O., *Bayern*, in: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Die Zeit der Sachsen und Salier II, Das Zeitalter des Ottonischen Staates (900–1050), Wattenbach Wilhelm – Holtzmann Robert (Hgg.), Darmstadt 1967.

MILOTOVÁ Nina, *Kulturní dějiny Podřipska 1860–1914 v kontextu českého národního hnutí*, dizertační práce, Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2015.

MÍŠKOVÁ Alena, *Die Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen (später Deutsche Akademie der Wissenschaften) 1891–1945. (Unterstützungstätigkeit – Fachorientierung, soziale und regionale Herkunft der Antragsteller, zeitliche Entwicklung)*, Germanoslavica 2 (7), č. 1, s. 65–72.

MIŠKOVIČ Alojz, *Maďarsko-slovenský problém v dávnej minulosti*, Slovák 25/295, Vánoce 1943, s. 7.

MOCHAL Richard, *Nositelé titulu Čestný občan města Turnova*, 2012 [online]. Dostupné z: https://www.turnov.cz/cs/mesto/osobnosti-a-zajimavosti-turnova/nositele-titulu-cestny-obcan-mesta-turnova.html.

MOJŽÍŠOVÁ Olga, *Odkaz Bedřicha Smetany – vývoj a proměny jeho recepce*, in: Národní identita/y v české hudbě, Dohnalová Lenka (ed.), Praha 2012, s. 42–43.

MOJŽÍŠOVÁ Olga, *Památník Bedřicha Smetany v Jabkenicích*, Praha 2003.

MOJŽÍŠOVÁ Olga, *Smetana, Bedřich (Friedrich)*, Ústav hudební vědy Filozofické fakulty Masarykovy Univerzity 2008, [online]. Dostupné z: www.ceskyhudebnislovnik.cz/slovnik/.

MOMMSEN Wolfgang J., *Kultur und Wissenschaft im kulturellen System des Wilhelminismus: die Entzauberung der Welt durch Wissenschaft und ihre Verzauberung durch Kunst und Literatur*, in: *Kultur- und Kulturwissenschaften um 1900,* Band II: *Idealismus und Positivismus II.,* Hübinger Gangolf – vom Bruch Rüdiger– Graf Friedrich Wilhelm (Hgg.), Stuttgart 1997, s. 24–40.

MOMMSEN Wolfgang J., *Bürgerliche Kultur und politische Ordnung. Künstler, Schriftsteller und Intellektuelle in der deutschen Geschichte 1830–1933*, Frankfurt am Main 2000.

MÜHLE Eduard, *Der europäische Osten in der Wahnehmung deutscher Histroiker. Das Beispiel Hermann Aubin*, in: Traumland Osten. Deutsche Bilder vom ostlichen Europa im 20. Jahrhundert, Thum Gregor (ed.), Göttingen 2006.

MÜLLER Erhard, *Die Ortsnamen des Bezirkes Hohenelbe* [=Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch 5], Reichenberg 1938.

MÜLLER Erhard, *Die Besiedlungsgeschichte des Hohenelber Bezirkes*, Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines 27, 1938, s. 12–29.

MÜLLER Erhard, *Die Ortsnamen des ehemaligen Bezirkes Starkenbach* [=Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch 7], Reichenberg 1939.

NÁJEMNÍK Václav, *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl 1918–1938*, diplomová práce, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2009.

NÁJEMNÍK Václav, *Roman Nejedlý a Litomyšl 1871–1901*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2010.

NECHUTOVÁ Jana, *Klasická filologie a česká národní kultura (F. Stiebitz a J. Ludvíkovský)*, in: Brněnská věda a umění meziválečného období (1918–1939) v meziválečném kontextu, Brno 1993, s. 64–67.

NEJEDLÝ Roman, *Myšlenky učitele co vojáka*, Národní škola 5/16, 1867, s. 123–124.

NEJEDLÝ Roman, *Josef Foerster, řídící učitel v Osenicích na odpočinku*, Posel z Budče 8/49, 1877, s. 798–800.

NEJEDLÝ Roman, *Dritte position auf der Violine: Als Fortepyano zu sciner „Praktischen Violin-Schule"*, Praha 1881.

NEJEDLÝ Roman, *Zweite, vierte, fünfte und die übrigen Positionen auf der Violine*, Praha 1884.

NEJEDLÝ Roman, *Dritte position auf der Violine: opus 19*, Praha 1907.

NEJEDLÝ Roman, *Od Šumavy až v Tatry. Sólová píseň pro střední hlas s průvodem piana. Op. 97 (z jitřních písní Svatopluka Čecha)* (hudebnina), Praha 1908.

NEJEDLÝ Roman, *Tatrám, op. 97* (hudebnina), Vinohrady 1909.
NEJEDLÝ Zdeněk, *Dějiny města Litomyšle a okresu. Zřízení obce městské.* Díl 1, seš. 1, Příloha k Věstníku samosprávnému a národohospodářskému okresu litomyšlského 12, Litomyšl 1900.
NEJEDLÝ Zdeněk, *Antonín Boček a František Jelínek*, ČČH 6/2, 1900, s. 132–135.
NEJEDLÝ Zdeněk, *Dějiny města Litomyšle a okolí. Díl 1 (do roku 1421)*, Litomyšl 1903.
NEJEDLÝ Zdeněk, *Jos. B. Foerster*, Praha 1910.
NEJEDLÝ Zdeněk, *Litomyšl. Tisíc let života českého města*, Litomyšl 1934.
NEJEDLÝ Zdeněk, *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*, Praha 1946.
NEJEDLÝ Zdeněk, *Komunisté dědici velkých tradic českého národa,* Praha[3] 1950.
NEJEDLÝ Zdeněk, *Moje práce*, Kojzar Jaroslav (ed.), Praha 1973.
NĚMEC Bohumil, *Dějiny ovocnictví*, Praha 1955.
NEUMÜLLER Michael, *Geschichtswissenschaft und Heimatforschung. Forschungen und Publikationen der Deutschen Gesellschaft der Wissenschaften und Künste bzw. der Deutschen Akademie der Wissenschaften in Prag 1919-1945*, in: Die böhmischen Länder in der deutschen Geschichtsschreibung seit dem Jahre 1848. Teil I., Neumüller Michael (ed.), Ústí nad Labem 1996, s. 81–102.
NIEDERLE Lubor, *K sporu o ruskoslovenské rozhraní v Uhrách,* Slovanský přehled. Sborník statí, dopisův a zpráv ze života slovanského 5, 1903, s. 23–34.
NIEDERLE Lubor, *Uherští Rusíni ve světle maďarské statistiky*, Slovanský přehled 6, 1904, s. 460–462.
NIEDERLE Lubor, *Ještě ke sporu o ruskoslovenskou hranici v Uhrách*, Slovanský přehled. Sborník statí, dopisův a zpráv ze života slovanského 6, 1904, s. 258–261.
NIEDERLE Lubor, *Nová data k východní slovenské hranici v Uhrách*, Národopisný věstník československý 2, 1907, s. 1–3.
NIEDERLE L[ubor], *Referoval jsem v tomto časopise* […][rubrika: Zprávy], ČČH 18/1, 1912, s. 125–128.
NIETZSCHE Bedřich, *Nečasové úvahy I.*, Praha 1902.
NORA Pierre, *Mezi pamětí a historií. Problematika míst,* Cahiers du CeFReS. Antologie francouzských společenských věd 10, Praha 1996, s. 7–33.
NOVÁČEK Vojtěch Jaromír, *Jana Viktorína hr. z Valdštejna spis dosud neznámý*, Časopis Muzea království českého 74, 1900, s. 73. V rodinném archivu Valdštejnů, uloženém v Národním archivu ČR, se však spis nenalézá. Za konzultaci vděčíme Jiřímu M. Havlíkovi a Jiřímu Hrbkovi.
NOVÁK Arne (zpr.), *Z nové německé literatury essayistické*, Přehled 4, 1906, s. 829–830.
NOVÁK Arne (rec.), *Dilthey, Wilhelm – Mische, Georg Weltanschauung und Analyse des Menschen seit Renaissance und Reformation. Sv. 2. Dilthey, Vilém; [Red.]: Mische, Georg. Leipzig: Teubner, 1914. XI + 528 s.*, ČČH 22/1, 1916, s. 252–253.
NOVÁK Jan Bedřich, *Federace společností historických východní Evropy*, in: Z dějin východní Evropy a Slovanstva. Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, profesoru Karlovy university, k šedesátým narozeninám, Weingart Miloš – Dobiáš Josef – Paulová Milada (eds.), Praha 1928, s. 441–449.

NOVÁKOVÁ Mária, *Význam antroponomastiky pre historickú vědu*, Studia Historica Tyrnaviensia 3, 2003, s. 89–96.

NOVOTNÝ Václav, *Józa huslař,* Zábavné listy 8, 1886, s. 359.

NOVOTNÝ Václav, *České dějiny I. 1. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*, Praha 1912.

NOVOTNÝ Václav, *Rektor pražské university Mistr Jan Hus v historii a ve veřejném mínění své doby. Přednáška, kterou o slavností schůzi c. k. české University Karlovy Ferdinandovy v Praze dne 5. července 1915 na paměť pětistého výročí smrti rektora pražské university M. J. Husi proslovil Dr. Václav Novotný, řádný professor českých dějin,* Praha 1915.

NOVOTNÝ Václav, *Ve velké chvíli*, in: Topičův sborník 6/12, 1918, s. 97–100.

NOVOTNÝ Václav, *M. Jan Hus,* in: Národní čítanka, Merhout Cyril – Němec Bohumil (eds.), Praha 1918, s. 48–58.

NOVOTNÝ Václav, *T. G. Masaryk,* Naše doba 26, 1919, s. 481–488.

NOVOTNÝ Václav, *M. Jan Hus. Život a učení I–II,* Praha 1919, 1921.

NOVOTNÝ Václav, *Bílá hora a doba pobělohorská v díle Jiráskově,* in: Alois Jirásek. Sborník studií a vzpomínek na počest jeho sedmdesátých narozenin, Hýsek Miloslav (ed.), Praha 1921, s. 134–158.

NOVOTNÝ Václav, *Kde se narodil Jan Hus?*, Praha 1923.

NOVOTNÝ Václav, *Ještě k otázce rodiště Husova,* Venkov 18/297, 21. 12. 1923, s. 1–2.

NOVOTNÝ Václav, *Kde se narodil Jan Hus?*, Zvon 24/9–11, 1924, s. 118–120, 129–131, 149–150.

NOVOTNÝ Václav, *Hus a my. Přednáška, kterou na slavnostní schůzi k oslavě památky Husovy na Staroměstské radnici pořádané pronesl Václav Novotný, universitní profesor českých dějin v Praze,* Praha 1924.

NOVOTNÝ Václav, *Žižka. K pětistému výročí jeho smrti dne 11. října 1424*, Národní politika 42/281, 11. 10. 1924, s. 2–3.

NOVOTNÝ Václav, *Rodiště Husovo – Husinec nad Blánicí,* Věstník královské české společnosti nauk č. 4, 1924, (1925), s. 1–59.

NOVOTNÝ Václav, *Husův význam historický,* Praha 1925.

NOVOTNÝ Václav, *Rodiště Husovo,* Kritika 3/13, 1926, s. 159–160.

NOVOTNÝ Václav, *Pozdrav Dru Ant. Hajnovi,* Samostatnost 23/33–34, 24. 7. 1928, s. 13.

NOVOTNÝ Václav, *Tradice Svatováclavská,* in: Naše národní tradice, Praha 1928, s. 26–55.

NOVOTNÝ Václav, *Zdeněk Nejedlý historik,* in: Padesát let Zdeňka Nejedlého, Bělohlávek Bedřich (ed.), Praha 1928, (nestr.).

NOVOTNÝ Václav, *České dějepisectví v prvém desetiletí republiky*, Praha 1929.

NOVOTNÝ Václav, *Český kníže Václav Svatý. Život, památka, úcta*, Praha 1929.

NOVOTNÝ Václav, *Jaroslav Goll*, Časopis Matice moravské 53, 1929, s. 278–288.

NOVOTNÝ Václav (ed.), *Československá vlastivěda IV. Dějiny*, Praha 1932.

NOVOTNÝ Václav, *In memoriam…,* in: Památník Josefa Emlera k 100. výročí narození, Praha 1936, s. 136–141.

OBERKROME Willi, *Volksgeschichte. Methodische Innovation und völkische Ideologisierung in der deutschen Geschichtswissenschaft 1918–1945*, Göttingen 1993.

ODLOŽILÍK Otakar, *Václav Novotný,* Časopis Matice moravské 56, 1932, s. 343–368.

Okresní věstník pro politický okres jičínský, částka 3, 21. 3. 1930.

Okresní věstník pro politický okres jičínský, částka 3, 12. 3. 1932.

Okresní věstník. Orgán správních okresů jičínského a libáňského, věnovaný samosprávě, rolnictví a národnímu hospodářství 4/3, 1901.

Okresní věstník. Orgán správních okresů jičínského a libáňského, věnovaný samosprávě, rolnictví a národnímu hospodářství 9/15, 1906.

Okresní věstník. Orgán správních okresů jičínského a libáňského, věnovaný samosprávě, rolnictví a národnímu hospodářství 13/19, 1910.

Okresní věstník. Orgán správních okresů jičínského a libáňského, věnovaný samosprávě, rolnictví a národnímu hospodářství 19/19, 1916.

OEXLE Otto Gerhard –RÜSEN Jörn (Hgg.), *Historismus in den Kulturwissenscha en. Geschichtskonzepte, historische Einschätzungen, Grundlageprobleme*, Wien 1996.

ORTVAY Tivadar, *Pozsony város története. Első kötet. A legrégibb időktől az Árpádházi királyok kihalásáig*, Pozsony 1982.

ORZOFF Andrea, *Battle for the Castle. The Myth of Czechoslovakia in Europe, 1914–1948*, New York 2009.

Otakar ODLOŽILÍK, *Deníky z let 1924–1948. I. (1924–1939)*, Sekyrková Milada (ed.), Praha 2002.

Otázka moravských Slovákov. Rozhovor s prof. Alojzom Miškovičom, Gardista 3/93, 24. 4. 1941, s. 4.

OTTO J[an], *Některé poznámky o vzniku „Ottova Slovníku Naučného" a o postupu při jeho vydávaní*, in: Ottův slovník naučný, sv. XXVII, Praha 1908, (nestr.).

OWENSBY Jacob, *Dilthey and the Narrative of History*, Ithaca – London 1994.

P. magistri, qui Anonymus dicuntur, Gesta Hungarorum, in: Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Volumen I, Szentpétery Emericus (ed.), Budapestini 1937.

PACHTA Jan, *Josef Pekař – ideolog kontrarevoluce*, Nová mysl 1/3, 1947, s. 43–55.

PACHTA Jan, *Josef Pekař. Ideolog kontrarevoluce*, Praha 1948.

PACHTA Jan, *Pekař a pekařovština v českém dějepisectví*, Brno 1950.

PALACKÝ František, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě I,* Praha[3] 1876.

PALACKÝ František, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, Praha 1908.

PALACKÝ František, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, Praha[2] 1921.

PALACKÝ František, *Ocenění starých českých dějepisců,* in: Dílo Františka Palackého 1, Charvát Jaroslav (ed.), Praha 1941, s. 294–310.

Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, Praha 1898.

Paměti Vlastimila Kybala Díl I., Hrdlička Jaroslav – Lášek Jan Blahoslav (eds.), Praha 2012.

PÁNEK Tomáš, *Rudolf Urbánek a Masarykova univerzita*, in: Slánské rozhovory 2010 – Česká husitská reformace, Víšek Zdeněk – Hrabánková Blažena (eds.), Slaný 2011, s. 47–51.

PÁNEK Tomáš, *Brněnský historický seminář v meziválečném období*, Studia Historica Brunensia 58/2, 2011, s. 51–84.

PÁNEK Tomáš, *Ozvěna filosoficko-dějinných myšlenek Ernsta Troeltsche v českém prvorepublikovém dějepisectví*, Časopis Matice moravské 134/1, 2015, 173–203.

PÁNEK Tomáš, *Pojetí historismu u Jaroslava Marka*, in: Historik – historismus – dějepisectví. Nad životem Jaroslava Marka, Radomír Vlček (ed.), Praha 2016, s. 53–68.

PAPEŽOVÁ Jana, *Poprava Záviše Kalandry*, Hradec Králové 2012.

PARENIČKA Pavol, *František Hrušovský*, Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 44/2, 1994, s. 56–63.

PAZDERSKÝ Roman, *Historické myšlení Jaroslava Golla*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav českých dějin, Praha 2011.

PAZDERSKÝ Roman, *Jaroslav Goll – seine Bedeutung und sein Einfluss auf die Entwicklung der tschechischen Historiographie*, WISOHIM (Prager wirtschafts- und sozialhistorische Mitteilungen/Prague economic and social history papers) 18/2, 2013, s. 97–113.

PAZDERSKÝ Roman, *Dějiny pojmů a idejí v díle Emanuela Rádla*, Dějiny – teorie – kritika 11/1, 2014, s. 66–84.

PAZDERSKÝ Roman, *Gollův styl. Studie k historickému myšlení Jaroslava Golla*, Praha 2018.

PEJŠA Robert, *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-společenské aspekty připojení P. Rusi k Československu*, Praha 2016.

PEKÁR Martin, *Hlinkova slovenská ľudová strana a jej činnost v šarišsko-zemplínskej župe v rokoch 1939–1945*, Annales Historici Prešoviensis 5, 2005, s. 196–214.

PEKAŘ Josef, *Dějepisectví 1848–1898*, in: Památník na oslavu padesátiletého panovnického jubilea Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I.: vědecký a umělecký rozvoj v národě českém 1848–1898, Praha 1898, s. 1–58.

PEKAŘ Josef, *Nejstarší kronika česká*, Praha 1903.

PEKAŘ Josef, *Die Wenzels- und Ludmila-Legenden und die Echtheit Christians*, Prag 1906.

PEKAŘ Josef, *František Palacký*, Praha 1912.

PEKAŘ Josef, *Tři kapitoly z boje o sv. Jana Nepomuckého,* Praha 1921.

PEKAŘ Josef, *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy,* Praha 1923.

PEKAŘ Josef, *K sporu o rodiště Husovo,* Národní listy 63/352, 25. 12. 1923, s. 11.

PEKAŘ Josef, *K sporu o rodiště Husovo,* ČČH 29/3–4, 1923, s. 460–474.

PEKAŘ Josef, *Ještě k sporu o rodiště Husovo,* ČČH 30/1, 1924, s. 109–132.

PEKAŘ Josef, *K sporu o rodiště Husovo,* ČČH 32/1, 1926, s. 126–134.

PEKAŘ Josef, *Žižka a jeho doba I–IV*, Praha 1927 –1933.

PEKAŘ Josef, *Svatý Václav,* Praha 1929.

PEKAŘ Josef, *O periodizaci českých dějin*, in: Spor o smysl českých dějin 1895–1938, Havelka Miloš (ed.), Praha 1995, s. 729–738.

PENCK Albrecht, *Deutscher Volks- und Kulturboden*, in: Volk unter Völkern. Bücher des Deutschtums. Band 1, von Loesch Karl Christian (ed.), Breslau 1925, s. 62–73.

PEROUTKA Ferdinand, *Budování státu I–II (1918–1919)*, Praha[4] 2003.

PEŠEK Jiří, *Die Geschichtswissenschaft im Lichte der Dissertationen der Prager tschechischen Universität 1882–1939*, in: Bildungsgeschichte, Bevölkerungsgeschichte, Gesellschaftsgeschichte in den böhmischen Ländern und in Europa. Festschrift für Jan Havránek, Lemberg Hans – Litsch Karel – Plaschka Richard Georg – Ránki György (eds.), s. 57–70.

PEŠEK Jiří, *Die Zeitschrift für Sudetendeutsche Geschichte*, in: Die böhmischen Länder in der deutschen Geschichtsschreibung seit dem Jahre 1848. Teil I., Neumüller Michael (ed.), Ústí nad Labem 1996, s. 115–125.

PETRÁŇ Josef ve spolupráci s PETRÁŇOVOU Lydií, *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*, Praha 2015.

PETROVIČ Vladimír – KOČ Ondrej st. – PROKSA Pavel, *Z dejín evanjelickej cirkvi a. v. v Skalici*, Skalica 1997.

PETŘÍČEK Miroslav jr., *Patočkův filosofický projekt*, in: Patočka Jan, Přirozený svět jako filosofický problém, Praha 1992, s. 269–280.

PFITZNER Josef, *Sudetendeutsche Einheitsbewegung. Werden und Erfüllung*, Karlsbad – Leipzig 1937.

PÍČ Jos[ef] Lad[islav], *Rodový byt na Slovensku a v uherské Rusi*, Časopis Musea království Českého 52/2, 1878, s. 189–199.

[PÍČ Josef Ladislav], *Právo národností v Uhorsku*, Národnie noviny 11/80, 10. 7. 1880, s. 2–3; 11/81, 13. 7. 1880, s. 2–3; 11/82, 15. 7. 1880, s. 2–3; 11/83, 17. 7. 1880, s. 2–3.

PÍČ J[osef] L[adislav], *O methode dejepisu Slovenska*, Slovenské pohľady, 1/1, 1881, s. 29–36.

PÍČ J[osef] L[adislav], *Historické drobnosti*, Slovenské pohľady 1/3, 1881, s. 219–223

PÍČ J[osef] L[adislav], *Starodávne sriadenie krajinské na Slovensku*, Slovenské pohľady 1/6, 1881, s. 544–549.

PÍČ J[osef] L[adislav], *Anonymus Belae notarius*, Slovenské pohľady 2/5, 1882, s. 401–404.

PÍČ J[osef] L[adislav], *Morava a Maďari* [*Моравія и Мадьяры съ половину IX. до начала X. вѣка. К. Я. Грота. Санктпетербургъ. 1881. 8°. XXIV. 436.*], Slovenské pohľady 2/2, 1882, s. 151–154.

PÍČ J[osef] L[adislav], *Z dějin a politiky národností v Uhrách*, Květy 4/7 1882, s. 79–86.

PÍČ J[osef] L[adislav], *Básnik podivín. Cestopisná vzpomínka*, in: Kalendář Ústřední Matice školské na rok 1888 vydaný nákladem a ve prospěch Ústřední Matice školské, Vrchlický Jaroslav – Čech Svatopluk (eds.), roč. 4, Praha [1887], s. 81–84.

PÍČ J[osef] L[adislav] (ed.), *Sborník Československé jednoty, ročník 1887*, Praha 1887.

PINWINKLER Alexander, *„Hier war die große Kulturgrenze, die die deutschen Soldaten nur zu deutlich fühlten…“ Albrecht Penck (1858–1945) und die deutsche „Volks- und Kulturbodenforschung“*, Österreich in Geschichte und Literatur 55/2, 2011, s. 180–191.

PIVODA Ondřej, *Zdeněk Nejedlý a Vítězslav Novák: ke vztahu hudebního kritika a skladatele*, Musicologica Brunensia 50/1, 2015, s. 165–176.
PODJAVORINSKÁ Ľudmila, *Dielo*, Bratislava 1987.
POCHE Emanuel (red.), *Umělecké památky Čech*, *1, A–J*, Praha 1977.
POKORNÝ Petr, *Hermeneutika jako teorie porozumění*, in: Petr Pokorný a kol., Hermeneutika jako teorie porozumění. Od základních otázek jazyka k výkladu bible, Praha 2005, s. 17–218.
POKORNÝ Rudolf, *Z potulek po Slovensku*, Praha 1883.
POLLA Belo (rec.), *Ján Svetoň, Slováci v Maďarsku. Príspevky k otázke štatistickej maďarizácie, Bratislava 1942*, Historický sborník 1, 1943, s. 49–57.
POPELOVÁ Jiřina, *Poznání kulturní skutečnosti*, Praha 1936.
POPELOVÁ Jiřina, *Dějiny a hodnoty*, Praha 1940.
POPELOVÁ Jiřina, *Socialistický světový názor*, Praha 1946.
POTEMRA Michal, *Právnehistorická argumentácia v slovenskom národnom programe v polovici 19. storočia*, Právněhistorické studie 21, 1978, s. 145–181.
PRAŽÁK Albert, *Maďarská propaganda proti Československu*, Bratislava 1929.
PRAŽÁK Albert, *Poznámky k životu a dílu Josefa Macha*, in: Josef Mach, *Básně*, Praha 1933, s. 247–265
PRAŽÁK Albert, *Poznámky k životu a dílu Josefa Macha*, in: Mach Josef, *Básně*, Praha 1933, s. 247–265.
PROFANT Martin – DEMJANČUK Nikolaj – PODHAJSKÝ Jiří, *O povaze vědy: novokantovství,* Plzeň 2011.
Profesor Dr. Václav Chaloupecký zemřel, Zpravodaj musejního spolku v Libáni 1, 1952.
Professor dr. Jozef Ladislav Píč […][rubrika: Chýrnik], Národnie noviny 38/8, 19. 1. 1907, s. 3–4.
PROFOUS Antonín, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní změny a význam I–V*, Praha 1947–1960.
Prohlášení k sjezdu historiků, Nová mysl 1/4, 1947, s. 44–45.
PROKEŠ Jaroslav (ed.), *Soupis literární činnosti prof. V. Novotného,* in: Českou minulostí. Práce věnované profesoru Karlovy university Václavu Novotnému jeho žáky k šedesátým narozeninám, Odložilík Otakar – Prokeš Jaroslav – Urbánek Rudolf (eds.), Praha 1929, s. 371–389.
PROKEŠ Jaroslav, *Bílá hora. Její příčiny a následky,* Praha 1920.
PROKEŠ Jaroslav, *Literatura dějepisná,* in: Československá vlastivěda X. – Osvěta, Kádner Otakar (ed.), Praha 1931, s. 254–305.
PROKEŠ Jaroslav, *Život a dílo prof. V. Novotného*, Časopis Národního musea 111, 1937, s. 186–198.
PROKSA Pavel, *Stánok boží s ľuďmi – Z dejín evanjelickej cirkvi a. v. v Holíči*, Holíč 1995.
První sjezd československých historiků, Praha 1938.
PŠENIČKOVÁ Jana, *Ochrana historických památek a přírodních krás při provádění pozemkové reformy v ČSR,* in: Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 5. 2000, Studie Slováckého muzea Uherské Hradiště 5, 2000, s. 158–172.

Pšk. [= Justin Václav Prášek], heslo *Josef Ladislav Píč*, in: Ottův slovník naučný, sv. XIX, Praha 1902, s. 713.

Rádcovcova práce v zahradě, na poli a na dvoře I.–IV. Jaro. Léto. Podzim. Zima, Předmostí 1947.

RÁDL Emanuel, *Dějiny biologických teorií novověku II*, Praha 2006.

RÁDL Emanuel, *Moderní věda, její podstata, methody, výsledky*, Praha 1926.

RAK Jiří, *Bývali Čechové… České historické mýty a stereotypy,* Jinočany 1994.

RANDÁK Jan, *V záři rudého kalicha*, Praha 2015.

RAPANT Daniel, *Národ a dejiny*, Prúdy 8, 1924, s. 470–477.

RAPANT Daniel, *Národ a československá otázka*, Prúdy 9, 1925, s. 454–464.

RAPANT Daniel, *Československé dejiny. Problémy a metody*, in: Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k 60. nar. Josefa Pekaře. Díl 2, Praha 1930, s. 531–564.

RAPANT Daniel, *Československé dejiny (Reflexie a kritiky)*, Prúdy 18/7, 1934, s. 400–408.

RAPANT Daniel, *K pokusom o národnostnú štatistiku Uhorska v stredoveku*, Historický sborník 3, 1945, s. 299–303.

RAPANT Daniel (rec.), *László Makkai, Contributions à l'histoire des établissements danubiens, Études d'histoire comparée 23, 1945, s. 7–71*, Historický sborník 5, 1947, s. 100–104.

RAUCHOVÁ Jitka, *Československý ústav historický v Římě 1945–1951*, Jihočeský sborník historický 81, 2012 – Supplementum 4 (= Rauchová Jitka – Jiroušek Bohumil a kol., Věda, kultura a politika v československo-italských vztazích 1918–1951), s. 261–273.

RAUCHOVÁ Jitka, *Československý historický ústav v Římě v letech 1938–1945*, in: Společnost a kultura v českých zemích 1939–1945, Malý Ivan a kol., Praha 2013, s. 415–421.

RAUCHOVÁ Jitka, *Československý historický ústav v Římě*, České Budějovice 2014.

RAUCHOVÁ Jitka – JIROUŠEK Bohumil, *Gli storici cechi e l'Istituto Nazionale di Studi Romani nel periodo interbellico*, Bollettino dell´Istituto storico ceco di Roma 10, 2016, s. 133–142.

Redakcia a nakladateľstvo „Slov. Pohľadov.", *Pozvanie ku predplateniu na „Slovenské Pohľady," časopis pre literatúru, vedu, umenie a politiku, ročník III.*, Národnie noviny 13/132, 9. 11. 1882, s. 4.

REITTEREROVÁ Vlasta, *Josef Bohuslav Foerster*, 2009, [online]. Dostupné z: https://www.casopisharmonie.cz/rozhovory/josef-bohuslav-foerster.html.

RÉVAY Stephan, *Die im Belvedere gezogene ungarisch-slowakische Grenze,* Budapest 1941.

RICOEUR Paul, *Úkol hermeneutiky*, Praha 2004.

RICHTEROVÁ Alena, *Vývoj roudnické lobkovické knihovny (na základě průzkumu archívních pramenů)*, Praha 1989.

[rk], *Dve informačné publikácie o Slovensku*, Slovák 26/115, 21. 5. 1944, s. 8.

Ročenka brněnské university 1964–1968, Brno 1969.

ROLKOVÁ Natália, *Historik a spolutvorca koncepcie slovenských dejín František Hrušovský (1903–2003)*, Historický zborník 13/1–2, 2003, s. 264–269.

ROUBÍK František, *Padesát let české vlastivědy*, Časopis Společnosti přátel starožitností 48/1, 1940, s. 3–29.

ROUBÍK František, *Historicko-vlastivědné úkoly Státního historického ústavu*, Časopis Společnosti přátel starožitností 51–53, 1943/1945, s. 38–42.

ROUBÍK František, *Národnostní vývoj českých zemí*, Praha 1945.

ROUBÍK František, *Přehled českých dějin*, Praha 1947.

ROUBÍK František, *Příručka vlastivědné práce*, Praha[2] 1947.

Rukopisná tragődia, Slovenský denník 2/240, 21. 12. 1911, s. 1.

RÜSEN Jörn, *Historismus als Wissenschaftsparadigma*, in: *Historismus in den Kulturwissenschaften. Geschichtskonzepte, historische Einschätzungen, Grundlageprobleme*, Oexle Otto Gerhard – Rüsen Jörn (Hgg.), Köln – Weimar – Wien 1996, s. 119–138.

RŮŽIČKA Jaroslav, *Zahrádkář o malináčích*, Předmostí 1947, s. 15–16, 30–33, 81–83.

RYCHLÍK Jan, *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945*, Bratislava 1997.

RYCHLÍK Jan, *Československé dějiny a pokusy o napsání společného česko-slovenského příběhu*, in: Posláním historik. Pocta prof. Robertu Kvačkovi k 80. narozeninám, Čechurová Jana – Andrš Pavel – Velek Luboš a kol. (eds.), Praha 2012, s. 376–395.

RYCHLÍK Jan, *Idea čechoslovakismu versus dotváření svébytného slovenského politického národa v první Československé republice, Studia historica Nitriensia* 21/2017, s. 431–440.

RYCHLÍK Jan – RYCHLÍKOVÁ Magdaléna, *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946*, Praha 2016.

ŘEHOUNEK Jan, *Sto čtyřicet let vlády Thurn-Taxisů v Loučni*, 2009, [online]. Dostupné z: https://www.historickaslechta.cz/sto-ctyricet-let-vlady-thurn-taxisu-v-louceni-id2009100062-2.

ŘEPA Milan, *Poetika českého dějepisectví,* Brno 2006.

ŘEZNÍK Miloš (ed.), *W. W. Tomek, historie a politika (1818–1905)*, Pardubice 2006.

ŘEZNÍKOVÁ Lenka, *Moderna a historismus*, Praha 2004.

ŘÍHA Jan, *České ovoce I. Hrušky*, Praha 1915.

ŘÍHA Jan, *České ovoce II. Švestky, slívy, třešně a višně*, Praha 1915.

ŘÍHA Jan, *České ovoce IV. Meruňky, broskve, drobné ovoce*, Praha 1917.

ŘÍHA Jan, *České ovoce V. Vinná réva*, Praha 1918.

ŘÍHA Jan, *České ovoce III. Jablka*, Praha 1919.

ŘÍHA Vladimír, *V Jabkenicích po 15 letech otevřeli Památník Bedřicha Smetany*, 2003, [online]. Dostupné z: www.novinky.cz/kultura/9206-v-jabkenicich-po-15-letech-otevreli-pamatnik-bedricha-smetany.html.

SALAŠ Petr – LUŽNÝ Jan, *Stručná historie zahradnictví I–II*, Brno 2006–2008.

SASINEK Franz V., *Die Slowaken. Eine Ethnographische Skizze*, Turócz Szent Márton – Beszterczebánya 1875.

[SASINEK Franko Víťazoslav], *Uhor a Maďar*, Slovenský letopis pre historiu, topografiu, archaeologiu a ethnografiu 1/2, 1876, s. 96–111.

[SASINEK Franko Víťazoslav], *Anonymus Belae regis notarius*, Slovenský letopis pre historiu, topografiu, archaeologiu a ethnografiu 2/1, 1877, s. 1–32.

[SASINEK Franko Víťazoslav], *K článku „O methode dejepisu Slovenska"*, Slovenské pohľady 1/2, 1881, s. 178–182.

SASINEK Fr[anko] V[íťazoslav], *Millennium*, Slovenské pohľady 12/3, 1892, s. 145–153.

SEIBT Ferdinand, *Geschichtswissenschaft in der Tschechoslowakei 1918–1938,* in: Kultur und Gesellschaft in der Ersten Tschechoslowakischen Republik, Bosl Karl – Seibt Ferdinand (eds.), München 1982, s. 269–287.

SEKYRKOVÁ Milada (ed.), *Vzájemná korespondence Václava Novotného, Jaroslava Prokeše a Otakara Odložilíka*, Sborník archivních prací 51/1, 2001, s. 85–274.

SEMKOWICZ Władysław (ed.), *Słowacja i Słowacy. Tom I. Kraj i lud*, Kraków 1937.

SCHLESINGER Walter, *Die mittelalterliche deutsche Ostbewegung und die deutsche Ostforschung*, Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung 46, 1997, s. 427–457.

SCHNEIDER Karl, *Die Geschichte der Deutschen Ostböhmens. 1. Band. Von der ältesten Zeit bis zum Beginn der Hussitenstürme*, Reichenberg 1924.

SCHÖTTLER Peter, *Die intellektuelle Rheingrenze. Wie lassen sich die französischen Annales und die NS-Volksgeschichte vergleichen?*, in: Die Nation schreiben. Geschichtswissenschaft im internationalen Vergleich, Conrad Christoph – Conrad Sebastian, Göttingen 2002, s. 271–295.

SCHREIBER Rudolf, *Zur Methode der Volksgeschichte im Grenzland*, Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung 3, 1939, s. 359–380.

SCHWARZ Ernst, *Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle*, München 1931.

SCHWARZ Ernst, *Nochmals der Name Preßburg*, Zeitschrift für Slavische Philologie 2, 1925, s. 58–61.

SCHWARZ Ernst, *Sudetendeutsche Sprachräume*, München 1935.

SCHWARZ Ernst, *Zur Namenforschung und Siedlungsgeschichte in den Sudetenländern*, Prag 1923.

SIERŻĘGA Paweł, *Kazimierz Tyszkowski (1894–1940)*, Rzeszów 2011.

SKLENÁŘ Karel, *Archeolog Josef Ladislav Píč jako muzejník v Národním muzeu*, Časopis Národního muzea, řada historická 183/3–4, 2013, s. 54–102.

SKLENÁŘ Karel, *Píč – Niederle – Buchtela: zápas o českou archeologii na přelomu 19. a 20. století*, Acta Instituti Archaeologici Universitatis Carolinae Pragensis. Praehistorica XXXI/1, 2013, s. 9–98.

SLAVÍK Jan, *Nový názor na husitství. Palacký či Pekař*, Praha 1928.

SLAVÍK Jan, *Svatý Václav a ráz počátků křesťanství u Slovanů*, Praha 1929.

SLAVÍK Jan, *Svatý Václav a slovanské legendy*, Praha 1929.

SLAVÍK Jan, *Jak naše věda měla by uctíti sv. Václava*, Národní osvobození 6/170, 21. 6. 1929, s. 2.

SLAVÍK Jan, *Staré a nové omyly v historii sv. Václava I. Byl sv. Václav ženat?*, Národní osvobození 6/240, 1. 9. 1929, s. 5.

SLAVÍK Jan, *Staré a nové omyly v historii sv. Václava IV. Kultura doby Václavovy*, Národní osvobození 6/251, 12. 9. 1929, s. 4.
SLAVÍK Jan, *Bezzubé husitství*, Sobota 1/8, 1930, s. 141–142.
SLAVÍK Jan, *Básnická perioda českého dějepisectví*, Praha 1932.
SLAVÍK Jan, *Dvojitost osob a dějů v legendě Krišťanově*, In: K dějinám československým v období humanismu: sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k 60. narozeninám 1872–1932, Jenšovský Bedřich – Mendl Bedřich (eds.), Praha 1932, s. 32–44.
SLAVÍK Jan, *Mladší slovanská legenda o sv. Václavu a její význam pro kritiku legend latinských*, in: Svatováclavský sborník: na památku 1000. výročí smrti knížete Václava Svatého. Sv. 1, Kníže Václav Svatý a jeho doba, Karel Guth – Jan Kapras – Antonín Novák (eds.), Praha 1934, s. 842–862.
SLAVÍK Jan, *Husitská revoluce*, Praha 1934.
SLAVÍK Jan, *Urbánkovy Lipany a studium revoluce,* Národní osvobození 11/229, 30. 9. 1934, s. 5.
SLAVÍK Jan, *Revoluce husitská a světová*, Sobota 6/14, 1935, 310–311; 6/15, s. 315–318; 6/16, s. 347–348.
SLAVÍK Jan, *Ještě k chápání revoluce husitské a revoluce vůbec*, Sobota 6/31, 1935, s. 655.
SLAVÍK Jan, *O době knížete Václava*, Národní osvobození 12/227, 28. 9. 1935, s. 6.
SLAVÍK Jan, *Z mých styků s prof. Pekařem,* Praha 1937, s. 17–18.
SLAVÍK Jan, *Hlásí se nová generace historická*, Národní osvobození 14/210, 7. 9. 1937, s. 6.
SLAVÍK Jan, *Dvě překvapení v české vědě historické*, Národní osvobození 15/94, 22. 4. 1938, s. 6.
SLAVÍK Jan, *Česká minulost v Dějinách lidstva*, Národní osvobození 15/36, 12. 2. 1938, s. 6.
SLAVÍK Jan, *Ještě o objevech prof. Chaloupeckého v počátcích českých dějin*, Národní osvobození 15/44, 22. 2. 1938, s. 6.
SLAVÍK Jan, *Spor o legendu Kristianovu pokračuje*, Národní osvobození 15/195, 20. 8. 1938, s. 6.
SLAVÍK Jan, *„Prožití dějin" či neprožití historického semináře?*, Dějiny a přítomnost 2/1, 1938, s. 55–58.
SLAVÍK Jan, *V čem Palackého dějiny zastaraly*, Národní práce 2, 23. 6. 1940, příloha, s. 6.
SLAVÍK Jan, *Palacký a Němci*, Svobodné slovo 2/122, 26. 5. 1946, s. 1–2.
SLAVÍK Jan, *Vznik českého národa: úvod do českých dějin I*, Praha 1946.
SLAVÍK Jan, *Vznik českého národa: úvod do českých dějin II*, Praha 1948.
SLAVÍK Jan, *Historické pojmosloví*, in: Druhý sjezd československých historiků (5.–11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepisectví v letech 1935–1948, Antonín Kostlán (ed.), Praha 1993, s. 219–228.
SLAVÍK Jan, *Dějiny a přítomnost. (Víra v Rakousko a věda historická)*, in: Spor o smysl českých dějin 1895–1938, Havelka Miloš (ed.), Praha 1995, s. 622–672.

SLAVÍK Jan, *Iluze a skutečnost*, Bouček Jaroslav (ed.), Praha 2000.

SOBOTKA Mojmír, *Förster. (Foerster, Forster, Faerster, Feřtl), příjmení českého hudebnického rodu*, Ústav hudební vědy Filozofické fakulty Masarykovy Univerzity 2008, [online]. Dostupné z: www.ceskyhudebnislovnik.cz/slovnik/.

SOMMER Johann Gottfried, *Böhmen. Bidshower Kreis*, Prag 1835.

SOUKUP Pavel – ŠMAHEL František (eds.), *Německá medievistika v českých zemích do roku 1945*, Praha 2004.

Spolkové zprávy, Národnie noviny 17/75, 19. 5. 1886, s. 4.

STANISLAV Ján, *Územie starého Slovenska podľa prof. Kniezsaťa*, Slovák 25/295, Vánoce 1943, s. 9–10.

STANISLAV Ján, *K južnej a východnej hranici slovenského osídlenia v stredoveku. Príspevok k poznaniu pôvodných slovenských sídel*, Bratislava 1944.

STANISLAV Ján, *K otázke výskumu starého Slovenska*, Slovák 26/4, 6. 1. 1944, s. 8.

STANISLAV Ján, *Pôvodnosť slovenského národa a jazyka, Slovák 26/82, Velká noc 1944, s. 5–6.*

STANISLAV Ján, *Bratislava – Prešporok – Pressburg – Pozsony (Pôvod stredovekej Bratislavy. Vysvetlenie mien)*, Slovanská Bratislava 1, 1948, s. 22–46.

STANISLAV Ján, *Slovenský juh v stredoveku I.*, Turčiansky Sv. Martin 1948.

STARÝ, *Praha, koncom júla* [rubrika: Dopisy], Národnie noviny 14/90, 4. 8. 1883, s. 3

STEIN Evžen (rec.), *Gustav Le Bon, Bases scientifiques d'une philosophie de l'histoire (Bibliothèque de Philosophie scientifique, Flammarion Paris 1931),* ČČH 37, 1931, s. 602–604.

STEIN Evžen (rec.), *Henri Berr, L'histoire traditionnelle et la synthèse historique (Bibliothèque de Philosophie contemporaine), Paris: Alcan, 1935*, ČČH 42, 1936, s. 107–108.

STEIN Evžen, *Studie k základům noetiky historie*, Česká mysl 26, 1930, s. 126–132.

STEINHÜBEL Ján, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*, Bratislava 2016.

STELLA Marco – KLEISNER Karel, *Uexküllian Umwelt as Science and as Ideology: the Light and the Dark Side of a Concept*, Theory in Biosciences 3, 2010, s. 39–51.

STLOUKAL Karel, *Svatý Václav a svatováclavská idea v našich dějinách,* Praha 1929.

STLOUKAL Karel, *Historie mého života. Skutečnost poněkud zbásněná*, Praha 2012.

STRÁNSKÁ Drahomíra, *Příručka lidopisného pracovníka*, Praha 1936.

STRMISKA Maxmilián, *K otázkám české nemarxistické historiografie a filosofie dějin v letech 1918–1938*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, Studia historica 32, 1988 (= Problémy dějin historiografie IV), s. 7–32.

STRMISKA Maxmilián, *The notions „person" and „personality" and Gollian historiography: some remarks*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická, 40/C38, 1991, s. 125–133. Též [online]. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/102414

STŘEDOVÁ Veronika, *Strukturalismus v českém historickém myšlení*, Hradec Králové 2014.

SUS Oleg, *Založení Šaldova symbolismu ve vztahu k německým duchovědným teoriím*, in: František Xaver Šalda: 1867–1937–1967, Macek Emanuel (ed.), Praha 1968, s. 37–66.

Svatodušní tábor na Řipu, Národní listy 59/129, 10. 6. 1919, s. 2.

SVĚTOŇ Ján, *Die Slowaken in Ungarn. Beitrag zur Frage der statistischen Madjarisierung*, Bratislava 1943.

SVĚTOŇ Ján, *Slováci v europskom zahraničí*, Bratislava 1943.

SVĚTOŇ Ján, *Slováci v Maďarsku. Príspevky k otázke štatistickej maďarizácie*, Bratislava 1942.

ŠAFAŘJK Pawel Josef, *Slowanské starožitnosti. Oddjl děgepisný*, Praha 1837.

ŠAMBERGER Zdeněk, *Studie k dějinám československého archivnictví*, Praha 2005.

ŠARLUŠKA Vojtech, Účasť Matice slovenskej na historickom výskume Slovenska 1919–1953, Martin 1986.

ŠEDIVÝ Ivan, Češi, české země a Velká válka 1914–*1918*, Praha 2001.

ŠIMA Karel, *Etnicita*, in: Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě, Storchová Lucie a kol. (eds.), Praha 2014, s. 205–219.

ŠIMÁK Josef Vítězslav (rec.), *Die Besiedlung des Böhmerwaldes: Hans Muggenthaler, Dvě knihy o osídlení Šumavy*, ČČH 43/1, 1937, s. 100–112.

ŠIMÁK Josef Vítězslav, *Pomístní názvosloví v „Deutschböhmen"*, in: Sebeurčení a „Deutschböhmen", Kapras Jan (ed.), Praha 1918, s. 71–76.

ŠIMÁK Josef Vítězslav, *Za Václavem Novotným,* ČČH 38/3–4, 1932, s. 534–540.

ŠIMÁK Josef Vítězslav, *Středověká kolonisace v zemích českých* [=České dějiny I/5.], Praha 1938.

ŠIMÁK Josef Vítězslav, *O stavu a úkolech české vlastivědy*, in: Kábová Hana, *Josef Vítězslav Šimák. Jeho život a dílo se zvláštním zřetelem k historické vlastivědě*, České Budějovice – Pelhřimov 2013, s. 487–496.

ŠIMÁK Josef Vítězslav, *Vlastivěda na tzv. menšinových školách*, in: Kábová Hana, *Josef Vítězslav Šimák. Jeho život a dílo se zvláštním zřetelem k historické vlastivědě*, České Budějovice – Pelhřimov 2013, s. 540–543.

ŠIMÁK Josef Vítězslav, *Poslání vlastivědného sborníku „Krkonoše"*, in: Hana KÁBOVÁ, *Josef Vítězslav Šimák. Jeho život a dílo se zvláštním zřetelem k historické vlastivědě*, České Budějovice – Pelhřimov 2013, s. 549–550.

ŠIMONČIČ Jozef (ed.), *Denník dr. Františka Hrušovského, predsedu Delimitačnej komisie československo-poľskej roku 1938*, Studia Historica Tyrnaviensia 3, 2003, s. 305–332.

ŠKODOVÁ Irena – ŽĎÁNSKÝ Jiří (eds.), *Základní škola Libáň – Ročenka 2001/2002*, Libáň 2002.

ŠKULTÉTY Jozef, *Národné znovuzrodenie slovenské*, Slovenské pohľady 1/3, 1881, s. 194–198.

ŠKULTÉTY Jozef, *Dr. Jozef M. Hurban,* in: Pamiatka Dr. Jozefa M. Hurbana. Jeho život a účinkovanie, pohreb dňa 23. februára 1888, reči a trúchlospevy na pohrabe; objasnenie jeho poslednej pravoty, Škultéty Josef (ed.), Turčiansky Sv. Martin 1888, s. 5–6.

ŠKULTÉTY Jozef, *Ján Hollý a jeho »Svatopluk.« – Glossy pri čítaní Svatopluka na literárnych večierkoch mládeže v Turčianskom Sv. Martine 1. a 15. apríla. – (Dokončenie.),* Národnie noviny 49/47, 23. 4. 1918, s. 2–3.

ŠKULTÉTY Jozef, *Osudy Slovenska a slovenskej reči po zaniknutí Veľkej Moravy*, Slovenské pohľady 38/2, 1922, s. 65–75.

ŠKULTÉTY Jozef, *O mene Bratislavy I*, Slovenské pohľady 41/11, 1925, s. 697–702.

ŠKULTÉTY Jozef, *O mene Bratislavy II*, Slovenské pohľady 41/12, 1925, s. 765.

ŠKULTÉTY Jozef, *Národné znovuzrodenie slovenské*, in: Škultéty Jozef, Dielo 4. O romantizme, Vongrej Pavol (ed.), Martin 1987, s. 5–10.

ŠMAHEL František, *Výsledky a výhledy výzkumů národnostní skladby českých měst od konce 13. do počátku 15. století*, in: Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918. K 600. výročiu vydania výsad pre žilinských Slovákov, Marsina Richard (ed.), Martin 1984, s. 239–254.

ŠMAHEL František, *Husitská revoluce 1. Doba vymknutá z kloubů,* Praha 1995.

ŠMAHEL František, *Idea národa v husitských Čechách*, Praha 2000.

ŠMATLÁK Stanislav, *Ivan Krasko alebo o cene ľudskej solidarity*, in: Krasko Ivan, Dielo, s. 12–13.

ŠMEJKALOVÁ Martina, *Praporu věren i ve ztraceném boji. Vladimír Šmilauer – život a dílo filologa (1895–1983)*, Praha 2015.

ŠMILAUER Vladimír, *Vodopis starého Slovenska*, Praha – Bratislava 1932.

ŠOLTÉS Peter, *Tri jazyky, štyri konfesie. Etnická a konfesionálna pluralita na Zemplíne, Spiši a v Šariši*, Bratislava 2009.

ŠOTTOVÁ Tereza, *Kulturní život v Chrudimi v 19. století – divadlo, hudba a Stolní společnost Kosů chrudimských*, bakalářská diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2012.

ŠPATNÝ František, *Příspěvky k dějepisu štěpařství v království českém I.*, Praha 1872.

ŠPÉT Jiří, *Kapitola z dějin Českého časopisu historického,* ČČH 89/5–6, 1991, s. 714–725.

ŠPÉT Jiří, *Přehled dějin Společnosti přátel starožitností*, in: Zprávy Společnosti přátel starožitností za rok 1975, 1976, 1977, 1978, příloha.

ŠPÉT Jiří, *Přehled vývoje českého muzejnictví I. (do roku 1945)*, Brno[2] 2004.

[št.], *„Náš národ" – hodnotný prínos do nášho časopisectva*, Slovák 25/214, 18. 9. 1943, s. 6.

ŠTAIF Jiří, *Otázky pozitivistické metody v české buržoazní historiografii na přelomu 19.–20. století*, Sborník k dějinám 19. a 20. století 10, 1986, s. 255–303.

ŠTAIF Jiří, *František Palacký. Život, dílo, mýtus*, Praha 2009.

ŠŤASTNÝ Štěpán – BRADÁČ Bohumír, *Výstava ovoce v Kopidlně*, Venkov 7/253, 27. 10. 1912, příloha Věstník dorostu, č. 43, s. 3.

ŠTEFÁNEK Anton, *Obrodenie na Slovensku*, in: Slovenská čítanka. Oddíl I. Část obecná, Praha [1911], s. 204–234.

ŠTILLA Miloš, *František Hrušovský (1903–2003)*, Banská Bystrica 2002.

ŠŤOVÍČEK Jan, *Tradice řipských táborů*, in: Vlastivědný sborník Podřipsko. Mimořádné číslo k jubilejnímu shromáždění pod Řípem 25. 9. 1993, Kastner Quido (ed.), Roudnice nad Labem 1993, s. 6–25.

ŠUSTA Josef (rec.), *J. Wellhausen, A. Jülischer, A. Harnack, N. Bonwetsch, K. Můller, A. Erhard, E. Troeltsch, Geschichte der christlichen Religion, díl 1,: Die Kultur der Gegenwart, Berlin–Leipzig 1909*, ČČH 16, 1910, s. 63–68.

ŠUSTA Josef, *Cizina*, Praha 1914.

ŠUSTA Josef, *Soumrak západní vzdělanosti a jeho německý prorok*, in: Josef Šusta, Z dob dávných i blízkých, Praha 1924, s. 5–53.

ŠUSTA Josef, *Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a v době nové*, Praha 1933.

ŠUSTA Josef, *Mladá léta učňovská a vandrovní. Praha – Vídeň – Řím. Vzpomínky II*, Werstadt Jaroslav – Klik Josef (eds.), Praha 1963.

ŠUSTA Josef, *Úvahy o světových dějinách*, Praha 1999.

ŠUTAJ Štefan, *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945–1948. (Východiska a prax politiky k maďarskej menšine na Slovensku)*, Bratislava 1993.

ŠVÁB František – TYKAČ Jaroslav – RESL Josef – BROŽ Josef – LÁBEK Ladislav, *Plzeňsko. Národopisné oblasti plzeňská, plasská, radnickorokycanská, hradištská (blovická), chotěšovská a stříbrská*, 1. sv., Praha 1934.

ŠVEC František, *Ovocnictví, jeho význam, dějiny a vztahy*, Praha 1924.

ŠVEHLOVÁ Veronika, *Hospodář Jana Brtvína z Ploskovic a Mikuláše Černobýla*, magisterská diplomová práce, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2010.

ŠVORC Peter, *Začleněnie Podkarpatskej Rusi do ČSR (1918–1920)*, in: Česko-slovenská historická ročenka, Goněc Vladimír (ed.), Brno 1997, s. 39–60.

ŠVORC Peter, *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusí v medzivojnovom období (1919–1939)*, Prešov 2003.

ŠVORC Peter, *Východné Slovensko – špecifický slovenský region: Slovenská historická veda a východné Slovensko*, in: Východné Slovensko v kontexte moderného národného vývinu Slovákov v 19. a v prvej polovici 20. storočia (vybrané kapitoly), Franková Libuša (ed.), Prešov 2004, s. 181–219.

ŠVORC Peter, *Východné Slovensko ako historiografický problém*, Česko-Slovenská historická ročenka 2014–2015, Bratislava 2016.

T. G. M. = [Tomáš Garrigue MASARYK] (rec.), *Wilh. Dilthey, Prof. d. philos, in Berlin, Einleitung in die Geisteswissenschaften. Versuch einer Grundlegung für das Studium der Gesellschaft und der Geschichte. I. sv. V Lipsku 1883. XX, 519 str. mk. 10.80*, Atheneum 1/1, 1884, s. 13–14.

TAJOVSKÝ Miloš, *Zdeněk Nejedlý a Havlíčkův Brod,* Havlíčkobrodské listy 6/7, 2012, s. 2.

TAJTÁK Ladislav, *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*, Bratislava 1972.

TAJTÁK Ladislav, *Východné Slovensko ako regionálný fenomén*, Historický časopis 49/2, 2001, s. 307–329.

TARABA Bohuslav, *Poutník rozsvěcí lampu. Jak žil a tvořil J. B. Foerster. Ze zápisků Mistrova přítele a důvěrníka*, Praha 1968.

TESAŘ Jan, *Vlast, národ a dějiny v českém myšlení na počátku okupace (torzo z roku 1967)*,

in: Traktát o „záchraně národa." Texty z let 1967–1969 o začátku německé okupace, Tesař Jan (ed.), Praha 2006, s. 69–287.

THOMAYER František, *České ovoce I. Jablka*, Praha 1894.

THURNHER Rainer – RÖD Wolfgang – SCHMIDINGER Heinrich, *Filosofie 19. a 20. století III. Filosofie života a filosofie existence*, Praha 2009.

TOMČÍK Miloš, *Antinómie čechoslovakizmu ako kultúrneho fenoménu po roku 1918*, in: Masarykova idea československé státnosti ve světle kritiky dějin. Sbornik příspěvků, Praha 1993, s. 78–85.

TOMSA Bohuš, *Národ a československá otázka,* Prúdy 9, 1925, s. 317–323.

TÓTH Andrej – NOVOTNÝ Lukáš –STEHLÍK Michal, *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938: od státu národního ke státu národnostnímu?*, Praha 2012.

TOUŽIMSKÝ Václav, *Řip. Popis hory a kostelíka*, Roudnice nad Labem[4] [1922].

TRAJDOS Tadeusz M., *Władysław Semkowicz wobec Słowacji*, in: Od poznania do zrozumienia. Polacy, Czesi, Słowacy w XX wieku, Orlof Ewa (ed.), Rzeszów 1999, s. 109–127.

TREJBAL Jiří, *Péče o ovocné stromoví na Jičínsku v době josefinské a napoleonské*, Ovocnické rozhledy 38, 1947, s. 179–181.

TREJBAL Jiří, *Sušení ovoce na Starohradsku*, Listy starohradské kroniky 9/2, 1986, s. 41–43; 9/3, 1986, s. 62–66 a 9/4, 1986, s. 84–87.

TREJBAL Jiří, *Sušárny ovoce v českých zemích*, in: Vývoj zpracování zemědělských produktů 1, Kuttelvašer Zdeněk – Trejbal Jiří – Maňas Jan (eds.), Praha 1989, s. 87–211.

TREJBAL Jiří, *Vývoz sušeného ovoce z českých zemí od konce středověku do začátku 20. století*, in: Vývoj zpracování zemědělských produktů 1, Kuttelvašer Zdeněk – Trejbal Jiří – Maňas Jan (eds.), Praha 1989, s. 234–239.

TROELTSCH Ernst, *Der Historismus und seine Probleme. Erstes Buch: Das logische Problem der Geschichtsphilosophie*, Tübingen 1922.

TROELTSCH Ernst, *Z dějin evropského ducha*, Werstadt Jaroslav (ed.), Praha 1934.

TŘEŠTÍK Dušan, *Kosmovo pojetí přemyslovské pověsti*, Český lid 52/5, 1965, s. 305–314.

TŘEŠTÍK Dušan, *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935),* Praha 1997.

TŘEŠTÍK Dušan, *Stát v českém středověku*, in: Třeštík Dušan, Mysliti dějiny, Praha 1999, s. 92–99.

TŘEŠTÍK Dušan, *Faktopisci a dějepisci,* in: Třeštík Dušan, Češi a dějiny v postmoderním očistci, Praha 2005, s. 47–67.

TUČEK Jan, *Minulost, historiografie a historik v pojetí (ne)marxisty Zdeňka Nejedlého,* in: Paralely, průsečíky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století, Horský Jan – Storchová Lucie (eds.), Ústí nad Labem 2009, s. 247–266.

TUREK Adolf (rec.), *Herbert Weinelt, Forschungen zur Volkstumsgeographie des südschlesischen Stammesgebietes, Leipzig 1940*, Slezský sborník 44, 1946, s. 264–267.

TUREK Adolf, *Kdy se poněmčilo Deštné*, Slezský sborník 44, 1946, s. 81–92.

TUREK Adolf, *K vývoji národnostních poměrů na Javornicku*, Slezský sborník 46, 1948, s. 258–259.

TUREK Adolf, *Poněmčování Opavska v 16. a 17. století*, Slezský sborník 46, 1948, s. 7–29, 302–327; 47, 1949, s. 33–45, 123–133, 317–333.
Tvůrcové dějin, 2. Středověk, Stloukal Karel (ed.), Praha 1934.
Umenie, veda a spisba, Národnie noviny 11/84, 20. 7. 1880, s. 4.
URBAN Otto, *Masarykovo pojetí české otázky,* ČČH 17/4, 1969, s. 527–552.
URBAN Zdeněk, *Problémy slovenského národního hnutí na konci 19. století*, Praha 1972.
URBÁNEK Rudolf, *Václav Novotný,* Praha 1933.
ÚLEHLA Vladimír, *Mazánkovy školy v Soudné*, Muzejní noviny č. 15, 1999, s. 12–13.
V. R., *Předstírání nových metod*, Národní střed 11. a 13. 7. 1937, /nestr./.
VÁCLAVÍKOVÁ-MATULAY Margita, *Začarená duša*, Živena 32/8–9, 1942, s. 265–268.
VADKERTY Katalin, *Maďarská otázka v Československu 1945–1948. Trilógia o dejinách maďarskej menšiny*, Bratislava 2002.
VÁCHA Zdeněk, *Žádám Vás jako vynikajícího odborníka. Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918–1919*, Praha 2012.
VAJANSKÝ [Svetozár HURBAN], *Kritika*, Národnie noviny 13/53, 6. 5. 1882, s. 4.
VAJANSKÝ [Svetozár HURBAN], *Pražské dojmy I.*, Národnie noviny 14/139, 27. 11. 1883, s. 2–3.
VALACHOVIČ Pavol, *K storočnici Vojtecha Ondroucha*, Auriga. Zprávy Jednoty klasických filologů 34–35, 1992–1993, s. 42–44.
VANAT Ivan, *Narysy novìtn'oji ìstorìji ukrajincìv Schìdnoji Slovaččyny*, Kniga 2, (verseň 1938 r. –djutyj 1948 r.), Bratislava 1985.
VANAT Ivan, *Narysy novìtn'oji ìstorìji Ukrajincìv Schìdnoji Slovaččyny. [T.] 1, (1918–1938)*, Prjašìv[2] 1990.
VANAT Ivan, *Do pytannja pro tak zvanu ukrajinizaciju rusyniv Prjašivščyny*, Prjašiv 1993.
VARSIK Branislav, *Husiti a reformácia na Slovensku do žilinskej synody*, Bratislava 1932.
VARSIK Branislav, *Die slowakisch-magyarische ethnische Grenze in den letzten zwei Jahrhunderten*, Bratislava 1940.
VARSIK Branislav, *Národnostná hranica slovensko-maďarská v ostatných dvoch storočiach*, Bratislava 1940.
VARSIK Branislav, *Die Slowaken und ihr völkischer Lebensraum in der Vergangenheit, Bratislava 1943.*
VARSIK Branislav, *Osídlenie Košickej kotliny I–III*, Bratislava 1964–1977.
VARSIK Branislav, *Výskum slovenského etnika. (Stav, problémy a nové úlohy)*, in: Zo slovenského stredoveku. Výber historických štúdií a článkov z rokov 1946–1968, Varsik Branislav (ed.), Bratislava 1972, s. 35–54.
VARSIK Branislav, *O čom mlčia archívy*, Bratislava 1987.
VAŠÍČEK Zdeněk – MAYER Françoise, *Minulost a současnost, paměť a dějiny,* Praha – Brno 2008.
VAŠKO Pavel, *Profesor Václav Vojtíšek. Archivářem od monarchie po socialismus*, Praha 2014.
VAŠŠ Martin, *Slovenská otázka v 1. ČSR (1918–1938)*, Martin 2011.

VAŠŠ Martin, *Bratislavská umělecká bohéma v rokoch 1920–1945*, Bratislava 2016.

VÁVRA Jaroslav, *Styl Jaroslava Golla. Pokus o rozbor a charakteristiku*, Dějiny a přítomnost 1/1, 1937, s. 47–57.

vd [pravděpodobně DAVÍDEK Václav], *Rodopis populární*, Časopis Rodopisné společnosti 11, 1939, s. 117.

Vedecká spoločnosť pre zahraničných Slovákov založená, Slovák 21/107, 9. 5. 1939, s. 2.

VELICKÝ Bedřich – TRLIFAJOVÁ Kateřina – KOUBA Pavel et al., *Spor o přirozený svět*, Praha 2010.

Věstník agrárního dorostu okresu jičínského a libáňského 2, 1912.

Vilém Dilthey (zpr.), ČČH 18, 1912, s. 143.

Vlastivědný sborník obce Skoronic. Svazek I. Dějiny obce Skoronic, Holcman Vojtěch (ed.), Skoronice 1941.

VLČEK Jaroslav, *Dejiny literatúry slovenskej* [pôvodné vydanie: Turčiansky Sv. Martin, 1890] [online]. Dostupné z: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/901/Vlcek_Dejiny-slovenskej-literatury/1.

VOJTĚCH Daniel, *Na radikálním křídle moderny. K pojmu dekadence jako životnímu a uměleckému úběžníku konce 19. století*, in: Dekadence: V barvách chorobných. Idea dekadence a umění v českých zemích 1880–1914, Urban Otto M. – Merhaut Luboš – Vojtěch Daniel (eds.), Praha 2006, s. 21–40.

VOJTĚCH Tomáš, *Česká historiografie a pozitivismus. Světonázorové a metodologické aspekty*, Praha 1984.

VOJTÍŠEK František, *650 let města Libáně,* Beseda 2/2, 1941, s. 24.

VOJTÍŠEK Václav, *Václav Novotný. O jeho osobě a díle,* Praha 1932.

VOJTÍŠEK Václav, *Legenda o prastarém a celistvém usídlení německém v českých zemích a německá věda*, Národní listy 78/156, 8. 6. 1938, s. 1–2.

VOJTÍŠEK Václav, *Místní jména vydávají svědectví. I.*, Národní listy 78/211, 3. 8. 1938, s. 1–2; *II.*, 78/217, 9. 8. 1938, s. 1–2; *III.*, 78/230, 23. 8. 1938, s. 1–2; *IV.*, 78/237, 30. 8. 1938, s. 1–2; *V.*, 78/244, 6. 9. 1938, s. 1–2.

VOJTÍŠEK Václav, *Na československé půdě Němci jsou hosté. I.*, Národní listy 78/121, 3. 5. 1938, s. 1–2.

VOJTÍŠEK Václav, *O německých osobních jménech mezi Čechy*, Národní listy 78/258, 20. 9. 1938, s. 1–2.

VOJTÍŠEK Václav, *Když jiní mlčeli… Feuilletony a stati z let 1938–1940*, Praha 1945.

VOJVODÍK Josef, *První dvacetiletí aneb fyziognomie moderny mezi tradicí a inovací, nevědomím a „přísnou vědou", entuziasmem a uměním extrému*, in: Dějiny nové moderny. Česká literatura v letech 1905–1923, Papoušek Vladimír a kol., Praha 2010, s. 55–68.

VOLÁK Jan, *Univ. profesor PhDr. Václav Chaloupecký: 120 let od jeho narození a 50 let od jeho úmrtí*, Listy starohradské kroniky 25/2, 2002, s. 45–53.

VOLÁK Jan*, Zámek Dětenice – letní sídlo knížete Othenia Bernarda Maria Lichnowského-Werdenberga (1826–1887). (180 let od narození velkopřevora Maltézských rytířů)*, Listy starohradské kroniky 29/2, 2006, s. 60–65.

VOLF Miloš Bohuslav, *Český exulant Jiří Holík, vynálezce moderního štěpařství*, Praha – Brno 1940.

VOREL Petr, *Základy historické regionalistiky*, Pardubice 2005.

VÖRÖS László, *Analytická historiografia versus národné dejiny. „Národ" ako sociálna reprezentácia*, Pisa 2010.

VOROVKA Karel, *Polémos. Spory v české filosofii v letech 1919–1925*, Praha 1926.

VOSTŘELOVÁ Michaela, *České mše – Suk, Foerster, Fibich, 2014*, [online]. Dostupné z: https://www.casopisharmonie.cz/recenze/ceske-mse-suk-foerster-fibich.html.

WEINELT Herbert, *Volkstumsverschiebungen in Mähren und Sudetenschlesien. Sonderausdruck aus „Auslandsdeutsche Volksforschung", 2. Band, 3. Heft/1938*, Stuttgart 1938.

WEINGART Miloš, *Příspěvky k studiu slovenštiny*, Bratislava 1923.

WERSTADT Jaroslav, *Politické dějepisectví devatenáctého století a jeho čeští představitelé. Kapitola z ideového vývoje moderní české historiografie*, *ČČH* 26, 1920, s. 1–93.

WERSTADT Jaroslav, *Od České otázky k Nové Evropě,* Praha 1920.

WERSTADT Jaroslav, *O filosofii českých dějin. Palacký – Masaryk – Pekař,* Praha 1937.

WERSTADT Jaroslav, *Odkazy dějin a dějepisců*, Praha 1948.

WIERZBICKI Andrzej, *Argument z polityki w historii*, in: Metodologiczne problemy badań nad dziejami myśli historycznej, Chłopecka Wiesława (ed.), Warszawa 1990, s. 87–94.

WIHODA Martin, *Morava v době knížecí. 906–1197*, Praha 2010.

WINDELBAND Wilhelm, *Kritische oder genetische Methode?*, in: Windelband Wilhelm, Präludien. Aufsätze und Reden zur Einleitung in die Philosophie, Freiburg im Breisgau – Tübingen 1884, s. 247–279.

WOITSCH Jiří, *Etnokartografie ve 20. století: Od národních atlasů k atlasu evropskému a zpět*, in: Etnologie v zúženém prostoru, Woitsch Jiří – Jůnová Macková Adéla a kol. (eds.), Praha 2016, s. 183–225.

WOLF Vladimír, *Několik významných toponomastiků Trutnovska 20. století*, in: Historiografie Trutnovska [=Krkonoše – Podkrkonoší, Supplementum 8], Horák Václav (ed.), Trutnov 2008, s. 45–49.

WOLF Vladimír, *Zapomenutý projekt trutnovského Ústavu pro studium Krkonoš 1948–1949*, in: Historiografie Trutnovska [=Krkonoše – Podkrkonoší, Supplementum 8], Horák Václav (ed.), Trutnov 2008, s. 175–181.

WOSTRY Wilhelm, *Die geschichtlichen Grundlagen des Sudetendeutschtums*, Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte 2, 1938, s. 1–30.

z.k. [=KALANDRA Záviš], *Znamení Lipan*, Praha 1934.

ZACHOVAL F[ranišek] Kar[el], *Zvelebujme naše české ovocnictví!*, Okresní věstník. Orgán správních okresů jičínského a libáňského, věnovaný samosprávě, rolnictví a národnímu hospodářství 10/15, 1907, s. 226–227.

ZAJÍČKOVÁ Mária, *Skalické výšivkárske družstvo*, Skalica 1989.

ZAKRZEWSKI Stanisław (rec.), *Václav Chaloupecký, Staré Slovensko, Bratislava 1923*, Kwartalnik historyczny 40, 1926, s. 54–63.

ZATOČIL Leopold, *Z nových příspěvků německé vědy o německé kolonisaci na Moravě a ve Slezsku*, Časopis Matice moravské 63–64, 1939/1940, s. 114–133.

ZATSCHEK Heinz, *Volksforschung und Volksgeschichte in den Sudetenländern*, Deutsche Volksforschung in Böhmen und Mähren 1, 1939, s. 17–29.

ZÁBORSKÝ Jonáš, *Dejiny kráľovstva uhorského od počiatku do časov Žigmundových*, Bratislava 2012.

ZIKMUND Jiří, *Vesnický fotoateliér rodinné firmy Novotný v Dětenicích a v Libáni*, Historická fotografie 5, 2005, s. 16–23.

Zpravodaj Musejního spolku v Libáni č. 1–3, 1951.

ŽEMLIČKA Josef, *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, Praha 1997.

ŽEMLIČKA Josef, *Markomané, Němci a středověká kolonizace. (K historiografii jednoho problému české medievistiky)*, ČČH 97/2, 1999, s. 235–272.

Jmenný rejstřík

(údaje uvedené kurzívou se týkají poznámek pod čarou)

A

Acsády Ignác *173*, 174
Adonyi (rod) 201
von Aehrental Jan Antonín Lexa 331
Achmatovová Anna 264
Aleš Mikoláš *207*, 208, 209/*209*, 210, 212/*212*
Amade-Üchtritz (rod) 201
Amerling, Karel Slavoj 291, 339
Andrássy (rod) 201
Andrássy György 199
Andrássy Sándor 198
z Anjou Karol Róbert (dekrét Karlov) 95
Anonymus Belae regis notárius 103, 104, 108
Apponyi (rod) 201
Apponyi Albert 272
Aretinus Pavel *209*
Aristotelés 251
Arpád(ovci) *92*, 93, 94, 100, 104, 217–219, 223, 227
Assmann Aleida *71*
Astrik 136
Aventinus 219, 221, 224

B

Bačkora Josef 291
Bakoš Ján 188/*188*
Balbín Bohuslav 329
Bánó (rod) 196
Bárczay (rod) 201
Barták Jan 152
Barthes Roland 56
Bartoš František 339
Bartoš František Michálek 11, 42, *235*, 255
Bauer František 46, 47
Belo I. 219
Benedikt sv. 223
Beneš Edvard 68, 267, 277, 281, 299, 300
Benešová Hana 299
Beniczky (rod) 201
Beránek Celestýn 297
Bergson Henri 51, 52, 53, 59
Bernheim Ernst 45
Berr Henri 40, 46, 59
Berzeviczy (rod) 201
Bíba Vincenc 291
Bidlo Jaroslav 18, 131, 138, 139, 140, 234
Birkenmajer Józef 137
Birkenmajer Ludwik *137*
Birnbaum Vojtěch *182*
Bittner Václav 362
Bittnerová Filoména 362
Bláha Inocenc Arnošt 15
Bláha Josef *330*
Blažek František 291
Bloch Marc *247*, *248*
Boba Imre *220*
Bobek Władysław 138/*138*
Boček Otto 344
Bogatyrev Petr Grigorjevič 40, *175*
Bohunek (kněz) 337, 339
Boleslav Chrabrý 92, 134, 218
Boleslav I. 246
Boleslav II. 223
Boor Ján 309
Boor Ján Jaromír 310, 316–318
Boor Ján Juraj 308–311, 314, 315, 317
Boor Jozef 309
Boor Ladislav Michal 311
Boor Ľudovít Augustín 311, 315
Boor Michal (pseud. Branecký) 309
Boor Peter 310, 318
Boorová Božena (roz. Jurkovičová) 311
Boorová Emília (roz. Jurkovičová) 309

Boorová Hermína (roz. Šuleková) 309, 310
Boorová Ľudmila (roz. Fialová) 309
Boorová Mária (roz. Štúrová) 310, 318
Boorová Mária 310, 318
Borovička Josef 14, 42, 182/*182*, 183, 186
Botto Ján viz Krasko Ivan, viz Cigáň Janko 320/*320*, 321/*321*
Botto Július 117, 122, 123, 124/*124*, 125, 127, 316
Bradáč Bohumír 328
Braslav 218, 222
Breisig Kurt 49
Bresslau Harry 220
Bretholz Bertold 165–168, 178, *218*
Brogyányi (rod) 201
Brožek František *214*
Brtvín z Ploskovic Jan 329/*329*
Brunswik (rod) 201
Břetislav (I.) 216, 217–225, 231
Bubák Antonín *207*, *209*
Buňata Josef 324, 361
Bunčák Pavel 21, *314*
Bunčáková Hermína (roz. Groeblová) 312, 314/*314*
Burckhardt Jacob 61

C

Cigáň Janko viz Krasko Ivan; viz Botto Ján
Comte August 56, 57, 59, 279
Coudenhove Ernestina 197, 200
Crescentius Pietro 340
Croce Benedetto 40, 68
Csáky (rod) 196, 197, 201
Csáky Albin 197
Csáky Erzsébet 197
Csáky Géza 196
Csáky László 197
Csáky Mihály 197

Č

Čáda František 51
Čák Matúš Trenčiansky 94/*94*, 95–97, 107, *113*, 125
Čech (praotec) 204, 206/*206*, *207*, *209*
Čech Svatopluk 205, *207*, 208, 209, 210, *214*, 298/*298*
Čejka A. J. 294
Černá Marie 213
Černá-Šlapáková Marie Ludmila 189/*189*,
Černobýl Mikuláš *329*
Černý Antonín Bohumil 204, 210, 212/*212*–214
Černý Jan 329, 338
Černý Václav 193, 194–196
Červinka František *291*, 297
Číhal Jiří *349*
Čmuchař Jiří *206*
Čornej Petr 11, 264
Čtvrtník Mikuláš 44
Čuban Jan 358

D

Dąbrowski Jan 131, 133–134
Dalimil (tř.) *207*, 229, 263
Darwin Charles 42
Davídek Václav *159*, 160, 169
Daxner Štefan Marko 99, 121
Dědina Václav *285*, 286
Denis Ernest *73*, 214
Dessewffy (rod) 196
Dlask Josef 290
Dobiáš Josef 42, *82*
Dobrava (kněžna) 142
Dolfuss Engelbert 257
Domin Karel 270
Domoslav *219*
Dopsch Alfons 37
Doubrava František 347, 355, 359
z Dražic Jan IV. 37, *204*
Driesch Hans 51/*51*
Drugeth (rod) 201

Du-Bois Reymond Emil *57*
Duchnovič Alexander 272
Durkheim Émile 252, 281
Dvorcsák Viktor 271,
Dvořák Antonín 305
Dvořák Max 61, 62, 210, *211*
Dvořák Max st. *204*, 210 (*211*)
Dyk Viktor 235, *236*
Džbánek Antonín *296*

E

Ebert Friedrich Wilhelm 256
Eisner, Jan 15
Emler Josef *81*
Engels Friedrich 263
Erdödy (rod) 201
Esterházy – ad Cseklés (rod) 201
Esterházy – ad Csesznek (rod) 201

F

Fandli Jan 329
Fibich Zdeněk 296, *304*
Ficeri Ondrej 164, 173/*173*
Fischer Josef *74*
Fischer Josef Ludvík 20, 52, 285/*285*
Florek Pavol 160
Foerster (Förster/rod) (9) 21, 289, 296/*296*, 297, *357*
Foerster (Förster) Antonín *296*, 298
Foerster (Förster) Karel *296*
Foerster (Förster) Josef ml. *296*
Foerster (Förster) Josef Bohuslav 296/*296*, 297/*297*, 298, 304/*304*, 305/*305*, *357*
Forgách (rod) 196, 201
Forgách Károly 199
Förster Ignác 297, *357*
Förster Josef (st.) 291, 296, 297/*297*, 298, *357*
Fould-Springer Mária 198
Foustka Břetislav 47
Freud Sigmund 57
Friedrich Gustav 32, 141, *182*
Frobenius Leo 49
Fromm Erich 40
Fustel de Coulanges Numa Denis 56

G

Galla Karel *285*
Gašparíková Anna 66
Gebauer Jan *112*
Gebauer Jan ml. 60*, 61*, 62
Geisa [Gejza I.] *93*
Ghillány (rod) 201
Ghillány Sándor 197, 198
Ghyczy (rod) 196
Gierach Erich 18, 148, 153/*153*, 158, 166
Gindely Antonín 36
Glücklich Julius 14, 43, 46, *73*
Gojdič Pavel 274
Goll Jaroslav 11, 12, 17, 29/*29*, 35/*35*, 36/*36*–40/*40*, 42, 45, 47, 48, 54–63/*63*, 68, 69/*69*, *70*, 72, *81*, *82*, *112*, 182/*182*, 205, *210*, 233–234, 237, 249, 261, 329
Goodyear Frances („Fanny“) 300
Gosztóny Istvanné 199
Granatier Anton 150/*150*
Graus František 248, *249, 251*
Gregor Tajovský Jozef 315
Gregorová Hana 315, 319, 322
Groebl Pavel 315–318
Groh Vladimír 14
Grot Konstantin Jakovlevič 104
Gutenberg Johannes 258

H

Habel Rudolf 359
Habsburský František Josef I. 356, 359
Habsburský Rudolf 359
Hadik-Barkóczy (rod) 196
Haeckel Ernst 42
Hájek z Libočan Václav 75/*75*, *207*, *209*

Hajn Antonín *70*
Halaga Ondrej R. 141, *271*
Halbwachs Maurice *73*, 231
Handelsman Marceli *132*, 140
Hanka Václav 204
Hanotaux Gabriel 65
Havelka Miloš 44, 231
Havlíček Borovský Karel *212*
Havlík Jiří M. *328*
Havlín Bohuslav 300–303
Hegel Georg Wilhelm Friedrich 41, 50, *105*, 244
Heidegger Martin 39, 54/*54*, 55, 67
Heidler Jan 11, 12, 14, 37, 42, 63, *73*, 233
Heine Heinrich 205
Hellich Josef *209*
Helmfeldová Hana 300
Henlein Konrad 165, 262
Hennequin Emil 48
Henrich III. 219, 224
Herben Jan *74*, *114*
Herold Edvard *209*
Herold Josef *114*
Heron Jan 326, 359
Heyduk Adolf 291, 298, *361*
Hilsner Leopold 116
Hlavatá Antonie 362
Hlávka Karel 207
Hložanský Jozef *92*
Hodura Quido 293
Hodža Milan 34
Hoffer Emil 47
Hofman Ladislav Karel 47, 57
Hohenlohe (rod) 199, 201
Holeček Josef 97, 109, *114*
Holík Jiří 329
Holinka Rudolf 39, 51, 67, 188, *227*, *232*, 263
Holtzmann Robert 221
Holuby Gustáv 311, 312
Holuby Mária Angelína (roz. Boorová) 21, 312–314/*314*, 319, 322
Holuschka Johann 295
Holuschková Františka (roz. Bubáková) 295
Homér *87*
Hoppe Vladimír 52
Horáková Milada 264
Horkheimer Max 40
Horský Jan 43
Horváth-Stantsits (rod) 201
Hosák Ladislav 152, *180*
z Hradiště a Tuchovic Pitrkal Jan 337
Hrbek Jiří *328*
Hrubý František 14, 37, 42, 152, *182*, *187*, 237
Hrubý Václav 42, *81*, 136, *182*, *184*
Hrušovský František (7) 18, 117, 118/*118*–120/*120*, 121, 123, 124–129, *132*, 160/*160*
Huizinga Johan *53*
Hummel Emil 301
Hunfalvy Pál *105*
Hunyady (rod) 201
Hunyady László (a Teréz) 199
Hurban Jozef Miloslav 85, 313
Hurban Vajanský Svetozár 83, 85–88, 96–98, 100–101, 108–109, 121/*121*, 307, 311, 313, 320
Hurban Vladimír 311, 320
Hurbanová Oľga (roz. Boorová) 311
Hus Jan 73–80, 235, 237–239, 244–245, 258, 263–264
Húsek Jan 20, 139–140, 150, 266, 268, *271*, 273, *274*, 275–277, 279–281
Husserl Edmund *52*
Húščava Alexander 18, 150, 189–191

CH

Chaloupecká Anna (roz. Lásková) 293, 353, 358, *360*, *361*, *362*
Chaloupecký František 293, 323, 324, 328, 353, 355, 359, 360/*360*, 361
Chaloupecký Josef (z Brodku) 359
Chaloupecký Václav (passim)

Chaloupecký Václav (z Brodku) 359
Chalupný Emanuel *235*, *285*
Charvát Jaroslav 11, 15,
Chelčický Petr 37, 263, 329
z Chlumce Bartoloměj (Klaret) 329, 332, 338
Chotek Karel 15, *234*, 270
Chvatík Květoslav 53

I

Ibrahim ibn Jákúb 329
Illésházy (rod) 198, 201
Innocenc VI. 185, 190

J

Jan XXII. *183*
Janko Josef 221, 222
Jankovich Arisztidné 197
Jarník Jan Urban *30*
Jaspers Karl 40, 68
Jenček Josef 359
Jenšovský Bedřich 181, *182*, 183/*183*, 184/*184*, 185, *187*, *242*
Jeřábek Karel *337*
Jesenský Janko 320
Ježek Josef 359
Jindřich I. Ptáčník 82
Jirásek Alois 12, 63, 75, *206*, 214, 289, 294
Jirsík Jan Valerián *206*
Jirušová Josefa (roz. Nejedlá) 295
Jiří sv. *206*, 208–211, 242
Jiskra z Brandýsa Jan 95, 97, 103, *113*, 133, 227
Jordán z Klausenburku Tomáš 338, 346
Josef II. 122, 330
Jungbauer Gustav 157
Jungmann Josef 339, 344
Jurkovič (Samuel) Dušan 309
Justh (rod) 201
Justh Józefné 197

K

Kadlec Karel 112, *152*
Kálal Karel 110, *112*, 127
Kalandra Záviš 19, 20, 232, 246, 249–265
Kalda František 137/*137*
Kalista Zdeněk 15, 39, 41/41, 44/*44*, *152*, 159, *168*, 248
Kalivoda Robert 20, 264
Kalousek Josef 17, 26, 29–36, *81*
Kalousek Vratislav 31/*31*
Kamenický Karel 329, 333, 336–340, 342, 344–345
Kameníček František *182*
Kapras Jan 141, *152*
Karadžič Vuk 310
Karas Václav 333
Karbusický Vladimír 250, 264
Karel IV. 244, 329, 336, 339, 340, 341
Karliński Franciszek *137*
Kastner Quido *206*
Kautsky Karl 256
Kazimour Josef 14, 192
Keglevich (rod) 196
Keglevich Klára 200
Kielland Alexander Lange *361*
Kierkegaard Sören 53
Klebel Ernest 219–221
Klecanda Vladimír 14, 42, 188/*188*
Kleczkowski Adam 137
Klicpera Václav Kliment 361/*361*
Klíma Stanislav *114*
Kliment VI. 184, 185, 190
Knappek Ľudovít 189
Kniezsa István 171/*171*, 172, 175, 176
Koháry-Coburg (rod) 201
Kohn Jindřich *285*
Kollár Ján 217
Kollmann Hynek 181
Kolumbus Kryštof 258
Konrád II. 219, *224*
Konrad Kurt (8) 19–20, 253–254, 261–265

Kopal Josef 334
Kopal Zdeněk *334*
Kopos (palatín) 94
Korčák Jaromír 150
Kosinová-Jenšovská Věra 183/*183*
Kosmas 30, 207, 223–224/224, 230, 250–252, 329
Kosztolányi (rod) 201
Kovács Alajos 158, 173/*173*–174
Kovařík Josef 358
Kowalski Robert 118
Kozák Jan Blahoslav 47
Kraft Hohenlohe-Oehringen Kerestély 199
Kráľ Janko 89
Král Josef 52, *138*
Kramář Karel 257
Krasko Ivan – viz Cigáň Janko; viz Botto Ján
Krejčík Adolf Ludvík 192, 193/*193*
Kretschmar August Ferdinand Hermann *58*
Kristen Zdeněk 18, 186/*186*
Kristián (legendista) 19, 42, 32/32, 226, 228–230, 242–243, 246, 250–252, 257
Krištúfek Jan 115
Križko Pavel 102
Krofta Kamil 14, *227*
Krok *209*
Krolmus Václav *206*
Kučera Martin 44, 63
Kučera Matúš 222
Kuhn Thomas Samuel 252
Kucharski Eugeniusz *136*
Kupec František 361
Kutnar František *12*, 15, 17, 24, 35–37, 40/*40*–41, 45, 51, 66–67, *69*
Kvačala Ján 34
Kybal Vlastimil 43, 49, *73*
Kysecký Ivan 94
Kysela František 300

L

Labuda Gerard 135, 141, 142
Ladislav I. *93*
Laichter Jan 47, 70, 80, 82
Lamprecht Karl 37, 45
Langlois Charles-Victor 45
Láska/Láskovi (rod) *347*, *353*, *354*, *355*
Láska Gustav *347*, 355/*355*, *360*
Láska Josef *360*
Lásková Anna – viz Chaloupecká Anna
Lásková Barbora *347*
Le Bon Gustav 46, 57
Lehr-Spławiński Tadeusz 136
Lenin Vladimír Iljič *58*, (124), 262
Leopold I. *92*, 96
Levý Antonín *209*
Liebknecht Karl *256*
Lichnovský-Werdenberg Othenio 356–357
z Lobkowicz Jiří 30
z Lobkowicz Ferdinand Zdenko 210
z Lobkowicz Zdeněk Vojtěch *205*
Lobkowiczové (rod) 30, 205/*205*, *207*, *210*
Lomský Josef *285*
Lónyay Gábor 198
Ludmila sv. 78, 230–232, 242, 335, 336
Ludvík František 295
Ludvíkovský Jaroslav 187/*187*, 188, 232, 239, 250, 345
Luther Martin 263
Luxemburgová Rosa 256

M

Macek Josef *249*
Machan František 294
Macháček Fridolín 14
Maignan Maurice *285*
Majláth (rod) 196
Majláth Nándor 198
Malabaila de Canal Josef Emanuel *330*
Malý Jiří 15

Mályusz Elemér 18, *145*, 146–147, 176
Mánes Josef *207*, *210*
Mannheim Karl 254, 265
Mareček Zdeněk 302
Marek Jaroslav *12, 38, 62, 79, 80*
Máriássy (rod) 196, 201
Marie Terezie 330
Markovič Ivan 315–316
Markovič Július 315
Markovičová Ľudmila Anna (roz. Boorová) 315, 319, 322
Maršálek Zdenko *43*
Martin V. 183
Marx Karl 261
Mařák Julius *207*, *209*
Masaryk Tomáš Garrigue 13, 18, 26, 28, *33*, 35, 40, 48, 57/*57*–59/*59*, 60, 61, 64, 65/*65*–67, 70/*70*, 71/*71*, 72, 74/*74*–76/*76*, 79, 81, 82, 109–110, 115–116, 151/*151*, *212*, 214, *248*, 258, 261, 285, *289*, 299
Masaryková Alice 299
Mastný Vojtěch 186
Matúška Janko Vlastimil 298,
Maur Eduard *214*
Mazánek Josef 325, *326*
Mednyánszky (rod) 201
Meinecke Friedrich *39*, 40, *61*
Melich János 19, 136, 220–221
Mendl Bedřich 14, 42, 261
Mikulášek Václav 354
Minich Daniel *89*, 115
Miškovič Alojz 161
Mjasnickij Ivan Iljič 361
Mojžíšová Olga 303
Monod Gabriel 56
Morávek Jan 14, 182
Müller Erhard 166, *168*
Mužák Petr 291

N

Náprstek Ferda *114*
Navrátil Bohumil 14, 182/*182*, 183, *187*
Nejedlá Anna *358*
Nejedlá Kateřina (roz. Bubáková) *293*, 294, 295
Nejedlá Marie *358*
Nejedlý František *358*
Nejedlý Gustav 295
Nejedlý Hynek 295
Nejedlý Jan 295
Nejedlý Karel 295, *358*
Nejedlý Roman 21, 289/*289,* 298/*298*, 299, 305, *358*
Nejedlý Viktor 295
Nejedlý Vít 290/*290*, 291
Nejedlý Vít ml. 291/*291*
Nejedlý Zdeněk 18, 21, 28, 43, *58*, 68, *73*, 74–76/*76*, 239, 241, 245, 253, 265, 289/*289*, 290, 292–305, *358*
Němec Bohumil 21, *70*, 330, 339, 345, 346
Nepomucký Jan sv. 77/*77*, *356*
Neruda Jan 205, *207*, 210
Niederle Lubor 15, *73*, 85, *91*, *170*, *234*, *271*
Nietzsche Friedrich 47, 53, 57, *58*
Nora Pierre *71*
Novák Arne 47, *53*, 237
Novák Jan Bedřich *73*, *131*, 181, 182/*182*, *184*, *187*, *242*
Novák Ľudovít 158
Novotná Anna (roz. Nejedlá) 295
Novotný Čeněk (Vincenc) 353, 358/*358*,
Novotný František 358
Novotný Václav 12, 14, 18, 33–34, 42, 45, 69/69–82/*82*, 182/*182*, *183*, *218*, *227*, 242
Nyáry (rod) 196
Nývlt Karel 361
Nývlt Michal 358

O

Ocskay (rod) 201
Odložilík Otakar 15/*15*, 25, *81–82*
Omodej (Omodej Aba) 94
Ondrej II. 94
Ondrouch Vojtěch 188/*188*
Opočenská-Jeršová Marie 18, 184/*184*, 185, 189
Opočenský Jan (Hanuš) 12, 14, 42, 63, 68, 184
Orczy-Rimanóczy (rod) 201
Ordödy (rod) 197, 201
Ordödy Béla 197
Országh Hviezdoslav Pavol 307, 313
Ortvay Tivadar 217
Ostrolúcka Adela 317
Osztroluczky (rod) 201
Otto Jan 110

P

Pachta Jan 17, 38–41, 68
Palacký František 15, 20, 28, *29*, 32, 33/*33*, 34, 63, 64, 74, 75/*75*, *76*, *78*, 80/*80*, 81, 166, 180, *206*, 211/*211*, *218*, *232*, 237, 243–245, 253, 259, 261
Pálffy (rod) 196, 197, 201
Pálffy József 200
Pálffy Károly 197
Pálffy Miklós 199
Palkovič Juraj (Jiří) 329
Palladius Rutilius Taurus Aemilianus 340
Papežová Jana *12*
Paprštein František *323*
z Pardubic Arnošt 328, 362/*362*
Páta František 302
Páta Josef 302/*302*
Patočka Jan *52*, *53*
Pečírka Jaromír *210*
Peisker Jan 17, 36
Pekař Josef 11, 13–15, 17, 25, 26, 28–30, 32–39, 42, 44, 51, 54, 55, 57, 61, 62–64, 66/*66*–68, *73*, *75*–77/*77*, *78*, 141, *155*, 217, 227/*227*–230, 232–246, *248*, 255–256, 258–263, 329, 336, 340, 346
Pelant Jan 347, 354, 355, 358
Penck Albrecht 145–146
z Pernštejna Polyxena *205*
Petráň Josef 28
Petrichovichová Elena (roz. Markovičová) 316
Petrov Alexej L. 150
Petrtýl František 354– 355
Petříček Miroslav jr. *53*
Pfitzner Josef *146*
Píč Josef Ladislav 18, 83, 84/*84*–116/*116*, *170*
Pietor Ambro 87, 88
Piglosiewiczowa (paní) *130*
Pirenne Henri *248*
Podjavorinská Ľudmila – viz Riznerová Ľudmila 313
Poche Emanuel *350*
Pokorný Rudolf *86*, 109, *114*
Pola Bello 174, *175*
Polišenský Josef 15, 25
Pongrácz Reszö 199
Popelová Jiřina 52, 68
Popelové (rod) *207*
Popperová Hermína 198
Poster Josef Václav *330*
Pražák Albert 15, *78*, 137/*137*, *154*, *234*, *328*
Presl Jan Svatopluk 339
Príleský-Ostroluczky (rod) 201
Profous Antonín 149, 153
Procházka František Serafínský 205
Procházka Josef *30*
Proche Josef Eduard 331, 332, 334
Prokeš Jaroslav 14, *79, 82*
Přemysl Otakar II. *27*, 81, 225
Přemyslovci (rod) 63, 134, 217, 218/*218*, 222, 223/*223*, 224–225, 227, 229, 241
Pulszki Ferenc *105*, 108
Purkyně Emanuel 292

R

Rádl Emanuel *41*, 51, *53*, *76*, *235*
Radványi (rod) 201
Rajmon František 357
Rákocsi Ferenc II. 268
Rákosník Jakub 258
von Ranke Leopold *40*, *56*, *105*, 123
Rapant Daniel 15, 26, 34, 66, 123, 150, 154, 160, 162, 175/*175*, 176, 190, *216*, *225*, *232*, 317
Rastislav (velkomoravský kníže) *72*
Renan Ernest 42
Révay (rod) 201
Révay Ilona 200
Révay László 200
Révay Margit 200
Révay Simon 200
Révay Stephan 174
Rezek Antonín 29, 37
Rickert Heinrich 39, 49, 50, *51*, 59, 67
Ricoeur Paul 45
Rieger František Ladislav 31
Riehl Alois Adolf 49
Richterová Alena *211*
Rizner Karol 313
Rizner Ľudovít 313
z Ronova Křinecký Zdislav 337
Rorandus 94
Roscher Wilhelm 36
Rössler Matěj 329, 330/*330*, 344
Roubík František 18, 157/*157*–159, *160*, 163, *168*
z Rožmberka Jošt 329
z Rožmberka Vilém *205*
Ryba Bohumil 231
Ryba Jakub Jan 291

Ř

Řezníková Lenka *38*
Říha Čeněk 358
Říha Jan 332–334
Říha Oldřich 28

S

Sachsen-Coburg-Gotha Fülöp 200
Salač Antonín 187
Salva Karol 21, 110, 298
Samuel Aba 224
Sasinek Franko Víťazoslav 88/*88*, *92*, 99–102, *103*, 107, *115*
Sedlák Jan Vojtěch *40*
Segert Jaroslav 301
Seignobos Charles 45
Sekáč Josef 332
Semkowicz Władysław 18, 118/*118*, 119/*119*, 132–134, 136/*136*, 139/*139*–141, 142
Seykora Hugo *209*
Schauer Hubert Gordon 59
Schier Bruno *175*
Schiffner Ervín 301
Schlesinger Imre 198
Schlesingerová Anna 198
Schlesingerová Júlia 198
Schneider Karl 167/*167*
Schöbel Emanuel Jan 359
Schránil Josef 15
Schreiber Rudolf 146
Schwarz Ernst 148, *151*, 153/*153*, 166
Schwarzenberg (Švarcenberk) Felix 96
Schwarzenberg Karel VI. 67
Schwarzenberg Bedřich 327
von Sickel Theodor 45
Sidor Karol 119, 129
Simmel Georg 261
Skála ze Zhoře Pavel 329
Sklenář Karel *85*
Sládkovič Andrej *87*
Slančíková Božena – viz Timrava
Slavík Bedřich 20, 285–287
Slavík Jan 14, 15, 19, 20, 41/*41*–42, 44, 50, 54, 62, 64–*65*, 67–68, 78/*78*, 231, 233–251, *252*, 243, 253–254, 257–265
Smetana Bedřich 21, 289/*289*, 296, 299/*299*–304/*304*, 305
Smetánka Emil *151*, *204*

Sobieski Wacław *132*
Sombart Werner 37
Sommer Johann Gottfried 325/*325*
Souček Josef 334/*334*, 344
Spengler Oswald 39, 49, 50, 261
von Stadion Franz Seraph 96
Stanislav Ján 163, 170–172, 175, 178, 222
Stein Evžen 45–46
Stein Ludwig 47
Steinhübel Ján *219*, 222, *223*
Stloukal Karel 14, 16, 28/*28*, 31–32, 34/*34*, 42, 45/*45*, 46, 49, *64*, 187/*187*, *227*, 245
Stocký Jan *285*, 286–287
Straka Cyril *204*, 214
Stroupežnický Ladislav 361
von Stürgkh Karl 63
Suk Vojtěch 15
Sus Oleg 53
Svatopluk (velkomoravský kníže) 223, 227
Světlá Karolina 291
Svetoň Ján *150*, 174
Svorad sv. 136, 223
Sychrava Lev *78*, 239
Szabó István 176
Szekfü Gyula 17
Szentiványi (rod) 201
Szilágyi Mór 200
Szilágyi Paulina 200
Sztáray (rod) 201
Sztáray Sándor 199

Š

Šafařík Pavel Josef 123, 217
Šalamoun/Šalamún *93*
Šalda František Xaver 48, 53, 59, *305*
Šimák Josef Vítězslav 18, *73*, 152–153/*153*, 157/*157*–158, 168/*168–169*, 177, 286, 287
Škoda Jan Karel 291
Škodová Irena *350*
Škultéty Jozef 83, *87*, 96, 98–102, 117, 119–121, 122, 123, 127, 221, 307, 316
Šmilauer Vladimír 150, 151/*151*, *154*
Špindler Ervín 205, *207*, *214*
Šrobár Vavro 220
Štefan I. (Štěpán sv.) *88*, 92, 93, 103, 106, 122, 134, 219, 222, 227, 268
Štefánek Anton 15, 110, 113
Štěpánek Jaroslav 285
Šťovíček Jan *206*
Štúr Ľudovít 34, 109, 270, 310, 317
Štúr Samuel 310, 317
Šulek Ján 309
Šulek Karol Bohuslav 310/*310*, 317
Šulek Ľudovít 310
Šulek Viliam (Vilko) 310
Šusta Josef 11, 13, 14, 17, 28, 29, 36, 37, 42, 45–46, 48–50, 55, 59, 61–63, *81*, 133/*133*, 181–185, *205*, 210, *211*, 227, 234/*234*, 252, 336

T

Tacitus Publius Cornelius 329
Taine Hyppolyt 48
Tarnóczy Bélané 199
Thomayer František Josef 323
Thurn-Taxis Alexander Jan Vincenc 299
Thurn-Taxis Ferdinand (Alexander) 300
Timrava – viz Slančíková Božena 307
Tomek Wácslaw Wladiwoj *12*, 29, 35, 36, 64, 69/69, 81
Tomsa Bohuš 66
Topič František *212*
Torre e Tasso Luigi (Ludwig Louis) della 300/*300*, 302
Toužimský Václav *214*
Trauttmansdorff Karel 332
Treccani Giovanni 187
Troeltsch Ernst 18, 39, 40, 44, 46/*46*, 48–49, *52*, 54/*54*–55, 61/*61*, 65, *237*
Třeštík Dušan 242, *243*, 250
Tuka Vojtech 225

Turek Adolf 169
Turek Rudolf *89*
Tyler Watt 259
Tyszkowski Kazimierz 131/*131*

U

Ullik Hugo *207*, *209*
Urbánek Rudolf 14, 19, 42–43, *73*, 76, *82*, 133, 228, 230
Uzsovics (rod) 201

V

Vacek Antonín 326, 358, 359, 361
Vacek František Alois 325
Václav sv. *33*, 69, 71, *75*, 78, 79, *80*, 82, 123, *214*, 228–232, 239–242, 246– 247, 249–250, 328, 335–336, 340, 346
z Valdštejna Jan Viktorín *328*
Vansová Terézia 320
Varsik Branislav 15, *150*, 153, 155, 160, *161*, 163/*163*, 172, 173/*173*, 174/*174*, *180*
Vážný Václav 150
z Veleslavína Daniel Adam 329
Velich Alois *330*
Vích František 363
Viklef Jan 263
Vilikovský Jan 188/*188*,
Vladislav IV. Jagellonský („Warneńczyk") 133
Vlček Jaroslav 87/*87*
Vochoč Karel 362/*326*
Vojtěch sv. *29*, 78, 133, 137/*137*, *138*, *226*, 227
Vojtíšek František 362
Vojtíšek Václav 14, *15*, *73*, 152/*152*, *165*, 168, 169/*169*, 170, 362
Vojvodík Josef 54
Volák Jan *347*, *354*, *356, 363*
Vorovka Karel 52, 68
Votruba František 307
Vrchlický Jaroslav 205, *207*,

W

Waitz Georg 45, 56
Waldstein (rod) 199
Warhol Andy 269
von Wartenburg Paul Yorck 60
Weber Max *41*, 43, 44/*44*, 48, 55, 56, 65, 67, 251, 258, 262/*262*, 265, 279
Wehler Hans-Ulrich *156*
Weingart Miloš *131*, 136, *151*, 221/*221*
z Weitmile Beneš Krabice 329
Werstadt Jaroslav 14, 18, 24, 28, 34, 38, 41–42, 46/*46*, 50, 54, 61, 64/*64*, 67, 245
Wickhoff Franz 61
Wieland (rod) 201
Wihoda Martin *219*
Wilczek Vilmos 197, 198
Wilczeková Anna 198
Wilde Oscar 42
Windelband Wilhelm 39, 49, 50, 54, 56
Windisch-Graetz Alfréd 198
Wirth Zdeněk 15, 42, 182, 214, 287
Wojciechowski Tadeusz 136, 137
Wojciechowski Zygmunt 132, 133, 136/*136*, 141

Z

Záborský Jonáš *92*, 99, *225*
Zachoval František Karel 324, 326
Zakrzewski Stanisław 18, 131, 134/*134*, 136/*136*, 137, 138/*138*, *226*
Zamoyski (rod) 201
Zatschek Heinz 155
Zay (rod) 197, 201
Zay Miklós 200
Zbořil Cyril 198
Zelenin Dmitrij Konstantinovič 40
Zíbrt Čeněk *57*, 339
Zichy (rod) 200
Zichy György 198
Zichy István 200
Zichy László 200

Zichy Tivadar 200
Zikmund Lucemburský 256
Zoščenko Michail 264
Zubur 223

Ž

Žákavec František 137, *138*
Želivský Jan 254
Žižka Jan 62, 74, 75, 234, 235–237, 239, 258, 263

Václav Chaloupecký a generace roku 1914

OTAZNÍKY
ČESKÉ A SLOVENSKÉ
HISTORIOGRAFIE
V ÉŘE PRVNÍ REPUBLIKY

Milan DUCHÁČEK, Jitka BÍLKOVÁ a kolektiv

Vydaly:
Technická univerzita v Liberci, Studentská 1402/2, 461 17 Liberec 1
Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1
Pekařova společnost Českého ráje, z. s., Skálova 71, 511 01 Turnov

Jazyková korektura českého textu a technická redakce knihy: Milan Ducháček, Jitka Bílková
Jazyková korektura slovenského textu: Vojtech Čelko
Překlad anglického resumé: Michal Ulvr, Robert Wright
Rejstřík: Marcela Suchomelová

Na obálce knihy je použita koláž fotografií z Chaloupeckého bratislavské vily,
cca polovina 30. let. Soukromý archiv rodiny Chaloupeckých.
Grafické zpracování Pavel Vodička.

Grafická úprava, návrh obálky a sazba: Pavel Vodička

Tisk: Vysokoškolský podnik Liberec spol. s. r. o., Studentská 1402/2,
Liberec I – Staré Město, PSČ 460 01

436 stran
náklad 300 ks, neprodejné
Vydání 1.
Anglické resumé

Liberec – Praha – Turnov 2018

ISBN 978-80-7494-434-5 (brož.)
ISBN 978-80-7494-454-3 (online: pdf)

Výročí sta let od vzniku Republiky československé pokládáme za vhodnou příležitost k pokusu o rekapitulaci odkazu „generace roku 1914“ v české a slovenské historiografii. Cílem autorského kolektivu přitom nebyly přehledové či životopisné kapitoly, nýbrž interpretačně otevřené problémy.

Osobnost a dílo Václava Chaloupeckého (1882–1951), profesora i rektora bratislavské Univerzity Komenského a posléze „dědice“ Pekařovy stolice československých dějin v Praze, zde tedy nepředstavuje ústřední objekt zájmu, ale slouží spíše jako rozcestník k dalšímu tázání. Kniha se soustředí na myšlenkové, tematické i metodologické proměny českého i slovenského dějepisectví během dvou desetiletí existence první republiky, včetně rozporů spojených s budováním obrazu „československých“ dějin.

Vytvoření věrohodného „československého“ obrazu minulosti v duchu metodologických nároků empiriokritické historiografie bylo po zrodu ČSR úkolem určeným tehdy nejmladší generaci českých historiků. Těm se vznikem nového státu otevřely dosud nemyslitelné kariérní obzory ve státní správě, v diplomacii i na nově zřízených univerzitách v Brně a Bratislavě. Jen málokteří z nich ovšem přijali výzvu, aby se česká historiografie proměnila v „československou“ i jinak, než v oficiálních projevech a přejmenováním někdejších stolic dějin českých a rakouských dějin na československé.

Kromě dobové reflexe prací a názorů díla Václava Chaloupeckého optikou jeho souputníků, žáků a oponentů zde čtenář nalezne i oddíl regionalistický. Ten je věnován kulturnímu kontextu historikova rodného kraje, obce Dětenice na okraji Českého ráje, i rodišti Chaloupeckého manželky Ľudmily, rozené Groeblové, pocházející z Holíče v oblasti slovenského Záhorí, včetně netradičních témat, jako je například kapitola o Chaloupeckého pomologické vášni, totiž šlechtění jabloní.